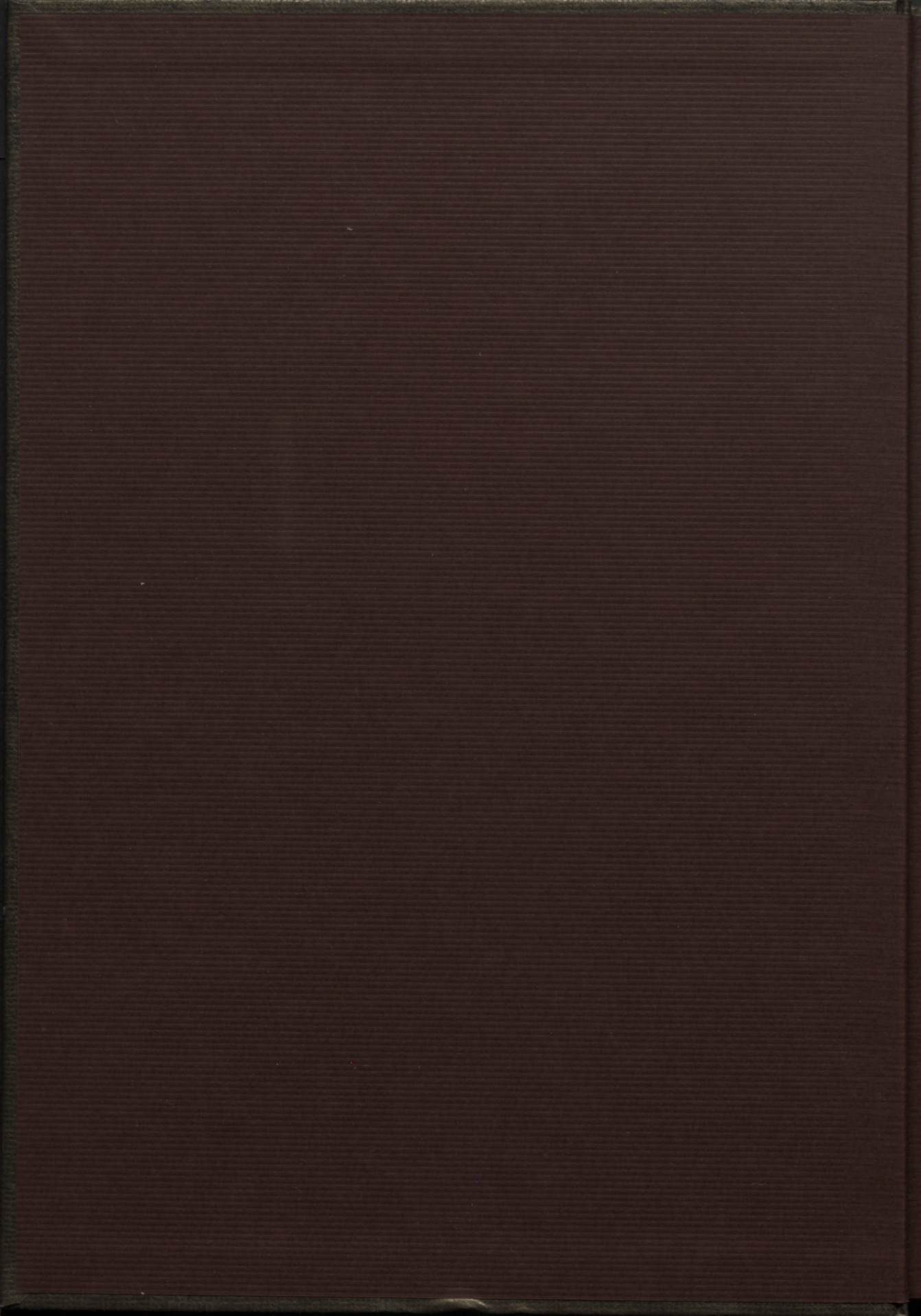
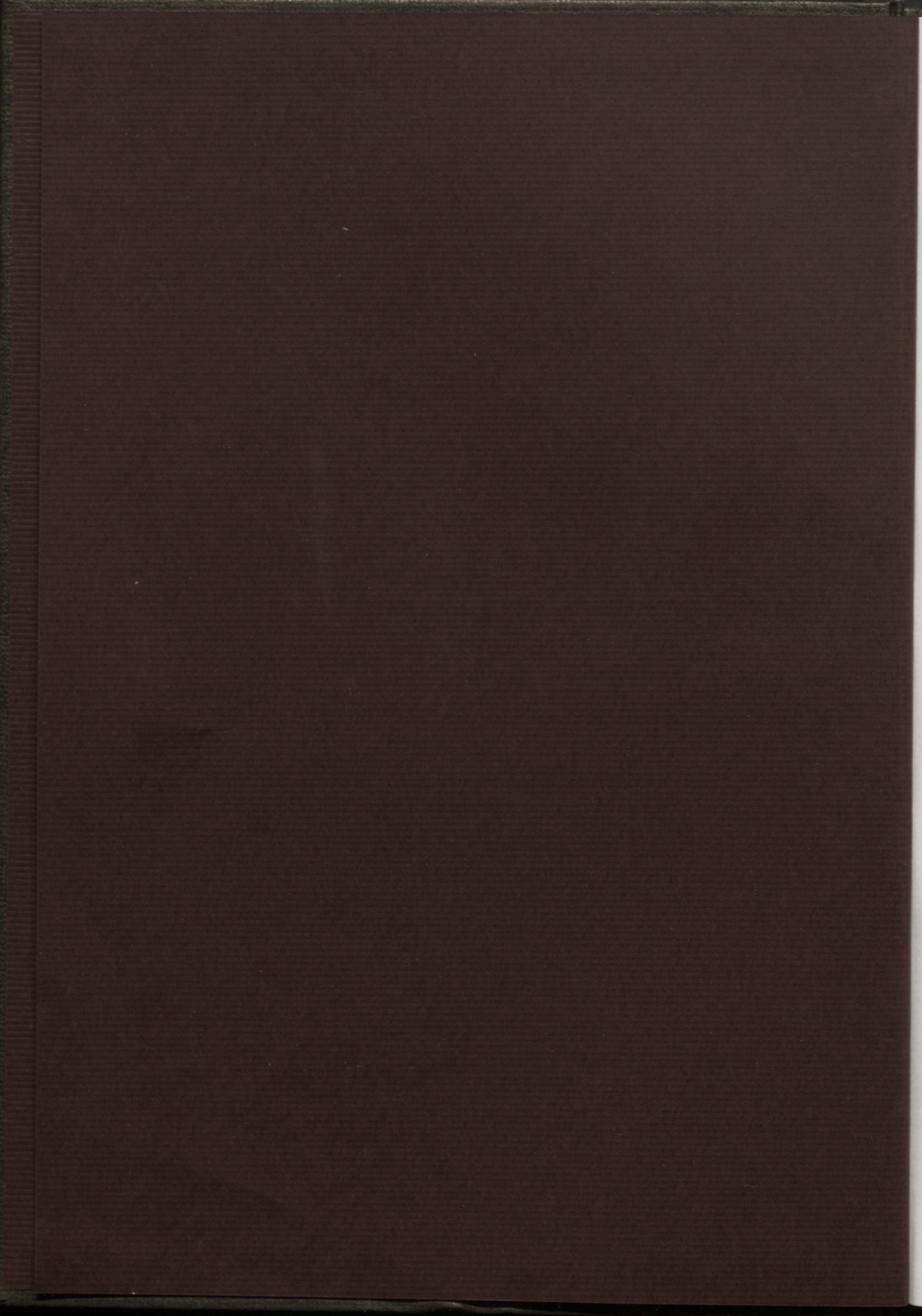

BIRUTA EGLĪTE

RĪGA
MAKSĀ

BIRUTA EGLĪTE

Rīga 800

iedvesmas pilsēta

211906

2001-5
L 225

L

BIRUTA EGLĪTE

RĪGA MAKSĀ

nordik

0302009023

UDK 94 (474.3)
Eg 730

Izdevniecība "Nordik" pateicas RĪGAS DOMEI
par sadarbību un atbalstu šīs grāmatas tapšanā.

Sastādītāja
un komentāru autore BIRUTA EGLĪTE

Mākslinieks	ALEKSANDRS BUSSE
Redaktore	IEVA JANAITE
	ILDZE JURISONE
Korektore	ROTA BĀRTULE
Teniskā redaktore	VIKTORIJA BLAUA
Fotomateriālu apstrāde	TOMASS FOLKS
Makets	VELTA VILCĀNE

Izmantots
Rīgas Vēstures un Kuģniecības muzeja,
Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas,
izdevniecības "Zinātne" arhīva,
Tramvaju un trolejbusu pārvaldes muzeja
un Latvijas Dzelzceļa muzeja ilustratīvais materiāls.

Uz vāka
Rīgas panorāma. Fragmenti. 19. gs. pirmā puse. Aukstā adata.

S. Jacob.

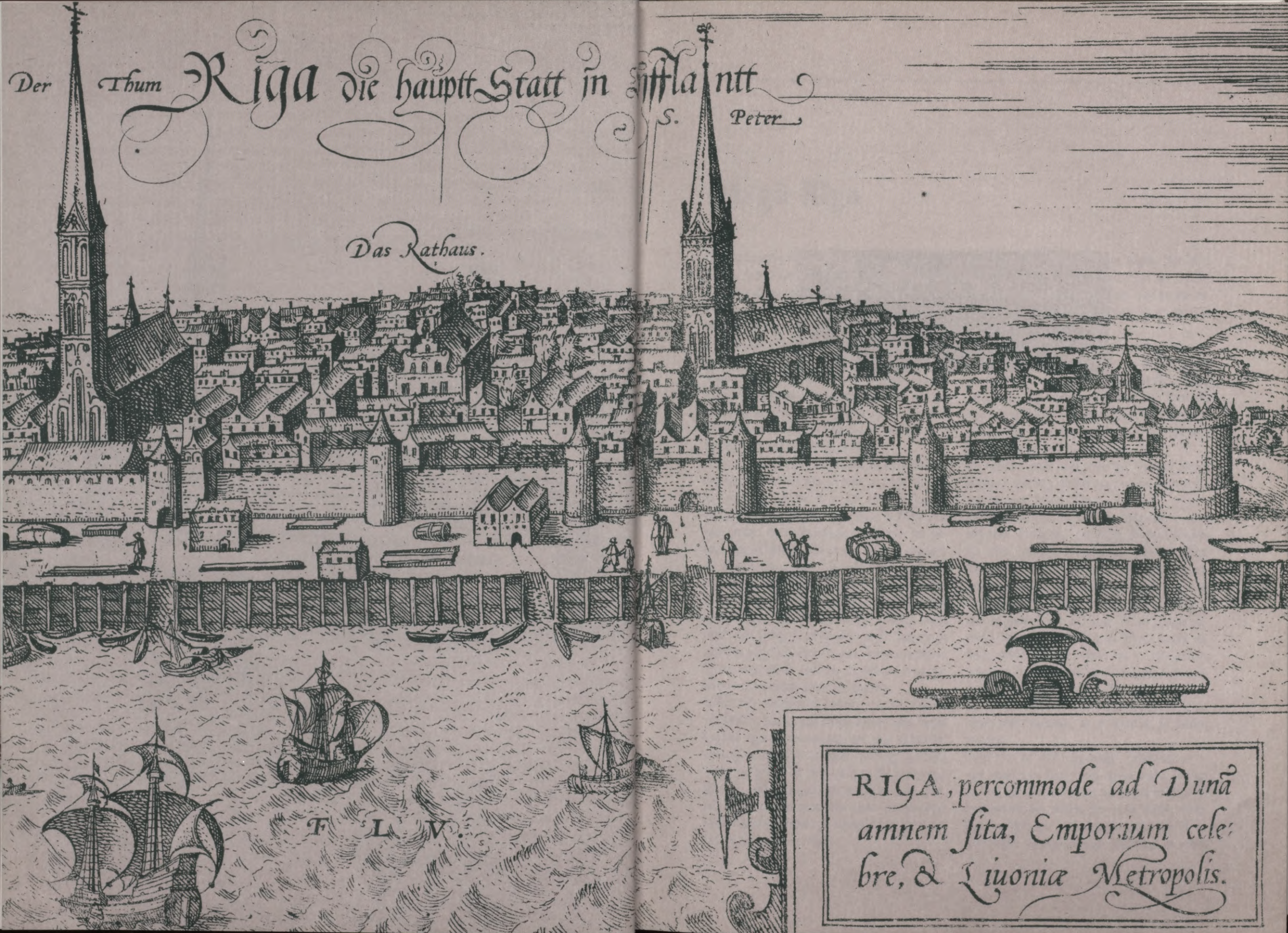
Der

Thum

Riga die hauptt Statt in Lifflandt

S. Peter

Das Rathaus.

F. L. V.

RIGA, percommode ad Dunā
 amnem sita, Emporium cele-
 bre, & Liuoniae Metropolis.

Dārgā Rīga

Cik maksāja dzīve Rīgā? Un cik maksāja pati Rīga? Lai izprastu katra laika cenu, neapšaubāmi nepieciešams kaut nedaudz parakņāties Rīgas vēsturē, aptverot tās svarīgākos notikumus un likumsakarības, norises saimnieciskajā un kultūras dzīvē. Līdz ar to runa, protams, nav tikai par cenu naudas izteiksmē.

Bet sāksim ar pašu galveno.

Sensenos laikos Daugavas krastā pie Rīdziņas upes atradās lībiešu ciemats. Vieta bija skaista un arī izdevīga: no vienas puses šo cilvēku apmetni sargāja Daugavas platā straume, no citas — staigni purvi, vēl no citas — Rīdziņas (Rīdzenes, Rīgas) vijīgie līkumi.

Ūdens nenozīmēja tikai svaigas zivis un aizsardzību no negaidītiem nelabvēļu uzbrukumiem. Tas bija arī ceļš, pa kuru varēja aizbraukt uz svešām zemēm vai sagaidīt aizjūras ciemiņus ar eksotisku preču kravu. Tā lībieši iemācījās tirgoties, bet pašā Rīdziņas upes krastā, kur pietāja kuģi un laivas, netālu no senā ciemata, izveidojās jau pilsētas tipa apmetne ar cieši līdzās izkārtotiem mājokļiem, amatnieku darbnīcām un tirgošanās vietām. Jādama, ka pirmie vācu tirgotāji, kas iebrauca Daugavā no jūras puses, bija gluži miermīlīga rakstura, tīkoja nodarboties vienīgi ar preču apmaiņu. Pa Daugavu no austrumu puses šurp atbrauca senās Krievzemes tirgoņi. Tā jau toreiz lībiešu apmetne pie Rīdziņas kļuva par Rietumu un Austrumu zemju krustpunktu.

Laikam taču vāciešiem te pārlieku iepatikās. Vispirms viņi Rīdziņas krastā līdzās lībiešu apdzīvotajām vietām izveidoja savu ziemas nometni, pēc tam nocietinājās pamatīgi, iekārtojās uz palikšanu, pārvēršot apdzīvoto miestu par pilsētu. Tā piedzima Rīga. Tas esot noticis ap 1201. gadu. Iespējams tomēr, ka nedaudz ātrāk. Taču strīdus atstāsim vēsturnieku ziņā — arī par Rīgas vārda izcelšanos. Katram ir vajadzīgs savs dzimšanas gads — pilsēta nav izņēmums.

Rīga auga savdabīga, skaista un arī bagāta. Tāpēc visos laikos bijusi sevišķi iekārta līgava. Viņas dēļ kari, lielākas un mazākas cīņas, ar ieročiem rokās un pie diplomātu galdiem, nenorima gadsimtiem ilgi un, patiesību sakot, nav apsīkušas joprojām.

Katrs gadsimts Rīgai nesa jaunus pārbaudījumus un pārdzīvojumus. Gandrīz visu 13. gs. turpinājās vācu krustnešu cīņas ar vietējām lībiešu, latgaļu un citām Latvijas teritorijā izsenis dzīvojušām ciltīm. Pretestība bija negaidīti sāva un nesamierināma. Tāpēc Rīga tika sevišķi rūpīgi nocietināta un kļuva par vācu krustnešu galveno atbalsta punktu visā Baltijā.

Lai salauztu vietējo cilšu pretestību, krustneši postīja, laupīja un dedzināja, aizbildinādamies ar nepieciešamību nest šai zemei Kristus ticību.

Kamēr norisa cīņas ar vietējām ciltīm un ne vienu vien ārēju ienaidnieku — ar Dāniju, Zviedriju, Krieviju, kas tāpat novērtēja Daugavas ceļa labumus, tikmēr Romas sūtītie bīskapi vēl kaut cik sapratās ar krustnešiem un pat izveidoja tos apvienojošu organizāciju — Zobenbrāļu ordeni. Tas gan nepastāvēja ilgi — tikai 35 gadus (1202—1237), jo leiši un zemgaļi slavenajā Saules kaujā 1236. g. to pilnīgi sakāva. Atliekas saplūda ar Vācu ordeni, kas ar īpašu pāvesta uzdevumu izcīnīja krusta karus un tāpēc bija atbrīvots no bīskapu virsvaldības. Vācu ordenis par nopelniem kristīgās ticības ieviešanā Prūsijā un Baltijā ieguva zemes īpašumus, tā nostiprinoties arī Latvijas teritorijā.

Latvju zemē nu valdīja divi kungi — arhibīskaps ar saviem vasaļiem un Vācu ordenis mestra vadībā. Cīņa par to, kurš varenāks, kādreizējos sabiedrotos padarīja par ienaidniekiem. Gan bīskapa, gan mestra sēdekļi atradās Rīgā, kas kļuva par galveno strīda ābolu. Visu 14. gs. ar mainīgām sekmēm turpinājās arhibīskapa un ordeņa

brāļu cīņa par varu Rīgā. Tai bija gan asiņaina pilsoņu kara (1297—1330), gan viltīgu diplomātisku intrigu raksturs, līdz tomēr uzvarēja spēcīgākais — Vācu ordenis, atstājot arhibīskapam vien garīgo varu.

Strīdi, īslaicīgi pamieri un kari Rīgas dēļ turpinājās vēl arī 15. gs. Rīdziniekus tas tik ļoti nogurdināja, ka sabiedriskā dzīve pamazām izslīdēja no garīdznieku aizbildniecības.

Tāpēc arī reformācijas vilnis 16. gs. pirmajā ceturksnī Rīgu sabangoja tik ātri un dziļi. 1524. g. martā notika fanatizētā pūļa pirmie baznīcu grautiņi. Pilsētas pašvaldība pārņēma baznīcu un klosteru īpašumus, kuru iemītņieki bija slepus aizbēguši no satracinātajiem rīdziniekiem.

Vēl aptuveni 25 gadus turpinājās cīņa starp katoļiem un jaunās ticības piekritējiem — luterāņiem, kamēr tie ieguva katrs savu dzīves telpu un varu pār dvēselēm. Lielākais ieguvums bija — dievkalpojumi latviešu valodā, līdz ar to radās vajadzība arī pēc latviska rakstītā vārda, grāmatām, skolām, inteliģences, kas nekaitrējās runāt un rakstīt iezemiešu valodā — latviski.

16. gs. atnesa arī jaunus karus. Livonijā iebruka krievu un tatāru karaspēks (1501. g.). Līdz Rīgai gan tas netika, taču zemi izpostīja pamatīgi, aizvedot gūstā ap 40 000 vidzemnieku. Gadsimta vidū beidzās pamiera līgums un krievu karaspēks uzbruka vēlreiz (1558. g.). Izputējušā Vācu ordeņa pēdējais mestrs sauca palīgā apvienoto Polijas un Lietuvas lielvalsti — Žečpospolitu. 1561. g. Viļņā tika parakstīts līgums par Latgales, Vidzemes un Kurzemes nodošanu Polijas virskundzībā. Taču ar Rīgu bija citādi. Tā izmantoja savu daudzo precinieku — Vācijas ķeizara, Romas pāvesta un Polijas karaļa nespēju vienoties, kurš iegūs tās roku, un tikmēr uz veseliem 20 gadiem kļuva par brīvvalsti.

1581. g. Polijas karalis Stefans Batorijs tomēr pieveica savus sāncensus un kļuva par Rīgas valdnieku. Pilsētā sākās poļu laiki.

Tikmēr Krievijas un apvienotās Polijas—Lietuvas karš ar nelieliem pārtraukumiem turpinājās (1558—1583), iegūstot Livonijas kara nosaukumu. Karadarbība vairākkārt nonāca arī Rīgas tuvumā, tieši pilsētu gan neskarot. Beidzot Krievijas cars Ivans Bargais bija spiests lūgt mieru un ar savu karaspēku atkāpās. Bet no Rīgas līdz Tērbatai pēc 25 kara gadiem “ne dziedāja gailis, ne rēja suns”, kā stāstīja kāds ceļinieks. Tik

izpostīta bija zeme, tūrumi apauguši ar jaunu mežu, bet retumis atlikušie zemnieki zirga vietā jūdza arklā 3—4 sievietes.

17. gs. Latvijas teritorijā sākās ar poļu—zviedru karu (1600—1629). Tie bija nežēlīgi un smagi gadi, kad brīžiem virsroku guva vieni, brīžiem otri, neskaitāmas reizes pārstaigājot šo zemi.

1621. gadā zviedri ieņēma Rīgu un arī visu Vidzemi. Pilsēta neredzēti uzplauka. Caur to plūda vēl nepiedzīvots daudzums preču, ļaujot rīdziniekiem pelnīt un kļūt turīgiem.

Taču miera laiks neturpinājās ilgi. 1656. g. Latvijas teritorijā atkal iebruka krievu karaspēks. Tas ieņēma poļu pakļautībā esošo Latgali un apenca Rīgu. Uzbrukumam gan izdevās atvairīt, taču Rīgas saimnieciskā dzīve bija sagrauta. Karš izjauca Rīgas tirgu, pārtrauca preču apmaiņu ar kaimiņu valstīm, liekot pārdzīvot dziļu saimniecisku krīzi. Uzbrukumam sekoja mēris, kas atkal izpostīja Vidzemi un skāra arī Rīgu.

Tikai gadsimta pēdējās desmitgadēs izdevās kaut cik atgūties. Taču nāca jauns trieciens, jo arī 18. gs. sākās ar karu.

Krievijas caram Pēterim I, inkognito dodoties mācīties uz ārzemēm, bija gadījies redzēt Rīgu. Kopš tā laika šī pilsēta viņam neizgāja no prāta. Taču viņš arī atcerējās, cik sīvi rīdzinieki bija pretojušies krievu karaspēkam pirms nepilna pusgadsimta. Tāpēc šoreiz, lai pieveiktu zviedrus, Pēteris I noslēdza vienošanos ar Poliju un Saksiju. Sakši jau pirmajā Ziemeļu kara (1700—1721) gadā pēkšņā triecienā mēģināja ieņemt Rīgu, bet tas neizdevās. Krievi tikmēr atkal plosījās pa Vidzemi, izkaudami un aizvezdami gūstā cilvēkus.

1709. g. kaujā pie Poltavas zviedri tika galīgi sakauti. Pēteris I ar savu karaspēku vēlreiz ieradās pie Rīgas un to apenca. Kara, ugunsgrēku, vēsturē lielāko plūdu (1709. g.), bada un mēra novārdzinātā pilsēta tomēr noturējās vairāk nekā sešus mēnešus, bet 1710. gada vidū bija spiesta padoties. Tā Pēteris I izcirta slavenu “logu uz Eiropu”, bet Rīga un vēlāk arī citas Latvijas daļas nokļuva Krievijas impērijas sastāvā.

Nu beidzot uz ilgāku laiku ieročus varēja nolikt malā. Tomēr 18. gs. tāpēc nevar saukt par laimīgu posmu Rīgas dzīvē. Tās pamatiedzīvotājus — latviešus — pazemoja gan vācu augstprātība un atsvešināšanās, gan

krievu smagās nodevas un rusifikācija. Bija iestājies viens no tumšākajiem periodiem Rīgas vēsturē.

Bet 19. gs. nāca ar kārtējo karu. Visu Eiropu bija sabangojis Napoleona uzvaras gājiens pāri robežām. Karadarbībā, protams, iesaistījās arī Krievija, rekrutējot latviešus un sagatavojot Rīgu gaidāmajām cīņām. Visur bija jūtams kara tuvums, tomēr franču karaspēks līdz Rīgai neatnāca. Šis karš tā arī būtu palicis baigu gaidu nojaukmās, ja kara gubernators, saņēmis viltus ziņu par ienaidnieku tuvošanos, neliktu nodedzināt Rīgas priekšpilsētu. Vienā naktī nodega 700 māju, atstājot rīdzinieku lielāko daļu bez pajumtes un pat bez elementāras iedzīves. Tā kara posts atkal piemeklēja Rīgu. Pagāja vairāki gadu desmiti, līdz pilsēta spēja atgūties. 19. gs. otrā puse ievilkā Rīgas sejā gluži jaunus vaibstus — tapa dzelzceļš, rūpnīcas, atkal uzplauka tirdzniecība, strauji auga iedzīvotāju skaits, Rīga pārvērtās par lielpilsētu. Taču līdz ar to pieauga iekšējās pretrunas — gan nacionālās, gan sociālās. Latvieši apkopja spēkus, veidojot neskaitāmas organizācijas. Bija sācies latviešu pirmās atmodas laiks jeb jaunlatviešu kustība. Strādniecības vidū sāka izplatīties marksisma idejas. Rīgas uzņēmumus laiku pa laikam satricināja strādnieku streiki.

Tāpēc 20. gs. Rīgā ienāca saspringts. Jau gadsimta sākumā (1905—1907) uzbangoja strādniecības nemieri līdz pat asinsizliešanai. Drīz sākās Pirmais pasaules karš (1914. g.), kas jau pašā tā sākumā savā neprātībā ierāva arī Rīgu, pārvērsdams tās lielāko daļu par drupu kaudzi. Kara ugunis rūdīta, tieši Rīgā dzima pirmā Latvijas brīvvalsts (1918. g.). Taču tā pastāvēja tikai nedaudz vairāk par diviem desmitiem gadu. Tad nāca jauna okupācija — Padomju Savienība bija nolēmusi ar varu "darīt šo zemi laimīgu". To pārtrauca vēl viens — Otrais pasaules karš (1941—1945), atkal vācu un vēlreiz Padomju Savienības okupācija.

Gandrīz neticamā veidā — bez ieročiem, — ar dziesmām un kopīgu karstu vēlēšanos — pēc pusgadsimta miglas ir izdevies atbrīvoties no svešajiem kungiem. Rīga beidzot atkal pieder tikai Latvijai, ir iegājusi 21. gs. un savā 800 gadu pastāvēšanas jubilejā.

Rīga ir dārga pilsēta. Par to maksāts ar neskaitāmām dažādu tautību cilvēku dzīvībām, bet visvairāk — ar

pamatiedzīvotāju dzīvībām. Tomēr, par spīti daudziem kariem, ugunsgrēkiem, plūdiem, mēriem un citām nelaiēm, pilsēta ir turpinājusi veidoties, atdzimusi atkal un atkal no jauna.

Kā tik tragisku un sāpīgu vēsturi spēja izturēt rīdzinieks? Viņš vienkārši dzīvoja —, katru dienu dārgi maksādams par to, ka drīkst sevi saukt par šīs neparastās pilsētas iedzīvotāju.

"Rīga maksā" ir populārs ieskats pilsētas iedzīvotāju ikdienā, — cik un par ko viņi maksāja, vienlaikus raugot aptvert arī dažādu Rīgas dzīves sfēru attīstības gaitu. Lai palīdzētu lasītājam labāk iejusties senu un ne tik senu gadsimtu noskaņā, darbā izmantoti ne vien pazīstamu un autoritatīvu vēsturnieku pētījumi, bet arī folklorā, rakstnieku un dzejnieku spilgtākie vēstījumi par Rīgas sadzīvi.

Nodaļas "Vispirms par naudu", "Svari un mēri" veidotas pēc vēsturnieku K. Ducmanes, Ē. Vēciņa un J. Zemzara plašajiem un skrupulozajiem pētījumiem. Savukārt nodaļās "Nodokļi", "Tirgus un veikali", "Amati un pakalpojumi", "Transports", kā arī "Nami viesiem — viesnīcas" pirmo reizi apkopota informācija par šo nozaru attīstību visu 800 gadu garumā. Tāpēc šīs nodaļas varētu noderēt kā rosinājums dziļākiem pētījumiem.

"Telegrāfs, telefons..." ir tikai neliels ieskats telekomunikāciju vēsturē, kas daudz detalizētāka atrodama habil. zinātnieka, profesora J. Ločmeļa rūpīgi veidotajā monogrāfijā "Telekomunikāciju vēsture". Nodaļa "Pasta attīstība" tapusi pēc manas "Pasta grāmatas" fragmentiem, akcentējot būtiskāko un papildinot to ar pasta pakalpojumu cenām. Diemžēl A. Stara grāmata "Skolas un izglītība Rīgā" manās rokās nonāca jau pēc nodaļas "Skolas" uzrakstīšanas, kas nu noderēs, lai modinātu interesi ielūkoties šīs nozares attīstībā pamatīgāk, saņemklējot cienījamā vēsturnieka apjomīgo un dokumentiem bagātināto darbu.

Par līdzdalību materiālu vākšanā šai grāmatai pateicos savai ģimenei, Jāzepam Ločmelim, Vilnim Kazākam, Mārai Viksnai, Raimondam Jonītim, Olgai Berķei, Dzelzceļa muzejam, Gundegai Zemturiem un Imantam Zariņam Rīgā, Jura Losa ģimenei Asaros, Ivetai Bērentei Dundagā, Aijai Dzērvei Straupē.

BIRUTA EGLĪTE

Līga

B

C

D

E

F

G

Meridies

Vispirms
par naudu

Vispirms par naudu

Pirmā zināmā nauda

Latvijas teritorijā dzīvojošās ciltis naudu pazina jau ļoti sen – vēl pirms Rīgas dibināšanas. Tās bija romiešu monētas, arābu dirhēmi, Rietumeiropas denāri. Taču to plūsma uz Daugavas krastiem kaut kāda iemesla dēļ 11.–12. gs. mijā apsīka. Iestājās bezmonētu periods, kad par preču maiņas līdzekli, tāpat kā pirmsnaudas laikā, noderēja lopi, cirvji, gliemežvāki, ādas, arī noteiktas formas metāla, visbiežāk sudraba, stienīši. Pilskalnos atrastās stienīšu lejamās formas liecina, ka no ievestā sudraba tos izgatavoja arī šeit.

Senkrievu rakstītajos avotos sudraba stienīšus sauca par grivnām. Tie bija dažādas formas un svēra 46–160 g (dažkārt pat 204 g). Bieži vien tirdzniecības norēķiniem bija vajadzīgs mazāks sudraba daudzums nekā veselā stienītī jeb grivnā, tādēļ to sacirta sīkākos gabalos.

13.–16. gs. Latvijas teritorijā kā maksāšanas līdzekli lietoja arī ozeriņus. Par ozeriņu izcelsmi un veidu izteikti dažādi viedokļi. Daļa pētnieku uzskata, ka tie bijuši sudraba saktas vai auskari. Citi domā, ka ozeriņš bijis ap 100 g smags sudraba stienītis.

Visā Rietumeiropā 13. gs. bija lielu pārmaiņu laiks. Baltijā šīs pārmaiņas atnesa krustneši, kas iedibināja savu kārtību, rupji ielaužoties vietējo iedzīvotāju sabiedriskajā un saimnieciskajā dzīvē. Iekarotajā Latvijas un Igaunijas teritorijā tika izveidota konfederācija, kurā ietilpa Livonijas ordeņa valsts, Rīgas arhibīskapija (sākumā bīskapija), arī Tērbatas,

Kaltais naudas stienītis. 11.–12. gs.

RĪGAS PĀRSTRĀDĀTIE STATŪTI

Ja kādu noķer ar viltotu naudu un šīs naudas daudzums ir 2 ūres, tad tam jāmaksā sods 1 marku sudrabā; ja šādas naudas ir pus vērđiņa, tad nocērt roku, ko tomēr var aizstāt ar sodu pieci markas sudrabā, bet ja viltotas naudas ir vairāk kā vērđiņš, tad cep uz pannas. Tāpat arī smagi sodi ir paredzēti naudas lējējam par nepareizu naudu.

J. Straubergs. Rīgas vēsture. R., 1937, 110. lpp.

Mārka. Kalta 1537. gadā. Rīgas arhibīskapa Tomasa Šēninga (1528–1539) laikā.

Sāmsalas-Vīkas un Kurzemes bīskapija. Katrai valstij nepieciešama arī sava nauda, tā apliecinot politisko patstāvību un aizstāvot savas ekonomiskās intereses. Tāpēc jau 1211. g. bīskaps Alberts piešķīra Gotlandes tirgotājiem privilēģiju kalt monētas Rīgas bīskapijā, nosakot, ka 4,5 t. s. feniņu mārķām kopsvārā jāatbilst 1 Gotlandes sudraba svara mārķai. Sākumā (10.–12. gs.) mārčiņa un mārķa bija gan svara, gan naudas vienība. Noteikts denāru, obolu vai citu monētu daudzums kopsvārā bija līdzvērtīgs vienai mārčiņai vai mārķai. Bet, tā kā monētas kļuva aizvien vieglākas svarā, noteiktais monētu skaits drīz vien svēra mazāk nekā pati svara mārķa vai mārčiņa. Tā izkalto monētu svars sāka atšķirties no noteiktā svara standarta. Mārčiņa un mārķa pārvērtās par naudas zīmju skaita vienību, saglabājot tikai nosaukumu “svara mārķa” vai “svara mārčiņa”. Gotlandē tolaik no katras svara mārķas bija izkaļami 288 feniņi. Rīgas feniņus nolēma kalt pēc Gotlandes monētu parauga, vienīgi to izskats varēja atšķirties. Tā tika pārņemta Gotlandes naudas sistēma, kurai Baltijā par pamatelementu kļuva Rīgas sudraba svara mārķa.

Jāpiebilst, ka mārķa savulaik bija arī sudraba stienišu naudas vienības apzīmējums, bet 16. gs. parādījās par mārķu saukta monēta. Livonijā to pirmo reizi izkala 1516. g. Rīgā.

Viduslaikos Eiropā un tātad arī Livonijā sudraba daudzumu vēl mērīja lotēs. Sudraba svara mārķā skaitījās 16 lotes pilnīgi tīra sudraba. Mainoties sudraba mārķas svaram, mainījās arī lotes svars. Loti izmantoja, apzīmējot arī monētu metāla kvalitatīvo sastāvu. Piemēram, Livonijā 16. gs. 30. gados šiliņus kala no 3 lotu sudraba svara mārķas. Tātad sudraba svara mārķā bija tikai 3 lotes tīra sudraba, bet pārējās 13 – piejaukums jeb ligatūra. Parasti tas bija varš. Attiecību starp monētas kopējo svaru un tajā esošo dārgmetāla svaru numismātikā pieņemts saukt par monēt-

pēdu. 1 lotē ietilpa 4 kventiņi, no katra kventiņa varēja izkalt 4 feniņus.

Zeltu mērija karātos. Vienu tīra zelta mārkū pielīdzināja 24 karātiem.

Livonijas monētas

Pētnieku vidū joprojām nav vienota uzskata par vietējo monētu kalšanas sākumu Baltijā un par to, kuras īsti varētu būt pašas pirmās Rīgā kaltās monētas. Vispamatotākā šķiet versija, ka tie bijuši brakteāti ar bīskapa attēlu. Šīs monētas ir kaltas Rīgā 13. gs. sākumā. Pirmās droši datējamās Rīgas monētas ir arhibīskapa Johana VI Ambundi (1418–1424) laikā izgatavotie ārtigi. Līdz tam Latvijas teritorijā lietotas vienīgi citās Livonijas naudas kaltuvēs (Tallinā, Tartu) un ārpus Livonijas kaltās monētas.

1346. g. Vācu orķenis nopirka no Dānijas par 19 000 mārķām un nodeva Livonijas ordeņa pārvaldīšanā Ziemeļgauniju ar Tallinu. Tā visa tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorija nonāca vācu iekarotāju rokās.

Lai iegūtu sīkāka nomināla monētas, kopš 14. gs. beigām Tallinā un Tartu sāka kalt arī t. s. "Lībekas" feniņus (līdzvērtīgus Lībekā kaltajiem), rēķinot 1 ārtīgā 3 feniņus, un arī zēstlingus, kas bija ārtiga sestdaļa.

Kad lielākās Livonijas pilsētas 13. gs. beigās iestājās Hanzas tirdzniecības savienībā, līdzās Gotlandes naudas aprēķina sistēmai arvien plašāk sāka izmantot arī Lībekas sistēmu. Gotlandes un Lībekas naudas attiecība bija šāda:

1 Rīgas sudraba mārķa = 48 ēres vai 36 šiliņi = 144 ārtīgi vai 432 Lībekas feniņi;

1 ēre = 3 ārtīgi = 9 Lībekas feniņi;

1 šiliņš = 4 ārtīgi = 12 Lībekas feniņi;

1 ārtīgs = 3 Lībekas feniņi.

Kopš 15. gs. 30. gadiem Lībekas naudas sistēma Livonijā kļuva par valdošo. Lai no monētu kalšanas iegūtu lielākus ienākumus,

PAR MIERA ATJAUNOŠANU AR LĪVIEM

Un uz Rīgu, sekodami bīskapam, atnāca livu sūtni un visu priekšā lūdz piedošanu. Un bīskaps sacīja: "Ja atteiksities," viņš teica, "no viltus dievu pielūgšanas un no visas sirds atgriezīsies pie vienīgā Dieva pielūgsmes, un par saviem ārkārtīgi smagajiem pārkāpumiem Dievam un mums dosit pienācīgu gandarījumu, tikai tad atjaunosim mieru, ko esat lauzuši, un atkal pieņemsim jūs brālīgā mīlestībā." — "Bet kādu gandarījumu," viņi vaicāja, "tu prasi no mums, tēvs?" Un bīskaps, apspriedies ar otru — Rāceburgas bīskapu, ar Halberštates dekānu, kas tobrīd bija klāt, ar savu abatu un prāvestu, kā arī ordeņa mestru un citiem saviem gudrajiem vīriem, atbildēja viņiem šādi: "Par to, ka atmetāt ticības sakramentus un cēlāt karu pret ordeņa brāļiem, saviem kungiem, un gribējāt visu Livzemi ieraut atpakaļ elkdievībā, bet īpaši par to, ka, nievādāmi visaugstāko Dievu un zobodamies par mums un visiem kristiešiem, ziedojāt pagānu dieviem āžus un citus dzīvniekus un nosviedāt tos lejā mūsu un visa karaspēka acu priekšā, prasām mērenu summu sudrabā, proti, simt ozeriņu jeb piecdesmit marku sudraba no visa jūsu novada; turklāt jums jāatdod ordeņa brāļiem viņu zirgi ar brupojumu un pārējais, ko esat viņiem atņēmuši." Kad nodevīgie cilvēki to dzirdēja, viņi, vēl negribēdami dot nekādu gandarījumu, atgriezās pie savējiem, vilcinājās, apspriedās savā starpā un gudroja ieganstus, kā paturēt karā nolaupīto un bīskapam nepildīt neko, kas viņiem bija uzlikts par pienākumu.

Indriķa hronika. R., 1993, 179. lpp.

0302009023

Livonijas Nacionālā
bibliotēka

feodāļi centās samazināt tajās sudraba daudzumu. Tā 1420. g., salīdzinot ar 14. gs. vidu, monētu vērtība bija samazinājusies veselas piecas reizes. Tomēr ieguvums izrādījās īslaicīgs, jo šī zemās raudzes nauda dažādu maksājumu veidā atgriezās turpat valsts kasē. Tā jau viduslaikos inflācija nebija sveša parādība. Lai to kompensētu, mēģināja dažādus maksājumus ievākt nevis monētās, bet sudrabā, kas vēl vairāk sarežģīja valsts dzīvi.

Tā nobrieda nodoms realizēt naudas reformu, kas noritēja no 1422. līdz 1426. gadam. Jauno ārtīgu vērtība tika paaugstināta trīs reizes, "Lībekas" feniņu – četras reizes. Nodokļu likmēm un preču cenām vajadzēja palikt nemainīgām, kaut gan faktiski arī tās paaugstinājās 3–4 reizes.

Tāda naudas reforma neapmierināja ne pilsētu tirgotājus, ne arī zemniekus. Protestēdami pilsētu iedzīvotāji jauno monētu vērtību sāka rēķināt pēc sava prāta, pielīdzinot tās vecajām. Viens jauns ārtīgs atbilda 12 pirmsreformas "Lībekas" feniņiem vai vienam aprēķina šiliņam. Reformas iniciatori saprata šādas notikumu gaitas bīstamību, tāpēc 1426. g. aizliedza jauno ārtīgu uzskatīt par šiliņu. Tomēr tirgus attiecībās šādi paņēmieni neder. Tā nu jauno monētu vērtību arī turpmāk pārrēķināja attiecībā pret iepriekšējo. Līdz ar to Livonijā jaunās ārtīgas sāka dēvēt par šiliņiem, kuru vērtībai tie īstenībā arī atbilda.

Naudas kalšanas vēsturē 15. gs. pirmā puse iezīmīga vēl ar kādu svarīgu notikumu.

1422. g. tika noteikts, ka visā Livonijas teritorijā nauda jākaļ pēc vienādiem noteikumiem, kuru kontroli uzņēmas landtāgs. Šī Livonijas centralizētā monētu savienība, neraugoties uz biežajām politiskajām nesaskaņām, pastāvēja līdz pat Livonijas konfederācijas likvidācijai 1561. gadā.

Pēc apmēram divu gadsimtu pārtraukuma Rīgas arhibīskapijā arhibīskapa Johana VI Ambundi laikā tika atsākta monētu kalšana.

Tie bija ārtīgi, kuru aversā attēlots heraldiskais vairogs ar dzimtas ģerboni un leģenda: *JOHANNES AREPS* (arhibīskaps Johans), reversā – Rīgas arhibīskapijas ģerbonis (sakrustoti zizlis un krusts) un leģenda: *MONETA RIGENSIS* (Rīgas monēta).

Iespējams, ka pēc naudas reformas 1 ārtīgā rēķināja ne vairs 6, bet gan 8 zēstlingus, un līdz ar to tie zaudēja savu agrāko nosaukumu. 1426. g. 18. janvārī landtāga sēdes protokolā rakstīts, ka jāturpina kalt zēstlingus, kas turpmāk tiek saukti par šerfiem – kā Ziemeļvacijā, ar kuru Livonijai tolaik bija visciešākie sakari.

Saskaņā ar 1452. g. Salaspils līgumu Rīga nonāca divkāršā – arhibīskapa un Livonijas ordeņa – pakļautībā. Arī naudas kalšanas tiesības arhibīskapam un ordenim bija kopīgas, bet ar noteikumu, ka trešā daļa no ienākumiem, kas gūti no monētu kalšanas, paliek pilsētas rīcībā. Šie noteikumi gan praktiski stājās spēkā tikai 15. gs. pašās beigās, kad Livonijas ordeņa mestrs Valters fon Pletenbergs un Rīgas arhibīskaps Mihaels Hildebrants uzsāka kalt kopīgu monētu – šiliņu.

Tolaik visus monētu kalšanas praktiskos darbus veica Rīgas rāte. Tā uzraudzīja monētu kaltuves darbību, pieņēma darbā cilvēkus, iepirka nepieciešamo sudrabu utt. Attēlu izvēli un monētu raudzi gan noteica arhibīskaps un ordenis. Tāpēc līdz pat 1526. g. uz Rīgā izgatavotajām monētām netika attēlots pilsētas ģerbonis. Sakrustotos arhibīskapa zizli un krustu katrs arhibīskaps papildināja ar savas dzimtas ģerboni.

No 1500. līdz 1505. g. Pletenbergs un Hildebrants naudu, galvenokārt šiliņus, kala kopīgi. Hildebranta pēcteča Jaspera Lindes laikā uz šiliņiem nomainīja vienīgi arhibīskapa dzimtas ģerboni (enkurkrusta vietā – liepa). Tieši Pletenberga un Lindes laikā Livonijā notika vēl viena naudas reforma, kad sāka kalt arī augstāka nomināla maksāšanas līdzekļus – vērdiņus un mārkas.

15. gs. beigās no vienas Rīgas svara mārkas izkaltām monētām bija jāatbilst 16 aprēķina mārķām. Taču monētu kalšana Livonijā bija atkarīga no sudraba piegādēm. Tās nebija regulāras. Tāpēc palielinājās mazvērtīgo metālu piejaukums – vispirms līdz 16,8 mārķām, kamēr 15,25 lotu sudraba svara mārkā faktiski līdzinājās 16 aprēķina mārķām. Līdz ar to tirgū monētas vērtēja nevis pēc to nomināla, bet gan pēc dārgmetāla daudzuma tajās. Tirgotāji, kas pārdeva sudrabu, raudzījās, lai pretī saņemtu monētas, kurās kopumā būtu vismaz tāds pats sudraba daudzums. Fiksētā sudraba cena Livonijā padarīja monētu kalšanu par neizdevīgu nodarbi, tāpēc 16. gs. sākumā tā tika pārtraukta.

Tomēr bez pašu gatavotas naudas iztikt nevarēja. 1515. g. tika pieņemti jauni naudas kalšanas noteikumi. Tie paredzēja, ka no vienas tīra sudraba mārkas izgatavojams 19,5 aprēķina mārķām atbilstošs jauna veida monētu – vērđiņu – skaits, šiliņi – 18,6 aprēķina mārķu vērtībā, bet feniņi – 22,9 aprēķina mārķu vērtībā. Livonijā tika uzsākta arī lielākas vērtības monētu – mārķu – kalšana. Pirms tam mārkā bija tikai metāla svara un naudas aprēķinu vienība. Jaunā nauda bija Rīgas arhibīskapa Jaspera Lindes un ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga kopkalums.

Pēc sava izskata šīs mārkas ir īsts viduslaiku mākslas paraugs. Monētas aversā līdzās sēd arhibīskaps un ordeņa mestrs, rokās heraldiskie vairogī ar dzimtas ģerboni, bet monētai apkārt starp divām punktu joslām vijas leģenda, kuras tulkojums no latīņu valodas skan: Rīgas arhibīskapa un Livonijas mestra jaunā monēta. Reversā attēlota jaunava Marija ar bērnu labajā un zizli kreisajā rokā, apkārt tai staru vainags, bet gar monētas malu starp divām punktu joslām leģenda latīņu valodā: valdniece, glāb mūs! Jaunās naudas attiecība tobrīd bija šāda:

1 mārkā = 4 vērđiņi = 36 šiliņi;

1 vērđiņš = 9 šiliņi = 27 feniņi.

Tagadējās Rīgas pils priekštece bija t. s. Monheima pils. Pēc Rīgas pilsētas padošanās ordenim 1330. gadā ordeņa mestrs lika pamatakmēni jaunajai piliij, ko pilsētnieki bija apsolījuši uzbūvēt viņu nopostītās ordeņa pils vietā.

Jauno pili tolaik būvēja ārpus pilsētas mūriem, kurus šajā vietā nojauca, bet Sv. Gara torni un Sv. Gara vārtus iebūvēja pašā pili. Jaunajai piliij bija tagadējās pils izskats un forma, taču tai izrādījās īss mūžs. Pils būvniecību pabeidza 1352. gadā. Tā bija it kā daļa no pilsētas nocietinājuma.

Pēc 120 gadiem notika pirmā sadursme starp pils garnizonu un Rīgas iedzīvotājiem. Karš starp ordeni un pilsētniekiem uzliesmoja ik pa laikam, līdz 1484. gadā pilsētnieki ieņēma pili.

Naidis pret ordeni bija tik liels, ka rīdzinieki pili pilnīgi noārdīja. Ar pili atrastajām bagātībām tika samaksāts 400 algotiem jātniekiem par palīdzību pils ieņemšanā. Ķieģeļus salastīja nabagi un vēlāk pārdeva tos par 4–6 šiliņiem simtā. Neskartis palika vienīgi mūra gabals gar Daugavmalu, kas jau agrāk bija pilsētas nocietinājuma sastāvdaļa, kā arī Sv. Gara tornis ar Sv. Gara vārtiem. Uz palikušajiem pamatiem drīz vien pacēlās jauna pils, kura, gan vairākkārt pārbūvēta, saglabājusies līdz mūsdienām...

Pēc J. Juškēviča. Vecā Rīga. R., 1994, 64.–65. lpp.

13. Item nevienam vīnu pagrabam, alus, miestīņa vai brandvīna krogam nebūs būt vajā pēc pulkst. deviņiem, pie 30 marku soda.
14. Item to grib tā Augstā Rāte, ka pušiem un jauniem kalpiem, kas par algu dien, nebūs nēsāt ieročus. Kas pret to dara, maksā 30 markas soda.
15. To grib arī tā Augstā Rāte, lai ikviens pieskatītu savu uguni, lai no tā neizceļas nekāda skāde, un, ja, no kā lai dievs pasargā, izceltos ugunsgrēks, tad ikvienam vajag steigties palīgā ar spāņiem, cirvjiem un tādiem rīkiem, ar kuriem var glābt.

PAR TĪRĪBU UZ IELĀM

16. To grib tā Augstā Rāte, ka nevienam nebūs bērt mēslus, grūžus un netirumus Daugavā, Riziņā vai grāvjos, tāpat ziemas laikā uz Daugavas ledus vai citur, kur pilsētai celtos zaudējumi, pie 20 markām soda, ja kāds pret to darītu.
17. Item nebūs puvešus bērt pie pilsētas mūriem vai arī ārpus tiem, pie 5 markām soda.
18. Item nebūs mēslus sviest uz ielām jeb tos tūdaļ būs aizvest projām, pie 10 markām soda.
19. Ja kāds pietekās vai Daugavā laiž kokus, tam nebūs ceļu aizkrustot, jeb viņš tos kokus zaudēs.
20. Item nebūs no laivām vai kuģiem bērt smiltis un balastu uz bulverča, — to var tikai tad, kad ķemereru kungi atļauj un nosaka, kur, pie liela soda, un kas balastu ber upē, tas dabūs cietumu vai citu lielu sodu.
21. Ar to grib tā Augstā Rāte sevišķi, ka nebūs turēt cūkas pilsētā, un, kuras noklidiš uz ielām, tās tiks atdotas nabagiem.
22. Tālāk to grib tā Augstā Rāte, lai neviens ārpus pilsētas pa ielām vai ceļiem nebūvē un nemūrē, pirms nav piesaucis ķemereru vai zemes soģi, pie 30 markām soda.

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 159. lpp.

Naudas pētnieki uzskata, ka šie Livonijas vērdiņi un mārkas bija starpposms ceļā uz pilnvērtīgu sudraba maksāšanas līdzekli. Šajā laikā, sekojot Rietumeiropas paraugam, Livonijā, gan neregulāri, kala arī sudraba dālderus un zelta dukātus, kuru vēsturē ielūkosimies nedaudz vēlāk.

Tā kā dažādu nominālu monētpēdas nebija sabalansētas, nevērtīgākās monētas pamazām sāka izspiest no apgrozības vērtīgākās. Augstvērtīgākos vērdiņus uzpirka par mazvērtīgākajiem feniņiem, un vērdiņi pakāpeniski izzuda no apgrozības. Radās apgrozības monētu trūkums, un to vietu aizpildīja ārzemēs kaltās, galvenokārt Polijas un Lietuvas, Vācu nācijas Svētās Romas impērijas, Spānijas Nīderlandes u. c. monētas, turklāt ne tikai dālderī, bet arī mazvērtīgāka siknauda.

Tāpēc 1525. g. tika noteikts naudas kurss — 1 vērdiņu pielīdzināja 10 šiliņiem, bet ārvalstu monētu izmantošanu aizliedza. Tomēr šis naudas stabilizācijas mēģinājums tikai uz brīdi uzlaboja situāciju.

Sudrabs visos veidos vienmēr ir bijis prece, to pārdeva monētu kaltuvēm, rotkaļiem, veda uz Krieviju utt. Tāpēc prece bija arī Rietumeiropas dālderī, lai gan vienlaikus tie veica arī naudas funkcijas. 16. gs. 30. gados tie ieņēma stabili vietu Livonijas saimniecībā. 1528. g. 1 dālderis līdzinājās 2 markām un 29 šiliņiem, 16. gs. 30. gadu vidū — 3 1/3 markām, bet 40. gados — 3,5 markām. Kalt vietējās monētas no dālderiem tomēr nebija izdevīgi — šim nolūkam izmantoja galvenokārt vecās, nolietotās monētas un sudrablietas.

Parasti ekonomiskās nestabilitātes un kara apstākļos, kā arī citās ārkārtējās situācijās, strauji ceļas dārgmetālu cenas. Tā notika arī Livonijas kara laikā. Paaugstinājās svara mārkas kurss pret mārkā kā monētu:

1 dālderis = 3 3/4 aprēķina mārkas.

Tirgotāji sāka uzpirkt un izvest Livonijas monētas, jo tas kļuva izdevīgi. Lai šo nevē-

lamo parādību novērstu, 1559. g. 1 mārķā sāka skaitīt 3 vērđiņus, bet 1 vērđiņā – 12 šiliņus. Taču tādējādi tika izjaukts agrākais līdzsvars starp vērđiņu un šiliņu. Tāpēc 1560. g. ordeņa mestrs Ketlers atjaunoja iepriekšējo monētu attiecību sistēmu (1 mārķa = 4 vērđiņi = 36 šiliņi). Šis naudas patiesā vērtība gan pa šo laiku bija krietni kritusies.

Lai kompensētu augošos kara izdevumus, 1558. g. rudenī ordeņa mestrs Firstenbergs nolēma kalt īpašas monētas “ārkārtējiem apstākļiem”. Tie bija 22 1/2 karātu zelta guldeņi (1 guldenis = 5 mārķas 27 šiliņi). 1560. g. Ketleram nācās zelta saturu šajās monētās samazināt par diviem karātiem.

Ap šo laiku parādījās arī “ārkārtējiem apstākļiem” paredzētās sudraba monētas, kuras kala kā klipes – četrstūrainus sudraba gabalus ar ordeņa mestru Firstenberga, Ketlera vai arhibīskapa Vilhelma ģerboni. Klipes kala no tādas pašas raudzes sudraba kā dālderus (14 lotes; 875°), bet pēc svara tās atbilda sudraba guldenim. Šīm monētām vajadzēja kompensēt zelta guldeņu trūkumu, maksājot atlīdzību algotņiem.

Klipes neietilpa Livonijas naudas sistēmā, tomēr tās nonāca arī vietējā apriņķī. Tāpēc “zemes kungi” tām noteica savu kursu: 1 klipē = 5 1/3 mārķas. Pēc šī piespiedu kursa monētas, kuras atšķīrās no Livonijā ierastajām, lietoja arī vietējie iedzīvotāji. Klipju mūžs gan nebija garš.

Kad Livonijas ordenis bija cietis vairākas sakāves, drīz vien sākās pārrunas par naudas kursa pazemināšanu, un 1561. g. klipju kalšana tika pārtraukta. Šajā laikā to kurss bija 4 1/3 mārķas, bet dāldera kurss – 3 3/4 mārķas. Tātad sudraba klipes un zelta guldeņi ar augsto piespiedu kursu patiešām bija “ārkārtējo apstākļu” monētas, kuru nepieciešamību noteica karš.

Galvenās Livonijas naudas kaltuves joprojām atradās Rīgā, Tallinā un Tartu. Kalšanas process bija visai primitīvs.

Istabu slaucīju,
Dabūju vērđiņu.
Tēvs brauca Rīgā,
Es braucu līdzā.
Par to vērđiņu
Nopirku magones.
Nu iešu dārzā
Magones sēt.
Nu iešu magones
Apraudzītī.
Apauga magones
Ar zaļu mauriņu.
Kam tās magones
Pieder ravēt?
Libiņai, māšiņai,
Pieder ravēt.
Tā daiļa meitiņa,
Tā daiļi ravēja:
Ar sakni nerāva,
Pār sētu nesvieda.
Uz jauniem pušiem
Neskatījās,
Uz jauniem pušiem
Neskatījās.

LD 33564, Sesava, Ceraukste

Ar monētu izgatavošanu nodarbojās monētu meistars un viņa palīgi. 15. gs. monētu meistars bija pilsētas rātes algots ierēdnis, ko rāte apgādāja ar nepieciešamajiem līdzekļiem un izejvielām. Kaltuvē strādājošajiem maksāja par darbu atbilstoši apstrādātā sudraba daudzumam.

Būtiskas izmaiņas notika 16. gadsimtā. 1515. g. naudas noteikumi paredzēja, ka apmaksājama vienīgi vērđiņu kalšana. Turklāt pamazām monētkalji kļuva par monētu kaltuvju nomniekiem, kas katru gadu maksāja rātei, arhibīskapam vai ordeņa mestram noteiktu naudas summu.

Kopā ar monētu meistarū kaltuvēs strādāja arī zelli un mācekļi. To skaits (parasti no viena līdz sešiem) bija atkarīgs no darba apjoma un darbnīcas iespējām. 16. gs. 20. gados Rīgas monētu meistars savam zellim maksājis 6 šiliņus par monētu izkalšanu no vienas sudraba svāra mārkas. Naudas kalšanu kontrolēja īpašs rātes iecelts uzraugs.

Monētu viltotājus bargi sodīja – gan ar naudas, gan ar miesas sodiem (piemēram, nocērtot roku).

Galvenie sudraba piegādātāji vietējam un arī Krievijas tirgum bija Livonijas tirgotāji. No 13. līdz 15. gs. Livonijā sudrabu galvenokārt ieveda no Lībekas, kur savukārt tas ienāca no Bohēmijas, Erfurtes un Harca apkārtnes raktuvēm.

Ja trūka ievestā sudraba, izmantoja vietējās rezerves – uzpirka vecās monētas, sadzīves priekšmetus, dārglietas, kas piederēja baznīcām, klosteriem, ģildēm, rātei utt. Tomēr sudraba tik un tā bieži trūka, tāpēc naudas kaltuves strādāja ar pārtraukumiem.

Līdz 16. gs. visā Eiropā monētu kalšana bija roku darbs, tāpēc darbietilpīgs un dārgs process. Tam laikam Rīga ļoti ātri ieviesa tehniskos jauninājumus. Veltņu mašīnu monētu izgatavošanai ārzemēs sāka izmantot 16. gs. vidū, bet Rīgā ar šādu iekārtu šiliņi izgatavoti jau 1575. gadā. Tās darbība bija ļoti vienkārša.

Uz viena veltņa tika iegravēti monētas aversa spiedņi, uz otra – reversa. Abiem veltņiem rotējot, starp tiem laida plānu sudraba plāksni – un monētas bija gatavas. Atlika tikai tās izgriezt no plāksnes.

Rīga 16. gs. 50. gados uz kādu laiku pārtrauca monētu kalšanu. Plašumā vērsās Livonijas ordeņa un Rīgas arhibīskapa karš. Šādā situācijā kopīga monētu kalšana nebija iespējama, un ordeņa mestrs, izmantojot monētkalšanas privilēģiju, kala tās ar savas dzimtas un Livonijas ordeņa ģerboni Tallinā un Cēsīs.

Naudas vērtības izpratnei 15. gs. jāmin dažas cenas (*K. Ducmane, Ē. Vēciņš*. Nauda Latvijā. R., 1995, 58. lpp.):

no 1405. līdz 1409. g. lasts rudzu (2100 kg) vidēji maksāja 4 Rīgas mārkas, bet no 1441. līdz 1449. g. – jau 17,5 mārkas;

lasts auzu (2800 kg) no 1405. līdz 1408. g. vidēji maksāja 3,2 mārkas, bet no 1463. līdz 1471. g. – 15,6 mārkas;

no 1405. līdz 1410. g. par zirgu vidēji nācās maksāt 3 mārkas, turpretī 60. gados gandrīz četrreiz vairāk – 11,5 mārkas;

lai nopirktu lastu alus (12 mucu), 15. gs. sākumā vajadzēja izdot 4 mārkas, bet 70. gados – jau 18,5 mārkas;

ap 1500. g. par 7 Livonijā kaltajiem šiliņiem varēja likt pagatavot kurpju pāri vai nopirkt 2 olektis vadmalas. Reinzemes vīna stops (1,33 l) toreiz maksāja 5–6 šiliņus, apmēram litrs alus – pusšiliņu, aptuveni litrs eļļas no Lisabonas – 15 šiliņu, bet Baltijas jūrā izzvejotās 100 šilķes varēja iegādāties par 1 šiliņu.

Labs amatnieks tolaik dienā nopelnīja 6 šiliņus. 15. un 16. gs. mijā vienā šiliņā skaitīja 3 feniņus. Par 1 feniņu varēja nopirkt klaiņu maizes un pusstopu alus.

Kad 1525. g. atkal tika aizliegts ievest ārvalstu monētas, iztika ar vietējās kaltuvēs gatavoto naudu. Tomēr, tuvojoties Livonijas karam, ārvalstu monētu skaits vietējā tirgū palielinājās. Tās bija Žečpospolitas, Zviedrijas, Vācu

nācijas Svētās Romas impērijas un Spānijas Nīderlandes monētas. Šajā laikā Livonijā naudas apgrozībā pirmoreiz parādījās arī Krievijas monētas – no stieples kaltas sudraba kapeikas un dengas.

Dukāti un denāriji

Latvijas teritorijā bija visai izplatīta un populāra nauda, tādēļ der ielūkoties tās rašanās vēsturē.

Pieaugot plašiem tirdznieciskiem darījumiem starp valstīm, radās nepieciešamība pēc augstvērtīgām sudraba un zelta monētām ar stabilu kursu, kas derētu par starptautiski atzītu maksāšanas līdzekli. Par tādu kļuva sudraba dukāts, ko 1140. g. sāka kalt vienā no bagātākajām Itālijas pilsētām – Sicīlijā. 1252. g. Florencē parādījās florīni – 3,5 g smagas naudas monētas, bet Dženovā – tikpat smagi zelta dženovīni. Uz līdzīgas Venēcijas monētas – cehīna – bija leģenda latīņu valodā, kurā visskaidrāk varēja salasīt pēdējo vārdu – *ducatus*, tāpēc to tautā sauca par dukātu. Arī citās valstīs 3,5 g smagas zelta monētas sāka saukt par dukātiem. Viduslaikos Eiropā visizplatītākie bija Ungārijas, Vācijas un Nīderlandes dukāti.

Arī Latvijas teritorijā vairākkārt izlaistas dukāta tipa monētas – gan Livonijas periodā, gan poļu un zviedru laikā.

Pirmie zelta dukāti Rīgā kalti 1523. g. Valtera fon Pletenberga laikā. Toreiz 1 dukāts līdzinājās 3 dālderiem. 1525. g. izgatavotas pat 10 dukātu monētas.

Pēc Livonijas valsts sabrukuma, kad Rīga 20 gadu saglabāja brīvvalsts tiesības, tā turpināja kalt monētas pēc Livonijas naudas kalšanas noteikumiem – dālderus, mārkas, pusmārkas, vērdušus un šiliņus. 1572. g. tika kaltas dukāta tipa zelta mārkas.

Rīgai un Vidzemei nonākot poļu, tad zviedru pakļautībā, Rīgas pilsētas naudas kaltuvē –

Tētiņ, māmiņ,
Ved kazu Rīgā,
Pērc man lielo
Sudraba saktu!
Kad iešu kalnā,
Tad likšu krūtīs,
Lai mani ierauga
Vagares dēli.
Vagares dēliem
Lieli zirgi,
Neiešu kājām
Baznīcā.

1629, 5909, Eleja

Pēc tam, kad Marijas baznīcu iznīcināja liels ugunsgrēks, 1211. gadā baznīcu atjaunoja tajā vietā, kur atradās otrs libiešu ciems un kur Doma baznīca atrodas arī mūsdienās.

Tikai 1551. gadā Māras baznīca nonāca Rīgas pilsētas īpašumā. Rāte vienmēr apgalvoja, ka baznīcu pilsēta pirkusi no pēdējā arhibīskapa markgrāfa Vilhelma par 18 000 Rīgas mārķām. Tomēr nekādi pirkšanas dokumenti gan nebija atrodami jau zviedru laikos. Polijas karalis Stefans Batorijs tomēr atzina šādu rātes apgalvojumu. Pēc Māras baznīcas pāriešanas pilsētas īpašumā tā, tāpat kā Pētera baznīca, tapa par namnieku draudzes baznīcu un tai pierakstīja visus Rīgas iedzīvotājus, kas dzīvoja uz ziemeļiem no Šāļu un Kalķu ielām.

J. Juškēvičs. Vecā Rīga. R., 1994, 57. lpp.

Dalderis. Stefana Šlika un brāļu kalts Bohēmijā (Joahimstālē) 1525. gadā. Ludviga I Šlika valdīšanas laikā.

tāpat neregulāri un ar dažādu nominālvērtību – tika kaltas zelta monētas.

Pēdējā svešzemnieku pārvaldītajā Rīgā kaltā monēta bija 1707. g. zelta dukāts.

Tomēr darījumos izplatītākie Latvijā bija Holandes dukāti un Holandes guldeņi. Aprēķinos (13. gs. beigās, 14. gs.) tos pielīdzināja 3 dālderiem.

Kad dukāti kļuva par starptautiskas nozīmes zelta valūtu, bija nepieciešams radīt līdzīgu maksāšanas līdzekli arī no sudraba, jo denārs, pirmā starptautiskā (?) sudraba nauda, laika gaitā bija tapis mazvērtīgs un vairs neapmierināja tirdzniecības vajadzības. 1266. g. Francijā Tūrā sāka kalt sudraba monētas – t. s. lielos denārijus, kas atbilda 12 parastiem denāriem un svēra 4,22 g. Šīs monētas sāka atdarināt arī citās zemēs, kur tās kļuva pazīstamas ar graša nosaukumu. Vācijā, piemēram, tos kala līdz pat 19. gs. beigām, kad ieviesa marku un feniņu naudas sistēmu.

Latvijas teritorijā grašus sāka kalt poļu laikā, un pirmie bija 1581. g. Stefana Batorija izlaistie Rīgas trisgraši.

Dālderis

Pamazām, kā tas bieži notiek ar monētām, arī graši kļuva mazvērtīgāki un pārtapa par sīknaudu. Bija vajadzīgi augstvērtīgāki maksāšanas līdzekļi. Lielos tirdznieciskos darījumos sāka pietrūkt zelta monētu. Saksijā, Čehijā un Tirolē 15. gs. otrajā pusē, pateicoties kalnrūpniecības attīstībai, strauji palielinājās sudraba ieguve. Tāpēc tieši šajā reģionā sāka kalt sudraba guldeņu grašus, t. i., tādus grašus, kas līdzvērtīgi zelta guldeņiem. Pirmo reizi šādu monētu izkala 1484. g. Hallas monētu kaltuvē un līdzīgu monētu – 1518. g. izkala Joahimstālē, grāfa Šlika kaltuvē. Tās tā arī nosauca par joahimstāleriem. Vēlāk no tā atvasināts vārds “dālderis”. Joahimstāle bija viens no Eiropas sudraba ieguves centriem, turklāt atradās netālu no slavenā Leipcigas tirgus. Tas

arī noteica dālderu straujo izplatību kontinentā. Arī nosaukumu ar nelielu atšķirību lietoja plašos reģionos: anglosakšu zemēs – *dollar*, Holandē – *daalder*, Skandināvijā – *daler*, Itālijā – *tallero*, Polijā – *talár*, Vācijā – *Taler*. Tikai nedaudzās valstīs līdzīgas monētas izlaida ar citu nosaukumu, piemēram, Spānijā – peso, piasters, Francijā – ekjjs, Krievijā – rublis.

Livonijas teritorijā pirmais dālderis tika izkalts jau 1525. g., visticamāk – Rīgā.

Lai gan poļu laikā naudas sistēmas pamatā bija dālderis, dāldera monētas šajā laikā netika kaltas. Toties īsti miniatūrmākslas paraugi ir zviedru laika Rīgas dālderis (ar pārtraukumiem tos kala no 1628. līdz 1672. g.). Kopš 15. gs. beigām Spānija ieveda Eiropā lielā daudzumā lēto Amerikas sudrabu, izraisot "cenu revolūciju". Tās ietekme bija jūtama arī Latvijas teritorijā. Atsākās saimnieciska rosība, kas paātrināja naturālās saimniecības sabrukumu, strauji cēlās cenas, un notika iedzīvotāju noslāņošanās. Te ieklūda spāņu Jaunās pasaules monētas ar augstu sudraba raudzi (931°), tās svēra 27 g., taču izskatā bija visai nepievilcīgas.

Eiropā šīs monētas dēvēja dažādi – četrstūrainais piasters, apgraizītais piasters, kuģa nauda, kuģa peso, jo uzskatīja, ka šīs neregulārās formas monētas kala uz kuģiem, kamēr tie ilgu laiku pavadīja ceļā no Jaunās pasaules uz Eiropu. Patiesībā šo monētu paviršā izgatavošana izskaidrojama ar steigu, kādā iegūto sudrabu centās pārvērst monētās. Turklāt monētu izgatavošana tika veikta primitīvi, ar rokām un elementāriem darbarīkiem.

Populārākās tirdzniecības monētas Latvijas teritorijā un visā Baltijas jūras reģionā kopš 16. gs. un līdz pat 18. gs. bija trīs – no Holandes ienākušais valsts dālderis, Spānijas Nīderlandes pārvaldnieka Alberta vārdā nosauktais un Nīderlandes lauvas dālderis. To vērtība vietējā naudā bija šāda:

1 valsts dālderis = 90 graši;

Ai tu, Rīga, veca Rīga,
Tu asaru dzērājiņa:
Tur aizgāja zirgs un segli,
Tur jaunaisi bāleliņš.

1404, 2741, Naudīte

Atsevišķos gados vēl tika ievāktas papildu nodevas vai muitas Daugavas ūdensceļa uzlabošanas izdevumiem.

Piemēram, 1599. g. šim nolūkam uzlikto nodevu

apjoms bija:

par 1 skutku	3 dāld.,
pusskutku	2 dāld.,
Vidzemes liellaivu ar darvu vai pelniem	2 dāld.,
mazo Vidzemes laivu ar tādu	
pašu kravu	1 dāld.,
mastu postu ar kravu	3 dāld.,
mastu postu bez kravas	2 dāld.,
būvkoku postu ar kravu	2 dāld.,
vančosu postu ar citiem ozolkokiem	4 dāld.,
1 asi malkas	1 poļu grasis

Arī XVIII gs. vairākkārt tika uzliktas nodevas strūgām un plostiem Daugavas tītišanas izdevumu segšanai.

Piemēram, 1789. g. enkurnieku amatam bija uzdots

šim nolūkam ievākt:

no strūgas	10 rbl.
malkas un kāršu plostā	2 rbl.
baļķu, brusu un mastu plostā	6 rbl.
ja uz plostā ir vēl citas preces	10 rbl.

A. Pāvilāne. Rīgas tirdzniecība ar meža materiāliem 17.–18. gs.
R., 1975, 121. lpp.

Elle, elle, kunga rija,
Rīgā mani brāleliņi;
Ko ellē izkujam,
To Rīgā novedam.

495, 927, Nereta

KĀPĒC ČŪSKU DŪRĒJS IR UZ KRIEVU NAUDAS

Tas notika zviedru un krievu kara laikā. Krievi toreiz veltīgi mēģināja ieņemt Rīgu, kaut zviedru bijis mazs pulciņš, bet krievu ļoti daudz. Vēlāk dabūja zināt, kāpēc Rīgu nevarēja ieņemt. Zviedru vecā princese – burve – sēdējusi pils logā un būrusi. Krievi šāvuši burvei, bet viņu lodes nekā nespējušas darīt. Tad viens krievu zaldāts ielādējis šautenē salocītu naudas gabalu un izšāvis uz burvi, un tiešām burve mirusi.

Krievi uzvarēja. Burvei mirstot, tai pa muti izskrējusi liela čūska, kas nu dzīvojuši burves istabā. Čūscai katru dienu vajadzējis dot vienu cilvēku barībai, un, ja to nedotu, viņa apēstu visu Rīgu.

Reiz loze kritusi vienai princesei. Princeses brālis gājis čūsku nogalināt. Viņš jājis uz karā norūdīta zirga. Kad princesei pienācis laiks doties uz pili un viņa iegājusi pils istabā, tā ieraudzījusi savādu ainu: viņas brālis sēdējis uz zirga. Viena zirga kāja bijusi uzlikta uz čūskas astes, bet piķis iedūries čūskas kaklā. Drīz čūska mirusi, un princese palikusi dzīva. Princeses brāli iecēlušī lielā godā un viņa piemiņai uz krievu naudas uzdrukājuši čūsku dūrēju.

1109, 132, Mārupe

1 Alberta dālderis = 86 graši;

1 lauvas dālderis = 72 graši.

Tajās zemēs, kur nebija sudraba atradņu, dālderu izmantoja arī kā izejmateriālu vietējo monētu kalšanai.

17. gs. par 10 dālderiem varēja nopirkt 1 zirgu vai 2 labi barotas cūkas.

Poļu laika nauda

1558. g. Krievijas cara Ivana Bargā karaspēks iebruka Livonijā laupīdams un postīdams. Iegansts bija 60 000 dālderu lielais parāds, it kā nenomaksāti mesli. Patiesībā Krievijas cars tiecās iegūt tiešu izeju uz Baltijas jūru. Tā sākās Livonijas karš, kas ar pārtraukumiem turpinājās 25 gadus.

Livonijas kara laikā vietējā tirgū ieplūda Polijas un Lietuvas nauda. Livonijas ordeņa mestrs deva rīkojumu pielīdzināt to Livonijas monētām pēc šāda kursa:

1 Lietuvas šoks (60 grašu) = 9 mārkas un 9 šiliņi jeb 1 grasis = 4,2 šiliņi.

1581. g. arī Rīgai nācās pakļauties Polijas karalim, atzīt tā virsvaru un pāriet arī uz viņu naudas kalšanas noteikumiem. Aprēķina mārku, kas Livonijas naudas sistēmā pamatā bija apmēram trīssarpus gadsimtus, nomainīja dālderis. Ieviesa arī citus šeit neierastus naudas nominālus – grašus, trīsgrāšus, sešgrāšus, vēlāk trīspelherus jeb pusotrgrāšus.

1 dālderis = 35–36 graši.

Sākoties jauno šiliņu regulārai izlaidei, naudas kurss nostabilizējās šādi:

1 mārkā = 6 graši vai 18 šiliņi.

Zviedru laika nauda

Rīga un Vidzeme 1621. g. nonāca Zviedrijas valdījumā. Sākumā Rīgā turpināja kalt monētas pēc Žečpospoltas naudas kalšanas noteikumiem. Izgatavoja galvenokārt ļoti zemas

raudzes šiliņus un mazliet vērtīgākus trīspelherus, atsevišķos gados arī dālderus un dukātus, vien mainījās uz šiliņiem attēlotie varas atribūti.

Tā kā Rīgā kaltie šiliņi bija populāri un to kalšana deva prāvus ienākumus, Zviedrijas karaliene Kristīna (1632–1654) 1644. g. lika Rīgā pie Svētā Jēkaba baznīcas ierīkot otru monētu kaltuvi – Zviedrijas valsts naudas kaltuvi, kurā bija jākaļ t. s. Livonijas šiliņi un trīspelheri. Šī naudas kaltnīce darbojās līdz 1669. gadam.

Šiliņus kala līdz 1665. g., bet apgrozībā tie bija līdz pat 18. gs. sākumam. Šīs naudas kurss pamazām mainījās. 1641. g. tas bija:

1 valsts dālderis = 90 graši;

1 Alberta dālderis = 86 graši;

1 lauvas dālderis = 72 graši.

1680. g. kurss:

1 valsts dālderis = 36 mārkas = 216 graši = 648 šiliņi.

Rīgas rāte šiliņu zemo vērtību izskaidroja ar to, ka apgrozībā bija ļoti daudz Rīgas un Livonijas šiliņu, kas bija prasmīgi viltoti Sučavas pilī (tag. Rumānijā). Pirms šā atklājuma tur viltotos šiliņus sauca par Valahijas šiliņiem. Tie bija izgatavoti no vara un viegli apsudraboti. Taču to varēja noteikt tikai pēc virsmas notīrīšanas restaurācijas laboratorijā. Šāda masveida viltošana izskaidrojama ar šiliņu plašo pielietojumu tirdzniecībā. Tie atradās apgrozībā arī tagadējās Polijas, Lietuvas, Baltkrievijas, Ukrainas, Rumānijas teritorijā.

Šajā laikā parādījās vēl kāda ļoti īpatnēja nauda. Vara monētas parasti atbilda noteiktam sudraba daudzumam, un to vērtību neietekmēja vara kā metāla tirgus cena. Taču vēsturē bijuši gadījumi, kad vara monētas vērtība atbildusi metāla īstajai cenai. Runa ir par četrstūrainām vara plāksnēm, uz kurām iekala zīmogus ar nomināliem.

Pirmo šādu plāksni izkala Zviedrijā 1644. gadā. Tā svēra 19,7 kg un līdzinājās 10 sudraba dālderiem. 1649. g. tika izlaistas arī 8, 4, 2 un

1 dāldera plāksnes. Tādas turpināja kalt līdz pat 1786. g., kaut arī bija ļoti neērtas lietošanā. Tās nonāca arī Latvijā. 1902. g., bagarējot Daugavas gultni ostas rajonā, tika izcelts kāds kuģa vraks ar 79 Zviedrijā kaltām vara plāksņu monētām.

Zviedrijas paraugam vara plāksņu kalšanā nolēma sekot arī Krievija, jo trūka sudraba. Tika nolemts izlaist 1 rubļa vara plāksnes un mazāka nomināla monētas (poltinas, pusrubļus, grivnas, piekapeikas un kapeikas). Tas nozīmēja, ka 1 vara plāksnes rublis svēra 1,6 kg, tā izmēri 19 x 19 cm. Plāksņu naudas kalšanu Krievijā pārtrauca 18. gs. 30. gados. Pēc tam gan bija pāris mēģinājumu kaut ko līdzīgu atsākt, taču plašu pielietojumu tie neieguva.

Krievijas sastāvā

18. gs. visa Latvijas teritorija pakāpeniski tika iekļauta Krievijas impērijā – vispirms Rīga un Vidzeme (1710. g; 1721. g.), tad Latgale (1772. g.), visbeidzot Kurzeme un Zemgale (1795. g.). Līdz ar to pamazām apgrozībā tika ieviesti Krievijā oficiālie maksāšanas līdzekļi. Tomēr vēl ilgu laiku tirdzniecībā liela nozīme bija Rietumeiropas sudraba dālderiem (sevišķi – Alberta dālderiem) un citām sīkākām ārvalstu monētām.

Latvijas teritorijā apgrozībā parādījās šādas Krievijas monētas: zelta dubultčervonci un červonci, 10, 5, 2 un 1 rubļa nomināli, sudraba rubļi, pusrubļi un ceturtdaļrubļi, 20, 15, 10 un 5 kapeiku monētas; vara 5, 2 un 1 kapeikas monētas, kā arī vara dengas un poluškas. Vērtību attiecība nepārtraukti mainījās, nespējot nostabilizēties līdz pat 19. gs. vidum.

Lai pārtrauktu ārvalstu monētu izmantošanu Vidzemē un Igaunijā, 1756. g. Krievijas valdība deva rīkojumu sākt Maskavas naudas kaltuvē izgatavot speciālas sudraba monētas – livonēzus, kurus bija paredzēts laist apgrozībā

15 rubļu (imperiāls). Kalts 1897. gadā Nikolaja II valdīšanas laikā.

Krievijas impērijas ierēdņi līdz pat senātam arī labprāt ņēma kukuļus. Gluži neslēpti tas redzams bagātā latviešu mastu šķīrotāja Daniēla Šteinhauera konfliktā ar Rīgas rāti, Šteinhaueram cenšoties panākt namnieka tiesības. Lieta nokļuva impērijas senātā, pārvēršoties par plašāko senāta uzpirkšanas akciju Rīgas vēsturē.

Rāte naudu neželēja, lai panāktu negatīvu lēmumu. Kukuļoja visus — kā senāta ierēdņus, tā arī pašus senatorus. 1749. g. senāta sekretāri Kroks, Folters un Severgins saņēma 250 rbl., senators Adujevskis — 900 Alberta dālderus, senators Šuvalovs 2500 dālderu, savu tiesu saņēma pat senāta virsprokurors Trubeckojs un vesela virkne citu zemāka ranga ierēdņu. Uz Pēterpili ceļoja stīrnas, silķu mucīņas un pasta rati ar augļiem un uzkožamiem. Visa Šteinhauera lieta pilsētai izmaksāja kopumā ap 10 000 dālderu, kas toreiz pilsētas budžetā bija ļoti liela summa. Lietas izlemšana turpinājās gadiem, novilcinot un līdz beidzot noraidot Šteinhauera prasību.

Pēc J. Strauberga. Rīgas vēsture. R., 1937, 440.—441. lpp.

vienīgi šajās teritorijās, kopā ar Krievijas vara siknaudu. Noteica, ka visas rietumzemju monētas savācamas un nosūtāmas uz Maskavu pārkalšanai.

Tomēr ārzemju monētu lietošana Vidzemē turpinājās, tāpēc jau pēc dažiem gadiem livonēzus izņēma no apgrozības. Baltijas novados visā 18. gs un 19. gs. pirmajā pusē līdzās Krievijas naudai joprojām apgrozībā atradās ārvalstu nauda.

1769. g. Krievijā sāka izlaist pirmās papīra naudas zīmes jeb asignācijas — 25, 50, 75 un 100 rubļu nominālus. Kopš 1786. g. izlaida arī 5 un 10 rubļu asignācijas. Sākumā tās pilnīgi nodrošināja un arī mainīja ar vara monētām. Taču, palielinoties valsts izdevumiem, asignācijas sāka izlaist nesamērotā daudzumā, tādēļ kopš 1789. g. to vērtība kritās, pazeminot arī vara monētu vērtību. Šajā laikā: 1 papīra rublis = 100 vara kapeikas = 68,5 sudraba kapeikas.

1812. g. karš pret Napoleona armiju prasīja sevišķi lielus līdzekļus. Lai segtu militāros izdevumus, valdība izlaida aizvien jaunas asignācijas. Turklāt apgrozībā bija ieklūdušas arī viltotās asignācijas, kuras pēc Napoleona norādījuma tika izgatavotas Francijā. Šajā laikā papīrnaudas rubļa vērtība līdzinājās sudraba rubļa ceturtdaļai.

Savdabīga Krievijas naudas sistēmas īpatnība bija platīna monētas — 3, 6 un 12 rubļu nomināli (1828—1845). Citāds Urālos uzietā jaunā metāla pielietojums vienkārši vēl nebija atrasts. Platīna vērtība seškārt pārsniedza sudraba vērtību, tādēļ šo monētu galvenais uzdevums bija asignāciju kursa stabilizācija. Šīs monētas nonāca arī Latvijā.

19. gs. pasaulē sudraba tirgus cena strauji krita, kas noveda pie bimetalisma sistēmas sabrukuma un pārejas uz zelta monometālismu. Krievijas naudas sistēmā tas izraisīja lielas pārmaiņas.

19. gs. otrajā pusē visas attīstītākās valstis jau bija veikušas šo pāreju. Lai nodrošinātu ārē-

jās tirdzniecības un laikmeta prasībām atbilstošas rūpniecības attīstību, arī Krievijai bija jāveic šāda pāreja. Tā notika no 1895. līdz 1898. gadam.

Vispirms tika noteikta brīva papīra naudas apmaiņa pret zelta monētām.

1755.–1796. g. par imperiālu un pusimperiālu tika dēvētas zelta 10 un 5 rubļu monētas. 19. gs. un 20. gs. mijā vārds “imperiāls” rakstīts dažādu zelta monētu leģendā. Līdz 1895. g. imperiāls atbilda 10 rubļiem. Kopš 1897. g. visas zelta monētas tika kaltas, imperiālu vērtējot kā 15 rubļu monētu.

Izlaida 4 nominālu zelta monētas:

1 imperiāls (15 rubļi), 2/3 imperiāla (10 rubļi), 1/2 imperiāls (7,5 rubļi) un 1/3 imperiāla (5 rubļi).

Sudraba rublis no naudas sistēmas pamatvienības pārvērtās par maiņas monētu – pildīja tās pašas funkcijas, ko savulaik vara monētas. Palika arī sīkās vara maiņas monētas.

No 1898. līdz 1917. g. tika emitētas arī 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 un 500 rubļu papīra naudas zīmes, kuras līdz 1914. g. augustam bija brīvi apmaināmas pret zeltu.

Latvijā 20. gs. sākumā apgrozībā bija tikai Krievijas nauda – zelta un sudraba rubļi, sudraba un vara kapeikas, kā arī papīrnauda.

500 rubļu. Valsts kredītbilete (averss), izlaista 1912. gadā Nikolaja II valdīšanas laikā.

Uz kāpnēm jau dzirdēja neskaidru balsu murdoņu un Simeona bailīgos palīgā saucienus, kad nepielūdzami stingras finanču sistēmas sargi satvēra viņu aiz apkakles.

Tas nebija pa jokam. Šādos gadījumos ar nesaudzīgu konsekvenču no vainīgā piedzen soda naudu, kas ir četras līdz astoņas reizes lielāka par preces vērtību. Ja spekulants nav pietiekami turīgs, lai samaksātu, tad viņu – ļoti vienkārši – pašu pārdod vairāksolīšanā, un viņam lemts kļūt par dzīvu mironi.

Tāpēc labi organizēti spekulanti nodibinājuši savstarpēju palīdzību. Ja kāds žīds, kas pieder pie šīs apvienības, tiek pieķerts un pakļauts izsolei, tad viņa biedri samet naudu, un biedrības kase viņu nopērk, lai atkal atbrīvotu.

Simeonam nebija laimes būt par tik svētīgas savienības locekli. Pēc aptuvena vērtējuma viņa naudassods (neskaitot konfiscēto preču vērtību) bija tūkstoš sudraba rubļu; ak, pietika jau ar simtu, lai viņš nonāktu zem izsoles āmura. Visu savu mazo kapitālu viņš bija ieguldījis vēl nenomaksātās precēs. Tātad, ja Zingvalda kungs nav ar mieru maksāt drošības naudu, viņam draud briesmas kļūt par dzimtcilvēku.

K. fon Holtejs. Slepkavība Rīgā. R., 2000, 77.–78. lpp.

Burti tādi ērmoti, stils savāds, tā ka mūsu jaunieši būtu grūti ko izpratuši, ja Fuhsings, kas labi prata vāciski, tiem visu nebūtu paskaidrojis tuvāk. Tas esot piemiņas medālis 1772. gada audzēlībai. Tad bijusi bagātīga plauja un veselīgs gaiss. Maize maksājusi 6 kreicerus, sakšos 8 feniņi, kas vēl arvien mūsu naudā iztaisa ap 3 kapeikas. Grietelei sevišķi interesēja tā medaļa. "Svētīgais un patīkamais... Lauku augļos un veselīgs gaiss..." Kad viņa tur burtoja, sārtās lūpas kustēja un viņa svētā nopietnībā tur stāvēja, tad Mārcim uzreiz it kā sirdī būtu aizdedzies, palika tāds modīgs...

A. Deglavs. Rīga. 1. sēj. R., 1983, 350.–351. lpp.

Nejausi noklausījos Hildas māsu sarunu par to, ka sievieti padarot skaistu korsete.

Dzirdētais man nedeva mieru. Beigu beigās nolēmu korseti nopirkt. Bet nauda? Dienām to neatlaidīgi meklēju, pat uz ielas. Tad ienāca prātā, ka varu paņemt krustmātes Marijas naudu — piecus zelta rubļus, kas glabājās uz kumodes pie spoguļa porcelāna olinā. Domāts — darīts! Par to Milli nopirka man korseti. Kad meitenes mani izģērba un ar grūtībām aplika korseti un kad uzvilku biksītes un kleitu, tiešām likos sev brīnišķīga skaistule. Staigāju pa sētu svētlaimē. Vilktn vilka iziet arī uz ielas, lai visi mani apbrīnotu.

Ai, cik šī pirmā uzstāšanās man dārgi maksāja! Veselu nedēļu nevarēju sēdēt...

V. Baļuna. Kur palika dienas. R., 1974, 13. lpp.

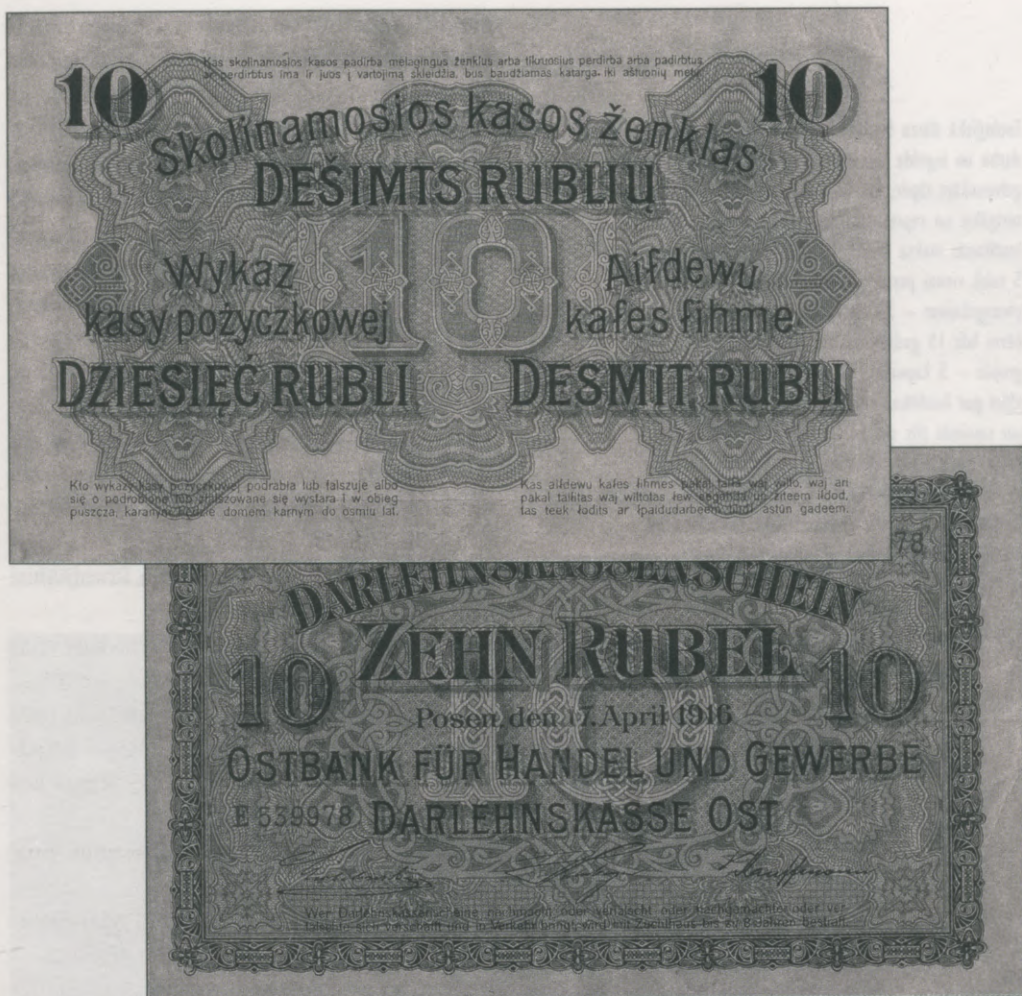
Līdz Pirmajam pasaules karam Krievijas nauda Latvijas teritorijā baudīja nedalītu uzticību. Karam sākoties, naudas reālā vērtība strauji kritās, sākās vairākus gadus ilgs nestabilitātes un haosa periods, kas turpinājās līdz pat Latvijas Republikas nacionālās valūtas izveidei.

Jau kara sākumā pārtrauca banknošu apmaiņu pret zeltu. Banknošu pirkstspēja pastāvīgi dila. Apgrozībā parādījās pastmarku formāta sīknauda ar 10, 15, 20 kapeiku nominālu, vēlāk 1, 2, 3, 5 un 50 kapeiku nomināli. Katru gadu parādījās kāda jauna papīra nauda izzudušo monētu vietā. Augot inflācijai, bija nepieciešamas naudas zīmes ar lielāku nominālvērtību. Tādēļ 1917. g. Krievijas pagaidu valdība izlaida jauna parauga valsts kredītbilētes — 250 un 1000 rubļu nominālus, kā arī valsts kases zīmes — 20 un 40 rubļu nominālus (t. s. kerencas — pēc Krievijas pagaidu valdības pēdējā ministru prezidenta A. Kerenska uzvārda). Kerencas laida apgrozībā veselām loksnēm, kuras izlietoja pirkumiem pat nesagrīztas. Vienas loksnes (310 x 395 mm) vērtība, atkarībā no zīmju nominālvērtības, bija 800 vai 1600 rubļu.

Visas minētās naudas zīmes bija apgrozībā arī Latvijas teritorijā.

Pirmā pasaules kara pārmaiņas

1917. g. septembrī vācu armija okupēja Rīgu un Rīgas apriņķi, 1918. g. februārī — Vidzemi un Latgali, Kurzeme tās pārvaldījumā bija jau kopš 1915. g. rudens. Okupācijas vara ieviesa jauna parauga naudas zīmes — 1/2, 1, 2, 5, 20, 50, 100 un 1000 marku nominālus. Teksts uz šīm naudas zīmēm bija vācu, lietuviešu un latviešu valodā, un tās sauca par ostmarkām. Kurzemē jau kopš 1916. g. bija ieviesti ostrubļi, ko iespieda Vācijā. Turklāt ostrubļa kurss pret Vācijas marku tika paaugstināts: 1916. g. aprīļa beigās 1 ostrublis = 1,75 markas; 1916. g.

1. septembrī 1 ostrublis = 1,90 markas, bet kopš 1917. g. aprīļa 1 ostrublis = 2 markas. Okupēto apgabalu vajadzībām Vācijā tika kal-tas arī dzelzs monētas – 1, 2 un 3 kapeiku nomināli, kas tika laistas apgrozībā 1916. g. septembrī. Dzelzs monētu izmēri pilnībā at-bilda Krievijas vara monētām un atradās ap-grozībā vienlaikus ar tām. No 1915. līdz 1919. g. savas papīra naudas zīmes iespieda Liepāja, Jelgava, Ventspils, Rīga un Cēsis (aizņēmuma kuponi). Pēc vācu militārītu sakāves 1918. g. 17. de-cembrī tika nodibināta Latvijas pagaidu Pa-domju valdība, kas neilgā laikā pārņēma varu

10 rubļu. Austrumu tirdzniecības un rūpniecības bankas Austrumu aizdevu kases zīme, izlaista 1916. gada 17. aprīlī Pozenē (tag. Poznaņa).

Zooloģiskā dārza biedrība iegūtajā teritorijā sāk intensīvu darbu un iegulda tur ievērojamus līdzekļus. Tas iespējams galvenokārt tāpēc, ka dārza organizēšanā piedalās paši turīgākie un reprezentatīvākie pilsētas iedzīvotāji. Iestāšanās maksa biedrībā ir 125 rubļi. Gada biļete ir 5 rubļi vienai personai, vienreizēja ieejas maksa pieaugušajiem — 25 kapeikas, svētdienās — 20 kapeikas, bērni līdz 15 gadiem maksā 10 kapeikas, bet skolēni grupās — 5 kapeikas. Tie, kas iemaksājuši 125 rubļus, kļūst par biedrības mūža biedriem. 1914. gadā to skaits jau sasniedz trīs simtus. Nacionalitāšu ziņā sastāvs ir raibs. Mūža biedru sarakstā ir arī latviešu uzvārdi (A. Krastkalns, R. Bodnieks, V. Zarings, I. Lācis, I. Purgals, M. Silenieks u. c.) un, protams, daļa no Mežaparka namīpašniekiem (H. Agte, P. Denfers, R. Tode, V. Picgens u. c.).

S. Viese. Mežaparks pilsēta prieku silā. R., 2001, 60. lpp.

Mazais Viltis arvien dabū no savas māmiņas pāris kapeiku saldumiem, bet vēlāk māte tam vairs nedod, jo viņš jau par vecu esot. — Lieli zēni paši pelnot naudu.

Drīz arī Viltis atradis sev peļņas avotu. Kādu dienu māte ierauga, ka Viltis ir apstāts no bērniem, kas lasa Viltiņa izlikto izkārti:

"Viltis ēd: — vienu mazu zaļu tārpū par 1 kapeiku, lielu — 15 kap., vienu mazu slieku — 25 kap., lielu — 30 kap., vienu mazu zaļu vardīti par 80 kap., lielu — 1 rubli."

Latvju tautas anekdotes. I. sēj. R., 1929.

gandrīz visā Latvijā, izņemot Liepāju un tās tuvāko apkārtni. Rīgā lielinieku vara pastāvēja no 1919. g. 3. janvāra līdz 22. maijam.

1919. g. 10. februārī Latvijas Padomju valdība pasludināja par likumīgu maksāšanas līdzekli vienīgi to naudu, kas bija apgrozībā Padomju Krievijā, bet visa vācu okupācijas iestāžu izlaistā nauda (ostrubļi, ostmarkas, Liepājas, Jelgavas un Ventspils pilsētas naudas zīmes) līdz 1919. g. 1. aprīlim bija jāapmaina pret Padomju Krievijas naudu pēc kursa 1:1, bet Vācijas markas — pēc kursa 2:1. Tas radīja grūtības maksājumu kārtošanā, sāka trūkt sīko maiņas zīmju. Tādēļ Rīgas Strādnieku deputātu padome, sākot ar 1919. g. 8. aprīli, laida apgrozībā savas papīra naudas zīmes — 1, 3, 5 un 10 rubļu nominālus. Maiņas zīmju kurss bija šāds:

1 rublis = 1 ostrublis = 1 cara vai Krievijas Pagaidu valdības rublis.

Šīs zīmes tauta dēvēja par sīmanišiem (pēc to parakstītāja Sīmaņa Berga — Rīgas Strādnieku deputātu padomes un LKP Rīgas komitejas priekšsēdētāja vārda).

Naudas zīmes iespieda nacionalizētajā A. Groseta tipogrāfijā Rīgā.

Pēc padomju varas krišanas Rīgā izlaistā padomju nauda pret latiem mainīta netika.

1919. g. 15. augustā Rīgas pilsētas valde nolēma izlaist naudas zīmes ar 1 un 3 rubļu nominālvērtību. Šo valdes lēmumu apstiprināja Tautas padome.

Teksts uz abu nominālu naudas zīmēm bija latviešu, vācu un krievu valodā ar īpatnēju nomināla apzīmējumu — Rīgas rublis, kā arī iespiestu Rīgas rubļa un Latvijas rubļa maiņas kursu — 1:1. Naudas izgatavošanas vieta tika turēta stingrā slepenībā. Domājams, ka zīmes iespiestas E. Plātesa tipogrāfijā. Tās bija likumīgs maksāšanas līdzeklis Rīgā un Rīgas apriņķī.

1918. g. beigās, tūlīt pēc Latvijas Republikas proklamēšanas, apgrozībā vēl bija vācu okupācijas varas izlaistie ostrubļi un ostmarkas,

Vācijas valsts markas, t. s. cara naudas rubļi un kapeikas, t. s. Domes nauda un kerencas, kā arī dažu Latvijas pilsētu pašvaldības naudas zīmes, kopā veidojot pilnīgu haosu naudas aprītē.

Finansu ministrs 1918. g. 11. decembrī noteica apgrozībā esošās naudas oficiālo kursu: 1 cara rublis = 0,8 ostrubļi = 1,25 Domes rubļi. Kerencas par likumīgu maksāšanas līdzekli ar šo brīdi netika atzītas.

Rīga, Rīga, liela Rīga,
Bet tu grūti izcietusi;
Gan tur šāva, gan tur kāva,
Gan tur meta cietumos.

172, 453, Turlava

Latvijas valsts pirmā nauda

1919. g. 3. janvārī, padomju varai ieņemot Rīgu, Latvijas Pagaidu valdība pārcēlās uz Liepāju. 22. martā tā finansu ministram deva

100 latu. Latvijas Bankas naudas zīme, iespiesta 1923. gadā Rīgā.

Ārzemēs cildinātais zelta medaļu un diplomu īpašnieks Dailes teātris pašu mājās nodarbojās ar pabalsta lūgumiem, lai segtu minētās izstādes izdevumus. Viens no šīs finansiālās cīņas dokumentiem ir Dailes teātra direkcijas lūgums buržuāziskās Latvijas Ārlietu ministrijai. 9. XII 1925.

LŪGUMS

pēc Ls 8000 pabalsta Parīzes dekoratīvās mākslas izstādes izdevumu segšanai.

Pagājušajā gadā Dailes teātra direkcija saņēma uzaicinājumu piedalīties Parīzes dekoratīvās mākslas izstādē. Atrazdama par vajadzīgu rādīt Vakareiropai mūsu teātra mākslas sasniegumus. DT direkcija uzaicinājumu pieņēma un izstādīja Parīzes izstādē 20 Dailes teātri uzvesto lugu attēlus. Panākumi šim darbam bija lieliski: Latvijas teātra mākslas sasniegumi tika cildināti Vakareiropas presē un teātrim par darbu piešķirta z e l t a m e d a ļ a un autoram G r a n d p r i x. Teātris saņēmis arī vairākas cildinošas atsauksmes no Vakareiropas mākslas kritiķiem. Samērā nelieli izdevumi, ko prasīja viss šis darbs, — apm. 8000 Ls ir tālu pārsniegti ar tiem pozitīviem panākumiem un atzinību Latvijai un Latvijas mākslai, ko nesa šī izstāde. Izstādē teātris piedalījās ar valdības ziņu un piekrišanu un palaidās arī uz to, ka valdība nāks talkā izdevumu segšanā. Pagaidām Ārlietu ministrija ir segusi tikai maketu transportu, bet lielākā izdevumu daļa vēl nesegta — to esam aizņēmušies no dažādām kredītiestādēm, jo teātra budžetā šī izdevumu summa nebija paredzēta un šī parāda segšanai teātrim līdzekļu arī nav.

[...] gribam domāt, ka mums ir morāliska tiesība lūgt valdības finansiālu pabalstu nepieciešamo izdevumu segšanai.

Eduarda Smilga kolekcijā glabājas tūkstošiem dzestu vekseļu.

Tie visi bija kādreizējie parādi — aizņēmumi, kas deva dzīvību Dailes teātra mākslai.

Eduards Smilģis laikabiedru atmiņās. R., 1974, 42.—43. lpp.

rīkojumu izlaist Latvijas pirmās naudas zīmes, nosaucot tās par Latvijas rubļiem, un maiņas zīmes — par Latvijas kapeikām. Tās izlaida no 1919. g. aprīļa līdz 1922. g. septembrim ar 1, 5, 10, 25, 50, 100 un 500 rubļu, bet papīra siknaudu — ar 5, 10, 25 un 50 kapeiku nominālvērtību.

1 Latvijas rublis = 1 ostrublis = 2 Vācijas valsts markas = 1,5 cara rubļi.

Tomēr valstī ilgāku laiku likumīgs maksāšanas līdzeklis bija arī Krievijas un Vācijas nauda, kurai iedzīvotāji vēl joprojām uzticējās, lai gan tās vērtība samazinājās. Termiņi šo naudas zīmju izņemšanai no apgrozības netika noteikti. Pēc speciālistu vērtējuma, tā bija liela kļūda, kas kavēja nostiprināties jaunajai Latvijas naudai. Latvijas rubļa vērtība gada laikā (no 1919. g. aprīļa līdz 1920. g. martam) kritās vairāk nekā 13 reizi.

1922. g. 3. augustā apstiprināja "Noteikumus par naudu", kuriem bija likuma spēks. Saskaņā ar tiem Latvijas naudas sistēmas pamatā bija zelts, un naudas vienība lats (saīsināti — Ls), kas saturēja 0,2903226 g tīra zelta. Lata simtā daļa tika nosaukta par santīmu. Noteikumu apstiprināšanas datums uzskatāms par lata kā nacionālās valūtas dzimšanas dienu. Latvijas rubļa un lata kurss bija noteikts 50:1.

Latvijas rubļu zīmes palika likumīgā apgrozībā līdz 1925. g. 1. aprīlim, izņemot 500 rubļu zīmes, kuras kalpoja vēl 5 gadus. 1931. g. 1. aprīlī visas neapmainītās rubļa zīmes kļuva nederīgas.

Nepastāvēja ārzemju valūtas maiņas monopols. Rīgas biržā varēja brīvi pirkt un pārdot ārzemju valūtu. Latvija un Šveice šajā laikā bija vienīgās valstis Eiropā, kuru valūtu varēja apmainīt pret zeltu. Kad 1922. g. vidū rubļa vērtība nostabilizējās šādā attiecībā: 1 zelta franks = 50 rubļu, tas bija kļuvis par konvertējamu, ar zeltu nodrošinātu valūtu.

1931. g. septembrī Latvijas Banka ar valdības rīkojumu apturēja latu banknošu brīvu

apmaiņu pret ārzemju valūtu, aizliedza brīvu tirdzniecību ar ārzemju valūtu un noteica ārzemju valūtas tirdzniecības valsts monopolu. Tas bija saistīts ar Anglijas un dažu citu valstu valūtas kursa pazemināšanos, kādēļ Latvijā ieplūda bīstami daudz ārzemju valūtas. Banknotes iespieda Anglijā, bet valsts kases zīmes – Rīgā.

Pirmie lati bija 500 rubļu zīme ar uzdrukātu "10 lati", ko izlaida 1922. g. 1. novembrī.

1923. g. izlaida nākamo Latvijas Bankas banknoti – 100 latu naudas zīmi, ko arī izgatavoja Rīgā Valstspapīru spiestuvē. Diemžēl tās bija vāji aizsargātas pret viltojumiem, tāpēc Latvijas Bankas padome nolēma, ka turpmāk naudas zīmes tiks izgatavotas Anglijā.

1939. gada 100 latu banknote bija vienīgā, kas pēc Valstspapīru spiestuves modernizācijas tika izgatavota Rīgā.

Latvijas Banka no 1922. līdz 1940. g. emitēja 10, 20, 25, 50, 100 un 500 latu nominālu banknotes.

Savukārt Finanšu ministrija emitēja valsts kases zīmes, kuras iespieda ar 5, 10 un 20 latu nominālvērtību. Šo pasūtījumu izpildīja Valstspapīru spiestuve.

Pirmie santīmi laisti apgrozībā 1923. g. 5. martā, bet 2. parauga santīmi – 1937. g. 1. aprīlī. Lata monētas tika laistas apgrozībā pakāpeniski, no 1924. līdz 1932. g. pēc nominālvērtības Ls 1 (1924. g. 18. februārī), Ls 2 (1925. un 1926. g.), Ls 5 (1929., 1931., 1932. g.).

Līdz 1935. g. visas Latvijas monētas kala ārzemēs – Šveicē un Anglijā.

Kopš 1937. g. 1. un 2. santīmu monētas kala Rīgā, naudas kaltuvē Maskavas ielā 11.

PSRS okupācijas sākums

1940. g. 15. jūnija naktī PSRS uzsāka bruņotu robežincidentu, 16. jūnijā iesniedza ultimātīvu notu par Latvijas "naidīgām akcijām" pret PSRS, bet jau 17. jūnija rītā, vēl pirms

Bērziņš gluži neko neraksta savā grāmatā par Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa vajadzībām iekārtoto mitni pie Sarkandaugavas, ko no "Waldschlösschen" pārdēvēja par Dauderiem ap 1937. gadu, kad Latvijas kredītbanka pārņēma trīs Latvijas alusdarītavas – Ilģuciemu, Tanheizeru un Valdšleschenu un nodibināja Aldari. Šo īpašumu aprakstījis un ēkas attēlu ievietojis savā grāmatā Jānis Lejiņš un, pēc viņa informācijas pārbūve izmaksājusi pāri par vienu miljonu latu. Pēc Ērika Žagara informācijas komunistu izdevumā "Dzimtenes balsi", pārbūve un uzturēšana izmaksājusi 1 129 346 latus, un šai summā viņš ietilpina šosejas izbūvi no Meža prospekta par 459 300 latu. Alfrēds Bērziņš vairākās autoram rakstītās vēstulēs apstrīd šo summu. Bērziņš sarakstījis ar toreizējo finanču ministrijas rūpniecības direktoru B. Pavasaru un bijušo Rīgas lielvecāko Liepiņu. Pēc Pavasara vērtējuma, Dauderu izbūve nav maksājusi vairāk par 200 000 latu, bet, pēc Liepiņa vēstules, šosejas darbi iecerēti vēl pirms Dauderu izbūves Valsts prezidenta vajadzībām. Neatkarīgi no tā, vai Dauderu izbūve izmaksāja miljonu, vai tikai divi simti tūkstošu latu, fakts, ka Bērziņa grāmatā gan aprakstīts pieticīgais dzīvoklis Tērbatas ielā, bet gluži nekas nav teikts par neapšaubāmi greznāko dzīvokli Dauderos, zīmīgi apgaismo Bērziņa tendenciozo pieeju. Turklāt šoreiz tendence ir pretēja viņa vispārējam nolūkam cildināt Ulmani. Vai tiešām Latvijas valsts prezidentam nebūtu bijušas tiesības uz viņa stāvoklim piemērotu dzīvokli?

E. Dunsdorfs. Kārļa Ulmaņa dzīve. Zviedrija, Daugava, 1978, 394.–395. lpp.

PSRS papīra naudas zīme okupētajā Latvijā (1940–1947) — 10 červoncu (averss).

Ar reprezentatīvo būvniecību ir izcēlušies visi diktatori, un Ulmanis šai ziņā sekoja labiem paraugiem. Jau pirms viņš uzņēmās Valsts prezidenta amatu, ministru kabinets bija nolēmis Rīgā celt Tiesu pili. Pamatakmeni celtnē lika 1936. g. 4. decembrī, un, kad divus gadus vēlāk ēku atklāja, tā bija izmaksājusi 2,5 milj. latu. Nākošā grandiozā celtnē bija finanču ministrijas nams Rīgā. Pamatus tai lika 1937. g. 8. maijā. Lidz okupācijai celtnē vēl nebija nobeigta, bet daļējai lietošanai to nodeva 1940. g. 9. februārī. Galīgā izmaksa bija aplēsta 10. milj. latu.

E. Dunsdorfs. Kārļa Ulmaņa dzīve. Zviedrija, Daugava, 1978, 394. lpp.

ultimāta termiņa beigām, Sarkanā armija sāka Latvijas okupāciju, kurai sekoja Latvijas iekļaušana Padomju Savienībā 1940. g. 5. augustā. Faktiskā vara nonāca padomju pilnvarotā pārstāvja Andreja Višinska rokās. Viņš organizēja Dr. Augusta Kirhenšteina vadītās valdības veidošanu. Sākās masveidīga valsts un iedzīvotāju aplaupīšana, kurai oficiāli bija mantas konfiskācijas vai līdzekļu iesaldēšanas raksturs.

Augustā stājās spēkā dažādi valdības noteikti preču iegādes aizliegumi un ierobežojumi. Tirgotājiem uzlika par pienākumu pieprasīt no pircēja noteikta parauga un ne mazāk kā 2 liecinieku apstiprinātu deklarāciju par to, ka viņa rīcībā vēl nav to preču, kuras viņš vēlētos iegādāties. Pirkuma fakts bija jāieraksta pilsoņa pasē.

Šādi drakoniski līdzekļi varas iestādēm bija jālieto, lai bremsētu pirkšanas drudzi, kuru izraisīja sarkanarmiešu un viņu ģimenes locekļu ierašanās Latvijā. Iebraucēju algas, kuras maksāja PSRS, bija 4–5 reizes lielākas par Latvijā strādājošo algām, un tas ļāva ātri iztukšot veikalu plauktus. Sākās strauja inflācija.

PSRS naudas sistēmas ieviešana Latvijā notika pakāpeniski, reforma tika ieplānota

Maskavā. Latvijas PSR Tautas komisāru padomes 1940. g. 25. novembra lēmums par to bija tikai formalitāte. Tika noteikts lata un PSRS rubļa kurss:

1 lats = 1 rublis.

Latvijā sākās divu valūtu – lata un PSRS rubļa – vienlaicīga aprīte, kas turpinājās līdz 1941. g. 25. martam.

Padomju valūtas nomināli bija: 1, 2, 3, 5, 10 un 25 červonci, 1, 3 (banknotes), 1, 3 un 5 rubļi (valsts kases zīmes).

PSRS kalto metāla sīknaudu veidoja vara, niķeļa, bronzas un sudraba monētas. To nomināli bija: 1/2, 1, 2, 3, 5, kapeikas (Cu), 1, 2, 3 un 5 kapeikas (bronzas), 10, 15 un 20 kapeiku (Ni), kā arī no 1921. līdz 1931. g. kaltā sudraba nauda: 10, 15, 20, 50 kapeiku un 1 rubļa monētas.

Latvijā ievesto padomju naudu iespieda Valsts vērtspapīru spiestuvē Maskavā un Permā.

Iedzīvotājus iepriekš nebrīdinot, 1941. g. 25. martā latu anulēja. Par vienīgo maksāšanas līdzekli ar šo datumu kļuva PSRS rublis, kas Latvijā bija ievests pietiekamā daudzumā. Līdz ar to nekur neizsludinātā un pat dokumentos neminētā naudas reforma bija beigusies. Iedzīvotājiem nodarītos zaudējumus speciālisti lēš aptuveni uz 50 miljoniem latu. Bija notikusi rūpīgi plānota tautas aplaupīšana ar naudas reformas starpniecību. Tā beidza pastāvēt Latvijas brīvvalsts nacionālā valūta. Simtos miljonu latu rēķināmi zaudējumi, kas iedzīvotājiem radās pēc noguldījumu un vērtspapīru anulēšanas.

Otrā pasaules kara laiks

1941. g. Vācijas okupētajā teritorijā tika izveidota Austrumzeme (*Ostland*), kurā ietilpa Latvija, Lietuva, Igaunija un daļa Baltkrievijas. Latvija tika iekļauta Austrumzemē ar nosaukumu "Latvijas ģenerālapgabals".

NAUDAS BALVAS OTRĀ PASAULES KARA LAIKĀ

Tikai viens pats PSRS Kara Jūras flotes sastāvs par Lielajā Tēvijas karā nogremdētajiem kuģiem (pretinieks zaudēja vairāk nekā 1000 kuģu), par notriektajām lidmašīnām (jūrniki notrieca 4492 vācu lidmašīnas un 1013 – iznīcināja uz zemes) un par iznīcinātajiem tankiem (1633 vācu tanki un tanketes) saņēma naudas apbalvojumus kopsummā par 50 243 tūkst. rubļu.

Pēc PSRS Aizsardzības tautas komisariāta 1942. g. 17. jūnija pavēles lidotājiem iznīcinātajiem bija noteiktas naudas balvas par katru notriekto pretinieka bumbvedēju 2000 rubļu, par transporta lidmašīnu – 1500 rubļu, par iznīcinātāju – 1000 rubļu. Pēc PSRS Tautas komisāru padomes 1943. g. 31. maija lēmuma par linijkuģa un kreisera nogremdēšanu kuģa kapteinim pienācās attiecīgi 25 000 un 20 000 rubļu, sarkanajiem kara jūrnikiem – pa 500 rubļiem.

Чѐ почѐм? Москва, 1997, с. 159.

AUGĻI, SAKNES UN SĒNES

nododami tuvākā augļu un sakņu savāktuvē, kas atrodas pie visām lielākām patērētāju biedrībām.

Prēmija – 1 punkts, tiek izsniegta par nodotiem:

0,5 kg žāvētām cietenēm (baravikām);

5 kg svaigām cietenēm (baravikām);

10 kg meža zemenēm, avenēm, zīlenēm, mellenēm, lācenēm, korintēm un kazenēm, dažādām ēdamām sēnēm, svaigām, sālitām vai vāritām;

15 kg dārza zemenēm, avenēm, jānogām;

30 kg plūmēm, ķiršiem, āboliem, bumbieriem, pilādžu ogām, vīnogām, melonēm.

c/s "Turība" dārkopības saimniecības centrāle.

"Tēvija", 1943. g. 9. jūlijā.

Vācijas valsts kredītkases zīme — 50 reihsmarku; bija apgrozībā okupētajā Latvijas teritorijā (1941—1945).

PRĒMIJAS AGRIEM KARTUPEĻIEM

Ģenerālkomisārs Rīgā noteicis nodošanas prēmijas agriem kartupeļiem, kas nodoti līdz 15. augustam — par katriem 500 kg 1 punktu. Šīs prēmijas izsniedz sagādes organizācijās pie kartupeļu iepirkšanas. Bez tam pēc nodevas izpildīšanas lauksaimnieki saņems vēl 1 punktu par katriem nodotiem 500 kg. Lauksaimniekiem, kuri nodod agros kartupeļus līdz 10. augustam, nodoto daudzumu ieskaita nodevā 200 proc. apmērā; līdz 24. augustam — 150 proc. apmērā un līdz 31. augustam 125 proc. apmērā.

“Tevija”, 1943. g. 14. jūlija.

Okupētajām zemēm Vācija bija izstrādājusi īpašu naudas politiku. Tās mērķis bija šo zemju finansiāla pakļaušana un izlaupīšana, lai, ņemot vērā apgrozībā speciāli izgatavotas naudas zīmes ar daudz augstāku kursu nekā vietējai valūtai. Tas radīja iespēju vācu karavīriem pirkt preces okupētajās zemēs par daudzkārt zemāku cenu nekā Vācijā. Līdz ar to notika okupēto zemju izlaupīšana un vietējās naudas vērtības krišanās. Sākās naturālā maiņas tirdzniecība un nācās ieviest kartīšu sistēmu. Tika izstrādātas īpašas punktu zīmes. Tie bija speciāli taloni, kurus izgatavoja Latvijas Vērtspapīru spiestuvē ar 1, 3, 5 un 10 punktu “nomināliem”. Iedzīvotājiem tos izsniedza par varas iestādēm nodotiem produktiem. Punktu zīmju īpašnieki ieguva tiesības iegādāties par tām rūpniecības preces. Piemēram, par zīmēm 7 punktu vērtībā tās īpašnieks varēja tikt pie mākslīgā zīda sieviešu biksītēm, bet vīriešu kokvilnas krekla iegādei bija jāuzrāda 10 punktu zīme. Vācijas

armijas karavīri okupētajā Latvijā par precēm un pakalpojumiem norēķinājās arī ar īpašiem norēķinu čekiem.

Vācijas papīra naudas apgrozība okupētajās zemēs bija aizliegta. Savukārt okupētajām zemēm izlaistā nauda nebija paredzēta lietošanai Vācijā.

Okupētajām teritorijām izgatavoto papīra naudas zīmju nosaukums bija tāds pats kā Vācijas valsts valūtai, proti, reihsmarka (*RM*), bet naudas apgrozībā Latvijā šajā laikā nonāca arī Vācijas metāla sīknauda – reihsfeniņi (*Rpf*). Papīra naudas zīmes bija ar nominālvērtību 50 *Rpf* un 1, 2, 5, 10, 20 un 50 *RM*, bet metāla sīknauda bija Vācijā kaltās cinka 1, 5 un 10, bronzas 2, 5 un 10 un alumīnija 50 feniņu monētas.

Kā maksāšanas līdzeklis līdzās reihsmarkai un reihsfeniņam apgrozībā palika arī PSRS rublis. Vērtības attiecība starp rubli un reihsmarku bija: 10 rubļi = 1 reihsmarka.

Vācu okupācijas naudu iespieda Berlīnē un Leipcigā.

PSRS sastāvā

Kad Baltijā pēc Otrā pasaules kara atjaunoja padomju varu, Latvijā 1944. un 1945. g. atkal nonāca PSRS finansu sistēmā. Naudas apgrozību PSRS regulēja centralizēti, savienotajām republikām monetārajā politikā nedodot nekādas tiesības.

Vienotajai PSRS banku sistēmai bija kopēja naudas vienība – padomju rublis. Ārzemju valūtu apgrozība Padomju Savienībā bija aizliegta.

Tūlīt pēc kara Latvijā atradās apgrozībā visas PSRS Valsts bankas iepriekšējos gados emitētās banknotes (červonci) un PSRS Finansu ministrijas izlaistās valsts kases zīmes (rubļi), kā arī metāla sīknauda (kapeikas). Vienīgi to vērtība pa kara laiku bija stipri kritusi.

TVARSTA "LĒTA" BENZĪNA LIETOTĀJUS

Pēc tirdzniecības noteikumiem etilēto benzīnu privātām personām vairs nepārdod. To pret attiecīgiem taloniem "Degvielas" benzīna tanki izsniedz vienīgi valsts iestāžu, rūpniecības un transporta uzņēmumu šoferiem.

Tomēr daļa šoferu šo uzticību izmanto ļaunprātīgi.

Viņi pret taloniem saņemto degvielu dažādu kombināciju ceļā piesavinās un par pazeminātu cenu pārdod privāto automobiļu īpašniekiem, kuru vidū, diemžēl, ir ne mazums šī "lēta" benzīna tīkotāju.

Lai apkarotu benzīna zaglus un viņu līdzinātājus – automobiļu īpašniekus, kas šo degvielu pērk, Valsts automobiļu inspekcija sākusī stingri kontrolēt ielas privātās mašīnas, pārbaudot, ar kādu benzīnu tās brauc. Jau pirmajās kontroles dienās Rīgā aizturēti ap pussimt privāto automobiļu, kuriem tvertnēs atrasts etilētais benzīns. Aizturēto vidū ir pilsonis Edgars Kīcs, Ļevis Denuiss, Roberts Kalniņš un citi. Viņi sodīti ar naudas sodu no simt līdz divi simt rubļiem katrs. Sodīti arī aizturētie šoferi – benzīna pārdevēji.

Šie Automobiļu inspekcijas soļi apsveicami. Tomēr, lai kļūmīga gadījuma dēļ neciestu godīgi cilvēki, tirdzniecības organizācijām jāuzlabo neetilētā benzīna pārdošana. Ir nenormāli, ja lielpilsētā ar tādu automobiļu skaitu, kāds ir Rīgā, joprojām nav neviena dežurējošā komercstanka, bet benzīnu pārdod tikai sešas reizes nedēļā astoņas stundas dienā.

P. Ķirsis.

"Rīgas Balss", 1957. g. 1. oktobrī.

UZMANĪBU! NĀK JAUNAIS RUBĻIS

Pavisam drīz stāsies spēkā jaunais cenu mērogs un apgrozībā tiks laista jaunā nauda. Tāpēc saprotama ir iedzīvotāju un saimniecības orgānu liela interese par to, kādā kārtībā un ar kādiem dokumentiem varēs kārtot dažādus maksājumus periodā, kad apgrozībā būs kā jaunā, tā arī vecā nauda.

KĀ BŪS KĀRTOJAMI MAKSĀJUMI PAR KOMUNĀLAJIEM UN CITIEM PAKALPOJUMIEM...

Iedzīvotājiem der zināt, ka maksājumus par dzīvokli, komunālajiem pakalpojumiem, telefona un radio lietošanu, iemaksas bērnu iestādēs utt., pēc paziņojumiem vai rēķiniem, kurus izrakstījusi namu pārvalde vai kāda cita iestāde līdz 1961. gada 1. janvārim un kuros maksājuma summa uzrādīta vecajā naudā, pieņems Valsts bankas iemaksu kasēs arī pēc šī datuma, tikai maksājumu summa tiks pārreķināta jaunajā naudā attiecībā 10 pret 1. Šajos gadījumos iemaksātā summa paziņojumos un rēķinos jāuzrāda jaunajā naudā.

Sākot ar 1961. gada 1. janvāri, paziņojumi un rēķini par dzīvokli un komunālajiem pakalpojumiem jāizraksta jaunajā naudā, bet maksājumus pēc šiem paziņojumiem un rēķiniem no 1961. gada 1. janvāra līdz 31. martam varēs kārtot arī vecajā naudā.

...VALSTS NODEVU UN ARODBIEDRĪBU MARKAS...

1961. gadā PSRS Valsts bankas iestādes pārdos vecā parauga valsts nodevu markas, t. i., tādas markas, kādas ir apgrozībā patlaban. Tikai šo marku nominālā vērtība būs desmitkārt samazināta. Bet arodbiedrību un brīvprātīgo organizāciju biedru naudas iemaksas saskaņā ar VACP 1960. gada 4. augusta lēmumu no 1961. gada 1. janvāra noformēs ar jaunā parauga markām.

Šīs markas arodbiedrību organizācijas varēs iegādāties Valsts bankas iestādēs vai arī krājīkāsēs tādā pašā kārtībā, kāda pastāv patlaban, t. i., samaksājot par markām to nominālo vērtību. [...]

...UN BEIDZOT NAUDAS UN NORĒĶINU DOKUMENTI.

Visiem uzņēmumiem, organizāciju, iestāžu un kolhozu vadītājiem jāzina, ka ar 1961. gada 1. janvāri naudas čeki, uzdevumi, maksājumu pieprasījumi un citi naudas un norēķinu dokumenti jāizraksta jaunajā naudā un ka banku kases izsniegs naudu tikai pret tādiem čekiem, kas izrakstīti 1961. gadā. [...]

F. Litvinovs,

Valsts bankas Latvijas republikāniskā kantora galvenais kasiērs.

"Rīgas Balsis", 1960. g. 29. decembrī.

PSRS rublis bija zaudējis gan lielu daļu savas pirktspējas, gan arī uzkrāšanas līdzekļa funkcijas, tādēļ bija nepieciešama reforma.

Kopš 1937. g. 19. jūlija rubļa kurss bija oficiāli piesaistīts ASV dolāram:

5,30 SUR = 1 USD.

Šāds kurss saglabājās līdz 1950. g. 1. martam, kad to paaugstināja:

4 SUR = 1 USD.

PSRS valdība 1947. g. 14. decembrī pieņēma lēmumu "Par naudas reformu un pārtikas un rūpniecības preču kartiņu atcelšanu". Reforma paredzēja rubļus un červoncus apmainīt pret jaunā parauga naudu attiecībā 10:1. Visa metāla siknauda palika apgrozībā, saglabājot nominālvērtību.

Nominālvērtību vārdiski apzīmējumi uz naudas zīmēm bija iespiesti krievu un visu PSRS pamatnāciju valodās. Šāda uzrakstu sistēma saglabājās līdz 1991. gadam.

Vienlaikus ar naudas reformu atcēla pārtikas un rūpniecības preču sadales kartītes. Komerccenu un kartiņu devu cenu vietā tika noteiktas vienotas valsts mazumtirdzniecības cenas.

Pirmajās piecgadēs pēc kara patēriņa preču ļoti trūka, arī naudas izrādījās sadrukāts pārāk daudz, un strauji auga inflācija, tāpēc drīz vien bija nepieciešama jauna reforma.

Ar 1961. gada 1. janvāri tika laistas apgrozībā jauna parauga naudas zīmes un monētas ar šādu nominālvērtību:

1, 3 un 5 rubļu valsts kases zīmes, 10, 25, 50 un 100 rubļu PSRS Valsts bankas zīmes (banknotes), kā arī metāla siknauda – 1, 2, 3, 5 (no bronzas) un 10, 15, 20 un 50 kapeiku un 1 rubļa monētas (no vara un niķeļa sakausējuma).

Visas papīra naudas zīmes un monētas tika datētas ar gadskaitli "1961", tās izgatavoja Permā (papīra naudu) un Ļeņingradā (monētas). Vecā parauga papīra nauda un monētas bija apmaināmas pret jaunā parauga naudu attiecībā 10:1.

Ņemot vērā to, ka apmaiņas laiks bija pietiekami ilgs (3 mēneši) un iedzīvotāji tiešus zaudējumus necieta, speciālisti šo naudas reformu vērtē kā korektāko no visām padomju varas laikā notikušajām naudas reformām.

1961. g. parauga naudas zīmju mākslinieciskais noformējums nav interesants. Padomju naudas vēsturē jau trešo reizi pēc kārtas uz banknotēm tika iespiests Ļeņina kanonizēts portrets, šoreiz profilā un nedaudz pārveidotā ovālā ietvarā.

Kopš 1961. g. 1. janvāra tika paaugstināts rubļa zelta saturs un līdz ar to tā kurss pret ASV dolāru ($0,90 \text{ SUR} = 1 \text{ USD}$).

Valdība uzdeva Valsts bankai iepirkt agrāko laiku zelta un sudraba monētas, maksājot 1 rubli par gramu tīra zelta un 3 kapeikas par gramu tīra sudraba. Saskaņā ar šo rīkojumu PSRS Valsts bankas Latvijas republikāniskais kantoris kopš 1960. g. decembra beigām iepirka no iedzīvotājiem cēlmetāla monētas, maksājot par zelta 10 rubļu monētu 7,74 padomju rubļus, bet par sudraba 1 rubļa monētu – 0,52 rubļus. Tās bija ļoti zemas cenas, kas nesedza pat pusi patiesās cēlmetālu monētu vērtības.

Par Latvijas brīvvalsts laikā kalto sudraba 5 latu monētu maksāja 60 kap., par 2 latu monētu – 24 kap., 1 lata monētu – 12 kapeikas.

PSRS monēta (1961–1991) – 1 rublis.

PSRS papīra nauda – 10 rubļu (averss).

PAR DZĪVOKĻU UZSKAITI RĪGĀ

Kara laikā Rīgā dzīvojamā platība izpostīta 170 000 kv. m apmērā, turklāt ik gadus no ierindas iziet vēl 2000 kv. m, kas atrodas vecos namos.

Pēckara gados no jauna nodots ekspluatācijā 186 000 kv. m dzīvojamās platības — lielāko tiesu rūpnīcu un organizāciju celtās mājās. Taču iedzīvotāju skaits Rīgā tajā pašā laikā pieaudzis no nepilniem 400 tūkstošiem līdz 630 tūkstošiem. Lūk, apstākļi, kuru dēļ daudzām ģimenēm šodien nav pienācīgu dzīvokļu.

Rīgas pilsētas izpildu komiteja dara daudz, lai jau tagad pēc iespējas apmierinātu iedzīvotāju vajadzības. No kā tad pašreiz sastādās dalāmais dzīvokļu fonds? Pirmām kārtām to dod jaunā celtniecība, otrkārt — dzīvokļi, kuru iemītnieki pārcēlušies uz citu dzīves vietu. Trešais avots — telpas, ko atbrīvo iestādes. Šajā virzienā darbs tiek turpināts, lai iestādes un organizācijas aizņemtu pēc iespējas mazāk telpu. Lai gan Rīgā ir dzīvokļu trūkums, daudziem dzīvokļu īpašniekiem ir lieka platība. Šo dzīvokļu īpašniekus uzaicinās pieņemt apakšīrniekus. Tiek veikti arī pasākumi, lai ierobežotu iedzīvotāju pieplūdumu no citām pilsētām un rajoniem.

Lai saņemtu dzīvojamo platību, jāstājas uzskaitē sava rajona izpildu komitejas dzīvokļu daļā. Uzskaitē pieņem strādājošos pilsoņus, kas Rīgā dzīvo ilgāku laiku. Dzīvokļu piešķiršanu izlemj rajona izpildu komiteja.

"Rīgas Balss", 1957. g. 2. oktobrī.

Tikai 1970. g. maijā zelta un sudraba iepirkumu cenas sāka pieaugt, un 1985. g. par gramu tīra zelta maksāja 23,30 rubļu, bet par sudraba — 0,18 rubļu. Latvijas iedzīvotāji savu zeltu un sudrabu bija spiesti pārdot valstij, kas saglabāja monopoltiesības tirdzniecībā ar dārgmetāliem. Tas gan notika reti un mazos apjomos.

Parasti bankai tika pārdotas dažas, atsevišķos gadījumos — pārdesmit zelta monētas. Tikai reiz — 1985. g. — bankai pārdots ievērojams Krievijas cara laiku zelta monētu krājums — kopsummā par 36 tūkstošiem rubļu.

Visas Latvijā iepirktais dārgmetāla monētas tika nosūtītas uz PSRS Valsts bankas centrālo glabātavu Maskavā.

80. gadu otrajā pusē PSRS sākās strauja naudas inflācija, kas draudēja pilnīgi sagraut Padomju Savienības naudas sistēmu. Turklāt bija sākusies valsts īpašuma legāla un puslegāla privatizācija, Baltija un Aizkaukāzs cīnījās par valstisku neatkarību, radās separātiskas tieksmes arī citos PSRS reģionos.

1991. g. 22. janvārī PSRS valdība pēkšņi paziņoja par 50 un 100 rubļu naudas zīmju apmaiņu 3 dienu laikā: 23., 24. un 25. janvārī. Pēc šī termiņa minētās banknotes tika anulētas. Apmaiņas kārtība bija šāda:

— strādājošiem pilsoņiem darbavietās vidējās mēnešalgas apjomā (lielākas naudas summas vajadzēja deklarēt);

— pensionāriem un pārējiem iedzīvotājiem PSRS Krājbankas republikāniskajā bankā, pastā vai tautas deputātu padomē, nepārsniedzot 200–500 rubļu vienai personai.

Tādējādi valsts institūcijām vajadzēja pārfiltrēt milzīgu naudas masu, cerot, ka legāli neapmaināmās banknotes izzudīs no apgrozības un to summu varēs ieskaitīt reformas aktīvā.

1991. g. pirmajā pusgadā krājkasēm un visām banku iestādēm atļāva izmaksāt noguldītājiem ne vairāk par 500 rubļu mēnesī, par izsniegto summu izdarot atzīmi pasē.

Latvijā kopumā no apgrozības izņēma 750 miljonus rubļu, bet jauno naudas zīmju izsniegšana tika aizkavēta, jo līdz 25. februārim no Maskavas tika atsūtīti tikai 175 miljoni rubļu.

Reformas gaitā apgrozībā izlaida jauna parauga naudas zīmju sēriju. Tajā ietilpa 1961. g. parauga 1, 5, 10, 50 un 100 rubļu zīmes, kurās uzdruka kombinēta ar nedaudz pārveidotu aversa un reversa zīmējumu un iespiests gada skaitlis "1991". Sērijā ietilpa arī jauna parauga naudas zīmes ar 200, 500, 1000 un 5000 rubļu nominālvērtību.

Inflācija palielinājās, un rubļa komerckurss attiecībā pret ASV dolāru turpināja kristies arvien straujāk:

1991. g. janvārī 1 USD = 1,66 RUR;

1992. g. janvārī 1 USD = 55 RUR;

1993. g. sākumā 1 USD = 442 RUR.

Neskatoties uz reformu, Krievijā inflācija turpināja strauji augt, bet Latviju tas vairs īpaši neskāra.

Nacionālās naudas atgriešanās

Nacionālās valūtas atjaunošanai Latvijā bija vispirms milzīga politiska nozīme. Ja pāreja uz savu naudu noritētu veiksmīgi, tas būtu

APCIETINĀTI DĪKDIEŅI

Rīgā ir ne mazums darba spējīgu cilvēku, kas dzīvo parazitisku dzīvi. Viens no tādiem ir arī 1925. gadā dzimušais rīdzinieks Elmārs Zauls. Kaut gan viņam jau 30 gadu, tas negribēja godīgi strādāt un uzsāka krāpnieka gaitas. Viņš meklēja lētīcīgus laudis un, uzdodamies par modeļu apavu kurpnieku, solījās izgatavot tiem apavus pēc jaunākās modes. Saņēmis prāvu rokas naudu, viņš nozuda un vairs nerādījās. Šādā veidā E. Zauls apkrāpis daudzus lētīcīgos. Nesen viņš apcietināts un drīz stāsies tiesas priekšā. Apcietināts arī 1922. gadā dzimušais Vilis Andersons. Viņam nav ne noteiktas nodarbošanās, ne dzīves vietas. Milīcijai viņš vairākkārt devis parakstu, ka atstās Rīgu, tomēr nav to darijis. Tagad viņu sauc pie kriminālbildības.

"Rīgas Balss", 1957. g. 7. oktobrī.

Latvijas Bankas pagaidu naudas zīme – 200 Latvijas rubļu (averss), iespiesta 1992. gadā Rīgas Paraugtipogrāfijā.

Latvijas Bankas naudas zīme – 50 latu (averss), iespiesta 1992. gadā Vācijā.

Sieva, kurai nomiris vīrs un naudas arī nekādas nav bijis, bēdājusies, ka nebūs ko ēst. To izdzirdis viņas mazais dēlens un pamācījis: "Nebēdā, māt! Ja nebūs ko ēst, kustināsīm tāpat muti, lai vēders domā, ka ēdam."

Vossu Irma, no Rīgas.

Latvju tautas anekdotes. I. sēj. R., 1929.

galvenais pierādījums atjaunotās valsts dzīvotspējai. Protams, bez stabilas naudas sistēmas nevarēja sekmīgi veidoties arī Latvijas ekonomika, tādēļ pārejai uz nacionālo valūtu vajadzēja noritēt apdomīgi, bet bez liekas kavēšanās.

Inflācijas palēnināšanas periodam tika emitēta Latvijas Republikas pagaidu nauda – Latvijas rubļi, kas tautā ieguva nosaukumu "repši" – atjaunotās Latvijas Bankas prezidenta Eināra Repšes uzvārdā.

1992. g. 4. maijā tika pieņemts Naudas reformas komitejas lēmums Nr. 1 par Latvijas rubļa laišanu apgrozībā. Kā likumīgs maksāšanas līdzeklis tas nonāca apgrozībā 7. maijā līdztekus bijušās PSRS Valsts bankas un Krievijas Centrālās bankas naudas zīmēm. Turpmāk visos maksājumos Latvijā obligāti bija jāpieņem gan Latvijas, gan Krievijas rubļi, un to vērtības attiecība bija 1:1.

Pirmo Latvijas rubļu (LVR) nomināli bija 1, 5, 20, 50, 200 un 500 rubļu naudas zīmes. Septembrī un novembrī tika laistas apgrozībā arī 2 un 10 rubļu naudas zīmes. Tās iespieda Rīgas Paraugtipogrāfijā uz Somijā izgatavota papīra ar ūdenszīmēm. Banknotes rotāja stilizēti nacionālie elementi.

Krievijas rubļa inflācija turpināja strauji augt, to masa, kas gāzās Latvijā, radīja briesmas

naudas apgrozībai Latvijā. Tāpēc 1992. gada 6. jūlijā Naudas reformas komiteja noteica, ka ar 20. jūliju Latvijas rublis kļūst par vienīgo likumīgo maksāšanas līdzekli Latvijā (PSRS sīknauda netika izmantota jau kopš 13. jūlija). Par mazāko maksāšanas vienību kļuva Latvijas rublis. Latvijā sākās bezmonētu periods, kas turpinājās līdz 1993. g. 25. martam, kad apgrozībā parādījās 1 lata monētas.

Naudas reformas komiteja noteica, ka visi rubļu konti bankās kļūst par Latvijas rubļu kontiem, bet norēķiniem Krievijas rubļos kā norēķiniem jebkurā ārzemju valūtā atverami atsevišķi konti.

4. augustā tika pārtraukta bezskaidras naudas līdzekļu nekontrolēta pārskaitīšana no viena veida nekonvertējamās valūtas konta uz citu, tā nodalot bijušo PSRS republiku bezskaidrās naudas plūsmas un pasargājot Latviju no bezvērtīgu rubļu iepludināšanas. Līdz ar to tika nodrošināta Latvijas rubļa stabilizācija.

Latvijas rubļa vērtība no 1992. g. augusta līdz 30. decembrim pieauga no 0,95 līdz 0,37 LVR par 1 RUR.

Cits Latvijas rubļa stabilizācijas un inflācijas ierobežošanas veids bija 1992. g. 11. septembrī uzsāktā ASV dolāru pārdošana komercbankām par nedaudz zemāku kursu nekā valūtas maiņas punktus. No 1992. g. 1. līdz 31. decembrim Latvijas Banka par 1 ASV dolāru maksāja 168,76 LVR, bet to pārdeva par 175,16 LVR.

Latvijas rubļus izņēma no apgrozības 1993. g. 18. oktobrī, taču arī pēc šī datuma līdz 1994. g. 1. jūlijam Latvijas Banka turpināja to apmaiņu pret latiem – valūtu, kas bija atguvusi savu likumīgo vietu Latvijas Republikas naudas aprītē.

Pāreja uz latu pilnīgi bija sagatavota līdz 1993. g. sākumam. Latvijas rubļa stabilizācija turpinājās. Inflācijas pieaugums vidēji bija 2% mēnesī. Tāpēc Naudas reformas komiteja 1993. g. 12. februārī noteica, ka ar 5. martu

Gan Lindai, gan Baibai jau sen vajadzēja jaunus instrumentus. Esošās vijoles skanēja labi, taču par klusu, it sevišķi to jūta, muzicējot kopā ar orķestri. Bet šādi iznāca spēlēt aizvien vairāk.

Arnolds instrumentus meklēja visur, kur gadījās būt.

Palīdzēja paša vijolnieka prakse, bet nekas īsti piemērots negadījās.

Reiz viņš kārtējo reizi iegāja komisijas veikalā turpat pie mājas Tērbatas ielā. Pamanīja plauktā vijoli. Palūdzta apskatīt. Instruments nebija spēlēšanas kārtībā, bet varēja nojaust, ka tā ir laba vijole. Arnolds to aiznesa meistaram Jurim Jēkabsonam.

Viņš vijoli sakārtoja, un izrādījās, ka skaņa ir dzidra un spēcīga. Arī cena bija gluži simboliska – ap 40 latu.

Pēc kāda laika vijolmeistars piedāvāja vēl vienu instrumentu – Baibai:

– Ņemiet uz mājām un labi izmēģiniet!

Ja tiešām ir istā, tad atliek tik meklēt naudu.

Jēkabsons domāja, ka tas ir nezināma meistara darbs. Pagājušā gadsimta beigās vai šī gadsimta sākumā vijoli būs darinājis kāds vācu meistars, ko varēja noteikt pēc dažām vijoles darināšanas pazīmēm, un tad pa kaut kādiem likteņa ceļiem instruments būs ieceļojis Latvijā, gandrīz gadsimtu glabāts un rūpīgi saudzēts, tas nu paklausīgi jāvās Baibas smalkajiem pirkstiem.

Cena pamatīga – 1000 latu. Arnolds zināja, ka labam instrumentam tas nemaz nav daudz.

Bet kur lai ņem tos pašus?

B. Eglīte. Vienas ģimenes fenomens. R., 1996, 166.–167. lpp.

Latvijas nacionālā valūta – 5 latu naudas zīme un 2 latu monēta.

laižamas apgrozībā pirmās – 5 latu – papīra naudas zīmes. Jaunā banknote nonāca paralēlā apgrozībā ar Latvijas rubļiem. Lata un Latvijas rubļa attiecība bija 1:200. 25. martā apgrozībā tika laistas 1 lata, 15. aprīlī – 2 latu, 22. aprīlī – 50 santīmu (Ls 1 = 100 s) monētas. Ar 28. jūniju pakāpeniski laida apgrozībā 10, 20, 50, 100 un 500 latu banknotes, kā arī sikaudus ar 1, 2, 5, 10 un 20 santīmu nominālvērtību. Pāreja uz latu diemžēl nebija nesāpīgs process. Īpaši to izjuta cilvēki, kuriem bija iekrājumi, kas pēkšņi pārvērtās niecīgās summās.

Kopš 1993. g. 28. jūnija Latvijas Banka ārzemju valūtu kursus noteica latos, un jau nākamajā dienā šie kursi bija publicēti vienā no lielākajām biznesa avīzēm – *Financial Times*. Krievijas Centrālās bankas valūtas kursu biļetenā lata kurss pirmo reizi publicēts 4. jūlijā (Ls 1 = 1519,98 RUR).

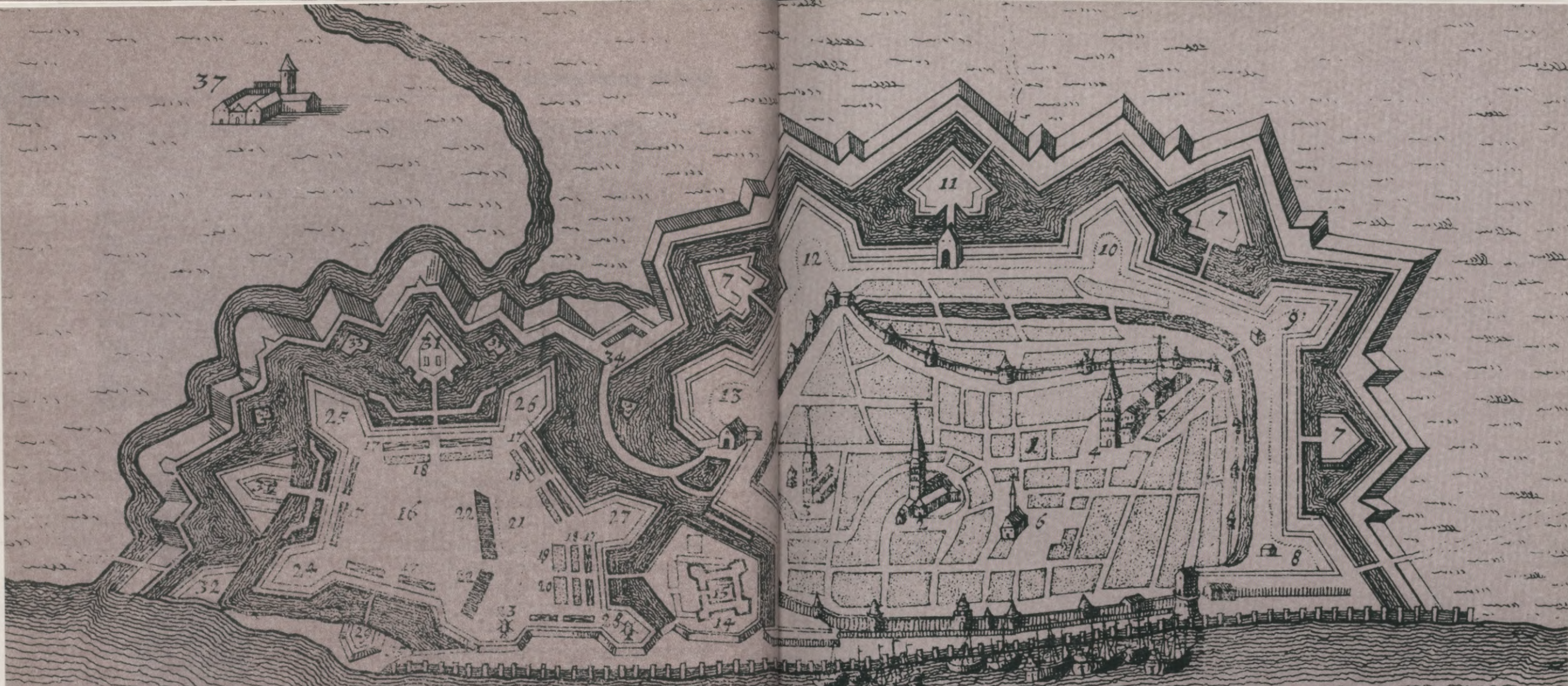
Atjaunotās Latvijas papīra naudas zīmes ir krāšņas savā mākslinieciskajā noformējumā. Mākslinieki Valdis Ošiņš un Imants Žodžiks nacionāli romantiskā stilā attēlojuši uz tām latviskās vides un garīgās kultūras simbolus: ozolu (Ls 5), Daugavu (Ls 10), latviešu sētu (Ls 20), buru kuģi (Ls 50), Krišjāņa Barona portretu (Ls 100) un latvju jaunavas profilu (Ls 500), kas atveido R. Zariņa darināto un

1929., 1931. un 1932. g. kalto 5 latu monētas reversa attēlu, kas kļuvis par latviskās identitātes simbolu. Šis profils izmantots arī visu 1992. g. izlaiduma banknošu ūdenszīmēs. Vertikālo dominanti šajās naudas zīmēs veido Lielvārdes jostas fragments, kas kombinēts ar nomināla vērtības apzīmējumu. Banknošu reversa motīvi raksturo tēvtēvu dienu ritu- mu, darba soli un arī svētku brīžu noskaņas. Tur tēloti sprēslicis (Ls 5), senlatviešu stopa šķēršu saktas (Ls 10), dreļļu rakstu (Ls 20), Rīgas ģerboņa (Ls 50), Lielvārdes jostas rak- stu (Ls 100) un bronzas vainadziņa rakstu (Ls 500) motīvi. Santīmu un latu monētu sim- bolikai raksturīga korekta vienkāršība. Etno-

grāfiskais "saulītes" simbols kā cilvēka mūža rituma līdzgaitnieks attēlots uz vara un bron- zas santīmiem, bet vara un niķeļa monētās ietverti latviešu tautas eksistences pamatele- mentu simboli: priedes stāds (meži) 50 san- tīmu, lasis (ūdeņi) 1 lata un govs (zeme) 2 latu monētas aversā. Monētu veidola mākslinie- ki ir Gunārs Lūsis un Jānis Strupulis.

Latvijas Bankas varbūt pat pārlieku stingrā monetārā politika ne reizi vien izsaukusi gan sabiedrības, gan speciālistu diskusiju. Tomēr neapšaubāms ir fakts, ka lats ir ieguvis starp- tautisku atzišanu. Latvijas nacionālās valū- tas starptautiskais kods ir LVL.

37

DUNA

STROOM

36

38

Svari un mēri

Svari un mēri

Par cenām nevar runāt, neizprotot svaru un mēru sistēmas Rīgā dažādos laikos.

Tā kā Rīga jau kopš tās izveidošanās un dibināšanas bija ļoti nozīmīga vieta starptautiskajā tirdzniecībā starp Rietumu un Austrumu valstīm, līdzās vietējām tautas tradīcijām šeit krustojās dažādu kultūru (krievu, baltkrievu, poļu, lietuviešu, vācu, zviedru u. c. tautu) ietekme. Lai veiksmīgi pirktu un pārdotu, rīdziniekiem bija labi jāpārzina tirdzniecības partneru valstu svara un mēra vienības. Līdz pat 19. gs., kad pasaulē sāka ieviest metrisko svaru un mēru sistēmu, tas nebija vienkāršs uzdevums, jo gandrīz katrā valstī bija savas mēra un svara vienības.

Tautas mēri garuma un attāluma noteikšanā

Jau senenos laikos par izplatītāko garuma mēru kļuva pats cilvēks, viņa locekļi. Zinātnieki tos sauc par antropoloģiskajiem mēriem.

Patī mazākā garuma mērvienība bija **mata platums, mats**. Parasti ar to reāli nemērīja, bet tam pielīdzināja pašus mazākos attālumus. No sarunvalodas joprojām nav izzuduši salīdzinājumi – “mats matā”, “par mata tiesu”, “uz mata vienāds” utt. **Naga platumu, naga melnuma tiesu** lietoja nedaudz lielāku garumu (1–2 mm) raksturošanai. Ar visa naga garumu parasti mērīja brūču dziļumu, tā bija arī angļu ierastā mērvienība.

PIRMO REIZI UZ RĪGU

Kas pirmo reiz brauca Rīgā, to cēla gaisā, urrāja un tam rādīja no tāienes Rīgu. Par to viņam, Rīgā iebraukušam, bija pārējiem jāzmaksā.

23, 4026, Valmiera

LUBĀNAS EZERA SŪTNIS

Tajā laikā, kad ezeriem vēl bijis ieradums pārcelties no vienas vietas uz otru, tajā vietā, kur tagad Lubānas ezers, bijusi liela, skaista pilsēta, kuras iedzīvotāji, grēcīgi dzīvodami, bijuši apkaitinājuši dievu, kādēļ tas apņēmies izdeldēt pilsētu no zemes virsas ar visiem iedzīvotājiem.

Vienā jaukā vasaras rītā divi sieviņas velējušās ārpus pilsētas upes malā un ieraudzījušas lielu, tumšu mākonī paceļamies, kas drīzi sasniedzis pilsētu un tā trokšņojis, it kā lubas kāds plēstu. Šo troksni dzirdēdama, viena no velētājām iesaukusies:

“Nudien, māsiņ, tas jau pats Lubāns būs atnācis!”

Tajā pašā acumirkli mākonis nogāzies ar lielu troksni zemē, aprakdams savos viņos visu pilsētu ar visiem iedzīvotājiem. Tikai abas velētājas, tādēļ ka devušas ezeram vārdu, palikušas dzīvas.

Atnākušais ezers priekš tam bijis tur, kur tagad Rīga. Katru gadu no Lubānas ezera eimot viens sūtnis uz Rīgu apjautāties, vai Rīga reiz būšot pilnīgi uzbūvēta, jo, kad Rīgu beigšot celt, tad Lubānas ezers iešot atpakaļ uz savu pirmo vietu.

LTP XV, 425, 20, Lubāna

Ar **pirksta platumu** noteica kādu atstatumu pēc acumēra vai arī mērija reāli dabā, parasti ar rādītājpirksta platumu (ap 1,8–1,9 cm), bet mērija vēl arī ar ikšķa vai mazā pirkstiņa platumu. Īkšķa platumu pielīdzināja pusotra pirksta platumam. Latviešu folklorā ikšķa platumš saukts arī aizgūtā vārdā par telli, tolli, celli, colli un collu. Par tā lielumu var pieņemt 2,5 cm.

Ar pirksta platumu noteica gan augsnes auglīgās kārtas, gan sniega vai palu ūdeņu dziļumu, bet visbiežāk šo mēru izmantoja, strādājot rokdarbus un gatavojot darbarikus.

Kauliņš bija daudzās tautās lietots garuma mērs. Ierastāks bija ikšķa kauliņa, t. i., pirmās falangas garums, bet par mēru lietoja arī vidējā pirksta vidējās falangas garumu (3 un 4,5 cm). Ar kauliņu parasti mērija, strādājot rokdarbus, piemēram, zeķi sāka raukt pēc 6 ikšķa kauliņiem.

Plauksta, arī delna, sauja, roka, dūre ir bieži lietots mērs. To veido 4 pirkstu (bez ikšķa) platumš (ap 8–10 cm). Šis mērs noderēja lauku amatniekiem, sevišķi, gatavojot darbarikus vai apavus. Piemēram, cirvja kāta garums bija 6 rokas, izkaps garums – 5 līdz 12, visbiežāk – 8 rokas.

Mērišanai izmantoja arī **pirksta garumu**. Parasti ar to saprata rādītājpirksta garumu, kas bija ērtāks mērišanai. Piemēram, zeķes kāta mērs bija 6 pirksti, pastalas garums – spridis un pirksta garums. Pirksta garums līdzinājās vidēji 8,0–8,5 cm.

Ar **ikšķa olekti** saprata plaukstas un izstieptā ikšķa kopējo platumu (ap 16–17 cm). Īkšķa olekts varēja būt arī divkārsa – ar ikšķa galiem kopā saliktas abu roku ikšķu olektis.

Spridis bija sevišķi izplatīts. Parasto jeb mazo sprīdi veidoja atstatums starp rādītājpirkstu un atliektu ikšķi (ap 18–19 cm). Ar sprīdi mērija ratus, ragavas, darbarikus, apģērba gabalus un pat mājlopus.

Lielo sprīdi veidoja atstatums starp izstieptu ikšķi un vidējo pirkstu vai arī mazo pirkstiņu

(21–23 cm). Drēbnieki šo sprīdi lietojuši vēl 20. gs. sākumā.

Divi lielie sprīži veidoja aptuvenu rokas olekts garumu (46 cm), bet divi sprīži ar kauliņu – t. s. Rīgas olekti (ap 54 cm).

Pēda līdzinās pieauguša vīrieša pēdas garumam (vidēji 28 cm). Sākotnēji pēda bijusi tautas mērs, kas vēlāk iekļauts oficiālās mēru sistēmās. Latvijas vēstures avotos pēda pieminēta 13. gs. kā mērrīkstes sešpadsmitā daļa, 14. gs. – kā malkas garuma mērs.

Olekts latviešu sadzīvē bija viens no senākajiem un bieži lietotajiem garuma mēriem. Parastā jeb rokas olekts bija atstatums no elkoņa līdz vidējā pirksta galam, un tās garums svārstījās no 40 līdz 48 cm. Bez šīs olekts tautā pazina arī citādi mērītas olektis, piemēram, no elkoņa līdz ikšķa galam, no elkoņa līdz dūrē savilkto pirkstu kauliņiem. Par olekti pieņēma arī galvas apkārtmēru.

Ar olekti mērija audumus, dažādus priekšmetus, piemēram, krēsla sēdekļa priekšējai malai bija jābūt olekti platai, un pie viesību galda katram paredzēja vietu olekts platumā.

Solis bija ļoti ērts un visās tautās izplatīts dabiskais garuma mērs. Tā pamatā bija atstatums, kāds, sperot soli, izveidojās no vienas kājas papēža līdz otras kājas papēdim. Parasti par mēru izvēlējās vīrieša soli, ejot vidējā ātrumā. Solis, pielīdzinot to divarpus pēdām, garuma mēru sistēmā tika iekļauts jau ļoti sen, piemēram, senajā Romā un Grieķijā (73,9 un 76,9 cm). Līdzīga garuma tas bija arī latviešu sadzīvē. Ar soļiem mērija kokus un ēkas, vagas un grāvjus, noteica dārzu un tīrumu platību. Mērot lielākus attālumus, ērtības dēļ skaitīja ik otro soli – tā radās divkārsā soļa jēdziens.

Roku ass jeb izstiepto roku **pilnvēzuma ass**, arī **klēpis** bija parasts tautas mērs dažādos variantos. Rokas pilnvēzuma ass bija atstatums starp vīrieša sānis izstieptu roku vidējo pirkstu galiem. Atkarībā no cilvēka auguma

ass lielums varēja svārstīties no 175 līdz 185 cm, kas atbilst 6 pēdām vai 4 rokas olektim.

Latviešu tautas tradīcijās un vēstures avotos saglabājušās ziņas par vairākiem ass variantiem. Viens no tiem ir **lielā ass**. Rādot šo asi, rokas atvēza pēc iespējas tālu atpakaļ, līdz ar to ass garums palielinājās aptuveni par 1 pēdu.

Mazāka ass bija atstatums no izstieptas rokas vidējā pirksta gala līdz otras rokas elkonim, iespējams, arī no viena pleca līdz pretējās izstieptās rokas pirkstu galiem, tāpat no krūšu bedrītes līdz pirkstu galiem vai vēl citādi.

Latvijas teritorijā pat vēl līdz 20. gs. lietoja roku pilnvēzuma asi. Ar to mērija grožus, tiklus, vezuma virves, noteica siena kaudžu un koku apkārtmēru.

Cilvēka augums, vīra garums parasti nodevēja vertikālu priekšmetu – žogu, koku, arī celtņu augstuma mērīšanai. Vidējais augums daudz neatšķīrās no roku pilnvēzuma ass (ap 175–185 cm).

Mazākus augstumus izteica arī ar nepilnu cilvēka augumu, piemēram, ar attālumu līdz potītēm, līdz lieliem, līdz ceļkauliem (ceļgaliem), staklei, bikšu skrotei (jostas vietai).

Priekšmetu apkārtmēru tāpat pielīdzināja kādas cilvēka ķermeņa daļas **resnumam**, piemēram, runāja par koku stumbriem cilvēka resnumā, par kluci ciskas resnumā, kārti rokas resnumā vai rīksti pirksta resnumā. Runāja par caurumu dūres lielumā vai ķirbi – galvas lielumā u. tml.

KOLIERIS RĪGĀ

Toreiz, kad Rīgā pirmais kolieris plosījies (ap 1830. g.), jelgavnieki no tam vēl nekā nezinājuši. Tai laikā Torņkalnā, ap to vietu, kur šim brīžam dzelzceļa pietāte, bijusi zastava. Te kādu vakaru pie zastavas atnācis no Rīgas puses mazs, mazs vīriņš un uzsaucis zastavas sargam:

“Tūliņ pacel bomi, ka varu tālāk iet! Man steidzams darbs priekšā.”

Sargs pasmejies: “Nu, tu tāds mazs knislis vari arī pa bomja apakšu izlīst.”

Bet tiklīdz to izteicis, bomis pats no sevis ar joni atsprādzis vaļā un mazais vīrelis pārvērties par lielu, lielu milzi, aizskriedams pa ceļu vien uz Jelgavu. Tanī pašā naktī cilvēki Jelgavā arī sākuši kolieri birt kā lapas, it īpaši Rīgas–Jelgavas ceļmalā, jo lielais milzis bijis pats kolieris.

LTP V, 394, 193, 1, Rīga

ZVEJNIEKA DARBS

Senāk bija tikai airu laivas, un, kad gāja jūrā tiklus mest, tad viens īrās un divi meta tiklus. Tiklu metējus sauca par "akmeņu metājiem", jo pie tikla bija piesieti akmeņi.

Parasti akmeņu metāji bija bērni. Tiklu laida lēniņām, bet, kad nāca akmeņi, tad svieda. Tiklus izmeta no vakara, naktī zvejnieki pārgulēja turpat laivā uz jūras. Ap pulksten diviem, trim cēlās augšā un vilka tiklus laivā. Tie bija jau zivju pilni.

Malā gulētāji palīdzēja laivu izvilkot. Dulbatos, kur ieliek duļļus, ielika striķus — bičkas — un vilka pār pleciem. Zivis izņēma no tikliem, sabēra laivās un veda uz Rīgu pārdot. Uz Rīgu ar zivīm parasti brauca viens vadnieks un ēst nesējs. Zvejniekiem parasti ēst atnesa malā, un viņi tūlīn brauca atkal jūrā, jo, kamēr ar mazām laiviņām selgā aizīrās, pagāja liels laiks. Uz Rīgu brauca ļoti agri, jo, kad vēlāk aizbrauca, vairāk nevarēja zivis pārdot.

1910, 6655, Rīga

PAR VIESULI

Vecos laikos ļaudis ticēja, ka ar viesuli velns skrienot. Reiz kāds zemnieks sviedis viesulim ar tuteni (dūci). Tutenis nozudis. Rudenī zemnieks aizbraucis Rīgā pie kāda namnieka linus līgt. Iegājis istabā: kas tas? — viņa zudušais tutenis pie šī uz galda. Brīnījies aplam, bet namnieks sacījis: "Tā tu man vairs nesvied! Todien izskrēju uz zemēm linus aplūkot, tu drāzi ar tuteni ribās."

Un vēl šodien Vidzemē sakāms vārds, ja redz viesuli trakojam:

"Rau, rau, kur Rīgas kungi linu apskatīt brauc!"

Cits atkal stāstīja, ka ganu puika sviedis ar tuteniti un aizsviedis Rīgas namniekam aiz zābaka.

LTP V, 127, 45, Vidzeme

Bez antropometriskiem mēriem tika lietoti vēl daudzi citi dabiskie mēri, salīdzinot mērāmo ar kādu visiem labi pazīstamu priekšmetu. Viens no tādiem bija mieža grauds, kuru daudzas tautas iekļāva garuma mēru sistēmās kopā ar antropometriskām mērvienībām. Tā 4 mieža graudu platumu pielīdzināja pirksta platumam. Šādas attiecības vietējās mēru sistēmās vēl ilgi pastāvēja arī Vācijā un Polijā.

Daudzi dabiskie mēri radās sakarā ar kādu konkrētu darbību. Piemēram, zvejas darbos par mēru noderēja **airu garums**. Ar airu garumiem noteica nelielus attālumus uz ūdens vai arī attālumu no krasta.

Ar **akmens sviedienu** jeb **metienu** saprata attālumu, cik tālu vīrietis varēja aizsviest nelielu akmeni. Šis tautas mērs minēts vairākās lēņu grāmatās, aprakstot robežas. Pieauguša cilvēka mesta akmens lidojumu lēš ap 40–60 soļiem. Jāpiemin arī senos laikos lietotais akmens metiens ar lingu, ko vidēji lēš ap 150 soļiem.

Bultas šāviens, bultas skrējiena attālums ir daudzām tautām pazīstams garuma jeb attāluma mērs, ko bieži sastopam arī Latvijas feodālisma laika dokumentos. Par vidējo bultas skrējiena attālumu pieņem 60–70 m. Sākot ar 16. gs., Latvijas vēstures avotos parādās vēl kāds tautas attāluma mērs — **bises**, **musketes** vai **lielgabala šāviens**. Dabā tas bija attālums, ko varēja noskriet lode. Tas nebija noteikts lielums, bet atkarīgs no šaujamo ieroču tehnikas attīstības. Par musketes šāviena vidējo attālumu pieņem ap 300 soļu, bet lielgabala šāviens varēja būt nedaudz lielāks par kilometru.

Tautā attālumus noteica arī ar skaņas izplatīšanās ātrumu. Visai parasts bija cilvēka **klie dziena attālums** jeb **saukuma zeme**, ko pazina arī slāvu, somugru un citas tautas. Tā lielums bija stipri aptuvenus, jo atkarīgs gan no balss stipruma, gan no atmosfēras un apvidus apstākļiem.

Baltu un slāvu tautas pazina arī **vērša mā-viena, blāviena, suņa rējiens** vai **kaķa brēciena, brēkuma** attālumu. Šur tur tautā vēl lietots **gaiļa dziedājums**, par kura aptuveno attālumu ziņu nav. Līdzīgi attālumu varēja noteikt ar redzi, tāpēc radies teiciens “cik tālu acis redz”.

Arājam, apstrādājot tīrumus, vajadzēja nomērīt joslu, ko varētu nosegt vienā rokas vēzienā izsviesta sēkla. Latvieši šo joslu sauca par birzi, un tās platums bija aptuveni 4–5 m. Labību pļaujot, runāja par **cirtienu, baru**, t. i., par platību, ko aizņēma pļāvējs ar sirpi.

Par garuma mēru uzskatīja arī attālumu, cik garu dzina vagu, līdz zirgu apgrieza. To sauca par **birzumu, birzeni, birzi, vagu** u. tml.

Lielāku ceļa gabalu noteikšanai bija izveidojušies vairāki paņēmieni. Ceļa garumu varēja raksturot arī ar pārnakšņošanas reižu skaitu, ar ceļā pavadītajām nedēļām u. tml.

Noteiktāks ceļa mērs bija **dienas ceļš**. Protais, šis ceļa mērs bija atkarīgs no satiksmes līdzekļa. Krievijā 18. gs. kājnieku dienā skaitīja 25 verstis, bet zirga dienā – 50. Arī latviešu tautasdziesmās runā par dienas jājumumu vai gājumu.

Tautas mēros vēl figurēja **cēliena ceļš** (no rīta līdz pusdienām vai no pusdienām līdz vakaram u. tml.). Bet daudz parastāks bija **stundas gājums**. Sākotnēji būdams aptuvens tautas mērs, vēlāk tas kļuva par oficiālu ceļa mēru. Babiloniešu stundas gājumu rēķināja 10 800 olektis (5670 m), ēģiptiešu stundas un ceturkšņa ceļš līdzinājās 12 000 olektim (6,3 km).

Arī latviešiem un citām baltu tautām bija savi īpatnēji ceļa mēri. Viens no tiem bija ceļa gabals, ko varēja nobraukt ar vienu jūdzienu, t. i., bez zirga atpūtināšanas (nojūgšanas), kas primitīvajos apstākļos nevarēja būt liels. Šo ceļa mēru tautā tā arī sauca par jūdzienu jeb jūdzi.

Gadus četrdesmit atpakaļ atradies sešas verstis no Nitaures (uz Rīgas pusi) pie Krievīņu mājām liels ozols. Augšļaudis turējuši šo ozolu par svētu. Ja viņiem gadījies ar tādu zirgu uz Rīgu braukt, kas vēl Rīgā nebij bijis, tad pie šā svētā ozola zirgu iesvētījuši, – izjūguši un, uz Rīgas pusi rārdīdami, sacījuši uz zirgu: “Veries, kur Rīga, veries, kur Rīga!” Aizbraukdami metuši ozola dobumā vērđīnu kā zieda naudu.

LTP VII, 1, 342, 9, Nitaure

KĀ SENĀK UZ RĪGU BRAUKUŠI

Braucot no Alūksnes uz Rīgu, zemnieciņi vecos laikos ņēmuši ceļam līdz lielu kukuli maizes un divas siļķes. Pasūkājuši siļķīti, uzkoduši maizīti un tā braukuši. Vēl saglabājies teiciens: “Ar siļķes asti Rīgu izbraukājis.” Vāģu smēre bijusi tad vēl reta manta. Vasarā smērējuši kokasu ratiem riteņus un asis ar vecām bekām, lai nečikst un neberzējas. Ņēmuši ceļam maiziņu ar mikstām bekām līdz. Jaunākā laikā, kad sviests bija ļoti lēts, dzirdēja tādu teicienu: “Sviesta tagad tik daudz, ka smērē kaut vai vāģus.”

1990, 349, Alūksne

Ai, sānu kūmiņas,
Brauksim Rīgā,
Pirksim bērnam
Dziparu jostu,
Trīs asis garu,
Olekti platu,
Lai tina bērniņu
Līdz kāju galam.

LD 1505, 4, Vestiena

“Ko nu runāt! Kam tagad nav labi, tas, jāteic, grēku pelna... Vai kalps tagad nenopelna algu? Vai viņš nav paēdis? Un brīvība viņam irar gribēt?...”

“Bet saimniekam ir vēl labāk,” Čipa, gan dabūjis drāzienu, vēl tomēr tiepās.

“Kā kuram, kā kuram!” Plausis steidzīgi paskaidroja. “Daža laba saimnieka ādā tu vis nelīstu... Nu, labi, es savas mājas esmu iepircis un muižai gandrīz izmaksājis, es varu atspiesties... Kroneniekem mazas maksāšanas... Arī labi iet... Bet grāfam muižā ir vēl labāk... Un tad es sacīšu: “Man nav tā kā grāfam...” Āre nu! Tu tikai: “Zeme, zeme!” Vai mums par velti tā zeme?... Tev ir labs vēvera amats, strādā to... Par olekti pusvadmalas tev 5 kapeikas dodam, par vadmalu 6, par maisa drēbi un pakulu audeklu 4. Nodod savu gabalu, saņem naudu... Ne tev kāda rūpe, ne kāda bēda... Bet saimniekam mūsu dienās būt ir skola...”

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 13. lpp.

Oficiālie garuma un attāluma mēri

Gadu tūkstošiem lietotie antropometriskie un citi dabiskie mēri bija pārāk aptuveni, lai apmierinātu celtnieku, amatnieku un sevišķi starptautisko tirdzniecisko sakaru prasības. Tāpēc ekonomiski attīstītākās zemēs mērus sāka precizēt un darināt mēru paraugus, stingri sekojot, lai netiktu lietoti etalonam neatbilstoši. No oficiāli pieņemtajiem pamatmēriem izveidoja noteiktas mēru sistēmas ar pamatmēru dalījumiem vai reizinājumiem.

Oficiālie mēri vēl ilgus gadsimtus paturēja seno tautas mēru nosaukumus, kaut gan jau bija mākslīgi atvasināti un vairs tikai retumis atbilda to lielumam. Turklāt līdz pat jaunākajiem laikiem līdzās oficiālajiem mēriem pastāvēja vienmēr pieejamie un ērti lietojamie dabiskie mēri, sevišķi nozarēs, kur nebija vajadzīga īpaša precizitāte.

Oficiālās mēru sistēmas dalījās vairākās grupās pēc to lietošanas veida. Parastākie bija tirgotāju jeb auduma mēri, tad īpaši malkas un kokmateriālu mēri, tāpat ģeodēziskie jeb zemes mēri un attāluma jeb ceļu mēri.

Tirgotāju mēri

Audumu mērīšanas pamatā bija **olekts**. Tā varēja būt tiklab vietējas izcelsmes, kā arī aizgūta no tirdzniecības partneru zemēm. Rakstītajos avotos olekts kā oficiāls audumu mērs pirmo reizi pieminēta Rīgas statūtos 13. gs. otrajā pusē.

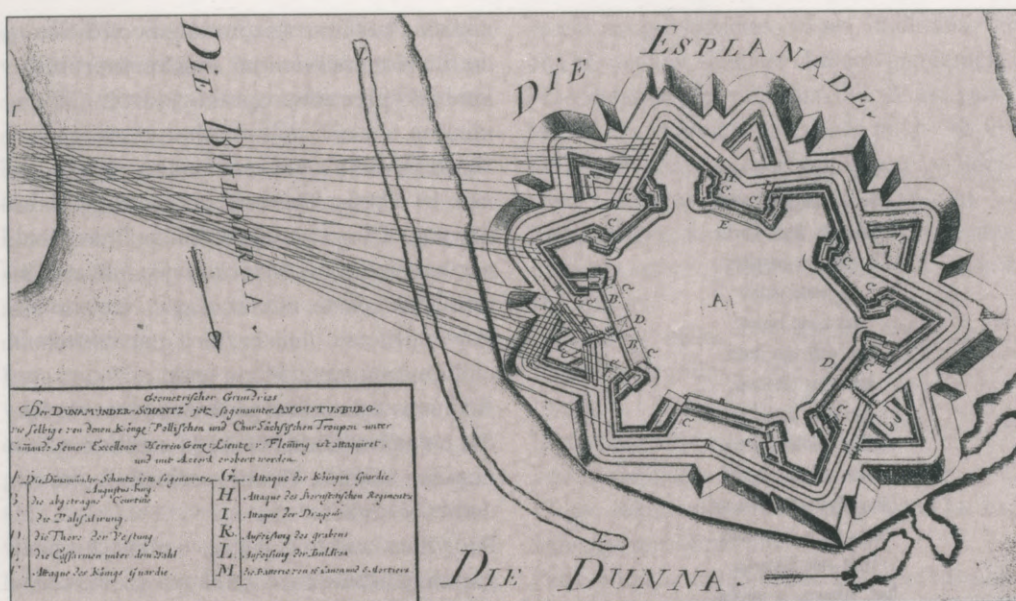
J. Volka 1688. g. rēķingrāmatā Rīgas audumu tirdzniecībā lietoto t. s. olekts mēru sistēma izteikta šādi:

1 šoks = 3 steigi (stīgi) = 60 olektis = 240 korteļi (322,5 m);

1 steigs = 20 olektis = 80 korteļi (10,75 m);

1 olekts - 4 korteļi (0,5375 m);

1 olekts = 2 pēdas = 24 collas;

Rīgas plāns. 17. gs.

- 1 pēda = 2 korteļi = 12 collas;
- 1 kortelis = 6 collas;
- 130 Rīgas olektis = 120 Hamburgas, Libekas, Prūsijas olektis;
- 130 Rīgas olektis = 110 Viļņas olektis = 100 Brabandes olektis;
- 175 Rīgas olektis = 100 angļu jardi.

Precīzākas ziņas par Rīgas olekts reālo lielumu parādījās tikai 19. gs. sākumā, kad, metrologa M. G. Paukera ierosināti, vairāki cilvēki uzsāka mēru etalonu uzmērīšanu. Rīgas skolotājs J. Zands izmērija pilsētas arhīvā glabāto, 1761. g. 17. martā apstiprināto olekts etalonu. Mērījumus veica 1822. g. 1. maijā ar Lenuāra Parīzes pēdu, konstatējot, ka Rīgas olekts paraugs ir 238,2 Parīzes līniju garš. Pats Paukers 5. maijā ar precīzu Parīzes pēdu izmērija 1763. g. Jelgavas vajadzībām izgatavoto Rīgas olekts paraugu, kas bija nedaudz lielāks – 238,5 Parīzes līnijas. Vēl lielāka izrādījās kāda cita Jelgavā glabāta Rīgas olekts. Pētījumā lietots vidējais no vecāko tiešo avotu – 17. gs. olekšu paraugu – garumiem, t. i., 53,75 cm. No Rīgas olekts daļām avotos minēta pusolekts un ceturtdaļa, ko tautā sauca par

Lepnis puisis lieljās
Rīgā pirkst vestes drēbi:
Sprīdi meta, orti deva, —
Kā par vecu teļa ādu.

LD 20497, Nītaure

Bez naudas nebrauc uz Rīgu!

556, 11938, Katvari

Rīgā trūkst tik putna piena un vēža asiņu.

529, 1008, Bērzaune

Rīgas meitas vietu taisa
 Aicin' mani klāt gulēt.
 Guli pate, Rīgas meita
 Es pie tevis negulēšu;
 Es gulēšu jūriņā
 Savā ziedu laiviņā.
 Jūras gaiļi agri dzied,
 Agri mani modināja,
 Agri man jāsteidzas
 Saules muižas pagastā.
 Saules muižas pagastā
 Trīs godīgas mātes meitas.
 Viena vērpja, otra auda
 Trešā zīdu šķeterēja.
 Dod, māmiņa, to meitiņu,
 Kura zīdu šķeterēja;
 Ja nedosi to meitiņu,
 Es nomiršu žēlabās.
 Kur jūs mani glabāsiet,
 Meitu bēdu nomirstot?
 Rociet rožu dārziņā,
 Zem roziņu saknītēm.
 Tur izauga kupla roze
 Deviņiem žuburiem;
 Tur tecēja ik rītiņus
 Jaunas meitas kroņus vīt.
 Plūciet, meitas, lauziet, meitas,
 Galotnīti nelauziet.
 Jāj garāmi dieva dēls,
 Nolauz pašu galotnīti,
 Nolauz pašu galotnīti,
 Aizpuškoja cepurīti,
 Aizpuškoja cepurīti
 Iejāj' Māras baznīcā.
 Tek Mārīte raudādama:
 Kur, puisīti, tādu ņēmi?
 — Rīgā pirk, naudu devu,
 Vācēmē kaldināju.

LD 13250, 24, Taurkalne

korteli. Audumu vairumtirdzniecībā lietoja arī lielāku mērvienību **auklu**, **mērauklu**, kas bieži pieminēta agrāko gadsimtu dokumentos.

Hanzas pilsētu avotos mērauklas garums minēts 10 olektis. Tas izriet arī no Novgorodas tirgotāju 15. gs. prasības, lai auduma gabali nebūtu mazāki par 50 olektīm jeb 5 Jāņa olektīm. Jāņa olekts nosaukta pēc Novgorodas krievu tirgotāju Jāņa baznīcā glabātā etalona un bijusi aptuveni 51 cm gara.

Audumus viduslaikos pārdeva ne vien pa olektīm un mērauklām, bet arī pa veseliem gabaliem jeb baķiem. Krasāk nošķirās rupjie audumi – vadmala.

Par vilnas audumu pamatvienību jāuzskata **gabals** jeb **baķis** vai arī tā puse, ceturtdaļa, jo cenas vairumtirdzniecībā noteica nevis pēc olektīm, bet par visu gabalu. Gabals bija auduma daudzums, ko vienā reizē varēja noaust un kas bija atkarīgs no aužamo stāvu konstrukcijas, kura, protams, visur nebija vienāda. Tāpēc gabalu reālais lielums allaž bija dažāds, atkarīgs no ražotājas zemes vai novada tradīcijām, kas tika fiksētas audēju amata šrāgās vai pilsētu saistību noteikumos un kļuva par normu, kuras pārkāpējam draudēja sods.

Par lielāku mērvienību vilnas audumiem uzskatāmi gabalu saiņi. Hanzas pilsētu darījumos sastopamies ar vairākiem saiņu veidiem. Viens no tādiem bija **tērs**, bet otrs – plašāk izplatīts, uz pusi mazāks sainis ar nosaukumu **terlings** jeb mazais tērs. Tēra un terlinga attiecība bija 1:2, un, ja avotos tēra lielums minēts 20 gabalu, tad terlingā būtu jābūt 10 gabaliem, taču tas mēdz būt arī lielāks, acīmredzot atkarībā no auduma veida.

Viduslaikos audumus transportēja ne vien iesaiņotus īpaša izturīga auduma lakatos, bet arī vātēs un mucās. Zinot vātes tilpumu, varam spriest par preces daudzumu. Audumu ievadumos Rīgā figurēja vātes ar 4 gabaliem jeb baķiem. Linu audekla vairumtirdzniecībā bija

izveidojušās dažas atšķirības tiklab audekla vienību garumā, kā arī nosaukumos. Linu audeklu tāpat pārdeva gabaliem jeb baķiem ar nosaukumu **bolte, bolce**. Gabalu garumi bija dažādi – mazie gabali ap 20 un 25 olektīm, bet bija arī 57–58 olekšu gabali.

Linu audekla gabalu saiņus parasti sauca par **ruļļiem** vai arī par pakām. Šie saiņi nav uzskatāmi par vispārēju mērvienību to dažādības dēļ.

Linu audeklu, rupjo vadmalu un šauro angļu vadmalu pārdeva arī olekšu simtiem. Šim olekšu skaitam, šķiet, dažviet pieskaņots arī gabala – boltes lielums (50 vai 100 olekšu). Otra noteikta audekla vienība bija tūkstotis. Olekšu tūkstošos visbiežāk pārdeva rupjo – buru audeklu, to lietoja arī vilnas audumu saiņu ietīšanai.

Latvijas teritorijā bija vēl otra – **audēju** jeb **vēveru olekts**, ko lietoja audumu ražošanā un tirdzniecībā līdztekus Rīgas jeb tirgotāju olektij, it īpaši lauku novados. Raksturīgi, ka šo olekti tautā noteica ar rokām, skaitot kopā 7 rokas jeb plaukstas, t. i., aptuveni 60–62 cm.

1815. g. Rīgas pilsētas olekts ar valsts iestāžu rīkojumu bija obligāti lietojama audumu tirdzniecībā. Tomēr ilgi vairs Rīgas garuma mēri, un konkrēti olekts, nepalika vispārējā lietošanā, jo ar Krievijas valdības 1824. g. rīkojumu audumu tirdzniecībā bija jālieto tikai krievu aršina. Pēc šī rīkojuma pakāpeniski izveidojās jauna – bodes olekts, kuras garums bija 3/4 aršinas. To lietoja līdztekus aršinai un vietās, kur senāk mēdza lietot Rīgas olekti. Veikala jeb bodes olekts oficiālais garums bija 53,34 cm.

Celtnieku un amatnieku mēri

Ass – vēstures avotos minēta jau kopš 13. gadsimta. Spriežot pēc 16.–17. gs. datiem, ar asi mērija tiklus, virves, kokmateriālus un citas

preces un priekšmetus, kā arī attālumus. Tā bija arī malkas, siena un akmeņu pamatmērs. Par vietējās zemes mērīšanā lietotās ass garumu 17. gs. mērnieku piezīmēs teikts, ka vīrieša izstieptu roku jeb pilnvēzuma ass līdzinās 3 1/2 Rīgas olektīm (tātad – 188 cm).

Rīgas pilsētas garuma mēru sistēma bija šāda: 1 pilsētas ass = 3 olektis = 6 pēdas = 72 collas = 161,25 cm;

1 olekts = 2 pēdas = 24 collas = 53,75 cm;

1 pēda = 12 collas = 26,87 cm;

1 colla = 12 linijas = 2,24 cm;

1 ceturtdaļcolla = 0,56 cm;

1 ceturtdaļolekts (kortelis) = 13,44 cm.

17. gs. dokumentos minēta arī plostnieku ass, kuras garums tāpat bijis 3 olektis.

Pēda oficiāla mēra nozīmē Latvijas vēstures avotos pieminēta jau 13. gadsimtā. Pēdās izteikti ēku un telpu izmēri un pilsētas apbūves laukumi. Mērniecībā ieviestā decimālā pēda bija mērrīkstes desmitā daļa.

Kopš 16. gs. Reinzemes garuma mēri sāka ieviesties arī Latvijā, 18. un 19. gs. pirmajā pusē kļūstot par galveno garuma mēru sistēmu.

1 Reinzemes mērrīkste = 2 asis = 12 pēdas = 144 collas = 1728 linijas (duodecimālais dalījums).

No Holandes mēriem Rīgā lietoja Amsterdamas pēdu un sevišķi bieži tās trešdaļu – holandiešu **palmu** jeb **plaukstas platumu**:

1 Amsterdamas pēda = 11 collas jeb ikšķi;

1 palms = 3 2/3 collas.

Sevišķi daudz palma mēru lietoja koku šķirotāji. Tas apliecināts arī 1840. g. mērvienību pārskatā: 1 palms = 3,717 angļu collas (9,441 cm).

Rīgā labi pazina arī Anglijas garuma mērus, kurus lietoja koktirdzniecībā un zemes mērniecībā: 1 angļu pēda = 14 Rīgas collas.

Sākot ar 17. gs., Rīgā ieviesās zviedru mēru lietošana. To turpināja lietot arī pēc Rīgas iesaistīšanas Krievijas impērijas sastāvā. Vēl 1768. g. Rīgas licenču nolikumā bija noteikts, ka kuģu

Kad vācieši iebruukuši Daugavā un sākuši ar libiešiem tirgoties, tad viņiem nebijis neviena šķūņa, kur preces nolikt. Viņi lūguši libiešu virsaitim, lai dodot viņiem zemes gabaliņu, tik lielu, ka ar vērša ādu varot aplāt. Tur viņi uzcelšot sev šķūni.

Libiešu virsaitis to arī atļāvis, jo kas tur nu liels – tāds zemes gabaliņš, ko ar vērša ādu var aplāt. Bet ko vācieši? Viņi ņemot un sagriežot vērša ādu šaurās, šaurās sloksnēs, sasienot sloksnes citu ar citu, un nu viņiem gara jo gara aukla. Ar to tad viņi apmērojuši lielu gabalu zemes un uzcēluši lielu šķūni. Tas bijis Rīgas sākums. Libieši gan apkērušies, ka pievilti, bet ko darīt, – solīts paliek solīts.

12, 778, Jēkabnieki

Āiju, manu lielu līnu,
Zelta poga galinā;
Būs manāmi māsīnāmi
Līdz zemeji līnu kreklī.
Būs tiem Rīgas namniekiemi
Dārgu naudu aizmaksāt.
Es, pārdevis savus līnus,
Brauc' uz māju švilpodams;
Brauc' uz māju švilpodams,
Cepurīti cilādams.

1978, 730, Seji

tilpumi (lastos) jānosaka, mērot ar zviedru pēdām un collām.

Koktirdzniecībā, sevišķi mucu koku gatavošanā Latvijā lietoja franču mērvienības – pēdas un collas, jo laba daļa no mucu koku eksporta gāja uz Franciju.

Visu šo dažādo ārzemju mērvienību lietošana kokmateriālu tirdzniecībā bija atļauta pat 1842. g. 4. jūnija likumā par obligāto krievu mēru lietošanu visā valstī.

Ģeodēziskie jeb zemes ierīcības mēri

Mērrikste – pieminēta jau Rīgas maģistrāta 1232. g. rīkojumā par Rīgas pilsētas novada zemju uzmērīšanu. Par platības mērvienību bija noteikts 40 mērrīkšu garš un 10 rikšu plats zemes gabals – **morgens**. Citā – 1262. g. dokumentā – norādīts, ka mērrikste bijusi 16 pēdas jeb, saskaņā ar tā laika praksi – pa 2 pēdām olektī, 8 olektis gara. Tomēr par Latvijā lietotās mērrikstes reālo garumu vēstures avotos ziņu trūkst.

Otrs zemes mērs minēts 1226. g. šķirējtiesas lēmumā par platību sadali starp Daugavgrīvas klosteri un Rīgas patrimoniālo apgabalu. Tā bijusi **mēraukla**. Arī par šī zemes mēra reālo lielumu trūkst ziņu. Vācu ordeņa zemēs Prūsijā vismaz jau 14. gs. bija ieviesta tā sauktā Kulmas 10 mērrīkšu garā mēraukla (ap 43,2 m), bet mērauklas garums dažādās zemēs bijis dažāds.

Ap 17. gs. ieviesās arī vēl otrs mērrikstes nosaukums – **mēra jeb mērnīeku kārts**.

Spriežot pēc fragmentārajām dokumentu ziņām, Latvijas teritorijā zemes platību uzmērīšana ieviesās tikai 15. gs. sākumā, kad lēņu grāmatās līdztekus arklu skaitam minētas arī mazākas mēritas platības, kas nosauktas pēc tālaika mērierīces – lūku virves – par **lūkiem**. Lūku virves garums dažādos novados un laika posmos varēja būt dažāds. Viens no parastākajiem tās garumiem vis-

maz ordeņa zemēs bija 66 asis. Tā kā asi parasti skaitījās 3,5 Rīgas olektis, tad lūku virves garums līdzinājās 231 Rīgas olektij (124,16 m). 16. gs., lai nebūtu jāatskaita ežu un taku platība, ieviesās vēl par 2 asīm pagarināts lūka mērs, kas bija 238 Rīgas olektis garš. Dokumentos un literatūrā pieminētas vēl cita garuma – 62, arī 65, 77 un 99 asu – mērvirves.

1688. g. 19. maija instrukcijā par zemes ierīcības darbiem mērniekiem bija uzdots lietot vienīgi zviedru olekti. Tāpēc mērniekiem bija jāiedala savas mērkārtis, virves, šņores un ķēdes (kas nu kurā novadā un vietā) pēc precīzās Stokholmas olekts (59,38 cm).

Spriežot pēc 17. gs. beigu karšu materiāliem un plāniem, līdzīgas zviedru olektis tiešām lietotas Rīgas patrimoniālā apgabala atsevišķu teritoriju (Krūzraga, Burkānsalas, Rābensberga muižas) uzmērīšanā. Tā kā zviedru olekts autentiska parauga nebija, tad, dabiski, radās nobīdes.

1823. g. ar valsts padomes lēmumu Vidzemes mērnieku jeb zemes olekti noteica 2 krievu (angļu) pēdu (60,952–60,960 cm) garumā un skaitīja verstī 1750 olektis.

Ceļa mēri

Par galveno ceļa mēru līdz 19. gs. sākumam joprojām palika **jūdze** ar tās iedalījumiem pusjūdžē, ceturtdalījūdžē utt.

Nav ziņu, vai Livonijas valstiņās bija pieņemta kāda viena – oficiāla jūdze. No ordeņa mestra 1425. g. raksta redzams, ka 15. gs. Livonijā lietotā jūdze atšķirusies no Lietuvas jūdzes. Jādomā, ka Livonijā bija pārņemta vācu jūdze, lai gan par to drošu ziņu nav. Senā ģermāņu jūdze – rasts – bija vienas stundas ceļa garumā (ap 4450 m). Vēlākajā periodā sāka lietot citu – veco vācu jeb mazo jūdži (ap 6,28 km) un, beidzot, ierasta bija vācu ģeogrāfiskā jeb vispārējā jūdze (7,42 km).

Valsts arhīvā saglabājusies laba daļa vācu un latviešu valodā rakstītu pārdošanas un nomas līgumu, kas dod visai interesantu ieskatu tā laika dokumentācijas stilā, etnogrāfiskajās detaļās un sadzīvē. Tā, piemēram, 1871. gada 20. aprīlī – pirkšanas pārdošanas līgums par Lejasširbes māju netālu no Plokiema tiek slēgts starp pilsētu un "Dreilingmuižas piederīgu draudzes biedri Peter Rink".

"Rīgas pilsēta pārdod un nodod pēc tiem tai 25. December 1864 visaugstāki apstiprinātiem likumiem pār zemnieku zemes pārdošanu Rīgas pilsētas muižas – to pie tās pilsētas Dreilingmuižas piederīgu Nr. 30 Leies-Širbe māju, kurai klausības zemes lielums pēc tās priekš šīs pārdošanas no pilsētas mērnieka izdarītas pārmērīšanas zemes un zveijas vērtībā ir pieci dālderī trīsdesmit četri graši (5 dāl. 34 graši) līdz ar visām te klāt piederīgām ēkām un citiem piederumiem, skaidri atšķirtu un ar robežām nodalītu, kā tas patlaban rullī uzņemts un īstenā vietā uz lauku apzīmēts, līdz ar tām tiesām, brīvībām un nastām jeb nodošanām, kas pie zemnieku grunts-gabala pieder pēc Vidzemes zemnieku likumu nosacīšanas 1860-tā gadā, ar lielās muižas galvošanu, svabadu no visiem šādiem un tiesām zināmiem parādiem, šini kontraktē īpaši nepieminētām aizķilāšanām un nastām, – tam pie Dreilingmuižas zemnieku valstes piederīgam Peer Rink par dzimtu un viņam piederēdamu īpašumu, par to maksu, kas aprēķināta pēc tās par šo māju vispārīgi ar astoņi rub. (bez zveijas) par dālderī zemesvērtības ar 43 rub. 2 kap. maksājamas gadarentes – tā, ka šī rente ar 5 procentēm no tā kaptala iznāk – un šis tā aprēķināts kaptals jeb pirkšanas maksa iztaisa astoņsimt sešdesmit rub. četrdesmit kap., 860 rub., 40 kap."

S. Viese. Mežaparks pilsēta priežu silā. R., 2001, 15.–16. lpp.

Tāli bija Rīgas ceļi,
Smagi kunga vezumiņi:
Kumeļame svietri bira,
Man nobīre asariņas.

1978, 1151, Vecate

KARA LAIKOS

Kad zviedri nākuši, krievi sakāpuši Bērzkalnā skatīties, vai Rīga jau deg. Meitiesi visi ratiņus sanesuši pie Petēm, tur bijis caurs ozols, un tur sabāzuši. Paši lielie un arī bērni vīzītes apāvuši ačgārni kājās, lai kareivji domā, ka uz otru pusi aizgājuši. Cits atkal veselu nedēļu zem tiltiņa nogulējis. Tie bagātākie aprakuši naudu zemē. Vēl tagad vietām daudzina kara laika naudu apraktu.

524, 518°, Sidgunda

Par to, kādi bija vietējie Vidzemes mēri 17. gs. beigās, varam spriest pēc 1691. g. Rīgas patrimoniālā apgabala ceļu kartes, kas sastādīta, pēc zviedru administrācijas rīkojuma pārņemot ceļus Vidzemes un zviedru jūdzēs. Vidzemes jūdzes garumu skaitīja 12 000, bet zviedru jūdzes – 18 000 zviedru olektīs. Darbi veikti 1691. g. oktobrī un novembrī, bet nav norādījuma par zviedru olekts garumu vietējos mēros. Uzskatot, ka oficiālais zviedru olekts garums ir 59,38 cm, Vidzemes jūdze būtu 7125,6 m gara (zviedru jūdze – 10 689 m). Turpretim, pieņemot, ka ceļus pārmērija ar tādu pašu zviedru olekti, ar kādu mērnieki uzmērija Rīgas pilsētas salas un muižas, tas ir, ar 59,63 cm garu olekti (120 olektis = 19 Reinzemes mērkārtis), Vidzemes jūdzes garums būtu 7,1556 km. Šķiet, ka tāda pati jūdze Rīgas patrimoniālajā apgabalā palika arī visā 18. gadsimtā.

Kad ceļus sāka pārmērīt krievu verstis, arī Vidzemes jūdzi iedalīja 7 daļās, tā radot jaunu ceļa mēru – Vidzemes versti, kas bija nedaudz lielāka par krievu versti.

Šī ceļa mēru daudzveidība un neskaidrība beidzās 19. gs. sākumā, kad Vidzemē ceļus sāka pārmērīt krievu verstis un par “likumīgo” Vidzemē un Rīgā skaitīja 7 verstis – 7,46 km garo krievu jūdzi.

Ceļa un attāluma mērus ļoti bieži izteica soļos. Piemēram, Rīgas plostu tilta garums 1815. g. bijis 900 soļu, bet platums – 18 soļu. Ja tajā laikā pieņēma, ka dabiskais solis ir 29,5 angļu collas, tātad tas bija 75 cm garš. Versts garumu pielīdzināja 1424 soļiem.

Savi attāluma mēri bija jūrasbraucējiem – zvejniekiem un kuģiniekiem. Sākotnēji tie bija stipri aptuveni tautas mēri. Ziemeļeiropā viens no izplatītākajiem tautas mēriem jūras ceļam bija attālums, kādu airu vīri varēja veikt vienā maiņā. Senzviedru valodā šo attālumu sauc par **vīku**, bet vēlāk zviedri to sauca par **veku**. Tāds nosaukums sastopams arī rakstītajos Latvijas vēstures avotos. Vekas garuma

skaidrojumi dažādās vietās un laikos ir dažādi (no 1,8 km līdz 10 km). Zviedru 14. gs. tiesību krājumā *Ostgötalagarna* vika pielīdzināta rastam uz sauszemes, bet 1595. g. likumā jau noteikta vienāda jūdze “zirgiem un laivām”, turklāt abos gadījumos lietots no latīņu valodas aizgūtais nosaukums **mil**.

Tālākiem jūras ceļiem arī Latvijas vēstures avotos sastopama vēl cita mērvienība, t. s. **lielā jūras jūdze**. Tās garums bijis vai nu 2 vācu jūdzes, vai, pēc citiem avotiem, 12–18 angļu jūras jūdzes (22–29 km). Rīgas 17. gs. rēķingrāmatā nosaukts vēl kāds cits jūras ceļa mērs – **zēvēgs**, nepaskaidrojot tā reālo lielumu. Vienīgi grāmatā atstatums no Rīgas līdz Libekai vērtēts 130 zēvēgu garš.

Visi šie jūras ceļa mēri bija pārāk aptuveni un nenoteikti, lai varētu apmierināt jaunāko laiku prasības. Tāpēc, kad attālumu noteikšanai sāka lietot no ekvatora vai meridiāna atvasinātas mērvienības, arī jūras mērus noteica saskaņā ar tām. Jaunā jūras jūdze, ko ieviesa daudzās jūras valstīs Eiropā un pat citās pasaules daļās, bija 1/60 no meridiāna vai ekvatora loka grāda. Atkarībā no pieņemtajām grāda aplēsēm, tās lielums atsevišķās valstīs nedaudz svārstās. Ziemeļvācu valstu savienībā 1868. g., bet Austrijā 1878. g. noapaļotu šo skaitli (1852 m) pasludināja par oficiālo jūras jūdzi. Pirms tam jūras jūdzes garums (1851,85 m) jau bija noteikts Anglijā, kur gan līdztekus pastāvēja vēl cita – 1853,15 m garā admirālītātes jūdze.

Kuģniecībā bieži lietots vēl kāds mazāks garuma mērs, t. s. **kabelis, kabelgarums** jeb **kabeļtauva**. Sākotnēji tas bija kuģa enkura tauvas garums, ko parasti izteica asīs – 100–120 asu garumā. Vēlāk kabeļa garumu atvasināja no jūras jūdzes. Anglijā un ASV kabeļgarumā sākumā skaitījās 120 asis jeb 240 jardi (219,45 m). Praksē lietoja arī 1/8 jūras jūdzes kabeļgarumu (231,87 m). Vēlāk Anglijā, Vācijā, Austrijā un citās valstīs kabeļgarumu noteica uz 1/10 jūras jūdzes jeb 1/600 ekvatora

Doma baznīca. Rīgas panorāmas fragments no 1572. gada F. Hogenberga vara grebuma.

Ābeļ' koka laivu daru,
Abi gali apzeltīti;
Da Rīgai nedagāju,
Atspīdēja Vāczemē.
Vāczemnieki brīnījās,
Kam tuj tāda laiva nāk?
Tā dēliņa laiva nāk,
Kas neguļ dienavidu.

LD 30684, I, Krustpils

AUKLA AR TRIM MEZGLIEM

Vienreiz zvejnieki no Vidzemes jūrmalas braukuši ar laivu Dundegā lešķu (plekstes) iepirkt un Rīgā pārdot, papelnities. Un tur Dundegā gadījies vecs zvejnieks, kas pārdevis lešķu labu tiesu par lētāku naudu. Šie nopirkuši pilnu kravu. Kad taisījušies atpakaļ, vecais iedevis tādu aukliņu ar trim mezgliem, pamācīdams: lai to vienu mezglu jūrā atraisot, būšot labs ceļa vējš, bet, no dieva puses, lai sargoties tos citus mezglus raisīt. Labi. Tūlīņ jūras selgā atraisījuši pirmo mezglu. Vadzi, acumirkli saceļas tāds brangs ceļa vējš, jāsaka, svied tikai airu pie malas un cel zēģeles augšā. Nu brauc, brauc, bet šiem pārlietu gribētos zināt, kas tad būšot, ja citus mezglus atrisīšot. Cits gan atrunā: vecis aizliedzis, bet šie nevar taču nociesties – raisis otru mezglu arī vajā. Bet, lai dievs pasargā, – tūdaļ saceļas tāda vētra, ka tik spēj zēģeles un stūri valdīt. Laiva skrien kā putns, un jūra met kūleņus pār galvu. Tomēr ļaunums nekāds nenotiek un šie drīz jau pret mājām. Bet nu gribētos tā zināt, kas taču notikšot, ja trešo mezglu atraisīšot. Viens gan atrunā: vecis aizliedzis, bet citi tiepjas: "Eh, ko tur niekus var kaitēt māju tuvumā!" Nu labi, un tā atraisa arī. Bet šie nu mācība: uz reizi saceļas tāds viesulis, tādas sīpas, ka jūra putās balta vārās un šiem izsit visas lestes pār malu. Vēl pateicas dievam, ka paši dzīvi iztika malā.

LTD V, 84, 21, Bērzaune

grāda (185,511 m). Francijā kabeļtauvas garums bija 195 m, vēlāk 200 m, Holandē – 225 m utt.

Jūras dziļuma mērīšanai jūrnieki parasti lietoja asi ar tās dalījumiem pēdās un collās. Asis bija katrā valstī citādas:

1 vācu ass – 1,88 m;

1 daņu un norvēģu ass – 1,883 m;

1 zviedru ass – 1,781 m;

1 spāņu ass – 1,672 m;

1 krievu ass = 7 pēdas – 2,134 m.

Īpaša garuma mērvienība navigācijā bija **mezgls**. Tas bija ar mezglu atzīmēts atstatums kuģa ātruma mērierīces (lagas) auklā (laglainē), kas atbilda kuģa gaitas ātrumam noteiktā laikā (piemēram, stundā). Laiku mērija ar 14 minūšu smilšu pulksteni. Atstatumam starp mezgliem bija jābūt 7,2 m, ko parasti noapaļoja uz 7 m; cik metru aizritēja no lagas spoles, kamēr iztecēja smilšu pulkstenis, tik jūras jūdžu stundā nobrauca kuģis.

Platību mēri

Jūdziens bija zemes gabals, ko varēja apart ar viena zirga iejūdzienu, tātad vienā darba cēlienā. Ģermāņu zemēs šādu zemes gabalu sauca par **morgenu**. Tas vēlāk gan ieguva lielākas platības – visas dienas aruma – nozīmi un beidzot kļuva par noteikta lieluma tūruma platību. Par latviešu jūdzienu reālo lielumu nav ziņu, iespējams, tas varēja būt ap 0,08–0,12 ha liels, jo vairāk kļaušu zemnieka spīļarklā iejūgtais zirgs nespēja uzart pat 19. gadsimtā.

Birzums, ko reizēm sauca arī par vagu, birzi, birzieniņu, varēja būt ap 60 x 60 soļu. Precīzāku ziņu trūkst. Ja, pēc 17. gs. liecībām, soļa garums bija 60–70 cm, birzuma reālais lielums varēja būt ap 0,129–0,176 ha.

Arkls – zemes platība, ko varēja apstrādāt ar vienu zirgu un vienu arklu, tāpēc to bieži sauca arī par viena zirga zemi.

Jāatgādina, ka vēl 17. gs. dažviet zemnieku tīrumi mēriti soļiem vai pat noteikti pēc acu mēra. Tādā veidā ar šķietamu zemes mērīšanu nelikumīgi pavairoja zemnieku nodevas. Ar "viena zirga zemi" 19. gs. saprata aptuveni 25–30 pūrvietu aramzemes (9–11 ha).

Pūrvietas jeb pūra sējums – zemes platība, ko varēja apsēt ar vienu pūru sēklas.

Mazāku zemes platību apzīmēšanai lietoja mazāku graudu mēru nosaukumus, kas parasti bija pūra daļas. Viena no parastākajām un senākajām dokumentos visbiežāk lietotajām platības vienībām bija **siekavieta, sieka sējums**, kas bija pūrvietas sestā vai ceturtā daļa. Folklorā pieminēti arī sikāki pūrvietas daļējumi, piemēram, sieciņa, dvālekša vieta, kas bija seni vietējie mēri.

Puntasējums vai vienkārši **punts** bija ar diviem pūriem graudu apsējama zemes platība.

Protams, pūra sējuma platība varēja būt tikai aptuvenš mērs, jo izsētās sēklas daudzums bija atkarīgs no sēklas un augsnes labuma, sējuma biežības un beidzot no paša pūra tilpuma, kas dažādos novados bija dažāds. No Rīgas pūra krasi atšķīrās tā dēvētais lielais latviešu jeb zemnieku, arī lauku pūrs, ko Vidzemē bieži piemin 16. un 17. gadsimtā.

17. gs. arklu revīzijās zemnieku sējumu platības bija izteiktas gandrīz vienīgi pūrvietās lauku vai Rīgas mērā. Viena Rīgas pūra sējuma platība varēja būt no 0,1928 līdz 0,3028 ha.

13. gs. latviešu tautas mēriem pievienojās jauni platības mēri. Šādu platības mēru sistēmu pieņēma Rīgas pilsētas rāte sava lauku novada – markas – apstrādāto zemju mērīšanai.

Hūfa jeb vācu arklis bija 30 morgeni zemes. 1 morgens = 400 kvadrātrikšu.

Mērrikstes garums Rīgas rātes 1232. g. rīkojumā nav minēts. Jādomā, ka tā bija viduslaikos Lejasvācijā parastā 16 pēdu garā mērrikste (430 cm). Viena morgena platība tādā

"Tagad uz dienas kārtības punkte par biedrības namu,"

Diriķis risināja tālāk dienas kārtību. "Te biedrs Birks piedāvā biedrībai savu gruntsgabalu, ko tas pircis no Rīgas pilsētas pie Vērmaņa dārza. 320 kvadrātas lielu zemes gabalu viņš nopircis par 8000 rubļiem, tātad par 25 rubļiem asi.

Pēc kontrakta viņam 10%, t. i., 800 rubļi, jāiemaksā un pārējā nauda ik gadus 6% no pirkšanas kapitāla 28 gados jānolidzina. Savu kontraktu viņš gatavs atstāt biedrībai...

Kas te vēlas izteikties?"

Bridi klusums, jo ikviens šo lietu pārdomāja. "Liela nauda!"

Mikums beidzot sukstīdamies iesāka. "Divdesmit pieci rubļi par asi... Uz laukiem jau par to var nopirkt puspūrvietas..."

A. Deglavs. Rīga. 1. sēj. R., 1983, 341. lpp.

"Mani mīļi jūs!" tas iesāka gausā, dziedādāmā tempā, izstiepis savas garās rokas un ieplējis vēl garākos pirkstus, savilkdams savus iekritušos, bālos vaigus, – viņš izskatījās kā tāds, kas septiņas dienas nāvei parādā. "Vai jūs tiešām domājat, ka esat lieli patrioti? Tad jums būs to kungu atzīt... Viņu jums būs pirms slavēt, ka jums tik labi iet..."

Bet jūs domājiēt: "Ko mēs tur iesim puņķoties pie tā Kunrādiņa? Kam mums viņa pātaru? Labāk paņemsim fūrmani un žīvai ārā uz "Villa Medem" pie siltām desām, pie putojoša bairīša, pie frišām bulkām un zutiņiem... Ajā, mēs jau esam lieli vīri! Mums piecus rubļus pūrs kviešu maksā, paaug ar tiem cupuriņiem itin brangi..."

Nokujam savus trissimts pūrus, un ko tad vairāk! Mēs pārkam bukstiņa drēbes, pulksteņus ar resnām ķedēm un spēlējam pipariņu tik augstu, ka vai muižniekam galva reibst. Mēs jau esam lielkungi, braucam tambora ratos, divi zirgi priekšā, kučieris uz bukas... Mums istabas ar dakstiņu jumtiem un glāžu verandām...

Cits jau taisa jumtā otru tāzu..." Jā jau, jā, mani mīļie, iet jums labi! Strādnieki jūs esat un protat arī virčaptēt.

Bet savu dievu jūs esat piemirsuši, viņa virčapti jūs esat palaiduši!"

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 27.–28. lpp.

Līgumi ar jaunajiem zemes apbūvētājiem ir detalizēti un ļoti stingri. Tā, piemēram, ar Rīgas pilsētu 1912. gada 19. septembrī nomas līgumu slēdz ārsts Fēlikss Lūkins par 94. apbūves gabalu "Cara Meža" 405 kvadrātasi lielā platībā (viens ass — 2,13 m). Iemaksa — 8 rubļi par vienu kvadrātasi, kopsummā — 3240 rubļu. Tālākās nomas maksas aprēķinātas no 1913. līdz pat 1973. gadam, paredzot to pakāpenisku pieaugumu no 20,25 līdz 101,15 rubļiem pēdējā līgumā atzīmētajā gadā. Līgums noteic, ka četru gadu laikā jāuzceļ dzīvojamā māja vismaz 4500 rubļu vērtībā. Ja tas netiek izdarīts, zemi, neatlīdzinot iemaksas, saņem atpakaļ pilsēta. Tā neatlīdzina arī par to, kas zemes gabalā uzcelts. Noteikumi paredz, ka nomnieks nedrīkst ierīkot ne amatnieciskas, ne rūpnieciskas ražotnes, ne alus, ne vīna tirgotavas, ne publiskos namus. Lai zemes gabalā atvērtu viesnīcu, sanatoriju, restorānu, kafejnīcu, mūzikas paviljonu, veikalu, nepieciešama pilsētas pārvaldes atļauja. Vesela virkne noteikumu līgumā paredzēti tieši gruntsgabalu apbūvei. Mājas varēja celt no akmens, koka vai pildrežģa konstrukcijā, taču būvēm bija jāatgādina vasarnīcas, un celtniecības projekti obligāti saskaņojami ar pilsētas valdi.

S. Viese. Mežaparks pilsēta priekš silā. R., 2001, 65.—66. lpp.

"Atvainojat!" J. Baumanis, mazliet smaidīdams, iebilda. "Es nepretojos tam, ka tiek organizēti laucinieki-gruntnieki, bet arī mēs, pilsētnieki, varam vairāk ko darīt. Tas ir nepareizi, ka, pilsētās ienākuši, meklējam tikai kungus, kalpojam apakšcīta. Bet mums vajag censties pēc patstāvības, pašiem uzņemt veikalus, pašiem būvēt mājas, pašiem ko uzsākt! Tad mēs būsim arvien par sevi noteicēji. Mums, latviešiem, vajag vairāk uzņēmības gara. Tagad grūti var pirkt vēl par smiekla naudu, bet, pilsētai pieaugot, grūti cena pacelsies līdz 25 rubļiem par asi. Redz, ko tur var vinnēt naudas! Un, ja mēs ko darām, būvējam vai ceļam, tad mums ir izdevība nodarbināt savus tautas brāļus... Tādēļ es domāju, ka mūsu biedrībai vajadzētu iet ar labu priekšzīmi pa priekšu un būvēt pašai savu māju..."

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 337. lpp.

gadījumā būtu 7396 kvadrātmetri, bet visas hūfas platība — 22,188 ha.

Kopš 13. gs. beigām hūfas nosaukums no oficiālās terminoloģijas izzūd un tās vietā stājas arklis. Šķiet, ka praksē joprojām pastāvēja vērtētie, vietējie arkli, un līdztekus tiem arī mēritie, feodāļu jeb vācu arkli, kas, pēc dažu dokumentu ziņām, bija divreiz lielāki par vietējiem (aptuveni 60 pūrvietas).

Ievērojamākās izmaiņas zemes mērišanā, šķiet, notika 15. gs. sākumā, jo šā laika dokumentos parādās jauns platības apzīmējums — **lūks**.

Livonijas vēstures avotos minētā jaunā zemes mērišanas ierīce bija no lūkiem izgatavota mēr- aukla vai, pareizāk, lūku virve. Tāpēc arī izmērīto zemes gabalu sauca par lūku.

Kvadrātlūku tautā sauca arī par **tīruma gabalu**. Par šīs vienības lielumu interesantu liecību 1638. g. arklu revīzijas komisijai devis kāds zemnieks. No sava tēva viņš esot dzirdējis, ka vecais virsbīskaps licis izmērīt zemi un uz vienu arklu skaitījis 66 līdz 70 tīruma gabalus, un katrā gabalā bijis 3—4 lauku pūra sējumu.

16. gs., mērot zemi, par arklu skaitīja 6 lūku platu un 11 lūku garu zemes gabalu, tā reālais lielums bija ap 101,48 ha.

No retāk sastopamiem platības mēriem Livonijā jāmin arī **kvadrātjūdze**. 1257. g. jūdži platu un garu zemes gabalu piešķir Jēkaba baznīcas cisterciešu sieviešu klosterim. Iespējams, ka tā bija itāļu jūdze, jo šāda jūdze lietota arī citos katoļu baznīcas dokumentos.

Kvadrātjūdzei mēdza pielīdzināt arī arklu skaitu, kā to darījis H. Tizenhauzens 1592. g., uzdodams, ka 40 mestra arkli esot līdzīgi vācu kvadrātjūdzei.

Rīgā un Vidzemē par platības mēru lietoja arī **kvadrātrīkstis**, ko tautā sauca par rūti.

17., 18. un pat vēl 19. gs. sākumā Rīgā lietoto sīko platības mēru lielumi metriskā izteiksmē bija šādi:

Kulmas vecā kvadrātrikste (pa 432,17 cm) = 18,67 m²;

Kvadrātrolekts (pa 57,62 cm) = 0,33 m²;

Kulmas jaunā kvadrātrikste (pa 439,05 cm) = 19,27 m²;

Kvadrātrolekts (pa 58,54 cm) = 0,34 m²;

Rīgas 7 olekšu kvadrātrikste (pa 376,25 cm) = 14,15 m²;

Rīgas 7,5 olekšu kvadrātrikste (pa 403,12 cm) = 16,25 m²;

Kvadrātrolekts (pa 53,75 cm) = 0,28 m²;

Reinzemes kvadrātrikste (pa 376,62 cm) = 14,16 m²;

Kvadrātass (pa 188,31 cm) = 3,54 m²;

Kvadrātpēda (pa 31,385 cm) = 0,09 m²;

Zviedrijas (Stokholmas) kvadrātrolekts (59,38 cm) = 0,35 m²;

Jaunā zemes olekts (pēc 1822. g.) (2 krievu-angļu pēdas – 60,96 cm) = 0,37 m²;

Kvadrātpēda (30,48 cm) = 0,09 m².

Mēritās mucasvietas vēstures avotos parādās galvenokārt 17. gs., kad zviedru administratoru lēņu valdījumos ieviesa t. s. zviedru arkļus 60 mucasvietu platībā. Mucasvietu galvenokārt lietoja kā kadastrālu vienību zemiņu ienākumu un līdz ar to arī nodevu un kļaušu aprēķinos.

Pēc 1825. g. 11. aprīļa mērnieku instrukcijas kroņa muižu pārmērīšanai, pielīdzinot zemes olekti divām krievu-angļu pēdām, platību lielumi radās šādi:

1 mucasvieta = 14 000 kvadrātrolektis = 56 000 pēdas = 0,52025 ha;

1 pūrvieta = 10 000 kvadrātrolektis = 40 000 pēdas = 0,37161 ha;

1 kapa = 400 kvadrātrolektis = 1600 pēdas = 0,01486 ha;

1 kvadrātrolekts = 4 pēdas = 0,37161 m².

Desetinā skaitīja 117 600 kvadrātpēdas = 29 400 kvadrātrolektis = 2,1 mucasvietu (2 mucasvietas un 3,5 kapas) = 2,94 pūrvieta (2 pūrvieta un 23,5 kapas).

Pretstatā aramzemei pļavas līdz 17. gs. nemērīja, bet to lielumu aptuveni novērtēja pēc

RĪGAS PILSĒTAS RAIŅA KAPSĒTAS TAKSE,

pieņemta Rīgas pils. valdes 1934. g. 14. septembra sēdē un apstiprināta ar Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departamenta 1934. g. 29. septembra 99731. rakstu. Iesp. V. V. 1935. g. 73. num.

Maksa par kapu vietām.

Rindu kapu vietas	2,20 x 1 m	Ls 5,50
Urnu	2,— x 1 m	Ls 40,—
Ģimeņu	3,— x 2 m	Ls 80,—
Mūža	4,— x 2 m	Ls 160,—

Par kapa bedres izrakšanu, aizbēršanu un kopiņas ierīkošanu.

Rindu un urnu kapu vietās	Ls 10,—
Ģimeņu kapu vietās	Ls 14,—
Mūža kapu vietās	Ls 18,—
Par liķa izrakšanu un atkalapbedīšanu	Ls 75,—
Par kapa bedres izklāšanu no iekšpuses un ārpusē ar skujām	Ls 6,—
Par kapa bedres ārpusē noklāšanu ar skujām un tuvākās apkārtnes nokaisīšanu ar skujām	Ls 4,—

Par kapu kopiņas ierīkošanu un apsēšanu ar zāli vai zāļaugiem.

Par vienguļu kapu kopiņu	Ls 8,—
“ divguļu kapu kopiņu	Ls 12,—
“ trijguļu kapu kopiņu	Ls 16,—
“ kapa apmales ierīkošanu ap divvietīgu kapu	Ls 10,—
trijvietīgu “	Ls 12,—
četrvietīgu “	Ls 14,—

Par neizlietotas kapa vietas kopšanu.

Mūža kapu vietās	Ls 10,—
Ģimeņu un urnu kapu vietās	Ls 5,—

Par kapu vietas kopšanu laikā no 1. aprīļa līdz 1. novembrim

Par vienguļu kapu vietas kopšanu	
rindu kapu vietās	Ls 4,—
divguļu vietu bez apmales	Ls 5,—
ar apmali	Ls 8,—

1247. ĀNDELEI VĀJĀGĀ VĀRĪTIES

Piebalzdžens brauc no Rīgas, kur sapircies. Krogū satiekas ar Rīgā braucējiem, kam aptrūcis tabakas. Piebalzdžens pārdod, bet pircējs sola tikai 16 kapeikas mārciņā.

"Nopārk Rīgā pār 17, pārdod uz ceļā pār 16, bet āndeļei vājāgā vārīties," noteic piebalzdžens un atdod mantu.

Apsesdēls, Rīgā.

LFK 394, 34.

GUDRAIS ROPALNIEKS

Vecos laikos, kad pie Rīgas vārtiem muitas sargi izčakarēja zemnieku vezumu, kāds ropalnieks brauc uz Rīgu ar auzām. Uz muitnieka jautājumu: "Kas tev vezumā?" ropalnieks nekā neatbild, tikai lūpas pakustina. Uz otrreizēju jautājumu ropalnieks atčukst:

"Auzas."

"Kam tu diktāk neatbildi?" uzsauc muitnieks.

"Lai zirgi nedzird," atbild gudrais ropalnieks.

LTA III, 3970

ievāktā siena daudzuma, ko paralēli izteica vai nu vezumos, vai kaudzēs.

Revīzijas arkls no 17. gs. vairs nebija ne ģeometrisks, ne metroloģisks jēdziens. Tā bija kadastrāla vienība feodālo zemnieku aplikšanai ar klaušām un nodevām, kuras noteica atbilstoši zemnieku sētas tīrumu un pļavu platībai, augsnes labumam, darba spējīgo cilvēku un vilcējspēka, kā arī mājlopu daudzumam, un citiem saimnieciskiem faktoriem.

17. gs. beigās, lielās zviedru revīzijas laikā (1683–1710) par revīzijas arklu sauca tādu zemnieku saimniecību, kas ienesa muižai klaušās un nodevās 60 dālderus (pa 90 grašiem) gadā.

Iznomājot kroņa muižas, ienākumu no 1 mucasvietas parasti skaitīja 2 1/3 dāldera vērtībā.

Pļavas un dārzus šajā rēķinā iekļāva tikai 1804. g., sastādot zemnieku likumu (ar 1809. g. papildinājumiem). Visumā paturot zviedru laiku taksācijas metodi un tās pašas pienākuma normas no 1 mucasvietas (2 Rīgas pūrus pielīdzinot 30 kājniņa dienām un 22,5 zirdzinieka dienām), uz pļavu un dārzu rēķina pie 60 dāldeļiem pieskaitīja 20 dālderus. Līdz ar to par pilnu revīzijas arklu skaitīja 80 dāldeļus saimniecību ar 10 darba spējīgiem vīriešiem 15–65 gadu vecumā un 10 sievietēm 14–60 gadu vecumā.

Beramvielu mēri

Sauja – latviešu graudu mēra pamats. Ar sauju mērija trauku lielumus, putraimus, miltus, dažādas sēklas, riekstus un pat sīknaudu, kā tas bieži minēts folklorā un varēja būt arī dzīvē. Saujas tilpumu pielīdzina aptuveni 0,2–0,25 litriem. Tās lietošana sadzīvē neizzūd līdz pat jaunākajiem laikiem.

Riekšava – vielas daudzums, ko var iegrabt ar abām kopā saliktām plaukstām. Šis antro-

pometriskais tilpuma mērs bija kļuvis tik populārs, ka tas tika iekļauts pat oficiālās mēru sistēmās.

Šķepste – linu, siena vai salmu daudzums, ko var satvert vienā saujā. Šīs vielas daudzuma mērs figurēja vēl 19. gs. avotos.

Šķipsna – beramvielu daudzums, ko varēja satvert starp īkšķi, rādītājpirksta un vidējā pirksta galiem. Tautā runāja par šķipsnu sāls, tabakas, miltu, putraimu, tējas u. tml. Ar šķipsnu varēja noteikt arīniecīgu daudzumu šķiedrvielu – linu, citu dziju, vilnas, matu.

Šķepste un šķipsna bija nenoteikti tilpuma mēri, un dažreiz tos lietoja tīri figurāli, mazu daudzumu raksturošanai. Tiem līdzīgs bija tautā lietotais “šņauciens”, kas bija cēlies no šņaucamās tabakas daudzuma, ko iešņauca vienā reizē. Pārnēstā nozīmē to lietoja sevišķi mazu beramvielu daudzumu apzīmēšanai.

Līdztekus šiem pirmatnējiem dabiskajiem mēriem par tilpuma mēriem (kaut arī aptuveni) kļuva no krijām pagatavotas cības, vāceles, sētuves, klūdziņu grezeles, vienkoča vai dēlišu tīnes, staņģi, ķipji u. tml., kurus lauku amatnieki centās darināt pēc senākiem, vienāda tilpuma paraugiem.

Latviešu cilšu labības nodevu aprakstos 13. gs. sākumā graudu pamatmēru nosauca vienkārši par **mēru**. Pieminot mazāku tilpuma vienību, to izteica mēra daļās – pusmēros, ceturtdaļās. Vēsturnieki ir vienisprātis, ka šis senais vietējais labības mērs nav nekas cits kā **pūrs**.

Sieks – pūra trešdaļa, ceturtdaļa vai sestdaļa. Pussieku sauca par sieciņu vai mazo sieku. Vēlākos gadsimtos tā sauca arī uz pusi mazāko Rīgas sieku, kas bija pūra sestā daļa un ko tautā sauca arī par sestuli vai sestetu.

Tīne – lielākais zināmais latviešu tilpuma mērs. Tā parasti bija 3 Rīgas vai 2 lauku pūra mēru tilpumā.

Latviešu tautas tilpuma mēru sistēma izsaka šādās attiecībās:

PAR LĪVU KRISTĪŠANU

Taču viņi vēl uzstājīgāk prasīja, lai viņus kristī, un apsolīja uzņemt priesterus un tiem visās lietās paklausīt. Arī lielvārdieši Daniēla kungam, kas šo pili jau sen bija saņēmis par lēni, izligumam apsolīja ik gadu pusbirkava rudzu no arkla; to viņi kopš tā brīža līdz šai dienai nodod.

Indriķa hronika. R., 1993, 97. lpp.

Ziedi, mana līnu druva,
Zilajiem ziedīņiem;
Rīgā sēd namnieciņi
Zilās zida bikstēs.
Es jums lūdzu, namnieciņi,
Aizdodiet man naudiņas,
Nāks rudens, atvedīšu
Baltu līnu birkaviņu.

LD 28378, 3, Dzelzava

1429. JO ĀTRĀK TEK, JO VAIRĀK PLOK!

Dibens ar savu 10 gadus veco dēlenu vedis līnu sēklas kādam Rīgas tirgotājam. Vecais braucis priekšējos ratos, dēlens – otros. Gadījies braukt no stāva kalna. Zirgēli dūšīgi tecējuši uz priekšu. Te zenķis ievērojis, ka tēva vezumā iz kāda maisa tek arī līnsēklas. “Tēvs, tek, tek!” tas uzsaucis tēvam. Tēvs domājis, ka dēls runā par zirgiem, tāpēc atbildējis: “Lai tek, lai tek, dēlīn, drīzāk tiksīm Rīgā!” Dēlens ar šādu atbildi arī apmierinājies. Rīgā iebraucot, izrādījies, ka līnsēklu maisis viss iztecējis, un Dibenam bijis jāmaksā līnsēklu vērtība.

Uzrakst. Pulkvedis.

Teic. D. Veicers, Cēsis.

Latvju tautas anekdotes. I. sēj. R., 1929.

VELNI

Reiz nabadzīgs virs braucis uz Rīgu ar podu linu. Braucot redz, ka purā divi velni kaujas. Piebrauc virs, šie klāt, lai izšķirot. Labi. Virs ir ar mieru, tikai jāzina, kā ķilda izcēlusies. Lielais velns sācis stāstīt:

"Mazais gribēja dabūt lielo ezeru, bet es tam pretī. Kā es nedevu, mazais man uzbruka."

Nu virs paņēmis pātagu, uzcirtis lielajam divas, bet mazajam vienu reizi un teicis:

"Lielajam lielais un mazajam mazais!"

Mazais velns sapicis aizgājis, bet lielais par tādu tiesu gribējis viram pateikties. Lielais velns prasījis, ko šis vezumā vedot.

Virš atbildējis:

"Podu linu."

Nu velns teicis:

"Ja tu Rīgā pārdosi linus, tad saki, ka tev ir birkavs, bet nevis pods linu, un pie tam kļušu teic: "Birkav, sēsties virsū!" Tad es tev palīdzēšu."

Pēc tam velns nozudis ezerā. Virs aizbraucis Rīgā un darijis, kā velns teicis. Visi pircēji brīnījušies un neticējuši, ka tik mazā buntītē var būt birkavs. Bet nevarējuši neko darīt, jo svāri tā rādījuši.

10, 2967, Ape

Pēc kāda laika pie viņa iznāca arī Jozis. Tas jau arī no švakalus meimuroja vien. Miglainām, bet liksmām acīm tas aplūkoja dāvāto peili un rādīja to arī draugam.

Pēteris gribēja izmēģināt viņa labumu, resp., cietumu, un, izvilcis savu "šleseri", raudzīja griezt Joža nazim gar asmini. Ņēma tikpat kā sviestu! Jozis, sabijies, ka pavisam nesadrāž, viņam to atņēma.

"Tavs nazis pimberī (7 un pusi kapeikas) arī nav vērts!"

Pēteris nodeva iznīcinošu spriedumu. "Es manu, ka Rīgas kungi mūs, lauciniekus, māna un jūs, leišus, visvairāk. Vai zināt, tādu ballas pūru, kādu jums vajag atbērt, es vēl nekur neesmu redzējis."

Jozis, atplētis muti, viņu neizprazdams uzlūkoja.

"Vai jūs domājat, ka kungi jums par savu to dod? Par jūsu pašu. Paši jūs ēdat un dzerat par savu labumu, paši savu pipojāt, un tad vēl kungam paliek atliku likām. Rīgas kungi ir slīpēti, Jozi, jā, viņi ir slīpēti!..."

Jozis tikai atraugodamies nostenējās.

"Kā tas iespējams?" Pēteris tālāk skaidroja. "Tas iespējams caur to, ka mums nav skolu. Ja mums būtu tā skrive un vācu mēle, kas viņiem, mēs tādi pat kungi būtu..."

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 48.—49. lpp.

1 tīne = 2 pūri = 4 puspūri = 12 sieki = 24 pussieki jeb sieciņi = 48 ceturtdaļsieki = 96 astotdaļsieki.

Viens latviešu pūrs Vidzemē līdzinājās 1,5 Rīgas pūriem (103,13 litri).

Lai precizētu nodevu mēru, bīskaps Alberts jau 13. gs. sākumā noteica nodevu pūra izmērus pēc 18 pirkstu platumiem. Ņemot vērā tālaika pūru apaļo formu, noteikums jāsaprot, ka mēram jābūt ar tādu caurmēru un augstumu.

Par 13. gs. nodevu mēra lielumu aptuveni norādījumus sniedz Livonijas feodālu ar vietējiem iedzīvotājiem slēgtie padošanās līgumi. Tajos nodevas bija izteiktas gan svara vienībās (1/2 birkava, t. i., 10 podi no arkla), gan pūra mēros (2 mēri no arkla), gan arī Igaunijas salu un piekrastes iedzīvotāju graudu mērā puntos. Mērs rudzu te pielīdzināts 5 podiem svara izteiksmē.

Slēdzot līgumu ar zemgaļiem 1272. g., nodevu pūra lielumu jau nosaka Rīgas mērā, paturot no arkla tos pašus 2 pūrus. Rīgas pūrs ap šo laiku ir jau noteikts graudu mērs, kura lietošana tirdzniecībā ir visiem obligāta, tā ka par nepareiza mēra lietošanu rātes izdotajos pilsētas noteikumos jau ir paredzētas sankcijas.

Norādījumu par reālo Rīgas pūra lielumu trūkst līdz pat 17. gs., kad parādījās pirmie zināmie Rīgas pūra tilpuma pielīdzinājumi citu pilsētu graudu mēriem. Kopš 15. gs. saglabāties sena līguma vara pūra un sieka mēra etalons. Šā pūra tilpums ir 68,75 litri.

Rīgas pūrā ietilpa 6 sieki. Pārbaudot senākā Rīgas sieka paraugmēra tilpumu, tas bija 11,46 litri, bet 1763. g. izgatavotais paraugsieks bija 11,64 litru liels.

Siekā skaitīja 9 Rīgas stopus, bet pūrā – 54 stopus.

Kapa – divarpus stopu tilpums. Rīgā ieviesās zviedru tirdzniecības prakses ietekmē.

Kanna – 1/27 Rīgas pūra, arī ieviesās zviedru ietekmē.

Muca – 2 Rīgas pūri jeb 108 stopi. Labības tirdzniecībā šāds mērs parādījās 17. gs., to lietoja arī citu sausu beramo preču daudzuma noteikšanai un iesaiņošanai, piemēram, linsēklu un kaņepju tirdzniecībā.

Ar 1765. g. nolikumu ābolu un citu augļu tirdzniecībā ieviesa īpašu mēra mucu 92 stopu tilpumā. Sālīto zivju tirdzniecībā mucas tilpumu noteica 96 stopus, skaitot siļķu lastā 12 mucas. Siļķes pārdeva arī mazākos iesaiņojumos – pumucās, ceturtdaļ- un astotdaļmucās (12 stopu). Īpašu mucu – 94 stopu tilpumā – 1765. g. nolikums ieviesa kaļķiem. Bija vēl citāda tilpuma mucas. 1766. g., piemēram, par akmeņogļu mēru Rīgā oficiāli pasludināja 412 Rīgas stopu lielu akmeņogļu mucu, kādu jau lietoja vietējās valsts iestādes.

Sviesta muca līdzinājās labības mucai. Sviesta daudzumu gan līdztekus izteica arī svara vienībās. Pēc 17. gs. datiem, sviesta mucas ceturtdaļa ar visu taru svēra 4 podus, bet bez taras – 65 Rīgas mārciņas. Tīrā sviestu pārdeva arī ar poda, divpodu un trīspodu spainiņiem.

Vislielākais tilpuma mērs tiklab graudu, kā arī citu preču tirdzniecībā bija **lasts**. Graudu lastus mērija pūriem, bet citu preču lastus – ar mucu skaitu (visbiežāk 12 mucas). Ar tādējiem lastiem rēķināja pelnu, kaļķu, siļķu, linsēklu un kaņepju daudzumu, bet sāls lastā skaitījās 18 mucas (no kuģa) vai 16 mucas (pakota) sāls “no pagraba”. Balto Lineburgas sāli, ko 19. gs. literatūrā sauca arī par smalko sāli, pārdeva 12 mucu lastos.

Rīgas graudu lasti vienmēr nebija vienādi. Livonijas periodā rudzu un, šķiet, arī kviešu lastā skaitīja tikai 42 pūrus. 17. gs. rudzu lastā jau iet 45 pūri, rudziem pieminēts arī 42 pūru lasts. Pārējā labība pēc lastiem sadalījās šādi: kviešu un miežu lastā – 48 pūri; auzas, iesals, vēlāk arī griķi un zirņi – 60 pūri. 19. gs. parādījās vēl jauns miežu vairumtirdzniecības mērs – **gebrops** jeb **brūvējums**

RĪGAS CEĻĀ

Ērgļenieši, braucot uz Rīgu, ja veda sviestu, tad vezumu taisīja vienu birkavu smagu, ja līnus – tad divu birkavu smagumā.

1838. 6904⁴. Viesiena

Dop, dop Rīgā
Pārdop mājā!
Siļķu muca mugurā,
Sāls pods padusē,
Kriģēls kabatā,
Vizītes kājās.

848, 11, Ārlava

“Lai nu kā!” viens no lauciniekiem to pārtrauca.
“Kā ikurāt “Baltijas Vēstnesis” var sacīt, ka mēs, bīdelmaņi, Dobeles apgabalā lietojam pārāk lielus miltu maisus... Tos cilājot, puīši dabūjot bruku... Tad jau ikurāt viņš uzstājas pret riktīgu puīša darbu. Ja man puisim jādod gadā savu 80 līdz 90 rubļu un vēl mazās drānas, tad es gan varu prasīt, lai viņš arī maisu nes...”
“Un kā tad viņš var sacīt, ka kalpiem jāvergo,” pirmais laucinieks atkal atņēmas. “Mēs, saimnieki, nositot kalpiem lones?! Mēs to nemaz neprotam. Mēs solām viens par otru vairāk... Ja es savam puisim solu uz nākošo gadu 80 rubļus, mans puīnieks tam sola 85, lai iet pie viņa. Bet kalps, tas neies vis par otru lētāk. Puīši pa diviem trim sasēžas kopā uz grants vai žagaru vezma, nospriež, kādu loni prasīt, un nenolaiž, lai tu arī viņam zobu lauztu laukā...”

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 660.–661. lpp.

MALĒNIETIS PĀRDOD SVIESTU

Malēnietis ievēdis Rīgā sviestu pārdot, bet sviesta gabala vidū ielicis kartupeļu biežputru. Kāds sviestu nopircis un, tikai mājās pārgājis, gabalu pārgriežot, atradis biežputru. Pēc kāda laika tas aizgājis atkal uz tirgu, ieraudzījis to pašu malēnieti ar sviestu un sācis uz viņu skatīties.

Malēnietis pamanījis, ka uz viņu tā skatās, nodomājis, ka nu labi nebūs, un sācis, gaisā skatīdamies, runāt:

"Pirmo reiz Rīgā, tād' torņ, visiem porga galē!"

Pircējs nodomājis, ka tas nav istais, un tā malēnietis ticis sveikā cauri.

LTA I, 1352

"Kādēļ tad tas tiek pieļauts?" Brikmanis stingri iesaucās.

"Te taču nav šnaba kantoris, te ir vinūzis. Ja kāds lej no viena mēra otrā, tad tas nozīmē, ka viņš šē tirgojas, bet es domāju, ka mēs tokš maksājam tos papirus? Vai neesmu jums teicis: neatļaujiet to!"

"Neatļaujiet, nu neatļaujiet! Tad viņi iet pie Švābi un dzer, kā tik. Tam pašam destilatūra... Un jūs tad varat skatīties..."

Nē, nē, Brikmaņa kungs, ja jūs par šnabišiem uz mani ko domājat, tad jūs grēku pelnāt... Un uz alu, tur man iznāk taisni paspēle! Nu parēķiniet paši!... Pudele alus man ieskaitīta astoņas kapeikas, bet par pusrubli mēs dodam astoņas pudeles. Bet tirdzinieki un arī laucinieki pēdējā laikā ieņēmušies tā: sametas vairāki kopā un sauc alu tikai pusrubliem. Saka: "Kādēļ es maksāšu astoņas kapeikas par pudeli, kas man nekait dzert par pusrubli astoņas pudeles?..." Āre, to jūs nemaz nerēķināt..."

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 229.—230. lpp.

24 pūru tilpumā. Arī linsēklu lastā 19. gs. tāpat rēķināja 12 mucas jeb 24 pūrus.

Graudu daudzumu bieži izteica ar vezumiem, kas bija gan tikai aptuvens mērs. Parasti tie bija klaušu zemnieku vezumi, kuros skaitīja 7 Rīgas jeb 11 Tallinas pūrus labibas. Rīgas labības mēru sistēma izsakāma šādi:

1 lasts rudzu = 22,5 mucas = 45 pūri = 270 sieki = vidēji 2160 kg;

1 muca = 2 pūri = 12 sieki = vidēji 96 kg;

1 pūrs = 6 sieki = vidēji 48 kg;

1 sieks = vidēji 8 kg;

1 lasts kviešu un miežu = 48 pūri = 288 sieki;

1 lasts auzu, iesala, griķu, zirņu = 60 pūri = 360 sieki;

1 lasts rudzu (līdz 17. gs.) = 42 pūri = 252 sieki,

1 lasts pelnu, siļķu, sveču tauku, linsēklu utt. = 12 mucas.

Rīgas pūra iedalījums kopš 17. gs.:

1 Rīgas pūrs = 2/3 lauku pūra = 6 sieki = 24 kapas = 27 kannas = 54 stopi;

1 sieks = 4 kapas = 4 1/2 kannas = 9 stopi;

1 kapa = 1 1/8 kannas = 2 1/4 stopa;

1 kanna = 2 stopi;

1 Rīgas pūrs = 68,75 litri; 1 Rīgas sieks = 11,46 litri;

1 kapa = 2,864 litri; 1 kanna = 2,546 litri;

1 stops = 1,273 litri.

Pēc tirgotāju ierosinājuma vieglāku aprēķinu labad ar 1846. g. par oficiālo graudu mēru ieviesa 20 garnicu (aptuveni 51,4 Rīgas stopi, 65,596 litri) lielo pūru, ko lietoja visos darījumos ar kroņa iestādēm un citur. Tomēr līdztekus lietošanā palika arī Rīgas pūrs – līdz pat 19. gs. beigām. Tāpat katrā novadā joprojām lietoja savus, tradicionālos tautas mērus.

Ģenerālgubernators 1815. g. 11. oktobrī izdeva rīkojumu likvidēt mēru dažādību un par likumīgiem uzskatīt vienīgi Rīgas mērus. Tādējādi par vienīgo likumīgo kļuva Rīgas pūrs, ko tautā sauca par rātspūru. To varēja atrast ikvienā lauku sētā un lietoja vēl ilgi pēc

krievu mēru ieviešanas visā valstī (1845. g.) un pat pēc metriskās sistēmas ieviešanas 20. gadsimtā.

Šķidruma mēri

Spriežot pēc folkloras jēdzieniem, šķidrumu mērišanai bijuši vairāki tautas mēri: malks, karote, kausiņš, kauss, kannā, zarakanna (tuva spainim), dažāda lieluma ķipji, vērpele, staņģis, muca. Taču nav zināms, vai tie saistījušies kādā sistēmā.

Livonijas pilsētu tirdzniecībā mērjamie šķidrumi bija galvenokārt dažādi dzērieni – vīni, alus, medalus, etiķis, eļļas (ēdamās un dedzināmās) un šķidrās preces, piemēram, trāns, deguts, darva. Vietējā tirgū, protams, mērīja arī pienu, krējumu u. c. šķidrumus.

Senākais vēstures avots, kas piemin mazumtirdzniecības šķidruma mērus, ir t. s. Rīgas–Hapsalas tiesības (1279. g.), kur nosaukti trīs mēri – stops, biķeris un īpašs eļļas mērs. Biķeri citādi vēl sauca arī par šāli, kausu.

Stops bija izplatīts daudzās Rietumeiropas un Skandināvijas pilsētās. Arī pēc Livonijas valstiņu sairšanas Rīgas stops neizzuda no tirdzniecības un nodevu mēru saraksta, bet paturēja šķidruma pamatmēra nozīmi. To iekļāva arī graudu mēru sistēmā. 17. gs. stopu skaits pūrā nostabilizējās uz 54, graudu mucā – uz 108. Stopos izteica arī citu mucu un tilpuma mēru lielumu līdz pat 19. gs., kad Rīgas stopu nomainīja krievu stops, bet 20. gs. – litrs.

Rīgas stopa tilpums pēc 17. gs. etalona atbilda 1,2899 litriem. Izmērot 18. gs. paraugus, izrādījās, ka tie ir nedaudz lielāki – vidēji 1,334 litri.

Vizirstops – oficiāls pilsētas mēra stops alkoholiskiem dzērieniem, kas Rīgas muitas un akcīzes dokumentos parādās 17. gadsimtā. Zviedru administrācija akcīzes nodevu no alus un degvīna ievāca vienīgi pēc vizirstopu daudzuma. Vizirstops izteica arī alus darītavu

Dzūkstes pagasta Spirgu muižā bija branda brūzis. Kad spirtu vajadzēja vest uz Rīgu vai Talsiem un Ventspili, tad vajadzēja braukt zemniekiem. Brauca lielās orēs ar diviem zirgiem. No Dzūkstes līdz Rīgai varēja aizbraukt divās dienās. Katrā vāti bija pa pieci simti stopu spirta. Braucēji bieži vien ceļā zaga spirtu. To izdarīja tā: izurba spundes vietā, kura bij gan aizpičalota, mazu caurumiņu un ar salmu vai niedru iepūta mucā gaisu; pēc tam spirtu tecināja cūku pūšļos, kurus viegli varēja zem apģērba noslēpt. Ziemā siltā laikā varēja no vienas vāts ņemt pa desmit stopus spirta, arī tad neviens neko nevarēja zināt, jo siltumā spirts kāpj uz augšu. Bet Rīgā vāti pierakstīja, no kādas muižas tā ir un vāts numuru.

Kad vāti vēla no ores laukā, tad divi viri pie ores piespiestus turēja divus cieši piebāztus siena maisus, pārējie ori gāza. Kad vāts sāka velties, tad viri atlēca sāņus un vāts nokrita ar visiem siena maisiem zemē. No pagraba vātis vēla pa bomjiem, kuru viens gals bij nolikts uz ores malas, bet aiz vāts striķos iesiets koks ar kāšiem, pie kuriem piesietas stipras virves. Divi viri vilka, un viens vai divi vāti stūma un skatījās, lai tā nenoiēt no bomjiem. Senāk, kad vātis tūlīn pēc izliešanas deva vest atpakaļ uz muižu, zemnieki – vedēji tajās ielēja pa spainam ūdens. Ūdens izvilka spirtu un iznāca šnabis brangu brangais. Bet vēlāk mucas tūlīn aiztaisīja, un ūdeni tajās liet vairs nebija brīvs, jo tad nākamajā reizē, kamēr vāts no jauna piesūcās ar spirtu, bij lielāks iztrūkums.

Vienā brūvējienā lika septiņdesmit pūrus rāceņu un četri mēri iesala. Tiem četriem strādniekiem, kas strādāja brūzī, muiža deva pa divi stopi spirta uz dienu, bet prom nest nedrīkstēja. Ar drabiņām muižā baroja vēršus. Spirgu muižā vienmēr bij ap astoņdesmit vēršus, kurus kopa viens strādnieks. Vēršiem drabiņas deva karstas, lai tie var tikai laizīt, tad ātrāk vērši nobarojās. Drabiņas sauca arī par brāgu.

Piemēra deļ viņš ņēma tikpat lielu strādnieka ģimeni kā tam fabrikantam. Pats ar sievu fabrikā nopelnīja rubli dienā, ar to viņiem bij jāiztiek. Sīki, sausi, neglīti skaitļi zīmēja to otru ainu. Istabīņu ar plīti un malkas kambari tagad tikai vēl Atgāzenē, Šampetrī vai Dulnā Jēpa kazarmā varēja dabūt par trīs četri rubļi, Lēģerielā Punga Birkmanim par pagraba kaktu maksāja piecus. Pārtikas cenas katram pašam zināmas, viņš tikai bij parēķinājis, cik iznāk uz pieciem vēderiem dienā, nedēļā, mēnesī un gadā, ja rupjā maize maksāja trīs kapeikas mārciņā, bet baltā sešas, žāvēta cūkgaļa piecpadsmit, stops kāpostu tāpat kā petrolejas – sešas, kālītis reņģu divpadsmit, papirosi “Ekstra” un “Muška” trīs, sviests jau sakāpis līdz divdesmit divi mārciņā, bet šālīšu malku tikai vēl Zaķusalā varēja dabūt par trīs ar plusi asī. Pieciem vēderiem vien ar to rubli dienā vēl kaut kā pietiktu, ja prata iekārtoties teupīgi un neviens mājās nedzīvoja kungu dzīvi. Bērniem arī tad atlika laika pa ielu padauzīties un smilksu bedrēs rušināties, ja vasarā un rudenos katru dienu gāja priedēs salasīt čiekurus un vēja aplauztos, sausos zarus, gar mazās Daugavas malu varēja ievākt ūdens izskalošanās priekšu baļķu mizas, bet malkas dārza apkaimē allaž vien mētājās skaidas un kāda vezumam nokritis nomaļa nodara. Mātei, pa nakti veļu izmazgājot, nebūt nevajadzēja tērēt dārgās zilraibās ziepes par vienpadsmit kapeikām mārciņā, ja plītiņā allaž bij pelni un, maisiņā tiem vārošu ūdeni caurlejot, gluži par velti dabūja miksti miksto sārnu. Tēvs pa to laiku varēja salāpīt bērniem čibiņas, – to amatu viņi visi bij iemācījušies. Dzelzsgriežēji, lējēji, atslēdznieki, mūrnieki un galdnieki allaž vien kādu nieku piepelnīja klāt, sastipodami kaimiņiieni pārplisušo katliņu vai aizlodēdami cauro trumuli, pierīkodami slēdzeni nolauzto zobu, iztīrīdami aizbirušo dūmvadu un salīmēdami galdīņam izlōdzītās kājas.

A. Upts. Plaisa mākoņos. Kopoti raksti. 12. sēj.
R., 1952, 332.–333. lpp.

mucu lielumu. Stopa tilpums pēc 1833. g. parauga bija 1,5304 litri. To lietoja līdz pat 19. gs. vidum.

Biķeris – mazumtirdzniecības šķidruma mērs, ko pazina jau kopš Rīgas pilsētas sākumiem. To lietoja galvenokārt alkoholisko dzērienu, sevišķi alus un medalus, pārdošanā. Biķerim līdzīgs jēdziens bija šāle jeb kauss, kas pat 16. gs. uzskatāms par mazāko oficiālo Rīgas pilsētas alus mēru.

Kanna sākumā bija dzēriena trauks, taču ar laiku tā kļuva par tilpuma mēru. Tā pieminēta jau 14. gs. avotos, bet 17. gs. kļuva par graudu mēru sistēmas sastāvdaļu. Kannas tilpums bija 2 stopi.

Feodālajā Rīgā vīna tirdzniecībā sastopams arī **blašķes** jeb **pudeles** nosaukums. Blašķes bija darinātas no alvas, bet vēlāk arī no stikla. 15. gs. avotos sastopama alvas blašķe 2 stopu tilpumā.

17. gs. kauss jeb šāle zaudēja mēra nozīmi, toties noteiktu tilpumu ieguva **stikla pudele**, kas kļuva par oficiālu mēra vienību. Rīgas vīna pudelei bija jābūt 5/8 stopa jeb 2,5 korteļu tilpumā. 18. gs. tika normēts arī alus pudeļu tilpums – tās nedrīkstēja būt mazākas par 3/4 stopa, kaut gan praksē to tilpums vēl 19. gs. sākumā neatšķīrās no vīna pudeļu tilpuma.

Dzērienu tirdzniecībā 18. gs. kā tilpuma mērs parādījās **glāzes**. Diemžēl nav ziņu par to lielumu.

Karote – mazākais šķidruma mērs. Tās tilpums bija 2 unces ūdens.

Krūka – īpašs tilpuma mērs, ko lietoja eļļas tirdzniecībā. Lisabonas eļļas krūkā varēja ieliet 18 mārciņas (7 litrus) eļļas.

Spainis – tilpuma mērs, ko visbiežāk lietoja tirdzniecībā ar Krieviju. Rīgas mēru sistēmā spainis nefigurē, tāpēc iespējams, ka te ir runa par krievu šķidruma mēru – vedru (12,2994 litri).

Mucās Hanzas periodā pārdeva ne vien alu un citus dzērienus, bet arī roņa taukus, medu,

dažādas eļļas, darvu, trānu u. c. šķidrās preces. Trūkst noteiktu ziņu, vai šīm precēm bija vienāds mucas tilpums. Par Rīgas mucas oficiālo tilpumu bija pasludināta 92 stopu muca. Tas bija ierakstīts arī 1375. g. mucinieku amata šrāgās. Pusmucas bija jāgatavo 46 stopu, ceturtdaļmucas – 23 stopu lielas. Šo mucas apjomu atgādina 16. un 18. gs. mucinieku šrāgas, un tāds tas dots arī mācību grāmatās. Alus mucas tilpums gan skaitījās 90 stopi, bet 2 stopu uzvija, šķiet, bija domāta preces pilnīga mēra nodrošināšanai pircējam, jo pastāvēja arī tāds jēdziens kā izžūšana.

Pieņemot, ka Livonijas laikā Rīgas stops daudz neatšķīrās no 18. un 19. gs. stopa, mucas tilpums būtu 5980,0–6128,5 Parīzes kubikcollas (118,6–121,6 litri), kas ir aptuvens krievu 10 vedru mucas tilpums.

Līdztekus normētajai mucai feodālajā Rīgā lietoja vēl t. s. lielo mucu jeb **vāti**. Alus un medalus tirdzniecībā tās tilpums bija aptuveni 110–120 stopu, bet vīna vātes bija pat vairākkārt lielākas. Rīgas alus vātes lielums norādīts 115 stopu. Bet citu pilsētu alus vātēs sagāja pat 2 mucas.

Degvīna pārdošanai Rīgā bija izveidojusies īpaša mēru sistēma.

Tikai 18. gs. beigās līdztekus vietējai degvīna mucai sastopam arī krievu 40 spaiņu vāti jeb sorokovaju. Krievu un Rīgas degvīna mēru attiecības minētas šādas:

	vizirstopi		Rīgas stopi	litri
1 degvīna muca	100 (arī 98,96)	=	120	= 152,77
1 spainis	—		10	= 12,73
5 vizirstopi	5	=	6	= 7,63
1 vizirstops	1	=	1,2	= 1,52

sorokovaja = 40 vedri = 400 stopi = 320 kružkas = 3520 čarkas = 408,8 Rīgas stopi (520,4 litri);

vedrs = 10,25 Rīgas stopi (13,05 litri);
 kružka = 1,25 Rīgas stopi (1,59 litri);
 čarka = 0,15 Rīgas stopi (0,19 litri).

No īpašiem šķidruma mēriem jāmin Rīgā 17. gs. ieviestā alus darītavu jeb brūžu muca, ko izlietoja ērtākai akcīzes nodevas ievākšanai. Brūžu mucas tilpums atbilda 105 Rīgas stopiem.

Šķidro preču lielākais tilpuma mērs Rīgā un citās Eiropas pilsētās bija **lasts**. Lastā parasti skaitīja 12 mucas, bet bijuši arī izņēmumi. Par lastu skaitīja arī 12 vātes (trāna, augu eļļas u. c.).

Rīgā lietojamie šķidruma mēri (litros):

1 Rīgas lasts (alus, medalus, darvas, medus u. c.) = 12 mucas = 24 pusmucas = 96 ceturtdaļmucas = 1104 stopi = 1405,39 litri;

1 lasts trāna, eļļas u. c. = 12 vātes;

1 Rīgas muca pēc mucinieku šrāgas noteikumiem = 92 stopi = 117,12 litri;

1 Rīgas alus muca tirdzniecībā = 90 stopi = 114,57 litri;

1 alus brūža muca = 105 stopi = 133,67 litri;

1 spainis = aptuveni 10 stopi = 12,73 litri;

1 kannā = 2 biķeri jeb šāles = 2,54 litri;

1 stops = 2 pusstopi = 4 kvartas jeb korteļi = 1,27 litri.

Vīniem līdz pat 19. gs. vidum pastāvēja sava mēru sistēma, kas bija cieši saistīta ar vīna eksportētājvalstīm:

1 fūders = 4 okshofti = 6 āmi = 24 enkuri = 120 felti = 720 stopi = 916,56 litri;

1 okshofts = 1,5 āmi = 6 enkuri = 30 felti = 180 stopi = 229,14 litri;

1 āms = 4 enkuri = 20 felti = 120 stopi = 152,76 litri;

1 enkurs = 5 felti = 30 stopi = 38,19 litri;

1 felts = 6 stopi = 7,63 litri;

1 Rīgas stikla vīna pudele = 0,63 stopi = 0,80 litri.

Spānijas un Francijas vīna etiķi 17. gs. pārdeva pipām, okshoftiem, bet Reinvinu etiķi – āmiem. 18. gs. Spānijas, Portugāles un Vidusjūras zemju vīnus piegādāja 3 okshoftu lielās

— Pa ziemu nāksies krietni salt, jo malkas savests maz un visur mūsējos mežā braucējus ceļā apstāj krievi. Aprāva strupī savu teicamo, un ķesteris bēdīgs palocija galvu.

Bij Kannam vēl jaunības dienu paziņa un zināja par tā vecākās meitas Ilzes tautieti Kārklīņu: aizvakar tas bija lūkojis kopā ar vēl kādiem citiem līģeriem mežā braukt, bet krievu sakapāts un palicis uz lauka, atstādams gadu vecu dēliņu un divdesmit gadu atraitni, kurai vēl pirms Lieldienām atkal gaidāma grūtā sievu stunda.

— Jā, jā, — vecais Pētera baznīcas kalps bēdīgs pagrozīja galvu. — Šī pavasara gaužām bargie plūdi, kad ledus sadauzīja ostā gandrīz visus kuģus un ūdens nāca pilsētā, — mans amata brālis Doma ķesteris Jukums Roze bija tāpat vien rokām noķēris savā dievnamā divas itin prāvas līdakas, tur palu ienestas no Daugavas, — iraid bijuši tik visu to Rīgai lemto lielo bēdu iesākums. Par pūru rudzu jau tagadiņ prasa vai visu dālderī!

Kas ziemu būs, to zina tikai mīļais Dievs tur augšā. Nanniekiem gandrīz visiem tukši pagrabi, daudziem kopmaņiem spiķeros tik žurkas danco. Kā būsīm, ar ko vilksim savas dzīvības?

— Jā, to mēs nezinām, — kaprālis iekāsējās, un mirkli tam kā būtu nodzisis acu skats. — Vakar, kad priekšpilsētas ļaudīm pēkšņi pavēlēja ar visu viņu mantu sanākt pilsētā un viņpus grāvja sakāra vējeņu spārnos un visu turienes ēku šķorēs darvas slotas un sveķu vainagus, lai gaiši dedzināt, kad krievi mēģinātu vīrsū nākt ar lielo joni, — arī mani sievišķi atnāca šurp ar mazajiem, tādām un tādām grabažām un lielām gaudām. Uz laiku izlūdzos viņiem kaktiņu tirgotāja Brokhauzena tukšajā pagrabā, bet, kur paliks vēlāk, patiešām nespēju izgudrot.

A. Grīns. Melnais jātnieks. R., 1991, 41. lpp.

pipās, bet Francijas vīnus — 6 enkuru lielos okshoftos.

Rīgas birzā 19. gs. vīna daudzumu novērtēja arī pēc svara, gan ar visu taru. Pipām bruto svars bija 32–40 pudu, okshoftiem — 15–20 pudu un āmiem — 10–12 pudu.

Malkas mēri

Jau senajā Rīgā pazina trejādus malkas mērus — malkas prāmi, asi un vezumu. 17. gs. prāmja malka gan vēl pieminēta, taču tās daudzumu mēdza izteikt asīs, bet pilsētas malkas taksē minētas tikai asi un vezumi.

Prāmja mērs acimredzot radies tāpēc, ka malku piegādāja ar platām laivām bez ķīļa, kuras sauca par prāmjiem. Lai novērstu pārpratumus, Rīgas rāte šo malkas mēru normēja, nosakot atsevišķu bluķu garumu 10 pēdas, bet visas krastā izkrautās grēdas apkārtmēram vajadzēja būt 10 asi.

Malkas **ass** bija Rīgā bieži pieminēts malkas mērs. Spriežot pēc Rīgas ķemerejas rēķiniem, 1407./08. g. maksa par prāmi 5 reizes pārsniedza maksu par asi, tātad prāmi varēja būt apmēram 5 asi.

Malkas vezums bija mazākais malkas mērs. Tā lielums, spriežot pēc 16. gs. ķemerejas rēķiniem, bija aptuveni 4,5 reizes mazāks par asi (malkas ass maksāja 1,5 mārkas jeb 54 šiliņus, vezums tika pārdots par 12 šiliņiem). Saskaņā ar 1765. g. tirdzniecības nolikumu, Rīgas malkas asij bija jābūt 11 pēdu augstai un 10 pēdu platai. Krievijas mēru vienādošanas komisijai 1835. g. nosūtītie Rīgas malkas ass mēri bija šādi: 11 pēdu ass garums bija 117,05 krievu collas, bet 10 pēdu ass — 106,4 krievu collas (t. i., 2,97 m un 2,70 m); komisija konstatēja arī, ka malku no Daugavas salām Rīgā pārdod 10 x 9 pēdu lielām asim. Malkas pagales garums joprojām skaitījās 5 sprīži jeb 2,5 Rīgas pēdas (pa 26,87 cm). 19. gs. vidū pilsētas mal-

kas ass (10 x 11 pēdas) pagalei bija jābūt 2 pēdu garumā, bet minēts arī cits pagales garums – 21 colla jeb 5 Rīgas olekts ceturkšņi (67,18 cm).

Pilsētas mežu darbos lietotā un zemnieku nodevu ass nedaudz atšķīrās no Rīgas tirgus ass. Malkas asu lielumi metriskos mēros:

senākā pilsētas ass = 1,74 m³;

18. gs. ass = 3,93 m³;

ar 1765. g. likumu noteiktā ass = 4,27 m³;

Daugavas salu mērā = 3,49 m³;

pilsētas mežu darbos lietotā ass = 3,49 m³;

pilsētas zemnieku nodevu ass = 2,03 m³.

Siena mēri

Siena daudzums senākajos vēstures avotos norādīts kaudzēs, retāk gubās (gabanās) vai arī vezumos. **Siena kaudze** jeb **kuja** tolaik daudz neatšķīrās no 19.–20. gs. ilgākai glabāšanai klajā laukā samestās kaudzes. Tās tilpumu, gan tikai aptuveni, noteica pēc kaudzes perimetra, ko mērija krūšu augstumā ar pilnvēzuma roku asi. Par normālu lielumu, šķiet, uzskatīja 10 asu kaudzi.

Par **siena vezuma** lielumu no 13. līdz 16. gs. nav ziņu, bet, tā kā zemnieka rati maz atšķīrās no 17. gs. ratiem, kad vezumā skaitīja 30 podu, tad arī agrāk vezumu tāpat var pieņemt ap 30 podu lielu (600 mārciņu jeb aptuveni 250 kg).

Rīgas 16. gs. ķemerejas grāmatā pieminēts vēl kāds cits siena mērs – **ass**. Par siena asi maksāja 2 mārkas jeb 8 vērdiņus, bet par siena vezumu – tikai 3 vērdiņus.

Ap 16.–17. gs. vērojama jau lielāka noteiktība siena daudzuma novērtēšanā: sienu sāka pat svērt, jo kaudžu un vezumu lielums bija dažāds.

Noteiktāks siena mērs bija zviedru administrācijas ieviestais **parms** jeb **siena lasts**, kas dalījās vezumos un grīstēs. Parmos bija izteikta t. s. staciņa nodeva – jau ap 1630. gadu.

2898. ZEMNIECE AR SIENU

Zemniece iebruc Rīgā ar siena vezumu. Sienu nopērk žids.

Saimniece ieiet pie žida veikalā, paņem spoliti diega, bērniem saldumus un prasa židam, cik naudas viņai vēl nākās. Žids sāk skaidrot: "Kušķis siena – astoņpadsmit, spolit' diege – deviņpadsmit, un vēl viens bišķits – divdesmit!"

Uzrakst. O. Burfots.

Teic. no Nitaures pag.

Latvju tautas anekdotes. 3. sēj. R., 1929.

Ormanis iznesa noputejušu sikspārņa lukturi un uzkāra pie nojumītes staba. Siens turpat izbāzams. Lielvārdietis pats ar sakumu bij uz vezuma, dēls ņēma pretī un klēpjiem krāva palievenītī. Pircējs šad tad nāca pataustīt. Nē, barība laba, nebij tā kā dažam citam blēdim, kas gar ārpusi nokrāva smalko, bet visu vidu piepildīja ar grīslī un visādu draņķi, kas derēja tikai pakaisiem. No tumsas iznira sieva uzlocītām jakas piedurknēm, tāda pati drukna un sarkana, arī tā gāja pataustīt. Tad viņi abi pie luktura pārcilāja divus zaļus trīsrubļu gabalus, viens pēc otra pirkstus mutē apslāpinādami un pārbaudīdami, vai tur vēl trešais nav pielipis klāt. Ormanis apliecināja, ka viņš tāpat esot godīgs cilvēks, tās piecpadsmit kapeikas svaru naudas viņš pielikšot klāt, lai gan norunāts tas nebij. Vēl otru reizi viņš atkārtoja par to svaru naudu. Vai onkulim mājās neesot dābols – tāds smalkāks, bez lieliem kauliem, – uz ziemsvētkiem viņš vienu vezumu varētu paņemt. Par labu dābolu viņš bez vārda runas maksātu trīs birkavā. Sieva tādā pašā druknā balsī lietīšķīgi piezīmēja, ka tikai gatavs tītars varot tā solīt iepriekš, neredzējis, uz zila gaisa. Pagājušajā vasarā bijis labs siena laiks, aiz sarkanajiem spīķeriem katru dienu stāvot pa septiņdesmit vezumu rindā, pie Jāņa vārtiem tāpat savs desmits. Viņas švāģeris Ērgļu ielā vēl vakar par pieci nopircis šitādu pašu vezumu, un tas bijis sie-iens! Puse timotiņa klāt.

A. Upīts. Plaisa mākoņos. Kopoti raksti. 12. sēj.

R., 1952, 25.–26. lpp.

Pēc 1688. g. 19. maija instrukcijas, parms bija 1 kubikass siena.

Tātad līdz 19. gs. vidum pastāvēja šādi siena mēri:

1 parms = 4 vezumi = 120 grīstes = 120 podi = 1005,12 kg;

1 vezums = 30 grīstes = 30 podi = 251,28 kg;

1 grīste = 1 pods (20 mārciņas) = 8,376 kg.

Nodevu siena kaudzei bija jābūt 3 parmu jeb 12 darba vezumu lielai. Jaunievduma rezultātā iznāca, ka muiža ieguva no katras kaudzes dažus vezumus siena vairāk.

Siena grīste bija sens tautā lietots mērs.

Grīstei sienu parasti ņēma pēc acumēra, tāpēc tā uzskatāma par aptuvenu mēru, kas bieži pavedināja zemniekus uz viltojumiem. Tāpēc saprotams pilsētas iedzīvotāju gandarījums par siena svaru iekārtošanu Rīgā 19. gs. vidū un grīstes pielīdzināšana 1 podam.

No vietējiem lauku mēriem jāmin **siena ķīpa** – maiss līdz 10 pūru tilpumā, ko ņēma līdzī ceļā braucējs.

Linu un kaņepāju tirdzniecībā bija izveidojušās savas īpatnējas mēra jeb daudzuma vienības. Pati mazākā no tām bija **riste**, taču nav īstas skaidrības par tās lielumu. Avotos bieži minētais linu **saišķis**, tautā saukts par **bunti**, veidojās no linu **saujām**, kas bija pārsietas ar tāda paša labuma liniem, turklāt 3 šādas saujas, kopā sasiestas, veidoja bunti, kas svēra 20–30 mārciņas. Zemnieku piegādātie linu saišķi bija ap vienu podu smagi (20–23 mārciņas).

Saujās izteica arī linu plūcēja veikumu un linu ražu. 19. gs. par simt saujām linu plūcējam maksāja 8–10 kapeikas un tikpat daudz linu kulstītājam. Linus uz mārkū vedot, vezumā krāva 500 saujas. Kalpu algās 1838. g. bijis līgts saņemt 920 sauju tīruma linu un 300 sauju meža linu. Birkavā gatavu linu bijušas 1600 līdz 2000 saujas. Par linu pēdu plūcot sauktas 2 saujas.

Līdzīgi kā linu daudzumu izteica ar noplūktām un sasiestām saujām, tā ziemas rudzu

ražu noteica pēc **kūlišu** daudzuma. Rudzu **statos** lika noteiktu kūlišu skaitu, kas dažādos novados bija dažāds. Parastākais kūlišu skaits statiņā bija 9 un viens apsegšanai vai 14 ar vienu segumam, bet bija arī 20 kūļu stati.

Pēc tilpuma pārdeva arī akmeņus – savāktus laukakmeņus un laužto dolomītu, un kaļķakmeni. Mēra vienība Livonijā, tāpat kā Vācijā, bija **kaudze**. Jādomā, ka tā bija normētā lielumā, taču par to trūkst ziņu. Par kaudzes piegādāšanu bija paredzēta noteikta samaksa. Akmeņus celtniecībai piegādāja arī **asim**. Kurzemē laužto akmeņu ass bija 4 x 4 x 3 olekšu apjomā.

Sastopams vēl kāds cits, daudz lielāks akmeņu tilpuma mērs – laiva, pareizāk, liel-laiva. Piemēram, par 8 liellaivām akmeņu pilsētas mūriem rāte maksāja 8 mārkas un 8 šiliņus.

Pēc Rīgas Pētera baznīcas pārbūves norēķiniem spriežams, ka arī māli piegādāti pēc īpašām mērvienībām – mērrīkstēm, par 1 mērrīkstes pievešanu maksāti 5 ārtīgi. Jādomā, ka tā ieraduma dēļ saukts kāds tilpuma mērs.

Grants un smilšu daudzumus parasti izteica vezumos. Piemēram, par Rīgas biržas ēkas celšanai piegādāto granti maksātas 18 kapeikas vezumā.

Svars

Par tirdznieciskiem sakariem ar Vidusjūras reģiona zemēm liecina latviešu senā svara vienība **podš**, jo tā nosaukums ir tuvs romiešu svara nosaukumam pondus, no kā cēlies arī atsvaru un svara vienību nosaukums ģermāņu valodās *punt*, *Pfund*. Šādam pieņēmumam par labu liecina arī romiešu monētu atradumi Latvijā.

Uz agrā feodālisma periodu attiecināma arī otras senas latviešu svara vienības – **birkava**

izcelšanās. Birkavs bija Eiropas ziemeļos ļoti izplatīta prāvāka svara vienība. Tās latvisko, igauņisko un arī krievisko nosaukumu saista ar senās zviedru tirdzniecības pilsētas Birkas vārdu, kas 9. gs. bija latviešiem tuvākais aizjūras tirdzniecības centrs.

Līdzīgi notika ar eksportējamā vaska svara vienību, ko nosauca vaska piegādātāju, tirgotāju libiešu vārdā par libiešu svaru jeb libiešu podu, kurš ieviesās vairākās Baltijas jūras piekrastes zemēs un pilsētās.

13. gs. Gotlandes ietekme Rīgas tirdzniecībā bija tik liela, ka tika pārņemtas Gotlandes tirgotāju lietotās galvenās preču svara vienības un to attiecības.

Rīgas pods jeb t. s. libiešu mārciņa, libiešu svars, libiešu talents kļuva par Rīgā visizplatītāko preču svara vienību. To lietoja ne vien vaska un sāls, bet arī dzelzs, alvas, vara, apiņu un citu preču svēršanai.

Rīgas poda 1/20 daļa līdzinājās mārcas mārciņai. Savukārt 20 podi veidoja 1 **Rīgas birkavu**. Tas bija t. s. "kuģa svars" jeb kuģa mārciņa. Birkavos jau 13. gs. sākumā noteica latviešu un libiešu graudu nodevu. Birkaviem pārdeva vasku, linus, kaņepājus, medu, sveču taukus, pīrka sāli, metālus u. c. preces.

Rīgas svara lasts bija tirdzniecības svara lielākā vienība. Sākumā ar lastu saprata pilnu kuģa kravu. Taču kuģi kļuva aizvien dažādāki, tāpēc lasts kļuva par zināma daudzuma tilpuma vai svara vienību kopēju nosaukumu. Rīgā svara lastā skaitīja 12 birkavus.

Vēlākā laikā Rīgas tirdzniecības svara sistēmas pamatā bija 1765. g. apstiprinātā **Rīgas mārciņa**, kuras etalons glabājās rātes arhīvā. Ir zināms, ka šo etalonu izgatavoja pēc kāda senāka viena poda bronzas atsvara. Tas liets 17. gs., varbūt agrāk. 1460. g. noteiktās birkavu svara attiecības bija tādas pašas vēl 16. gs., un pēc tam vēstures avotos nav rodami ne mazākie norādījumi par

2949. CEPURU VEIKALĀ

Zemnieks iegājis Rīgā cepuru veikālā. Viņš izmeklējis sev skaistu salmu cepuri un gribējis to nopirkt. Uz vaicājumu, cik cepure maksā, pārdevējs atbildējis, ka četri rubļi. "Četri rubļi? Par šo salmu cepuri lai es maksāju četri rubļi?! Tādu naudu jau nevar dabūt par veselu salmu vezumu!" brīnījies zemnieks.

Uzrakst. Anna Binde, no Rīgas.

Teic. Sēnaļu mājas saimniece, Smiltenes p.

Latvju tautas anekdotes. 3. sēj. R., 1929.

Varētu likties, ka fabrikas priekšpilsētu dzīvē pavasaris nekādu lielu pārmaiņu neatnesa. Palika taču tās pašas divpadsmit un trīspadsmit darba stundas, tās pašas sešdesmit un septiņdesmit piecas kapeikas, tie paši meistari, tā pati sodu tabele un tas pats naidis pret varmācību un netaisnību. Birkmanis par rupju maizi joprojām ņēma trīs kapeikas mārciņā. Blicis slepeni runājās ar pārējiem krodziniem, visi kopā gudrodami, vai nepamēģināt vasaras vidū pa karsto laiku arī pāri alus nedot par piecpadsmit, bet taisnīgi rēķināt tāpat astoņas kapeikas pudelē. Namsaimnieki vienkārši bez lielas gudrošanas īri par istabiņu un ķēķīti ar maija sākumu pacēlušī no seši uz septiņi rubļi: pēc Jurgiem no laukiem saplūdis tik daudz jaunu ļaužu, ka visas prāvākās fabrikas spiestas nolikt gardavaju pie vārtiem, lai atgaiņā to pūli nost, nervozākie nameļu īpašnieki noņēma zvanu stieplei tverekli un pie vārtiņu staba pielīmēja lapiņu: ne istaba, ne gultas vieta neir izīrējams. Un tā šie iebraucēji kā klibas pavasara aitas kaklus stāipidami kļīda pa Rīgas nomaļu ieliņām, nezinādami, kur nākamo nakti pievietoties ar tām savām paunām.

A. Uplits. Plaisa mākoņos. Kopoti raksti. 12. sēj. R., 1952, 414. lpp.

20. gs. sākumā Daugavmalā tirgošanās labi veicās arī tieši no laivām.

Jūdzi cūciņ' siltē,
 Brauksim Rīgas piltē.
 Braucu Rīgas piltē
 Vecam tēvam tabaciņ'.
 Kamēr pats pie kundziņa,
 Cūciņ' ratus apgāzusi,
 Cūciņ' ratus apgāzusi,
 Pati pili noskrējusi.
 Cūku sēdin' aiz galdiņa
 Pie citiem kundziņiem;
 Cūkai deva ēsti, dzerti,
 Man pa diben' piecpadsmi.

1978, 1057, Braslava

Rīgas preču svara izmaiņām, jo gan Stefana Batorija, gan Gustava Ādolfa noteiktās privilēģijas garantēja Rīgai mēra un svara autonomiju, tāpēc var droši pieņemt, ka Rīgas tirdzniecības svara vienības nebija mainījušās vismaz kopš 15. gadsimta.

Pārbaudot vairākus mārciņas etalonus, tās svars pieņemts noapaļoti ap 418,8 g.

Rīgas tirdzniecības svara sistēma no 13. līdz 18. gs.:

1 lasts = 12 birkavi = 240 podi = 4800 mārciņas = 2010,24 kg;

1 birkavs = 20 podi = 400 mārciņas = 167,52 kg;

1 pods = 20 mārciņas = 8,37 kg;

1 mārciņa = 0,41 kg.

Vēlāk, atkritot lastam kā svara vienībai, Rīgas tirdzniecības svara sistēma nedaudz mainījās, papildinoties ar mārciņas daļām:

1 birkavs = 20 podi = 400 mārciņas = 167,52 kg;

1 pods = 20 mārciņas = 640 lotes = 2560 kventiņi = 8,37 kg;

1 mārciņa = 32 lotes = 128 kventiņi = 0,41 kg;

1 lote = 4 kventiņi = 13,08 grami;

1 kventiņš = 3,27 grami.

Livonijas perioda vēstures avotos pieminēts arī **akmens**. Kad uzdots preču svars akmeņos, runa ir par preču importu vai tranzītu. 17. gs. nodevu sarakstos minēti akmeņi ar dažādu svaru (20, 22, 40 mārciņu akmens), jo dažādās tirdzniecības pilsētās šis izplatītais svara mērs bija atšķirīgs.

Līdz 17. gs. beigām akmens vēl lietots vilnas, linu, kaņepāju un importēto drogu tirdzniecībā, bet, sākot ar 18. gs., tas no Rīgas tirdzniecības dokumentiem pamazām izzūd, toties par daudzu importa preču aplikšanas vienību uzdots 100 mārciņu svars.

Vēstures avotos pieminēts arī **centners**, turklāt tikai kā importēto preču – vara, dzelzs u. c. svars, galvenokārt saistībā ar Prūsiju un Rietumeiropas pilsētām, arī ar Krieviju. Centners svēra ap 100 mārciņu.

Feodālajā periodā īpašas, specializētas svara sistēmas bija izveidojušās galveno eksportpreču nozarēs. Vaska svara vienības nāca no Krievijas.

Viens no parastākajiem speciālajiem vaska svariem bija **kapa**, kas minēta 1229. g. līgumā ar Smoļensku, vēl minēta linu kapa un pat jēlādu kapa.

Otra svara vienība, ko lietoja vaska tirdzniecībā, bija **bezmēns**, kas lidzinājās 2 1/2 lielām grivnām (vēlākā mārciņa).

Plaši pazīstama bija arī **vaska ceturtdaļa** jeb **četurte**, pēc 16. gs. ziņām, – 12 pudī, kas atbilda Novgorodas birkavam. Periodā, kad vaska tirdzniecībā dominēja Lībeka (līdz 15. gs. sākumam), arī Rīgā un Tērbatā pastāvēja īpaši vaska birkavi. 4 Rīgas birkavi bija tieši 5 Prūsijas birkavu svarā, bet Tērbatas birkavs bija nedaudz lielāks. Kad Rīga 15. gs. pārņēma savās rokās vaska tirdzniecību Krievijas novados pie Daugavas ūdensceļa, svara sistēma tika pārkārtota uz Rīgas birkava bāzes. Oficiāla vaska svara vienība

NEGODĪGO KAUPMANI SODA

Reiz, kad aizbraukuši Rīgā ar liniem, kāds kaupmanis piešmaucis iebraukuši blomieti. Tas aizgājis pie ģenerālgubernatora Brauna sūdzēties. Brauns bijis krievs, pret zemniekiem ļoti labs. Tas līcis nopērt nekrietno kaupmani. Nu visi pircēji Rīgā palikuši bailīgi, tūliņ visiem pārdevējiem iebraucējiem prasījuši, no kurienes esot. Tad nu visi stāstījuši, lai vai bijuši no kādas puses, ka no Smiltenes apgabala. Visi kaupmaņi tūliņ tiem devuši augstāku piemaksu par mantām.

528, 245–246, Blome

Bez tam viņiem arī negribēja veikties ar andeli, jo nevarēja dabūt tādu cenu, kā gribēja. Toreiz jau arī labības cenas ļoti svaidījās, ka nevarēja tikt īsti gudrs. Pie nenokārtotās satiksmes bieži vien uznāca vietējs bads. Tad pūrs rudzu pacēlās uz četriem rubļiem. Bet, kad labi paauga, tad cena nokrita apakš diviem rubļiem pūrā... Pēterīša māte stāstīja, ka reiz pat maksājis vēl vairāk... Bijuši tādi bada laiki, ka i saimnieki, i kalpi, viss pagasts bijis spiests ķerties pie kroņa maizes. Žīdi miltus skapējuši no Dinaburgas... Maizīte no tiem bijusi melna kā zeme un tik rūgta, ka ne mutē ņemt... Bet tad vēlāk maksājuši un maksājuši un nevarējuši nomaksāt. Cits vecs palicis maksādams! Tā nu leiši bija nodomājuši dabūt četri rubļi pūrā, neba par velti tie brauca uz Rīgu. Par lētu jau varēja atdot turpat miesteli. Uzpirceji gan ar solīja it labu cenu, stipri pāri par divi rubļi, un galvas vien grozīja, kad leiši neatdeva. Bet drīz vien tie sāka kasīties aiz auss, jo no pretimbraucējiem saņēma nelāga vēstis. Daugavā ledus ejot! Tas nozīmēja, ka pašā Rīgā nevar tikt iekšā, ja negrib gaidīt dienām un varbūt nedēļu, un ka prece jāpārdod tepat Pārdaugavā. Kāda tad te cena, tas jau bija zināms... Uzpirceji jau gan arī uz to bija aizrādījuši, bet viņi tiem neticēja. Tie mācēja ar to nodzīt cenas. Bet šoreiz nu izrādījās, ka viņiem taisnība. Cenas krit ar gabalu, viņi vairs nedod, kas jau agrāk solīts. Kasies aiz auss, cik gribi, jo tuvāk nāk pie Rīgas, jo cenas krit!...

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R, 1983, 38.–39. lpp.

PAR MUIŽAS ŠĶŪTĪM

Muižas degvīnu un labību uz Rīgu veduši zemnieki. Katru reizi, kad viņi braukuši, bijuši desmit vezumi muižas mantas un vienpadsmitais ar koku materiālu priekš ratiem un asīm. Toreiz vēl bijuši koka asu un koka ratu vāgi. Lai asis nenodiltu, tad situši kokā iekšā podiņu gabalus. Šķūtniekiem līdzī bijis galdnieks ar darba rīkiem, kas salūzušos ratus salabojis un pie vajadzības iztaisījis jaunus.

961, 6376, Aloja

“Kā tad tev ar to veikalu iet?” Pēteris iejautājās.

“Ne visai! Superfosfātu ieviešana no ārzemēm pēdējos gados trīskārtēji vairojusies, un cena kritusi par 20%. Uz to iepriekš nemaz nebiju rēķinājis. Āre še, “Mājas Viesa” redakcija ir paskaidrojusi tuvāk...”

Pēteris paņēma lapu un lasīja: “Tomsonam ceļas zaudējumi, jo saka, ka viņš savu preci visur dārgāk pārdodot, un nelasa viņa paskaidrojumus. Viņš tagad nu arī no fosforīta sāk taisīt superfosfātus un pārdod tos uz 30 kap. uz maisa lētāk nekā ārzemnieki, t. i., par 240 mārciņu smagu maisu 4 rbļ. 20 kap., partijās noņemot, 4 rbļ. Tagad katrs var izprovēt: pirkt kaulu miltus par 5 rbļ. 10 kap., ārzemju superfosfātu par 4 rbļ. 50 kap. un to superfosfātu, kuru Tomsons pats taisa, par 4 rbļ. maisā un tad redzēt, kurš ir labāks. Pēc mūsu domām, ārzemju superfosfāts nekādi labāks nevar būt...”

““Mājas Viesis” raksta itin prātīgi,” Pēteris, draugam izpatikdams, sacīja. “Mēs tikai visi esam raduši: ka tikai no ārzemēm, no ārzemēm! Tas mums tas labais...”

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 653. lpp.

bija vaska tūkstotis, kas atbilda 2 Livonijas birkaviem.

Tirdzniecības dokumentos minēti arī dažādi aptuveni vaska daudzuma apzīmējumi – vaska rituļi un gabali.

Sāls tirdzniecībā visos laikos pastāvēja īpašas paražas un speciālas mēra un svara vienības.

Transportējot pārdoto sāli uz Krieviju un Poliju mucās vai maisos, tajos vajadzēja būt 1 birkavam sāls.

17. gs. sākumā Rīgas rāte izšķīrās par sāls mērišanu ar oficiālu pilsētas sāls mucu. Pēc Bodikera hronikas ziņām, 17. gs. 30. gados ieviesti divi sāls mucu etaloni – viens sāls pieņemšanai no kuģa, otrs – izsniegšanai no pagraba (noliktavas). Par mucu lielumu hronikā ziņu nav. Rīgas sāls lastā skaitīja 18 mērmucas, pieņemot no kuģa, un 16 mucas – pārdodot no pagraba. Pieņemot no kuģa, sāli mucā meta sparīgi ar lielām lāpstām, turpretī pārdeva, irdeni ieberot mērmucā. Tā radusies starpība – 2 1/2 mucas uz lastu – nāca tirgotājam par labu.

Sāls mazumtirdzniecībā lietoja t. s. poda un pusпода mērus – 1/16 un 1/32 mucas tilpumā. Sāls podā bija ap 6 Rīgas stopi, bet Rīgas siekā skaitījās 1,5 poda sāls.

Sāls tirdzniecībā Rīgā ievērojamas pārmaiņas ieviesa 1765. g. nolikums. Tika aizliegta divējāda sāls mērišana, to pieņemot no kuģa un izsniedzot no pagraba. Rīgas sāls lastā turpmāk bija jāskaita 18 mērmucas, bet mazumtirdzniecībā jālieto jauni poda un pusпода mēri – 1/18 un 1/36 mērmucas lieluma. Par mērmucas paraugu noteica kādu vara mērmucu, kas lietota Rīgā jau no “neatminamiem laikiem”. Pēc tās parauga izgatavoja jaunu etalonu, veco novietojot rātes arhīvā. Kad 1833. g. martā izgatavoja jauno Rīgas stopa etalonu, pārmērija arī sāls mērmucu, kas izrādījās 106,75 stopi (136,1 litrs). Ar finanšu ministra rīkojumu par obligātu mērmucu sālij, sākot ar 1836. g., visās Baltijas

jūras Krievijas ostās bija jālieto 106 1/6 jaunā Rīgas stopa (136,1 litrs) tilpuma muca.

Kopš 1872. gada maitu no ievestās vārāmās sāls vairs nenoteica pēc mēra, bet gan pēc svara, atļaujot mēritāju amatam piedalīties pie izlādēšanas un svēršanas.

17. gs. muitas dokumentos minēta arī sāls mērvienība **vihts**, kas bija 2 mucu tilpums. Sāls izžūšanas tiesai Rīgā uz 20 lastiem atskaitīja 1 lastu, par to maita un citi nodokļi nebija jāmaksā.

Īpaša svaru sistēma bija aptiekām, par ko pirmās noteiktās ziņas rodama 17. gs. avotos, proti, rātes izdotajā "Aptiekāru nolikumā". Ar šo nolikumu Rīgā oficiāli ieviesa Nirnbergas medicīnas svāra sistēmu, kas bija šāda: 1 medicīnas mārciņa = 12 unces = 96 drahmas = 288 skrupuli = 5760 grāni = 357,85 grami;

1 unce = 8 drahmas = 24 skrupuli = 480 grāni = 29,82 grami;

1 drahma = 3 skrupuli = 60 grāni = 3,72 grami;

1 skrupuls = 20 grāni = 1,24 grami;

1 grāns = 0,06 grami.

Preču skaits

Kopš seniem laikiem visās zemēs viena veida priekšmetus iemainīja vai pārdeva pēc skaita, turklāt dažādām precēm izveidojās atšķirīgas skaita sistēmas.

Preču skaita pamatā bija gan decimālā (5, 10, 20, ... 100 utt.), gan duodecimālā (3, 6, 12, 60, 144 utt.) sistēma, gan arī abu šo sistēmu sajaukums.

Duodecimālā skaita pamatā bija **ducis** jeb **dozīns**, kā to sauca 19. gs. literatūrā. Dučiem pārdeva amatnieku metāla izstrādājumus: nažus, cirvjus, atslēgas, karotes; arī galantērijas preces: cimdus, zeķes, pogas u. c. izstrādājumus. Siktirdzniecībā lietoja arī duča daļas (pusduci, pāri, 2 pārus). Dažās preču nozarēs

DOMA BAZNĪCAS PAGRABI

Rīgā reiz pie Doma baznīcas apkalpotāja atnākuši divi viri un likuši baznīcu atslēgt. Tas esot bijis ap divpadsmitiem naktī. Kad kalps neesot to gribējis darīt, viri solījušies to nonāvēt. Kalps tricēdams gājis un baznīcu atslēdzis. Tad viņam aizsējuši acis un vadājuši pa trim kāpieniem uz augšu, apkārt, pa trim kāpieniem uz leju, un tā ilgāku laiku. Kad acis atsejuši, atradušies lielā pagrabā, kur visi kakti bijuši pilni sudraba gabaliem. Viri pavēlējuši viņam ņemt cik tik grib. Kalps baidīdamies paņēmis pāris gabaliņu un iebāzīs kabatā. Viri paņēmuši līdz tikai vienu atslēgu un lielu, mēlu grāmatu. Tad aizsējuši atkal acis, tāpat izveduši ārā un aizgājuši prom.

Apkalpotājs bailēs tikko varējis pāriet uz mājām. No rīta viņš aizgājis uz policiju un visu pastāstījis. Kungji negribējuši ticēt, bet, kad redzējuši sudraba gabalus, Doma baznīcu pārbūvējuši, tomēr neko neatraduši kā tikai vienu apzeltītu kapa plāti, jo Doma baznīcā apakš grīdas vecos laikos bijis liķu kambars.

77, 211, Rīga

Ko, puisīt, tu smeijies,
Tev jau zobi izbīruši;
Ej uz Rīgu zobus pirkt,
Pieci marki gabalā.

929, 39914, Cēsaine

Latvju tautas dainas. 11. sēj. R., 1932.

šīs duča daļas ieguva īpašus nosaukumus, piemēram, pusduci slīpakmeņu sauca par zolderi, 2 pārus zivju – par metienu. Visu šo sistēmu var izteikt šādi:

1 lielais ducis jeb gross = 12 duči = 144 gabali;

1 ducis jeb 6 pāri = 12 gabali;

1 pusducis jeb 3 pāri = 6 gabali;

2 pāri = 4 gabali;

1 pāris = 2 gabali.

Kokmateriālu tirdzniecībā bija izplatītas dažādas jauktas skaita sistēmas. Piemēram, 14. un 15. gs. Rīgā baļķus, dēļus un citas gabalpreces tirgoja ar 6 stīgu lieliem simtiem, bet par **stīgu** sauca viena veida 20 priekšmetus (20 olektis auduma, 20 kūļi tīrumā utt.).

120 gabalu simta pamatā bija vai nu 6 stīgi, vai 10 duči. Sikāko kokmateriālu tirdzniecībā to lietoja līdz pat 19. gadsimtam. Divus šādus simtus – 240 gabalus – sauca par **ringu**, kas, citādi sakot, bija ducis stīgu (vai arī 20 duču).

Koka naglas un citus sikus izstrādājumus pārdeva **tūkstošiem**, par kuru lielumu nav drošu ziņu. Mucu koku tūkstotī 19. gs. skaitījās 1200 gabalu; iespējams, ka arī koka naglas pārdeva ar 10 duodecimālo simtu tūkstoti. Šie viena un tā paša daudzuma dažādie nosaukumi, kas tagad rada sarežģījumus, savā laikā nebija nekāds šķērslis darījumu slēgšanai, jo ikvienu precī skaitīja ar savu tradicionālo skaitu, kas tik bieži nemainījās.

16.–18. gs. lietotās kokmateriālu skaita vienības:

	simti	šoki	gabali
1 lielsimts,			
arī lieltūkstotis	24	48	2880
vai arī	20	40	2400
1 tūkstotis	10	20	1200
1 rings (divkāršsimts)	2	4	240
1 simts (arī mazsimts)	1	2	120

1 šoks (arī kapa)	1/2	1	60
1 divpadsmits,			
tolfters	1/10	1/5	12

19. gs. skaita vienību nosaukumi, kā arī to saturs bija nedaudz mainījušies:

1 lielais tūkstotis = 10 lieli simti = 20 šoki = 1200 gabali;

1 rings = 2 lieli simti = 4 šoki = 240 gabali;

1 lielais simts = 2 šoki = 120 gabali;

1 šoks, kapa = 1/2 lielā simta = 60–64 gabali*.

Šoks bija kļuvis par izplatītu skaita mēru ne vien koktirdzniecībā, bet arī citās nozarēs. Sīpolus pārdeva virteņu šokiem, arī kāpostu galviņas, dēstus u. c. preces; šokiem mērija niedru kūļus. Lauku novados to skaita vienību sauca arī par kapu. Kapām skaitīja rudzu kūļus tīrumā, olas, ādas, bet zvejnieki pat āķus zušu ķeramajās auklās.

Decimālo skaitu lietoja galvenokārt zvērādu tirdzniecībā, arī amatniecības izstrādājumu pārdošanā. Sistēmas pamatā bija desmits, ko Hanzas pilsētu zvērādu tirgū sauc par **tendelingu**, **desmitiņu** jeb **botu**. To lietoja tikai zvērādu pārdošanā, bet citādas ādas skaitīja desmitiem ar citu nosaukumu – **dekers**, **dēķens**.

No retāk lietotajām zvērādu skaita vienībām jāmin t. s. **reiza**, kas, pēc avotu ziņām, bija 18 gabali.

Zvērādu un ādu skaita sistēma bija šāda:

tūkstotis jeb 25 četrdesmiti = 1000 gabali;

simts jeb 10 desmitu = 100 gabali;

četrdesmits, cimmers, timmers = 40 gabali;

desmits, dekers, dēķens = 10 gabali;

Pa četrdesmitiem pārdeva arī citas gabalpreces, piemēram, sieru. Tūkstošiem skaitīja naglas, adatas un citus sikus priekšmetus. Simtos un tūkstošos pārdeva ķieģeļus, kārnījumus, flīzes, krāsns podiņus, arī citronus un apelsīnus.

* Nešķiroti priežu dēļi šokā bija 64, bet škiroti 60, nešķiroti mucu koki 62 gabali.

Īpaša sistēma bija izveidojusies zivju skaitīšanā. Dažādos laikos lietotās zivju skaita vienības:

desmits, vāls = 10 gabali;

mandels = 15 gabali;

stīgs = 20 gabali;

kāls = 30 gabali;

šoks = 60 gabali;

valls = 80 gabali;

simts = 120 gabali;

rolls = 180 gabali;

cāls, tols, tāls = 360 gabali;

ķīpa = 600 gabali;

stro = 500 gabali;

siļķu lasts = 10 000–12 000 gabali;

tūkstotis = 1000 gabali;

tūkstotis (duodecimālais) = 1200 gabali.

Zivju skaita sīkākā vienība bija **metiens**, kas izveidojās, skaitot zivis pa divām katrā rokā.

Arī papīra un pergamenta tirdzniecībā bija īpašas skaita vienības. Pergamentu, līdzīgi ādām, pārdeva gabaliem pēc decimālās sistēmas. Pamatvienība skaitījās 10 gabali – **dekāda**.

Papīrs kā importprece Rīgas vēstures avotos konstatējams jau 14. gs. Papīru pārdeva loksnēm (lapām), turklāt ar noteiktām skaita vienībām – grāmatām un rīsēm.

Iespējams, ka papīra skaitīšana 14.–16. gs. neatšķirās no 17. gs. literatūrā sastopamās shēmas:

1 ķīpa = 10 rīses = 200 grāmatas = 4800 loksnes;

1 rīse = 20 grāmatas = 480 loksnes;

1 grāmata = 24 loksnes.

15. gs. 2 grāmatas papīra maksāja 1/2 mārkas.

19. gs., atkarībā no papīra sortimenta, 1 rīse bija 500 loksnes (iespiežamā papīra), 480 loksnes (rakstāmpapīra) vai 448 loksnes (velīna papīra). 1 grāmatā pastpapīra skaitījās 48 vēstules jeb pusloksnes.

RĪGAS PILSĒTAS TIRGU TAKSE

Pieņemta pilsētas domes sēdē

13. decembrī 1923. g. un apstiprināta ar iekšlietu ministrijas pašvaldības departamenta 1923. g. 28 decembra rakstu Nr 110969; iespiesta Valdības Vēstneša 1924. g. 9. janvāra num. 7.

Atceļot pilsētas domes 2. jūnijā 1921. gadā pieņemto Rīgas pilsētas tirgu taksi (public. 1921. g. "Valdības Vēstnesis" Nr. 133), stājas spēkā, sākot ar publicēšanas dienu, sekošā takse:

A. Nomas maksa par vietām visos ikdienas tirgos.

1. Par katru kvadrātmetru dienā	Ls 0,08
2. " katru kvadrātmetru nedēļā	Ls 0,26
3. " uzbraukšanu ar rokas ratiem dienā	Ls 0,40
4. " katru uzbrauktu vienjūga vezumu dienā	Ls 0,80
5. " katru uzbrauktu divjūga vezumu dienā	Ls 1,20
6. " katru uzbrauktu automobili dienā	Ls 2,40

1. piezīme. Minētā maksa skaitās tikai par vietas lietošanu dienā; par nakti jāmaksā otrreiz.
2. piezīme. Maksa par kvadrātmetra daļām aprēķināma kā par pilnu kvadrātmetru.

B. Nomas maksa par vietām pilsētas periodiskos tirgos.

1. Par katru zirgu tirgū uzvestu zirgu dienā	Ls 2,00
2. Par katru kvadrātmetru eglīšu pārdošanai dienā	Ls 0,04

C. Svēršanas maksa pilsētas tirgos.

1. Pārtikas preču tirgos:
par katru mirigramu = 10 kilogramiem Ls 0,01

KAZA — MAZSAIMNIEKU GOVS

Diviem slaidiem, atliektiem ragiem, bārdū kā Tibetas priesterim un uzticīgām, milīgām acīm nemierīgais un gudrais lopiņš kaza no laiku laikiem ir ārpilsētas idilles lielākais greznums. [..]

Ja dažreiz Rīgā reti var ieraudzīt govi, tad īsās pastaigās pa ārpilsētu kazas ganāmiņus var redzēt gan ietves malās, kur kupli cero cūkpiņu sulīgās lapas un zied mārpuķītes, gan pie kapsētu žogiem, dzelzceļu malās, vai priedulāja sausajā sūnā. Blakus viņām pāris baskājainu nebēdņu vai veca māmiņa, kas lopiņu uzrauga. Bet ja kazai valgs ap kaklu, viņa jūtas gluži labi arī viena. Rīgā ir tuvu pie 700 kazām un pēdējā laikā viņas arī labprāt ieaudzē lauku saimniecībās. Neizprotamā kārtā boļševiku gadā kazu skaits Rīgas apriņķī sarucis par vairāk nekā pusi, kam par iemeslu nevarētu būt kazas neāriskais izskats, jo toreiz šāda gīmja līdzinieki bija valdošā šķira.

Tā nav nekāda "nabagu govs", kā agrāk tās dēvēja, un tikai kazu turētāji zina tos lielos labumus, kas no šī dīvainā izskata lopiņa iegūstami. "Tie tik bija labi laiki. Kad es biju kazu gans, — Sviestu metu kaudzītē. Ar sieriem sastutēju," dzied ganiņš tautas dziesmā. Un taisnība. No labi barotas kazas gada laikā var iegūt ap 30 kg sviesta, kas ir gandrīz tikpat daudz, cik no vājas govs, jo kazas piens ir līdz 6 proc. tauku. Gadā šāda kaza dod ap 580 kg piena. Un kur tad vēl saldaiss un smaržīgais siers, ko tik ļoti cienījuši senie grieķi un arī latvieši. Izlietojama ir arī kazas gaļa, āda, spalva, ragi un nagi.

Mazsaimniecībās un arī pilsētas iedzīvotāju kūtiņās kaza atradusi saimniekus tāpēc, ka viegli uzturama. Viņa ēd visu: sienu, saknes, kartupeļu mizas, kārkļu vicas, elkšņu zarus, salmus un pat žagarus. Bez šaubām, ka no pilnvērtīgas barības atkarīgs arī piena labums. Bet kaza nav skopa, un tāpēc pēdējā laikā pieprasījums pēc šiem lopiņiem milzīgi pieaudzis.

Teija.

"Tēviņa", 1943. g. 7. septembri.

Metriskā mēru sistēma

Aizvien vairāk attīstoties starpvalstu tirdzniecībai, viduslaikos to traucēja lielais dažādo mēru juceklis Eiropā. Tāpēc jau 16. gs. radās doma par vienu mēru sistēmu visai kristīgajai pasaulei. Sekojot franču zinātnieka Simona Steina priekšlikumam, vairākas valstis ieviesa nepilnīgu decimālu garuma mēru sistēmu: 1 rikste = 10 pēdas, 1 pēda = 10 collas, 1 colla = 10 līnijas, 1 līnija = 10 sekundes. No 1670. līdz 1790. g. dažādu valstu zinātnieki iztirzāja ap desmit dažādu mēru sistēmas projektu, ko 18. gs. pēdējos gados vēlreiz apsprieda franču Nacionālās sapulces ievēlētā zinātnieku komisija (Ž. Borda, Ž. Lagranžs, P. S. Laplass u. c.), ievērojot principus, ka mēru sistēmai jādibinās uz nemainīga, no dabas ņemta prototipa, un tai jābūt iedalītai pēc decimālās sistēmas. Par garuma vienību pieņēma metru, kas līdzinās Zemes meridiāna 1/40 000 000 daļai. Speciāla komisija izmērīja Zemes meridiāna daļu starp Dinkerku un Barselonu; tad izgatavoja mēru, ko nosauca par **metru**. 1799. g. 10. decembrī to apstiprināja par jaunās garuma mēru sistēmas pamatu. Pēc tam pagatavoja arī kilograma paraugu. Abus no platīna pagatavotos pamatmērus nodeva Franču republikas arhīva glabāšanā. Drīz noskaidrojās, ka arhīva metrs tomēr ir par 0,08 mm īsāks par Zemes meridiāna 1/40 000 000 daļu. Tā kā metrisko mēru sistēmu jau bija sākušas ieviest daudzas valstis, tad starptautiski vienojās, ka par metru kā garuma vienību pieņem attālumu starp divām atzīmēm uz Parīzes arhīvā glabājamā platīna stieņa (*mètre des Archives*) 0°C temperatūrā, bet par kilogramu — platīna atsvara masu (*kilogramme prototype des Archives*). Vēlākās starptautiskās konferencēs (1870., 1872., 1875. g.) Parīzē tika nodibināts Starptautiskais mēru un svaru birojs Sevrā. Tas izgatavoja veselu virkni jaunu platīna un irīdija kausējuma (90% Pt, 10% Ir)

metra paraugu, no kuriem visprecīzāko kopiju pieņēma par starptautisko metru. 1875. g. tika parakstīta Metriskā konvencija. 1891. g. 31 eksemplāru visprecīzāko metru kopiju izdalīja valstīm, kas tobrīd piedalījās starptautiskajā Mēru un svaru apvienībā.

Par masas vienību, kas ir otra metriskās mēru sistēmas pamatvienība, pieņēma 1 kubikcentimetru destilētas ūdens masas 0°C (vēlāk 4°C) temperatūrā, ko nosauca par **gramu**, un 1000 reiz lielāko vienību – par **kilogramu**. Starptautisko mēru birojs kilogramu pagatavoja cilindra veidā no tā paša metālu kausējuma kā metra paraugus. Arī šie numurētie starptautisko kilogramu paraugi laimējot tika sadalīti atsevišķām valstīm.

Par tilpuma vienību (trešā metriskās mēru sistēmas pamatvienība) **litru** sākumā pieņēma 1 kubikdecimetra ūdens tilpumu 4°C temperatūrā. Tagad par starptautisko litru

apzīmē 1 starptautiskā kilograma ūdens tilpumu vislielākā blīvuma temperatūrā un normālā gaisa spiedienā. Starptautiskais litrs ir 1,00016 kubikdecimetri, tātad lielāks par kubikdecimetru, kam to sākumā pielīdzināja. Pieliekot kā priedēkli pamatvienības nosaukumam grieķu vai latīņu valodas skaitļu vārdus, izveidoja atvasināto vienību nosaukumus. Lielākiem mēriem par pamatvienību pievieno grieķu priedēkļus (mega-, kilo-, hekto-, deka-), mazākiem – latīņu priedēkļu (deci-, centi-, mili-, deka-).

Pēc Pirmā pasaules kara arī Latvijā tika izveidota īpaša Mēru un svaru valde, kas organizēja metriskās mēru sistēmas ieviešanu, pievienojoties starptautiskajai Mēru konvencijai. Par metriskās mēru sistēmas ieviešanas gadu valstī uzskatāms 1922. g., kad Mēru un svaru valde sāka zīmogot jaunās sistēmas mērus un atsvarus.

Nodokli

J.M.SNIKERA — NOLIKTAVA.

VEIKALS
ar otiā
Kungu iola
N220

Nodokļi

Nodokļi līdz 18. gs.

Kā vēsta senās hronikas, lībieši vēl pirms Rīgas dibināšanas (12. gs.) nodevas jeb meslus maksāja Vitebskas un Polockas kņaziem, pedalījās to karagājienos, kas arī bija viens no meslu veidiem. Šī atkarība bija 1180. g. zaudētā kara sekas. Nav gan īstas skaidrības, kādas, cik lielas un konkrēti kādos gados maksātas šīs nodevas un kad lībieši, latvieši un latgaļi atteikušies to darīt.

Visbiežāk vēsturnieki atsaucas uz Indriķa hronikas pazīstamo stāstu, ka svētnieks Meinhardus sludinājis kristietību Iksšķiles lībiešiem vienīgi ar Polockas kņaza Vladimira atļauju (I:3). Tāds viedoklis bijis Romas kūrījai arī vēlāk, kā tas redzams no pāvesta Jūlija II 1508. g. 5. aprīļa raksta Rīgas domkapitulam, kur teikts, ka Rīgas diecēze dibināta Krievijas robežās.

Nav šaubu, ka bīskaps Alberts ik dienas pārkāpa tiesības, ko viņa priekšgājējam Meinhardam bija piešķīrusi Polocka. No krievu viedokļa, vācu bīskapi Livonijā bija tikai Polockas kņaza vasaļi, bet viņi rikojās kā suverēni valdnieki, aicinādami Daugavas krastā svešu karaspēku un pat dibinādami Rīgā patstāvīgu militāru organizāciju – Zobenbrāļu ordeni. Vēl vairāk: ar pāvesta Innocentija III sankciju bīskaps Alberts 1201. g. noteica, ar ko krievi drīkstēja tirgoties un kurp viņiem bija jāvirza savs eksports.

Tā nobrieda konflikts starp Rīgu un Polocku. Pēc Indriķa, atklāta sadursme izcēlās tikai 1203. g. vasarā, turklāt parasti to saista ar

PAR RĪDZINIEKU PULCĒŠANOS PRET LIETUVIEM

Bīskaps, to dzirdējis, sasauca krustnešus, ordeņa brāļus, tirgotājus un visus savējos un aicināja viņus grēku atlaišanas labad nostāties kā mūrim tā Kunga nama priekšā un atbrīvot baznīcu no ienaidniekiem. Un viņi visi paklausīja, sagatavojās cīņai un apziņoja visus līvus un letus, un sacīja tiem draudēdami: "Ikviens, kas neizies un nesekos kristiešu karaspēkam, tiks sodīts ar trim markām."

Tad visus pārņēma bailes, un viņi paklausīja un gāja rīdziniekiem pie Daugavas pretī.

Indriķa hronika. R., 1993, 105. lpp.

PAR LABĪBAS MĒRA IEVIEŠANU DESMITĀS TIESAS VIETĀ

Arī līvi, pēc daudzajām kara grūtībām priecādamies gan par bīskapu ierašanos, gan par uzvaru pār ienaidniekiem, sanāca no Daugavas, Turaidas un no visiem Līvzemes apgabaliem un lūdās bīskapus, lai viņiem atvieglina kristiešu pienākumus, īpaši desmito tiesu, un apsolīja mūžīgu uzticību kā cīņās pret pagāniem, tā visās kristietības jomās. Bīskapi uzklausīja viņu vārdus un ieteica Rīgas bīskapam apmierināt šo vēlēšanos, lai iegūtu viņu uzticību uz visiem laikiem. Un bīskaps, gribēdams tēviskā mīlestībā gādāt par savējiem un arī domādams par gaidāmajām grūtajām cīņām ar apkārtējiem pagāniem, pēc viņu lūguma noteica, ka viņiem desmitās tiesas vietā ik gadu no katra zirga jānodod zināms mērs — pūrs, kas aptvertu astoņpadsmit pirkstus, un to apstiprināja ar apzīmogatām četru bīskapu privilēģijām, taču ar noteikumu, ka viņiem visā pilnībā būšot jāmaksā desmitā tiesa un arī jāpilda pārējie kristiešu pienākumi, ja viņi kādreiz, aizmirsdami uzticību, pievienotos neticīgo plāniem un savu kristības sakramentu apraiptu ar pagānu rītiem.

Indriķa hronika. R., 1993, 159. lpp.

Zviedru kājnīeks. 17. gs. sākums.

4. Tad rīdzinieku vecākie sanāca kopā ar biskapiem un ordeņa brāļiem un, ņemot vērā daudzo smago karu ar krieviem, vienojās par zināmu visu Livzemes baznīcas pakļauto un kristīto Igaunijas apgabalu sadalīšanu: Livzemes baznīcai un Rīgas bīskapam viņi noteica trešo daļu visu ienākumu un meslu no Igaunijas, lai viņš, tāpat kā darbos un karos, dalītos arī labumos; otro daļu viņi piešķīra Igaunijas bīskapam, bet trešo – ordeņa brāļiem par viņu pūlēm un izdevumiem.

Indriķa hronika. R., 1993, 215. lpp.

hronista stāstu, ka tā gada pavasarī daži prečinieki (tirgotāji), par spīti aizliegumam, devušies pa Daugavu ar kādu kuģi. Nepaklausīgajiem uzbrukuši rīdzinieki un līdz nāvei nomocījuši kuģa loci un kapteini (VI:7). Lai gan hronists nerunā par tautību, jādomā, ka cietušie bijuši krievi, kas nav uzskatījuši par pildāmu svešas baznīcas galvas pavēli.

1203. g. vasarā Polockas kņazs iebrucis Livonijā un vispirms ielencis Ikšķili. Turienes lībieši bez cīņas solījušies atpirkties ar kontribūciju. Toties sīvu pretestību kņazs sastapis pie Salaspils, bijis spiests pat atkāpties un lūgt Jersikas kunga un leišu atbalstu uzbrukumam Rīgai.

1210. g. tika noslēgts miera līgums, ar kuru rīdzinieki atzina Polockas meslu kundzību Daugavas lībiešu zemēs. Bet tas bija slēgts Alberta prombūtnē, kurš atteicās to pildīt. Jādomā, ka tāpēc Vladimirs turpināja savas represijas pret Rīgas un Visbijas tirgotājiem.

1212. g. vasarā Jersikā Polockas kņazs Vladimirs tikās ar bīskapu Albertu. Šo sarunu saturs nav īsti zināms, taču pēc tām pilnīgi izbeidzās Polockas meslu kundzība Daugavas telpā. Savstarpējās sadursmes gan vēl turpinājās.

Īstas skaidrības nav arī par to, kas un cik lielus nodokļus maksājis pilsētas pirmsākumos un kā tie tikuši vākti.

Bīskapa varu un kundzību pilsētā pārstāvēja viņa iecelts fogts jeb soģis, kura uzdevums bija izšķītrt bīskapa vārdā visus konfliktus, kādi rastos pilsētnieku starpā. Par tiesas spriešanu fogts ievāca zināmu daļu soda naudas bīskapa labā, kuram tādējādi tiesas spriešana bija svarīgs ienākumu avots. Arī par dažādiem pārkāpumiem bija jāmaksā soda nauda. Piemēram, ja kāds otram nocērt roku, kāju, degunu vai izdur aci, maksā 20 mārkas, par rokas ikšķa ievainojumu – 6 mārkas, par rādītājpirkstu – 5 mārkas, par vidējo – 3 mārkas, par mazo – 2 mārkas, par kājas ikšķi –

4 mārkas; ja kāds nocērt vai izlauž lietkokus, uzlauž klētis, ar rungu atsīt tīnes vai lādes, nozog zirgus vai citas lietas, tas maksā 3 mārkas utt.

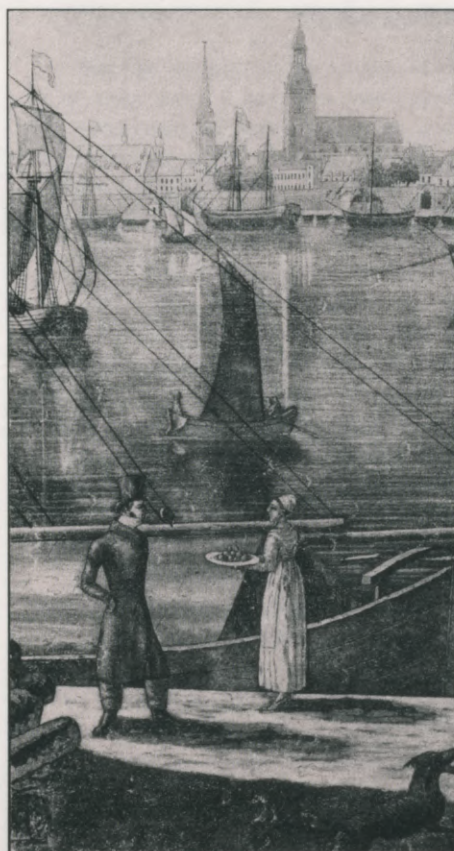
Pilsētas padome jeb rāte, ko ievēlēja iedzīvotāju sapulce, pirmoreiz dokumentos minēta 1226. g., taču jādomā, ka vienota pilsētas pašvaldība pastāvējusi jau agrāk.

Rāte viduslaiku Rīgā bija augstākā pilsētas finansu un nodokļu iestāde. Jau ar 13. gs. otro pusi tā pati sāka vēlēt jaunus locekļus vai arī pārvēlēja tos, kam bija beidzies pilnvaru laiks.

Sākumā par likumīgu Rīgas iedzīvotāju jeb namnieku varēja kļūt jebkurš, kas nomaksāja pilsētas kasē vienreizēju nodevu – 12 ēres. Jau 14. gs. šī situācija mainījās – uzņemšanai namniekos radās zināmi ierobežojumi, namnieki kļuva par privileģētu iedzīvotāju daļu. Ja kāds no namniekiem vēlējās pamest Rīgu, viņam bija jāatstāj pilsētai desmitā daļa no visiem saviem īpašumiem.

Katram namniekam bija ik gadu jāmaksā tādi nodokļi, kādi pilsētai bija uzlikti. Vispirms tā bija desmitā tiesa jeb 10% no visiem ienākumiem, kas pienācās baznīcai. Izmantojot Rīgas arhibīskapa un Livonijas ordeņa pretrunas, rīdziniekiem izdevās panākt, ka 1257. g. 15. maija bullā pāvests Aleksandrs IV atbrīvoja Rīgas pilsētu no šiem maksājumiem.

Kad pēc Livonijas ordeņa un Rīgas pilsētas 33 gadus (1297.–1330. g.) ilgušā militārā konflikta Rīgai nācās padoties, miera nosacījumi iedzīvotājiem bija ļoti smagi. Pilsētai un ikvienam rātskungam bija jāzvēr uzticība Livonijas ordeņa mestram. Pilsētai bija jāmaksā ikgadēja naudas nodeva ordeņa pils labā. Rīgas zvejniekiem jādod ordenim zivju desmitā tiesa. Ordenis ieguva tīrumus, ganības un pļavas Rīgas lauku novadā. Ordeņa īpašumi bija atbrīvoti no pilsētas nodokļiem. Pilsētas iedzīvotājiem nācās piedalīties ordeņa nemitīgajos karagājienos.

Rīgas panorāma. Fragments. 19. gs. pirmā puse.
Aukstā adata.

Rīgas degšana ilga visu nakti un aprīta pret rīta pusi pati no sevis – kad viss, kas vien varēja degt, bija pārvērties kūpošu pelnu un ogļu kaudzēs. No pilsētas izbēgušie iedzīvotāji pa lielākai daļai bija izglābušies tikai kailu dzīvību, un vienīgi bailīgākie bija šoreiz izrādījušies par gudrākiem. Tādu laimīgo bija tomēr nēcīgs skaits. Apmetušies uz tuvējiem uzkalniem, ļaudis izmisuši noraudzījās, kā liesmas bez zēlastības aprij visus viņu daudzdu darbagadu pūliņu augļus...

Bīskaps vēl paziņoja, ka mestrs, gādādams par nelaimē kritušajiem, licis tiem no savas pils krājumiem uz katru ģimeni izdalīt pa klaipam maizes un kulei miltu un, kad tie esot saņēmti, tad varot doties uz bijušām mitnēm atpakaļ.

K. Janševskis. Sv. Māras baznīcas cēlāji. R., 1994, 27.–30. lpp.

Lielāko zināmo kukuli viduslaiku Rīgas vēsturē Vācu ordenis 14. gs. 70. gados pasniedza pāvestam Bonifācijam IX, cenšoties panākt Rīgas bīskapu un augstākās garīdzniecības inkorporāciju, t. i., ka visiem Livonijas augstākiem garīdzniekiem ir jābūt ordeņa locekļiem. Kukuļa apmērs bija 11 500 zelta guldeņu — šādu summu ordenis ieņēma no virsbīskapa zemēm, ko tobrīd bija pārņēmis savā varā.

Par Bonifāciju IX runāja, ka par naudu pie viņa varot panākt jebko. Arī šoreiz tas izdevās. Kad pāvests saņēma pirmos 5000 guldeņus un nodrošināja sev arī atlikušo summu, viņš iecēla ordenim nepatīkamo Rīgas virsbīskapu Jāni IV par Aleksandrijas patriarhu un izdeva rīkojumu, ka turpmāk visiem bīskapiem, prāvestiem, dekāniem un pārējai augstākai garīdzniecībai Livonijā jābūt vācu ordeņa biedriem un jānēsā ordeņa baltais tērps.

Pēc J. Strauberga. Rīgas vēsture. R., 1937.

Sod', dieviņi, Rīgas kungus,
Kas tos karus sacēlušī!
Dod karā bāleļiņus,
Mūs' maizītes arējiņus.

LD 32172, Kandava

Taču arī arhibīskaps formāli nebija atteicies no savām feodālā senjora tiesībām. Visu 14. gs. Rīgas arhibīskapi cīnījās par savu tiesību atjaunošanu Rīgas pilsētā.

14. gs. 70. gados cīņa starp rīdziniekiem un Livonijas ordeni atsākās ar jaunu spēku. Rīga atteicās piedalīties ordeņa karagājienos un nepildīja citus 1330. g. miera līguma nosacījumus. 1424. g. Rīga pat aplika ar muitu cauri, Rīgas ostai ejošās ordeņa preces.

15. gs. sākumā Livonijas ordenis bija sasniedzis politisko virsvaru Livonijā. Lai noskaņotu pilsētu sev labvēlīgi, tas oficiāli atcēla dažas no arhibīskapa tiesībām Rīgā, tāpat arī neprasija konsekventi pildīt visus 1330. g. līguma nosacījumus.

1452. g. 30. novembrī Rīgas rātes un ģilžu pārstāvji parakstīja t. s. Salaspils līgumu par Rīgas arhibīskapa un Livonijas ordeņa divkāršo kundzību pār Rīgas pilsētu. Rīgai turpmāk bija jāzvēr uzticība abiem feodālajiem senjoriem. Pilsētas fogts (soģis) bija jāapstiprina abiem. Arī naudu Rīgā turpmāk kopīgi kala abi. Pat pilsētas iekšējās kārtības noteikumus turpmāk drīkstēja izdot tikai ar viņu atļauju. Arhibīskaps un ordenis ieguva vairākus zemes īpašumus pilsētā un tās lauku novadā. Abiem pienācās puse no tiesas ienākumiem, tāpat arī zivju desmitā tiesa utt. Turklāt pilsētai bija jāmaksā ordenim 1000 Reinas guldeņi un jāatdod tam pilsētas lielākais lielgabals "Lauva".

Tomēr jau kopš Rīgas dibināšanas pilsētai lielākos ienākumus deva nekustamie īpašumi, kas tai piederēja gan iekšpus nocietinājumiem, gan arī ārpus tiem — priekšpilsētās, plašajā patrimoniālajā apgabalā un muižu novados. Zemju bagātību izmantošana un iznomāšana vien nesedza visus pilsētas izdevumus, tāpēc radās vēl dažādi nodokļi un nodevas. Nereti aplika ar vienreizēju kolektīvu nodokli nekustamo īpašumu un turīgākos namiņus. Tas gan notika ļoti reti — piemēram, 1368. g., kad bija jāapbruņo kuģi karam pret Dāniju.

Pilsētas iedzīvotājiem nācās maksāt arī zināmas nodevas par pilsētas svaru, dzirnavu, ķieģeļu cepļu un citu uzņēmumu lietošanu. Visvairāk maksājumu tomēr ņēma no tirdzniecības darījumiem, jo tirdzniecība bija visienesīgākā saimniecības nozare, kur apgrozījās daudz naudas. Tā 1489. g. pilsēta sāka ņemt akcīzes nodokli par importēto vīnu un alu, bet 16. gs. vidū to attiecināja arī uz izvedamiem rudziem, darvu, pelniem, liniem, ādām un ievadamo svinu, sāli, siļķēm, alvu un papīru. Akcīze arī turpmāk palika viens no būtiskākajiem pilsētas ienākumu avotiem.

Pēc tam kad 1537. g. ap Rīgu sāka izveidot jaunu nocietinājumu sistēmu – vaļņus ar grāvi, bastioniem un ravelīniem, izdevumu segšanai 1551. g. aplika ar īpašu nodokli arī aldarus, iekasējot 6 šiliņus no katras izbrūvētās alus mucas.

Nodokļu ziņā sevišķi smags rīdziniekiem izvērtās Livonijas kara laiks. Nācās uzturēt savus kara algotņus, tika ieviestas dažādas papildu nodevas un rekvizīcijas gan poļu un lietuviešu, gan muižnieku labā. Nozīmīgus naudas līdzekļus prasīja neskaitāmas delegācijas uz kaimiņu zemēm, meklējot konflikta risinājumu. 1559. g. tika ieviesta jauna muiņas nodeva no visām izvedamajām precēm 2–3% apmērā no preču vērtības. Tomēr Rīgas rātei nācās aizņemties ievērojamas summas. Naudu par 6% gadā aizdeva abas ģildes un atsevišķi namnieki, it īpaši bagātākie tirgotāji. Vēlāk, gadsimta beigās, rāte izmaksāja saviem kreditoriem ap 100 tūkstošus mārkus, galvenokārt par aizdevumiem uzkrājušos procentus.

Turklāt 1559. g. Rīga saņēma arī kontribūcijas noteikumus, kas bija jāmaksā Polijas karalim. Tie skāra ikvienu pilsētas iedzīvotāju. Katram vācu un latviešu namniekam, viņa sievai un bērniem, kas vecāki par 12 gadiem, kā arī māceklim bija jāmaksā viena mārkā. Katram tirgotāju zellim un viņa māceklim

PAR RĪGAS IENĒMŠANU

Senāk Rīgu nevarējuši ne ar kādu karaspēku iekarot. Tur valdījusi sieviete, tā bijusi ragana. Krievi daudzkrāt izmēģinājušies Rīgu pārvarēt: gan pa zemes apakšu rakušies klāt, gan pa zemes virsu raudzidami pieklūt, bet viss velti. Sieviete, valdniece, burdama pārvērtusies par žagatu un, apkārt skraidīdama, nomaitājusi vai visu karaspēku.

Jau krievu cars gribējis ar visiem kareivjiem Rīgu atstāt; te pienācis viens kareivis klāt, Pēteris vārdā, sacīdams: "Es gan varu Rīgu iekarot, bet tad man pēc dieni trīs jāmirst. Tā žagata, kas tur skraida, neļauj mums kaujā uzvarēt. Viņa ir Rīgas valdniece. Ja šo valdnieci nogalinātu, tad Rīga padotos, bet man būtu jāmirst."

Krievu cars apsolījis kareivim un viņa radiem daudz bagātības, ja viņš žagatu nonāvēšot. Bet šis atteicis: "Man nav ne bērnu, ne radu — esmu viens vienīgs.

Bet, ja tu, car, apņemies uzcelt baznīcu, nosaukt to manā vārdā par Pētera baznīcu, tad es žagatu nošaušu. Man tikai vajadzētu tad deviņas sudraba lodes — tādas, kas viena par otru trīs reiz smagākas. Bez tam katrai lodei jābūt trim zīmēm virsū."

Cars visu to apsolījis, lai tikai varētu Rīgu iekarot. Tad karavīrs atkal ieteicies:

"Rīgai vēl vienu reizi ir jāuzbrūk, lai žagata mums pretim izskrietu, ka var to nonāvēt."

Cars devis visu vajadzīgo, pavēlējis arī pilsētai uzbrukt, bet pats noskatījies, kas tur, gudrs, izjūks.

Žagata izskrējusi un Pēteris šāvis žagatai, žagata Pēterim: abas lodes, Pētera un žagatas, saskrējās viena pret otru. Šāvuši otrreiz — atkal lodes kopā; tomēr Pētera lode jau atcirtusi raganas lodi atpakaļ. Trešā Pētera lode vēl vairāk aiztriekusi raganas lodi atpakaļ. Un tā arvienu vairāk un vairāk, kamēr beidzot abas lodes raganai ieskrējās krūtīs; viņa novēlusies gar zemi un izdzisusi; Rīga tūlīņ padēvusies.

Cars pavēlējis uzcelt baznīcu, nosaukdams to uzvarētāja kareivja vārdā par Pētera baznīcu. Šī baznīca ir vēl šodien Rīgā. Bet ragana ikkatru Jaungada nakti iznākot no

Daugavas, vaicādama:
"Vai Rīga gatava?"

Cita balss atkal atbildot:
"Vēl nav! Vēl viņa ir Pēterim."

Ja kādreiz balss atbildešot: "Ir gatava!", tad Rīga nogrimšot ar visiem iedzīvotājiem un palīkšot tai raganai par mitekli.

Rīgas panorāma. Fragmenti. 19. gs. pirmā puse.
Aukstā adata.

"Mēs nākam kādā ļoti steidzīgā un svarīgā darīšanā," Šiliņš paskaidroja. "Mēs gribam ar viņa augsto ekselenci izrunāties zem četrām acīm." Kambarulainis noraustīja kamiešus. "Ka jūs gribiet, to es ticu, — bet vai viņš grib?" "Ja viņš zinātu, ko mēs viņam gribam teikt, tas liktu mūs tūdaļ priekšā saukt!" Šiliņš lūkoja iegalvot. Un, gribēdams saviem vārdiem piedot vairāk ticamību, tas iespieda kambarulainim ko čaukstošu sauja.

Sulainis, nemaz nepaskatījies, zināja, ka tas ir papīra rublis. Vēl vairāk izbrīnījies, viņš uzskatīja šos vīrus. Īstie muži, nāk locīdamies caur ķēķi, bet dod tik bagātīgu dzeramnaudu. Nu kas, — viņš jau tos var arī piesacīt.

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 487. lpp.

arī nācās maksāt vienu māru. Viena māra bija jāmaksā namdarim, mūrniekam, linu audējam, sāls un alus nesējam, liģerim un jebkura cita darba darītājam, kā arī viņa sievai. Viņu bērniem un latviešu kalponēm un kalpiem, kas vecāki par 12 gadiem, nodokļa lielums — viens vērdiņš. Ikvienam namniekam bija jāatdod divas no katrām sava īpašuma tūkstoš mārām.

16. gs. otrajā pusē Rīgas tirgotāji vēl sāka maksāt īpašu maitu, t. s. portoriju, ko Polijas karalis Stefans Batorijs 1582. g. uzlika visām pa jūru ievestajām precēm, izņemot dzērienus. Pilsēta no šiem ienākumiem saņēma vienu trešdaļu ostas uzturēšanai, bet pārējo ieskaitīja Polijas valsts ienākumos.

Rīga tomēr pārgāja zviedru rokās, un 1621. g. 25. septembrī rāte un namnieki zvērēja uzticību zviedru karalim, kurš savukārt izsniedza Rīgai privilēģiju kodeksu. Tā 6 pantos bija runa par rīdzinieku nodokļiem:

ja pilsētnieks pārceļas uz citu vietu, tas var ņemt savu mantu līdzī, bet pēc vecā paraduma jānomaksā pilsētai katrs desmitais feniņš; karalim pienākas tūkstotis poļu florīnu, kas jānodod jau pa Jāņiem; porto (muitas) naudas jāmaksā pēc poļu noteikumiem, un pilsētai paliek puse; muitas ienākumi izlietojami visas zemes labā; citi pilsētas ienākumi un nodokļi paliek pilsētai; kara gadījumā pilsētai jānodod zviedriem 300 karavīru ar dažiem lielgabaliem un municiju.

1629. g. zviedri ieviesa jaunu muitas nodokli — licenci visām importa un eksporta precēm 3–5% apmērā. Tas zviedru valdībai ienesa lielas summas, bet stipri apgrūtināja Rīgas tirdzniecību. Neraugoties uz visām rīdzinieku pūlēm, Gustavs Ādolfs nepiekāpās un kategoriski atteicās licences atcelt.

17. gs. pirmajā vietā visos dokumentos bija sūdzības par nekārtībām un bezkontroles saimniecību Rīgā. Rātes locekļi bija pieraduši pilsētas kasi lietot kā personīgo, daudzus ienākumus pat neregistrējot, bet tieši iepludinot

savās kabatās. Ar to nevarēja samierināties Lielā ģilde, kas 1675. g. iesniedza karalim plašu memorandu par rātes patvarīgo un nelietderīgo darbību Rīgā. Konflikts bija nobriedis tik tālu, ka karalim tiešām nācās iejaukties.

1675. g. 11. augustā Kārlis XI izdeva rīkojumu, ka visiem ieņēmumiem jāsaplūst vienā pilsētas kasē, par ienākumiem un izdevumiem jābūt stingrai uzskaitē, ko kontrolē visu triju kārtu (rātes, Lielās un Mazās ģildes) pārstāvji. Tiem jāizveido kases kolēģija, bez kuras lēmuma nedrīkst izdot nevienu grasi pilsētas naudas.

Rāte mēģināja ignorēt šo rīkojumu, par ko Lielā ģilde atkal ziņoja karalim. Beidzot rāte 1679. g. bija spiesta līgt ar abām ģildēm par rātes locekļu turpmākām algām. Līgumā rāte atteicās no visām dāvanām un ieņēmumiem, ko tā saņēma no zemessōga apgabala, – kopsummā par 10 500 Alberta dālderiem, paredzot, ka turpmāk tos saņems no pilsētas kases algas veidā. Arī kancelejas ierēdņi un eltermaņi dāvanu un citu ienākumu vietā nu sāka saņemt noteiktas algas. Mācītāji, skolotāji, mediķi tāpat saņēma savas līdzšinējās algas naudā vai graudā.

Savukārt Lielās un Mazās ģildes pārstāvji ieguva dažādas priekšrocības ieņemt izdevīgus amatus. Tas savukārt abām ģildēm radīja vēlmi pēc iespējas norobežoties no pārējās Rīgas sabiedrības.

Ziemeļu karš un tā sekas

1700. g. sākās Ziemeļu karš, kad pret zviedru karaspēku stājās gan poļi, gan sakši, gan krievi. Pārmaiņus tie mēģināja ieņemt arī Rīgu, taču līdz pat 1710. g. tas neizdevās.

1709. g. rudenī Pēteris I ieradās pie Rīgas un 15. novembrī pats izšāva uz Rīgu pirmās trīs bumbas. Rīga bija ilgajā karā novārdzināta. Stāvoklis bija smags ne tikai tāpēc, ka kara

MĪKLA

Balta gotiņa tīruma vidū:
Daudz vilku nāk,
Bet nevar ne apēst, ne izdzert. —
Rīga.

917, 3254, Svēte

...lielum lielo karaspēka daļu izvietoja pa iedzīvotāju dzīvokļiem, iemitinot vismaz vienu kareivi vai virsnieku katrā dzīvoklī. Šis klausas negāja secen nevienam. Bagātākiem iedzīvotājiem bija jāuzņem virsnieki ar apkalpotājiem, nododot to rīcībā vairākas istabas un virtuvi; nabagajiem bija jāuzņem savā dzīvoklī kaut vai viens kareivis. Dzīvokli novietotajam kareivim vai virsniekam bija jādod guļasvieta un noteikta uztura norma, kura trīs reizes dienā virtuvē bija jāļauj sagatavot. Vajadzības gadījumā dzīvokli uzņemamo kareivju skaitu palielināja. Kara laikā parastā norma bieži vien tika vairākkārt pārsniegta. Miera laikā uz 1500 saimniecībām ieskaitīja 1500 virsniekus un kareivjus, t. i., vienu kājnieku pulku ar artilērijas pusrotu, bet 1756.—1764. gadā pie Rīgas cietokšņa iedzīvotājiem novietoja caurmērā 4000—6000 kareivju; 1809.—1814. gadā šis skaits sasniedza pat 20 000, citiem vārdiem sakot, uz katru pilsētas iedzīvotāju skaitījās divi vai trīs karavīri. Kāds zobgalis 1820. gadā aprēķinājis, ka ridzinieki savas dzīvokļu klausas esot izpildījuši jau līdz 1950. gadam. Un tā tas tiešām bija!

J. Juškevičs. Vecā Rīga. R., 1994, 57. lpp.

Tad viņi visi četri reizē atrāvās nost, jo Pucīgs atmuguriski saļīma uz atraitnes nama kāpnēm, acis tam izspiedās, vaigs kļuva pēkšņi sarkanizls, uz lūpām parādījās asiņainas putas, izmisis gārda kakls.

— Melnais jātnieks — redzat melnās nelaimes jātnieku? Viņš patlaban jā gārā — vai tad tiešām nekā neredzat jūs, nelaimīgie ļautiņi? Ak, cik nu tumši paliek gaisi, Dievs Tēvs, apžēlojies, nu es degu viss!

Kanna gribēja noliekties pie mirēja, bet Helms vilka kaprāli nost no Pucīga, kam jau zilgantumsīe mēra plankumi sejā un baisi nespodrs skats.

— Musketier, mēs te nekā nespējam līdzēt, — skolotājs apskatījies noteica, mazuliet ietricējās balsis. — Nāciet līdzī, es jūs lūkošu aizvest nostāk no tās nelaimes un tad iešu to pieteikt rātes sulaiņiem.

— Majora kungam arī, — Kanna salauzti sacīja, — jo nu tās jaunās bēdas namniekiem un karavīriem visiem vienas un glābīņa nekur.

Vecīte, bailīgi spieždamās gar sienu un lūkodama tikt bez pieskaršanās garām mēra slimniekam, kas jau raustījās agonijā, ielavījās namā, un pēc maza brīža nu atskanēja no iekšas trīcošā balsī dziedātas sērgas laiku dziesmas drūmā meldīja.

To padzirdot, ielas namu logos parādījās un žigli gaisa šausmu pilnas sievu un vīru acis. Gaisā novaida apspiests šausmu brēciens, kaplogi cirtās ciet trakā steigā, it kā pie tiem jau būtu parādījies pats melnās nāves rēgs. Kāda rūts, gan jau agrāk plīsusi un nu par stipru piecirsta, izbīra skanēdama un sašķīda uz bruģa akmeņiem; stikla žēlabainā šķīdona izskanēja baisīgā ielas tukšumā kā izmisisi šņukstēšana.

Sērgas sagrābtāis uz kāpnēm jau bija beidzis savas mokas, stīvi vērstis augšup tā briesmīgais vaigs. Un blaku mironim ceļos notupusies dūšīgā, pielīpšanas bailju nievātāja sieva, rokas salīkusī, nu dudīnāja latviešu mēlē līdzī vecās, augšā lūgušās vācu māmiņas vilktai mēra laiku baznīcas dziesmas meldījai:

Aplīec žēlastības kārtis
 Apkārt mūsu paspārnei,
 Aptriep durvis, apzied vārtus
 Ar tā Jēra asini!
 Lai tas, kas tos ļaudis kauj,
 No mums savu kāj' atrauj.

A. Grīns. Melnais jātnieks. R., 1991, 66.—67. lpp.

dēļ tika noslēgtas visas robežas un Rīgas tirdzniecība paralizēta, bet vēl lielākus zaudējumus sagādāja tas, ka Rīgas tirgotāji bija izdevuši uz parāda preces, kā arī izsnieguši avansus preču iepirkšanai Krievijā, Polijā un Lietuvā par 1 100 000 dālderiem, un šo milzīgo naudu nu nācās zaudēt.

Sakšu uzbrukuma laikā nodedzināja un nopostīja visas priekšpilsētas, bet, sakšiem ieņemot Daugavgrīvu, uz pusotru gadu atgriezta Rīgu no jūras.

Nāca klāt vēl kara izdevumi un kontribūcijas, kas, sevišķi pēc Vidzemes izpostīšanas, smagi gūlās uz Rīgas iedzīvotāju pleciem. 1718. g. sastādītajā dokumentā teikts, ka Rīgai 1703. g. bijis jāizsniedz zviedru valdībai 12 000 valsts dālderu kā aizdevums, 20 000 dālderu kā kontribūcija, un vēl 4500 dālderu, kā arī jāveic kareivju izmitināšana, 1704. g. jāmaksā atkal 6000 dālderu kontribūcijas, 1705. g. vēl 7577 dālderu un aizdevums — 800 lastu rudzu; tajā pašā gadā krievi nopostīja Pārdaugavu un Rīgas zemes Daugavas kreisajā krastā. Gubernators Frēlihs mēģināja naudas vērtību paaugstināt divkārti, bet 1706. g. šo rīkojumu atcēla. 1708. g. nāca ar agru ziemu, vētrām un plūdiem, un neredzēti bargu salu, kam sekoja briesmīgie 1709. g. plūdi.

Daugava applūdināja salas un Pārdaugavu un aiznesa mājas ar visiem iedzīvotājiem jūrā. Bojā gāja gandrīz visi kuģi un milzīgi kokmateriālu daudzumi ostā. Zaudējumi bija ārkārtīgi lieli, bet pilsētas stāvokli vēl pasliktināja tas, ka 1708. g. nācās uzturēt 4000 rekrūšu, kas izmaksāja 170 000 dālderu.

Pēc zviedru sakāves Poltavas kaujā Rīgas aizsardzībai nodeva 12 000 vīru lielu garnizonu, tomēr laika bija par maz, lai pilsētu pietiekami apgādātu ar pārtiku un citu nepieciešamo. Rīgā turklāt vēl sabēga priekšpilsētu un apkārtējo lauku iedzīvotāji.

Krievu baterija apšaudīja pilsētu, nodarot lielus postījumus. Iedzīvotāji slēpās pagrābos un kazarmās. 13. decembrī citadelē uzsprāga

pulvera noliktava, bojā gāja ap 800 cilvēku. Rīgā sākās bads: cilvēki ēda zirgu gaļu, vairāki tūkstoši nomira badā, cenas cēlās, pūrs rudzu 1710. g. martā maksāja 1 1/2 dāldera, jūnijā jau 4 dālderus, aita martā maksāja 2 dālderus, jūnijā – 9 dālderus, bet jūnija beigās vairs nekas nebija dabūjams ne par kādu naudu.

Lielais posts un mēris spieda pilsētu padoties. 1710. g. 2. jūlijā Rīgā ienāca krievu karaspēks, 14. jūlijā Rīgas namnieki un Vidzemes muižnieki ļoti svinīgos apstākļos tirgus laukumā nodeva uzticības zvērestu Krievijas caram.

No visiem Rīgas iedzīvotājiem bija palikuši dzīvi, pēc vienām ziņām, trešā daļa, pēc citām – tikai sestā. Sevišķi bija cietuši latvieši. No 150 līģeriem vien dzīvi bija palikuši tikai 16. Atstātās mājas postīja krievu zaldāti. Vienpadsmit kara gadus no Rīgas nebija izvesti mēsli un atkritumi. Divu gadu laikā pēc kara pilsētu vēl neizdevās iztīrīt, beidzot pat bija jāsūta palīgā karaspēks.

Pēteris I oficiāli atzina visas pilsētas agrākās privilēģijas – statūtus, tiesas, amatus, brīvības, paražas, ieradumus un īpašumus. Tika solīts pat vēl vairāk, taču krievi nebūt nepildīja visu, ko solīja.

Pēteris I solīja Rīgu atbrīvot no kareivju uzturēšanas, taču novietoja pilsētā lielu garnizonu.

Rīgas namnieku militārie spēki tika atbruņoti un neoficiāli izformēti. Rātei atņēma pat pilsētas vārtu atslēgas, un tikai pēc ilgiem gadiem tās izdevās atgūt.

Rīgas rāte vairs nejutās pilsētas saimniece, un Pēterim I drīz vien izdevās lautz mēģinājumus pretoties cara un valdības rīkojumiem. Bija beidzies Rīgas politiskās patstāvības laikmets. Par tās likteni nu lēma valsts vara.

Pēc Rīgas iekļaušanas Krievijas impērijas sastāvā zviedru muitas likumi un tarifi palika spēkā. Pieaugot izdevumiem sakarā ar

1765. g. Smoļenskas un citu pilsētu strūgu tirgotāji par nelikumīgajām muitām bija sastādījuši plašu sūdzību, ko iesniedza Rīgas rātei. Tajā bija teikts, ka Veļižā esot jāmaksā muita 2 dāld. no strūgas. Sūdzētāji atzīmē, ka tiem neesot zināms, ka šāda muita būtu likumīgi ieviesta.

Pirms kāda laika arī Surazā sākts ievākt no katras strūgas 2–3 dāld., bet kopš 1758. g. muita pieaugusi un tagad sasniedzot 5 dāld. Vitebskā notiekot strūgu vizitācija un arī ievācot nodokli. Muita vēl tiekot ņemta

Ullā (tur stādot zaldāti ar šautenēm un no tiem "jāatpērkoties") un Bešenkovičos (vairāki dāld. no strūgas). Daugavpili atņemot Vitebskā izdotās kvītas par muitas nomaksu un pieprasot nomaksāt otrreiz. Bez tam vēl esot dažādas nodevas rakstvedim (50 kap.), zaldātiem (15 kap.), "zobeniem" (10 kap.) utt. Muitnicu nomnieki iedzīvošanās nolūkos darīja dažādas nelikumības. Preču piegādātāji apraksta raksturīgu gadījumu: ja strūdzinieki vai ploštnieki atpakaļceļā pie maitnīcas pienākot naktī, tad viņi klauvējot, lai uzmodinātu nomnieku, bet tas izliekoties, ka nav pamodies; tad viņi noliekot naudu uz loga, bet nomnieks ļaujot kādu gabalu aiziet, tad panākot un izliekoties, ka nekādu naudu nav saņēmis, un pieprasot samaksāt vēlreiz, turklāt piedevām vēl soda naudu...

Tirgotāji izteica vēlēšanos, lai muitas likmes būtu stingri noteiktas.

A. Pāvulāne. Rīgas tirdzniecība ar meža materiāliem 17.–18. gs. R., 1975, 120. lpp.

Rīgas panorāma ar krievu karavīriem. 1791. gads.
Neimaņa vara grebuma fragments.

pastāvīgu karaspēka uzturēšanu, 1718. g. Pēteris I visā valstī izsludināja jaunu, t. s. galvas naudas nodokli. Tā bija pāreja no "sētas" kā nodokļu aplikšanas vienības uz "dvēseli". Lai šādu nodokli varētu iekasēt, bija nepieciešama iedzīvotāju skaitīšana jeb revīzija. Baltijas guberņās tā sākās 1782. gadā.

Nodokļu ievākšanas dienesti

Sākumā Rīgas rāte pati reģistrēja nodokļu maksātājus un iekasēja nodokļus. Kļuva iespējams izsekot Rīgas iedzīvotāju skaita izmaiņām un arī aptuvenam sastāvam, lai gan revīzijas reģistrēja nevis faktiski pilsētā dzīvojošos iedzīvotājus, bet gan tos, kuri tur bija pierakstīti un maksāja nodokļus.

Ai, rudzīti, rogainīti,
Tev bij sen noziedēt:
Visi Rīgas precinieki
Par tevīm naudu skaita.

Bb 19, 4014, Venta

Šo procesu par 18. un 19. gs. rūpīgi pētījis vēsturnieks R. Širants. Pēc pirmās iedzīvotāju revīzijas datiem, t. s. pilntiesīgie Rīgas pilsētas iedzīvotāji – namnieki – veidoja tikai niecīgu mazākumu no kopējā pilsētas iedzīvotāju skaita. Tie bija tikai 19,1%, bet Rīgas vienkāršie iedzīvotāji – 80,9% (no tiem zeļļi un mācekļi, tai skaitā arī tirgotāji – 6,8%, cilvėki ar dažādu nodarbošanos, t. i., rokpeļņi, algādži utt. – 41,4%, mājkalpotāji – 15,8%, dzimtzemnieki saimnieki – 7,8%, dzimtcilvėki saimes ļaudis – 7,7% utt.

Pieaugot darbības apjomam, 1806. g. nodibināja īpašu nodokļu pārvaldi, kas bija pakļauta ķemerejas tiesai. Tika noteikts, ka ikvienam iedzīvotājam bija jābūt leģitimācijas dokumentam. Uz vietas dzīvojošajiem par tādu noderēja nodokļu nomaksāšanas kvīts, bet izbraucējiem – maģistrāta izdota pārtikas pase jeb plakātpase, ko varēja saņemt, uzrādot kvīti par nodokļu nomaksāšanu. Visi pilsētas nodokļu maksātāji tādā kārtā bija cieši saistīti ar nodokļu pārvaldi.

Lai pārbaudītu nodokļu maksātāju sastāvu, laiku pa laikam notika jaunas iedzīvotāju skaita pārbaudes. Revīziju mērķis bija savākt pareizus datus nodokļu aprēķināšanai un sastādīšanai katrai nodokļu maksātāju grupai atsevišķi. Revīziju materiāli noderēja arī par pamatu rekrūšu savākšanai. Tādēļ nodokļu pārvaldei uzdeva arī kārtot rekrūšu lietas un iekasēt t. s. rekrūšu nodokli.

Nodokļu pārvaldes vadītāji bija viens rātes loceklis un divi Lielās un Mazās ģildes ievēlētie pārstāvji. Tas raksturo nodokļu pārvaldes svarīgumu, jo pilsētas rātes un abu ģilžu pārstāvji piedalījās tikai nedaudzu, pašu nozīmīgāko pilsētas iestāžu vadīšanā.

Vēlāk nodokļu pārvaldei atņēma tiesības izgatavot iesaucamo sarakstus. Pilsētas valde 1887. g. 13. februārī nolēma nodibināt īpašu karaklausības biroju. Abas iestādes – nodokļu pārvalde un karaklausības birojs – sākumā atradās vienā namā, Šķūņu ielā 11.

Pilsētas pašvaldības reformas laikā Vidzemes guberņas valde Rīgas nodokļu pārvaldi pilnīgi pakļāva sev. Rāte protestēja un gribēja panākt, lai visi svarīgākie nodokļu pārvaldes raksti tiktu sūtīti guberņas valdei nevis tieši, bet gan caur rāti. Taču rātes prasību noraidīja. Senāts ar 1888. g. 25. oktobra ukazu atņēma Rīgas rātei visas līdzšinējās tiesības attiecībā uz pilsētas nodokļu pārvaldi, motivējot savu soli ar to, ka rāte un abas ģildes vairs nepārstāvēt visus pilsētas iedzīvotājus, to tagad darot jaunā augstākā iestāde – dome. Turpmāk ik gadus budžeta un ievāktu komunalno nodokļu pārskati bija iesniedzami guberņas iestādēm.

Nodokļu pārvalde turpināja pastāvēt kā Rīgas pilsētas iedzīvotāju kopas dzimtsarakstu iestāde, pasu nodaļa un nodokļu ievācēja kopas slimnieku un nespējnieku atbalstīšanai. Kā tāda tā turpināja darboties līdz 1917. g. 31. decembrim, kad vācu okupācijas vara, aplikusi pilsētas iedzīvotājus ar vispārīgo ienākumu nodokli, likvidēja līdz šim pastāvošo pilsētas nodokļu maksātāju kopu un līdz ar to arī Rīgas pilsētas nodokļu pārvaldi.

Nodokļu maksātāji

Dokumenti, kas saglabājušies par nodokļu pārvaldes darbību, sniedz bagātīgu materiālu par Rīgas iedzīvotājiem, viņu nodarbošanos, ienākumiem utt.

Līdz 18. gs. beigām par Rīgas pilsētas pilntiesīgiem iedzīvotājiem skaitījās namnieku Rīgas rātes, Lielās un Mazās ģildes locekļi, kas bija apvienoti t. s. namnieku kopā. Viņu rokās atradās pilsētas administratīvā, ekonomiskā, juridiskā vara un pa daļai arī kultūras lietu pārziņa līdz pat 19. gs. beigām. Pārējie iedzīvotāji pilsētas pārvaldē netika pārstāvēti.

Vietniecības laikā feodālās namniecības kārtas priekšrocības likvidēja un pilsētas pārvaldi

"Atvainojat," fon Bimmelšteins ieminējās, "mēs atklīstam no sava tiešā priekšmeta. Mums tagad ir jāvienojas, kā rīkoties pie nākamām vēlēšanām, lai dabūtu pēc iespējas nospiedošu majoritāti. Caur nodokļu atļaišanu mazajiem mājsaimniekiem, proti, visiem, kas maksā pa 2 rbl. 40 kap., ir nobīdīti pie malas pāri par 600 latviešu vēlētajū. Tie pat nav izsacījuši nekādu lielu protestu. Panākta arī vienošanās ar arhitekta Baumaņa un enkurnieku eltermaņa Štrauha grupu. Tomēr šo labi domājošo ir ļoti maz, un latviešu vēlētajū sapulce no viņiem galīgi novērsusies. Mums tādejā jāatrun vēl citi ceļi, kā iegūt balsis..."

"Ī nu!" Konrāds Bornhaupts ķildīgi ieņņācās. "Vai jūs domājat, ka mums tās balsis vajadzētu pirkt?"

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 418. lpp.

Pēteris Krauklītis šinī lietā bija atnācis pie Veinberģa aprunāties un aizrādīt, uz ko lai viņš sevišķi "Baltijas Vēstnesī" raksta. Bet Veinberģis pats to zināja. "Ja jau tā prot vēlēšanu sarakstu sastādīt," viņš, sāpīgi smiedamies, sacīja, "tad jau uzvarēt nav nekāda skola. Pilsētas valde visiem maziem namu īpašniekiem, kuri maksā pilsētai gadā 2 rubļus 40 kapeikas un mazāk, atlaidusi nodokli pavisam un strīpojusi tos no vēlētajū saraksta. Nodokļu atļaišanu viņai neviens nav lūdzis, viņa to darījusi patvarīgi uz savu galvu, lai mazajiem latviešu namsaimniekiem laupītu vēlēšanas tiesību. Mēs par to iesniegsim sūdzību..."

"Tādi mēs, latvieši, esam," Pēteris Krauklītis sūrojās, "par lēču virumu mēs pārdodam savu pirmdzimtību. Visi tie Baumaņi, Rullji, Medņi, Štrauhi un Einbergi, kādēļ viņi balsoja kopā ar vāciešiem? Tu viņus "Baltijas Vēstnesī" pienaglo pie kauna staba, šos tautas nodevējus!"

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 429. lpp.

sakarā ar jauno vēlēšanas likumu savās rokās pārņēma visu mantīgo pilsētas iedzīvotāju pārstāvji. Bet pēc vietniecības iekārtas atcelšanas Rīgas namnieki no jauna atguva zaudētās tiesības un privilēģijas.

Blakus namnieku kopai 18. gs. beigās pastāvēja otra – pilsētas iedzīvotāju kopa, kurā apvienojās visi iedzīvotāji. Tā izveidojās sakarā ar galvas naudas nodokli Baltijas provinču iedzīvotājiem. Tiem, kas bija nodarbināti tirdzniecībā, amatniecībā, rūpniecībā vai kādā citā nozarē, bija jāpierakstās attiecīgās pilsētas kopā un jāuzņemas daļa nodokļu un pienākumu. Izveidoja nodokļu maksātāju kopu, kurā neietilpa tie, kas ar likumu bija atbrīvoti no nodokļu maksāšanas.

Pilsētas iedzīvotāju kopā ierakstījās arī no dzimtbūšanas atbrīvotie un Rīgā ieradušies zemnieki. Viņi parasti pieslējās vismazāk atalgotajai pilsētas iedzīvotāju grupai un maksāja tikpat lielu nodokli kā pārējie zemnieki. Darbu viņi atrada Rīgas manufaktūrās un amatniecības nozarēs, jo 1818. g. amatniecības noteikumi deva gandrīz katram iespēju nodarboties ar amatniecību, bet 1824. g. pavēle – arī ar siktirdzniecību, ja vien attiecīgā persona iestājās Rīgas nodokļu maksātāju kopā un tās rīcībā bija zināms kapitāls. Paša ražoto produkciju drīkstēja pārdot tirgū, un tās ražotājam līdzās ģimenes locekļiem atļāva vēl nodarbināt trīs strādniekus. Bijušos dzimtcilvēkus, kas iestājās Rīgas iedzīvotāju kopā, 18. gs. beigās sauca par piedzīvotājiem.

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas Kurzemē 1817. g. un Vidzemē 1819. g. bijušo dzimtcilvēku skaits Rīgā pakāpeniski pieauga. Visvairāk viņi sāka ieplūst pilsētā pēc 1860. g. reformām. Kopā uzņēma Krievijas pavalstniekus ar pilsētas kopas piekrišanu; šo priekšrocību Baltijas provinču pilsētām piešķīra 1840. gadā. Rīga pēc augstāko varas orgānu pieprasījuma zināmos gadījumos tomēr bija spiesta savā pilsētas iedzīvotāju kopā uzņemt jaunus

Umurkumurs Rīgā. 1842. gads. T. H. Rikmaņa litogrāfijas fragments.

locekļus bez kopas piekrišanas. Tomēr tādos gadījumos pilsēta neuzņēmās nekādas saistības attiecībā uz viņiem. No viņiem neprasija iestāšanās naudu, un viņi nemaksāja arī nodokļus, bet līdz ar to nebaudīja tiesības uz pilsētas pabalstu slimības un darba nespējas gadījumos. Šādas personas nodokļu pārvaldē kārtoja vienīgi savus personīgos dokumentus.

Uzņemšana Rīgas pilsētas iedzīvotāju kopā notika ar Vidzemes kamerālvaldes piekrišanu. Kandidātam nācās iemaksāt drošības naudu – zināmu garantiju, ka viņš spēs samaksāt visus nodokļus. Ja nodokļus nesamaksāja, no drošības naudas atvilka attiecīgo summu. Drošības naudas lielums 1840. g. bija šāds: iestājoties kalpotāju *okladā*, – 28 sudraba rubļi, strādnieku *okladā* – 42 sudraba

Rīgas pils, kroga nams
Bez naudiņas nemieloja,
Bez naudiņas nemieloja,
Bez smagā vezumiņa.

961, 3882, Aloja

rubļi, pilsoņu un cunfšu *okladā* – 70 sudraba rubļu.

Pēc galvas naudas nodokļa atcelšanas atcēla arī drošības naudu. Tās vietā, pēc Vidzemes ģenerālgubernatora 1869. g. 23. janvāra pavēles, Rīgas rātei no jaunajiem pilsētas kopas locekļiem nācās iekasēt t. s. iestāšanās naudu, kas, atkarībā no kandidāta ģimenes stāvokļa un *oklada*, bija no 5 līdz 30 rubļiem.

Rīgas pilsētas iedzīvotāju kopas locekļi 19. gs. sadalījās vairākās kārtās – goda pilsoņos, pilsoņos, literātos, tirgotājos, cunfšu piederīgajos, brīvajos strādniekos un kalpotājos. Dažas no šīm kārtām bija privileģētas. To piederīgos atbrīvoja no galvas naudas nodokļa, rekrūšu došanas un miesassoda. Pāri pilsētnieku kārtām visaugstāk pacēlās dižciltīgo un garīdznieku kārtas.

Tā kā pilsētas zemāko kārtu piederīgie pēc iestāšanās zināmos valsts iestāžu amatos varēja izpelnīties personīgo vai mantojamo dižciltību, tad, lai pasargātu dižciltīgo kārtu no šādu zemāku slāņu ieplūšanas, 1832. g. tika radīta jauna – goda pilsoņu kārtā privileģētajiem pilsētniekiem.

Goda pilsoņi dalījās divās grupās – goda pilsoņos ar mantojamām tiesībām un personīgajos goda pilsoņos. Jautājumu par piederību pie vienas vai otras grupas izšķīra Heraldikas departaments pēc attiecīga pieprasījuma un dokumentu iesniegšanas.

Mantojamās goda pilsoņa tiesības piešķīra Krievijas universitātes beigušajiem doktoriem un maģistriem, Mākslas akadēmijas absolventiem ar mākslinieka grādu, tirgotājiem, kam bija komercpadomnieka vai manufaktūras padomnieka tituls, tirgotājiem un viņu ģimenēm, ja 20 gadus bija maksāts pirmās ģildes nodoklis. Rīgā mantojamās goda pilsoņa tiesības lielākoties ieguva minētie tirgotāji (arī ebreju tirgotāji) un viņu ģimenes locekļi.

Personīgā goda pilsoņa tiesības piešķīra Krievijas universitāšu absolventiem, kam bija

kandidāta grāds, provizoriem, veterināriem un viņu palīgiem, daudzu citu augstāko mācību iestāžu absolventiem, nopelniem bagātiem ierēdņiem u. c., pavisam 31 kategorijai. Personīgie goda pilsoņi savu titulu pēcnācējiem neatstāja. Pēc pilngadības sasniegšanas viņu pēcnācējiem bija jāiestājas kādā zemākā – nodokļu maksātāju kārtā.

Nākamo privileģēto pilsētas iedzīvotāju kārtu Baltijas provincēs parasti sauca par literātiem. Pēc būtības tas bija no nodokļu maksāšanas atbrīvots un no pilsētas nodokļu maksātāju kopas izslēgts pilsonis. Šīs tiesības parasti ieguva visi Krievijas augstskolu absolventi, Rīgas jūrskolu beigušie stūrmaņi un viņu palīgi, Rīgas pilsētas mērnieki un taksatori, kas bija beiguši Mērniecības institūtu, telegrāfisti un pasta resora mehāniķi, visi aktīvajā karadienestā iesauktie karavīri, Rīgas politehnikuma izcilākie absolventi u. c. Kā redzams, tiesības ieguva vai nu pēc augstāko mācību iestāžu absolvēšanas, vai arī iestājoties tādā valsts dienestā, kur pēc likuma šīs tiesības pienācās.

Nākamās Rīgas iedzīvotāju kārtas veidoja t. s. nodokļu maksātāju kopu.

Tomēr arī tajās nebija vienlīdzības, jo dažas nodokļu maksātāju kārtas bija privileģētākas par citām.

Vispirms jāmin tirgotāji, trīs tirgotāju ģilžu piederīgie. Viņus atbrīvoja no galvas naudas nodokļa, toties viņi maksāja kapitāla nodokli – 1% no sava apliecinātā kapitāla lieluma. Tirgotājus nedrīkstēja sodīt ar miesas sodu, un viņi bija brīvi no rekrūšu došanas. Tirgotāju ģildes uzņēma ikvienu, kam bija lielāks kapitāls par 500 rubļiem. Pēc kapitāla lieluma tirgotājus iedalīja: trešajā ģildē – ar kapitālu no 1000 līdz 5000 rubļu, otrajā – no 5000 līdz 10 000 rubļu, bet pirmajā tos, kuru kapitāls pārsniedza 10 000 rubļu. Piesakāmā kapitāla lielumu tirgotājiem ar laiku palielināja. Tomēr tirgotāju nodevas valstij, salīdzinot ar gūto peļņu, bija mērenas.

Pēdējās četras zemākās pilsētas iedzīvotāju kārtas parasti sauca par *okladiem*. Pavisam bija četri *okladi* – pilsoņu, cunfšu, strādnieku un kalpotāju. Pilsoņu un cunfšu *oklada* piederīgie baudīja zināmas privilēģijas, jo viņi, lai gan maksāja galvas naudas nodokli, tomēr bija atsvabināti no miesas soda un rekrūšu došanas, to aizstājot ar rekrūšu nodokļa nomaksāšanu. Pilnīgi nekādu privilēģiju nebija strādnieku un kalpotāju (bez noteiktas mēnešalgas) *okladu* piederīgajiem. Viņi maksāja nodokli, deva rekrūšus, un viņus varēja sodīt ar miesas sodu.

Rīgā dzīvoja arī piederīgie pie citu pilsētu un pagastu kopām. Daudzi no laukiem ienākušie kopā neiestājās, jo nācās nomaksāt diezgan augstu drošības jeb iestāšanās naudu un arī Rīgā maksājami nodokļi bija lielāki.

Dzīvot Rīgā un palikt ārpus pilsētas iedzīvotāju kopas bija likumīgi atļauts. Bet slimības un trūkuma gadījumos pilsētas pabalstu šādas personas nesaņēma. Šo pabalstu nācās sniegt tās vietās kopai, pie kuras šīs personas piederēja, kur maksāja nodokļus un saņēma personīgos dokumentus.

Savukārt tie Rīgas kopas locekļi, kas bija atstājuši Rīgu uz kādu laiku un apmetušies citā Krievijas pilsētā vai guberņā, bet no Rīgas kopas nebija izstājušies, nodokļus maksāja un pases saņēma Rīgas pilsētas nodokļu pārvaldē.

Rīgas pilsētas kopas un iedzīvotāju kārtas savu nozīmi zaudēja 19. gs. otrajā pusē pēc galvas naudas nodokļa, rekrūšu ņemšanas un miesas soda atcelšanas. Jaunie nodokļi un vispārējā karaklausība principā attiecās uz visiem pilsētas iedzīvotājiem.

Pilnīgi savu nozīmi zaudēja arī līdzšinējie Rīgas pilsētas saimnieki – Rīgas namnieku kārta, jo jaunā 1878. g. pilsētas satversme atņēma kā administratīvo, tā arī juridisko noteikšanu pilsētas lietās. Jaunā pašvaldības likuma 17. paragrāfs pagaidām gan vēl akceptēja agrākās pilsētas kopas un kārtas, bet pilsētas

“Tāpat likvidejot veco pilsētas administrāciju,” fon Bimmelšteins turpināja, “esam iztulkojuši likumu tā saucamām “trim kārtām”, t. i., rātei un abām gildēm, par labu. Pēc vecās, labās kārtības Rīgu pārvaldīja rāte kopā ar Lielo un Mazo gildi. Pilsētas uzņēmumus, piemēram, gāzes un ūdens vadus, pārvaldīja vienīgi gildes, kurām priekš tam bija noderīgi vīri. Šie vīri palika savās vietās arī pie jaunās domes. Mēs nu konstatējam pirms faktu, ka gāzes un ūdens ietaises nav pilsētas, bet minēto triju korporāciju īpašums. Tātad, ja pilsēta patura gāzes un ūdens iestādes savā īpašumā, tai jāizmaksā abām gildēm un rātei tā vērtības daļa, kas atliek, atskaitot no minētām iestādēm obligāciju parādus. Pēc sevišķi ieceltas komisijas atziņas, kurai jāpārbauda minētās īpašuma tiesības, un arhitekta Neibergera un inženiera Tomsona atzinuma korporācijas no pilsētas var prasīt 377 000 rubļu.”

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 411. lpp.

Pētera baznīca Rīgā. 1835. gads. D. Jancena litogrāfijas fragments.

Pie viena galda apmetās Mikums un arī Lauris. Viņi līgst ar kādu cilvēku, kurš no augšgala tīri pēc kunga, ar brillēm un krāgu, bet pie apakšas briesmīgi nosutis, izģīdušiem ceļa galiem un caurām kamašām. Vienu lūgumrakstu lai tiem iztaiso pie tā kunga, pie kura jāpieteicoties, kad gribot Krievu zemē zemes. Par tādu lūgumrakstu viņš noprasīja veselu rubli. Mikums sasolīja kvartu, bet tad skrīveris pieplēsa vēl klāt kočiņu, zakusku un divas pudeles alus.

"Nu, lai tad arī iet!" Mikums pēc īsas apdomas pasauca prasīto. "Bet tad arī tu man izraksti labi krietiņi!... Izliec visu to nerrastību, kas mums, Kurzemes arājiem, no saviem kungiem jāpiedzīvo..."

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 50. lpp.

— Silķe un sulīņas! — Kurzemē skābputra ar sazaļojušu maizi! — Jā, viņi meklēja visādas vainas pie saimniekiem un skrēja uz Rīgu, kur baltmaize bez garozas un viegla dzīve bez darba. Kāpēc vācu un žīdu, un ārzemnieku uzņēmēji viņus lai neizmantotu par četrdesmit un trīsdesmit kapeikām dienā, kad pūlis vienmēr bij aiz vērtiem, kad taisni laušus laužās iekšā un piesolījās kaut par divdesmit kapeikām? Paši salīda tajā ellē un tad vēl vaimanāja, it kā cits viņus tur sadzinis. Akli un stulbi! Nākušī taču reiz pie prāta! Žīdi, vācieši un ārzemnieki sacēla te tās fabrikas, lai, izmantodami latviešu lēto darba spēku, saraustu miljonus. Tie ar savu tā saucamo rūpniecību bij sveši un lieks ķermenis Baltijas organismā, tāpēc arī tagad uznākusi tā krīze, tāpēc samazināja darbu, izmeta strādniekus uz ielas, nīkuļoja, drīz slēgs tās fabrikas ciet un pazudis no šejienes. Rūpniecība varēja uzplaukt tikai lielajās Rietumeiropas valstīs, Amerikā un tajās mazajās, kur lauksaimniecībai nebij pietiekoši zemes.

A. Upīts. Plaīsa mākonos. Kopoti raksti. 12. sēj. R., 1952, 344. lpp.

pārvaldišanu pārņēma bagātākie, jo tikai tiem deva tiesības balsot un tikt ievēlētiem pilsētas pārvaldes amatos.

Pēc šīm svarīgajām pārmaiņām pilsētas iedzīvotāju kopas un kārtas kā ilggadīgu tradīciju atspoguļojums turpināja pastāvēt līdz Pirmajam pasaules karam, kad 1917. g., reizē ar Rīgas pilsētas nodokļu pārvaldes likvidēšanu, izbeidza pastāvēt arī tās.

Pilnīgi atšķirti no kristīgo iedzīvotāju kopām pastāvēja Rīgas ebreju kopa.

Ebreji nemaksāja galvas naudas nodokli, bet gan t. s. *korobku* – nodokli par īpaši pēc ebreju rituāla sagatavoto gaļu. Šā nodokļa summu pavairoja ieņēmumi no rituāla prasībām atbilstošām sieviešu pirtīm.

Nodokļu ievākšanas kārtība un apjoms

Baltijas guberņās likumu par galvas naudas nodokļa maksāšanu pasludināja 1783. g. 3. maijā, t. i., gadu pēc pirmo reizi izdarītās iedzīvotāju skaitīšanas. Katras pilsētas pilsonim pienācās gadā nomaksāt 1 rubli 20 kapeikas, zemniekiem – 70 kapeikas, piemaksājot papildus vēl 2 kapeikas par katru rubli. Tirdzotājiem pēc tā paša gada 17. novembra rīkojuma noteica maksāt kapitāla nodokli – 1% no uzdotā kapitāla.

Nodokļus maksāja pilngadību sasniegušie vīrieši. 1833. g. tika noteikts, ka no nodokļiem atbrīvojami vīrieši, kas jaunāki par 14 un vecāki par 60 gadiem. Nodokļu maksātāju kopas locekļu pienākums bija samaksāt arī par tiem, kas nomira laikā no vienas revīzijas līdz otrai, kā arī par arestētiem kopas locekļiem.

Savāktos nodokļus ieskaitīja valsts ienākumos. Pilsēta no tiem saņēma zināmu daļu nespējnieku un slimu kopas locekļu apgādei un ārstēšanai, kā arī nodokļu pārvaldes izdevumu segšanai.

Rīgas rāte, saņēmusi pavēli par galvas naudas un kapitāla nodokļa ievākšanu, saskatīja tajā Krievijas valdnieku apstiprināto pilsētas privilēģiju pārkāpšanu un pretrunu ar 1710. g. kapitulācijas noteikumos solītajām privilēģijām. Apspriedusies ar Lielās un Mazās ģildes eltermaņiem, tā sastādīja memoriālu, ko iesniedza ģenerālgubernatoram, un kavējās iekasēt nodokļus.

1783. g. 18. augusta rātes sēdē Senāts kategoriski pieprasīja nekavējoties izpildīt iepriekšējos rīkojumus. Tā paša gada 11. oktobrī pasludināja nodokļu iekasēšanas kārtību. Lielās ģildes locekļi nodokli nomaksāja Lielajā ģildē, bet Mazās ģildes locekļi sastādīja nodokļu maksātāju sarakstus katrā amatā atsevišķi. Pārējie amatnieki, kas nebija Mazās ģildes locekļi, nodokļu maksātāju sarakstus un savāktu summu nodeva amata tiesai. Latviešu amatnieki – liģeri, mērītāji, kaņepāju saiņotāji, vīna un alus nesēji, ormaņi, pārcēlāji, enkurnieki, mastu šķirotāji, zvejnieki un loči naudu un sarakstus nodeva zemes fogtejas tiesai. Turpat nodeva arī nodokļus, kas bija savākti no pārējiem priekšpilsētu, pilsētas novada un pilsētas muižu iedzīvotājiem. Šī kārtība pastāvēja, kamēr nodokļu pārvalde vēl nebija pilnīgi izveidojusies, bet vēlāk visas nodokļu lietas tika kārtotas tur.

Galvas naudas nodoklis pakāpeniski pieauga. Tā, piemēram, pilsoņiem 1794. g. nācās maksāt 2 rubļus, 1797. g. – 2 rubļus 50 kapeikas, 1810. g. – 5 rubļus, 1812. g. – 8 rubļus.

Nekārtīgus nodokļu maksātājus uz zināmu laiku ievietoja darba namā, bet pēc trešās nesamaksāšanas reizes izslēdza no pilsētas kopas. Galvas naudas nodokli pilsētās pierakstītajiem iedzīvotājiem atcēla 1863. gadā.

Atcelto galvas naudas nodokli tai pašā laikā aizstāja nekustamu īpašumu nodoklis, ko nācās ievākt no visiem nekustamiem īpašumiem pilsētas teritorijā, arī no pilsētas, baznīcu, sabiedrību un institūtu īpašumiem, ja to iznomāšana deva ienākumus.

Rīgas panorāma. 1824. gads. J. G. Krestlinga litogrāfijas fragments.

1271.

Reiz piebaldzēni sabraukuši Rīgā un pasūtījuši restorācijā pusdienu. Sulainis, likdams ēdienu uz galda, teicis: "Visi maksā naudu, tikai sinepes par brīvu!" Viens no piebaldzēniem, domādams, kad jau par brīvu, tad var arī ēst, uzlīcis uz desas kumosu lielu pikus sinepes. Bet kā ieņēmis tās mutē, tā i mute palikusi vajā. Pēc kāda brīža viņš sācis kliegt: "Andž, broļ, godā nu pa sievu un bērniem, ģipts mutē!"

A. Vējiņš, Cēsvainē.

Latvju tautas anekdotes. I. sēj. R., 1929.

Še jāpiemin, ka toreiz pie pilsētas vēlēšanām bija tiesība piedalīties augstskolu beigušiem, ja tie labprātīgi maksāja pilsētai nodokli. Vismazākais mērs bija nosacīts uz 12 rubļiem, jo arī namsaimnieki un veikalnieki, sākot ar šo summu, ieguva cenzu. Protams, ka literātiem arī nenāca prātā vairāk maksāt. Šo labprātīgo nodokli tādēļ nosauca par literāru nodokli.

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 387. lpp.

Rīgas panorāma. Pēc 1829. gada. K. F. Hausvalda litogrāfijas fragments.

Visus nekustamos īpašumus notaksēja. Pēc konstatētās vērtības aprēķināja jaunā nodokļa lielumu. Tas bija atkarīgs arī no visai pilsētai nomaksājamā nodokļa kopsummas, kuru tad sadalīja pa atsevišķiem objektiem.

Namu novērtēšanu izdarīja kases kolēģijas noorganizētā repartīcijas komisija. Iekasēto nodokļa summu nodokļu pārvalde ar rātes ziņu nodeva Vidzemes kamerālvaldei.

Šī kārtība pastāvēja līdz pilsētas pašvaldības iekārtas reformai 1878. gadā. Pēc tam nekustamu īpašumu nodokli ievāca pilsētas valdei pakļautā saimniecības komisija.

Tirgotājiem un amatniekiem, saņemot arīņķa rentejā tirdzniecības vai rūpniecības atļaujas, kopš 1853. g. nācās nomaksāt t. s. zemes palīdzības nodokli. To maksāja arī zemnieki, ja pieprasīja atļauju tirgoties pilsētā. Finanšu ministrijas 1858. g. 2. decembra rīkojums noteica, ka 10% no iemaksātām summām jāieskaita attiecīgo pilsētu ienākumos. Nodokļu pārvalde sākumā ievāca vienīgi šā nodokļa pilsētai pienākošos daļu, bet sakarā ar 1863. g. tirgotāju un rūpnieku lūgumu vienkāršot šā nodokļa nomaksāšanu pārvalde sāka ievākt visu nodokļa summu.

1863. g. 1. janvārī likvidēja trīs līdzšinējās tirgotāju ģildes un to vietā tirgotājus iedalīja lieltirgotājos (I ģilde), vairumtirgotājos (II ģilde) un sīktirgotājos. Saņemot tirdzniecības zīmi, katrs tirgotājs līdz ar to nomaksāja viņam uzlikto nodokli. Tādā veidā nodokli ievāca līdz 1878. g., kad tirdzniecības atļauju izsniegšanu un nodokļa ievākšanu pārņēma jaundibinātā pilsētas valdes iestāde – tirdzniecības-rūpniecības komisija.

Lai pavairotu Rīgas nespējnieku direktorijas ienākumus, rāte nolēma, sākot ar 1862. g., ievākt īpašu nodokli pilsētas kopas nespējnieku un slimnieku atbalstam. Vēlāk šis nodoklis zināmā mērā pārvērtās par ienākumu nodokli, kaut gan to vairāk pazina ar nosaukumu "kļašu nodoklis".

Pilsētas kopas locekļus sadalīja noteiktās nodokļu maksātāju klasēs pēc turīguma.

Nodokļa ievākšanas kārtība atgādināja galvas naudas nodokļa maksāšanas noteikumus. Jauno nodokli ievāca no visiem vīriešiem, kas bija sasnieguši 18 gadu vecumu. Rīdziniekiem tas bija jānomaksā katru gadu līdz 1. jūlijam, bet ārpus Rīgas dzīvojošajiem – saņemot jaunās pases.

Trešo daļu nodokļa samaksāja tirgotāji un rūpnieki, bet divas trešdaļas – pārējie pie kopas piederīgie – pilsoņi, cunfšu, kalpotāju un strādnieku *oklada* locekļi.

Iedalīšanu nodokļu maksātāju klasēs izdarīja novērtēšanas komisija. Tās sastāvā bija astoņi Mazās ģildes un astoņi Lielās ģildes pārstāvji, četri no kalpotāju *oklada* un četri no strādnieku *oklada*. Vērā ņēma katra maksātāja materiālos un ģimenes apstākļus. Tirgotāji, atkarībā no ienākumiem, bija iedalīti 10 klasēs, bet pārējie – *okladu* locekļi – 13 klasēs ar ienākumiem no 150 līdz 3501 rublim gadā. Zemāko trīs klašu piederīgajiem nodokļus samazināja, ievērojot maksātāja veselības stāvokli, darba spējas un apgādājamo skaitu. Novērtēšanas komisijas lēmumu varēja apstrīdēt sūdzību komisijā. Tajā ietilpa trīs Lielās ģildes, trīs Mazās ģildes pārstāvji un pa trīs pārstāvjiem no strādnieku un kalpotāju *oklada*. Šo komisiju ievēlēja ik pa trim gadiem kopas deputātu sanāksmē.

Savāktos nodokli izlietoja kopas dalībnieku pabalstīšanai slimības vai trūkuma gadījumos, par šiem līdzekļiem uzturēja pilsētas patversmes un slimnīcas. Pārējiem Rīgas iedzīvotājiem uz šiem pabalstiem tiesību nebija.

Klašu nodoklis pastāvēja līdz pat 1917. g., kad vācu okupācijas vara noteica visiem pilsētas iedzīvotājiem maksāt vispārējo ienākuma nodokli.

Rekrūšu nodokļa maksāšana izbeidzās pēc vispārējās karaklausības ieviešanas 1874. g. Sākumā rekrūšus ņēma pēc vajadzības, vai nu pierunājot iestāties brīvprātīgi, vai arī

Kājnieku tiltiņš pār kanālu pie Operas nama atklāts 1901. gadā. Tas būvēts pēc inženiera Krapivjanska projekta. Tilta būve pilsētai izmaksāja 16 594 rubļi; 9000 rubļi bija atvēlējuši profesora V. Timma atraitne, izpildot sava mirušā vīra novēlējumu. Novērtējot šo ziedojumu, pilsēta tiltiņu nosauca par V. Timma tiltu.

A. Caune. Rīgas vecpilsēta pirms 100 gadiem. R., 1994, 138. lpp.

Pirmais pilsētas teātra nams tiek uzskatīts par vienu no Rīgas skaistākajām celtnēm. Tas celts kanāla malā seno zemes nocietinājumu vietā uz kādreizējā t. s. Pankūku bastiona. Ēkas projektu izstrādāja Pēterburgas profesors akadēmiķis L. Bonštets. Pamatakmens teātrim likts 1860. g. augustā; 1863. g. septembrī lielā ēka bija jau gatava. Būvdarbus vadīja arhitekti H. Šēls un F. V. Hēss. Ēka izmaksāja 280 000 rubļi. Tajā bija 1306 skatītāju vietas un telpa 60 orķestrantiem. Klasiskās formās veidoto nama galveno fasādi, tāpat kā sengrieķu tempļi, iezīmē sešas varenas joniskas kolonnas, virs kurām ēkas frontonu rotā vairākas alegoriskas figūras.

1882. g. 14. jūnijā teātra iekštelpas pilnīgi izdega. Teātra atjaunošanu sāka 1885. g. pēc arhitekta R. Šmēlinga projekta; 1887. g. jau varēja atklāt parbūvēto ēku ar 1240 skatītāju vietām un 140 stāvvietām. Teātra atjaunošana izmaksāja 423 699 rubļi. Ēkas ārpusē mainījās maz, bet iekštelpas ieguva tādu izskatu, kāds kopumā bija saglabājies līdz tagadējā lielā remonta uzsākšanai.

Līdz pirmajam pasaules karam nams bija pazīstams ar nosaukumu Vācu teātris. Ēkas fasādi rotāja uzraksts "Die Stadt der darstellenden Künste". To noņēma, sākoties karam, 1914. gadā pēc krievu valdības rīkojuma.

1921. gadā fasādē ieguva uzrakstu "Nacionālā opera".

A. Caune. Rīgas vecpilsēta pirms 100 gadiem. R., 1994, 138. lpp.

Pils laukums Rīgā. 1835. gads. D. Jancena litogrāfijas fragments.

Pilsētas dome jau 1897. gadā bija nolēmusi Nikolaja ielas un Puškina bulvāra (tagad K. Valdemāra ielas un Kronvalda bulvāra) stūrī celt otru pilsētas teātra ēku. Projektu konkursā uzvarēja arhitekts A. Reinbergs. Celniecība ilga no 1899. līdz 1902. gadam projekta autora vadībā. Pilsētai būve izmaksāja 315 470 rbļ. Ēkā izbūvētas savam laikam vismodernākās skatuves inženiersistēmas. Skatītāju zālē sākotnēji bija paredzētas 887 vietas. 1902. g. 4. februārī pilsētas dome ēku nolēma iznomāt uz 3 gadiem Krievu teātrim, ņemoties arī pusi no apgaismošanas, apkurināšanas u. c. ekspluatācijas izdevumiem. Pēc pirmā līguma tika slēgts jauns līgums, kas ik pēc 4 gadiem tika pagarināts līdz 1917. gada vasarai. Apmeklētāju skaita ziņā Krievu teātris gan atpalika no Vācu teātra. Salīdzinot abu teātru 10 gadu darbības pārskatus no 1902. līdz 1912. gadam, redzams, ka Krievu teātri ik gadus bijuši no 55 440 līdz 93 870 skatītāju, Vācu teātri — no 162 588 līdz 229 898. Jau 1917. g. rudenī otrajā Rīgas pilsētas teātri notika izrādes latviešu valodā. Gadu vēlāk — 1918. g. 18. novembrī — Tautas padomes atklātajā sēdē te tika proklamēta Latvijas neatkarība. Nacionālais teātris dibināts 1919. g. 30. novembrī...

A. Caune. Rīgas vecpilsēta pirms 100 gadiem. R., 1994, 140. lpp.

piespiežot ar varu. 1831. g. tika noteikta regulāra rekrūšu iesaukšana. Parastie iesaukumi bija līdz 6 rekrūšiem no revīziju sarakstos atzīmētiem 1000 vīriešiem, pastiprinātie — 7–10 un ārkārtējie — vairāk nekā 10 rekrūšu no 1000 vīriešiem. 1854. g. ieviesa jaunu rekrūšu ņemšanas kārtību — ložu vilkšanu.

Rīgā pēc 1818. g. *ukaza* noteikumiem rekrūšos no 500 vīriešiem ņēma divus 19–35 gadus vecus un vismaz 2 aršinas un 4 veršokus garus vīrus. Goda pilsoņi un tirgotāji, kā jau minēts, no rekrūšu došanas bija atsavināti.

1824. g. Rīgai no 7569 brīviem strādniekiem bija jādod 30 rekrūšu, no 2536 dzimļaudīm un kalpotājiem — 10 rekrūšu, 1829. g. no 8120 strādniekiem — 32 rekrūši, no 2558 kalpotājiem — 10 rekrūšu.

Sākumā rekrūšu lietas kārtoja ķemerejas tiesa, bet vēlāk — nodokļu pārvalde. Tā izgatavoja iesaucamo sarakstus, kārtoja norēķinus par Rīgā sapulcēto rekrūšu apgādi, apģērbu un nosūtīšanu uz karaspēka daļām.

19. gs. 70.–80. gados Rīga no nocietināta viduslaiku centra bija izaugusi par kapitālistisku lielpilsētu. No nelielas, mūros ieslēgtas feodālas pilsētas (13. gs. 16,5 ha) tā bija izaugusi par vienu no lielākajām Krievijas impērijas pilsētām.

Statistikas dati liecina, ka civiliedzīvotāju skaits Rīgā no 18. gs. sākuma līdz 60. gadiem bija pieaudzis no 10 līdz 65 tūkstošiem cilvēku. No 1782. līdz 1860. g. iedzīvotāju skaits Rīgā bija pieaudzis 2,7 reizes, turklāt pieauguma tempi 19. gadsimta vidū kļuva aizvien straujāki, tā ka gadsimta vidū Rīgā jau dzīvoja 90% no visiem Vidzemes guberņas latviešu daļas pilsētu iedzīvotājiem.

20. gs. pārmaiņas

Svarīgākais ienākuma avots Rīgas budžetā 20. gs. joprojām palika nekustamās mantas nodoklis. 1901. g. tas bija 8% no īpašuma vē-

tības. Pastāvēja īpaša vēlētā komisija, kuras uzdevums bija novērtēt īpašumus un sekot, lai nodoklis būtu atbilstošs novērtējumam. Dažu gadu laikā nodoklis pieauga līdz 10%, bet pēc tam kritās. 1916. g. tas bija 5%.

Turklāt Rīgā pastāvēja arī vairāki citi nodokļu veidi:

zirgu nodoklis – 8 rbļ. gadā – bija jānomaksā līdz noteiktam datumam; par maksājumu nokavēšanu nācās maksāt 4 rbļ soda naudu; par dekoratīvo (toreiz teica – luksusa) **suņu** turēšanu bija jāmaksā 2 rbļ.; par sētas un sargsuņiem – 0,50 rbļ. (šīs summas mainījās: 1900. g. bija 3 rbļ., no nodokļa atbrīvoja piesietos suņus; vēlāk izveidoja divus nodokļu rajonus – centra un nomales, kur par suņu turēšanu attiecīgi bija jāmaksā 1 vai 3 rbļ.); 1904. g. ieviesa **automobiļu** nodokli – 3 rbļ. par katru motora zirgspēku;

Velosipēda nodoklis bija 1,50 rbļ. (arī no 1904. g.).

Lielākus ienākumus pilsētai deva tirdzniecības un rūpniecības nodoklis – 10–15% piemaksas par katru preču zīmi.

Kara laikā nodokļu nosaukumi un likmes strauji mainījās, taču, mainoties varām, tie visbiežāk palika neiekasēti. Kara apstākļi deva iespēju radikālāk savākt nepieciešamo naudu, produktus vai kādas noteiktas preces, piemēram, vienkārši rekvizējot tās. Padomju valdība 1919. g. ziemā ieviesa pārtikas produktu tirdzniecības monopolu, atstājot iedzīvotāju pārtikai, lopbarībai un sēklai tikai tik daudz, cik bija paredzēts pēc Pārtikas komissariāta normām, pārējais bija nekavējoties jānodod valstij vai arī to atņēma. Februāra beigās tomēr izrādījās, ka šī akcija nav devusi vēlamos rezultātus. Bija savākti tikai 20 000 pudu labības. Latvijas pārtikas komisārs ziņoja valdībai, ka ar to Rīgai pietiekot tikai 5 dienām, bet visām iekarotajām Latvijas pilsētām kopā, ierēķinot arī armiju, – tikai 1 1/2 dienām.

Nama priekšā stāvēja divi jaunekļi un, galvas atgāzuši, jau labu brīdi to pētīja.

“Raugies,” sacīja slaidākais, “lūk, traka fantāzija, bezgaumības kalngali: pāvu astēs iestiprināti milzīgi ģipša gredzeni, kas brīvi nokarājas gar sienu. Tas tik ir stils, šis vecais “Modern” vai “Jugend”, kā to vācieši dēvē.”

“Divas parādes durvis un sētas māja,” sacīja plecīgākais, runādams vairāk pats ar sevi. “Seši, ak nē, pieci stāvi. Tātad četrdesmit dzīvokļu; šīnī rajonā tas ienestu mēnesī ap 4000 latu. Skaidrs, atlikums būtu ap 2000, atskaitot paša dzīvokli, nolaidumus paziņām, sacīsim – 1500 latu.”

“Nepievīlies ar parādes durvīm, tās virs ieejas sētā savienojas mazā vestibīlā un kāpnes patiesībā ir tikai vienas.”

“Hm, tāpat kā ar sesto stāvu. Tātad pa 10 dzīvokļiem katrā namā. 750 latu mēnesī. Un tu to sauc par ienākumiem?”

“Neaizmirsti, ka Surģeniekam Kurzemē ir priekšzīmīgas lauku mājas, gandrīz muiža ar zivju dīķiem, špalieru un pundurkociņu augļu dārziem, kas ienākas divas nedēļas agrāk par parastiem dārziem, vīnogu siltumnīcām, ārstniecības augu plantācijām, sugas lopiem, bekoncūkām. Turklāt viņam Majoros divas lielas vasarnīcas, viena izīrēta pansijai un, svarīgākais, ka lielas bankas direktoram – kapitāli un kredīts, bezgalīgs kredīts.”

“Kredīts? Ne katrās rokās kredīts pārvēršas ienākumā. Biežāk – valgā.”

“Nu, uz Surģenieka rokām gan tu vari palaisties.”

“Manis pēc. Ja Surģeniekam būtu viena meita, es sauktu viņu turīgu, bet, ja viņam ir, kā tu saki, divas meitas un divi dēli, tad viņš ir tikai pārticis, lai neteiktu – paēdis.”

NOTEIKUMI PAR SUŅU NODOKLI

Latvijas galvaspilsētā Rīgā, pieņemti Rīgas pils. valdes 1936. g. 24. novembra sēdē un apstiprināti ar Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departamenta 1936. g. 23. decembra 97554. rakstu. Iesp. V. V. 1936. g. 297. n.

1. Suņu īpašniekiem vai turētājiem par suņiem, ko tura Rīgas pilsētas robežās, jāmaksā Rīgas pilsētai par labu sekojošs nodoklis:

- a) Ls 20,— gadā par katru suni rajonos, ko ietver: Daugava, Grebensčikova iela, Daugavpils iela, Rīgas—Milgrāvja dzelzceļš, dzelzceļa atzarojums līdz Preču stacijai, Hanzas iela un Daugava; Ķīsezera iela, Rīgas—Milgrāvja dzelzceļš, Meža prospekts un Ķīsezers; Rīgas—Jūrmalas dzelzceļš, M. Kuldīgas iela, L. Kuldīgas iela, mazā Daugava un Daugava līdz dzelzceļam.
- b) Ls 10,— gadā par katru suni ārpus šī panta a punktā minētiem rajoniem.

2. Nodoklis nav jāmaksā par suņiem:

- a) kas pieder valsts un pašvaldības iestādēm;
- b) kas pieder ārvalstu diplomātiem un konsulāriem pārstāvjiem;
- c) kas atrodas pilsētā ne ilgāk par 14 dienām;
- d) kas pieder kurlām un aklām personām, ja tās iesniedz Rīgas pilsētas uzticības ārsta vai kurlmēmo skolas priekšnieka apliecinību vai uzrāda pasi ar attiecīgu ierakstu; minētās personas ir atsvabinātas no nodokļa tikai par 1 suni;
- e) kas piesieti ķēdē sētā pie suņu būdas; ķēžu suņus var laist vaļā tikai no plkst. 22—7 un no 12—13; ja tos tura vaļā citā laikā, kaut arī slēgtā telpā, tad par tiem jāmaksā nodoklis pēc attiecīgā rajonā noteiktā nodokļa lieluma;
- f) kas nav vecāki par 2 mēnešiem;
- g) kas nodarbināti cirkū.

Padomju valdība vispār centās iztikt bez nodokļiem. Valdības galva P. Stučka to pamatoja šādi:

“Jo lielāks skaits uzņēmumu (kā rūpniecības, tā lauksaimniecības) pāriet valsts īpašumā un vadībā, jo vairāk nodokļi zaudē nozīmi pie budžeta sastādīšanas. Valstij gluži vienkārši jāņem savu izdevumu segšanai nepieciešamie līdzekļi no nacionālā darba produkta. Iznākums būtu bijis tāds pats, ja strādniekiem atdotu visu viņu darba rezultātu un pēc tam daļu no tā atkal prasītu atpakaļ (valsts) izdevumu segšanai. Bet tā būtu nevajadzīga un bieži vien pat kaitīga nodarbošanās...”

Vēlāk gan padomju ideologi pie tik pārdrošiem secinājumiem vairs neatgriezās.

Nodokļu sistēma Rīgā un visā Latvijā izveidojās un nostabilizējās tikai pēc kara — 1920. gadā. Jaunā Latvijas valdība ar īpašu instrukciju norobežoja valsts un pašvaldību ieņēmumus, izdevumus un budžetu. 1921. g. sākumā tapa attiecīgs likums. Vēl gan labu laiku tika laužti šķēpi, kādiem un cik lieliem nodokļiem jābūt. Pilsēta iekasēja nekustamās mantas nodokli tāpat kā pirmskara laikā, sadalot namīpašumus 3 grupās un ņemot 10%, 5% un 3% nodokli no tirā ienākuma. Taču naudas kursa krišanās dēļ šim nodoklim nebija gandrīz nekādas nozīmes.

No 1920. līdz 1923. g. nodokļu jautājumos vispār notika daudz eksperimentu, tika ieviesti maznozīmīgi nodokļi (govju, cūku, kazu u. c.), iedibināja arī ārzemnieku pierakstīšanās nodokli. Taču šie nodokļi tikpat pēkšņi, kā radušies, arī pazuda. Pamazām tika uztaustīts arī īstais ceļš nodokļu politikā.

Nekustamās mantas nodoklis 1923. g. tika noteikts 2%, 1926. g. — 1,5% no ienākumiem.

Vērtības pieauguma nodoklis bija cieši saistīts ar nekustamās mantas nodokli. To aprēķināja 6% līdz 25% no vērtības pieauguma summas. Valsts un pašvaldība šo nodokli dalīja uz pusēm.

Nekustamajai mantai pārejot trešās personas rokās, ņēma nodokli 1% apmērā no nekustamās mantas vērtības, ienākumu vienlīdzīgi sadalot starp valsti un pašvaldību.

Nekustamo mantu apgrūtinot ar obligāciju parādiem, ņēma 2% no apgrūtinājuma summas, dalot starp valsti un pašvaldību.

Kanalizācijas nodevu Rīgā ņēma 2% apmērā no nekustamās mantas neto ienākuma, un tas pilnībā palika pilsētai. Kopš 1924. g. nodevu ņēma 3% apmērā no tīrā ienākuma par rūpniecības vajadzībām izmantotajām telpām un 4% apmērā par apdzīvojamām telpām. Nodevas likmes ik gadu noteica pilsētas dome.

Tirdzniecības un rūpniecības nodoklis veidojās pēc tiem pašiem principiem, kā pirms kara – par tirdzniecības un rūpniecības preču zīmēm, kā arī iekasējot noteiktu summu no tīrās peļņas. 10% no šī nodokļa saņēma pilsēta, pārējo – valsts.

Īres nodoklis no tirdzniecības un rūpniecības telpām bija 2% apmērā no gada īres.

Peļņas nodoklis bija atkarīgs no peļņas lieluma. Ja peļņa sasniedza 2000 Ls gadā, bija jāmaksā 2,5%, ja līdz 5000 Ls – 3,5%, ja līdz 8000 Ls – 4,5% utt. Nodokļa apmērs nedrīkstēja pārsniegt 7,5%. Šo nodokli valsts un pašvaldība dalīja uz pusēm.

Traktieru nodokli iekasēja dažādi – no tiem traktieriem, kas pārdeva alkoholu, un no tiem, kas alkoholu nepārdeva. Nosakot šo nodokli katram traktierim, ņēma vērā apgrozījuma lielumu, uzņēmuma īpatnības, atrašanās vietu, apkārtni utt.

Patentes nodokli maksāja reibinošo dzērienu fabrikas un tirgotavas kā 200% piemaksu pie valsts noteiktā nodokļa.

Ienākuma nodoklis bija atkarīgs no cilvēka ienākumu lieluma, tas bija progresējošs un dažādos gados atšķīrās. Ari šo nodokli valsts un pašvaldība dalīja uz pusēm.

Ar izprieču nodokli parasti aplika dažādu sarīkojumu ieejas biļetes, sākot ar 5–35% no

NOTEIKUMI PAR DZĪVOKĻU NODOKLI

Rīgas pilsētā.

Publicēti Valdības Vēstnesī 1924. g. 3., 4. un 6., 1927. g. 119., 1929. g. 32. un 289. num.

1.§ Katram dzīvokļa īrētājam vai tā īpašniekam jāmaksā nodoklis no dzīvokļa gada īres vai īres maksas (sk. 8. p.), bet šo noteikumu 7. p. minētos gadījumos no dzīvokļa īres vērtības pēc nodokļu normas, kuru noteic pilsētas dome.

2.§ Dzīvokļu nodoklis 1938. g. un arī turpmākos gados maksājams šādos apmēros:

Dzīvokļa gada īre Ls		Nodoklis Ls			
No	300,—	līdz	324,—	6,—	
pāri	par	324,—	“	360,—	8,—
“	“	360,—	“	396,—	10,—
“	“	396,—	“	432,—	12,—
“	“	432,—	“	468,—	14,—
“	“	468,—	“	504,—	17,—
“	“	504,—	“	540,—	20,—
“	“	540,—	“	588,—	23,—
“	“	588,—	“	636,—	28,—
“	“	636,—	“	684,—	33,—
“	“	684,—	“	732,—	39,—
“	“	732,—	“	780,—	45,—
“	“	780,—	“	840,—	52,—
“	“	840,—	“	900,—	64,—
“	“	900,—	“	960,—	78,—
“	“	960,—	“	1020,—	93,—
“	“	1020,—	“	1080,—	108,—
“	“	1080,—	“	1140,—	123,—
“	“	1140,—	“	1200,—	140,—

PALIELINA SODUS PAR SPEKULĀCIJU

Sācies ogu laiks, un kā pirmās nāk zemenes. Jūrmalas vilcienos rīdzinieki izbrauc uz Mellužiem un Asariem, lai pie ražotājiem iepirktos. Rīgas lauku novada komisāra cenu pārraudzība aizrāda, ka dārzu īpašnieki nedrīkst ogas pārdot civilpersonām, bet visa raža jānodod savākšanas punktos. Pircēji, kas savtīgos nolūkos izbrauc uz Jūrmalu, lai pirms padomā par ievainotiem karavīriem un bērniem, kam ogas visvairāk nepieciešamas un kas saņem viņas tikai tad, ja ražotāji tās apzinīgi nodos ogu pieņemšanas vietās. Vilcienus un ceļus kontrolē un jau līdz šim pie braucējiem atrasti daudzumi, kas neatbilst pašu patēriņam. Drīz vainīgos sodīs par neatļautu preču pirkšanu. Vel arvien atgadās, ka lauksaimnieki nekārto nodevas, bet ar saviem ražojumiem apgādā spekulantus, piekopj maiņtirdzniecību un kauj lopus bez piekritīgas atļaujas. Lai izskaustu šīs nevēlamās parādības, sodus palielina. A. Žaiteke Siguldā savā viesnīcu uzņēmumā sistemātiski piekopusi spekulāciju un jau 3. reizi sodīta ar 1000 RM. P. Vērzemnieks no Liezeres atkārtoti vedis uz Rīgu pārtikas produktus, kādēļ sodīts ar 1000 RM un 10 ned. cietumā. [-]

"Tevija", 1943. g. 7. jūlija.

ZEMNIEKI APŅEMAS IZPILDĪT VALSTS NODEVAS PIRMS TERMIŅA

[-] Visos Ilūkstes apriņķa pagastos notika iedzīvotāju mītiņi, veltīti Rīgas atbrīvošanai. Strādnieki, kalpotāji, zemnieki ar lielu sajūsmu uzņēma ziņu par mūsu republikas galvaspilsētas atgriešanos brīvo padomju pilsētu saimē... Viņi vienprātīgi solījās vēl ciešāk slēgt rindas ap boļševiku partiju un padomju varu, vēl vairāk palīdzēt Sarkanajai Armijai, vēl enerģiskāk strādāt dzimtenes labā. Kalkūnu labības sagādes punktā mītiņš notika laikā, kad tuvējo Demeņes, Kurcuma un Lauces pagastu zemnieki bija atveduši labību, lai nokārtotu valsts obligātās nodevas. Zemnieki piedalījās mītiņā kopā ar sagādes punkta strādniekiem un kalpotājiem. "Par godu mūsu mīļās Rīgas atbrīvošanai beigsim obligāto nodevu nodošanu valstij līdz 25. oktobrim" — kā viens vīrs apņēmas zemnieki. [-]

P. Zaļums, A. Bērziņa.

"Cīņa", 1944. g. 17. oktobris.

bruto ieejas maksas. Likme bija atkarīga no sarīkojuma rakstura, piemēram, nodokli 5% apmērā uzlika iestādēm, 10% — teātru un operu izrādēm, 15% — labdarības sarīkojumiem, 35% — hipodroma sacīkstēm utt. Šim nodoklim bija arī plaša atlaižu sistēma.

Dzīvokļu nodokli iekasēja 4 Ls apmērā, ja gada īre kopsummā bija vismaz 288 Ls, pakāpeniski tas paaugstinājās līdz 20% no gada īres, ja tā pārsniedza 2040 Ls.

Suņu nodoklis bija līdz 2 Ls gadā, **zirgu nodoklis** — 10 Ls gadā, lauksaimniecībā izmantojamajiem zirgiem — 6 Ls.

Automobiļu un motociklu nodoklis bija 2 Ls par zirgspēku, smagajiem automobiļiem — 1 Ls par zirgspēku, bet **velosipēdu nodoklis** — 2 Ls gadā.

1928. g. no automobiļu, motociklu un velosipēdu nodokļiem pašvaldības vairs neko nesaņēma, tie tika pārvērsti par valsts nodokļiem — par labu ceļu būves fondam.

Biljarda, mūzikas un laivu nodoklis bija maznozīmīgs: 20 Ls par peļņas nolūkā lietojamu biljarda galdu, tikpat daudz no orķestra, 6 Ls par buru laivām un motorlaivām, 3 Ls — par jahtu, 1 Ls par parastu laivu.

Vēl pastāvēja plaša apgrozības nodokļu grupa, kad ņēma noteiktas nodevas no precēm, ko ievada pa sliežu vai ūdens ceļiem, par notāra pakalpojumu izmantošanu, bija arī ūtrupes nodoklis, sludinājumu un reklāmas nodoklis (5–10% no visiem iespējamajiem sludinājumiem, reklāmām, afišām, plakātiem, programmām utt.), autobusu nodoklis (par autobusu biļetēm), kā arī nodevas, kas saistītas ar veselības kopšanu, būvju uzraudzību, tirdzniecību un citām saimniecības nozarēm.

Padomju okupācija 1940. g. un karš atkal ienesa lielu sajukumu nodokļu sistēmā. Īpaši tas sakāms par Baigo gadu ar vērienīgajām nacionalizācijas un bezierunu atsavināšanas akcijām, kad liela daļa pilsētas un visas valsts līdzekļu tika ieskaitīti PSRS budžetā. Šis periods būtu atsevišķa pētījuma vērts. Ne mazāk

sarežģīti ir vācu okupācijas gadi, kad grozījumi nodokļu sistēmā sekoja nepārtraukti – visu kara laiku. Līdz ar to nav skaidrības, kādus nodokļus okupācijas varai izdevās ievākt no viena grozījuma līdz nākamajam, ko tā iekasēja pati un cik izlietoja savu izdevumu segšanai. Katrā ziņā pilsētas kasē nonāca ļoti neliela nodokļu daļa.

Līdz ar padomju varas atgriešanos Latvijā Rīgas finansiālais stāvoklis radikāli mainījās. Pilsētas budžetu iekļāva LPSR budžetā, kas savukārt bija PSRS budžeta sastāvdaļa. Pilsētas budžets veidojās no Maskavas, Proletāriešu, Kirova, Oktobra, Ļeņina un Ļeņingradas rajona budžetiem. Gandrīz visu padomju okupācijas laiku pats lielākais budžets bija Maskavas rajonam, kas gandrīz par 8% pārsniedza Kirova un Oktobra rajonu budžetu. Budžetu ieņēmumos pārsvarā bija valsts un kooperatīvo uzņēmumu maksājumi – lielākoties apgrozījuma nodoklis un maksājumi no peļņas. Tiešie valsts nodokļi no iedzīvotājiem it kā veidoja tikai nelielu daļu no pašvaldību budžeta, taču skaidrs, ka dažādie apgrozījuma nodokļa veidi tāpat netieši gūlās uz pilsētnieku pleciem, vienīgi šo

nodokļu formulējums bija tik aizmiglots, ka radīja ilūziju par pilsētas pārvaldītāju rūpēm un gādību pilsētnieku labā.

Padomju laika vēsturnieki un ekonomisti ar lepnumu stāsta par stingri sabalansēto, rūpīgi izplānoto ieņēmumu un izdevumu daļu pilsētas budžetā, taču ne vārda nebilst par to, cik daudz neērtību bija jācieš rīdziniekiem, kā bija jāatsakās pat no viselementārākā vēl vairākus gadu desmitus pēc kara, jo pilsētā hroniski trūka dzīvokļu, padomju iestādes nespēja uzturēt nolietotos namus, neapmierinoša bija satiksme, nesakārtota infrastruktūra (trūka veikalu, bērnudārzu, skolu, sadzīves pakalpojumu uzņēmumu utt.). Veidojās rindas pēc dzīvokļiem pat 20 un vairāk gadu garumā, pēc vietas bērnudārzā rindā stājās, bērnam piedzimstot, taču bieži vien tā netika sagaidīta līdz bērna skolas vecumam. Lielākā daļa Rīgas skolu strādāja 2 maiņās, bet arī tad klases bija pārpildītas. Ne velti mēdz teikt – padomju cilvēks izauga un savu mūžu aizvadīja, stāvot visdažādākajās rindās. Neatkarību atguvušās Latvijas Rīga saņēma smagu mantojumu.

RICA

2 S Jacob
3 S Peter
4 Schlos
s Duna
A

W.M.

Tirdzniecība

Tirdzniecība

Pirmie tirgus laukumi

Droši var sacīt – tirgus pie Rīdzinas upes ietekas Daugavā bija jau pirms pilsētas dibināšanas. Pēc arheologu atzinuma, pirmā tirgus vieta Rīgā atradās tagadējā Grēcinieku un Skārņu ielas krustojumā, vēlāk pārvietojās uz Kaļķu ielas pusi, kur tirgus laukumam līdzās slējās pirmā pilsētas baznīca. Skārņu ielas vidusdaļu līdz Jura baznīcai tolaik aizņēma skārņu rinda, kas bijusi vecā tirgus sastāvdaļa. Pirmoreiz skārņi pieminēti 1295. g., un tie pastāvēja līdz pat 20. gs. 30. gadiem, kad tos nojauca. Turpat tuvumā (tag. Lielās un Mazās Monētu ielas stūrī) atradās monētu kalnuve.

Nocietinātā Rīgas teritorija 13. gs. bija tikai 16,5 ha liela. 14. gs. tā izauga līdz 28 ha. Pilsētas apbūvē notika ievērojamas pārmaiņas. Arī vecais tirgus laukums bija kļuvis par šauru un tika pārvietots vairāk uz Daugavas pusi. Rīgas pilsētas ienākumu un izdevumu grāmatās 14. un 15. gs. tirgus laukumā minēta vesela rinda pārdotavu un galdu, kur tirgojās gan ar pārtikas precēm, gan amatnieku izstrādājumiem. Laukuma malā Daugavas pusē atradās pilsētas lielie svāri, uz kuriem svēra pa jūru un sauszemes ceļiem atvestās preces.

Tirgus laukumu aizvien biežāk sāka saukt par Rātslaukumu, jo ap to uzbūvēja pilsētas pārvaldes un sabiedriskās celtnes. Laukuma malā izauga jaunais rātsnams, kas šai vietā pieminēts jau 1334. gadā. Ēkā atradās pilsētas pārvaldes un tiesas iestādes. Laukumā

– Atrodami tagad zem Daugavas līmeņa, plūdu laikā lodziņš aizverams, lai eja nepārplūstu un noziedznieki nāvi nesagaidītu ātrāk nekā to pelnījuši. Re, kur viņi mīt, tikai uzmanies, ka pa viņu pagrabos izcirstajām lūkām neievēlies arī tu pie kāda no tiem! – Pagājis dažus soļus sānis, cirkators pacēla lāpu augstāk, un Teodoriha kāju priekšā atklājās vairāki desmiti nelielu, zemē iemūrētu caurumu. Kaut kur dziļi apakšā šinīs akmens maisos dzirdēja ķēžu žvazdonu un redzēja kustamies pārs tumšās ēnas. – Divos kambaros katrā jau pa iemītniekam, – klusākā balsī teica cirkators.

– Pirmajā uz mūžu iesprostota kāda sieva, kas bija uzdrošinājusies pieņemt kalpones vietu pie aizvakar uz sārta sadedzinātā Dieva pretinieka; otrajā mīt vieglāks noziedznieks: tam šē jāpavada divdesmit gadi tāpēc, ka to pašu ķecerī, labi zinādams, kas tas par viru, tomēr vēl sveicinājis. Ēst nedabū neko citu kā maizi un ūdeni, vienīgi augstos baznīcas svētkos aizsūtām tiem ko labāku. Iesim nu pa blakuseju tālāk, aizvedīšu tevi uz nodalījumu, kuru tev priekšdienās vajadzēs bieži apmeklēt, lai būtu klāt pie grēcinieku atzīšanās, – uz bendes kambariem...

Krietnu brīdi gājuši, tie nokļuva diezgan plašos pagrabos. Sienās bija iestiprināti lāpu turamie spraudēkļi, kambaru vidū redzēja moku solus ar važām, gar sienmalām karājās dažādi, viens par otru drausmīgāki spīdzināšanas rīki, pagrabu kaktos bija novietoti ar darvu, svinu vai ogleņiem pildīti katli. Novērsot no tiem skatu un nemaz nevēlēdamies dabūt zināt viņu tuvāku nozīmi cilvēku bendēšanā, jaunais inkvizīcijas soģis piegāja pie kāda prāva, bet diezgan nevainīga izskata, apaļa dzelzs priekšmeta un cirkatoram vaicāja:

– Kas tā par divainu ierīci?

– Tā ir dzelzs zivs, – Jauni pasminēdams, teica brālis Hrizostoms. – Cik nevainīga no ārienes, tik neganta no iekšpuses. – Piegājis tai klāt, viņš piespieda kādu atsperi, noslēpumainais rīks atvērs, un Teodorihs izbailes atlēca atpakaļ: iekšpuse bija noklāta māliem, bet no turienes ārā rēgojās asas dzelzs naglas! – Ar to tiek aizsūtīti uz viņpasauli sevišķi stūrgalvīgi pagāni un citi grēcinieki, kas, kaut gan viņu vaina skaidri zināma, nav piedabūjami pie atzīšanās. Spītnieku tur iesprosto, zivi aizšauj ciet, tai apakšā pakur uguni, naglas sāk lēnām kvēlot.

K. Janševskis. Sv. Māras baznīcas cēļāji. R., 1994, 149.–150. lpp.

PAR PIRKŠANU UN PĀRDOŠANU

23. To grib tā Augstā Rāte, lai neviens bez gabalu precēm nepērk nekādas mantas un nekaulejas, iziedams uz viltību, citādi tas pirkto vai pārdoto mantu zaudēs.
24. Arī nevienam nebūs pirkt preces ārpus pilsētas vai uz ceļa, kas ved uz pilsētu, citādi tas zaudē pirkto mantu.
25. Arī nebūs kavēt nevienu zemnieku brīvi ieiet un iziet no pilsētas un ikvienam dot svabudu ceļu pie sava saimnieka, tomēr, ja rastos kāds zemnieciņš, kam nav saimnieka, tad vajag to laist mierīgi ar visām precēm uz tirgus, pie 20 markām soda.
26. Arī nevienam nebūs kampt no zemnieka preces, kuras tas ved tirgū, iekams tās nav nopirkts, pie 10 markām soda, un lai ikviens pērk no zemnieciņa tā, ka tur neiznāktu nekādas sūdzības.
27. Tālāk to grib tā Augstā Rāte, ka lai visi, kuri iziet pa vārtiem, neuzpirktu lopus uz peļņu un neaizdod uz tiem naudu, pie 50 marku soda.
28. To grib tā Augstā Rāte, lai neviens slakteris jeb miesnieks nepērk lopus, kuri pagriezti uz pilsētas pusi (das zuer Stadtwerts gekehret ist) vai nāk tirgū, pilsoņiem no priekšas 14 dienas pirms un pēc Miķeļiem, bet lai lopi būtu bijuši pirms pietetami birģeļiem, kuri lai izlietotu savas vecās tiesības, pie 20 markām soda.

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 159.–160. lpp.

notika gadskārtējās piltiesīgo pilsētas iedzīvotāju – Rīgas namnieku – sanāksmes. No rātsnama balkona nolasīja un apsprieda jau 13. gs. vidū pieminētās “Namnieku runas” – rātes izdotus iekšējās kārtības noteikumus, kas jāievēro, strādājot tirdzniecībā vai amatniecībā, un kā jāuzvedas sadzīvē. Te izpildīja sodus, arī nāvessodu. Iepretim rātsnamam, laukuma ziemeļaustrumu stūrī, līdz pat 19. gs. pirmajai pusei atradās kāķis – kauna stabs, pie kura ar dzelzs riņķi ap kaklu pieslēdza likuma pārkāpēju un turēja tik ilgi, cik bija paredzēts tiesas spriedumā. Turpat atradās arī sieksta – bluķis, kurā notiesātajam ieslēdza rokas un kājas. Šo soda vietu mēdza saukt arī par Blēžu laukumu.

Taču galvenais tirgus uzdevums, protams, bija rīdzinieku apgāde ar pārtiku un citām precēm. Pats svarīgākais namnieku apgādes komponents bija labība; to skaidri apliecina ieraksti “Rīgas kases izdevumu grāmatās” – rātes ierēdņi un kalpotāji bez algas regulāri saņēmuši dotāciju labībā. Lai nodrošinātu namniekiem un pilsētas iedzīvotājiem pietiekamu, drošu un lētu pārtikas iegādi, jau 1376. g. “Namnieku runās” rāte noteica, ka visām precēm, kas domātas pārdošanai, it sevišķi lopiem, bija jānonāk uz tirgus laukuma, tomēr, ja kāds zemnieks no brīva prāta savas preces gribēja vest uz iebraucamajām vietām, to viņš drīkstēja darīt; taču, ja viņu spieda to darīt, sods bija 1 mārkā. Lopus nedrīkstēja pārdot iebraucamajās vietās, tikai tirgū; tos drīkstēja ievest Rīgā tikai pa lopu ceļu. Gaļa acīmredzot bija otra svarīgākā namnieku iztikas sastāvdaļa, tāpēc rāte aizliedza uzpircējiem iepirkt lopus tālākpārdošanai. Pie namnieku pārtikas pamatproduktiem piederēja arī zivis – sakarā ar baznīcas gavēņu dienām, it sevišķi piektdienās –, gan svaigas, gan kaltētas zivis. Tāpēc ikvienam namniekam bija tiesības iepirkt zivis savas saimes vajadzībām tieši no zvejniekiem, pirms tās nonāca tālākpārdevēju rokās.

Turklāt tirgū atradās atsevišķi zivju galdi vai tirgotavas. Zivju nodrošināšanu namniekiem rāte uzskatīja par tik svarīgu, ka šo rīkojumu atkārtoja visās 14. un 15. gs. “Namnieku runās”. Siļķes bija īpaši nozīmīga namnieku pārtikas prece, tāpēc tās nedrīkstēja pārdot tirgū, bet gan atsevišķā ielā – Siļķu ielā. Svaigas zivis bija jāpārdod tajā pašā dienā; ko nevarēja pārdot, to nodeva pilsētas slimnīcai vai patversmei.

Vēl pie namnieku pārtikas piederēja sviests un siers, un šos produktus namnieki nedrīkstēja iepirkt vairāk kā pašu saimes vajadzībām. Galvenais dzēriens viduslaikos bija alus; to drīkstēja darīt savām vajadzībām katrs namnieks, bet nevāciem, kam nebija sava nekustamā īpašuma, rāte to aizliedza jau 1384. gadā. Pilsētas iedzīvotājiem, kas nebaudīja pilnas namnieku tiesības, alus un medalus bija jāpērk krogos. Alu un medalu drīkstēja pārdot tikai pēc rātes noteiktā mēra, un tā cena mucā jeb par 92 stopiem (ap 120 l) bija 1 mārka. Mazumtirdzniecībā alu pārdeva kausiem jeb stopiem (ap 1,3 l); cena par kausu bija 1 feniņš. Alus un medalus darīšana bija tik svarīga namnieku privilēģija, ka no 1412. g. iezemiešiem jeb nevāciem pilnīgi aizliedza to darīt.

Svarīga loma namnieku apgādē ar pārtiku bija maizes cepšanai – pilsētas tirgū bija savs nodalījums maizes pārdevējiem. 1384. g. rāte noteica cept maizi un darīt alu tikai noteiktā laikā. Pilsētā pastāvēja vairākas dzirnavas, kur namnieki drīkstēja paši malt miltus un cept maizi.

Lai panāktu pietiekamu un drošu apgādi, rāte, sākot no 1376. g., katrā “Namnieku runā” aizliedza tirdzniecību ārpus pilsētas vārtiem; zemniekus nedrīkstēja traucēt preču nogādē uz pilsētas tirgu vai iebraucamajā vietā. Protams, svarīgākais motīvs tam bija spekulācijas un preču sadārdzināšanās apkarošana. Namniekiem vēl bija nepieciešama apgāde ar apaviem un drēbēm. Iedzīvotāju apgāde

Umurkumurs Rīgā. 1842. gads. T. H. Rikmaņa litogrāfijas fragments.

Kad es ņēmu līgaviņu,
Rīgā gultu uztaisīju,
Jelgavā cīsas pirkū,
Ik par cīsu marku devu.

1207, 4255, Turlava

Istabu slaucīju,
 Dabūju vērdiņu.
 Tēvs brauca Rīgā,
 Es braucu līdzā.
 Par to vērdiņu
 Nopirku magones.
 Nu iešu dārzā
 Magones sēt.
 Nu iešu magones
 Apraudzīti.
 Apauga magones
 Ar zaļu mauriņu.
 Kam tās magones
 Pieder ravēt?
 Lībiņai, māšiņai,
 Pieder ravēt.
 Tā daiļa meitiņa,
 Tā daiļi ravēja:
 Ar sakni nerāva,
 Pār sētu nesvieda.
 Uz jauniem puīšiem
 Neskatījās,
 Uz jauniem puīšiem
 Neskatījās.

LD 33564, Sesava, Ceraukste

ar apģērbu bija attiecīgo amatu ziņā, tomēr arī tur iejaucās rāte, nosakot, ka viesi jeb nehanziešu tirgotāji nedrīkst Rīgā pārdot vilnas un linu drēbi mazumā jeb pa olektij; tāpat sāli, siļķes un dzelzi mazāk par 1 lastu. Vispār Rīgas namniekiem bija liegts pirkt vilnas drēbi, kas dārgāka par 4 ērēm olekti.

Pie namnieka iztikas vēl jāpieskaita rīdzenieku apgāde ar kurināmo, ko gan drīkstēja iepirkt tikai pašu vajadzībām, nevis tālākpārdošanai. Arī kokmateriālus namnieki drīkstēja iepirkt tikai savām vajadzībām – pa 6 stigām jeb 120 gabaliem, t. i., namu būvēšanai un labošanai.

Rezumējot rīdzenieku apgādi ar nepieciešamām precēm, jāatzīst, ka visa vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība atradās rātes uzraudzībā. Jau 1376. g. aizliedza ārzemju tirgotājiem iesaistīties mazumtirdzniecībā, un 1412. g. rāte noteica, piedraudot ar 10 māru sodu, ka ar mazumtirdzniecību drīkst nodarboties tikai pilntiesīgi namnieki. Vēl skaidrāk tas izteikts 15. gs. vidus "Namnieku runās": "Neviens cits nedrīkst nodarboties ar sīktirdzniecību kā namnieks, kam ir nekustams īpašums pilsētā, un to viņš drīkst darīt tikai tajā namā, kurā viņš dzīvo, vai tā priekšā." Rātei un tās ierēdņiem arī bija personīgas uzraudzības tiesības pār tirdzniecību Rīgā, piemēram, pilsētas soģiem un kases kungiem pār būvmateriāliem; tirgus kungs pārraudzīja kārtību tirgū; tāpat rātei bija ierēdņi, kas pārraudzīja tirdzniecību ostmalā: tie bija brāķeri jeb preču šķirotāji.

Ziņas par cenām

Rīgas tirgū no 13. gs. līdz 15. gs. ir saglabājušās ļoti skopas un fragmentāras. Tās īpaši pētījis vēsturnieks I. Šterns.

Zirga cena bija atkarīga ne vien no pieprasījuma, sevišķi kara gados, bet arī no paša zirga īpatnībām un izmantošanas veida – karam, lauksaimniecībai vai ceļošanai.

Piemēram, 13. gs. beigās un 14. gs. zirga cena svārstījās no 1 1/2 līdz 2 mārķām, bet 15. gs. pirmajā pusē no 4–6 mārķām līdz 5–8 mārķām 15. gs. otrajā pusē.

Otra svarīgākā lopkopības prece bija **bulļi**. 14. gs. 1 bulļa vidējā cena bija ap 2 1/2 mārķām, 15. gs. sākumā – ap 1 mārķu, un 15. gs. vidū – no 2 1/4 līdz 2 1/2 mārķām.

Govs 15. gs. vidū maksāja ap 2 1/2 mārķām; aita – 4 Lībekas šiliņus jeb apmēram 1/4 mārķas; **cūka** – 23 Lībekas šiliņus (2/3 mārķas); 100 **vistas** – 45 Lībekas šiliņus (apmēram 1 1/4 mārķas).

15. gs. lasta **sviesta** vai lasta **speķa** cena bija 60 mārķas, lasta **tauku** – 20–24 mārķas (1 muca – 1 1/2–2 mārķas), bet **vērša gaļa**

15. gs. sākumā maksāja 1 mārķu par pusvērsi.

Zivju cenas 15. gs. beigās bija šādas:

1 lasts lašu – 60 mārķas, 1 muca vimbu – 1 1/2 mārķas.

1303. g. pūrs **rudzu** maksāja 5 ēres, bet 14. gs. vidū lasts rudzu – 3 1/4–3 1/2 mārķas jeb 1/12 mārķas pūrā (12 pūri par 1 mārķu). 15. gs. par 1 mārķu varēja nopirkt 2–3 pūrus rudzu. Tā gan ir algas vērtība rudzos. Rudzu tirgus cena Rīgā zināma tikai par 1458. g. – 27–28 mārķas lastā (1 1/2 pūru rudzu par 1 mārķu).

Miežu cena zināma tikai 15. gs. vidū: 1457. g. lasts maksāja 35 mārķas, 1464. un 1471. g. – 1/2 mārķu pūrā.

Auzas 14. gs. varēja nopirkt 30 pūrus par 1 mārķu, 15. gs. – tikai 6 pūrus par 1 mārķu.

Miltu cena 15. gs. vidū – 20 mārķas lastā.

Ļoti svarīga lauksaimniecības prece, kuras lielākā daļa aizgāja eksportam, bija **vasks**.

13. gs. beigās tas maksāja ap 10 mārķām birkavā, 14. gs. – ap 13 mārķām, 15. gs. sākumā – 30 mārķas birkavā, bet 15. gs. vidū – pat 68–70 mārķas birkavā.

Medus 15. gs. sākumā tika pārdots par 24 mārķām lastā, bet 1431. g. – pat par 70 mārķām.

Siens 14. gs. otrajā pusē maksāja 18 Lībekas feniņus (ap 1/2 mārķu) par vezumu, ap 1431. g. – 6 vezumi siena par 1 mārķu.

PAR LĪVZEMES TREŠĀS DAĻAS DĀVINĀŠANU ORDEŅA BRĀĻIEM

Bet šai laikā notika, ka tas Kungs no dienas dienā vairoja ordeņa brāļu skaitu un viņu saimi. Un viņi uzskatīja, ka, pieaugot cilvēku skaitam un darbam, vajadzētu vairoties arī viņu mantai un īpašumiem, lai tie, kas karos un citos nemitīgos darbos panesa dienu nastu un tveici, reizē apmierinājumam par savām pūlēm saņemtu arī dieniško algu. Tāpēc viņi no bīskapa kunga ik dienas neatlaidīgi pieprasīja trešo daļu no visas Līvzemes, kā arī no citām zemēm un vēl ticībai nepievērstajām apkārtnēm tautām, kuras tas Kungs ar viņu palīdzību kopā ar rīdziniekiem nākotnē pakļautu kristīgajai ticībai, lai viņi, apgrūtināti ar lielākiem izdevumiem, arī saņemtu lielākus ienākumus.

Bīskaps, cenzdamies kā tēvs rūpēties par tādiem vīriem, kas dienu un nakti stāvēja tā Kunga nama priekšā kā mūris, un vairoti viņu skaitu, kā arī gribēdams atlīdzināt viņu pūles un izdevumus, piešķīra viņiem trešo daļu tikai no Līvzemes. Un, tā kā bīskaps pats Līvzemi no ķeizara bija saņēmis ar visu virskundzību un tiesībām, viņš tiem arī piešķīra pienācīgo trešo daļu ar visām tiesībām un virskundzību. Taču attiecībā uz vēl neiegūtajām un ticībai nepievērstajām zemēm viņš saprātīgā kārtā cēla iebildumus, jo nevarēja dot to, kā pašam nebija. Bet, tā kā viņi ar lūgumiem visādi uzstāja, domstarpības vēlāk galu galā tika darītas zināmas visaugstajam priesterim.

Tas, vēl neiegūtās zemes uzticēdams Dievam, ordeņa brāļiem piešķīra trešo daļu no jau iegūtajām, atstādams bīskapam desmitās tiesas ceturto daļu viņu zemēs pakļautības apliecinājumam.

Indriķa hronika. R., 1993, 101. lpp.

Met, bāliņi, dēju laipu
Pār upīti ūdenī;
Lai māsai nesamirka
Trisdālderu tupelītes,
Trisdālderu tupelītes,
Rīgā pirkti zābacīni.

1629, 32514, Saikava

MĪKLA

Par pieci graši bāz, cik gribi.

Pipē tabaku.

Latvju tautas dainas. 2. sēj. R., 1928, 575. lpp.

Sv. Māras baznīcas būve un izdaiļošana pa šiem gadiem bija virzījusies uz priekšu gausi, jo viss lielais vairums ļaužu pie tās celšanas tagad strādāja bez prieka, tikai lai nopelnītu sev iztikam, vai klausu kārtā spiesti, jo dot cietokšņu un baznīcu būvei cilvēkus par brīvu šejienes kungi bija apsolijuši. Kopš bija zināms, ka svešinieki nopelnus pie dievnama rašanās pieraksta vienīgi sev, bet visus cēlāju pūļņus noniecina un neļauj viņiem uzceltajā baznīcā pat iestāties par draudzes locekļiem, no kādreizējās sajūsmas un nesavtīga darba prieka tiem nebija palicis vairs ne vēsts, kurnēšana nerimās, un dažs labs par to bija dabūjis iepazīties ar cietumnieku torni, kas pārējos, protams, sarūgtināja vēl vairāk.

K. Janševskis. Sv. Māras baznīcas cēlāji. R., 1994, 197. lpp.

Iesals 14. gs. sākumā tirgots 6 mārkas par lastu, **apiņi** 15. gs. – 8–16 mārkas par 1 birkavu.

Arī **lini** piederēja pie svarīgākajām eksportprecēm. 14. gs. sākumā par lastu linu Rīgā deva 10 mārkas, ap 14. gs. vidu – 12 mārkas. Ne mazāk nozīmīgas bija **kaņepes**. 15. gs. vidū birkavs kaņepju gāja par 6 līdz 8 mārķām.

Tauvas bija kaņepāju izstrādājums, ko gatavoja gan pašu vajadzībām, gan eksportam. Diemžēl saglabājušās tikai vairumcenas. 1458. g. 1 birkavs tauvu maksāja 9–10 mārkas, bet 20 gadus vēlāk 1 birkavs 3 podi tauvu – 10 mārkas 2 vērduņus; vēl pēc gadiem divdesmit – 1 birkavs – 5 mārkas.

Sākumā no mežsaimniecības produktiem pieprasītākie eksportam bija **pelni**. Interese par kokmateriāliem radās tikai vēlāk. Birkavs pelnu 15. gs. maksāja 8–9 mārkas.

No importprecēm cenas saglabājušās vienīgi sālij un silķēm, kas, iespējams, bija vienīgās ārzemju preces, ko rīdzinieki patērēja ikdienā.

Silķes 15. gs. vidū maksāja 2 mārkas par 1 mucu.

Sālij kopš pirmajiem gadsimtiem saglabājusies tikai vairumtirdzniecības cena, un tā bija: 14. gs. vidēji 10 mārkas par lastu, un 15. gs. – 22 mārkas lastā jeb 3 mārkas par 1 podu.

Te gan jāpiebilst, ka, atkarībā no konjunktūras, mazumtirdzniecības cenas nereti bija pat trīs reizes augstākas. Savukārt, kad tirgotāji iepirka no zemniekiem lauksaimniecības ražojumus, viņiem maksāja krietni mazāk par vēlāk uzdoto vairumtirdzniecības cenu.

Rīgas tirgū neapšaubāmi ienāca arī **zvērādas**, kas lielām partijām plūda no Austrumiem uz Rietumeiropu. 15. gs. nogalē Rīgā tāpat kā Tallinā ienāca galvenokārt vāverādiņas. Tās bija vislētākās. 1450.–1500. g. tās maksāja 2–3 Rīgas mārkas par četrdesmitu. Otrajā vietā atradās zebiekstādas (3–4 Rīgas mārkas

par četrdesmitu). Dārgākās zvērādas (sermuļāda – 8–12 mārkas, ūdrāda – 15 mārkas, ūdeļāda – 20 mārkas, caunāda – 25–35 mārkas, sabuļāda – pāri par 100 mārķām par četrdesmitu) bija sastopamas krietni retāk un tās pirka daudz mazāk.

Visdārgākās preces Rīgas tirgū bija **vīns**, garšvielas, dienvīdu augļi utt. Rīgā tās nonāca no Vidusjūras baseina zemēm. Ieveda galvenokārt dārgos dienvīdzemju vīnus – romaneju, malvāzieti, puatū, klaretu un citus. Rīgā vispopulārākā šķirne bija reinvīns.

Godīgums viduslaiku tirdzniecībā bija visai nosacīts jēdziens. 13.–14. gs. dokumenti ir pārpilni ar sūdzībām par viltotu preču piegādi, nepilnvērtīgu monētu lietošanu, nepilnu svaru vai mēru utt. gan vietējā tirgū, gan plašākās eksporta un importa operācijās. Cits par citu sūdzējās visi, kas piedalījās tirdzniecībā. Rīdzinieki centās polockiešiem pārdot “sasmakušas siļķes”, “degušu sāli”, “pārāk īsus” audumus u. tml. Krievi savukārt rīkojās itin veikli, piegādājot zemas kvalitātes zvērādas vai vasku, zemnieki lika medus mucās mālus un akmeņus, vaskam piejauca klāt sveķus vai taukus un tamlīdzīgi.

Preču piegādātāji un tirgotāji

Pārtikas produktu piegādē milzīga nozīme bija lauku apvidiem. Šo piegāžu samazināšanās, Rīgas pilsētai karojot ar Livonijas ordeni (1297.–1330. g.), bija smags trieciens pilsētniekiem un viens no Rīgas kapitulācijas iemesliem. Vēlāk, 14. un 15. gs., Rīga savu sakaru tīklu ar lauku tirgiem cītīgi sargāja gan no svešzemju (nīderlandiešu, citu Hanzas pilsētu) tirgotāju tīkojumiem, gan arī no iekšējiem konkurentiem – uzpircējiem, feodāļiem un citiem.

Rīgas tirdzniecisko sakaru sistēma ar citiem vietējiem centriem, šķiet, bija jau pilnīgi izveidota no noorganizēta 13. un 14. gs. mijā.

Rīgas parādgrāmatā par kredīta un tirdznieciskiem darījumiem ar Kokneses iedzīvotājiem saglabājušies 147 ieraksti, ar jelgavniekiem – 109, ar straupēniešiem – 45, ar cēsniekiem – 44, ar ikšķiliešiem – 19 ieraksti utt. Līdz 14. gs. vidum latviešu iespējas nodarboties ar tirdzniecību formāli nebija ierobežotas. Daudziem latviešiem Rīgas robežās piederēja zemes gabali, kas nodēvēja par nodrošinājumu naudas aizdevumu gadījumos, reizēm pat par visai prāvām summām (par 30–60 mārķām, kas atbilst 60–120 podiem vaska). Kāds Pluceke no Kokneses, kas Rīgas parādgrāmatā minēts 25 ierakstos, noslēdzis visdažādākos darījumus (tai skaitā 7 reizes ar iebrāucējiem krieviem), kuru kopsumma 10 gadu laikā (1286.–1296. g.) vērtējama apmēram 130 mārkas. Ne mazāk veikli naudas kredīta sfērā, arī tādu preču kā vaska, linu un kaņepāju piegādē Rīgas tirgū, darbojušies Lamberts Hoelempe (23 ieraksti), Johans Dodenoze no Straupes (21 ieraksts) un citi.

Tieši kontakti starp zemnieku un tirgotāju bija līdz pat 15. gs. beigām. Zemnieku tiesības pārdot produkcijas pārpalikumu – parasti rudenī, pēc nodevu samaksas feodālim – Livonijā tika apstiprinātas vairākkārt (1416., 1443., 1492. g.).

Visaktīvākais lauksaimniecības preču piegādātājs tirgum bija zemniecības virsslānis. Šajā laikā tas acīmredzot bija skaitliski prāvāks nekā vēlāk. Zemnieki veda uz Rīgu linus un kaņepājus, labību, lopus, gaļu, sviestu, žāvētas zivis, medu, vasku u. tml. Zemnieku pievedumi bija ikdienišķa parādība, jo avotos ir runa par rātes cīņu ar uzpircējiem (kas sagaidīja zemniekus tālu aiz pilsētas vārtiem), par tirgotāju konfliktiem ar pašiem zemniekiem “viltotu” preču vai monētu dēļ un tamlīdzīgi.

Laicīgie feodāļi kļuva par nopietu faktoru Rīgas tirdzniecībā, šķiet, tikai 15. gs. beigās. Tad savi nami, sētas un noliktavas Rīgā jau

bija daudziem muižniekiem – Rozeniem, Ungerniem, Tizenhauzeniem, Patkuliem un citiem. Rīgas vēstures avotos nereti sastopamas ziņas par muižnieku aktivitāti tirdznieciskos darījumos: viņi interesējās par labības eksportu, turēja krogus, mēģināja stāties tiešos sakaros ar iebraucējiem. Feodāļi lika šķēršļus saviem zemniekiem, kas veda pārpalikumus uz pilsētas tirgu, neielaida savās muižās ceļojošos tirgotājus u. tml. Taču muižnieku komerciālās darbības ziedu laiki sākās vēlāk – klaušu saimniecības uzplaukuma periodā.

Bagātākie Rīgas iedzīvotāji neapšaubāmi bija lieltirgotāji. Rīgā 13. gs. 30. gadu sākumā avoti min pāri par 50 lieltirgotāju, kas bija stabili iekārtojušies Rīgā. 15. gs. beigās viņu skaits bija pieaudzis trīskārt (Lielās ģildes 1543. g. sarakstos minēti 152 tirgotāji, neskaitot rātskungus).

Visbagātākais Rīgas tirgotājs 13. un 14. gs. mijā acīmredzot bija Svēders no Minsteres, kam Rīgas parādgrāmatā bija paredzēta īpaša rubrika. No 122 ierakstiem redzams, ka viņš izsniedzis kredītus par 2124 Rīgas sudraba mērkām. Vēl varenākas finansu operācijas veicis Rīgas tirgotājs un rātskungs Heinrihs Mejs: 1458. g. trīs kuģi veda uz Lībeku viņa preces par 2 tūkstošiem guldeņu jeb, pārrēķinot Rīgas naudā, par 3,3 tūkstošiem mērkām. Daudzas Rīgas tirgotāju dzimtas, kas pazīstamas arī vēlāk (Minsteri, Dovingi, Ostinhūzeni, Holstes u. c.) pamatus savai turībai likuši tieši 14. un 15. gadsimtā.

Tā kā jau 13. gs. Rīgā ļoti plaši bija ieviesusies tirdzniecība uz kredīta, daudzi tirgotāji bija kreditori desmitām reižu. Parādnieki visbiežāk kārtoja savus parādus navigācijas atklāšanas brīdī vai arī otrādi – līdz ar kamanu ceļa iestāšanos. Tas liecina, ka aizdevumi parasti tika izsniegti, rēķinoties ar iespējamo preču piegādes laiku. Kā lielo un sīko piegādātāju piesaistīšanas līdzeklis Rīgas tirgum – tirdzniecība uz kredīta, neraugoties

uz zaudējumiem (gandrīz trešā daļa ierakstu Rīgas parādgrāmatā ir par nenokārtotiem parādiem), attaisnojās. Ja jau pat lielknaz Vītāuts ņēma audumus pie vācu tirgotājiem uz parāda, tad kredīts bija jo vairāk nepieciešams lielajam skaitam sīkāku klientu. Parādu problēma, to piedzišana tiesas ceļā tiek ļoti bieži pieminēta sarakstē starp Rīgu un Polocku.

Grūti novilkt stingru robežu starp tirdzniecības kredītu un augļošanu. Bagātais rīdzinieks Svēders aizdeva desmitiem savu klientu visdažādākās summas (no 1 līdz 200 mērkām), un vismaz daļēji tā bija kapitāla ieguldīšana “uz augļiem”. Spriežot pēc ierakstiem Rīgas parādgrāmatā, “augļi” varēja pārsniegt pat 20%, bet parasti tie bija 6–8% no aizņēmuma summas. Vēlāk aizdevumu procents acīmredzot kļuva stabilāks. Rīgas pilsētas ieņēmumu grāmatas 15. gs. fiksē daudzkārtīgus rātes aizņēmumus no bagātajiem pilsoņiem ar ikgadēju renti 4–6% apmērā.

Sākumā Rīgas tirdzniecībā nebija ierobežojumu, bet, sākot ar 14. gs., aina mainījās. Rīgā arvien vairāk apmetās uz pastāvīgu dzīvi vācu tirgotāji. Balstīdamies uz vācu virsvaru Livonijā, viņi centās Rīgā sagrābt savās rokās visu tirdzniecību. Pirmām kārtām viņi centās panākt, lai visos iebraucēju tirdznieciskajos darījumos tiktu izmantota Rīgas tirgotāju starpniecība. Rīgā šie tirgotāji centās ierobežot arī pārējo pilsoņu savstarpējās tirgošanās tiesības, padarot visu Rīgas tirdzniecību par vācu tirgotāju monopolu.

Lai nosargātu šīs privilēģijas, Rīgā aizvien vairāk tika ierobežota “nevācu” uzņemšana namniekos.

Rīgas tirgotāji negaidīja, kamēr laucinieki atvedīs savus ražojumus uz pilsētu, bet paši aktīvi braukāja pa apkārtējo zemnieku saimniecībām, uzpērkot lauksaimniecības produkciju. Par to daļēji ieskatu dod Livonijas bruņniecības 1482. g. 20. jūnija Vēmeles (Igaunijā) sanāksmes recess: “Ceļojošie tirgotāji

šajā zemē [Livonijā] apbraukā gan pilsētas, gan ciemus un ar augļošanu pilnīgi noplicina kā bruņiniekus, tā nabaga zemniekus. Viņi ir uzstājīgi, viņi iekārto savu laiku, un viņiem ir nauda. Viņi aizdod un dod laiku, kad novēro, ka mantas īpašnieks vai zemnieki cieš naudas trūkumu, un tā atņem viņu preces: labību, gaļu, vasku, zvērādas, kustamo mantu un visu, kas viņiem pieder. Kā mēs sagaidām, kungi pa daļai jau ir patiesi informēti: ja tas, ko viņi [tirgotāji] no mums nopērk par 10 mārķām, ir vajadzīgs atpakaļ mūsu vai mūsu zemnieku steidzīgas vajadzības dēļ, lai viņi [zemnieki] nemirtu badā, tad mums tas no viņiem jāatpērk par 36, 38 un pat par 40 mārķām. Tā viņi no mums īsā laikā no 10 mārķām iegūst 30 mārķu peļņu, turklāt no tukšas vietas.” Tātad Rīgas tirgotāji,

Zāļu vakars Rīgā. 1842. gads. T. H. Rikmaņa litogrāfijas fragments.

Vērodams, ka cirkators nomierinājies, un Drebulim briesmas nedraud, Ģermants kādu dienu bilda:
— Klausies, veco meistar! Biskapa un krustnešu kalpi liekas apvaldījušies un atstājuši mūs mierā. Šo laiku gribu izlietot un nozagt sev kādu meiteni par sievu. Tāda man zināma: lai gan zemas kārtas — viņa vienkārša kalpone, bet skaista un iznesīga, un man gaužām iepatikusēs.
Gribu to vest uz tēva sētu.

K. Janševskis. Sv. Māras baznīcas cēlāji. R., 1994. 96. lpp.

Visai izteiksmīgi Rīgas tirgus 16. gs. raksturojis tā laika pirmais Livonijas humānists mācītājs Pistorija kādā vēstulē Rīgas superintendantam Jekabam Batam.

"...Šurp dažādas preces no visām pusēm sūta barbariskās ciltis, pirmo vietu pēc nopelniem ieņem rupjais sarmats (krievs). Viņš nāk šurpu (t. i., uz Rīgu) nesukātiem gariem matiem, garš augumā, — tu teiksi viņu līdzīgu kokiem —; šiem (laudīm) ir gari tērpi bez krokām, bārdas noaugušas līdz krūtīm, bet galvu sedz augsta piramīda (t. i., cepure); kājas apautas dzelziem kaltiem (apaviem), ar tiem viņi sper zemi kā dusmīgi zirgi. Ko vēl lai stāstu? Viņi dara bagātu šo pilsētu ar (savām) daudzajām precēm: šie pārdod atvestās mantas un pērk (citas vietā). Brīnišķīgi stāstīt, kā viņi ar saviem garantajiem kuģiem pārklāj, it kā ar tiltu, visu Daugavu. Tās krasti tad atskan no skaļiem saucieniem un visa piekraste tad šalc (burtiski: gaudo) sarmatu dziesmās. — Šurp ved visu to, ko dod viņu lauki, arī livoņi, igauņi un citi zemnieki: medu, linus, vaskus, pelnus un piķi (resp., darvu), labību un visu, ko gatavo zemnieku pulks.

Ja tu esi no izglītotajiem, tu viņus tikko sauksi par cilvēkiem: mīsa tiem novājināta badā un sīka, ļoti nomocīta pastāvīgā darbā, locekļiem trūkst pienācīgā samēra. To dzēriens ir ūdens, (ēdiens) maize no pelavām cepta, to galva mīksto spalvu vietā spiež zemi. Arī pienācīgs apģērbs pievienojas (šim aprakstam): apavi (tiem ir) lubas (t. i., vizes), pārējo mīesu aplāj vilnas (apģērbs), kas tomēr ir pašūts bez lielas mākslas un pieguļ pie mīesas līdzīgi aitu vai vērsu ādām.

Jāj tie nelielus, vāja spēka zirgus, vienādā veidā ir sievietes, ir vīrieši..."

A. Spekkes tulkojums no vācu val. grāmatā

"Latvieši un Livonija 16. gs.". R., 1935, 234.—236. lpp.

iekārdinādami zemniekus un muižniekus ar naudas aizdošanu, bija nopirkuši no tiem nākamā gada ražu, bet, ja neražas dēļ daļa no iepriekš pārdotās labības bija no tirgotājiem jāatpērk, tie prasīja par labību trīskāršu cenu.

Rīgas tirgotāji centās lauku produktus iepirkt, zemniekiem vēl esot ceļā, apturēja zemnieku zirgus pie apaušiem, rāva preces no maisiem un ragavām pret zemnieku gribu, tāpēc rāte noteica, ka jāļauj zemniekiem novest preces Rīgā pie viņu parastā pircēja. Tāpat rāte aizliedza uzpircējiem zemniekus krāpt, lai vēlāk neceltos sūdzības. Jau vecākajās "Namnieku runās" rāte bija aizliegusi tirgoties ar zemnieku precēm ārpus pilsētas mūriem, piedraudot ar pusmārku soda. Acīmredzot šim aizliegumam bija maz panākumu, tāpēc rāte to dabūja atkārtot visās nākamajās runās, 1405. g. sodu paceļot līdz 3 mārķām, 1412. g. — līdz 10 mārķām.

16. gs. pārmaiņas

16. gs. vairākās pilsētas vietās sāka parādīties pārdotavas — gan kā nelielas atsevišķas celtnes, gan arī zem viena jumta kopā ar dzīvojamām ēkām. Līdz ar to tirgus laukuma nozīme mazinājās, tomēr arī turpmāk tas palika svarīgākā pārtikas un citu preču iegādes vieta.

Pārskatu par sīktirdzniecības apstākļiem 1579. g. sniedz Rīgas sīktirgotāju sūdzība rātei un rātes izdotie noteikumi. Sīktirgotāji žēlojās, ka svešzemju tirgotāji, pretēji seniem noteikumiem, nodarbojoties ar sīktirdzniecību savās noliktavās, veikalos un "citos kaktos". Lai šo nelikumību novērstu, rāte noteica, ka ar sīkpreču un drogu tirdzniecību var nodarboties tikai Rīgas Lielās ģildes brāļi vai šīs ģildes locekļa goda cienīgas personas. Jaunajam tirgotājam jākalpo seši gadi pie kāda Lielās ģildes brāļa un jāiegūst nam-

nieka tiesības, iekams viņam atļauj tirgoties. Svešiem tirgotājiem atļauts reizi gadā sešas nedēļas tirgū pārdot preces. Pēc tam viņam pārpalikums jāpārdod vairumā kādam Rīgas namniekam vai arī nepārdotais jāaizved projām. Noliktavās, veikalos un "kaktos" viņi drīkst pārdot tikai vairumā un tikai namniekiem. Svešiniekiem un zeļļiem, kas nav nokalpojuši mācekļa gadus, aizliegts tirgoties Rīgas vārtu priekšā. Krievi drīkst pārdot tikai Krievijā ražotās preces, bet latviešiem aizliegts būt par pauniniekiem.

Protams, šo aizliegumu un ierobežojumu izpildīšanu vajadzēja uzraudzīt. Šādu tirgus uzraudzību pilsētās kārtoja tirdzniecības rātskungi un īpaši zvērināti tirgus uzraugi, kas parasti bija latvieši.

Lai uzraudzītu eksportam pērkamo preču kvalitāti un svaru, kā arī pārbaudītu importa preces, darbojās brāķi vai pilsētas svāri. Brāķi bija Rīgas pilsētai un ordenim. Rīgas brāķus vai nu pārzināja rātes ierēdņi, vai arī tos iznomāja. Ordenis savus brāķus parasti izlēņoja. Tā kā katrai precei vajadzēja savu lietpratēju, tad katrai precei bija savs brāķis: kaņepājiem, liniem, linsēklām, taukiem, pelniem, darvai, siļķēm utt. Preču kvalitāti uz iesaiņojumiem apzīmēja ar īpašām zīmēm. Par brāķeru darbu bija jāmaksā, kas reizēm izvērtās par apslēptu nodokli. 1548./1549. gadā Rīgas pilsēta no pelnu brāķa vien saņēmusi 13 000 mārkus, bet no darvas brāķa 300 mārkus. Par ordeņa brāķa izlēņošanu dažas detaļas uzzinām no ordeņa mestra 1546. g. lēņaraksta Matisam Ūraderam. Viņam izlēņoja Rīgas pelnu, darvas, koku un vaska brāķi, tāpat kā agrāk Lambertam Starkam.

Stingrā preču brāķēšana tomēr nespēja novērst sūdzības. Tā Libekas tirgotāji žēlojās, ka krievu sliktos linsēklu mucas apzīmētas ar iededzinātu atslēgu zīmi, kaut gan tās vajadzējis apzīmēt ar krustu. 1619. g. Osnabrikas birģermeistars sūdzējās Libekai, ka "ar linsēklām, kas nāk no Vidzemes caur Rīgu uz

Lībeku, notiek lielas blēdības. Ne vien trūkst svāra, bet Vidzemes linsēklas sajauktas ar mazvērtīgajām Kurzemes sēklām un dažādiem atkritumiem."

Pilsētas svāros obligāti pārbaudīja arī kvalitāti tām precēm, kas nebija pakļautas brāķim. 16. gs. preču svāri bija zvērināti pilsētas ierēdņi. Pilsētas svāri atradās pie tirgus. Tie deva pilsētai 1548./1549. g. vien 2000 mārkus ienākumu.

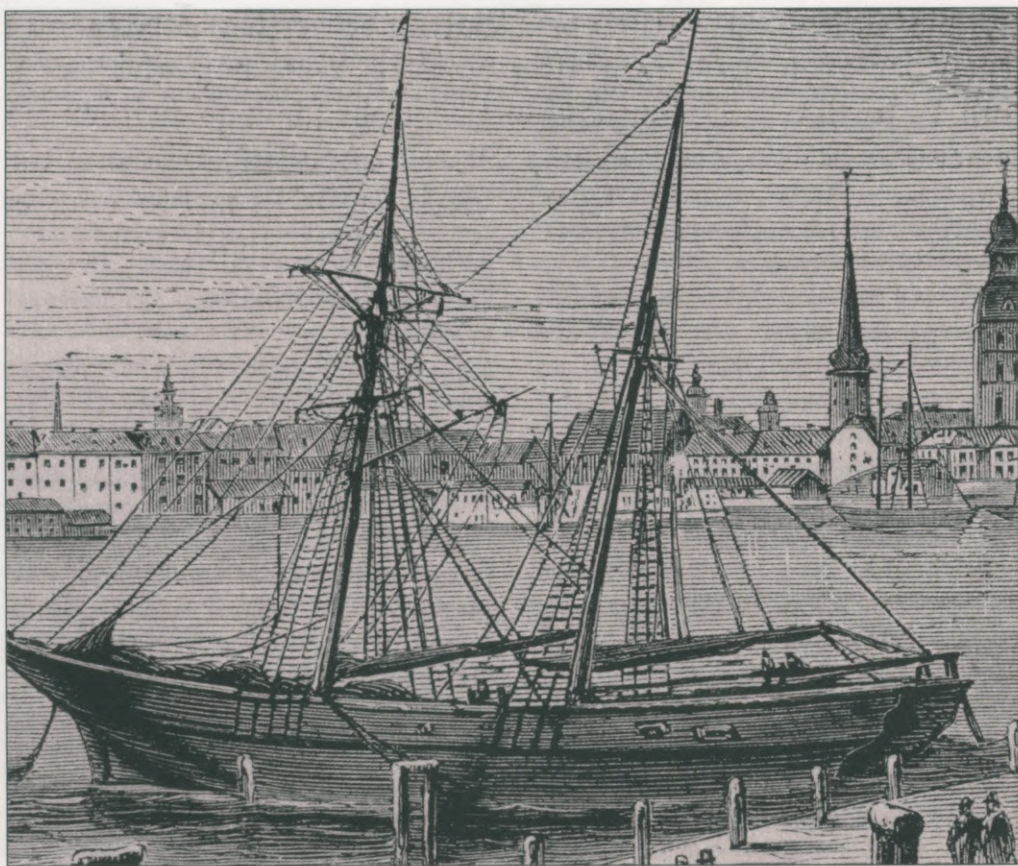
Rīgas nozīme Eiropas tirdzniecības mērogā strauji cēlās. Eksporta preču ziņā Rīga 16. gs. bija tūlīt nākamā vietā aiz Dancigas un Karaļaučiem. Tā apgādāja visas rietumu valstis ar kuģubūves materiāliem, rūpniecības izejvielām un labību. Rietumeiropas zemes par šīm precēm maksāja ar sāli, tekstilprecēm, vīnu, bet tirdzniecības bilances starpību sedza ar sudrabu un zeltu.

Pieaugošā ārējā tirdzniecība atstāja savu iespaidu arī uz iekšējo tirgu. Šīs abas tirdzniecības nozares gan tobrīd vēl nebija nodalītas.

Rātslaukums augošajai tirdzniecībai pamazām kļuva par šauru, tāpēc turpat līdzās Daugavas krastmalā sāka veidoties jauns, t. s. Daugavmalas tirgus. Dokumentos tas pirmo reizi minēts 1571. gadā. Ar laiku tas izveidojās par lielāko pilsētas tirgu un pastāvēja līdz pat 1930. gadam.

16. gs. cenās pastāvēja ne vien ļoti lielas lokālās atšķirības, bet arī pats cenu veidošanās process bija pilnīgi citāds nekā mūsdienās. Šķiet, ka pastāvēja arī ievērojamas sezonas svārstības. Tomēr labības cenās, spriežot pēc Rīgas jezuītu kolēģijas grāmatvedības datiem, sezonas svārstības bija samērā mazas. Protams, pēc ražas ievākšanas labība bija lētāka. Tomēr to varētu tikpat labi izskaidrot ar vairumtirdzniecības cenu, jo pēc ražas ievākšanas jezuīti parasti pārdeva lielākus daudzumus labības.

Tirgus cenas vienai precei noteica atkarībā no citu preču cenām. Šīs cenu noteikšanas

Avīzes "Allgemeine Illustrierte Zeitung" tituls. Fragments.
19. gs. otrā puse. Tērauda grebums.

Kur tu ņēmi, tēva dēls,
Tik seglotu kumeliņu?
Rīgā pirku, naudu devu
Par šiem zelta iemauktiem.

191, 5489, Lubāna

paņēmiens izrietēja no kopējā piedāvājuma. Līdzīgas kompensācijas cenas radās vēl citādā veidā – maiņas darījumu rezultātā, kur maiņas objektiem bija noteiktas cenas. Šāds cenu veidošanās process atspoguļoja Rīgas rātes 1591. g. tirdzniecības noteikumus.

16. gs. cenas, kas atrodamas avotos, prasa ļoti rūpīgu kritisku pieeju. Ja tās bija kompensāciju cenas, tad tās varēja ļoti ievērojami atšķirties no parastās tirgus cenas. Turklāt par 16. gs. Rīgas tirgus cenām saglabāties ļoti maz ziņu. Arī šeit minētās visdrīzāk bijušas vairumtirdzniecības cenas:

1 muca alus 1593.–1600. g. maksāja 47 grašus, 1616.–1621. g. – 60 grašus; 1 pūrs miežu šajā laikā bija dabūjams par 24–36 grašiem, pūrs rudzu maksāja 1 zlotu; 1615. g. 1 pods linu tika pārdots par 1 zlotu; 1616. g.

9 1/6 pūra linsēklu maksāja 26 zlotus 11 grašus, 1599. g. 41 pods sviesta – 51 zlotu 22 grašus. Malkas ass cena mainījās visai būtiski – 1595.–1600. g. tā bija 33 1/2 graši, bet 1607.–1617. g. – 56 graši. Vēlāk tā cēlās vēl vairāk un 1621. g. vidēji maksāja 75 grašus par asi. Poļu–zviedru kara laikā zviedri izsīroja Kurzemi un atdzina uz Vidzemi ļoti daudz lopu, tā ka vērša cena 1627. g. nokrita līdz 1/2 dālderim, lai gan citos gados tā turējās ap 5 zlotiem. Maize bija viena no tām precēm, kuras cena tika pastāvīgi regulēta ar īpašām taksēm. 1619. g. taksē noteikts, cik lielam svaram jābūt rudzu maizei, ko pārdod par 2 grašiem. Ja rudzu pūrs maksā 9 mārkas, tad 2 grašu maizei jāsver 2 mārciņas un 16 lotes, ja rudzi maksā 8 mārkas, tai pašai maizei jāsver 2 mārciņas 26 lotes, bet, ja rudzi maksā tikai 4 mārkas, maizei jāsver 5 mārciņas 20 lotes.

Baltmaizes veģa svars, ko pārdeva par šiliņu, noteikts pie dažādām kviešu cenām, no 6–13 mārķām pūrā. Ja pūrs kviešu maksāja 13 mārķas, šim veģim bija jāsver 5 lotes 1 kventiņu, ja pūrs maksāja 7 mārķas, tad 9 lotes 3 kventiņus.

Lielā daudzumā Rīgā patērēja arī dārzenus, ko sagādāja Rīgas un priekšpilsētas dārzi. Sākumā Rīgas pilsoņi turējās pie naturālās saimniecības principiem, un tādēļ katrs pilsonis pats centās iegūt savu dārziņu un tur ražot nepieciešamo, bet vēlāk pilsonis tos pirka tirgū. Dārzeņu audzēšana pārgāja no maļu iedzīvotāju – latviešu rokās. Šī nozare palīdzēja ne vien iztikt pašiem, bet pat kļūt turīgiem, tāpēc latviešu mērķis bija iegūt Rīgas nomalē zemes gabalu un ierīkot dārziņu, kas pie pastāvīga darba deva ievērojamu blakus peļņu un iespēju nodrošināt sevi un savus piederīgos pret nejaušībām.

Glūzi to pašu var teikt par Rīgas apgādi ar pienu. Sākumā katrs pilsonis centās turēt savu govī un iegūt pļavas gabalu, bet, pārejot uz naudas saimniecību, govju turēšana kļuva par

Vairākus gadsimtus Daugavmalas tirgus bija iespiests starp ūdeni un pilsētas vaļņiem – nelidzenā, paugurainā laukumā, pavasaros plūdu apdraudēts un postīts.

Pēc 1857. gada, kad sāka nojaukt Rīgas nocietinājumus (līdz ar tiem pazuda arī "kāķis"), tā teritoriju paplašināja, nostiprināja, un samērā drīz tas ieguva to veidu, kādu paturēja līdz pat likvidācijai 1930. gadā.

Raibums, kas valdīja Daugavmalas tirgū, piesaistīja tam dažādus brīnumainus nostāstus, un varbūt vispopulārākajā no tiem runa par jūras vāravu – sievieti, kuras ķermeņa apakšdaļa veidota kā zivs aste. [...] Piemēram, šāda Pitragā uzrakstīta lībiešu teika: "Rīgas tirgū bijusi sieviete vannā, vannā iekšā. Līdz krūtīm viņa bijusi cilvēks, bet tur, kur sākušās kājas, viņa bijusi zivs. No viņas krūtīm pilējais piens. Viņai bijusi biezi, gaiši mati. Viņa raudājusi tā, ka no acīm birušas asaras, tik daudz bijis asaru. Izlicies, it kā viņa būtu kaut kur pametusi bērnu –

no krūtīm pilējais piens. Un viņa kliegusi vienā laidā: "vā-rau, vā-rau!" Kāds latvietis savā stāstījumā atzīmē, ka vārava rādīta par piecām kapeikām, un piemetina: "Spriežot pēc tā, ko esmu dzirdējis no veciem ļaudīm, kas paši to redzējuši, droši pieņemams, ka pamatā te bijusi kāda tingeltangeļa izstāde." Uz pēdējo varbūtību norāda arī kāds Rīgas vācu nespējnīeku patversmē ievākts nostāsts, kur teikts, ka reiz – gan ne tieši Daugavmalā, bet Kārļa ielā – bijusi "balagāna būda" ar aplūkošanai izstādītu skumīgu vāravu.

A. Jansons. Rīgas svārki mugurā. R., 2000, 225.–226. lpp.

nomaļu iedzīvotāju un apkārtējo lauksaimnieku privilēģiju. Rīgas latvieši ar to ieguva svarīgu eksistences līdzekli.

Rīgas tirgū bagātīgi ienāca koloniālpreces, īpaši garšvielas: 1 mārciņa piparu maksāja dažādos gados no 18 līdz 25 grašiem, tāds pats daudzums safrāna – 18 grašus.

Sevišķi plaša bija tirdzniecība ar audumiem. Tos piedāvāja desmitiem veidu. Visdārgākais bija no Londonas vestais audums par 60 grašiem olektī. Turīgākajiem rīdžiniekiem bija iespēja nopirkt zīda, samta u. tml. audumus vidēji par 20 grašiem olektī. Vieglāk pieejami bija Holandes audumi par 12–15 grašiem olektī. Lēti skaitījās lietuviešu ievestie audumi par 6–8 grašiem olektī, bet vislētākā bija latviešu pašaustā vadmala (3–5 graši).

Pāris labu ādas zābaku maksāja 1 līdz 2 zlotus (1594. g.), kurpes varēja dabūt par 20–24 grašiem, cita veida ādas apavi maksāja 15–18 grašus, bet lūku vīzes – 3 feniņus.

Starp precēm, ko varēja atļauties trūcīgākie rīdžinieki, un tām, ko spēja nopirkt iebraukušie zemnieki, vai tām, ko pirka bagātie Rīgas tirgotāji, bija milzu starpība. 1588. g. vairāku muižu īpašnieks un viens no turīgākajiem Rīgas tirgotājiem Indriķis Tīzenhauzens gatavoja pūru savai meitai Maijai, kas rīkojās kāzām ar Kurzemes kancleru, un izdeva viņas vajadzībām 1170 mārkas: pērļu lentei – 120, pērļu vainagam 100, vizuļiem – 13, sudraba makstij – 384, divām gultām un 6 spilveniem – 108, par samtu, zīdu, zeltu un sudrabu, diviem svārkkiem un mēteli – 454 mārkas. 1589. g. tēvs pasūtīja Maijai damasta svārkus ar zelta apmali par 240 mārķām un par citiem tērpiem izdeva vēl 190 mārkas. Turklāt nopirka arī sudraba jostu par 108 mārķām – kopā 1717 mārkas. Par Maijas zelta važiņu vien bija samaksāts 1544 mārkas. Bet, izprecinot savu meitu Annu, 1574. g. Indriķis Tīzenhauzens samaksāja znotam 6000 Rīgas mārkas skaidrā naudā, 3000

mārkas vērtslietās, kā arī deva līdz gultas segas un veļu 20 gultām.

Krievu tirgotāji pat no attālākiem valsts apvidiem (Arhangeļskas, Astrahaņas u. c.) pieveda Rīgas tirgum žvētas un sālītas zivis, saldētus putnus, medījumus, kausētu sviestu, rudeņos arbūzus, melones un pat vīnogas. Pavasaros Rīgā no Maskavas iebrauca krievu dārznieki, kas pilsētas apkaimē nomāja zemes gabalus sakņu dārziem, apstrādāja tos un piegādāja rīdžinieku galdam dažādu šķirņu kāpostus, bietes, sīpolus, lokus, salātus, ķirbjus, spinātus utt.

Gan Ķīšezerā, gan jūrā sazvejotās zivis tirgū pārdeva uz atklātiem galdiem. Te jau agrā pavasarī bija gan vienkāršo rīdžinieku iecienītās salakas, vēlāk arī reņģes, gan bagāto rīdžinieku gardums – lasis un citas upju un jūras zivis. Rīdžinieki patērēja arī daudz siera. Sevišķi iecienīts bija Holandes, Anglijas un Šveices siers, mazturīgākie pirka kazas sieru. Ar gaļu un gaļas produktiem tirgojās īpašās “rindās”. Šī tirdzniecības nozare daļēji bija krievu tirgotāju rokās, kas savu preci prata pārdot lētāk un pircējam izdevīgāk.

Bez šī lielā, t. s. Virtuves tirgus, bija vēl otra vieta, kur Rīgas namamātes varēja iegādāties pārtikas produktus, – zemnieki pārdeva savas preces tieši no v ezuma ārpus pilsētas nocietinājumiem, Smilšu vārtu priekšā.

Rīgas tirgotāju galvenais darījumu partneris līdz 16. gs. 30. gadiem bija zemnieks. Starp viņiem izveidojās savdabīgas attiecības. Tirgotājs nodrošināja Rīgā atbraukušajam laucīniekam “uzņemšanu”, pagādāja cienastu utt. Zemnieks savukārt apņēmas tirgoties vienīgi ar šo tirgotāju, savu “patronu”. Zemniekam par preci dažreiz maksāja naudā, taču biežāk ar precēm (sāli, siļķēm, dzelzs izstrādājumiem), turklāt samaksas daļa tika dota uz priekšu kā rokasnauda nākamajai piegādei. Kļuvis par sava patrona

hronisku parādnieku, zemnieks ieslīga aizvien lielākā atkarībā no viņa. Tirgotājs bieži uzskatīja, ka viņam ir tiesības “nodot” savus parādniekus citam tirgotājam. Šādā veidā zemnieks nonāca ne vien muižnieka, bet arī tirgotāja jūgā.

Rīgas tirgotāju tiešie sakari ar zemniekiem sāpīgi skāra muižnieku intereses. Viņi centās zemniekiem aizliegt šo sadarbību ar tirgotājiem, lai paši kļūtu par starpniekiem. Tirgotāju sūdzības par šādu bruņinieku rīcību parādījās jau 16. gs. sākumā. Asi strīdi ap t. s. “zemnieku tirdzniecību” landtāgos iedegās 20.–30. gados. Rīgas delegātiem vajadzēja pat atgādināt muižniekiem par tirgotāju nopelniem šīs zemes iekarošanā, kā arī par to, ka tirdzniecība ar zemniekiem esot viens no “namnieku iztikas” pamatakmeņiem. Šie strīdi ieilga, un tos neizdevās atrisināt ne 16. gs., ne arī vēlāk.

Muižnieku centieniem stāties tiešā kontaktā ar “aizjūras viesiem” rīdzinieki pretojās visai sekmīgi. Toties laukos tirgotājiem aizvien biežāk bija jātirgojas ar muižniekiem. K. Špenhūzena tirdzniecības grāmatās par laiku no 1528. līdz 1543. g. bieži atrodam Livonijas ordeņa atbildīgās personas (komturus, fogtus), muižniekus no Vidzemes, Kurzemes un Dienvidigaunijas.

Pēc kara, kad Vidzemi iekļāva Polijas–Lietuvas sastāvā, tirdzniecības operācijās aizvien aktīvāk iesaistījās arī Lietuvas lielkņazistes magnāti un šlahta.

Tirdzniecības kārtību muižniekiem Rīgā noteica 1598. g. līgums, kuru noslēdza bruņniecība un rāte ar Polijas karaļa starpniecību. Rīgai bija izdevies saglabāt kundzību Daugavas lejtecē, obligāto starpniecību darījumos starp viesiem (aizjūras un lietuviešu) utt. Vienlaikus dokuments nostiprināja arī feodāļu veiksmīgās ekspansijas rezultātus Baltijas jūras tirdzniecībā.

17. gs. jaunumi

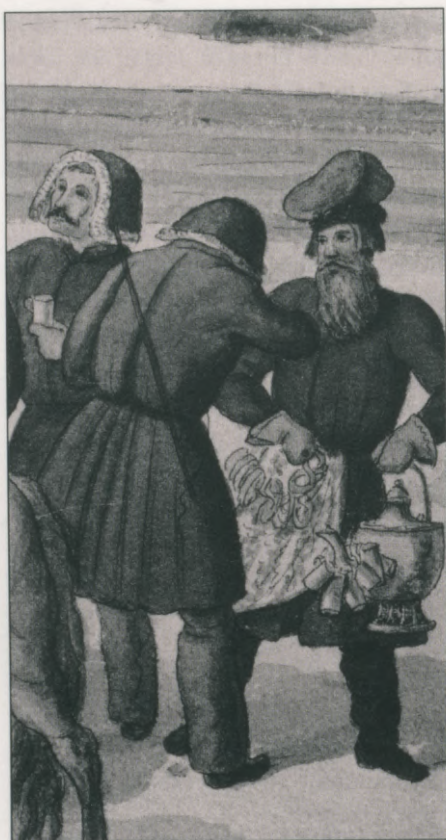
Turpmākais tirdzniecības uzplaukums 17. gs. neizmainīja tirdzniecības organizāciju Rīgā. Visāda veida noteikumi un likumi detalizēti reglamentēja Rīgas tirdzniecību jebkurā tās posmā. Kas un kādu tirdzniecību piekopj, ar ko tirgojas un kā – tas viss bija paredzēts. 16. gs. vidū Lielajā gildē bija 150–200 tirgotāju ģimeņu, bet 1603. g. tās sarakstos jau minēti 353 namnieki. Vismaz divas trešdaļas no tirgotājiem, kas uzpirka preces eksportam, darbojās t. s. krievu tirdzniecībā. Pārējie piekopa tirdzniecību ar zemniekiem. Rīgas tirdzniecības tiesību pamats joprojām palika “izkrautņu spaidi” (pienākums izkraut savu preci un pārdot vienīgi Rīgas tirgū, arī eksportam paredzēto) un ar tiem cieši saistītais aizliegums tirgoties viesim ar viesi bez rīdzinieku starpniecības.

Lieltirgotāji centās regulēt pat aizdevumu apjomus un ierobežot tirdzniecību uz kredīta, lai konkurentiem nebūtu iespējams paplašināt preču piegādi.

Saskaņā ar 1618. g. likumu tirdzniecības zeļļiem bija atļauts aizdot uz nākamās piegādes rēķina līdz vienai strūgai sāls, vienai strūgai siļķu, bet viņu un gabalpreces – ne vairāk kā 200 dālderu vērtībā. Zellis nedrīkstēja pirkt vairāk par 50 birkaviem kaņepāju, 10 lastiem pelnu, 2–3 birkaviem vaska utt. Pārējais tam bija jālaiž brīvā tirgū, t. i., jāpiecēdā citiem namniekiem piršanai par “taisnīgu cenu”.

Arī 17. gs. cenas vienai vai otrai precei bija atkarīgas gan no pienākušo strūgu skaita, gan no aizjūras viesu pieprasījuma utt., tomēr cenas neveidojās stihiski: pilsētas varas orgāni to noteica jau iepriekš. Katrā sezonā cenas bija noteiktā līmenī, un tie rīdzinieki, kuri uzdrošinājās maksāt vairāk un tādējādi “bojāja tirgu”, dabūja maksāt sodu.

Jauna parādība 16. gs. un jo sevišķi 17. gs. bija t. s. komisijas tirdzniecība, kuru Rīgas

Zemnieki uz Daugavas ledus pie Rīgas vārtiem. 1842. gads.
T. H. Rikmaņa litogrāfijas fragments.

Es nabaga sērdienīte,
Man sudaraba dzirnaviņas.
Vaicā kungi, vaicā ļaudis;
Kur tu tādas kaldināji?
— Rīgā pirk, naudu devu,
Vāc zemē kaldināju.

LD 4526, 1, Ventspils

oficiālās tirgotāju aprindas visādi centās izskaust, taču šīs pūles izrādījās veltīgas. Rīgā saradās aizvien vairāk holandiešu, skotu, angļu tirgotāju un viņu tirdzniecības aģentu, kuri aizdeva naudu Rīgas namniekiem, kas ar savu vārdu tad rikojās svešzemju tirgotāja interesēs, saņemot par to attiecīgu komisijas naudu. Par to liecina daudzie rātes atgādinājumi tirgotājiem neslēgt darījumus par svešu naudu. Tomēr tas nelīdzēja. Ārzemnieku nozīme Rīgas tirdzniecībā aizvien pieauga.

Kad zviedri 1621. g. ieņēma Rīgu, sākās jauns tirdzniecības apgrozījuma kāpums. 16. gs. vidū Rīgu apmeklēja 386, bet 17. gs. vidū – 500 kuģu gadā. Samazinājās pelnu un darvas, vaska un tauku, šķiet, arī labības izvedumi caur Rīgu. Toties strauji pieauga linu, kaņepāju, bet it sevišķi linsēklu un kaņepju sēklu eksports.

Spriežot pēc samērā lielajām linu partijām, ko Rīgas tirgum piegādāja daļa zemnieku, viņi veda pārdošanai ne vien savas saimniecības, bet arī uzpirktos produktus. Šo piegādātāju vidū sevišķi izcēlās krodzinieki. Tā, piemēram, krodzinieku Maču Salmiņu no Suntažiem rīdzinieki pazina kā “lielu kupci un uzpircēju”. Reiz kopā ar dēlu un kalpu viņš atveda 4 vezumus linu, kurus daļēji bija sapircis pa ceļam uz Rīgu. Tiesas izmeklēšanā Salmiņu apvainoja, ka viņš gadā uzpērkot 50–60 birkavu linu, turot šo precī pie sevis un izdevīgā brīdī vedot uz Rīgu.

Zemnieki, meklēdami iespēju dabūt par savām precēm labāku cenu, nereti brauca no Vidzemes Rīgai garām uz Kurzemi, kā to apliecina Vidzemes ģenerālgubernatora J. J. Hastfera secinājums: “Ar lielu nepatiku nākas dzirdēt, ka daži Vidzemes zemnieki iedrošinās vest savas preces garām Rīgai uz svešām vietām... Kā vāciem, tā zemniekiem stingri aizliegts savas preces, piemēram, labību, linus, kaņepjus, taukus, apiņus, vest garām Rīgas pilsētai.”

17. gs. labība deva feodālim vismaz 3/4 no visa ienākuma naudā. Vislielākais labības piegādātājs bija Kurzemes hercogs. Pēc Rīgas tirgotāju pasūtījuma 1640. g. no hercoga muižām pieveda 324 lastus rudzu un 14 lastus griķu, ko pēc tam nosūtīja uz Amsterdamu. Rīgas tirgotājs A. Bulmerinks 1684./1685. g. ziemā nopirka no hercoga visu Zaļajā muižā esošo rudzu krājumu, kura pārvešanai vajadzēja 90 pajūgu. Sevišķi liels labības pieveidums Rīgai ienāca 1698./1699. g. ziemā no Ludzas apkārtnes. To uz Rīgu veda vienā reizē vairāk nekā 100 pajūgos. Uz to pieteica pretenzijas Rīgas virsfogts R. Zēdenss, kuram bija ķīlas valdījumā Ludzas pilsmuiža. Aizstāvoties tiesā, tirgotājs Johans Grīnmanis pierādīja, ka pats pēc šīs labības braucis uz Latgali, sapircis ap 200 vezumu, turklāt nevis Ludzas pilsmuižā, bet gan krogos, galvenokārt no ebrejiem. Grāfiene M. Delagardi, kuras valdījumā bija Tarvastu pils Dienvidīgaunijā, pastāvīgi turēja Rīgas ostā krājumā dažādu labību un pārdeva to pakāpeniski. Vidzemes un Kurzemes muižniekiem tomēr neizdevās iznīdēt Rīgas tirgotāju starpniecību. Muižnieki vienīgi panāca tiesības turēt savu labību pilsētas noliktavās līdz Vasarsvētkiem, bet, kā 1694. g. apgalvoja lielākie Rīgas labības tirgotāji, muižnieki, gaidīdami izdevīgu konjunktūru, turot Rīgā atvesto labību pat līdz Jāņiem. Lai saglabātu kontroli pār labības tirdzniecību, Rīgas varas iestādes radīja māklera amatu, kura uzdevums bija noformēt tirdznieciskos darījumus starp rīdziniekiem un “viesiem” (muižniekiem un citpilsētniekiem). 17. gs. beigās māklera pienākums bija katra mēneša beigās ar zvērestu dot precīzas ziņas par stāvokli labības tirgū (par noslēgto līgumu skaitu, pārdotās labības labumu un daudzumu, labības cenām utt.). Rīgas tirgotāju peļņu noteica viņu starpnieka funkcija. Bet Rīgas tirgotāji arī prata nopelnīt, pateicoties dažādībai preču tilpuma un svara mēros. Rīdzinieki pirka preces pēc krievu

mēriem, bet pārdeva pēc Rīgas mēriem: pirmie vienmēr bija lielāki nekā otrie. Ja mēri bija vienādi vai nācās tirgoties ar gabalprecēm (piemēram, ar kokmateriāliem), pārdevējam vajadzēja dot precī ar virsmēru, parasti 1/10 no preces svara.

Kā uzskatīja paši rīdzinieki, galveno peļņas daļu tomēr guva holandieši, ko noteica milzīgās “cenu šķēres” Rīgā un aizjūras tirgos. No 1638. līdz 1646. g. vidējās cenas Rīgā un Amsterdamā valsts dāldereros attiecīgi bija: rudziem – 26,5 un 41,5 lastā, kaņepājiem – 10,1 un 12,5 birkavā, kaņepēm – 1,3 un 1,9 par mucu, potašai – 7,6 un 13,3 birkavā, pelniem – 62,3 un 124,8 lastā.

Noteikti jāpiemin 1652. g. policijas noteikumi – likumu krājums, kas vadīja Rīgas iestādes līdz pat 18. gs. vidum. To 47. punkts liecina, ka rīdziniekiem šajā laikā Daugavmalas tirgus jau bija kļuvis par šauru:

“Katrai precei tirgi noteikti savā vietā. Zivju tirgus atrodas pie Šāļu vārtiem pa labi, un tur ir uzcelti sevišķi zivju galdi; kurpnieki pārdod savus ražojumus pa kreisi no Šāļu vārtiem, saldumus pārdod starpvalnī pie Šāļu vārtiem. Saknes pārdod pie Bastiona, kur atrodas arī veģu un maizes būdas. Podnieki tirgojas pie Grēcinieku vārtiem. Malkas un siena tirgus atrodas starp Peldu un Grēcinieku vārtiem, lopu tirgus – starp Peldu un Mārstaļu vārtiem, zirgu tirgus paliek vecajā vietā pie Jaunajiem vārtiem. Sievas, kas tirgojas ar augļiem [...] patur savu vietu pie Šāļu vārtiem, zivju tirgus stūrī. Linu audeklus, dzijas un tamlīdzīgas lietas pārdod vecajā zivju tirgū.

Cūkas nedrīkst uz ielām laist, un tās jāiesloga; ja cūka parādās cietoksnī un uz vaļņiem, tad to drīkst nošaut. Namnieki lūgti uzcelt govīm šķūņus ārpusē, lai tās šo karaļa pilsētu vairs nepiemēslotu.”

Ar šo noteikumu izdošanu Rīgas tirgus dzīvē radās zināma skaidrība. Nozvērīnot Rīgas fiskālus, 1730. un 1738. g. tiem arī vēl lika

“Kleina jaunsungs,” Spunde viņu uzrunāja. “Pirms mēs jums tos statūtus uzdodam, mums vajag zināt, ko tas maksā.”

Visi gaidīja tikpat kā uz adatām, ko viņš teiks. Bet viņš ar savu atbildi ne tik ātri gribēja klajā nākt. Vienu roku iebāzīs bikšu kulē, ar otru turēdams cigāru, no kura izpūta kuplu dūmu, vienu aci pa pusei piemiedzis, ar otru vēriģi lūkodamies, tas likās pārdomājam. “Tādi statūtes prasa daudz darba, kamēr tos izstrādā... Un vai jūs domājat, ka katram tos jau apstiprinās?... Tur vajag višķin tā!” viņš izrādīja ar roku.

“Nu jā, zināms, bez tam jau neiet,” Kreilis piebilda.

“Drusciņ vajag pasmērēt...”

“Un kā vēl!” Kleins iespieda roku sānos. “Un, ja vēl no sākuma nezina, kur, tad lieta ir samaitāta uz visiem laikiem. Tur vajag zināšanas. Vai jūs domājat — ja es nebūtu pili un man nebūtu ar visiem darīšana, es tādas lietas nemaz neuzņemtos.”

“Jā, jā, — bet cik tad?” Spunde nepacietīgi gaidīja uz atbildi.

Kleins vēl likās pārdomājam un galvā pārrēķinām. “Vai ziniet, es jums taisīšu lēti... Redzat, man pašam tā lieta interesē... Jūtu viņai pilnīgi līdzī... Es jums taisīšu par trīssimts rubļiem...”

Visi uzreiz klusi kā pelītes. Trīssimts rubļi toreiz Rīgā bija daudz vairāk vērti nekā tagad, un tādēļ gan vajadzēja drusku padomāt. Bet, otrām kārtām, tāds nopietns darbs un priekš viņiem tik daudz vērts...

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 266. lpp.

9. Un sakalieši norikoja uz Rīgu sūtņus un paziņoja, ka viņi gan vēloties atjaunot mieru, bet turpmāk nekad vairs nepieņemšot kristīgo ticību, kamēr zemē vēl palikšot kaut vai tikai viens gadu vecs vai olekti garš zēns. Un viņi pieprasīja atpakaļ savus zēnus ķīlniekus un apsoliņa atdot ordeņa brāļus, kas viņiem cietumā vēl bija dzīvi, — par katru ķīlnieku pa brālīm un tirgotājam, un tā tas arī notika.

Indriķa hronika. R., 1993, 287. lpp.

šos noteikumus pieņemt par pamatnormām. Īsts jaunums tirgū 17. gs. beigās bija kartupeļi. No Čīles Eiropā kartupeļi vispirms parādījās Spānijā (1585. g.) un Anglijā (1586. g.). Dokumenti apstiprina, ka Latvijas teritorijā pirmais pūrs kartupeļu nonāca 1673. g. — hercogs Jēkabs tos saņēma no Hamburgas. Pirmajā laikā šo kultūru vērtēja visai atturīgi, arī Rīgas tirgū tai bija maza piekrišana. Nav gan saglabājušās ziņas par pirmo kartupeļu cenām Rīgā. Tikai tad, kad pie izskaidrošanas darba ķērās Rīgas Lauksaimniecības biedrība, 19. gs. kartupeļu popularitāte tik strauji pieauga, ka Ventspilī 1891. g. pat izcēlās nemieri, pēc neražas cenšoties nepieļaut kartupeļu izvešanu, jo ļaudis baidījās palikt bez šīs “otrās maizes”.

Arī cilvēks — prece

Līgavu pirkšanu un pārdošanu senās latviešu ciltis pazina vēl pirms vācu ienākšanas. Cena visbiežāk bija citas meitas atdošana vietā vai vienošanās naudā un graudā, ar ko atlīdzināja līgavas ģimenei par audzināšanu. Šādu ieražu sauca par precībām (no vārda “precēt” jeb “pirkt”). Senie latvieši “precēja” ne tikai sāli, vadmalu un dzelzi, bet arī sievas.

Bieži sievas tika laupītas jeb zagtas. Par to vēl 16. gs. stāsta tā laika pazīstamais vācu ģeogrāfs Sebastians Minsters savā darbā *Cosmographia*, kas iznāca Bāzelē 1550. gadā:

“Precībās viņi turas pie šādiem ieradumiem. Ja kādam zemniekam ir dēls, kas jau diezgan liels, lai ņemtu sev sievu, tas (dēls) izraugās sev kādu no kalponēm, kas viņam patīk, dodas turp ar saviem draugiem, kurus sev sadabūjis, apslēpjas kaut kur mājas tuvumā, kur atrodas jaunava, un, uzmanījuši brīdi, kad tā iznāk laukā, to ar varu sagrābj, iesviež minētam nolūkam sagatavotās kamanās un steigšus dodas mājup. Kad nu līgavas tuvi-

nieki izdzird kliegzienus, tie metas laukā, apbruņojušies piķiem un šķēpiem, lai atņemtu līgavu uzbrucējam. Kad viņi tos panāk, abu pulku starpā norisinās nikns kautiņš, un kas tad izrādās par stiprāku, tas patur līgavu; ja līgavas tuvinieki nespēj atņemt līgavu, tad otra puse to aizved sev līdzī, ieslēdz līgavaini un līgavu vienā istabā, atstāj tos nakti kopā, un, ja tie šai naktī savā starpā izlīgst, tad tie arī uz priekšu var palikt kopā. Šādas un tamlīdzīgas pagānu paražas zemnieki, kas dzīvo tuvu pie pilsētām un kas mācīti Dieva vārdā, jau pilnīgi atstājuši un atmetuši, un tie tādas (paražas) vairs nepieļauj.”

Vācu laiks atnāca ar vispārēju dzimtbūšanu, kad cilvēka cena bija zemāka par lopa cenu. Par uzticīgu kalpošanu bīskapam vācu bruņinieki algas vietā saņēma t. s. lēņos zemi ar visiem ļaudīm. Bīskapa dotie lēņi bija ļoti lieli. Nereti uzticīgajam bruņiniekam jeb vasalim piederēja vairāki ciemi vai pat vairākas draudzes. Piemēram, Rozeniem 14. gs. vidū bija izlēnota visa Straupes draudze starp Braslu un Gauju līdz Cēsu pārceltuvei. Brāļi Tīzenhauzeni valdīja pār 100 arkliem zemes ar 1500–2000 zemnieku ģimenēm. 13. un 14. gs. šo zemnieku stāvoklis vēl nebija tik smags, kaut arī nācās pildīt savam “kakla kungam” gan kara klaufas, gan vēlāk arī darba klaufas.

Pamazām klaufu dienu skaits un nodevu apjoms tik ļoti pieauga, ka padarīja agrāk brīvos ļaudis par pilnīgi atkarīgiem no sava dzimtkunga un mūžīgiem viņa parādniekiem. Tad nereti dzīve kļuva neizturama, un zemnieks bēga. Drošākā vieta, kur varēja patverties un atkal atgūt personīgo brīvību, bija Rīga. Gan pilsētas celtniecībā, gan tirdzniecības operācijās un citur bija nepieciešams darbspēks, tāpēc pilsēta labprāt uzņēma atbēgušos lauciniekus. Tika pat izstrādāti šādiem bēgļiem labvēlīgi noteikumi: ja zemnieks spēja samaksāt iestāšanās naudu un nodzīvoja pilsētā vienu gadu un vienu dienu, sava kunga

neatprasīts, turpmāk viņš palika par brīvu pilsētnieku, bruņinieks to vairs nedrīkstēja meklēt.

Taču pamazām situācija mainījās. Jau 14. gs. bruņinieki sāka iekārtoties uz pastāvīgu dzīvi savās lēņu muižās, līdz ar to daudz vērigāk pieskatīja īpašumus, arī savus kalpus un zemniekus.

1424. g. Kurzemes bīskaps rakstīja Rīgas pilsētas galvam: “Jūsu krāmu tirgotāji aizvīlina mūsu ļaudis uz savu pilsētu, proti: tos, kas daudz parādā un nedomā maksāt. Tāpēc esat tik labi, mīlie draugi, pārrunājiet šo lietu un vienojieties savā starpā, kādā kārtā mēs varam pieprasīt no jūsu pilsētas savus kalpus, gūstekņus un parādniekus.” Rīga kļuva aizvien nevesmīlīgāka pret izbēgušajiem. Bruņinieki solīja atlīdzību par savu kalpu vai zemnieku, rīdzenieki bēgli nereti nodeva kungam atpakaļ. 1494. g. tika pieņemti īpaši arhibīskapa noteikumi par bēgļu izdošanu. Tomēr Rīgā joprojām atradās ieinteresēti darba devēji, kas uzņēma un noteikto gadu slēpa izbēgušos kalpus un zemniekus.

Dzimtbūšana aizvien padziļinājās un attiecās gan uz saimniekiem, gan iebūviešiem un algādžiem. Visiem rīdzeniekiem par obligātu pienākumu kļuva bēgļu tvarstīšana. Kad to izsludināja, tajā bija jāpiedalās gan naktī, gan dienā. Dienā tādēļ bija jāslēdz pārdotavas un darbnīcas, naktī jāpārtrauc naktsmiers. Neviens nedrīkstēja palikt malā. Patruļām bija tiesības katrā laikā traucēt mājas iedzīvotājus un pārmeklēt visas telpas no pagraba līdz bēniņiem. Šādas “priekus” rīdzeniekiem nācās piedzīvot diezgan bieži, jo 15. un 16. gs. zemnieki bariem plūda uz Rīgu, kur viņi vēl 1530. g. par pusmārku varēja iepirkties namniekos, gada, vēlāk divu gadu laikā iegūstot personas brīvību sev, sievai un bērniem.

Pirmie dzimtlaužu pirkšanas un pārdošanas fakti zināmi jau kopš 14. gs., taču par samērā ikdienišķu parādību tie kļuva nedaudz vēlāk – 15. un 16. gadsimtā. Saglabājusies

Krievi sakņudārzos pie Rīgas. 1842. gads. T. H. Rikmaņa litogrāfija.

Tavs tēvs Cēsis,
 Velns viņu plēsis:
 Nems aiz matiem,
 Sies uz ratiem,
 Pārdos kungiem;
 Kungs viņu nopirks
 Par vienu kapeiku.

Bdz 1376, 4476, 8, Lielaucē

kvīts no kāda Fītinghofa, kurš 1497. g. saņēmis 60 Rīgas mārkas par vācu atraitnei pārdotu dzimcilvēku ar trim dēliem. 16. gs. nereti bija gadījumi, kad par dzimcilvēku samaksāja ar dažiem lastiem labības vai zirgu. Kā vēsta ieraksti Bērzaunes muižas īpašnieka un pazīstama Rīgas tirgotāja Tīzenhauzena saimniecības grāmatā, 1591. g. viņš bija saņēmis no Jumurdas Tīzenhauzena 70 mārkas par aizbēgušu zemnieku un no Navastes muižnieces Igaunijā 44 mārkas par kādu citu zemnieku. Abi faktiski bija pirkuma–pārdevuma līgumi, kuros zemnieku cena bija pavisam noteikta – 44 līdz 70 mārkas.

Nemot vērā, ka zirga cena tai pašā Bērzaunē bija 85–120 mārkas, bet Rīgā vēl vairāk, jāsecina, ka zirgi bija dārgāki par cilvēkiem.

Cits piemērs vēsta par lielo starpību, kāda bija zemnieka un kunga dzīvībai. Muižnieka un Rīgas tirgotāja Rozena arhīvā uzglabājusies lieta par Ķieģeļu kunga Detlopa Patkuļa nogalināšanu 1586. gadā. Vainīgajam Jurgim Rozenam piesprieda 4000 māрку soda naudu

par labu Liepupes baznīcai. Turpretī, kad kāds, šķiet, arī muižkungs, Jurgis Brants no-cirta galvu zemniekam, viņam nācās samaksāt tikai 20 māru lielu baznīcas sodu.

Runājot par cilvēka cenu, noteikti jāmin arī pirmās amatu šrāgas (zvejnieku, sāls nesēju u. c.) 14., 15. gs., kurās paredzēta ienaidnieku sagūstīta biedra izpirkšana par vienu maisu sāls.

Krievu laiks

Ziemeļu kara laikā Rīgas tirdzniecība ne vien stipri sašaurinājās, bet dažbrīd gandrīz pilnīgi tika pārtraukta pilsētas smagā aplenkuma un mēra dēļ. Kad Pētera I karapulki 1710. g. ieņēma Rīgu, ostu apmeklēja tikai 15 kuģi. 18. gs. otrā desmitgade nebija vieglāka, jo Baltijas jūras reģionā turpinājās karš, kurā bija ierautas gandrīz visas kādreizējās Rīgas tirdzniecības partnervalstis.

Dziļo depresiju tirdzniecībā pārtrauca tikai Nīstades miera līgums 1721. g., beidzoties Ziemeļu karam. Rīgas tirdzniecība jau pirmajos pēckara gados strauji atplauka – 1725. g. ostā iebrāva jau 388 kuģi. Eksporta operācijas pieauga vēl nepieredzētos apjomos, tūdaļ atstājot savu iespaidu arī uz pilsētas iekšējo tirgu.

Eksportpreču sortiments nebija īpaši mainījies. Rīdzinieki izveda uz ārzemēm kaņepājus, linus, linsēklas, kaņepes, dažāda veida labību, pelnus, potašu, meža materiālus, ādas, vasku, taukus, "krievu dzelzi", audeklus, buru audeklus. Eksporta ziņā Rīga kļuva par otru lielāko ostu Krievijas impērijā (tūlīt aiz Pēterburgas).

Importa preču kopapjoms saglabājās agrākais, taču preču dažādība gan bija ievērojami lielāka. Pieauga sāls un siļķu ievadums, vīnu dažādība, aizvien biežāk Rīgas tirgū parādījās cukurs, kas 17. gs. vēl bija reta manta, atkal bija nopērkama kafija, tēja, garšvielas, tabaka, rīsi, krāsainie metāli un to izstrādājumi,

CEĻĀ SATIKTĀ LAIMA

Reiz viens saimnieks braucis Rīgā ar rudzu miltiem. Bijis ziemas laiks un labi salis. Te ceļā piestājusies balta sieviete ar basām kājām un lūgusies, lai jel nopērkot viņai kurpes. Saimnieks atteicis: "Kur te ceļa malā kurpes ņemšu? Bet, ja man Rīgā labi vedīsies, — nopirkšu gan."

Labi. Šis nu sācis atkal braukt, bet sieviete neatstājusies vis vairs: pēdu no pēdas vezumam pakāļ. Aizbrauc Rīgā, attaisa maisus tirgū, apskatīsies, kas ir — maisos gadījušies smalkākie bīdelēti milti. Un, kamēr šis tur izbrīnosies, sieviete pienāks tuvāk, sacīdama: "Nebrīnies tik ilgi, paskaties, kas tur pircēju salasījušies, sāk tikai pārdot!"

Pagriežas — jā: viens pircējs nupat aiz muguras jau iesola septiņi rubļi pūrā. Un tā nu saimnieks pārdevis vezumu itin ātri un dabūjis pasauls naudas.

Beidzot nopircis labas kurpes un tencinādams iedāvinājis baltajai sieviete. Tā paņēmusi kurpes un nozudusi kā ūdeni.

Mājā saimnieks teicis: "Ta tad man šoreiz vedās Rīgā, kā vedās. Satiku Laimu ceļā — kā tad arī nevedīsies?"

LPT XIII, 311, 8, Džākste

— Es jau esmu dzirdējis, labie ļaudis, ka ķēniņš steidzoties rīdziniekiem palīgā no Pērnavas puses, kur viņnedēļ izkāpis malā ar kādām varenām reģimentēm, — nopūzdamās pagrozīja aubites apņemto galvu Kannas pamieļotāja vecīte.

— Bet vai tās runas arī patiesas vai tikai tādas pašas blēņu valodas, kādas jau pulka reižu agrāk dzirdētas, to zina tikai mīļais Dievs. Bet cilvēki krit jau uz ielām, kopmaņi par pūru rudzu prasa trīs dālderus, par vāju telu veseli septiņi!

Ak, tik liels atnācis mums posta laiks, ka pavalga sākot pietrūkt jau pašu augstās rātes kungu namos.

— Vakar biju gājusi Smiļšu kalnos, — kalsenā sieva vēlīgi runāja, juzdamās glaimota, ka var ar tirgotāja kārtas atraitni patriekties, — un redzēju tur kādus panikušus bērņus pirkstiem izrokam cūku pieneņu saknītes, aprijam tās turpat ar visām zemēm. Pasavēros apkārt, vai kāds paziņa neredz tā, palūkoju ēst pati to cūku gardumu, bet sīvāks par velna rutku, sarāva man muti un mēli vienā čokurā!

A. Grīns. Melnais jātnieks. R., 1991, 64.–65. lpp.

MĪKLA

Rīgā dzimis, Rīgā audzis,
Pārnāk mājās karāties. —
Sienas pulkstenis.

954. 1495, Gudenieki

Māte uz savu 7 gadus veco dēlenu: "Aizej, Jancit, paskaties, vai miesniekam nav cūku kājiņas." Dēlēns, no miesnieka atpakaļ nākdams: "Mamm, nevarēju redzēt, miesniekam bij zābaki kājās."

I. Dundurs, no Rīgas.

Latvju tautas anekdotes. 2. sēj. R., 1929.

Kungs licis kalpam atvest jaunu cepuri no Rīgas. Kalps atvedis par 50 rubļiem. Kungs smādejis cepuri, ka esot par lētu. Pavēlējis atvest dārgāku. Kalps atvedis par 75 rubļiem. Kungs smādejis atkal par lētu, licis atvest dārgāku. Nu kalps atvedis cepuri, kura maksājusi 50 rubļus, un teicis, ka maksā 200 rubļus. "Jā, tā būs laba!" noteicis kungs.

Anna Galēja, no Lejas pag.

Latvju tautas anekdotes. 2. sēj. R., 1929.

vadmala, dažādi audumi, kokvilnas un zīda izstrādājumi, lakati, zeķes utt. Lēto audumu (flanelis, perkals, saržs, kamlots u. c.) bija ievērojami vairāk nekā dārgo (samts, groditurs, atlass, ratīns u. c.), tātad Rīgas tirgotāji jau vairāk orientējās uz "vidējo" patērētāju (17. gs. tas vēl nebija jūtams). Galvenā audumu piegādātāja bija Anglija, mazāk – Holande. Gatavos izstrādājumus (lentes, lakatus, mežģīnes, zeķes utt.) veda no Vācijas. Tik lielu vadmalas, audumu un to izstrādājumu dažādību Rīga nekad agrāk netika piedzīvojusi. Gadsimta gaitā samazinājās dārgo Reinas un Mozeles vīnu piegāde, toties pieauga krietni lētāko Spānijas un Portugāles vīnu – Madeiras, Malagas, Alikantes u. c. – ievedums. Rīgas vīntirgotāju pagrabos nonāca arī Ungārijas, Kipras, Korsikas, Kanāriju salu u. c. vīna šķirnes. No pārējiem dzērieniem visvairāk iveda alu – gan no Vācijas, gan Anglijas.

Dzelzs līdz gadsimta vidum tika ieviesta tikai no Zviedrijas. Ap 1750. g. Rīgas tirgū pirmo reizi parādījās "krievu" jeb "Sibīrijas" dzelzs. Bez krāsainajiem metāliem iveda arī daudz dažādu metāla izstrādājumu: naglas, stieples, skārdu, katlus, sprādzes, adatas, instrumentus, jo īpaši nažus un izkaptis.

Līdzās tradicionālajām koloniālprecēm – jau iepriekšējos gadsimtos labi pazīstamajām garšvielām, saldumiem un augļiem (pipari, rozīnes, kanēlis, mandeles, apelsīni, citroni, rīsi utt.) īpaši jāmin tabaka, tēja un kafija, kas gan arī agrāk bija sastopamas Rīgas tirgū, taču reti un maz. 18. gs. šīs preces kļuva rīdziniekiem ikdienišķas.

Rīgas tirdzniecības izpētes komisija (1763./1764. g.) atzīmēja, ka Rīgā parādījušās daudzas jaunas preces (piemēram, jauni drēbju, mēbeļu, delikatesu veidi), bet sūdzējās par grūtībām to noietā, jo augstā muiža preces sadārdzināja, salīdzinot, piemēram, ar cenām Karaļaučos. Tāpēc poļu un lietuviešu magnāti arvien biežāk prasīja no Rīgas tirgotājiem

skaidru naudu, kuru vēlējās izdot citur, tikai ne Rīgā. Samērā daudz "uz augšu" pa Daugavu sūtīja sāli un siļķes, vēl arī galantērijas preces un audumus.

Lielā tirdzniecība Rīgā bija pakļauta noteiktam ritmam, kas saistījās ar navigācijas sezonu (apmēram no 20. aprīļa līdz novembra vidum).

Pirmie kuģi parādījās reidā vēl pirms Daugavas strūgu un plostu ierašanās ar eksportprečēm. Šai mirkli tirgotāji centās pārdot iestāvējušos precī – pārpalikumu no iepriekšējā gada. Preču ielādēšana kuģos sākās maija pirmajā dekādē. Maija beigās pienāca svaiga prece. Kaņepājus, linus, sēklas un labību vairumā pieveda vasarā. Tā bija iepriekšējā gada raža. Vasaras beigās un rudenī izveda lielāko daļu kokmateriālu un pelnu, kas sāka pienākt pa Daugavu ne ātrāk par jūlija vidu. Linsēklas iekrāva kuģos oktobrī un novembrī. Sezonas laikā Rīgas tirdzniecībā bija iesaisīta vismaz trešā daļa visu rīdzinieku. No tā laika iedzīvotāju sarakstiem nav iespējams konstatēt sīktirgotāju – latviešu, krievu, baltkrievu, ebreju u. c. rīdzinieku skaitu, kuri tirgojās savos sīkajos veikalos vai uz ielām. Viņu varēja būt vairāki simti, bet tikpat labi – daži tūkstoši. Navigācijas laikā bija nepieciešami 3–6 tūkstoši melnstrādnieku un dažādu algādžu, kurus līga noteikta darba veikšanai vai uz laiku.

"Vidējo" tirgotāju slānis Rīgā bija visneizteiksmīgākais. 18. gs. pilsētai bija raksturīga milzīga tirdzniecības apgrozījuma koncentrācija nedaudzu cilvēku rokās un liela sīktirgotāju masa, ieskaitot ielas tirgotājus un pauniniekus, kas ar savu precī staigāja no mājas uz māju.

Bagātākajiem tirgotājiem parasti piederēja mūra nams iekšpilsētā ar vienu vai vairākām noliktavām, ratnīcu un citām ēkām. Tāpat daudziem tirgotājiem aiz pilsētas robežām piederēja muižas. Savukārt ne viens vien muižnieks bija kļuvis arī par turīgu tirgotāju.

Ērgļu Kārļa dzīve sāka palikt arvien miklaināka. Viņš nevarēja atrast zem kājām pamatu ne saimnieciskā, ne idejiskā ziņā. Viņa naudas krājums, ko bija dabūjis līdz no mājām, sīkdams sīka, bet izredzes nekādas ko klāt nopelnīt un no sava darba dzīvot. Latviešu rakstniecība, kā izrādījās, bija tāds amats, kas nekā neienesa. Par viņa poēmu Pudiķis vēl arvien nebija vienojies ar veco Diriķi honorāra ziņā, un tādēļ tā arvien vēl palika nedrukāta. Oficiāli gan viņš skaitījās par "Baltijas Vēstneša" līdzstrādnieku. Pārtulkoja arī šad un tad priekš viņa feļetona kādu sīkumu vai stāstiņu. Diriķis tad arī viņam kā "studentam" maksāja izņēmuma cenu: g r a s i p a r r i n d u. Nestudētie rakstnieki par tādu pašu darbu saņēma tikai pusgrasi. Bet ar visām šīm priekštiesībām Kārlim iznāca ļoti maz, tik maz, ka kauns ar tādu rēķinu pēc samaksas griezties. No katra darba jau prasa kādu nieku virsvērtības, t. i., drusciņ vairāk, nekā izgājis pārtikai, to darīnot. Viņam no sava darba iznāca liela apakšvērtība, t. i., iztrūkums.

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 314. lpp.

— Tās vieglākās dzīves sākumu katrs pats varēja redzēt, aplūkot to nosalušo, izbadojušos baru pie visu fabriku vārtiem rītos pirms sešiem un vakaros pēc svīlpes. Un tad kurā katrā krogā Kalnciema, Lēģeru, Dinamīdes un Slokas ielā, kur viņi atstāja savus pedējos grašus, dzirdidami visādus vietu skapermaņus un meistarus, lai ar paziņu un radu aizgādību tiktu kaut kādā robā. — Ošu Andreja krēsls tik stipri iečīkstējās, ka Anna iegrūda sēdētājam spēcīgu dunku sānos. — Bet tas robs tāds, ka tur varēja nopelnīt pusrubli, sešdesmit, septiņdesmit piecas kapeikas par divpadsmit, trīspadsmit, četrpadsmit darba stundām, — rublis, tas jau bij ideāls, tikai pēc pieciem sešiem gadiem sasniedzams. Un cik tad to, kas iespēja piecus sešus gadus noturēties vienā vietā? Tur vajadzēja pielīst meistariem un kantora kungiem, dažkārt kļūt par pienesēju un nodevēju, lai cits to pašu rubli neizrauj no rokas. Kāda vieglāka dzīve strādniekam ģimenes cilvēkam iespējama ar pusrubli un sešdesmit kapeikām dienā, par to vajadzēja domāt un atkal domāt arī cienījamai publikai, vismaz tai šē "Jonatana" zālē.

A. Upiņš. Plaīsa mākoņos. Kopoti raksti. 12. sēj. R., 1952, 326. lpp.

RĪGAS BRAUCIENAM GATAVOJAS VISU VASARU

Sviestu krāja visu vasaru, palaikam pārmazgāja un uzlēja svaigu sāļgu ūdeni. Pirms vešanas uz Rīgu sviestu vēl izjēma no spainišiem un nokasīja apdzeltējušo ārpusi. Citās mājās baroja cūkas, aitas vai putnus un sēja arī sierus. Daži steigza arī linus ātrāk izkulstīt vešanai uz Rīgu.

Vairāk jau uz Rīgu brauca rudenos.

Rīgas braucēji ceļā līdzī jēma no aitas taukiem pašu lietas sveces, lai pa ceļam apstāšanās vietās krogos un Rīgā būtu sava gaisma. No Rīgas atveda cukura galvu, bīdeļētus miltus, vienkāršus sarkanus ādas zābakus, t. s. čabas, drēbes u. c. Vēda arī lielu, sešpadsmit līniju griestu lampu.

1838, 6904, Viesiena

Tas bija ļoti sabozies par "Dienas Lapu". Pēc pilnās sapulces, tirzādama revīzijas iznākumus, tā bija sacēlusi lielu traci par teātra direktora rīcību. Bija runa par lienētiem zābaku lieliem pret ļoti augstu cenu, par kvišu viltošanu un tamlīdz. Bet arī viņu avīze bija ievilkusi lietā, izrēķinādama, ka viņš no teātra saņemot pāri par astoņdesmit rubļiem mēnesī. Ne vārđina tur nebija patiesības! Kā inspicients viņš saņēma divdesmit piecus rubļus mēnesī, tad tas bija daudz! Viss, ko viņš saņēma no teātra, tikai maz pārsniedza trīsdesmit piecus rubļus un pie tam vēl tikai ziemas mēnešos. Tādēļ viņš gatavojās "Baltijas Vēstnesī" ievietot vienu pretrakstu un "Dienas Lapai" labi sadot pa degunu.

A. Deglavs. Rīga. 3. sēj. R., 1983, 269. lpp.

Tomēr raksturīgākā nianse 18. gs. otrajai pusei bija krievu tirgotāju iespīešanās Rīgas turīgāko iedzīvotāju slānī. Sākumā viņi iesais-tījās preču piegādē Rīgas tirgotājiem, pēc tam apmetās uz dzīvi Rīgā un uzsāka paši savu tirdzniecību. Daži no viņiem darbojās tik sek-mīgi, ka ieguva namnieka tiesības, turklāt pēc apgrozījuma apjoma ieņēma pašu nozīmīgāko vietu tirgotāju hierarhijā.

Pirmais no tirgotājiem, kurš ieguva Rīgas namnieka tiesības, bija Ivans Fatovs no Vjaz-mas. Rātes 1775. g. 22. maija protokols fiksē namnieka tiesību piešķiršanu Fatovam. No tās dienas viņa vārds vairs nebija Ivans, bet Johans. Pēc apgrozījuma apjoma Fatovs Rīgā atradās sestajā vietā. Pēc dažiem gadiem viņš izvirzījās pirmajā vietā starp eksporttirgo-tājiem, saņemdam no piegādātājiem Krievijā ik gadus 10–15 tūkstošus birkavu kaņepāju. Ivans (Johans) Fatovs bija vienīgais ienācējs no Krievijas, kuram izdevās iegūt namu Iekš-rīgā. Pārējiem tirgotājiem bija jāsamierinās ar apmešanos priekšpilsētās.

80. gadu vidū par Rīgas namniekiem kļuva vairāk nekā desmit Iekškrievijas pilsētu tir-gotāju. Vietniecības laikā (1787.–1797. g.) viņiem pievienojās vēl ap simt krievu tirgo-tāju. Lielākā daļa no šā "otrā viņņa" pārstāv-jiem tomēr neiesakņojās Rīgā un drīz pēc vecās vāciskās kārtības atjaunošanas pazuda no tirgotāju aprindām, jo, neskatoties uz lielo enerģiju un valdības atbalstu, nespēja pastā-vēt pret cieši saliedēto Rīgas vācu namnieku konkurenci.

Rīgas namnieku tiesības ieguva arī daži ār-zemju komisionāri. 18. gs. otrajā pusē par tādiem kļuva H. H. Vērmanis no Libekas, J. D. Dētenhofs no Štades, J. Zosats no Brē-menes, J. T. Bozerups no Dānijas un citi.

18. gs. tirdzniecībā bija arī vietējo muižnieku ziedu laiki. Viņi maksimāli ierobežoja zem-nieku sakarus ar Rīgas tirgu, uzpirka zem-nieku ražojumus un paši tos pārdeva. Muiž-nieku un tirgotāju tirdzniecības konfliktos

jaunais, 1765. g. pieņemtais tirdzniecības nolikums, kas citādi nekādas principiālas izmaiņas nenesa, tomēr atbalstīja muižniekus: namniekiem tika ierobežotas degvīna dedzināšanas tiesības, bet muižnieku zemniekiem atļāva veikt darījumus ar jebkuru tirgotāju, neatkarīgi no viņu kreditoriem.

Daugavmalas tirgus vienmēr bija pilns ar zemnieku vezumiem, no kuriem pārdeva sviestu, sieru un citus lauku labumus. Visa Daugavas mala gar Vecrīgu bija pieaugusi pilna ar dažāda izmēra un izskata tirdzniecības būdiņām. Starp tām ik dienu apgrozījās vislielākais ridzinieku un iebraukušo laucinieku skaits. Tirgū ne tikai pirka un pārdeva, nogaršoja un iedzēra, te rādīja arī "kumēdiņus" un visādus trikus, te izkāvās, slēdza derības un norunāja darījumus.

Vairākas sanitārās komisijas atzina, ka tirgus ir netīrs, pārtikas preces tiek pārdotas nehiģieniskos apstākļos, katras komisijas darbība parasti beidzās ar kādu kārtējo aizliegumu, piemēram, vasarā tirgū pārdot gaļu, svaigas zivis utt., taču šie aizliegumi bija grūti realizējami, jo – kur bija pieprasījums, vienmēr atradās arī piedāvājums, ja ne atklātā, tad no uzraugiem slēptā veidā.

Tomēr par raksturīgāko 18. gs. Daugavmalas tirgus notikumu jāmin Zaļu diena. Šķiet, tās pirmsākumi meklējami jau krietni senāk, taču savu uzplaukumu šī īpašā tirgus diena ieguva līdz ar nacionālās pašapziņas mošanos 18. gs. otrajā pusē, kad bagātais mastu šķīrotājs, pirmās Rīgas papīra manufaktūras dibinātājs un Rīgas apkārtnes latviešu brāļu draudzes vadītājs Jānis Šteinhauers, neslēpdams savu latvisko izcelšanos, stingri nostājās pret vācu privilēģijām Rīgā, cenšoties atgūt arī latviešu namnieku tiesības, nekustamo īpašumu utt., kuras vāciskā rāte visādi ierobežoja. Jāņa brālis Daniels Šteinhauers, arī bagāts mastu šķīrotājs un Krievijas lielkņaza Pētera komercpadomnieks, savukārt ilgus

gadus tiesājās ar rāti par namnieka tiesību iegūšanu. Brāļu ierosinātajām tiesu prāvām dzīvoja līdzīgs visā latviskā Rīgā. Jāņi šajā laikā no visai savrupiem, vairāk ar ūdeni saistīto amatnieku rīkotajiem izbraukumiem zaļumos pārvērtās par lieliem nacionāliem svētkiem, kuru centrā bija Jāņa Šteinhauera godināšana.

Bet sākums bija šāds. Kad Bironis 18. gs. 30. gados nodrošināja vāciešiem privilēģētu stāvokli Krievijā, daļa vācu tautības namnieku nolēma, ka nu ir īstais laiks "iztīrīt" pilsētas cunftes un tirdzniecību no "nevācu" elementa, atņemt latviešu amatiem pat gadsimtiem ilgi veiktos darbus. Mazās ģildes pārstāvji šo karu iesāka ar to, ka apstrīdēja mastu šķīrotāju tiesības uz viņu amatu un nodeva šos darbus vācu namdarū cunftei.

Šteinhauers šo izaicinājumu pieņēma. Sākās sīva cīņa par abu tautību amatnieku darba tiesībām, kas vairākkārt sasniedza senātu un imperatori Elizabeti. Imperatore noraidīja vācu pretenzijas un iecēla Šteinhaueru kroņa šķīrotāja amatā, atņemot šo ienesīgo darbu vācu aprindām. Tad šis latvietis, kuram savā laikā Rīgas pilsētas rāte bija gribējusi liegt namnieka tiesības, gāja vēl tālāk un citu pēc cita nopirka kroņa gruntsgabalus t. s. priekšpili un Pārdaugavā, kuros viņš iekārtoja muižas. 18. gs. 50. gados viņš iekārtoja muižu t. s. Zasa laukā, kur zviedru laikos bija dzīvojis kāds muižnieks Zass. Pēc 15 gadiem viņš nopirka Hermeliņa muižu (tag. Pētersalas ielas rajons) un 8 gadus vēlāk – Voleru muižu.

Tautību savstarpējā cīņa piespieda latviešu amatus ciešāk grupēties ap Šteinhaueru, kurš visur atbalstīja savus tautasbrāļus. Viņa kundze, kurzemniece Bārba, dzimusi Barone, mudināja savu laulāto draugu atjaunot senos Jāņu vakara izbraukumus, kas pa garo Ziemeļu kara laiku bija pilnīgi beigušies. Latviešu "ūdeņu ģildes" uzņēma to ar sajūsmu un par izbraukuma galamērķi izvēlējās Šteinhauera

Zāļu vakars Rīgā. 1835. gads. D. Jancena litogrāfijas fragments.

Kad Mikums ar Lauri bija izgājuši, bufečiks griezās pie Pētera: "Nu, vai tu gribi darbu? Piecdesmit kapeikas par dienu un paēst, un gultas vietu arī!... Vēlāk, ja redzēsim, ka esi derīgs, varbūt tevi pieņemsim uz mēnešiem."
 "Man rādās, ka viņš ir ziķeris," pildītājs sacīja. "Cilvēku jau var no acīm noredzēt..."
 "Nu, tad labi, aizved viņu uz puīšu istabu, lai viņš pārģērbjas darba drēbēs... Un tad saņemiet sukri, zēni!..." bufečiks noteica. "Priekš vakara mums vajag krājumu..."

A. Deglavs. Rīga. 1. sēj. R., 1983, 56. lpp.

Zasulauka muižas krogu pie tagadējās Dau-gavgrīvas un Kuldīgas ielas stūra. Tā kā svētkos piedalījās arī pats Šteinhauers, kurš jau bija ievēlēts par mastu šķirotāju eltermani, tad ar laiku radās paraža Jāņus svinēt Zasulauka muižas centrā – tagadējā Botāniskā dārza teritorijā. Šeit Šteinhauers pacienāja visus tautiešus, jo tajās dienās bija arī viņa kundzes dzimšanas diena. Bārba Šteinhauere mīlēja savas tautas tradīcijas, tādēļ svētku dienā uzņēma visus atbraucējus kā mīlus viesus. Bārba bija liela puķu mīlotāja, un viņas dzimšanas dienā visi ieradās ar ziediem, zālēm un zaļumiem.

Valodas par šādām ūdens svinībām un zāļu vakariem ātri aplidoja Rīgu un tās apkārtni, un tajās sāka piedalīties daudzi pilsētas iedzīvotāji bez tautību izšķirības. Vēlāk zāļu

vakara svinēšanu pārcēla uz Hermeliņa muižu, un beidzot tā bija tik plaša, ka aptvēra arī visu Daugavas krastu gar Vecrīgu. Radās paraža Jāņu vakarā izpušķotās laivās vizināties pa Daugavu. Piecdesmit gadus pēc zāļu vakara svinību ieviešanas sāka organizēt arī uguņošanu uz Daugavas.

Vecais Šteinhauers nomira 1779. g., bet viņa radītās un pārveidotās senās Rīgas latviešu tradīcijas izrādījās dzīvotspējīgas un neizzuda. Tās vērsās plašumā, īpašu uzplaukumu piedzīvojot 19. gadsimtā. Dārznieki uz Daugavmalas tirgu saveda ziedošus puķu, krūmu un koku stādus podos un toveros. Rīdiznieki pirka un dāvināja cits citam zāļu un ziedu pušķus, greznojās paši ar vainagiem, nesa zaļumus uz mājām. Zāļu dienā Daugavmala kļuva par šauru, tāpēc tirgus notika arī Doma laukumā un ap Doma baznīcu. Latviešu zaļumu priekam līdzī aizrāvās arī rīdiznieki, pat ārzemju iebrāucēji. Tirgū smaržoja uzkožamie un putoja alus, zāļu dienu pamazām pārvēršot vakara svinībās, kurās jau bez kārtu un tautību atšķirības liksmoja visa Rīga.

20. gs. kari šo skaisto tradīciju krietni izdelēja un noplicināja, īpaši par to parūpējās padomju laiks, kad 50. gadu beigās un 60. gados Latvijā bija aizliegts svinēt Jāņus, ko gan paklusām ignorēja, tomēr plašas publiskas izdarības nebija iespējamās. Tirgus gan vienmēr pirmsjāņu dienās kļuva zaļāks, ziediem un vainagiem bagāts. Par īpašu tradīciju izvērtās no papīra darinātu cepuru un citu galvas rotu pārdošana, ko citā laikā tirgū nepraktizēja.

Vecās kārtības krahs

Saskaņā ar 1690. un 1765. g. Rīgas tirdzniecības likumiem visas Rīgā ievestās un eksportam paredzētās preces obligāti šķiroja un svēra vai arī sijāja un mērija. Turklāt pastāvēja stingri preču uzglabāšanas, saiņošanas

Personas ar izcilāku sabiedrisko stāvokli tika aicinātas ierasties uz kugiem, kas cits aiz cita bija noenkuroti krastmalā tā, ka uz klāja varēja ērti nokļūt pa pieslietām kāpnēm vai laipām. Klajā parasti bija novietojušies orķestri vai kapellas, kas spēlēja pārmaiņus dažādas vieglas melodijas un deju mūziku. Kugus greznoja vainagi un zaļumu vītnes; viesus cienāja ar šokolādi un saldejumu.

Tie, kam piederēja laivas, izpušķoja tās un izbrauca Daugavas vidū; plašākas sabiedrības kopēji trēja šim nolūkam liellaivas. Visi ņēma līdzi ēdamo un dzeramo, un pāri straumei skanēja dziesmas visādās valodās. Tumsai iestājoties, kā krastmalā, tā no laivām laida gaisā raketes, dedzināja bengāliskās ugunis, lika virpuļot ripeniem jeb "švermeriem". Kugī Zāļu vakarā uzvilka visus karogus un vēlavas; pēdējās plandījās arī pie laivu mastiem.

Daugavmalā dejoja un citādi liksmojās ļaudis, kas nespēja vai nevēlējās to darīt "uz ūdens". Bieži tur dzirdēja latviskas Jāņu dziesmas, kā, starp citu, aizrādīts ziņgē, ko 1884. gadā

Zāļu vakaram veltījis B. Unterkirchers:

Daža sieva, jau gan veca,

Līgo — un kā traka leca.

Kroņus galvā nēsā tās,

Līgo, Jāni! kliegdamas.

Ārkārtīga drūzma bija uz plosa tilta, kas dažkārt iegrimis tik dziļi, ka tam gandrīz sākušī skaloties pāri vilņi. Rīdiznieki savu Zāļu vakaru ieskatīja par tik tipisku tradīciju, ka pat vēl 1901. gadā, kad svinēja Rīgas 700 gadu dibināšanas atceri, šis vakars bija ietilpināts oficiālajā jubilejas svētku programmā.

A. Jansons. Rīgas svārki mugurā. R., 2000, 229. lpp.

MĪKLA

Mežā cirsts, Rīgā pirkts,
Atnāk mājās, gauži raud. —
Vijole.

565, 370, Ropaži

Kāpēc nepiespiež fabrikantus gādāt par aizsardzības līdzekļiem pret nelaimes gadījumiem? Jautājums iesniegts sakarā ar prāvu apgabaltiesā par nelaimes gadījumu "Vandercipā", — tā latviešu strādnieki sauca Van der Cīpena dibināto Krievu—Baltijas vagonu fabriku. Divi strādnieki bij nesusi planku pa satrunējušu laipu un nogāzušies, pie kam viens uz vietas nosities, otrs pārlauzis abas kājas. Vecākais fabriku inspektors, kā parasts, gan apliecināja, ka nelaime notikusi aiz nosistā un sakropļotā pašu vainas, tomēr tiesa šoreiz bij citādās domās. Meistaram piesprieda nedēļu aresta pie policijas un baznīcas sodu pēc viņa ticības garīdznieka ieskata, direktora palīgam bez baznīcas soda vēl stingru rājienu un trīsdesmit sešus rubļus četrpadsmit kapeiku bērnu izdevumu segšanai. Nelaimes notika katru dienu, sevišķi bieži čuguna lietuvēs un pie ripas zāģiem, bet šī aiz kaut kāda iemesla īpaši satrauca Rīgas strādniekus, par to vēl šodien runāja šīs un viņas puses darbnīcās un alusbodēs. Laikam tāpēc, ka Balauckieni ķērusi trieka, tā gulēja pilsētas slimnīcā, bet bērnu pievācis sētnieks un nezināja, kur to likt. Balauckas bij leitīs, neviena pilsētas patversme mazo neņēma pretī. Visi strādnieki šajā un viņā pusē Daugavai kā nozvērējušies vienis prātis par to, ka nedēļa aresta pie policijas un trīsdesmit seši rubļi četrpadsmit kapeiku par pusotrām dzīvībām ir par maz. Šis ieskats dažkārt izpaudās tik nevēlamā veidā, ka Zennekena zāģu un viņu fabrikas gardavajs bij spiests vienu strādnieku aizvest uz iecirkni tilta galā Kuģu ielā, kur tas atradās vēl šodien.

A. Upts. Plaīsa mākoņos. Kopoti raksti. 12. sēj. R., 1952, 54. lpp.

un transportēšanas noteikumi. Šo darbu veikšanai Rīgā 19. gs. pirmajā pusē darbojās dažādas amatpersonas un tirdzniecības palīgamati. 12 biržas māklēri apstiprināja noslēgtos tirdzniecības līgumus, sastādīja cenrāžus utt.; seši vai septiņi pilsētas svērāji svēra preces uz pilsētas svāriem, divi svērtuves rakstveži tās reģistrēja un ievāca nodevas, turklāt darbojās 20 šķirotāju (12 linu un kaņepāju, divi — apiņu un tabakas, divi — siļķu, viens — tauku un potašas un trīs linsēklu šķirotāji, kā arī vairāk nekā 20 kokmateriālu šķirotāju). Īpašs sēklu rakstvedis reģistrēja izšķirotās un nosvērtās sēklas. Ap 60 cilvēku svēra un šķirotāja labību, sēklas un sāli. Ap 90 līģeru nodarbojās ar sasaiņotās preces transportu, novietošanu noliktavās vai uz kuģa utt. Ap 25 kaņepāju kulstītāji veica arī ar eļļas sēklu tirdzniecību saistītos darbus. Preču apstrādē piedalījās arī kaņepāju sējēji, vīna nesēji, enkurnieki, pārcēlāji, ormaņi un loči.

Visas šīs procedūras paņēma daudz laika un sadārdzināja precī. Tas aizvien jūtāmāk kavēja tirdzniecības apgrozījumu. Tāpēc visu 19. gs. pirmo pusi notika nepārtraukta cīņa par obligātās preču šķirošanas, vairākkārtējās svēršanas, beramo preču vairākkārtējās sijāšanas un mērīšanas likvidēšanu.

Šķirošana un svēršana notika Rīgas tirgotāju interesēs un nodrošināja viņiem lielāku peļņu: par zemāk novērtētu precī viņi maksāja piegādātājam mazāk, bet paši par augstāk novērtētu precī saņēma no ārzemniekiem vairāk. Tāpēc ikvienu pret šķirošanu vērstu pasākumu Rīgas tirgotāji uzskatīja par draudu viņu eksistences pamatiem. Saskaņā ar valsts padomes 1844. g. 29. februāra lēmumu, kas uz trim gadiem izmēģinājuma veidā atcēla obligāto linu un kaņepāju šķirošanu Pēterburgā, arī Rīgas linu un kaņepāju piegādātāji cerēja atbrīvoties no neērtībām un izdevumiem, kas saistījās ar jau sašķirotās preces obligātu pāršķirošanu Rīgā. Tomēr Rīgas tirgotāji tik sīksti pretojās, ka obligāto linu šķirošanu lik-

vidēja tikai 1868. g., bet kaņepāju šķirošanu – 1873. g., kad kaņepāju eksports caur Rīgu jau bija zaudējis savu agrāko nozīmi. Rīgā sāka atteikties arī no graudu mērīšanas un pakāpeniski pārgāja uz svēršanu tikai 1869. gadā.

19. gs. 30. gados Rīgas muitnīcas priekšnieks izdeva rīkojumu, ka ārzemju kuģos labību, linsēklas un kaņepes var iekraut tieši no strūgām un citiem satiksmes līdzekļiem Rīgas pilsētas zvērīnāta mērītāja uzraudzībā. Līdz ar to tirdzniecības darījumi tika ievērojami paātrināti, kā arī atbrīvoti no liekām izmaksām.

Starptautiskajā tirgū šajā laikā norisinājās asa konkurence par iespējami ātrāku un izdevīgāku preču realizāciju. Uz šā fona bija skaidri redzams, ka Rīgas tirdzniecības organizācija vairs neatbilst laika prasībām, novecojušās tirdzniecības ieražas kavē eksportu caur Rīgu, nodarot lielus zaudējumus vispirms pašiem tirgotājiem. Tomēr Rīgā vecā likumdošana noturējās spēkā ilgāk nekā citās Krievijas pilsētās.

Aizvien jūtāmākas bija domstarpības pašu tirgotāju starpā. Vairums Rīgas tirgotāju joprojām uzskatīja tirdzniecību tikai par "namnieku iztikas" avotu un siksti turējās pie vecajām privilēģijām. Otra Rīgas tirgotāju daļa, galvenokārt tie, kas nodarbojās ar eksportu, kā arī komisāri, uzskatīja tirdzniecību par visiem pieejamu nodarbošanos. Viņi prasīja atsevišķu tirgotāju monopoltiesību iznīcināšanu tirdzniecībā. Tā radās asas pretrunas starp Rīgas rāti, tirdzniecības tiesu un Lielo ģildi, no vienas puses, un biržas komiteju – no otras.

19. gs. pirmajā pusē Lielā ģilde vairs nebija galvenā Rīgas tirdzniecības interešu pārstāve, kaut gan sevi par tādu turpināja uzskatīt. Daudz lielāka ekonomiskā nozīme tagad bija Rīgas biržas komitejai, kas tika dibināta 1816. g. un sastāvēja no 14 locekļiem. Biržas komitejas dibinātāji bija Rīgas biržas tirgotāji, kuru rokās atradās eksporttirdzniecība.

Ar stalažām Šteinertam pašam vairākkārt iznākušas nepatīkšanas, viņš sajūtās personīgi aizskarts, mēle viņam atraisījās.

— Vai es esmu vainīgs, kad tu atnāc darbā piedzēries un velies no trepēm zemē? Lenterus laikam vajadzēs taisīt gar malu, kur viņam pieķerties! Cik man tad tās stalažas vien neizmaksās? Par zārku! Sešdesmit rubļu man par to lopu īgauni vajadzēja samaksāt. Un divdesmit pieci advokātam. Tas otrs mēlā to pašu, ko jūs sakāt. Es nesaprotu, kāpēc tādiem puikām atļauj tiesā tā plāties.

— Tiesā... Bet aizejiet paklausīties, kā viņi ālējas Karlevica zālē. Un tie tur sēd un klausās kā evaņģeliju, — no visiem caurumiem salīduši, smirdoņa tāda, ka divāšu raj ciet. Godīgam cilvēkam tās bābas piedurknes plēš nost.

A. Upts. Plaša mākonos. Kopoti raksti. 12. sēj. R., 1952, 77. lpp.

Drīz vien mūsu draugi bija sasnieguši savu ceļa mērķi un iegāja Šablovska grāmatu tirgotavā.

Viņi atrada tur priekšā tikai pāris laucinieku, kuri pirkta "Laupitāju virsnieku Maldonado", bet kaulējās uz nebedu.

Grāmatas cena bija 35 kap., bet viņi gribēja par 30 kap.

Šablovskis, neliels, sauss viriņš šķidru bārdziņu, turējās, cik varēja, un teica savu grāmatu cik spēdams. "Vien' jauk' lasīšan', vien' smuk' lasīšan'. Jauk' stāst' tiem miļiem latviešiem... To bild' vien jau ir sav' divdesmit kopek vērt'... Redzet, kā viņa spid... Tik smuk' laķierēt'... Hm!..."

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 124.—125. lpp.

Pati slavenākā žulīcība notikusi gaišā dienas laikā. Juvelierbodē ienācis stalts, sirmbārdains ģenerālis, viņa jaunā, skaistā kundze un adjutants. Kundzei labpaticis apskatīt kaklarotas, un galu galā viņa izvēlējusies pašu dārgāko, ar briljantiem par desmit tūkstošiem zelta rubļu. Pagrozījies spoguļa priekšā un jautājusi ģenerālim: "Pupsik, ķebe nraivitsja?" Pupsik, vai tev patīk? Ģenerālis atbildējis: "Da, da". Kundze atvērusi savu somiņu, izņēmusi pārdesmit simtņiekus, bet desmit tūkstoši viņai nav bijuši klāt. Norunājuši tā: ģenerālis uzkavēsies juvelierveikalā un apskatīs zelta pulksteņus, jo viņš vienu gribot pirt, savukārt kundze ar adjutantu tikmēr aizbrauks pēc naudas, viņu kariete tepat uz ielas stāv. Ģenerālis kundzes teiktajam piekritis un sacījis: "Da, da!" — vairāk neko. Kundze adjutanta pavadībā aizbraukusi, turklāt ar visiem briljantiem ap kaklu. Juvelieris ievēdīs ģenerāli kabinetā, lūdzis apsēsties un uzcienājis augsto viesi ar dārgu konjaku. Tad nākuši komiji un rādījuši ģenerālim zelta pulksteņus. Juvelieris piedāvājis pašu dārgāko, bet ģenerālis tam lielu vērtību nav piegriezis, viņš atbildējis: "Da, da!" — un metis rīklē vienu konjaka glāzīti pēc otras. Kad pudele bijusi tukša, ģenerālim uznācis snaudiens. Snaudis, snaudis, kamēr sācis krākt. Krācis, krācis, kamēr nogāzies no krēsla. Juvelieris ar palīgiem mēģinājis viņu piecelt, bet ceļot pavēries lepnais ģenerāļa šinelis un zem šineļa nācis redzams vecs, parasts vilnas vamtzi. Nu juvelieris jutis, ka labi vairs nav, un sācis kliegt: "Gordovoj! Gordovoj!" It neko gordovojs nav varējis līdzēt — kad ģenerālis Dada otrā rītā policijas iecirknī izgulējis dzērumu un ticis nopratināts, viņš vaļsirdīgi atzinies, ka patiesībā ir iebrucamās vietas sētnieks Miķelis Kaķis. Viss noticis tā. Vakar viņam pienākusī klāt glauna dāma un oficiera kungs, iedevuši piecus rubļus, iegērbuši ģenerāļa drēbēs un teikuši, ka jādara nebūs nekas, tikai jāsaka: "Da, da!" — ko viņš arī godīgi darījis. Policijas kungi sapratuši, ka Miķelis Kaķis runā patiesību, iespērusī viņam ar celi pa to vietīņu un izmetuši no iecirkņa.

A. Skailis. Manas trīs brūtes un vēl dažas personas.

R., 2000, 58. lpp.

Komitejā ietilpa arī Rīgā esošie ārzemju tirgotāji vai to pārstāvji, kā arī Rīgas tirgotāji, kas bija kādas ārvalsts konsuli. Komitejai bija tiesības iesniegt priekšlikumus par pasākumiem un rīkojumu atcelšanu, kas traucēja tirdzniecības un kuģniecības attīstību, kā arī ierosināt dažādus uzlabojumus.

Lielā gilde centās ierobežot biržas komitejas darbību. Tomēr tas neko nelīdzēja, jo biržas komiteju atbalstīja valdība.

1856. g. Rīgas biržas komiteja atkārtoti izvirzīja prasību pārskatīt tirdzniecības likumus, taču cīņa par Rīgas namnieku privilēģiju saglabāšanu joprojām turpinājās. Starpniecības jautājums būtiski mainījās, kad no Rīgas namnieku vidus aizvien lielāks skaits tirgotāju sāka sekmīgi nodarboties eksporttirdzniecībā. Tad jautājums par starpniecības privilēģijām sašaurinājās, aprobežojoties ar t. s. "zemnieku tirdzniecību".

Tirgotāji, kuri nodarbojās ar zemnieku ražojumu uzpirkšanu, veidoja īpašu nogrupējumu, un tikai viņiem bija tiesības uzpirkt preces no ražotājiem. 1824. g. tirdzniecības likuma papildpanti atļāva ar to nodarboties visiem tirgotājiem.

Zemnieku apmānīšanai kalpoja izdomātie un patvaļīgi pieņemtie vārdi, kurus zemnieku tirgotāji izmantoja iepirkšanas un iebrucamo vietu apzīmēšanai savos darījumos ar zemniekiem. Nereti vienai personai bija pieci, seši vai pat vēl vairāki vārdi un iebrucamās vietas. Piemēram, zemnieku tirgotājam S. J. Filicam 1850. g. bija iebrucamās vietas ar 10 pieņemtiem vārdiem ("Roka", "Ērglis", "Precinieks", "Jaunais", "Lietuvietis", "Stārķis", "Dzērve", "Krūze", "Mēnesis", "Draugs"). Pēc tirgotāju pašu paskaidrojumiem, šie pieņemtie vārdi lietoti tādēļ, lai labāk paliktu atmiņā dažādu tautību zemniekiem, kas atveda uz Rīgu lauksaimniecības produktus. Tomēr saprotams arī tas, ka tirgotājs, kurš bija apmānījis zemnieku ar vienu vārdu, nākamo reizi varēja cerēt apmānīt to pašu zemnieku ar citu vārdu nosauktajā iepirkšanas vai

iebraucamajā vietā. Kad zemnieku sūdzības par krāpšanu aizvien pieauga, ģenerālgubernators 1850. g. uzdeva tirdzniecības tiesai rūpēties, lai katrs zemnieku tirgotājs firmas nosaukumam paturētu tikai vienu vārdu.

Zemnieku vezumus, kas tuvojās pilsētai, sagaidīja zemnieku tirgotāju kalpotāji, kuri pierunāja zemniekus doties pie attiecīgā tirgotāja un vienoties par cenu. Tikko vienošanās bija notikusi, kalpotājs atzīmēja uz preču kravas attiecīgā tirdzniecības nama nosaukumu. Tad precī veda uz šķirotavu, kur šķirošanu veica uz pircēja vārda, bet pēc tam pie pircēja, kura iebrucamajā vietā pārdevējs uzturējās divas līdz sešas dienas. Šī kārtība pavēra iespējas krāpšanai un ļaunprātībām. Zemnieks bieži vien pilsētā iepriekš nebija bijis un cenas nezina. Atklājot viltību, zemnieks jau bija zaudējis tiesības precī saņemt atpakaļ.

Kaut arī saskaņā ar Rīgas tirdzniecības likumiem un rātes noteikumiem bija stingri aizliegts uzpirkt uz ceļiem no zemniekiem preces vai pierunāt tos pārdot preces kādam noteiktam Rīgas tirgotājam, tomēr dzīvē tas netika ievērots. Nelīdzēja arī revidentu jeb uzraugu norīkošana uz ceļiem, ne arī soda mēri.

1853. g. novembrī Baltijas guberņu tirdzniecības lietu regulēšanas komisija atcēla laika prasībām un tirdzniecības interesēm neatbilstošo aizliegumu. Tā 19. gs. 50. gados beidza pastāvēt arī šī Rīgas tirgotāju privilēģija. Viņiem nācās pielāgoties jaunajiem laikiem. Savu nozīmi zaudēja arī piederība pie namnieku kārtas. Pakāpeniski izveidojusies tirdzniecības brīvība Rīgā beidzot tika oficiāli noteikta ar senāta 1861. g. 22. novembra ukazu, kas atļāva saskaņā ar vispārējiem valsts likumiem brīvi eksportēt caur Rīgu visus Krievijas lauksaimniecības un rūpniecības ražojumus. Rīgas tirgotāji nu arī oficiāli zaudēja tiesības uz starpniecības peļņu. Tā bija viena no visnozīmīgākajām reformām Rīgas tirdzniecībā. Tirdzniecības monopoltiesību vietā tagad stājās kapitālismam raksturīgais brīvās konkurences princips.

Bet arī Māteru Juris vairs nevarēja noturēties savas popularitātes augstumos.

Pa daļai viņš pats visvairāk pie savas nelaimes bija vainīgs. Viņš bijis pārāk nepraktisks savās saimniecības lietās un arī gribējis pārspīlēti lepnī dzīvot. Tas smēķējis cigārus par 80 kapeikām gabalu. Viņa alga pie gubernatora iztaisījusi 800 rubļus gadā. "Baltijas Zemkopim" abonentu bijis arī jau savi 3000. Tāpat no sava sievastēva, Elejas brūvera Kantera, tas dabūja meitai līdzī labu pūru. To visu viņš paguva izdot isā laikā un ietaisīt vēl labus parādus. Brāļi arī viņam palīdzēja, jo pārvaldīja avizes saimniecību un vilka, cik varēja, uz savu pusi. Un tā viņš aizgāja postā. Bija aizņēmis lielākas summas uz vekseliem, un, tā kā nespēja tos samaksāt, tad parādu devēji viņu sēdināja cietumā. Tā viņš dažu labu reizi vairs nekā nevarēja, jo pastāvīgi viņa brīvība bija no židiem apdraudēta. Beidzot vēl viņa laulības dzīve izrādījās nelaimīga, un laulības šķiršanas prāva viņu sagrauca vēl jo vairāk, ka viņš, tā sakot, zaudēja ir saimniecisko, ir morālisko līdzsvaru.

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 108.—109. lpp.

Zemkopju šķira smagi tika ķerta caur pārāk sliktu labības tirgu. Līdz tam labības cenas, sākot ar turku karu, bija diezgan labas: pūrs kviešu maksāja 5—6 rubļi, pūrs rudzu 3—4 rubļi. Plēsa augšā atmatas, kuras pie mākslīgiem mēsliem, kas sākumā arī nebija tik traki dārgi, deva labas ražas, labība maksāja, un cilvēks varēja dzīvot. Te uzreiz cenas sāka slidēt uz leju arvien vairāk un vairāk, līdz beidzot nonāca tīri vai līdz tam: cik pūru, tik rubļu. Turpretim mākslīgo mēslu cenas caur lieliem pieprasījumiem bija sakāpušas milzīgi augstas, tā tie pie lētajām labības cenām vairs neatmaksājās. Zemkopji vairs ne tuvu segt savus izdevumus un vaidēja vien.

A. Deglavs. Rīga. 3. sēj. R., 1983, 122. lpp.

Pēteris drusciņ pārdomāja. "Ja es varētu to biedrību — to es gan dotu nost... Es gandrīz — —" pēdējos vārdus viņš paturēja pie sevis: "piemaksātu vēl klāt..."

"Nu labs ir, dose mēs nost!... Uī, es zine viene tautiese, kas to biedrība bufete grib tikpat kā ēst... Cik jūs gribē abstrakte?... Trīs tūkstoše? Trīs tūkstoše piece simte?"

Pēteris padomāja atkal. "Vadzi, to biedrību — — man tomēr būtu zēl atstāt. Bet to otru šefi, ja gadās labs pircējs, to es dodu gandrīz nost — —"

"Nu tad geseft!" Aizeks priecīgs ieplēta rokas. "Man ir viene feine tautiese, kas grib pirkte... Bet, Krauklise kunge," tas piebilda kautrā, glaimīgā balsī, ka viss vaigs tam no kautrības mirdzēja, "ta viene procentē no to pirkšanas sume, to priekš mane... Jūs ese uz to "saglasni", jēu?..."

"Jā, jā, Aizek, tā jau maza lieta!" Pēteris atmeta ar roku.

"Ja jau mēs tikai citādi varam vienoties... Par sviestarmaizi jau nu nedošu..."

"Uī, es jums sake, viene feine porece!" Aizeks lielija. "Tam ir pillinge... Skaidre naude... Viņes ir taisijes labe partije, to kale dod viņem naude eks rokem kā duble... Vīnes jums izmaksās uz fleke... Uī, Krauklise kunge, vai jūs negrībe viene māje pirkte?... Vene feine māje eks Pārdaugavem!... Auf meiner Mones, uz desmit procentē..."

Pēteris domīgs pasmaidīja. "Man jau galvas grieziens diezgan ar saviem veikaliem! Ko es tur ar tādu māju..."

"Uī, apskates!... Apskates papriekse un tad rune! Kad ta māje pirkšane, tad tokse mums brīve vine apskatīt... Spāss!... Nu, kas tur tik daudz, dose fūrmanem piece mārke un aizbraukse turpe... Es sake, viene feine gesefte, gandrīz visa uz hipotēke... Var pirkte tikpat kā no zaglem..."

Pēteris tomēr priekš šīs lietas nebija tik viegli iesildāms.

"Jā, jā, apskatīties jau nu kādreiz var," tas kā pa garu laiku piebilda. "Bet vai zini ko?! Ja tu tāds skapermanis esi, vai nevari ieskapēt manam draugam vietu? Smalks buhalteris un veikala vadonis!... Tas gan tev, ja laba vieta, ir savu Katrīnu nežēlotu..."

"Uī, kur vīnes ir?! Dalisim mēs tā procentē uz pusēm... Man ir viene feine vēte... Nu, kas ir? Katram piecdesmit karbele..."

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 624.—625. lpp.

19. gs., īpaši pēc dzelzceļu izbūves, tranzīttirdzniecības apjomi palielinājās tik ļoti, ka tā izveidojās par milzīgu atsevišķu nozari, kas visai noteikti tika šķirta no iekšējās tirdzniecības, ar kuru nodarbojās jau specializējusies tirgotāju daļa, apmierinot tieši rīdziņnieku specifiskās vajadzības.

Tirgus 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā

19. gs. 60. gadu sākumā, pēc pilsētas nocietinājumu nojaukšanas, Daugavmalas tirgu nopietni pārkārtoja, izlietojot tam 123 tūkstošus rubļu. Veica lielākus zemes darbus, uzcēla atklātu būdu un nojumju rindas un iekārtoja divas akas. Īpaša komisija izstrādāja tirgus noteikumus, instrukciju par kokmateriālu pārdošanu un tirgus nodevu ievākšanu. 1873. g. Daugavmalas tirgū pa kreisi no pļosta tilta tika uzcelts sakņu paviljons. Tomēr, sakarā ar iedzīvotāju skaita pieaugumu un transporta attīstību, 19. gs. pēdējos 30 gados aizvien skaidrāk kļuva manāmi tirgus atrašanās vietas trūkumi. Tāpēc 20. gs. sākumā izvirzījās jautājums par tā pārcelšanu uz citu vietu, motivējot šādas rīcības nepieciešamību ar "nehigiēniskiem apstākļiem, kādos notiek tirdzniecība ar pārtikas produktiem", ar "neērtībām, kādas sagādā sīktirdzniecība vienkopus ar produktu pārdošanu", ar "tirgus laukuma nepietiekamu norobežotību, kas noved pie nepārtrauktām sadursmēm kustībā uz krastmalu un kuģu piestātnēm".

60. gados laukumā starp Aleksandra (tag. Brīvības), Ārriģas Kaļķu (tag. Tērbatas) un Elizabetes ielām pie Mazā Vērmaņdarza radās t. s. Ravelīna tirgus. Bet, tā kā netālu atradās Daugavmalas tirgus, auga ielu kustība un vajadzēja tālāk izvērst pilsētas celtniecību, šis tirgus neattīstījās. Rudeņos tajā pārdeva augļus, decembrī — Ziemassvētku eglītes.

90. gados, kad Aleksandra bulvārī tika uzcelta apgabaltiesas ēka, tirgus teritorija vēl sašaurinājās un bija ierosināts jautājums par tā pārcelšanu uz citurieni, tomēr pārcelts tas netika. Ravelīna tirgus pastāvēja līdz 1923. g., kad to likvidēja un ierīkoja apstādījumus.

1876. g. tika atvērts tirgus Pēterburgas priekšpilsētā pie Lielā sūkņa jeb pumpja (Jaunās Ģertūdes baznīcas vietā), bet 1897. g. to pārcēla uz tag. Brīvības un Matīsa ielas stūri un nosauca par Aleksandra tirgu. Tirgotāju skaits tajā bija gandrīz puse no Daugavmalas tirgotājiem. 1893. g. tas svārstījās no 400 līdz 800 cilvēkiem, bet svētdienās līdz 936 cilvēkiem, lai gan tirgus laukums bija paredzēts tikai 160 tirgotājiem. Tāpēc nereti nācās ierādīt tirgotājiem vietas ārpus tirgus laukuma – gar abām Aleksandra ielas pusēm, bet tas apgrūtināja satiksmi. Pirmais Rīgas pārtikas tirgus, kur pilsēta būvēja modernas, masīvas ēkas, bija pēc lieluma un nozīmes otrais Rīgā – Aleksandra tirgus.

90. gados tika izsludināts konkurss tā projektam. Pirmo vietu ieguva inženiera Lariova un pilsētas arhitekta palīga R. Gersdorfa piedāvātais variants. Jaunā tirgus celtniecība ilga vairākus gadus, un tirgu oficiāli atklāja 1902. g. 15. oktobrī (vēlāk to sāka dēvēt par Vidzemes tirgu). Speciālisti un vietējā prese deva augstu novērtējumu tirgus būvēm, kas bija celtas atbilstoši tā laika modernajām prasībām. Bija uzcelti divi mūra paviljoni: viens – tirdzniecībai ar gaļu, otrs – pārējiem produktiem. Šīs ēkas gan bija ar nopietniem trūkumiem – tām nebija pagrabu un saldētavu, kā arī centrālapkures, tomēr pārdodamās preces bija pasargātas no ielas putekļiem un atmosfēras nokrišņiem. Pusi teritorijas aizņēma rindas un nojumes, pārējā tirgus laukuma daļā tirgošanās notika tieši no vezumiem zem klājas debess. Paviljonos bija 180 vietu, atklātā laukumā – 200, turklāt ap 480 cilvēku varēja tirgoties no vezumiem. Jaunajā Aleksandra tirgū noritēja plaša tirdzniecība

Daugavmalas tirgus ar savām pastāvīgajām būdām un gadījuma tirgotājiem likās, āreji raugoties, diezgan pitoresks, taču īstenībā tas vismaz higiēniskā ziņā bija ļoti apšaubāms. Ar gaļu tur vasaras mēnešos vispār nedrīkstēja tirgoties, bet vienā ejā, kur pārdeva dažādus gaļas atkritumus, valdīja drausmīga smaka arī ziemā. Par spīti manai pretestībai, māte, ceļu saīsinādama, kādreiz mēdza iet šai ejai cauri, un tur kāda sieva mani, gadus piecus vecu, izlamāja pēc visiem "tirgus bābu" likumiem, jo biju aizspiedis nāsis ar pirkstiem. "Skaties, kundziņu ved!" viņa sauca vēl no muguras, un pēc tam es vairs nebiju piespiežams staigāt šai tirgus stūri nekādiem līdzekļiem. Turpretim ar lielu patiku allaž kavējos pie vecentēm, kas uz zemē paklāta lakata bija izbērušas baravikas, bekas, gailenes un citādas skaistas sēnes. Ja pirka olas, tad turēja tās pret gaisu un aplūkoja caur īpašu kartona stobriņu, lai pārbaudītu svaigumu. Skābos kāpostus toreiz iemērija un pārdeva stopiem. Lielā izvēlē varēja dabūt augļus un ogas; sīpolu, burkānu, rutku un citu sakņu cenas bija ārkārtīgi zemas. Tāpat bagātīgi bija pieejamas labas kvalitātes žāvētas zivis, arī "presētie" nēģi apaļos koka toveros, kamēr aizvien šķita nepieciešama krietna rutīna t. s. svaigās zivis. Pa tirgu klejoja bārdaini krievi baltos priekšautos, baranku virknēm plecās; izskatā tādi paši bija viņu tautieši, kas tirgojās ar saldējumu, vadādami to apkārt stumjamos ratiņos un reizēm iesaukdami: "Moroženo!" Ja bērniņas atmiņas neviļ, tad šis saldējums bija neparasti garšīgs.

A. Jansons. Rīgas svārki mugurā. R., 2000, 224.–225. lpp.

ar piena produktiem. Zem klajas debess bija ierādīta īpaša vieta zemnieku pajūgiem vairumtirdzniecībai ar sviestu. 1929. g. šajā tirgū uzcēla vēl trešo ēku – tirdzniecībai ar siļķēm. Gadsimta pēdējā ceturksnī radās arī daži tirgi Rīgas nomalēs. 1892. g. tika atklāts tirgus Aptiekas ielā Sarkandaugavā, jau 1897. g. to nācās paplašināt. Maskavas priekšpilsētā, Maskavas ielā, atvēra Krasnaja Gorkas tirgu. Sākumā to iekārtoja samērā nelielā (260 m²) laukumā, tāpēc drīz vien to nācās pārvietot uz laukumu, ko pilsēta bija atpirkusi no privātīpašniekiem, pie Vitebskas (tag. Jersikas) ielas. Šajā, t. s. Gorku tirgū, uzcēla nelielas, vieglas konstrukcijas nojumes, bet veco tirgus laukumu atvēlēja bērnu patversmes celšanai. Pārdaugavā kādu laiku pastāvēja neliels tirdziņš Kliversalā, taču pēc tilta uzcelšanas pār Daugavu tas panīka, jo pārdaugaviešiem kļuva ērti pieejams centrālais tirgus Daugavmalā. Neliels tirdziņš izveidojās arī Kalnciema un Sētas ielas stūrī. 1892. g. tika atvērts un 1896. g. paplašināts produktu tirgus Ilģuciemā. Tomēr dažu pilsētas rajonu iedzīvotāji arvien vēl sastapās ar grūtībām pārtikas produktu iegādē. Tāpēc, piemēram, Torņakalna iedzīvotāji lūdza atvērt tirgu viņu rajonā. Kaut arī lūgumu bija parakstījuši vairāki tūkstoši cilvēku, pilsētas valde tomēr atzina, ka “jautājums vēl nav nobriedis”. Tikai 1914. g. vasarā tā pieņēma lēmumu par Torņakalna tirgus atvēršanu.

Ievērojams notikums bija Āgenskalna tirgus atklāšana 1898. gadā. Agrāk Jelgavas priekšpilsētā vairāk nekā četrus gadu desmitus pastāvēja vienīgi tā sauktais Sētas tirgus, kurā tirdzniecība notika klajā vietā, bez kādas sanitārās uzraudzības. Par apgrozījumu jaunajā Āgenskalna tirgū liecina naudas summa, ko pilsētai ienesa tirgus naudas ievākšanas tiesību iznomāšana. 1898. g. tā bija 1635 rubļi, bet 1905. g. – jau 8100. Tomēr Āgenskalna tirgus nebija pietiekami labiekārtots. Nebija ierīkots patvērums precēm un cilvēkiem

sliktos laika apstākļos un telpas preču uzglabāšanai pēc tirgus slēgšanas. Āgenskalna tirgus labiekārtošanai slēgta paviljona būve tika sākta 1914. g., bet iekšējo telpu izveidošanu varēja turpināt tikai pēc Pirmā pasaules kara, 1923. gadā. Šajā paviljonā bija jau pagrabi, kaut arī ne visai lieli, un pat bija paredzēts izbūvēt saldētavu, taču līdzekļu trūkuma dēļ tas netika izdarīts. Jauninājums bija arī paviljonā izbūvētā galerija ar 103 tirdzniecības vietām.

1870. g. tika uzsākta paviljona un tirgus rindu būve sīkumtirgū (“krāmu tirgū”) Daugavas krastā. Tā tika pabeigta 1871. g. sākumā un izmaksāja pilsētai 18 000 rubļu. Bet tā paša gada augustā paviljons nodega. Arī sīkumtirgū trūka vietu, tādēļ tirdzniecība bieži vien notika apkārtējās ielās.

Lopus Rīgā pārdeva gadatirgos, kā arī pilsētas valdes ierādītajos lopu tirgos. Laukumā blakus citadelei notika zirgu gadatirgi, parasti trīs reizes gadā (apmēram pa nedēļai – janvārī, aprīlī un novembrī). Maskavas priekšpilsētā pirmdienās, trešdienās un piektdienās darbojās lopu tirgus. Svētdienās un svētku dienās lopu tirgus un zirgu tirgus laukums tika nodots sīkumtirgus nomnieku rīcībā. Tirgošanās ar lopiem notika arī lopu novietnē pie pilsētas lopkautuves.

Rīgas tirgi bija ļoti netīri. Ravelīna tirgus laukums pat 19. gs. beigās vēl nebija pilnīgi nobruģēts. Tā kā tirgus dienās uz laukuma vienmēr stāvēja vairāki desmiti pajūgu, nenovāktie zirgu mēsli un citi atkritumi izplatīja stipru smirdoņu. Par Krasnaja Gorkas tirgu pilsētas sanitārais ārsts 1895. g. vasarā norādīja, ka tur, kur notiek tirgošanās ar zivīm, īpaši siļķēm, karstā un sausā laikā ir samanāma stipra smaka, ko rada siļķu sāļjuma un netīrā ūdens piesūcinātā augsne.

Sanitārā uzraudzība, neraugoties uz vairākiem pasākumiem (aizliegums pārdot ārpus pilsētas kautu lopu gaļu tirgū vasaras mēnešos, obligātā veterinārā pārbaude), tomēr līdz

Daugavpils tirgū. 20. gs. sākums.

pat 20. gs. neaptvēra visu pārdodamo gaļu. Ne mazums nepārbaudītas gaļas nonāca gaļas veikalos un aizgāja desu gatavošanai. Tirgū gaļu pārbaudīja tikai viens veterinārs, kuram ik dienas nācās apskatīt simtiem cūku, teļu, liellopu kautķermeņu. Gaļu pārbaudīja tirgošanās vietās zem klajas debess jebkuros laika apstākļos. Sprototams, ka lietū un sniegā rūpīga gaļas apskate bieži izrādījās neiespējama. Ziemā veterinārārstam vispār nebija pa spēkam izkontrolēt visu pievesto sasalušās cūkgaļas daudzumu.

Gaļu Rīgai pieveda lielākoties no Vidzemes, Kurzemes, Vitebskas un Kauņas guberņas, kā arī piegādāja pa dzelzceļu. 20. gs. sākumā pievesto gaļu pārbaudīja jaunajā Aleksandra tirgū un pilsētas lopkautuvē. 1897. g. rudenī atvērtajā lopkautuvē vidēji kāva ap 150 tūkst. lopu gadā (46 tūkst. liellopu, vairāk nekā 75 tūkst. sīklopu un pāri par 27 tūkst. cūku).

Kopš 19. gs. beigām arvien biežāk atskanēja prasība lietot Rīgas tirgos svarus, "lai izvairītos no bieži sastopamām ļaunprātībām", kā šo prasību savā iesniegumā pilsētas valdei pamatoja dārzkopības biedrība. Tā arī norādīja,

Biedrība noirēja sev pastāvīgas telpas Ārriģas Kaļķu (tagad Terbatas) ielā Nr. 9, Blossfelda namā, par 400 rubļiem gadā. Tā kā tur atradās restorācija, kas bija katram pieietama, un vēsts, ka še apmetusies jaundibinātā biedrība, izplatījies pa visu pilsētu, tad te arvien valdīja liela ļaunā drūzma, jo daudzi nāca izzināt, kas ir, un daudzi nāca pierakstīties. Pašā pirmā sapulces dienā 103 kandidāti pieteicās par biedriem. Kas vēl bija palicis atstatu, noskatījies un bijājis, ka tikai latvieši visi par tādu pārdrošību nedabū nostaiģāt uz "cibuku zemi", tagad, redzēdams, ka tādas bailes nedibinātas, nāca, stājās pulciņā. Nāca un pieteicās par latviešiem ļaudis, par kuriem nevienam nebija ne prātā nācis, ka tie varētu būt latvieši. Izrādījās, ka ir tik daudz latviešu, kas ir tikpat kungi kas kungi. Bet arī visi no likteņa norātie un smagi piemeklētie nāca prasīt no jaunās biedrības kādu padomu vai palīdzību.

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 329.–330. lpp.

"Mani kungi!" Bimmelšteins atkal kādu dienu griezās pie veikala personāla. "Esam vienojušies ar konsula kungu un nolēmuši dibināt pie mūsu veikala pensijas fondu, no kura pabalstāmi tie mūsu ierēdņi, kuri slimi un darba nespējīgi. Ar jūsu piekrišanu šī fonda labā no jūsu mēneša algas tiks atvilks līdz 2%, bet firma no savas puses ziedo kā pamata kapitālu 3000 rubļus un mana laulātā draudzene, baronese, kā ista baltu patriote 1000 rubļus —"

A. Deglavs. Rīga. 1. sēj. R., 1983, 594. lpp.

"Redzi, kas par lietu!" Mikus sacīja. "Es, kā tu zināsi, sastādīju latviešu valodā vadoni pa Rīgu uz III Latviešu vispāriem dziedāšanas svētkiem ar tautas apģērbu zīmējumiem. Kimeja firma man to apgādāja un samaksāja par to 300 rubļu honorāru."

"Anštendig samaksāts!" viens no komijiem apstiprināja.

"Anštendig!..."

"Nu, pie šiem apstākļiem pietiekoši," Kārlis piebilda.

"Jā, bet kas tad tur sevišķs?"

"Aber tie latvieši to grāmat nepērk nepavisam!" otrs komijs pasteidzās paskaidrot. "Viss to auflāg no 10 000 eksemplār, kā no druk nākuš, guļ pie mums iekš bēning... Mūsu laufjung būs lab ja 50 eksemplār pārdevuš..."

"Un mūsu firma tok bija tik kulant!" otrs trauca tālāk.

"Viss to izdevum... Skruzīt kungs saka: "Honorārs 300 rubel," — labi, mēs maksā 300 rubel! Mēs tok labprāt arī ar latvēš grib būt iekš darīšan... Bet kā mēs lai nākamo reiz apgādā..."

A. Deglavs. Rīga. 3. sēj. R., 1983, 116.—117. lpp.

ka svarus jau lieto visā Krievijā un tikai Baltijā joprojām turas pie senlaicīgajiem mēriem. Tamlīdzīgas prasības piespieda pilsētas domi lūgt valdības iestādes ar 1903. g. 1. janvāri attiecināt arī uz Rīgu 1901. g. 12. februāra likumu par beramo preču iepirkšanu tikai pēc svara.

Rīgā notika arī Jāņu un Ziemassvētku gadatirgi. Preču pievedums Jāņu tirgū svārstījās no 57,3 tūkst. līdz 227,4 tūkst. rubļu, preču pārdošana — no 36,9 tūkst. līdz 167 tūkst. rubļu, tirgotāju skaits pārsniedza 110 cilvēku. Pārdošanā bija plašs preču sortiments: audumi (kokvilnas, zīda, vilnas, linu), ādas, trauki, tēja, apavi, cimdi, dažādi ādas izstrādājumi, galantērija, metālizstrādājumi, importpreces, kas bez izņēmuma nāca no Rīgas preču namiem. Ziemassvētku gadatirgus ar preču plašu izvēli parasti ilga vienu mēnesi (no 10. decembra līdz 10. janvārim). Arī tajā tirgotāju skaits pārsniedza 100. Tirgus notika Rātslaukumā, bet kopš 19. gs. beigām — arī Esplanādē, Basteja vai Teātra bulvārī un Ravelīna laukumā.

Sākot ar 1839. g., Rīgā ik gadus trīs dienas pēc kārtas (no 20. līdz 22. jūlijam) notika vilnas tirgus, uz kuru sabrauca tirgotāji no Vidzemes, Kurzemes, Viļņas, Grodņas un Vitebskas guberņas. Vilnas pievedums parasti pārsniedza 1 tūkst. pudu.

Tirgus nodevas ik gadus deva pilsētai ap 120 tūkst. rubļu. Piemēram, 1896. g. ienākums no pilsētas tirgiem bija 120,4 tūkst. rubļu: Daugavmalas tirgus ienesa 80,2 tūkst., Aleksandra tirgus — 7,6 tūkst., Krasnaja Gorkas tirgus — 6,5 tūkst., sīktirgus un lopu pārdošana — 15,7 tūkst., Ziemassvētku gadatirgus — 3,3 tūkst., Ilģuciema tirgus — 1,7 tūkst., tirgus Aptiekas ielā Aleksandra augstumos — 1,5 tūkst., Ravelīna tirgus — 2 tūkst., zirgu gadatirgus — 1,3 tūkst., Kārļa tirgus — 0,6 tūkst. rubļu.

80. gadu otrajā pusē Rīgā starp trijām ielām — Marijas, Elizabetes un Dzirnau ielu — izveidojās "tirgotavu rinda" jeb "pasāžas" tipa

tirdzniecības centrs, ko sauca par Berga bazāru. Uzņēmīgais namīpašnieks Kristaps Bergs šeit izbūvēja daudzstāvu dzīvojamās ēkas, kuru pirmajos stāvos izvietojās veikali, dažādas darbnīcas, restorāns utt. Tādējādi vienā kvartālā bija koncentrēti vairāki desmiti veikalu: 15 gatavo apģērbus, 6 apavu, 3 galantērijas preču, 1 ādas izstrādājumu, 1 bērnu apģērbu, 1 grāmatu veikals, tipogrāfija, sietuve, juveliera darbnīca, ķīmiskā tīrītava, krājkase, vīnu veikals utt. Šī tirdzniecības kompleksa celtniecība turpinājās līdz pat 90. gadu vidum, kad tajā bija izveidotas trīs linijas ar slēgtām galerijām.

1878. g. Rīgā ar tirdzniecību nodarbojās 680 tirgotāji, no kuriem 204 piederēja pie 1. un 476 – pie 2. ģildes. 499 tirdzniecības uzņēmumi atradās pilsētas centrālajā daļā (25 no tiem priekšpilsētās), 71 firma – Pēterburgas priekšpilsētā, 62 – Maskavas, 43 – Jelgavas priekšpilsētā un 5 – Rīgas patrimoniālajā apgabalā. Pēc 1888. g. datiem, Rīgā bija 1100 tirdzniecības uzņēmumu. To skaitā bija arī 19 aptiekas, 27 tipogrāfijas, 11 fotodarbnīcas un 10 tirdzniecības mākleru kantori.

19. gs. beigās pilsētā jau bija samērā plaša tirdzniecības uzņēmumu tīkls. Tirdzniecības veidi un formas pakāpeniski mainījās, bet joprojām liela nozīme bija tirgiem. Tāpēc tirgu labiekārtošana un paplašināšana turpinājās arī 20. gs. sākumā.

Aleksandra tirgū 1907. g. ierīkoja piecas lokveida lampas apgaismošanai un paplašināja vietu skaitu. 1910. g. tur varēja tirgoties jau 1200 personu. Paplašināja tirdzniecību arī Āgenskalna tirgū, kur kara priekšvakarā tirgotāju skaits jau pārsniedza 625. 1914. g. Āgenskalna tirgū uzcēla speciāli iekārtotu prāvu tirgus ēku. Ievērojami attīstījās tirdzniecība arī centrālajā – Daugavmalas tirgū. Tur izveidoja 170 segtas tirgošanās vietas, kurās pārdeva galantērijas preces, apģērbu un apavus. Turklāt apmēram 1800 cilvēku tur pārdeva pārtikas produktus – gan no

“Vajadzētu iet vispirms uz zivju tirgu ieturēt brokastu!”

Plausis lika priekšā. “Viesnīcā, tur nav to vērts... Maksā dzīvu naudu, un no visas tās porcijas nav pāra kumosu...”

Bija daudzi, kas viņam piebalsoja. Uz zivju tirgus par to pašu naudu paņēma, ko sirds kāro. Vai zāvētu zuti vai kādu kālu nēgu, vai arī labas brētliņas, ja ir. Iegriežas tad turpat vīnūzi pie Martineļa vai Feldmaņa, izpērk kortelīti očiščeņoje, – ja vairāki kopā un vajadzīgs, pusstopu, – bulkas paņēma turpat no maizes sievas un iekož krietni. Alu vīnūznieks dod par astoņām kapeikām pudeli un, ja vairāk patērē, tad vēl sinepes un etiķi par brīvu. Tādiem, kas mazāk tērē vai nemaz netērē, sinepes pārdod par kapeiku. “Ja esi ieoderējies, tad vari turēt līdzī tos brīvestības svētkus...”

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 25. lpp.

Tirgoņu ielā 4 atrodas grezna jūgendstila celtnie, kas 20. gs. sākumā piederēja optiķim Heinriham Detmanim. Šā nama pirmajā un otrajā stāvā toreiz atradās H. Detmaņa optikas veikals un optiski mehāniskā darbnīca, kur pārdeva arī ģeodēziskos instrumentus. Firma nodarbojās ar toreiz vēl ļoti dārgo, bet moderno pakalpojumu – telefonu ierīkošanu.

Detmanim namu projektējuši Rīgas arhitekti, akadēmiķis A. Šēls un F. Šefelds, bet greznais fasādes zīmējums ticis pasūtīts Libekas arhitektam V. Hānam. Ēka celta 1900.–1901. gadā. Detmaņa nams bijis slavens vēl ar to, ka, pērkot gruntsgabalu, samaksāta visaugstākā cena, kāda jebkad maksāta par zemi Rīgā, proti, 1200 zelta rubļu par vienu kvadrātasi.

A. Caune. Rīgas vecpilsēta pirms 100 gadiem. R., 1994, 76. lpp.

vezumiem, gan no speciāliem tirgošanās galdiem. Pa pontontiltu pāri Daugavai devās daudzi vezumi ar pārtikas produktiem un citu kravu. Par tilta lietošanu bija jāmaksā pēc pilsētas valdes noteiktās takses, kas pilsētai ienesa krietnas summas: 1901. g. – 67 tūkst., 1902. g. – 55,7 tūkst., 1903. g. – 57, 2 tūkst. rubļu. Pilsētas varas iestādes, neraugoties uz protestiem, stingri aizstāvēja savas tiesības ņemt nodevas par tilta lietošanu.

Līdz 18. gs. no alkoholiskajiem dzērieniem visplašāk patērēja alu, bet degvīnu lietoja galvenokārt zāļu tiesai (piemēram, 16. un 17. gs. mijā 1 muca alus maksāja ap 5 mārķām, bet 1 stops degvīna – ap 2 mārķām), toties 18. un jo sevišķi 19. gs. strauji pieauga degvīna patēriņš. Rīgā bija plaši izvērstā alkoholisko dzērienu tirdzniecība. Līdzās valsts degvīna tirgotavām – “monopolkām” – pilsētā Pirmā pasaules kara priekšvakarā bija arī 19 vīna pagrabi, kuros pārdeva vīnogu vīnus tikai līdznešanai, un 3 pagrabi, kuros pārdeva vīnogu vīnus līdznešanai un arī uz vietas – glāzēs; 84 pagrabi tirgojās ar “kroņa” vīnu. Darbojās 325 traktiera tipa uzņēmumi (208 restorāni un viesnīcas, 87 alus tirdzniecības vietas ar silto ēdienu izsniegšanu, 30 bufetes dažādos klubos), kā arī 468 tirdzniecības vietas, kur pārdeva tikai alu kausos.

Grāmatu veikalu pilsētā bija nesalīdzināmi mazāk nekā dzērienu veikalu – tikai 39. Pavisam Rīgā 20. gs. sākumā ar grāmatu un nošu pārdošanu nodarbojās 127 tirdzniecības uzņēmumi. Grāmatu veikali, grāmatu galdi un kioski bija arī Daugavmalas tirgū un sīkumtirgū.

Līdzās greznajiem veikaliem, kas atradās galvenokārt Vecrīgā un apkalpoja naudīgos pircējus, radās vidusmēra pilsētniekiem paredzēti universāla tipa veikali, bet pilsētas normalēs palielinājās mazo veikaliņu un kiosku skaits, kuros iepirkās trūcīgāki iedzīvotāji. Tomēr populārākās iepirkšanās vietas arī turpmāk rīdziniekiem palika pilsētas tirgi.

Pirmā pasaules kara laiks

Vācu karaspēkam okupējot Kurzemi, lielākā daļa vietējo iedzīvotāju devās bēgļu gaitās. To galvenā straume plūda caur Rīgu, kas tūdaļ smagi ietekmēja pilsētas dzīvi. Aprīļa vidū četru dienu laikā no pilsētas bankām tika izņemti vairāk nekā 19 milj. rubļu, liela daļa turīgāko iedzīvotāju aizbrauca. Bēgļiem neatlāva uzkavēties Rīgā, bet novirzīja tos pa Daugavpils un Pleskavas ceļu. Otrais bēgļu vilnis vēlās cauri Rīgai jūnija beigās un jūlija sākumā.

Frontei bīstami tuvojoties Rīgai, pilsētas uzņēmumus un iestādes nolēma evakuēt. No Rīgas izveda ap 14 tūkst. vagonu ar rūpnīcu iekārtām un 16 tūkst. vagonu ar izejvielām, pusfabrikātiem un gatavo produkciju. Aizbrauca arī ap 75 tūkstoši rūpnīcu strādnieku.

Pārtikas rūpniecību evakuācija skāra mazāk. Tomēr daļu palikušo uzņēmumu slēdza izejvielu un kurināmā trūkuma dēļ. Darbojās gandrīz tikai sīkie uzņēmumi, kuros strādāja ne vairāk par 100 darbiniekiem. 1915. g. novembrī Rīgā strādāja 249 maizes ceptuves, bet līdz 1916. g. jūnijam to skaits saruka līdz 121. Kaut arī pilsētas iedzīvotāju skaits bija ievērojami samazinājies, grūtības apgādē ar pārtiku un citām plaša patēriņa precēm nemitīgi auga. Tāpēc Rīgas pilsētas valde jau 1916. g. februārī ieviesa pārtikas kartītes.

Tirgū aizvien retāk parādījās bieziens vai sviests. Pārtikas preču cenas pacēlās nesamērīgi augstu, kas bija saistīts arī ar lopu rekvizīcijām.

Sāka trūkt arī papīra. Valkā iznākušajā avīzē “Līdums” 1916. g. sākumā bija lasāms šāds ziņojums no Rīgas:

“Trūkst ne tikai avīžu papīra, bet arī parastā rakstāmā papīra. Pilsētas policmeistars, piemēram, izdevis pavēli policijai būt pēc iespējas taupīgiem ar papīru un rakstāmiem piedesumiem tāpēc, ka Rīgā papīru un rakstāmu

piederumu maz un tie ļoti dārgi. Starp citu uzdot sastādīt ziņojumus utt. pēc iespējas ar īsiem uzrakstiem un neraudzīties uz papīra labumu un formātu pat priekš augstākām iestādēm.”

Par drēbju apgādi minētā avīze 1916. g. aprīlī rakstīja:

“Pēdējā laikā tu nevari sameklēt labu drēbi, dari vai ko. Tās visas no vietējām tirgotavām izzudušas, un, tā kā jaunas nenāk klāt, tad jāapmierinās ar nekur nederīgām, kuras tirgotavu plauktos ir jau stāvējušas nezin cik gadus un ir palikušas nestipras, kodu saēstas. Bet cenas ir sadzītas milzīgos augstumos.”

Lielas grūtības radīja Rīgas apgāde ar malku 1916. g. vasarā un rudenī. Kopš 1915. g. vasaras malkas piegāde Rīgai pa dzelzceļu un ūdens ceļiem bija pārtraukta. Malka, ko pilsētas valde bija sagatavojusi pilsētas mežos, izrādījās nozagta. Privāto malkas tirgotāju krājumus par smiekla cenu bija paņēmušas militārās iestādes, un līdz ar to malkas tirgotāji bija pārtraukuši savu tirdzniecību. Valdība rekvizēja militārām vajadzībām arī to malku, ko Rīga bija sagādājusi sev Vidzemē. Tikmēr “uzņēmīgi” cilvēki cirta kokus Rīgas mežos un pārdeva tos melnajā tirgū.

Sakarā ar malkas augstajām cenām notika arī dažādi neparasti atgadījumi. Piemēram, 1916. g. rudenī daži namsaimnieki bija konstatējuši, ka dārgās malkas vietā ir izdevīgāk apsildīt dzīvokļus, kurinot krāsnis ar armijai domāto rudzu maizi, ko daži krievu intendantūras darbinieki lielos vairumos lēti pārdevuši melnajā tirgū. Nelaime tikai bijusi tā, ka šis “kurināmais” izplatījies dzīvokļos skābu smaku.

Taču drīz vien Rīgā sāka aprūkt maizes ēšanai. Jau 1917. g. janvārī nebija dabūjams pietiekams vagonu skaits miltu pievešanai, un ap 40 maizes ceptuves bija spiestas pārtraukt darbību. Pie maizes veikaliem parādījās pircēju rindas, ko jokdari dažkārt sauca par polonēzēm, taču stāvoklis vēl vairāk

“Pardon, jaunais cilvēks,” skolotājs atkal ievaicājās. “Vai jums zināms kāds apgādātājs?” Viņš pats bija jau tik daudz rakstījis avīzēm un zināja, cik grūti tur ir ko iedabūt.

“Man saka, ka H. Alunāns un arī J. Šablovskis tādas grāmatas apgādājoši...”

“Par velti laikam gan,” skolotājs iesmejās.

“Kāpēc par velti, ja es varu dabūt honorāru?” Kārlis saslēdās.

“Divas kapeikas par rindu vai piecpadsmit rubļu par loksni...”

“Nerunā jau nu muļķības!” Viķildu Kristaps ieplēta acis.

“Kur tad tu to naudu liktu? Nu apdomā: tev jāsaraksta par dienu tikai simts rindiņas, un divi rubļi tev rokā. Cik tad skrieveris Noriņš par dienu saraksta? Kas viņam to maksā?...”

“Manas domas,” skolotājs svarīgu vaigu iesāka, “ir tās: jums to nemaksās, un ir jautājums, vai jums pavisam drukās.

Esmu vecs laikrakstu līdzstrādnieks un varu runāt no piedzīvojumiem. Ja piesūtiet viņiem korespondences, jā, brīveksemplāru jūs dabūjat. Bet honorāru? “Baltijas Vēstneša” redaktors Bernhards Dirīkis pats man sacīja, ka latviešu literatūra vēl nav tiktāl, ka tā varētu maksāt kādu atlīdzību. Reizi iesūtīju kādu dzejojumu tautas dziesmu garā, — kas to bija lasījuši, atzina, ka tas meistara darbs, drošības dēļ pierakstīju klāt: honorārs tikai 1/2 kap. par rindiņu. Un kas ir?! Pēc kāda laika atronu atbildi vajējās vēstulēs uz manu šifru: honorāru nemaksājam, bet, lai padarītu nemirstīgu jūsu dzejas darbu, tad nodrukājam to šīnī vietā —”

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 20. lpp.

Viņš iegāja maiznīcā. Aiz stikla letes baltā ķiteli stāvēja jauna, blonda sieviete. Gausām kustībām viņa dzenāja mušas no kūkām un pīrādziņiem.

— Labdien! — sveicināja Voldis. Blondā sieviete droši vien nebija saklausījusi viņa sveicienu.

— Ko jums? — viņa jautāja, griestos skatīdamās.

— Cik maksā šī baltmaize?

— Tas kukulītis nāk četrdesmit santīmus.

Tā bija puse no visas Volda bagātības, bet maize smaržoja tik patīkami, un viņš šodien nekā nebija ēdis.

— Lūdzu, te būs nauda.

Blondā pilnpienam līdzīgā sieviete atkal dzenāja mušas, bet, kad Voldis aizvēra durvis, viņa paņēma slotu un saslaucīja putekļus, kurus bija ienesuši atvaļinātie kroņa zābaki.

Tik labu maizi Voldis neatcerējās nekad ēdis.

Apsēdies Esplanādes apstādījumos uz sola, viņš lauza balto, mīksto cepumu un lieliem gabaliem bāza mutē...

V. Lācis. Putni bez spārnēm. R., 1957, 19. lpp.

pasliktinājās, kad Rīgā ienāca vācieši. Armija rekvizēja labību un citus produktus, kur vien varēja piekļūt, līdz ar to Rīgai vairs tikpat kā nebija produktu piegādātāju.

Cēlās produktu cenas. Gubernators gan bija noteicis visiem produktiem cietas cenas, taču neviens tās neievēroja, tirgus dzīvoja pēc saviem likumiem. Piemēram, cukura cena bija noteikta 19 kapeikas mārciņā, bet 1916. g. oktobrī tirgū tā bija 1 rublis 50 kapeikas. Īpaši augstas cenas produktiem bija 1917. g., lielās inflācijas dēļ. Piemēram, maizes cena 1917. g. februāra vidū salīdzinājumā ar 1916. g. decembri bija cēlusies no 10 līdz 16–18 kapeikām par mārciņu rupjmaizes, no 20–25 līdz 50–65 kapeikām par mārciņu baltmaizes, no 16 līdz 25–28 kapeikām par mārciņu saldkābmaizes. Rudzu cena bija palielinājusies 2 reizes, liellopu gaļas – 4,5 reizes, kartupeļu – vairāk nekā 2 reizes utt. Vidējās algas šajā laikā pilsētā bija 1,90–2,50 rbļ. dienā, turklāt bieži vien tās neizmaksāja. Arī pārtiku dažkārt nevarēja dabūt pat par visaugstākajām cenām.

Kad Rīgu ieņēma vācieši, to iestādes tūdaļ noliedza cept un pārdot kūkas, tortes un cepumus. Turklāt par kūku uzskatīja katru cepumu, kas saturēja kaut jēl kādu saldumu vai taukvielas. Tāpat noliedza pārdot pienu un krējumu kafējnīcās un citur, arī kā piedevu pie citiem dzērieniem. Govju īpašniekiem bija jānodod pret samaksu 1 1/2 stopa "neviltota" piena dienā no katras gov. Pienu, ko tādā ceļā ieguva, pārdeva tikai pret kartītēm, pirmām kārtām bērniem, kas bija jaunāki par 1 gadu. Nākamā piena saņēmēju grupa bija bērni līdz 3 gadu vecumam, mātes pēdējos grūtniecības mēnešos, kā arī slimnieki ar kuņģa, zarnu un nieru kaitēm. Trešajā kategorijā bija ieskaitīti slimnieki ar tuberkulozi vai plaušu karsoni un citām slimībām, kas saistītas ar augstu temperatūru. Arī maizi pārdeva tikai uz kartītēm. Tā bija ļoti sliktas kvalitātes – rudzu miltiem jauca klāt kartu-

peļus un pat zāģu skaidas. Dažreiz tā pie labākās gribas nebija ēdama. Vienlaikus pastāvēja kartupeļu problēma, jo tos rekvizēja vācu karaspēka apgādei un izvešanai uz Vāciju.

Rīgā tika ierīkotas tautas virtuves. Par tām vēlāk, 1919. g. 21. februārī, padomju okupācijas laika pārtikas komisārs R. Eihe rakstīja kādā no saviem ziņojumiem:

"[Vācu] okupācijas laikā Rīgā pastāvēja divējāda veida sabiedriskās ēdnīcas: pilsoņiem un militārās. Pēdējās izsniedza strādniekiem 1/2 litra viras porcijas, kas drīzāk atgādina samazgas nekā viru. Pilsoņu ēdnīcās izsniedza 3 labākas kvalitātes porcijas. Nerautoties uz to, ēdnīcās ēda ap 100 000 cilvēku." Pēc Rīgas ieņemšanas 1917. gada septembrī vācu pārvalde aicināja vīriešus no 17 līdz 45 gadiem pieteikties par strādniekiem, solot maksāt šādas algas dienā:

jaunekļiem –	1,5–2 markas;
neapmācītiem	
strādniekiem –	2,5–3,8 markas;
apmācītiem	
amatniekiem –	3–5 markas;
apmācītiem	
metālstrādniekiem –	3,7–5,5 markas.

Strādniekiem solīja arī uzturu par 1 marku dienā.

Drīz pēc minēto algu izsludināšanas vācu iestādes noteica arī augstākās atļautās mazumtirdzniecības cenas par vienu krievu mārciņu (409,5 g):

rudzu maize –	0,35 markas;
liellopu gaļa –	2 markas;
žāvēts cūkas speķis –	5,5 markas;
sviests –	7 markas;
kartupeļi –	0,15 markas.

Jāņem vērā, ka par šīm cenām preces varēja pirt tikai nelielos daudzumos, cik to atļāva noteiktā dienas vai nedēļas norma izsniegšanai pret kartītēm. Melnajā tirgū pastāvēja citas cenas.

Savā ziņojumā 1918. g. 15. decembrī Baltijas civilpārvaldes priekšnieks Goslers rakstīja:

“Kad pienāca beigas, tad Rīgā vēl palika dažām dienām maize un kartupeļi. Kā vēlāk vispārī bija iespējams iedzīvotājus pasargāt no bada nāves, to ir grūti izskaidrot. Neskaitāmus [Rīgas iedzīvotājus] droši vien sagaidīja moku pilna nāve sakarā ar novājēšanu un badu.”

Pārņēmusi Rīgā varu, padomju valdība risināja saspringto stāvokli bez sevišķas izdomas – ar jaunām rekvizīcijām, melnā tirgus apkarošanu un t. s. “kara ķēķu” organizēšanu. No Latvijas pārtikas komisāra R. Eihses 1919. g. 21. februāra ziņojuma redzams, ka Rīgā darbojās 68 sabiedriskās virtuves, no kurām 7 – skolu jaunatnes vajadzībām. Ap to laiku pārtikas kartītes bijušas izsniegtas 225 000 Rīgas iedzīvotāju, un no tiem minētās virtuves dienā apmeklējuši 180 000.

Neraugoties uz bada stāvokli, tomēr visi nebūt nebija apmierināti ar sabiedriskajās virtuvēs saņemto viru. Vienā no Rīgas laikrakstiem iespiesta šāda vēstule:

“Šodien, 4. maijā, es aizgāju pēc zupas uz Nikolaja ielu Nr. 81, pie kam noskaidrojās, ka mums izsniedza nevis zupu ar sēnēm, kā bija paredzēts, bet zupu ar tārpiem. Zupā bija balti tārpi ar melnām galvām. Nācās šo zupu parādīt miličiem, kas stāvēja pie zupas izsniegšanas. Bet miliči neko nevarēja izdarīt.” Un tālāk rakstīts: “Katru dienu atkārtojas gadījumi, ka mums izsniedz tīru ūdeni, bet tie, kam nav zupas kartiņu, saņem treknu zupu pret samaksu. Lūdzu noskaidrot, kur paliek tā nauda, ko ieņem par zupas izsniegšanu bez kartiņām.”

No pārtikas komisariāta rīkojuma, kas iespiests kādā Rīgas laikrakstā 19. februārī, redzams, ka pastāvējušas šādas pārtikas normas: pilsētu iedzīvotājiem 1/2 mārciņa (ap 200 g) maizes dienā katram, ikvienam iedzīvotājam 1/2 mārciņas sāls mēnesī, katram smēķētājam 10 papirosu mēnesī, katram bērnam līdz 3 gadu vecumam 1 mārciņa marmelādes vai cukura mēnesī.

Bet arī uz kartītēm paredzētie patēriņa preču daudzumi bieži vien nedēļām ilgi netika izsniegti. Ivande Kaija savā dienasgrāmatā 1919. g. 22. martā ierakstījusi šādas rindas: “Maizes nav pilsētā atkal. Reiz pa 4 nedēļām dabūju vienu porciju un nu atkal 3 nedēļas nekā.”

Par citiem pārtikas produktiem Latvijas pārtikas komisāra ziņojumā teikts:

“Kas zīmējas uz gaļu un taukvielām, tad var teikt, ka Latvijā to nav. Ragulopi ir iznīcināti. Kara laikā daļu no tiem izlietoja armijas apgādei, Latvijas vaislas lopus aizveda uz Krieviju evakuācijas laikā, bet atlikušos lopus aizveda okupācijas varas. Saimniecībās, kurās pirms kara bija 20 govju, ir palikusi tikai viena. To pašu iespējams teikt arī par sikajiem lopiem, piem., cūkām.

Patlaban no atlikušajiem gaļas krājumiem, ko vācieši bija sagatavojuši aizvešanai, apmierinām armijas un, cik iespējams, arī sabiedrisko virtuvju vajadzības. Uz kartiņām iedzīvotāji gaļu nesaņem nemaz, un nav arī, ko izsniegt.”

Ziņojumā vēl teikts, ka Latvijā trūkst tekstiliju. Tāpat neesot izsniegti arī apavi, un iedzīvotāji jau kādu gadu staigājot koka tupelēs. Iedzīvotāju noskaņojuma raksturošanai ielūkosimies vēlreiz Ivandes Kaijas dienasgrāmatā. Tur 22. februārī ierakstīts:

“Tikai pusotru mēnesi dzīvojam lielnieku paradīzē, un dzīve jau apnikusi līdz nomaņai... Kad iet tagad pa pilsētu, tad tāds iespaids, ka tā būtu no mēra izmirusi: kluss, neviēna braucēja, bodes gandrīz visas ciet, un ja kāda vēl vaļā, tad tukši logi rēgojas preti... Tāda mūsu paradīze! Visi proletārieši ilgojas atkal pēc buržuju elles.” Un tālāk 19. martā ierakstīts: “Rīgā pilnīgs bads, aukstums un sērgas. Ar izsitumu tīfu mirst ik dienas simtiem cilvēku.”

Šādos apstākļos nav brīnums, ka plauka korupcija, jo tiklab atsevišķas personas, kā arī veselās iedzīvotāju grupas centās izmantot

savu stāvokli, lai ar "veikliem gājieniem" paglābtu dzīvību. Tikai daži piemēri.

Pārtikas sadales aparātu padomju valdība noorganizēja, ņemot par pamatu tās patērētāju biedrības, kuru priekšgalā jau agrāk un arī vācu okupācijas laikā bija izvirzījušies komunisti vai viņiem tuvu stāvošas aprindas. Viena no lielākajām tāda veida biedrībām bija patērētāju biedrība "Produkts", kurai 1919. g. sākumā bijuši 110 veikali. Ar 1919. g. 13. februāra dekrētu padomju valdība pārvērtā minētās biedrības par saviem sadales orgāniem.

Tas lielā mērā ierobežoja to privāto veikalu darbību, kas vēl nebija nacionalizēti. Latvijas revolucionārā kara komiteja pavēlēja veikalos visas preces pārdot par cenām, kas nepārsniedza tās, kas pastāvēja pirms padomju varas. Tālāk, ar 1919. g. 25. janvāra dekrētu padomju valdība noliedza privātiem veikalos tirgoties ar alkoholiskiem dzērieniem, rudziem, miežiem, kviešiem, auzām, zirņiem, putraimiem, miltiem, kartupeļiem, cukuru un sāli. Tirdzniecība ar šīm precēm tika pasludināta par valsts monopolu.

Ne pārtikas produktu rekvizīcija, ne valdības noteiktais monopols situāciju neuzlaboja. Lai uzlabotu katastrofālo stāvokli, Rīgas pārtikas nodaļa lūdza atcelt aizliegumu lauciniekiem iebraukt Rīgā ar pārtiku un to pārdot. Beidzot valdībai neatlika nekas cits, kā ar 1919. g. 3. aprīļa dekrētu atļaut brīvu tirdzniecību:

"1. Līdz turpmākam rīkojumam atļaut brīvi ievest pilsētās pa zemes un ūdens ceļiem nenormētos pārtikas produktus: gaļu, sviestu, dārzājus utt., tos atklāti un par brīvām cenām pārdot kā tirgos, tā arī veikalos, kas pieteikti vietējām iestādēm.

Piezīme: Pārtikas komisariātam tiesības izņēmuma veidā atļaut ievest arī monopolizētos produktus (labību, cukuru, sāli, kartupeļus utt.).
2. Aizliegt milicijai un citām iestādēm atņemt ievedamos un ienesamos pārtikas produktus,

kā arī pārmeklēt ievēdējus un ienesējus, lai noskaidrotu, vai viņiem nav pārtikas produkti."

Beidzot vēl jāpiebilst, ka minētās pārmaiņas tirdzniecības politikā notika laikā, kad Padomju Krievijā vēl valdīja tā sauktais kara komunisms. "Neps", t. i., jaunā ekonomiskā politika, kas atļāva zināmu brīvību privātai iniciatīvai, Padomju Krievijā sākās tikai ap 1921. gadu. Tādā kārtā Latvijas komunisti šai ziņā bijuši spiesti aizsteigties Krievijas komunistiem priekšā.

Neatkarības gadu tirgus un veikali

Pārtikas produktu trūkuma dēļ Rīgas iedzīvotāji smagi cieta visu kara laiku, bet visvairāk tieši 1919. g. pirmajā pusē. Rīgas pilsētas Statistikas pārvaldes dati liecina par mirušo skaitu un mirstības cēloņiem:

	1917.	1918.	1919.	1920.
Iedzīvotāju skaits tūkstošos	225	220	200	200
Mirušo skaits, kopā	9043	8875	12 844	3851
– no tiem bada nāvē	–	357	1047	3
– ar izsitumu tīfu	1	54	1580	70

Pāris dienas pēc lielinieku izdzīšanas no Rīgas, 1919. g. maijā, landesvēra virspavēlnieks Flečers nodibināja speciālu iestādi iedzīvotāju apgādei ar pārtiku. Šī iestāde pārzināja produktu sadali, pārtikas kartīšu izsniegšanu un sabiedriskās virtuves, kas turpināja darboties. Ar to pašu rīkojumu tika paziņots, ka tirdzniecība ar pārtikas produktiem ir brīva, bet produktu uzpirkšana spekulācijas nolūkos tiks stingri sodīta, atņemot arī visus atrastos preču krājumus.

Liekas, lai nomierinātu Rīgas iedzīvotājus, laikraksti dažas dienas pēc Rīgas atbrīvošanas no padomju varas ziņoja, ka Jelgavā atrodoties 24 000 pudu (gandrīz 400 t) Amerikas kviešu miltu, kas tuvākās dienās pienāksot Rīgā. Bez tam padomju varas Rīgā pamesto produktu krājumu pietiksot kādām 10 dienām, un pa to laiku pienāksot citi produkti un piedumi no laukiem. Kartīšu kategorijas esot atceltas, t. i., visi saņemšot vienādas devas. Jau nākamajā nedēļā ikviens saņemšot uz kartītēm vienu mārciņu (apm. 400 g) maizes un vienu mārciņu marmelādes. Tomēr rodas iespāids, ka šis ir bijis tukšs solījums. Vēl dažas dienas vēlāk laikraksti ziņoja, ka, sākot ar 5. jūniju, katram iedzīvotājam uz kartītes kupona izsniegsot 2 1/2 mārciņas baltmaizes, kas cepta no Amerikas miltiem. Minētā deva maksāšot 2 ostrubļus vai 3 cara rubļus.

Rīgas laikrakstos 8. jūnijā lasāms, ka pēc ziņām, kas iegūtas no pilsētas apgādes nodaļas, kura arvien vēl atradās vācu militārās pārvaldes pārziņā, izsniedzamo produktu daudzumi vēl pagaidām esot mazi. Tautkvielu esot tik maz, ka tās pagaidām varot piegādāt tikai slimnīcām un patversmēm. Maizes cepšana notiekot tikai dažās maiznīcās, kur strādādot arī nakts maiņas, lai tādā kārtā taupītu kurināmo. Iedzīvotājiem izsniedzamās viras un maizes cenas pagaidām neesot iespējams pazemināt, jo amerikāņi par piegādātajiem produktiem prasot augstas cenas. No 8. jūnija viras deva maksāja 0,3 ostrubļus vai 0,45 cara rubļus.

Jaunas maizes un pārtikas kartītes Rīgas iedzīvotājiem sāka izsniegt 1919. g. 18. jūnijā. Apgāde pamazām uzlabojās, it sevišķi pēc pagaidu valdības atgriešanās Rīgā. Jau 30. jūlijā laikraksti ziņoja, ka tuvākās dienās iedzīvotāji varēsot pirkt uz kartītēm Holandes siļķes pa 2 mārciņām uz kartīti, tāpat arī Amerikas taukus un speķi. Rīgas apgāde ar pārtiku sevišķi uzlabojās, kad Apgādības ministrija jau bija izvērtusi savu darbību un kad Latvijā

Lauksaimniecības Tirgus Ziņas 1932. g. 7. janvāri:

ZIVIS

Zivju tirgū pietiekoši daudz. Cenas, sakarā ar bijušajiem svētkiem bija nedaudz cēlušās, bet iestājoties atkal normāliem apstākļiem, sagaidāms, ka tās kritīsies.

Š. g. 5. janvārī Rīgas tirgū par zemāk minētām zivīm maksāja šādas cenas latos par kilogramu:

mencas, svaigas — 0,24—0,48;
 taimiņi, sv. — 2,40—4,30; vimbas, dzīvas — 1,70—3,40,
 nedzīvas — 1,20—2,45; brekši, dzīvi — 1,20—2,05,
 nedzīvi — 0,75—1,70; raudas, dzīvas — līdz 1,70 un
 nedzīvas — līdz 1,45; lipi, dzīvi — 1,25—2,20,
 nedzīvi — 0,98—1,70; lidakas, dzīvas — 1,20—2,20,
 nedzīvas — līdz 1,70; asari, dzīvi — līdz 1,95,
 nedzīvi līdz 1,46 un karpas — 1,36—1,80.

Lauksaimniecības Tirgus Ziņas 1932. g. 4. februāri:

SAKNES—DĀRZĀJI

Kaut gan sakņu tirgū pamaz, tomēr cenas, pateicoties siltam laikam, pieturas bez lielākām pārmaiņām līdzšinējās.

Vienīgi salam pieņemoties, iespējama cenu lielāka paaugstināšanās. Kartupeļi tirgū pietiekošā vairumā un tie maksā Ls 4,60—6,00 kvintālā*. Stingra cena pieturas burkāniem — Ls 12—15,00 kvint. Kājiem cena zemāka un proti — Ls 7,20—10,80, bet bietēm

Ls 9,60—12,00 kvint. Stipolu cena jau ilgāku laiku pieturas bez pārmaiņām — Ls 42,00—48,00 kvint. Balto, svaigo kāpostu stipri pamaz, bet cena turas uz vecā līmeņa — Ls 9,60—14,40,

bet sarkanie kāposti — Ls 18,00—24,00 kvint.

Mārrutki maksā Ls 1,50—2,00, ķiploki — Ls 1,50 un tomāti — Ls 3,00—4,00 kilogramā.

Lauksaimniecības Tirgus Ziņas 1932. g. 11. februārī:

PIENA PRODUKTU CENAS RĪGĀ

Lietirdzniecībā Rīgā zemāk minētiem piena produktiem pastāv šādas cenas: sieri: Tīlziņas, pilnpiena Ls 1,20—1,50 un vājpiena Ls 0,70—0,80, Ementāles — Ls 2,30—2,40 un Roquefort — Ls 1,80—2,30 par kg; biezpienam cena svārstās atkarībā no ūdens satura. Par biezpienu ar apm. 68% ūdenssaturu maksā 13—15 sant. kilogramā.

Pilnpienam iepirkšanas cena svārstās no 2,4—2,8 sant. par 1% tauku saturu kilogramā.

Pārdošanas cenas no piena centrāles atkalpārdevējiem svārstās ap 18 sant. litrā.

Lauksaimniecības Tirgus Ziņas 1932. g. 19. maijā:

KĀDAS PIENA CENAS PASTĀV CITUR?

Eiropas ražojošās valstīs piena produkcija, sakarā ar vēso laiku pirmajos šīgada mēnešos un barības trūkumu, gājusi atpakaļ. Līdz ar to bija sagaidama piena cenas celšanās, bet tās vietā saimnieciskās depresijas dēļ iestājās cenu krišanās. Pēc Šveices zemnieku savienības cenu biroja apstrādātiem un sakopotiem datiem svaiga piena cenas zemāk minētās valstīs š. g. marta mēnesī bijušas šādas — latos par kilogramu:

SWAIGAM PIENAM

Moderniecībās:

	sīktirdzn.	lieltirdzn.	nodotam sv. pien.
Latvijā	0,17	0,10	0,08
Igaunijā	0,12	0,10	0,05
Polijā	0,14	0,12	0,10
Somijā	0,11	0,09	0,07
Zviedrijā	0,20	0,14	0,09
Norvēģijā	0,24	0,23	0,10
Dānijā	0,28	0,12	0,09
Vācijā	0,27	0,17	0,13
Beļģijā	0,23	0,14	0,11
Holandē	0,16	0,09	0,08
Francijā	0,27	0,17	0,18
Šveicē	0,32	0,23	0,21
ASV	0,57	0,21	0,11
Kanādā	0,46	0,13	0,12
Argentīnā	0,18	0,15	0,09
Anglijā	0,42	0,21	0,14
Itālijā	0,22	0,14	0,12
Čehoslovākijā	0,25	0,18	0,14

izbeidzās cīņas ar vācu un baltvācu militārajām vienībām, t. i., 1919. gada beigās un 1920. g. sākumā.

1920. g. Rīgā bija apmēram 200 000 iedzīvotāju, un vidēji uz 1 cilvēku dienā janvāra mēnesī iznāca p 400 g maizes, bet februārī — ap 350 gramu.

Cits pēc cita tika atvērti Rīgas veikali, kur varēja pirkt visdažādākās preces, gan par krietni augstām cenām.

Jau dažas dienas pēc padomju varas beigām Rīgas laikraksti ziņoja, ka tirdzniecība pamazām sāk atdzīvoties. Skatlogos parādotes preces, ko izdevies no boļševikiem noslēpt. Dažos veikalos esot pat kabatas pulksteņi, sudraba un zelta lietas, ko boļševiki esot sevišķi rūpīgi meklējuši un pievākuši. Bet daudzi veikali esot arī tukši un slēgti. Uz slēgto veikalu durvīm varot lasīt tādus uzrakstus kā: “Visas preces boļševiku atņemtas”, “Veikals slēgts” utt.

Desmit gadus vēlāk Latvijas tirgotāju pārstāvis Jānis Vēciņš tirdzniecības atdzimšanu Rīgā šai laika posmā ir attēlojis šādi:

“Kara un it sevišķi lielinieku laikā tā [tirdzniecība] bija galīgi iznīcināta. Bet cik ātri, pie labvēlīgiem apstākļiem, tirdzniecība var atīstīties, to redzējām 1919. gadā. Liekas, nekas nav palicis, ko pārdot, bet jau otrā dienā pēc lielinieku izdzīšanas atveras viens pēc otra veikali un skatu logos parādās preces. Protams, tie mūsu galvaspilsētā atgādināja kādas provinces pilsētiņas krāmu tirgus bodes, jo tur bija sakopojums no visādām jaunām un lietotām precēm. Vienā stūrī pārdeva lietotas drēbes, otrā ēdamvielas. Arī veikalnieki galvenā kārtā rekrūtējās no uzņēmīgiem, kara laikā uzpeldējušiem ļaudīm. Viegli tirgoties, kad pieprasījumi pārsniedz piesolījumus. Nav vajadzīgas nekādas zināšanas, aprēķins un uzmanība. Katra prece, kas parādās tirgū, atrod noņēmējus. Tamdēļ arī nav ko brīnīties, ka, piem., Rīgā saradās tik daudz līdz tam neredzētu un nepazītu “tirgotāju”, ka, lai

gan preču nebij pārpilnība un pie tam galvenā kārtā tikai koloniālpreces, pietrūka veikalu telpu un veikalus sāka atvērt dzīvokļos.”

Rīgas tirdzniecības stāvokli samērā turīgas namamātes skatījumā labi ilustrē izraksts no Ivandes Kaijas dienasgrāmatas 1919. g. 19. jūnijā:

“Tirgi atkal pilni visu visādām precēm, bodes tāpat; maize, rupjā, par 3 rbļ. mārčiņā, baltā – 6 rbļ. (Amerikas baltmaize uz kartiņām 1 rbl. 20 kap. krievu naudā mārč.), kartupeļi jau par 1 1/2 rbļ. mārč. Lielinieku laikā maize, rupjā, maksāja jau pāri par 20 rbļ., kartupeļi 5 rbļ. mārč., rudzu milti 20–25 rbļ. mārč. Mēs arī pēdējā laikā pirkām 20 rbļ. mārč. Un zivis tagad – pilni tirgi! Ēdam trīs reizes dienā. Arī lasi jau ēdam, žāvētu (14 rbļ. kr. naudā mārč.). Tīri kā sapnis tas izliekas, kā Lejputrija pēc pieciem briesmīgiem bada mēnešiem. Piens 10 rbļ. vietā 3–4 rbļ. stopā. Gaļas vai cik, un visa kā.”

Un tomēr vēl arvien Rīgā cenas, salīdzinot ar algām, bija augstas. Rīgas vācu avīze rakstīja, ka svarīgāko pārtikas produktu cenas vēl arvien esot 40–100 reizes augstākas nekā pirms kara, bet tai pašā laikā algas esot labākajā gadījumā divtik augstas. Sevišķi dārgi bija kļuvuši medikamenti. Kaut arī šie ziņojumi nav pamatoti ar nopietnākiem statistiskiem pētījumiem, taču šķiet, ka vismaz daļa taisnības tiem ir.

1919. g. maijā algas pilsētas ierēdņiem par maija otro pusi izmaksātas cara rubļos un tāpēc bijušas uz pusi mazākas nekā padomju okupācijas laikā, kad tikušas maksātas “kerenkās”. Jaunās algas Rīgas pilsētas ierēdņiem noteiktas 25. jūnijā, kad visi ierēdņi iedalīti 8 algu grupās. Algu lielums bijis no 175 līdz 500 ostrubļiem mēnesī. Paredzēta arī dārdzības piemaksa 10–60% apmērā no pamatalgas, kā arī ģimenes piemaksas tiem ierēdņiem, kam daudz bērnu.

Valsts ierēdņu zemākās algas bijušas 100 rbļ. mēnesī, turklāt bez algas ierēdņi vēl saņēmuši 200 rbļ. lielu dārdzības piemaksu mēnesī.

Lauksaimniecības Tirgus Ziņas 1932. g. 19. maijā:

SVIESTA TIRGUS

Pārskata nedēļas visumā klusais starptautiskais tirgus atsaucās arī uz darījumiem ar Latvijas sviestu. Cenas atkrita par 5–8 santimetriem. Sevišķi grūti nācās novietot nesālītu sviestu, kam, atdodot to pat par 10 santimetriem lētāki nekā sālīto, nevarēja atrast noņēmējus. Pienaaimnieku sabiedrībām vajadzētu gan stingrāki sekot aizrādījumiem par sālīta un nesālīta sviesta izgatavošanu un neapgrūtināt tirgu ar precī, kurai trūkst noņēmēju. Par sālītu sviestu uz kontingenta rēķina ieguva Ls 2,14–2,18, bet ārpus kontingenta un uz citām valstīm Ls 1,52–1,55 par kg. fob Rīgā. Nesālītais sviests tika pārdots par apm. 5 santimetriem lētāk un tomēr daļa palika neizpārdota. Pavisam eksportēja 6.346 mucas (L. P. C. S. – 4.228), kuras sadalījās sekoši:

- uz Vāciju – 5.011 mucas (L. P. C. S. – 3.152),
- uz Čehoslovākiju – 475 mucas (L. P. C. S. – 475),
- uz Beļģiju – 305 mucas V – 151),
- uz Dāniju – 200 mucas V – 200),
- uz Poliju – 200 mucas (L. P. C. S. – 200) un
- uz Angliju – 50 mucas (L. P. C. S. – 50).

Vācijas tirgū pieprasījums bija jūtama neliela uzlabošanās. Maz cerību tomēr, ka šis uzlabojums varētu pieturēties attiecībā uz ārzemes sviestiem, jo Vācijā iestājies silts laiks, ganības uzplaukst un Vācijas iekšzemes ražas pieaugumu sagaida ar katru dienu.

Anglijas tirgū cenas pazeminājās visiem sviestiem. Dānijas sviesta cenas sasniegušas 88. šil. par cwt. fob un pat pie šīs cenas, kas ir zemāka kopš 1904. gada, pircējiem trūka paļāvības. Dānijai, kā jau minēts, nācās pazemināt savas cenas par vairākiem šilīņiem. Viens labums tomēr šim pazeminājumam bija tas, ka radās iespēja tekoši novietot pievedumus. Ir aprēķināts, ka Dānijas pēdējie cenu pazeminājumi pacēlušī patēriņu par ca. 10%. Dānijas pievedumi sastāv gandrīz no tira zāles sviesta.

Lauksaimniecības Tirgus Ziņas 1932. g. 7. jūlijā:

ZEMEŅU TIRGUS

Pastāvot siltam un saulainam laikam, zemeņu sūtījumi Rīgas tirgū ienāk diezgan lieli, tomēr mazākos apmēros nekā iepriekšējos gados. Pagaidām pārsvarā Latgales sūtījumi — groziņos. Par viņām vairumtirdzniecībā caurmērā maksāja:

2. jūlijā — 90—95 snt., 4. jūlijā — 50—55 snt., 5. jūlijā — 40—45 snt. un 6. jūlijā — 46—50 snt. kilogramā.

Šī cena tomēr ir krietni zemāka nekā Rīgas jūrmalas ogām, jo Latgales zemeņu kvalitāte daudz sliktāka un arī pats iepakojums neatbilst tirgus prasībām. Tas no ārienes netirs, neestētisks, nenoteikta svara un pat netīri pārsegi.

Vis tas atbaida noņēmējus — labo cenu maksātājus.

Bez šaubām arī tālais transports padara ogas daudz mazvērtīgākas. Bet visu to var labot, sekojot un piemērojoties tirgus prasībām.

Rīgas jūrmalas zemesnes daudz augstāk izvērtētas, jo viņu kvalitāte augstvērtīgāka un arī pašas ogas lielākas. Pašu ražotāju uzmanība pret tirgus prasībām ir palīdzējusi iekarot patērētāju simpātijas. Rīgas jūrmalas zemesnes Rīgas centrāltirgū vairumtirdzniecībā maksāja:

2. jūlijā — 130—140 snt., 4. jūlijā — 68—72 snt.,

5. jūlijā — 60—65 snt.

un 6. jūlijā — 72—76 snt. kilogramā.

Tā kā raža nav visai liela, tad sagaidama cenu nostiprināšanās.

DĀRZĀJI

Rīgas tirgus patreizējos apstākļos bagātīgi apgādāts ar svaigiem dārzājiem. Arī cenas visai pieņemīgas. Vienīgi pieturoties joprojām sausam laikam, dārzāju var sākt mazināties, jo lielā sausuma dēļ augšana stipri mazinājusies. Dārzāju cenas Rīgas centrāltirgū vairumā ir šādas — latos: jaunie kartupeļi — 0,10—0,14 kg, svaigie burkāni 0,27—0,30 kg jeb 0,05—0,15 buntītē. Kāji, skatoties pēc lieluma, līdz 0,12 gab. un svaigas bietes, skatoties pēc lieluma, 0,05—0,15 buntīte jeb līdz 0,24 kg. Sīpoli līdz 90,00 kvintāls. Jaunie baltie kāposti, galviņas, 0,33—0,42 kilogramā, bet puķu kāposti, skatoties pēc labuma un lieluma, 0,20—0,30 gab. Tomāti jau krietni daudz un maksā 1,20—1,80 kg. Spināti 0,25 un skābenes 0,20—0,28 kilogramā. Redisi — 0,10 buntīte, salāti, līdz 0,03 gab. un gurķi, svaigi, līdz 0,30 gabalā.

1920. g. otrajā pusē pārtrauca maizes izsniegšanu uz kartītēm, jo tā jau bija brīvi nopērkama. Vēl saglabājās aizliegums cept kūkas un tortes, kā arī brūvēt alu. To atļāva tikai ar 1921. g. 16. decembra likumu, apliekot brūvēto alu ar akcīzi — 30 santīmi no stopa.

1922. g. pilsēta jau bija pilna ar ārzemju un iekšzemju ražojumiem.

Sākot ar 1920. g. 1. novembri, valdība izsniedza valsts ierēdņiem naturālījas, t. i., zināmu daudzumu dažādu preču (katru mēnesi miltus, putraimus, kartupeļus, graudu kafiju, t. i., kafijas surogātu, taukus vai speķi, cukuru, siļķes un ziepes, bet reizi gadā vilnas un linu audumus, zābakus un zoles, kā arī malku). Valdība izsniedza minētās preces par pašizmaksu un pat lētāk, lai uzlabotu ierēdņu stāvokli sakarā ar augošo inflāciju. Turklāt valdība cerēja tādā ceļā zināmā mērā ietekmēt arī tirgus cenas, lai aizkavētu to straujo celšanos. Izsniedzamo naturālīju tirgus vērtība bija aprēķināta sākumā 911 rubļi mēnesī uz personu, bet ierēdnis par tām maksāja 340 rubļus. Kad 1921. g. sākās inflācija un cenas krita, naturālījas zaudēja savu nozīmi.

Tādā kārtā arī iedzīvotāju apgāde pamazām ievirzījās normālās sliedēs, un cīņa ar "spekulantiem" izbeidzās pati no sevis.

Pamazām, bet noteikti, auga arī algas. 1923. g. kvalificēts strādnieks saņēma Ls 3,65 dienā, nekvalificēts — Ls 2,75, 1928. g. dienas atalgojums attiecīgi bija Ls 5,75 un Ls 3,50. Diemžēl trūkst datu par šo algu reālo pirktspēju, lai izvērtētu labklājības līmeņa izmaiņas noteiktajā laika posmā. Pēc tautsaimniecības vēsturnieka A. Aizsilnieka aprēķiniem, strādnieku algas reāli pieauga 1926. un 1927. g., tomēr 1928. un 1929. g. viņu stāvoklis neražās un augošo pārtikas cenu dēļ atkal nedaudz pasliktinājās. 30. gados algas pieauga straujāk un stabilāk.

Ar savām izmaksu problēmām netika galā arī pati valsts. Nespēdama samazināt izde-

vumus, valsts meklēja iespējas vairot ieņēmumus. Tā pacēla nodokļus (tiešos un netiešos) un lika patērētājiem samaksāt iespējami augstas cenas par precēm, ko piegādāja valsts monopoli. Piemēram, cukura cenu 1932. g. valsts pacēla no 45 sant. uz 65 sant. par kg, kamēr pasaules tirgū to varēja pirkt par 15 sant. kilogramā. Tāpat pacēla arī labības cenas utt. Vienīgi spirta un degvīna monopols bija spiests pazemināt degvīna cenas, jo iedzīvotāji atrada lētākus ceļus, kā tikt pie reibinošiem dzērieniem.

Daudz nenopūlējās ar ražošanas izmaksu samazināšanu arī tie valsts monopoli, kas sniedza iedzīvotājiem pakalpojumus, toties centās celt cenas. Tā valsts dzelzceļi pacēla pasažieru biļešu cenas, pasts – maksu par vēstuļu sūtīšanu, telefons – abonenta maksu, utt. Augsto ievadmitu aizsardzībā cenas cēlās dažām precēm arī privātajā tirdzniecībā. Attiecībā uz precēm, kuru imports bija ierobežots, importētājiem radās monopolstāvoklis, kuru daudzi no viņiem nekavējās izmantot. Piemēram, no ārzemēm importētās dzelzs cenai 1932. g. Latvijā vajadzēja būt ap 9,5 sant. kg, bet Liepājas Bekera fabrika to pārdeva par 22 santīmiem. Līdzīgs stāvoklis bijis arī attiecībā uz dažiem kokvilnas izstrādājumiem.

Rīga joprojām palika visa Latvijas iekšējā tirgus svarīgākais centrs. 1928. g. dažādu tirdzniecības iestāžu skaits Rīgā bija 12 589, no tām 3413 – tirgū. Vairums šo tirdzniecības uzņēmumu bija sīki, tikai kāda sestā daļa skaitījās lieli – 1., 2. un 3. kategorijas tirdzniecības firmas. Populārākā rīdzinieku iepirkšanās vieta, īpaši pārtikas precēm, joprojām palika tirgi.

No 13 pilsētas tirgiem vislielākie bija Daugavmalas tirgus (1426 tirdzniecības uzņēmumi), Vidzemes tirgus (649), sīkumtirgus, Latgales tirgus, Āgenskalna tirgus, mazāki bija Sarkandaugavas, Torņakalna, Ilģuciema u. c. tirgi. Lielākais – Daugavmalas tirgus – jau

Lauksaimniecības Tirgus Ziņas 1932. g. 28. jūlijā:

OGU TIRGUS

Rīgas tirgus ar ogām tiek apgādāts samērā bagātīgi. Pārsvārā tirgū mellenes un arī avenes. Pārējo ogu samērā maz. Arī darba laiks ietekmē ogu sūtījumus, jo lauksaimniekiem nav brīva laika ogas ievākt un nosūtīt. Vēl lieku reizi nākas atgādināt, ka ogas tiek iesūtītas tirgū stipri nevērtīgi, kas sevišķi attiecināms uz avenēm. Bieži gadās, ka ogas tiek lasītas vairākas dienas un uzglabātas, pēc kam nosūtītas uz tirgu. Tādas ogas nonākot tirgū nav iespējams pārdot, jo ir sažuvušas, pelējumu pārklātas un mikstas. Ogas pieder pie ātri bojājošās preces, kādēļ tirgū iesūtamas pēc iespējas ātrāk. Pēdējās dienās Rīgas centrāltirgū vairumtirdzniecībā ogām pastāvēja šādas cenas – santīmos par kilogramu:

	Avenes meža	Mellenes	Jānogas	Upenes	Ķirši sarkanie	Ērkšķogas dārza
23.VII	40–50	75–80	28–30	20–25	50–65	—
25.VII	—	—	25–30	25–28	55–65	75–90
26.VII	—	50–65	28–30	25–28	55–65	70–90
27.VII	—	50–60	25–30	25–30	60–70	80–100

Bez tam par tomātiem vairumtirdzniecībā, skatoties pēc labuma, iegūst Ls 1,— līdz Ls 1,15 un pat arī Ls 1,20 kilogramā.

Berlīnes tirgū š. g. 25. jūlijā ogas vairumtirdzniecībā maksāja – latos: ķirši, saldie 61,50–86,00 un skābie ar kātiņiem – 44,30–61,50, jānogas, sarkanās – 22,10–29,50, ērkšķogas – 17,20–49,20 un avenes – 61,50–81,30 par kvintālu.

Lauksaimniecības Tirgus Ziņas 1932. g. 28. jūlijā:

DĀRŽĀJI

Jauno dārzāju Rīgas tirgū pievests bagātīgi, kādēļ arī cenas samērā pazemas. Š. g. 26. jūlijā Rīgas centrāltirgū par jauniem kartupeļiem, pārdodot atkalpārdevējiem, maksāja Ls 4,20–4,80 kvint., pie kam novērojama tieksme cenai tālāk pazemināties. Jaunie burkāni maksāja Ls 21–27 un jaunie kāļi – Ls 24–30 kvintālā. Bietes, ar lapām, maksāja Ls 12–18 kvint., bet sīpoli Ls 39–57 kvint. Svaigie kāposti tirgū jau krietni daudz. Galviņas palielas, pie kam par šādiem kāpostiem maksāja Ls 9,00–14,40 kvint. Tomāti tirgū vidējā vairumā un cena svārstas no 75–150 snt. par kilogramu; skābenes stipri lētas – 20–25 un špināti, kuru tirgū maz, 40–50 snt. kg. Jaunie dārza zirnīši, pākstis, maksāja 25–40 snt. kg. Salātu cena stipri zema, skatoties pēc labuma maksā 3–5 snt. gabalā. Svaigie gurķi, salātiem, maksā no 3–12 snt. un lauku gurķi, skābēšanai – 2–7 snt. gabalā.

Salīdzināšanai interesanti atzīmēt Verlines lieltirdzniecības cenas dārzājiem, kuras š. g. 25. jūlijā svārstījušās šādi – latos: svaigie baltie kāposti, iekšzemes 4,92–7,40, ārzemes burkāni 9,84–12,30 par kvint., gurķiem, salātiem, iekšzemes 6,15 līdz 15,99 un ārzemes 12,30–22,14 par 100 gab.; tomāti, siltumnīču, 19,68–44,28 un sīpoli, zortēti, 13,53–17,22 par kvint.

Lauksaimniecības Tirgus Ziņas 1932. g. 15. septembrī:

ĀBOĻU PĀRPILNĪBA

Šai pārskata nedēļā Rīgas tirgus piedzīvojis milzīgu āboļu bagātību, kā kādā sevišķi labā augļu gadā. Tā kā pircēji nesteidzas ar lielākiem pirkumiem, tad cenas uzrāda tendenci pazemināties. Arvien vēl jāaizrāda, ka labas šķirotas preces tirgū trūkst. Par labiem šķirotiem un zināmas šķirnes āboliem maksā līdz 7 un pat līdz 8 Ls pudā. Bet tas ir retums! Rīgas centrāltirgus vairummodaļā augļu cenas svārstījās latos par kg:

	Āboli	Bumbieri	Plūmes	Brūklenes	Tomāti
8. IX	0,12–0,36	0,24–0,36		0,35	0,10–0,15
9. IX	0,10–0,54	0,30–0,42	0,72–0,96	0,35–0,45	0,10–0,15
10. IX	0,12–0,36	0,30–0,48	0,72–0,90	0,30–0,35	0,05–0,12
12. IX	0,06–0,27	0,24–0,42	–	0,30–0,35	0,05–0,10
13. IX	0,06–0,27	0,24–0,36	–	–	0,04–0,12
14. IX	0,06–0,24	0,24–0,36	–	0,25–0,30	0,06–0,10

sen nekādi neatbilda pilsētnieku vajadzībām. Taču tā turpmāko likteni galīgi izlēma tikai 1922. g., kad vienotās pārcelt to uz jaunu vietu – tuvu dzelzceļa stacijai un trīs visvairāk apdzīvoto pilsētas rajonu stūrī – starp Maskavas ielu, Sarkanajām noliktavām, Gogoļa ielu un pilsētas kanālu, ierādot tam 57 000 m² lielu teritoriju, kas vairāk nekā divkārt pārsniedza vecā Daugavmalas tirgus platību (22 000 m²). Te tirgus jau varēja veidoties par Rīgas centrālo pārtikas tirgu, kur noritētu arī vairumtirdzniecība ar pārtikas produktiem, kur preces varētu piegādāt gan pa dzelzceļu, gan arī pa Daugavu, izkraušanai piemērojot pilsētas kanāla krastu.

Pilsēta izsludināja starptautisku konkursu, lai varētu ņemt vērā vismodernākos risinājumus šai nozarē. Neviens no iesniegtajiem projektiem tomēr netika pilnībā realizēts. Tos visus pārstrādāja, apkopojot labākos un piemērotākos risinājumus. Projektu izstrādāja un būvdarbus vadīja īpaša komisija. Celtniecībā izlietoja vācu okupācijas laikā Vaiņodē izbūvētos “cepelīnu” angārus, no kuriem ieguva materiālu dzelzs konstrukcijām. Būvdarbus sāka 1924. gadā.

1930. g. tika pabeigta jaunā Centrāltirgus izbūve. Kompleksā bija pieci pārtikas produktu (gaļas, piena, sakņu un dārzeņu, zivju u. c.) tirdzniecības paviljoni ar kopējo platību 14 tūkst. m², divas nojumes ar 4,7 tūkst. m², 94 novietnes rūpniecības preču pārdošanai un tirgus laukums. Tirgū bija iekārtotas 4747 tirdzniecības vietas. Pagrābos zem paviljoniem izbūvēja 24 saldētavas ap 1000 m² kopplatībā un plašas noliktavas pārtikas produktiem, kā arī citas paligtelpas. Spēcīgi celtni preces no pagrābiem pacēla tirdzniecības zālēs, bet pa ūdensceļu pienākušās preces no kanāla malas piegādāja pa 3 tuneļiem. Ēkās bija centrālā apkure, elektriskais apgaismojums, laba ventilācija.

Lai tirgus būtu Rīgas iedzīvotājiem ērtāk sasniedzams, pāri kanālam uzbūvēja divus tiltus

un pievadīja tirgum arī ielu dzelzceļa līnijas. Lielākais paviljons, kas atradās vistuvāk dzelzceļa stacijai, bija paredzēts lieltirdzniecībai. Tur bija izvietota arī gaļas apskates laboratorija. Rīgas Centrāltirgus bija toreiz plašākais un modernākais Eiropā.

Jaunais Centrāltirgus pilnīgi aizstāja veco Daugavmalas tirgu, kuru likvidēja.

Jaunajā tirgū ātri izveidojās noteikta tirgošanās kārtība. Zemnieku ražojumus tirgū iegādājās ne vien patērētāji, bet arī daudzi sīki un vidēji uzņēmēji un citi uzpircēji. Produktu cenas bija zemākas nekā veikalos un svārstījās atkarībā no pieprasījuma, piedāvājuma, gadalaika un pircēja pieredzes. Sevišķi izdevīgi reizēm varēja iepirkties vēlā pēcpusdienā, kad tirdzinieki centās atbrīvoties no nepārdotajām precēm.

Dzelzceļa stacijai tuvākajā paviljonā notika kauto lopu un to ādu vairumtirdzniecība. To apmeklēja galvenokārt miesnieki, gaļas pārstrādātāji, ādu apstrādātāji un fabrikanti. Lūkumā blakus šim paviljonam lauku saimnieces baltos priekšautos un tādām pašām aprocēm pārdeva savus ražojumus tieši no ratiem. Pie viņām vienmēr varēja dabūt mājās gatavotu sviestu, krējumu, biezpienu, sieru, medu, olas, speķi, šķiņķi, desas, kartupeļus, burkānus, skābētus kāpostus un gurķus, žāvētus augļus, bet rudenos dārzeņu un augļu izvēle bija daudz bagātāka.

Jāpiemin, ka tieši ap šo laiku citu lauksaimniecības produktu vidū populāri kļuva arī tomāti. Latvijas teritorijā tie parādījās tikai 19. gs. beigās, lai gan Eiropā no Meksikas tos ievada jau 16. gadsimtā. Latvijā pazīstamais selekcionārs P. Dindonis jau 1923. g. aprakstīja 9 tomātu šķirnes. Lielu propagandas darbu tomātu ieviešanā veica Bulduru dārzkopības tehnikums. 1935. g., pēc statistikas datiem, tomātus jau audzēja 478 ha platībā, galvenokārt Rīgas, Jelgavas un Daugavpils apkārtnē. Tirgū pēc tiem bija liels pieprasījums.

GĀZES TARIFI RĪGĀ,

pieņemti Rīgas pilsētas valdes 1935. g. 5. aprīļa sēdē un apstiprināti ar lekslietu min. Pašvaldības dep-ta 1935. g. 30. aprīļa 114797. rakstu. Iesp. Valdības Vēstnesī 1935. gada 108. num.

Par gāzes parēriņu un gāzes mēritāju lietošanu jāmaksā pēc sekošiem tarifiem:

Tarifs A.

Mājturībai.

Par mēneša patēriņa

pirmiem 50 m jāmaksā 0,20 snt/m

turpmākiem 0,15 "

Uzņēmumu valdei ir tiesība apvienot vairāku mēnešu patēriņus vienā rēķinā.

Tarifs B.

Rūpniecībai.

Pie gada patēriņa

no — 3000 m 16 snt. par katru pat. m

ja patēriņš

pārsniedz — 3000 m 15 " "

" — 10000 m 14 " "

" — 40000 m 13 " "

Minimālais gada patēriņš rūpniecībai ir 600 m ; ja kopējais gāzes patēriņš gadā ir mazāks par 600 m, tad visu patēriņu aprēķina pēc mājturības tarifa.

Tarifs C.

Telpu apkurei. 12 snt./m.

Gāzes patēriņu nosaka vai nu pēc atsevišķa mēritāja, vai arī kā vairāk patēriņu virs līdzšinējā vidējā mēneša patēriņa mājturībā.

Piezīme 1. Lietojot esošos un arī uzstādot jaunus gāzes aparātus telpu apkurei, mājturības patēriņu nosaka uzņēmumu valde, ņemot par pamatu mājturības vajadzībām uzstādītos aparātus un 1934. gada vidējo mēneša patēriņu.

Piezīme 2. Jaunajiem patērētājiem, kas pieslēdzas gāzes tīklam pēc jaunā tarifa izsludināšanas dienas un vēlas gāzi lietot mājturībai un telpu apkurei, atkarībā no uzstādāmiem aparātiem, nosaka uzņēmumu valde.

— Cik jūs prasāt par šitām lupatām? — viņš nevēriģi jautāja. — Nemēģiniet uzprasīt, es cenu zinu.

— Ak, kā nu tādu preci var nosaukt par lupatām!

Tā ir īsta velnāda. Nu, es jums došu tādu cenu, ka nevajadzēs diņģēties. Es atdošu pavisam lēti, nopelnišu ne vairāk kā divdesmit piecus santimus. Kā vecai kundei lai iet par piecpadsmit latiem! Bet jaunskungs, jaunskungs! Nevajag taču tūliņ skriet projām, palieciet, es atdošu par četrpadsmit latiem un piecdesmit santimiem! Nu cik jūs solāt?

Veikals paliek veikals, — sakiet savu cenu!

Tirgotāja milzīgais augums aizsprostoja izeju. Kārlis sataisīja lietpratēja seju, pagrozīja bikses, pacilāja blūzi, savieba lūpas un sacīja:

— Es jums teikšu savu cenu. Ja varat, — dodiet, nevarat, — nē. Tikai nemēģiniet pēc tam vēl diņģēties. Es nepielikšu ne santīma.

— Nu cik, nu cik? Runājiet taču!

— Astoni lati!

Neviens aktieris nenespēlētu labāk to sašutumu un dziļo aizvainotību, ar kādu septiņus pudus smagais tēvains izrāva no Kārļa rokām bikses un, muguru uzgriezis, šņākdams aizgāja kaktā.

— Ko jūs domājat, es kāds mērķakis, ka jūs par mani smeļaties? Man ar jums nav ko runāt. Ejiet, jaunais cilvēk, uzmeklējiet par astoniem latiem šitādu drēbi, un tad atnāciet atpakaļ un iespļaujiet man ģimi!

Pēkšņi viņš pieskrēja Kārlim klāt un sāka ar dūri dauzīt sev krūtīs.

— Kaunieties... jūs, kaunieties! Jums par velti atdod! Kaunieties! Es jums teikšu pēdējo vārdu — divpadsmit latu! Tad jums vairs nav ko runāt. Šitiet saujā, būs pirmā rokas nauda!

— Iesim, — Kārlis pamāja Voldem un gāja laukā no būdas. Viņi nebija vēl tikuši durvis, kad milzis viņus saķēra aiz pleciem un atrāva atpakaļ. Viņa sašutums bija ātri pārgājis. Kā pēc smagas lēkmes noguris, viņš stāvēja lēns un bēdīgs un runāja ļoti ļoti klusu.

— Nu, cik jūs man pa riktīgam dosiet? Sakiet pareizo cenu, nevajag spēlēties kā bērniem.

— Par tādām lupatām? Ko tur vairāk var dot? Nu, lai iet deviņi lati. Ja gribat pārdot, tiniet iekšā.

— Bet jums jāpieliek, mīļais cilvēk! Jums vēl druscīņ jāpieliek. Nu sakiet, — cik jūs pieliekat? Vienpadsmit latu, desmit ar pusi?

Viņi gāja atkal ārā.

— Desmit latu! — milzis iekiedzās izmisis un nelaimīgs.

— Tin iekšā.

Tirgotāja izmisis pārvērtās priecīgā rosība.

V. Lācis. Putni bez spārniem. R., 1957, 53.–54. lpp.

Pārējos četros paviljonos, kas savā starpā bija savienoti ar glītām un ērtām ejām, gar kuru malām izvietoti tirgotāju stendi, norisinājās uzturlīdzekļu mazumtirdzniecība, kas lielākoties bija profesionālu pārdevēju rokās, taču sava vieta tur bija ierādīta arī ražotājiem. Pirmajā paviljonā pārdeva gaļu un tās izstrādājumus, otrajā — olas un kautus putnus, trešajā — pienu un tā produktus, starp kuriem sevišķi izcēlās milzīgie pašu mājās ražotie Šveices siera rituļi. Ceturtajā paviljonā pārdeva zivis, to izvēle bija ļoti plaša. Nēģus, lučus, butes un citas zivis pārdeva ar skaitu, bet reņģes visbiežāk — kālos, t. i., pa 30; šādā skaitā tās žāvēšanai bija savērtas uz lūka.

Aiz šiem četriem paviljoniem, laukumā, kura lielākā daļa atradās zem nojumes, sliktos laika apstākļos rudenī un ziemā tirdzniecība notika divās maiņās. No pirmās rīta gaismiņas līdz dienas maiņas sākumam tur darbojās t. s. agrais tirgus, kurā pilsētas apkaimes dārzniecības un lielākās saimniecības par vairumcenām pārdeva dārzeņus, starp tiem arī sparģeļus, spinātus un vēl dažus citus eksotiskus augus, kā arī dēstus, augļu kociņus, puķes un krāšņumaugus, ko uzpirka galvenokārt tālākpārdevēji iztirgošanai savos uzņēmumos; daži to darija uz tā paša laukuma nākamajā maiņā. Gar laukuma ārmalām visā to garumā izvietojās puķu un zāļu tēju un ārstniecības augu būdas.

Daugavas krastmalā pie Centrāltirgus zemnieki cauru gadu pārdeva sienu, jo pilsētās zirgu vēl bija ne mazums.

Pārējie Rīgas tirgi bija ievērojami mazāki. Vidzemes un Āgenskalna tirgū preču klāsts un cenas neko daudz neatšķīrās no Centrāltirgus, pārējos tirgos preču sortiments tomēr bija ievērojami šaurāks.

Taču ikvienam tolaik bija iespējams iegādāties visu nepieciešamo ne tikai tirgū, bet arī savas dzīvesvietas tuvumā kādā no daudzajām pārtikas preču pārdotavām jebkurā pilsētās nostūrī. Pārsvārā tie bija nelieli uzņē-

mumi, kuru īpašnieks reizē bija direktors, veikaledis, prečzinis, sagādnieks, pārdevējs un palīgstrādnieks jeb, kā teica tolaik, bodeszēlis. Labākajā gadījumā viņam talkā nāca kāds ģimenes loceklis. Parasti šādas piparbodītes mitinājās šaurās telpās, dažāda laba pat pagrabā, taču preču izvēle tajās bija pietiekami bagāta, lai pilnībā apmierinātu apkaimes iedzīvotāju prasības. Ātri bojājošos produktus šie bodnieki iegādājās vienai vai, augstākais, divām dienām, tāpat rīkojās arī pircēji, jo saldējamās iekārtas tajos gados maksāja ļoti dārgi un bija samērā liels retums. Tādēļ dažs iepirkās tikai kārtējai maltītei, taču pārdevējs nejutās pārsteigts un neizrādīja nepatiku, kā tas nereti notika vēlākos gados padomju laikā. Katrai šādai bodītei bija savī pastāvīgi pircēji jeb "kundes", kurus bodnieks pazina un pārdeva viņiem ne vien par skaidru naudu, bet vajadzības gadījumā arī uz parāda, labi zināms, cik lielu kredītu katram var uzticēt.

Turīgākie tirgotāji, kam bija plašākas telpas, ziemā sveda pagrabā ledu, ko vasarā izmantoja produktu atdzesēšanai vai ilgstošai uzglabāšanai. Kārtējā dienā pārdodamos produktus veikalā turēja ledusskapī šā vārda burtiskajā nozīmē. Tas bija ar skārdu izoderēts, masīvs koka skapis, kura apakšdaļā salika ledu, bet plauktos virs tā – preces, kas ātri bojājās. Tikai ļoti nedaudzos, pašos lepnākajos veikalos bija mākslīgā aukstuma iekārtas. Lielākās un bagātākās tirgotavas atradās pilsētas centrālajā daļā, taču tur bija sastopamas arī piparbodītes, tāpat dažu priekšpilsētu dzīvākajās ielās varēja uziet arī kādu lepnāku veikalu.

Iepirkties katrs gāja tādā vietā, kas atbilda viņa sabiedriskajam stāvoklim un materiālajām iespējām, bezmērķīga staigāšana pa veikaliem tolaik nebija ierasta.

Bija arī neskaitāmas specializētas tirgotavas, kur pārdeva tikai kādu vienu produktu vai dažus savstarpēji saderīgus. Reibīgos dzērienus, arī alu, tolaik pamatoti neuzskatīja par

Drebošiem pirkstiem es atplešu konvertu un lasu satrauktās, meitenīgās rindas, kuras mani aicina nekavējotī steigties uz tādu un tādu ielu kādā lielā dzīvokļa numurā. Protams, es steidzos, apkaklīti un kravati nepārmainījes, steidzos nenotīrītiem zābakiem un neiesmaržotiem matiem. Un kad es aizskrējis nonāku norādītā istabā, es atrodu tur ne tikai vienu meiteni, bet jau veselas divas. Es tūlīņ nojaušu, ka labi nebūs. Tomēr es vēl ceru. Man piepeši iešaujas prātā manas mātes nemirstīgie vārdi, ka katram cilvēkam vienmēr vajaga cerēt un es – ceru. Bet jau nākošos acumirkļos es redzu, ka esmu dziļi kļūdījies. Abas jaunavas sāk gausi un uzmanīgi ģērbties un pūderēties, pie kam viena no viņām man saka lēnā, samtainā balsī: — Mīļais, cik labi, ka tu atnāci. Man — jāiet pirkt zeķes un kurpes, bet Millijai kombinē un vēl daži citi veļas piederumi. Mēs tevi tā gaidījām, nāc mums līdzī uz veikaliem kaulēties cenu dēļ.

Un viņa pie tam paplīkšķina man saudzīgi vaigu. Es jūtu, ka acis dūsmās man savelkas šauras un bāli zilā vēstulīte sadilt rokā, bet es savaldos. Es esmu draugs un man jāpalīdz. Mēs staigājam stundām ilgi no viena veikala otrā. Izpētām simtiem dažāda veida kurpju un zeķu tā, ka no viņu krāsām un formām man sāk acis žilbt. Pārdevēji visos veikalos uztraucas par manu sīkstumu un cietsirdību naudas lietās. Dažs žīdīņš grasās mani pat izlamāt. Eleganto veļu uzlāgojamās telpās mani lāgā negrib laist iekšā, bet manas apburošās draudzenes panāk tomēr savu, uzdodamas mani par savu viru. Kad viss beidzot nopirkts, arī vakars jau klāt un griezīgas slāpes un nogurums vajā mūs visus trīs. Tad atkal tā jaunava ar lēno, samtaino balsi griežas pie manis: — Bucīt, līdz šim tu biji lielisks, vai tu mūs nevarētu aizvest uz kādu kafējnicu? Es nespēju atteikt, un mēs ejam. Ejam lepnākā kafējnicā, kur spēlē izsmalcināta mūzikas kapella, kur balti mazi marmora galdiņi ar gaiši brūniem dzimuma plankumiem. Augstās, milzīgās sienas spilgti zaļā un zelta krāsās ar divaini raibiem, kā krievu galvas lakatiņi, paradīzes putniem. Kapella spēlē burvīgi, varbūt Čaikovski, varbūt Listu, manas dāmas koķetē ar labi koptiem sugas kungiem, bet es, sēdēdams istā ādas atzveltņā krēslā, skaitu zem marmora galdiņa savu naudu un mutē ieņemtais cepuma gabals, liekas, kā ietriepis ar sēru. Ja pēc trīskārtīgas naudas parskaitīšanas es atrodu, ka man rēķina nomaksai iztrūkst daži lati, es griežos pēc palīdzības pie savām draudzenēm, tad jaunava ar lēno melodisko balsi pēkšņi zaudē visu savu maigumu, pietvīkst un iesaucas: — Kas tu par kavaleri, ja aicini dāmas kafējnicā bez naudas!

A. Čaks. Enģelis aiz letes. R., 1935, 76.–78. lpp.

Veikalā "Konzums". 1922. gads.

VIDĒJĀS SĪKTIRDZNICĪBAS CENAS RĪGĀ 1932. GADĀ

Preces un pakalpojumi	Mērs	Cena
I. Dzīvoklis: (mēneša īre)		
1 istaba	ar virtuvi	16,—
2 istabas	"	33,20
3 istabas	"	51,25
II. Apkurināšana:		
Bērza malka	1 kub. m	10,50
Alkšņa	"	9,—
Priedes	"	9,—
Egles	"	8,—
Apšu	"	6,—
III. Apgaismošana:		
Petroleja	litrā	—,17
Elektriskā strāva	kw/st	—,40
IV. Veļa, apģērbs, apavi:		
Vīriešu apakškrakts	1 gab.	2,90
Apakšbikses	"	2,50

uzturlīdzekļiem, un pārtikas veikalos tie nebija dabūjami. Tiem bija paredzētas īpašas pārdotavas. Atsevišķi veikalu paveidi šodien vairs nepastāv. Vienas no tādām 30. gados bija koloniālpreču tirgotavas, kurās varēja dabūt Ceilonas, Indijas un Ķīnas tēju, kafiju, kakao, kanēli, kardamonu, korintes, krustnagliņas, lauru lapas, piparus, rozīnes, rīsus, safkānu, sorgo, vaniļinu, vaniļu un daudzas citas baudvielas un garšvielas. Populāri bija drogu veikali – aptiekas, koloniālpreču tirgotavas, zāļu būdas, krāsu bodītes un daudz kā cita krustojumi. Namamātes tajos itin bieži iegriezās pēc potašas, sodas, briežraga sāls, tīrītā benzīna vai terpentīna, drēbju krāsas, galvas-sāpju pulveri, klepus konfektēm, zāļu tējām, minerālūdens, limonādes komponentiem un daudz kā cita saimniecībā nepieciešama. Vecrīgā bija atrodami tādi eksotiski iestādījumi kā grieķu un japāņu veikaliņi, kuros to saimnieki pārdeva dažādas, tikai viņu dzimtenei raksturīgas preces. Tuvos kaimiņos šiem Kaļķu ielas "ārzemniekiem" darbojās

arī vēl trešais – specializētā saldējuma pār-dotava "Itālija".

Nākamā lielākā veikalu grupa bija audumu, apģērbu, to piederumu un apavu tirgotavas, kuru skaits toreizējai Rīgai varēja šķist pat pārāk liels, ja neņēma vērā, ka šīs, ilgākai lietošanai paredzētās preces te iegādājās ne vien prāva lauku un citpilsētu iedzīvotāju daļa, bet pirms atgriešanās mājās laukos nopelnītos latos nepieciešamās precēs pār-vērta arī sezonas laukstrādnieki no kaimiņ-zemēm – Lietuvas un Polijas, kā arī citi ieobraucēji. Šīs nozares tirdzniecība koncentrējās galvenokārt sīkumtirgū, Marijas, Kriš-jāņa Barona, Kaļķu, Brīvības ielā un Brīvības bulvārī.

Tie, kuru prasības bija pieticīgas un maciņi plāni, gāja uz sīkumtirgu aiz Centrāltirgus. Preču dažādība un izvēle tur bija diezgan plaša, bet cenas viszemākās, jo sīkumtirgū nokļuva vairums to preču, ko mūsdienās kaut-rīgi mēdz dēvēt par nestandarta precēm, bet toreiz tās sauca īstajā vārdā – par brāķi, taču daudzas tika ražotas arī tieši šim tirgum, no lētāka auduma, izmantojot tam atbilstošus piederumus un darbaspēku. Te pieredzējis pircējs, kas prata izvēlēties un kaulēties, va-rēja nopirkt tīri ciešamas mantas par pusi no sākumā prasītās cenas. Gatavu uzvalku šāds prasmīgs cilvēks varēja iegūt par summu, kas nepārsniedza vidēju vienkārša strādnieka nedēļas algu, par ko citur nevarēja dabūt pat ne audumu.

Tā skaitliski lielā iedzīvotāju daļa, kas nebija pilnīgi vienaldzīga pret savu ārieni, bet kuras iespēju robežas noteica maka biezums, visu garderobei nepieciešamo iegādājās Marijas ielas veikalos, kuru tur bija tik daudz, ka pie dažu veikalu durvīm stāvēja enerģiski jauni cilvēki, kas ar daiļrunību un visādām vil-tībām centās garāmģājējus ievilināt sava dar-badevēja uzņēmumā, kur nepieredzējis cil-vēks par pirkumu samaksāja krietni vien vairāk, nekā tas bija vērts.

Apģērbs pilsētas strādniekiem:

Vilnas uzvalks	l kompl.	51,—
Ziemas mētelis	l gab.	62,—
Vīr. saīszābaki	l pār.	14,—
Zoļu ādas	l kg	4,85

Apģērbs laukstrādniekiem:

Vilnas uzvalks	l kompl.	—
Ziemas mētelis	l gab.	—
Pastaļu ādas	l kg	3,93

V. Higiēna:

Ziepes, veļas, dzeltenās	l kg	—,88
Matu nogriešana	l reiz	—,50
Bārzdas noskūšana	"	—,30
Pirts, kopējā, lētākā	"	—,40

VI. Kultūr. vajadzības:

Teātris (vislētākā vieta)	l bil.	—,40
Kino (vislētākā vieta)	"	—,30

VII. Labības produkti:

Rudzu milti, rupji	l kg	—,31
Kviešu milti, bīdelēti, vietējie	"	—,56
Kviešu milti, bīdelēti, ārzemes	"	—,80
Rupja maize, rudzu	"	—,28
Balta maize	"	—,60
Miežu putraini	"	—,38
Grūbas	"	—,50

VIII. Pākšu augi:

Zirņi, zaļi, pākstis	l kg	—,59
"graudos", žāvēti	"	—,55
Pupas, lobītas, žāvētas	"	—,45

IX. Saknes un dārzeņi:

Kartupeļi, jaunie	l kg	—,23
Kartupeļi vecie	"	—,09
Kāji	"	—,18
Burkāni, jaunie	saišķi	—,19
Burkāni vecie	l kg	—,20
Bietes, jaunās	saišķi	—,16
Bietes vecās	l kg	—,18
Gurķi svaigi	l gab.	—,25
Gurķi skābēti	"	—,08
Kāposti baltie, svaigi	l kg	—,21
Kāposti skābēti	"	—,24
Skābenes	"	—,73
Salāti	"	—,07
Sīpoli ar lokiem	saišķi	—,12
Sīpoli vecie	l kg	—,52

Šādos tirgos reizēm var nopirkt visai retas un pēc savas būtības ļoti vērtīgas lietas, neatskaitot mākslas priekšmetus. Rīgā tajā bija arī grāmatu veikaliņi. Ar vārdu sakot, tur varēja visu, ko vien vēlas, nopirkt, sākot ar darba rīkiem un beidzot ar uzvalkiem. Bija veļa, mēteļi, un kolonu noliktavās, tirgum pretīm, lieli mēbeļu veikali. Netrūka arī "staigājoši" pārdevēji, kas piedāvāja savas preces: pulksteņus, gredzenus, auskarus un citas sīkākās lietišķas. Nereti tās bija zagtas. Policija vērigi staigāja starp drūzmu un uzmanīja šaubīgu pārdevējus. Tirgu, īpaši svētdienās, bieži apmeklēja arī mūsu ievērojamākais grāmatu "tārps" Misiņš, kam sevišķi, un tikai, interesēja grāmatas, pie kam pie tādiem pārdevējiem, kas savas grāmatas nolika uz ielas ietnes, jo starp tām allaž varēja atrast ļoti retas grāmatas. Šo tirgu apmeklēja arī režisors un aktieris Al. Mierlauks un šo rindu rakstītājs. Bieži vien mēs satikāmies visi trīs pie grāmatām. Reiz man iznāca ar Misiņu cīnīšanās ap vienu ļoti interesantu un vecu, liela formāta grāmatu vācu valodā "Indien". Misiņam par lielām sirdssāpēm, es uzvarēju. Šīs grāmatas zīmējums (visi bija zīmēti) prof. V. Maldonis izmantoja savās lekcijās augstskolā, runādams un, šķiet, salīdzinādams latviešus ar grāmatā redzamo. Šī retā grāmata, kā arī vismaz 5000 citas manas grāmatas palika Rīgā, dodoties bēgļu gaitās. Tas tikai pierāda, cik vērtīgas lietas var šādos "utu" tirgos iegūt. Bieži gājām abi ar Mierlauku "mangot" grāmatas uz utu tirgu. Vēlāk gan to sāka saukt it kā godīgākā vārdā par "krāmu tirgu". Cilvēku pieplūdums sestdienās bija tik liels, ka pa drūzmu bija grūti cauri tikt. Aleksis Mierlauks te arī studēja dažādus tipus un reizēm vērsa manu uzmanību uz īpaši retiem "eksemplāriem".

O. Krolls. Rīga dimd. R., 1963, 113.—114. lpp.

Bet prasmīgs pircējs, iepriekš apstaigājis vairākas vai pat visas turienes tirgotavas, iznāca no tās, kurā bija atradis savām vajadzībām un gaumei atbilstošāko, atstājis tur summu, kas nebija lielāka par 40 līdz 50 procentiem no sākumā prasītās un nepārsniedza iegūtās mantas patieso vērtību.

Tie, kuriem materiālās iespējas neliedza saskaņot garderobi ar pašcieņu un sabiedrisko stāvokli, šim nolūkam nepieciešamo pirka kādā no nedaudzajiem Krišjāņa Barona ielas veikaliem, kur cenas bija augstākas ne vien precēm ar labāku kvalitāti, bet arī tām, kas būtiski neatšķīrās no blakusielā pārdojamajām.

Tā skaitliski nelielā rīdznieku daļa, kuru sabiedriskais stāvoklis nepieļāva ne mazāko nevēribu modes jautājumos vai kuriem šie jautājumi bija galvenais dzīves saturs, kā arī tie, kas iepērkoties nekad neinteresējās par cenām, apmeklēja vienīgi Kaļķu, Brīvības ielas un Brīvības bulvāra veikalus un modes salonus.

Nekavējoties pie pārējām tirdzniecības nozarēm, kuru uzskaitījums vien jau aizņēmtu daudz vietas, var teikt, ka tālaika tirdzniecībā noteicējs bija maksātpējīgs pircējs, jo pārdotavu skaits visās nozarēs bija liels un preču vairāk, nekā nepieciešams, tādēļ katrs veikalniece centās iegūt pastāvīgus pircējus, visādi tiem izdabājot, jo neapmierināts pircējs to pašu precī varēja dabūt arī pie konkurenta ar tādiem pašiem vai vēl izdevīgākiem noteikumiem, tādēļ preces allaž bija nevainojamas, cenas – mērenas un apkalpošana tāda, lai pircējiem nepārietu vēlēšanās ierasties veikalā arī citreiz. Katra prece tika iesaiņota īpašā, tieši attiecīgā veida precēm paredzētā saiņojamā materiālā: dažādas krāsas, biežuma un kvalitātes papīrā, atbilstoša lieluma kultītē, turziņā vai kastītē. Visu pirkumu savukārt sasaiņoja kopējā, nešanai ērtā sainī, maisā vai kastē. To pārsēja ar auklu vai aukliņu, kurā iesēja glīti izvirpotu koka pulķīti, lai aukla

nesējam negrieztu pirkstos, bet lielāku pirkumu vajadzības gadījumā bez maksas nogādāja pircēja norādītajā vietā. Par šādiem sīkumiem un ērtībām vēlākos pēckara gados pircējs nevarēja pat sapņot, bet visbiežāk – viņš par to nebija pat dzirdējis.

20. un 30. gadu Rīgai bija raksturīgs nemitīgs jaunu tirdzniecības uzņēmumu izveidošanas un nesen nodibināto likvidācijas process. Tas īpaši pastiprinājās ekonomiskās krīzes gados. 1937. g. Rīgā bija 13 414 tirdzniecības uzņēmumu ar 1082 milj. latu lielu apgrozījumu. Lieltirgotāju veikali, tādi kā apavu veikals “Šnikvalds”, “R. Eglītis”, “L. Firkšers”, apģērbu veikals “Jockey Club”, juvelierizstrādājumu veikali “Zariņš” un “O. Vidzers”, modes preču veikals “Morics Feitelbergs”, porcelāna un fajansa izstrādājumu veikals “Jakšs un komp.”, metālizstrādājumu veikals “Brāļi Popovi”, rakstāmlietu veikals “E. Benjamiņa” u. c., atradās pilsētas centrā. Šo veikalu pamatklientūra bija turīgie iedzīvotāju slāņi.

Vienīgais universālveikals visā Latvijā pirmskara posmā bija valsts uzņēmums “Armijas ekonomiskais veikals”, kuram Rīgas iedzīvotāju dzīvē bija svarīga nozīme, jo tur pārdeva preces uz nomaksu. No 1936. līdz 1940. g. Audēju ielā 16 uzbūvēja speciālu ēku ar lielām tirdzniecības zālēm. Vēlāk šī ēka kļuva par Rīgas Centrālo universālveikalu.

Okupācija un karš

1940. g. padomju vara rīkojās ātri un radikāli. Lai vairotu savu piekritēju skaitu, jau nedēļu pēc Latvijas okupācijas tika pieņemts likums par algas paaugstināšanu rūpniecībā nodarbinātajiem strādniekiem par 10–15%.

Ar 1. jūliju paaugstināja algas Rīgas pašvaldības zemākā līmeņa ierēdņiem un strādniekiem (vadošos darbiniekus nomainīja). Tūdaļ

Siktirdzniecībā svarīgākās cūkgaļas šķirnes septembrī Rīgā maksāja (par 1 kg):

1938. g.	Sv. cūkgaļas karbon.	Sv. speķis	Kausēti tauki
sept.	1,80	1,50	1,55
aug.	1,90	1,55	1,83
1937. g.			
sept.	1,90	1,60	2,—

Mājlopu un gaļas tirgus. R., 1938, 2. lpp.

“Nu, vai vesels?” Epalts jautāja, vēl arvien nespēdams īsti atgūties.

“Hē, vesels! Kur nu vesels! Bet apārstējies gan. Skat, kas par vēderu. Dienā stelķēju vai pa kilogramam sviesta ribās. Krējuma pārtempos tā, ka gadiem nespēju ne mutē ņemt. Beidzot kungi izrēķināja, ka es apēdot otru algu, un sameklēja lētāku kurinātāju. Bet es aizietu drīzi vien arī pats. Spēks man tagad atkal ir, un ilgāk gaidīt vairs nevaru.”

“Ko gaidīt?”

“Apstākļu uzlabošanos. Redzi. Ja tu pelnīsi astoņdesmit latu mēnesī un sirgsi, tad iekrāt vis nekā nevarēsi. Puse zālēs vien nodzeras. Palūkojies tagad uz šiem svārkjiem un šim kurpēm.”

Kurzēns izplēta rokas. Svārki bija krietni nobružāti, bet, ja pārāk neplātījās, vēl pieklājīgi. Viņš izspēra kājas. Kurpju virsāda smalki saplaisājusi kā vecmeistara glezna, pāris vietās lāpīta, rādīja to kaula cieto spožumu, kādu apavi iegūst no gadiem ilgas dieniškas spodrināšanas.

“Jauna iegādāties es nevaru nekā. Ja noplīsīšu vēl vairāk, man būs jāpaliek pilnīgi par ubagu. Un tad vairs nebūs nekādu cerību izkulties uz augšu. Stāvoklis jālabo kamēr vēl var, tas ir tūlīt!”

A. Eglītis. Ligavu mednieki. R., 1993, 119. lpp.

LVA, 270. f. s. apr., 30. l., 10. lp. Origināls.
Tulkojums no krievu valodas.

INSTRUKCIJA PAR NACIONALIZĀCIJAS KĀRTĪBU UN TERMIŅIEM PILNĪGI SLEPENI

Nr. 691—ps
LK(b)P CK sekretāram
b. Amerikam

Instrukcija

par bijušo īpašnieku, tautas ienaidnieku, auglotāju un citu nestrādājošo elementu vērtību nacionalizācijas kārtību un termiņiem.

"1. Kas ir jānacionalizē?"

Nacionalizācijai ir pakļautas visas vērtības un mantas, kuras mājas sadzīvē ir liekas, un tieši: izstrādājumi no cēlmetāliem — platīna, zelta, sudraba, valūta, pulksteņi, servīzes, kristāls. Dārgakmeņi — aproces, gredzeni, kaklarotas, brošas, auskari, mākslinieciskas gleznas, paklāji, audumi, apģērbs, mēbeles, mūzikas instrumenti, dažādas mašīnas, produkti vairāk par nedēļas krājumu, grāmatas utt.

Piezīme:

Nacionalizācijai nav pakļauts:

1. 2 pāri apavu, vasaras, ādas, katram ģimenes loceklim.
2. 1 pāris apavu, ziemas, siltie, katram ģimenes loceklim.
3. Sieviešu kleitas, 2 vasaras, 2 ziemas, katram ģimenes loceklim — sievietei.
4. Vīriešu uzvalki, 2 vasaras, 2 ziemas, katram ģimenes loceklim — vīrietim.
5. Mēteļi, 1 vasaras, 1 ziemas, katram ģimenes loceklim.
6. Naģenes (cepures), 1 vasaras, 1 ziemas, katram ģimenes loceklim.
7. Veļa, 6 pāri katram ģimenes loceklim.
8. Gulta ar matraci katram ģimenes loceklim.
9. Pa 2 šķīvjiem, karotēm, dakšīņām uz katru ģimenes locekli.
10. 2 segas (1 ziemas, 1 vasaras) katram ģimenes loceklim.
11. Pa 2 palagiem, 2 spilvendrānām, spilvenu un dvieļiem.
12. 1 pusdienu galds, 2 galdauti, primus vai petrolejas plītiņa, 2 spaiņi.
13. Lāde vai skapis apģērba glabāšanai.
14. Paši nepieciešamākie virtuves piederumi.
15. Instrumenti un grāmatas, kuras ir nepieciešamas profesionālajai darbībai.

J. Riekstiņš. Ekspropriācija (1940.—1959.). R., 1998, 19. lpp.

pēc tam pieņēma likumu par Saeimas vēlēšanām, kas notika jau 14. un 15. jūlijā. Triks izdevās — par lieliniekiem nobalsoja liels skaits vēlētāju. Uz šāda fona nebija grūti noorganizēt arī Latvijas iestāšanos PSRS, kas notika 5. augustā.

Jūlija beigās jau sākās nacionalizācijas process. Jaunie valsts vadītāji ļoti steidzās. 25. jūlijā pieņēma likumu par banku un lielo rūpniecības uzņēmumu nacionalizāciju. No 804 nacionalizējamiem uzņēmumiem 609 atradās Rīgā. Lielo uzņēmumu nacionalizācija turpinājās līdz pat gada beigām, tad ķērās pie mazajiem uzņēmumiem, īres namiem utt.

1940. g. augusta beigās pār lielajiem tirdzniecības uzņēmumiem tika noteikta valsts uzraudzība, ieceļot speciālus pilnvarniekus. Septembrī pieņēma dekrētu par 1. un 2. kategorijās (ar apgrozījumu virs 100 000 latu) tirdzniecības uzņēmumu nacionalizāciju. Rīgā tika organizēti divi valsts tirdzniecības uzņēmumi — pārtikas un rūpniecības preču. Darbību izvērša Rīgas patērētāju biedrība "Vienība", kam 1941. g. martā jau bija 109 veikali.

1941. g. maijā nacionalizēja arī mazākus veikalus un tirdzniecības firmas, kuru gada apgrozījums pārsniedza 50 000 rubļu. No veikalu plauktiem neticamā ātrumā sāka pazust preces. Lai tās kaut cik noturētu un arī pielīdzinātu preču cenām PSRS, sāka pacelt cenas. Tās cēla vairākkārt. Tomēr vēl 1940. g. rudenī mazumtirdzniecības cenas Rīgā bija zemākas nekā Ļeņingradā. Piemēram, pēc 1940. g. 25. novembra cenu paaugstinājuma (maizei par 60%, gaļai par 80%, sviestam par 100%, cukuram par 200%, vilnas audumiem par 400% utt.) 1 kg sviesta Rīgā maksāja 7 rubļi, bet Ļeņingradā un Maskavā valsts tirdzniecības uzņēmumos — 28 rubļi (kolhozu tirgos pat vēl dārgāk); liellopu gaļa Rīgā maksāja 2,50 līdz 3 rubļi kg, bet Ļeņingradā un Maskavā — 12 rubļi; rupjā rudzu maize Rīgā — 0,40 rubļi kg, Ļeņingradā —

1,10 rubļi utt. Tāpēc Latvijā saradās pircēji arī no Padomju Savienības, un krievi, kas bija pārcēlušies dažādos amatos uz Latviju, pirka Rīgā cenu ziņā izdevīgās preces un sūtīja tuviniekiem un draugiem uz Krieviju.

Līdzās vairākiem citiem nodokļiem 1941. g. sāka ieviest arī apgrozījuma nodokli plaša patēriņa precēm, tāds bija arī PSRS, un tas tūdaļ atspoguļojās cenās. Līdz 1. aprīlim bija, piemēram, ieviests apgrozījuma nodoklis: kokvilnas audumiem 30–45%, zīda audumiem 40%, vilnas audumiem 30%, gumijas apaviem 50%, pulksteņiem 50%, cukuram 40% utt., citiem pārtikas produktiem pagaidām bija tikai 1% liels apgrozījuma nodoklis. Pēc 1941. g. 1. jūlija bija paredzēts Latvijā apgrozījuma nodokļa likmes galīgi pieskaņot Padomju Savienības likmēm, tādēļ būtu jāizdara jauni šī nodokļa paaugstinājumi – lielāko tiesu pārtikas produktiem. Jāņem vērā, ka Padomju Savienībā toreiz pārtikas produkti deva valstij vislielākos ieņēmumus apgrozījuma nodokļa veidā. Piemēram, 1939. g. no ieņēmumu kopsummas (96 miljardi rubļu), ko valstij bija devis apgrozījuma nodoklis, 34% bija iegūti no labības tirdzniecības un 37% no gaļas, piena un citu pārtikas preču rūpniecības pārdotiem produktiem. Tā, lai gan notika vairākkārtīga algu paaugstināšana (tās cēla 3 reizes), dzīves dārdzība neapsturami auga un iedzīvotāju labklājības līmenis strauji krita.

Padomju vara viena gada laikā ne vien Rīgas, bet visas Latvijas iedzīvotājus padarīja nabagus, ar maziem izņēmumiem atņemot visu viņu mantu un nododot to valsts īpašumā. Ar šo mantu turpmāk rikojās Padomju Savienības centrālā vara Maskavā – gan tieši lielle uzņēmumi, gan ar varasvīru palīdzību Latvijas padomju republikā.

Reizē ar to saruka arī iedzīvotāju reālie ienākumi un tirdzniecībā aprūka pirmās nepieciešamības preču, kuru neatkarīgās Latvijas laikā bija papildnam.

Aizķīlēju Rīgas vārtus

Ar ozola ķīlīsiem,

Lai nenāka Rīgas nāve

Kurzemēi ļaužu kaut.

1730, 53579, Bārta

ŽURKU APKAROŠANA RĪGĀ

Rīgas pilsētas lielvecākais noteicis, ka par žurku apkarošanu Rīgā rūpēsies pilsētas valde, kas noteiks, kādā veidā žurkas apkaros. Namu un gruntsgabalu īpašniekiem, pārvaldniekiem, nomniekiem un fiduciāriem pārvaldniekiem jāizpilda visi pilsētas valdes vai viņu norādīto trešo personu rīkojumi un jāmaksā noteiktās nodevas.

Šīs nodevas var piedzīt pārvaldes kārtībā.

Tos namu vai gruntsgabalu īpašniekus, pārvaldniekus, nomniekus un fiduciāros pārvaldniekus, kas nepildīs noteikumus vai nesamaksās nodevas, sodīs ar naudas sodu vai cietumu līdz 3 mēnešiem. Noteikumi stājās spēkā 17. septembrī.

"Tēvija", 1943. g. 18. septembrī.

KONCERTI RĪGAS ATBRĪVOŠANAS ATCEREI

Šodien Vērmanes dārzā spēlēs Rīgas apr. policijas orķestris diriģ. vln. Rābes vadībā, Miera dārzā (Katoļu ielā) latv. brīvprātīgo karavīru orķestris diriģenta vln. Bandera vad., Arkādijas dārzā AS AuDz orķ. diriģ. Palkavnieka vad., un Ziedoņa dārzā AuDz orķ. diriģenta Sacekļa vadībā. Visi koncerti sāksies pl. 19.

Ziepu un mazgājamo līdzekļu devas jūlijā.

Pilsētu un lauku iedzīvotājiem — pārtikas neražotājiem uz 3. perioda ziepu un mazgājamo līdzekļu kartītes jūlija kuponiem izsniedzams: bērniem līdz pilniem 2 g. — 1 gab. putu, 1 gab. putu-kodola ziepu un 2 pac. mazg. pulvera 250 g; pārējiem — 1 gab. putu ziepu un 1 pac. mazg. pulvera. Lauku iedzīvotājiem — pārtikas pašražotājiem: bērniem līdz pilniem 2 g. — 1 gab. putu-kodola ziepu un 1 gab. putu ziepu un 1 pac. mazgājamo pulvera, pārējiem 1 gab. putu ziepu. Vīriešiem, vecākiem par 20 g., kā pārtikas pašražotājiem, tā arī neražotājiem uz jūlija—decembra kuponiem izsniedzams 1 gab. bārdas skujamo ziepu; slimnieku un zīdaiņu kopšanā nodarbinātām personām uz piedevu kuponiem — 1 gab. putu-kodola ziepu un 2 pac. mazg. pulvera. Devas jāizsniedz no 1.—31. jūlijam, bet bārdas ziepes līdz 31. decembrim.

Izsniegs vājienu un paniņas.

Pārt. nodr. depart. paziņo, ka ar š. g. 29. jūliju līdz turpmākam Rīgas veikalos vājiens vai paniņas izsniedzami pret 14. izdales perioda pārtikas kartīšu 2. olu kuponu sekojošā kārtībā: pret mazbērnu un bērnu pārtikas kartīšu 2. olu kuponu (ar apzīmējumu MB14 un B14) — 1 litru un pret jauniešu un normālpatērētāju pārtikas kartīšu 2. olu kuponu (ar apzīmējumu J14 un N14) — 2 l. 14. perioda pārtikas kartīšu kuponu H₈, H₁₂ un H₅ derīgi iepriekšējās vājiens vai paniņu devas saņemšanai Rīgā līdz š. g. 11. jūlijam.

"Tēvija", 1943. g. 1. jūlija.

Vāciešu ienākšana pilsētā 1941. g. jūlijā stāvokli neuzlaboja, drīzāk — pasliktināja. Tika noteiktas darba klaušas ar darba dienu 10—12 stundas. Saskaņā ar reihskomisāra Lozes 1941. g. 6. oktobra rīkojumu darba pārvaldei bija tiesības sodīt ar 6 nedēļām ieslodzījuma koncentrācijas nometnē un 1000 reihsmarku sodu tās personas, kas izvairījās no darba. Tika izveidoti pat vairāki lieli uzņēmumi, kas dažādās nozarēs izpirka un izveda uz Vāciju okupēto apgabalu preces. Tie pārņēma savā valdījumā arī Latvijas uzņēmumus, kuru produkciju masveidā sūtīja prom. Latvijā palika tikai ļoti neliela daļa no saražotā, mazumtirdzniecība it visās nozarēs bija stingri ierobežota. Sākumā vācu iestādes atļāva sadalīt starp pircējiem katru dienu zināmu daudzumu atsevišķu pārtikas preču. Tā, piemēram, 1941. g. augusta sākumā Rīgas pilsētai piešķīra tik daudz labības, lai caurmērā uz vienu iedzīvotāju nedēļā iznāktu 2 kg maizes un 300 g miltu. Ap to pašu laiku tika aizliegts pārdot iedzīvotājiem krējumu un putukrējumu. Ar gaļu armija bija apgādāta pilnā apmērā, bet iedzīvotājiem nebija ko izsniegt. Toties iedzīvotāji varēja pirkt sviestu, kura pietika ne tikai armijas vajadzībām. Ar 1941. g. 1. septembri vācu iestādes ievada pārtikas precēm kartītes, uzsverot, ka iedzīvotājiem nav tiesību prasīt, lai pret kartīti izsniegtu kādu iepriekš noteiktu preču daudzumu. Laikraksti ziņojot, kādas preces un kādos daudzumos atsevišķos laika periodos drīkst pret kartīti izsniegt. Pirmās uz kartītēm piešķirtās pārtikas preču devas bija 350 g gaļas nedēļā (ebrejiem 175 g), 200 g sviesta nedēļā (ebrejiem 100 g) un 400 g cukura septembra pirmajā pusē (ebrejiem 200 g). Ebreji turklāt savas gaļas devas drīkstēja pirkt tikai īpašos, viņiem paredzētos veikalos. Turpretim vāciešiem noteiktas produktu devas nebija paredzētas. Viņi minētos produktus varēja pirkt "normālu vajadzību apmēros", turklāt pārdotie preču daudzumi

bija ievedami īpašā sarakstā, acīmredzot, lai kontrolētu tirgotājus, nevis pircējus.

Ar ģenerālkomisāra 1941. g. 24. oktobra rīkojumu pilnpienu drīkstēja izsniegt vienīgi zīdaiņiem, bērniem un slimnīcām. Pārējie iedzīvotāji varēja pirkt tikai vājpienu. 1942. g. 12. jūnijā arī vājpienu un paniņas Rīgā sāka izsniegt uz kartītēm.

1942. g. vācu iestādes paaugstināja pārtikas produktu devas tiem, kas veica smagu darbu. Sākot ar 13. aprīli, uz kartītēm izsniedza šādas devas nedēļā (gramos):

	Normāl- patērētājiem	Smaga darba strādņ.	Smagākā darba strādņ.	Ebrejiem bez darba	Ebrejiem strādājošiem
Gaļa	250	500	725	125	125
Taukvielas	180	260	490	90	90
Maize	1700	2900	3700	850	1700
Cukurs	150	150	150	75	75
Citi barības līdzekļi	150	150	150	75	75
Kafijas surogāts	80	80	80	40	40

Taču pārtikas devas arvien pasliktinājās. Piemēram, 1943. g. sākumā sāka pazust sviesta devas, tās aizstāja ar cūkgaļu, bet smaga darba strādniekiem arī ar cūku un liellopu taukiem. Maizei arvien vairāk sāka piejaukt miežus un auzas, līdz 1943. g. aprīli reihskomisārs rakstīja savā ziņojumā, ka 40% no maizes miltiem esot miežu un auzu milti.

Okupējot Latviju, vācu iestādes stingri noteica, ka algām jāpaliek tādām pašām, kādas tās bija padomju laikā.

Tāds stāvoklis turpinājās līdz 1941. g. 12. septembrim, kad ar reihskomisāra rīkojumu visas mēneša algas tika paaugstinātas par 24 RM, bet stundas un nedēļas algas par 0,12 RM stundā. Šo pielikumu visvairāk sajuta zemo algu saņēmēji, un tas acīmredzot bija domāts, lai dotu iespēju strādnieku ģimenēm nopirkt vismaz oficiāli atļautās pārtikas devas.

Rūpīgāk sagatavots algu paaugstinājums notika valsts un pašvaldību iestāžu ierēdņiem, kā arī valsts uzņēmumu darbiniekiem, ar reihskomisāra 1941. g. 5. novembra rīkojumu. Augstākā alga (lielu uzņēmumu vadītājiem) bija noteikta 600 RM mēnesī, bet zemākā (sētniekiem, durvju sargiem u. c.) – 60 RM. Jaunās algas stājās spēkā no oktobra. Strādniekos algu paaugstinājums izraisīja neapmierinātību, jo ap šo laiku bija paaugstinātas dažu preču cenas. Daudzas plaša patēriņa preces vispār nevarēja nopirkt. Augošo

cenu dēļ reihskomisārs 1941. g. 21. novembrī noteica jaunas algas arī strādniekiem – no 0,27 RM līdz 0,5 RM stundā. Sievietēm maksāja tikai 80% no noteiktās algas normas. Zemāka alga bija arī jauniešiem līdz 21 gada vecumam. Taču pēc šāda aprēķina daudziem strādniekiem algas kļuva zemākas par iepriekšējām. 1942. g. janvārī reihskomisārs atzinis, ka jaunās strādnieku algas līdzinoties apmēram 50–52% no tām algām, kas pastāvēt Austrumprūsijā un ko ar dažādām papildu piemaksām par līdzīgu darbu saņemot vācieši Latvijā. Vēlāk gan noteica prēmijas un papildpiemaksas darba ražīguma celšanai arī iezemiešiem, taču tas stāvokli neatvieglāja. Algas bija ļoti zemas, to redzēja arī pašas vācu iestādes. Darba dienests to atzīmēja savā 1943. g. aprīļa ziņojumā, kurā izklāstīts arī šāds piemērs: ģimenes tēvs, strādnieks, kam divi bērni, jaunāki par 5 gadiem, strādādams

NO VĒRMANES DĀRZA UZ SALASPILS NOMETNI

Ko atrod 200 portfeļos un kabatās. — Sāk spekulēt ar cigaretēm un beidz ar ieročiem un municiju.

Nupat cenu pārraudzības ierēdņi kopā ar karavīru patruļām un policiju kontrolēja Rīgas apstādījumus un Vērmanes dārzu, kur vēl vienmēr pulcējas spekulanti un dikdieni. Pedējās četrās dienās aizturēja ap 200 šaubīgu personu.

Viņu portfeļos un kabatās atrada daudz pilnu degvīna un spirta pudeļu, ārzemju cigaretes, ķemmes, diegus, tējas glāzes un citas normētas preces. Lielu pārsteigumu sagādāja jauns cilvēks, kas uzdevās par kādas valsts iestādes mūziķi. Viņa portfeli un kabatās atrada 5 naudas makus, vairākas kārbas zābaksmeņu, ādas krēmu, pudeli tonikuma, drēbju krāsas, gabalu alvas stiepli un pārtikas kartītes, kādas izsniedz tikai dienestā esošām personām. Vainīgais taisnojās, ka mantas ieguvis kādā veikalā, kur vietējie iedzīvotāji nevar iepirkties, bet viņš varot to darīt, jo tur tam šujot fraku. Savādo gadījumu noskaidro vācu un latviešu policijas iestādes. Pie kāda cita atrada vairāk nekā 1000 RM naudas un tējas glāzes. Nauda apkilāta. 18 g. v. jauneklīm nav klāt pasēs vai citu personības dokumentu, bet toties kārbas ar cigaretēm un papirosiem, kā arī krēmi u. c. mantas. Viņš taisnojās, ka tās viņam sūtot "onkulis" no Vācijas.

Raksturīgi, ka visi aizturētie, no kuriem daudzi jau uzraudzības iestādēm labi pazīstami, taisnojās, ka viņi tikai "gājuši" Vērmanes dārzam cauri. [...]

Aizturētiem draud lieli naudas sodi. Tos, kas jau vairākas reizes sastapti Vērmanes dārzā, nestrādā vai izvairās no kārtīga darba, nodod vācu drošības policijas rīcībā, un tā jau viens otrs nokļuvis līdz Salaspils darba nometnei. [...] Par spīti vairākkārtējiem atgādinājumiem, tirgotāji, sevišķi Centrāltirgū, pie savām precēm neizliek cenas, lai gan noteikumi paredz, ka katrai precei jābūt klāt cenai. Puķu nodalījumā par cenu neizlikšanu tūdaļ ar naudas sodu sodīja 56 tirgotājus un pret vairākiem ievadīja izziņu par sakņu spekulāciju. Ar puķēm spekulē, prasot nekaunīgi augstas cenas, arī ģimeņu dārziņu īpašnieki, kas tirgū atnes savus audzējumus. Turpmāk Centrāltirgu pārbaudīs vēl biežāk un stingrāk, un vainīgos sodīs ar vēl bargākiem naudas sodiem, neizslēdzot arī tirgošanās atļaujas atņemšanu un novietošanu piemērotā darbā.

Uzraudzības iestādes norāda, ka turpmāk pret spekulantiem, slaiskiem un dikdieniem vērsīsies ar vislielāko bardzību un agri vai vēl Rīgu no viņiem atbrīvos.

"Tēvija", 1943. g. 1. septembrī.

10 stundas dienā, nopelna 70,75 RM mēnesī. Bet viņa viena mēneša izdevumi ziemas laikā bija šādi:

- 1) dzīvokļa īre par 2 istabām ap 14 m² – 6 RM;
- 2) maksa par elektrību – 3,5 RM;
- 3) 3 steri malkas ar pievešanu – 35 RM;
- 4) zābaku labošana – 3 RM;
- 5) pārtikas produkti, neskaitot smaga darba strādnieka piedevas – 90 RM.

Kopā: 137,5 RM.

Tāpat ģimenei pietrūka gandrīz puse naudas visnepieciešamāko izdevumu segšanai, turklāt aprēķinā nav paredzēta ne apģērba, ne drēbju iegāde, nerunājot par kultūras vajadzību apmierināšanu. Tāpēc nav brīnums, ka strādnieki augstu vērtēja prēmijas, ko laiku pa laikam strādājošo stimulēšanai uzņēmumi izsniedza dažādu preču veidā. Par tām varēja vieglāk nopirkt trūkstošos priekšmetus nekā par naudu. Tekstilfabrikas dalīja prēmijās tekstilijas, ādas fabrikas – zoļādu, cukurfabrikas – cukuru, tabakas fabrikas – papirosus utt. Beidzot darba dienests 1943. g. septembrī protestēja pret šādu uzņēmumu rīcību, jo tā padarot naudu pilnīgi bezvērtīgu. Tirgū zēla preču apmaiņa. Tirgošanās ar pārtikas precēm oficiāli bija stingri aizliegta.

Vēl daži vārdi par tām patēriņa precēm, kas neietilpa pārtikas produktos. Attiecībā uz šādu preču (tekstiliju, apģērba, apavu, trauku utt.) veikaliem vācu iestādes 1941. g. jūlijā ieveda tādu kārtību, ka katru dienu bija atvērta tikai viena desmitā daļa no šāda veida veikaliem un katrā no tiem bija tikai neliels pārdošanai paredzētu preču daudzums. Latviešiem, kas gribēja iepirkties, bija jādod zvērestam līdzīgs apliecinājums, ka pērkamo preču viņiem mājās trūkst, pēc tam viņu nopirktās preces ierakstīja pasēs.

1941. g. augustā aizliedza pārdot vietējiem iedzīvotājiem tekstilpreces, mazgāšanas līdzekļus, kosmētiku (arī zobu pastu), tīrīšanas līdzekļus, visāda veida krāsas un ķīmikālijas. Viena mēneša laikā katram Rīgas ie-

dzīvotājam bija atļauts nopirkt gabalu ziepju (100 g) un 1 paciņu mazgājamā pulvera (250 g). Pēc tam nelielus daudzumus ziepju un mazgāšanas līdzekļu gan pārdeva uz kartītēm, bet apavi, tekstilpreces un apģērbi vietējiem iedzīvotājiem uz kartītēm arī vēlāk netika izsniegti, kas radīja lielu neapmierinātību latviešos.

Petroleju drīkstēja pirkt vienīgi ar apgabala komisāra atļauju, turklāt pircēji to drīkstēja izlietot vienīgi apgaismošanai "pie neatliekamiem darbiem" un nevis apgaismošanai vispār.

Pavisam citāds stāvoklis Latvijā bija vāciešiem. Vācu iestādes 1941. g. jūlijā rakstīja, ka no precēm, kuru krājumi esot nepietiekami, civiliedzīvotāji saņemšot maz, jo latvieši ar šīm precēm esot labi apgādāti. Krājumi jānododot karavīru un trūkcūcietējas Vācijas rīcībā. Tālāk piebilsts, ka patērīga centralizēta regulēšana esot ļoti grūta, jo arvien vēl atgadoties, ka atsevišķas karaspēka vienības patvaļīgi apķīlājot sīktirdzniecībai domātās preces.

Mēnesi vēlāk šīs iestādes rakstīja, ka vācu virsnieki un karavīri, policisti, SS vīri u. c. tūkstošiem, pat no lieliem attālumiem, plūstot uz Latviju, šo "no kara maz piemeklēto un ar preču krājumiem bagātīgi noklāto apvidu", lai iepirktos un aizsūtītu arī piederīgiem Vācijā kaut ko no šejienes samērā bagātīgajiem krājumiem. Lai šo iepirkšanos atvieglotu, sākot ar 1941. g. 1. augustu, agrākais Armijas ekonomiskais veikals ar 1000 darbiniekiem esot pārvērstis vienīgi par vācu karavīru iepirkšanās vietu, kur viņiem nekādas atļaujas neesot vajadzīgas.

Vācu okupācijas iestādes aizliedza paaugstināt cenas, kas pastāvēja padomju varas laikā, bet noteica, ka 10 rubļi līdzinās 1 RM. Tas deva vācu karavīriem iespēju izdarīt savus pirkumus tikpat kā par velti. Un to viņi arī nekavējās plaši izmantot.

KARTUPEĻUS UZTURAM SAGĀDĀSIM PAŠI

Rīgas apkārtnes vairākos pagastos pašlaik liels darba roku trūkums. Daudzu māju iedzīvotājus vācu bendes aizdzinuši sev līdzī. Palikusi nenovākta dārzāju un kartupeļu raža.

Aprīnča izpildkomiteja gaida Rīgas iedzīvotājus palīgā. Ir noorganizēta kartupeļu raču sadale pa pagastiem.

Tie saņems uzturu darba vietās.

Pilsētas iestāžu un rūpniecisko uzņēmumu vadītājiem laikus jā rūpējas, lai strādnieku krogaldiem sagādātu dārzājus un kartupeļus pašu spēkiem. Sakarā ar Augstākās Padomes Prezidija lēmumu, dota iespēja to izdarīt. Katrs kartupeļu lauks, kura saimnieks pašlaik nav atrodams, gaida novākšanu. Novācējs saņems 30% ievāktās ražas. Šis apstākļi noteikti jāizmanto visiem pilsētas iedzīvotājiem un sevišķi jāievēro strādnieku kolektīvu vadītājiem.

Rūpniecisko uzņēmumu vadītājiem ar lielāku strādnieku skaitu jāpieteicas aprīnča izpildu komitejai, Lāčplēša ielā 24, kur tiem iedalīs kartupeļu lauku. Pilsētas rajona izpildu komitejām jā rūpējas arī par to, lai neorganizētie pilsētas iedzīvotāji varētu sagādāt kartupeļus uzturam. Tiem jāpaziņo sapulcēšanās laiks un vieta, jāsadala brigādēs un jāpieteic aprīnča izpildkomitejai. Lielākiem strādnieku kolektīviem nozīmēs instruktorus, kuri ierādīs kartupeļu laukus un vadīs darbus uz vietām. Nedrīkst kavēties ar šo svarīgo uztura produktu sagādi. Katram dota iespēja savlaicīgi sagādāt kartupeļus valstij un pašu uzturam.

P. Z.

"Cīņa", 1944. g. 22. oktobrī.

RĪGAS TIRGI SĀKUŠI DARBOTIES

Vakardiens bija svarīga diena Rīgas saimnieciskās dzīves atjaunošanā. Savas durvis atvēra Rīgas Centrāltirgus paviljoni un arī daudzas novietnes Vidzemes tirgū. Bija prieks pēc 3 un pusgada apspiestības atkal redzēt brīvu tirdzniecību. Vācu okupācijas laikā tirdzniecība notika slepeni pa dažādām slēptuvēm. Kā pārdevējs, tā pircējs riskēja ik brīdī krist "šucmaņu" rokās, kas bija sevišķi manīgi pārtikas produktu konfiskācijā. Jo rosīgi šie vācu dienderi kļuva, tuvojoties kādiem svētkiem. Vajadzēja taču sevi apgādāt ar kādu labāku kumosu. Vācu laikā tirgus paviljonos bija ierīkotas auto remontu darbnīcas. Tagad tas viss nu ir pāri. Atbrīvotajā Rīgā sākas atkal jauna dzīve.

Protams, pirmajā dienā visa tirdzniecība noritēja vēl ierobežotos apmēros, jo daudzi zemnieki un pārtikas ražotāji vēl nemaz nezina, ka var vest uz tirgiem savus ražojumus un pārdot par brīvām cenām. Te vietējam padomju iestādēm liels uzdevums izskaidrot darba zemniekiem jauno stāvokli. Mums jāgādā, lai tirgū parādās ne vien saknes, bet arī pārējie pārtikas produkti, kā gaļa, sviests, piena produkti, olas un zivis.

Vakar novietnēs lielāko tiesu bija redzamas saknes: tomāti, sīpoli, burkāni, rutki, kāļi, salāti un pat vinogas. Tirgotājs piedāvā savu preci, bet pircēji vēl atturīgi, nav jau padomju naudas. Tikko darba ļaudis saņems pirmo algu – tirdzniecība kļūs, bez šaubām, dzīvāka.

Tirgotāja b. Lielmane saka: "Tagad atkal ir prieks strādāt. Nav vairs jāslēpjas un jābaidās. Tikko piedūmumi kļūs lielāki, arī cenas kļūs zemākas."

Vidzemes tirgus tirgotāja b. Amtmane saka: "Es jau ievadīju sarunas ar amatniekiem un drīzā laikā varēšu pārdot arī dažādus traukus un citādus mājāsaimniecības piederumus."

Sākums ir. Tagad tikai jāpalielina piedūmumi, un rīdzinieku apgāde ar pārtiku kļūs arvien labāka.

"Cīņa", 1944. g. 28. oktobrī.

Vācu iestādes izmantoja pat drakoniskus līdzekļus, lai tīri administratīvā kārtā cenu celšanos aizkavētu. Tās centās uzturēt tādu cenu līmeni, kas atbilstu apm. 50–60% no Austrumprūsijas cenām. Lai to panāktu, noteica cietas vai vismaz maksimālās cenas visām iedomājamām un neiedomājamām precēm un pakalpojumiem. Nelaime bija tikai tāda, ka nebija nekādas iespējas visus notiekošos pirkšanas un pārdošanas darījumus kontrolēt, lai piespiestu iedzīvotājus ievērot noteikumus. Rezultātā strauji attīstījās melnā jeb neatļautā tirdzniecība. Tajā bija iesaistījušies ne tikai vietējie iedzīvotāji, bet arī vācu karavīri un ierēdņi. Daudzi no viņiem saņēma no mājām nevajadzīgus apavus un apģērba gabalus, iemainīja pret tiem okupētajos austrumu apgabalos pārtikas preces un sūtīja tās uz Vāciju.

Kā pie pēdējā glābiņa vācu iestādes ķērās pie nāvessodiem, un 1943. g. 6. augustā vācu tiesa Rīgā bija piespriedusi tādus trim personām par "kara saimniecības noziegumiem". Šie sodi bija domāti melnā tirgus dalībnieku iebaidīšanai.

Padomju varas "aizvējā"

Līdzās daudziem citiem postījumiem, ko vācu armija nodarīja Rīgai atkāpjoties, bija saspriecinātais Rīgas gaļas un konservu kombināts, lielākais šāda veida uzņēmums Latvijā, pilnīgi iznīcināta lielākā Rīgas maizes ceptuve, kas apmierināja gandrīz 50% no kopējā maizes pieprasījuma pilsētā, kā arī dažādi postījumi citos pārtikas ražošanas uzņēmumos.

Turklāt tuvojās ziema. Pilsētā bija smagi jūtams pārtikas un kurināmā trūkums. Padomju varas izveidotā pilsētas Izpildu komiteja 1944. g. 26. oktobrī pieņēma lēmumu, kas paredzēja, sākot ar 1. novembri, ieviest Rīgā maizes un pārtikas preču kartīšu sistēmu pēc PSRS Tautas komisāru padomes un PSRS

Veikalā "Zīle". 1970. gadi.

Tirdzniecības tautas komisariāta noteiktajām normām.

Divas dienas pēc padomju armijas ienākšanas rīdzinieki saņēma pirmās 10 t maizes. Līdz novembra beigām bija atjaunots darbs 64 mazajās ceptuvēs, kuras spēja diennaktī saražot vairāk kā 100 t maizes. Līdz ar to pilsēta un armijas daļas vismaz ar šo produktu bija nodrošinātas. Pa atjaunoto dzelzceļu jau pirmajā mēnesī sāka pienākt ešeloni ar pārtiku no citām PSRS republikām. Oktobrī pienāca 910 t miltu un putrainu. Pirmais lielākais labības daudzums no Latvijas laukiem pienāca 22. un 23. oktobrī no Jelgavas un Bauskas apriņķa.

Pamazām darbu atsāka vairāki pārtikas ražošanas uzņēmumi. Oktobrī produkciju sāka dot arī cukura un konditorejas rūpniecības trešta uzņēmumi "Laima", "17. jūnijs", "Uzvara", "Augļu konzums" u. c.

Kartišu sistēma pastāvēja līdz pat 1947. g. beigām. Vienlaikus visu šo laiku darbojās arī

J. Kunnoss

MATĪSA TIRGUS

no Vidzemes tirgus terases
es gribēju skaitīt odu
man bija 3 l ābolu sulas burka līdz
un maisiņš ar pārtikas sodu

es gribēju teikt cik sulīgs te viss
un raženi paaudzies šogad
bet skaļrunis bija saplīsis
zilīte pie tava loga

vai varbūt tas sarkankrūtītis
jo mazputni visādi iraid
ar kājēlēm vēkšpēdu tura debesis
un man asaras bira

jo sīpolu sula (to drixte — pat Ādamsons
šīs zāles nav apdziedājis)
man atrada asaru kanālus
kur es biju atmiņas krājis

un naudu kas dulla kā saldētās zivis
un netīra gumzās kā pīrādžiņi
bet cēli soļoja kasieri divi
ar blondīni neatvairāmu (kā dviņi

man iešāvās prātā) bet caurvēja viņi
man saķēra mandeles vārgās
ir zāles aizkrāsne štovēti griežņi
kopā ar sviestu un medu piens vārošs

un elpā caur linu gruzdošas ogles
(zāļu mammītes slapstās pa stūriem)
es sekoju blondīnei kurai kā kokles
skaņas plūda no varenām krūtīm

tā pirkusi veikalā tomātus bija
un pārdeva 1/2 otrtik dārgi
ai mana mīļotā rapsodija
un kādi tai bija svārki

līdz iecirknim viņus es pavadiju
un tad man piemetās kāsus
3 l ābolu sulas burku es sadauzīju
(labi gan ka nepirku ananasu)

ne oda te beidzās bet varontragēdija
jo viens Matīss man teica "vācies
kāda tev zilīte kāda tev rapsodija
tavai sulai būs piešprice klāt"

un nestāvu es vairs uz terases
bālpeļēx man liekas viss
pat maisiņš ar pārtikas sodu
man kabatā pārsprādzis

1986

tā dēvētie komercveikali, kuros preces pārdeva nenormēti, par "komercenām", kas bija krietni augstākas par tām, ko maksāja, saņemot šīs pašas preces uz kartītēm.

Lai labāk nodrošinātu savus darbiniekus ar pārtiku, uzņēmumi izveidoja savas palīgsaimniecības, kuru produkciju izmantoja pašu ēdniecās un bērnu iestādēs. Darba vietas iedalīja arī kolektīvos vai individuālos dārziņus.

Vienlaikus ar kartīšu sistēmas atcelšanu tika noteiktas arī vienotas mazumtirdzniecības cenas, kas visumā bija augstākas par tām, kuras bija jāmaksā par normētajām precēm, un zemākas par komercenām. Tirdzniecības uzņēmumu tīkls bija nevienmērīgs.

1946. g. Rīgas centrā darbojās 414 veikali, bet Maskavas rajonā ar daudziem rūpniecības uzņēmumiem – tikai 101 veikals. Vēl 1953. g. maz veikalu bija arī Pārdaugavā. Maskavas rajona un Čiekurkalna iedzīvotājiem veikalu trūkuma dēļ nācās iepirkties gandrīz tikai tirgū. Tirdzniecības uzņēmumu proporcionālāks izvietojums pa pilsētas rajoniem tika panākts 60. gadu otrajā pusē, kad jauno dzīvojamo masīvu un tirdzniecības uzņēmumu, kā arī citu nepieciešamu infrastruktūras projektu vienlaicīga celtniecība kļuva par parastu praksi. Tikai 1962.–1964. g. vien Maskavas rajonā tika atvērti 24 veikali, bet Kirova rajonā – 50 un rekonstruēti 70% esošo. Jaunatvērto veikalu vidū bija tādi lieli tirdzniecības uzņēmumi kā universālveikals "Bērnu pasaule", veikali "Sakta", "Lotoss", "Tūrists", juvelierizstrādājumu veikals "Pērle" u. c.

1955. g. radās pirmie pašapkalpošanās veikali, kuru skaits pamazām pieauga. 1959. g. beigās sāka pārdot preces arī uz kredīta.

Lai gan tirdzniecības uzņēmumu skaits auga, tomēr iedzīvotāju pieplūdums pilsētā bija krietni straujāks, tāpēc veikali vien rīdzinieku vajadzības pēc pārtikas produktiem un citām precēm apmierināt nespēja. Palīgā atkal nāca tirgus un citur apspiestā privātā iniciatīva.

Padomju gados tirgū produkti vienmēr bija dārgāki nekā veikalos, taču parasti – krietni labākas kvalitātes.

Tirdzniecību ar pārtikas produktiem un, jo īpaši, ar vienmēr trūkstošajām rūpniecības precēm centās kompensēt, organizējot izbraukuma tirdzniecību darba vietās.

Visu padomju periodu sāpīgs jautājums bija rūpniecības preču kvalitāte, ko centās uzlabot ar dažādām metodēm, tomēr šis jautājums tā arī palika neatrisināts – padomju ražošanas tehnoloģijas neglābjami atpalika no attīstīto valstu tehnoloģijām un preču kvalitātes.

Padomju vēsturnieki par iedzīvotāju materiālās nodrošinātības pieauguma apliecinājumu parasti minēja naudas uzkrājumu palielināšanos, īpaši 70. un 80. gados. Taču tam varēja būt arī cits iemesls: pat sliktās kvalitātes preces nesedza naudas masu, kas tajā laikā bija apgrozījumā. Iedzīvotāju patēriņa sfērā populārākais vārds bija "deficīts" – trūka ne vien sadzīves tehnikas, uz kuru bija jāpie rakstās garā rindā, bet pat kaut cik izskatīgu kurpju vai eleganta apģērba iegāde bija problemātiska, atrisināma vienīgi ar "blata" (savstarpējās pazīšanās) sistēmas palīdzību.

Nožēlojams bija pirmās nepieciešamības pārtikas preču sortiments – dažas maizes šķirnes (ne vairāk par 4–5) un tikpat bēdīga gaļas izstrādājumu izvēle. Padomju laikā ļoti reta parādība veikalos bija dienviņu augļi. Kaut cik šo robu aizpildīja tirgi un privātie pārdevēji tajos.

Ikdienišķa parādība padomju veikalos bija rindas – desmitiem cilvēku pacietīgi bija spiesti gaidīt savu kārtu pie letes, lai iegādātos sviestu, krējumu, gaļas izstrādājumus u. c. produktus, kurus "izmeta" pēc kārtējā pieveiduma un kuru nekad nepietika visiem gribētājiem, tāpēc pārdeva katrā gadījumā noteiktu normu vienam cilvēkam.

Labāk apgādāti, turklāt arī ar delikatesēm, bija valsts pārvaldes un kompartijas iestāžu specializētie veikali, kuros drīkstēja iepirkties

KĀPĒC VECMĪLGRĀVĪ NAV ZIVJU?

Gribu uzdot jums svarīgu jautājumu: par svaigu zivju apgādi milgrāviešiem. Tieši Milgrāvi ir zvejas osta ar zivju pārstrādāšanas fabriku, tāpat mums ir diezgan liels kolhozu tirgus, bet svaigas zivis mēs, milgrāvieši, nevaram dabūt. Laikrakstos lasāms, ka Atlantijas zvejas flotile un tāpat Rīgas jūras līča flotile izpilda un pārsniedz nozvejas plānu. Bet zivju mūsu tirgū nav, pēc tam jāmēro garais ceļš uz Rīgas centrālo kolhozu tirgu. Domājam, ka nepieciešams Vecmilgrāvja kolhozu tirgū iekārtot novietni, kur varētu nopirkt zivis.

Pensionārs K. Liepiņš.

"Rīgas Balss", 1960. g. 25. novembrī.

CENAS RĪGAS CENTRĀLTIRGŪ

	Individ. raž. precēm (rbļ./kg)	Kolhozu precēm	Kooper. tirdz. precēm
Cūkgaļa	3,50–10,00	—	3,65–4,10
Liellopu gaļa	5,00–8,00	—	3,50
Aitas gaļa	5,00–7,00	—	—
Krējums	6,00	—	—
Sviests	8,00	—	—
Biezpiens	3,00	—	—
Siers	8,00	—	—
Medus	8,00–9,00	8,00	—
Sv. kāposti	0,60–1,00	—	—
Sk. kāposti	1,20–1,50	0,80	—
Sk. gurķi	4,00–6,00	3,50–6,00	—
Kartupeļi	0,60–0,90	0,60–0,70	0,35
Āboli	2,00–4,00	0,80	—
Sipoli	—	0,60–1,00	0,40

"Lauku Avīze", 1988. g. 9. janvārī.

CENAS RĪGAS CENTRĀLTIRGŪ 1998. G. 5. JANVĀRĪ (LS/KG)

Cūkgāja	
karbonāde (b/k)	2,60–3,50
šķiņķis	2,00–2,20
speķis	0,80–1,20
Liellopu gaļa (b/k)	1,70–1,80
aknas	1,30–1,40
Teļa gaļa (b/k)	2,20–2,50
Aitas gaļa (r)	1,50–2,00
Piens (n)	0,16–0,25
Krējums (n)	0,55–1,50
Biezpiens (n)	0,62–1,00
Sviests (n)	1,50–2,50
Olas (10)	0,52–0,70
Medus	3,50–4,00
Pelēkie zirņi	0,22–0,25
Kartupeļi	0,08–0,13
Burkāni	0,10–0,22
Galda bietes	0,08–0,15
Kāposti	0,09–0,12
Sk. kāposti	0,25–0,35
Gurķi	—
Sk. gurķi	0,50–1,00
Tomāti	1,00–1,50
Sīpoli	0,40–0,50
Āboli	0,15–0,35
Dzērvenes (11)	0,90–1,00

Paskaidrojumi: b/k — bez kauliem, n — nefasēti piena produkti.

"Lauku Avīze", 1998. g. 6. janvārī.

tikai šaurs cilvēku loks. Apgādes problēmām saasinoties, 80. gados parādījās vesels tikls specializētu veikalu īpašam kontingentam — kara invalīdiem un tā dalībniekiem, I un II grupas invalīdiem, daudz bērnu mātēm, ar dažādiem ordeņiem apbalvotajiem utt.

Rīgas iedzīvotāju skaitam pēc Otrā pasaules kara ievērojami pieaugot, Centrālais kolhozu tirgus vairs nebija apmierinošā līmenī. Bija stipri jūtams telpu trūkums, arvien skaļāk izskanēja prasība uzlabot labiekārtojumu, pielāgojot to šādai plaša apjoma tirdzniecībai ar produktiem. Bija jāuzlabo arī pārdevēju darba apstākļi pašos paviljonos. Pirmo sāka modernizēt piena paviljonu (arhitekta L. Knāķe), 60. gados novācot visas koka būdas, kas bija sliktā stāvoklī un aizņēma paviljonā daudz telpas. To vietā uzstādīja tolaik modernus, labi pārskatāmus un labiekārtotus standus.

1972. g. tika pabeigta specializētā zivju tirdzniecības paviljona rekonstrukcija. 2600 m² lielajā zālē tika novietota jauna, laikmeta prasībām atbilstoša iekārta. 90 tirdzniecības punkti varēja apkalpot vienlaikus ap 1000 pircēju. Zem šīs telpas tika izbūvēti un labiekārtoti plaši pagrabi, tajos ierīkotas milzīgas saldētavas. Zālē atjaunoja ventilācijas iekārtu, kas agrāk bieži vien nedarbojās, un nodrošināja iespēju uzturēt 15–16° temperatūru. Atsevišķas nodaļas tika paredzētas valsts un kolhozu tirdzniecībai. Visa zivju tirdzniecība nu bija sadalīta sīkākās nozarēs, atsevišķi grupējot sālīto, žāvēto, Tālo Austrumu u. c. zivju tirdzniecību. Dzīvajām zivīm iekārtoja baseinus. Labo pakalpojumu biroja turpat uz vietas pircējs varēja nodot apstrādei pirtās zivis. Turklāt atsevišķa vieta tika ierādīta dekoratīvo zivju pārdošanai, zvejnieku izstrādāto suvenīru tirdzniecībai un daļa zāles piemērota pašapkalpošanās stendiem.

Paviljonā tika uzlaboti arī pārdevēju darba apstākļi. Zem grīdas seguma paklāja siltuma izolāciju, atsevišķā piebūvē tika ierīkotas

dušas. Paviljona galā otrajā stāvā bija kafējnīca ar 160 vietām, turpat tika izbūvēta zāle, kur varēja rīkot zivju izstrādājumu izstādes. To papildināja vienā zāles galā izbūvētā strūklaka, kas gan ātri vien sabojājās un vairs nedarbojās.

Paradoksāli, ka tirgus, kas visos laikos bija lētākā produktu iegādes vieta, padomju laikā ar zemākajām cenām lepoties nevarēja. Veikalos daudzi produkti bija lētāki. Taču tirgū joprojām bija plašākais preču sortiments, tur, kaut dārgāk, varēja nopirkt produktus, kurus

veikalā nevarēja dabūt nemaz vai arī ļoti reti. Tas izskaidrojams ar privāto iniciatīvu, kuru padomju laikā visādi centās izskaust, taču tirgū tā tomēr saglabājās. Laucinieki, kā daudzus gadsimtus, uz Rīgas tirgu veda savus ražojumus, tā aizpildot valsts organizētās tirdzniecības robus. Izvēsta pētījuma par to gan diemžēl trūkst.

Plašākā tirgus rekonstrukcija un labiekārtošana sākusies 20. gs. 90. gadu otrajā pusē, kad kādreizējais Centrālais kolhozu tirgus kļuva par akciju sabiedrību.

RIGA.

✠ ✠ ✠ 237

Amati un
pakalpojumi

Amati un pakalpojumi

Senākās cunftes

Blakus tirdzniecībai otra svarīgākā rīdzinieku nodarbošanās bija amatniecība: viduslaiku Rīgā bija ap 100 amatu.

Amatnieki sāka organizēties apvienībās jeb cunftēs 14. gs., un laika gaitā daudzi amati ieguva savus statūtus jeb šrāgas, kas reglamentēja organizācijas iekšējo dzīvi, centās pasargāt savus biedrus no konkurences un paturēt amatu pēc iespējas šaurāka cilvēku loka ziņā. Rīgā, tāpat kā citās Eiropas feodālajās pilsētās, zeltkaļi bija pirmie, kas apvienojās cunftē un ieguva savas šrāgas. Pirmos zeltkaļu amata noteikumus Rīgas rāte apstiprināja 1360. g. 25. janvārī. Noteikumi prasīja, lai amata kandidāts būtu dzimis godīgiem vecākiem un tam piederētu sešas mārkas sudraba. Vienu gadu viņam vajadzēja nostrādāt pie vietējā meistara un izgatavot meistardarbu jeb meistarstiķi – četrus priekšmetus: gredzenu, saspraudi, aproci un ieroča spalvu zeltā un sudrabā dažādās tehnikās. Bija jāprot arī iestrādāt dārgakmeņus. Ar laiku meistardarba noteikumi mainījās. 17. gs. bija nepieciešams izgatavot pokālu, zelta gredzenu ar dārgakmeni un sudrabā grieztu zīmogu. Uzņemšana cunftē notika reizi gadā – Sv. Jāņa Kristītāja dienā (23. jūnijā).

Jau 1360. g. šrāgas prasīja amata prasmi un godīgu darbu. Ja atklājās, ka meistars strādājis ar mazvērtīgu materiālu, viņam nekavējoties bija jāatlīdzina zaudējumi pasūtītājam, citādi viņš uz pusgadu zaudēja tiesības strādāt savu amatu. Nepilnvērtīgais darbs

1005. Rīgas pirmajā attīstības laikmetā, kad ordenis bieži karoja ar pilsētu, atkal kāda kara laikā pilsētai steidzoši ievajadzējās 24 stundu laikā 6 lielgabalus nokrāsot. Bet neviens cunftes meistars neuzņēmās to izdarīt. Tad gadījās kāds zeltēniecis (no Zeltēniešu pagasta) un, dabūjis citus zeltēniešus palīgā, tas 24 stundu laikā nokrāsvoja lielgabalus. Par to pilsētas dome atļāva visiem zeltēniešiem nodarboties ar “mālderniecību”, jo līdz tam laikam tas bija atļauts tikai cunftēm. Tad arī tas zeltēniecis, kas tos lielgabalus krāsojis, gājis uz savu pagastu un aicinājis visus sava pagasta ļaudis uz Rīgu ar amatniecību nodarboties.

Par to, kā viņi Rīgā iekļuvuši, kāds zeltēniecis stāsta: “Ka mēs no Zeltiņa pagasta nācām trīs simtpčdesmit moleri uz Reigu strodāt – visi amatnieki vie, nevina prosta strādņika. Bet pinākuši pī Juglas tilta, tā liis bars vornu preti un negrib laist mūs Reigā iksā. Bet ta nu gan bija karš ar vornām! Abet mumsim nekādu īruču nebeija, labi, ka vecajam (vedējam) “špaktele” beija līdz. Tad krita vornas un krita no mūsīm ar. Bet beigās gan mēs caur Biķerniku preidēm, caur smilšu kalnīm ītikām Reigā.”

Uzrakstījusi A. Vejiņa, no Viesienas pag.
Teicējs Labāns, no Ērgļu pag.

Latvju tautas anekdotes. 3. sēj., R., 1929.

Es savam bāliņam
Tīri linus izravēju:
Lai viņš man Rīgā pirktu
Tīra zelta gredzentiņu.

1064, 72, Ogresgals

Še ir vīri, še stāvēja
 Daiļu ratu pārdevēji.
 Še ir vīri, še stāvēja
 Daiļu ratu pircējiņi.
 Pavaicāju dreimanim,
 Cik maksāja ritentiņis
 – Maksā viens ritentiņis
 Divi zelta gabaliņi.
 Pavaicāju dreimanim,
 Vai bij labi, vai bij stipri?
 – Brauc Rīgā, Jelgavā,
 Neplīsis, nelūzīs.
 Ne līdz pirtij neaizbraucu,
 Jau saplīsa ritentiņis.

LD V, 225, 43, 2, var., Džūkste

VECĀ ĢERTRŪDES BAZNĪCA

Velniem ļoti nepaticis, ka ceļ baznīcas, un tie visādi jaukuši darbus un ātrāk mierā nelikušies, kamēr vienā iemūrēts kāds cilvēks. Bet nemaz nebijis viegli tādu cilvēku atrast. Tādēļ izkala atslēgas un aicināja, kas grib tās paņemt un kļūt par baznīcas saimnieku jeb pārvaldnieku. Tā bijis arī, kad celta Vecā Ģertrūdes baznīca. No strādniekiem neviens nepieteicās, tad atslēgas piedāvātas visiem, kas vien gājuši garām būvvietai. Neviens neņēmis. Beidzot nākusi garām kāda vecāka sieviete, vārdā Ģertrūde, un labprāt gribējusi būt par baznīcas pārvaldnieci. Šī sieviete tad arī iemūrēta baznīcas sienā, un baznīca nosaukta par Vecās Ģertrūdes baznīcu. Vēlāk Ģertrūdes vārdā nosaukta arī iela, kuras vidū baznīca atradusies.

1985, 1107, Mārupe

bija jāiznīcina. Ja pārkāpumi atkārtojās trīs reizes, meistars zaudēja tiesības strādāt patstāvīgi. Līdz 16. gs. zeltkaļu meistarū skaits bija neliels. No 1400. līdz 1475. g. Rīgā ziņāmi tikai vienpadsmit meistari.

Saasinoties konkurences cīņai, tika izstrādāti jauni noteikumi, kuros minēti vairāki ierobežojumi. 1542. g. 23. jūnijā rāte apstiprināja jaunās šrāgas. Tajās bija noteikts meistarū skaits – divpadsmit, tā padarot zeltkaļu cunfti par slēgtu organizāciju. Šrāgās tika pieprasīta arī vāciska izcelsme. Meistars drīkstēja turēt divus zellus un trīs mācekļus. Arodapmācības laiks – 5 gadi, zelliem obligāti ceļojumu gadi meistarības papildināšanai. Ja kāds no divpadsmit zeltkaļiem nomira, vecākajam zellim, kas visilgāk strādājis, bijis godīgs un kārtīgi uzvedies, kā arī varēja uzrādīt visas nepieciešamās apliecības, bija jādod iespēja kļūt par meistarū. Ja minētie noteikumi netika ievēroti, izcēlās strīdi.

Pēc meistara nāves atraitnei bija tiesības vadīt darbnīcu un pēc sēru gada apprecēt godīgu, kārtīgu zelli, ar kuru amats būtu apmierināts. Šādi rikojās daudzas atraitnes. Bija gadījumi, kad zeltkaļa meistars par zināmu summu atdeva savu vietu. Viņa darbnīcu un tiesības uz vietu cunftē ieguva cits zeltkalis. Tas sevišķi raksturīgi 18. gs. otrajā pusē un 19. gadsimtā.

Uz priekšmetiem, ko zeltkalis darināja pasūtītājiem, bija jāiespiež pilsētas un zeltkaļa zīmes. Citās Eiropas pilsētās šāda dārgmetālu izstrādājumu zīmogošana notika jau kopš 14. gs., Rīgā tikai kopš 16. gadsimtā.

Nākamais amats, kas ieguva savas šrāgas, bija mucinieki. Viņu šrāgas rāte apstiprināja 1375. gadā. Mucinieku amata mācību laiks bija 4 gadi, un neviens meistars nedrīkstēja turēt vairāk par 2 mācekļiem. Mucinieki bija atbildīgi par pagatavotās mucas likumīgo lielumu. Mucas, kas neatbilda noteiktajiem izmēriem, drīkstēja gatavot tikai tad, ja tās nebija domātas alum. Izgatavotās mucas bija jā-

apzīmogo ar meistara iededzinātu zīmi. Mucinieku šrāgā pirmo reizi sastopams aizliegums pieņemt amatā "nevācu" mācekļus.

Jādomā, ka ap šo pašu laiku apstiprināta arī kurpnieku šrāga, jo tajā atrodami daudzi līdzīgi noteikumi kā mucinieku statūtos: katram, kas gribēja patstāvīgi nodarboties ar kurpnieka amatu, bija jāiztur meistara pārbaudījums, izgatavojot vienu pāri sieviešu kurpju ar pogām, vienu pāri vīriešu kurpju un vienu pāri zābaku. Amata meistaram bija jābūt īpašumā 5 Rīgas mārķām. Par mācekļiem nedrīkstēja pieņemt "nevācūs" un ārļaulībā dzimušos; tāpat kurpnieki nedrīkstēja precēties ar netiklēm. Kurpniekmeistaram drīkstēja būt 1 māceklis un 4 zeļļi. Kurpes, ko veda uz tirgu pārdošanai, bija jāpārbauda amata meistaram; viņš nedrīkstēja likt zellim kurpes gatavot pārdošanai. Tāpat tika regulēts, kad kurpnieki drīkstēja iepirkt jēlādas. Bet kurpnieku šrāgās iezīmējās arī kāds cits moments: blakus tīri profesionālai amata aizsardzībai parādījās arī amata locekļa reliģiskās un sabiedriskās dzīves aprūpe. Tā kurpnieku amatā par biedriem varēja būt kā viņi paši, tā viņu sievas, un vēl vairāk: katrs, kas piedzima kurpnieka ģimenē, tika uzņemts par biedru; tāpat katram, kas apprecēja kurpnieka meitu, bija jāklūst par kurpnieku. Savukārt kurpnieka, viņa sievas vai bērna nāves gadījumā visiem kurpniekiem bija jāpiedalās *vigilijās*, liķis jāaiznes uz baznīcu un jāpiedāvā pārējiem ģimenes locekļiem palīdzība. Slimības gadījumā kurpnieki tika 3 reizes pabalstīti ar naudu. Katra gada Vasarsvētkos kurpnieku amats rīkoja dzīres, kurās bija jāpiedalās visiem amata locekļiem – kā vīriešiem, tā sievietēm – par samaksu. Ja kāds kurpnieks jau bija tik vecs, ka vairs nespēja kurpes darināt, viņš drīkstēja dzīrēs piedalīties par velti. Nevienam kurpniekam nebija atļauts basām kājām iet pa ielu. Ar kurpnieku šrāgu pieņemšanu 14. gs beigās Rīgas amatniecības vēsturē bija izveidojusies pirmā tipiskā viduslaiku

Kad baznīcas un klostera apakšzemes telpu izbūve bija pabeigta, nežēlīgā kārtā tika nogalināti slepeno eju raceji; te bendem bija pilnas rokas darba, un drausmīgi nomocāmo cilvēku kliedzieni šausalīgi skanēja pa visiem viņu pašu izraktajiem, no ārpusaules apslēptajiem pagrabiem.

Bīskaps ar cirkatoru nebija tomēr apmierināti: viņus kremta doma, ka nav varējuši nobendēt savus pretiniekus un tie neizprotamā kārtā no gūsta vienmēr izmukuši.

– Brāli cirkator, – sacīja kādu dienu lietu vispusīgi pārdomājušais bīskaps. – Taviem vārdiem šķiet taisnība, ka baznīcā ieviesies velns, un, iekams tas ar kādas jaunavas nāvi nebūs izdzīts, miera nerasim. Lieku tev pie sirds tādu meiteni atrast un viņas dzīvību lietat labā nežēlot.

– Eminence, tādu jaunavu sagūstīt pašlaik izdevīgs gadījums, – roku pie galvas piekēris, teica cirkators.

– Šodien pie jums solījās nākt ar lūgumu izbeigt apsūdzību pret kāga dēlu noslepkavotā Hildebranta meita Jūlhena. To varam ziedot velna izdzīšanai: neviens ne prātā neieņemsies, ka viņai jūsu pili nodarīta pārestība. Naktī pa slepeno eju aizvedīsim viņu baznīcā un iemūrēsim Dievam par godu, velnam par apsmieklu.

Kad Hildebranta Jūlite ieradās bīskapa pili, to bez kavēšanās tur ielaida, bet bīskapu redzēt viņa nedabija, tūlī viņu sagrāba pārs spēcīgu vīru un saistīja virvēm.

– Kungi, ko no manis gribat? – viņa izmisusi kliezda.

– Neesmu nevienam nekā ļauna darijusi.

– Tev stāv priekšā liels gods un uzdevums: paglābsi mūsu Sv. Māras baznīcu no sātana, – kādā cellē to iebīdīdams, runāja cirkators. – Pret bīskaptēva lēmumu nedrīkst ne vārda bilst, vari vienīgi prierāt, ka uz tevi kritusi izvēle. Naktī meiteni pa slepeno eju aizstiepa uz baznīcu, kur bija ieradies arī pats bīskaps ar lielo krustu, lai sātans nevarētu sagūstīto meiteni atkal atsavināt. Jaunavu iestūma mūra iedobumā, mūki sāk kraut šim nolūkam jau iepriekš novietotos ķieģeļus un mūrēt jaunavu sienā iekšā.

– Žēlīgais kungs! – drausmīgu izbailu pārņēma, kliezda Jūlite. – Vai iedrošināsies šīni svētajā vietā pastrādāt tik briesmīgu noziegumu?

– Esi, meit, prātīga, tevi sagaida debesu alga, – sānis raudamies, runāja pie briesmu skatiem nepieradušais bīskaps Alberts.

Ap jaunavas iemūrēšanu cītīgi nodarbojās cirkators un viņa mūki. Drīz darbs bija padarīts, jaunavas izmisušie kliedzieni apslāpa zem ķieģeļu un javas kārtas.

K. Janševskis. Sv. Māras baznīcas celāji. R., 1994, 100. lpp.

1738.

Grietiņai māsiņai
 Pilni pirksti gradzentiņu:
 Šis bučoja, tas bučoja,
 Tie iedeva gradzeniņus;
 Bučoju Rīgas bodes zellis,
 Tas iedeva nēzdaudziņu.

161c.

Latvju tautas dainas. 2. sēj. R., 1928.

DAUGAVAS AKMEŅI RĪGAI

Senāk laivinieki Daugavā spridzināja akmeņus un tos ar liellaivām veda uz Rīgu priekš mūrēšanas. Tēvu tēvi gājuši pēc akmeņiem uz augšu pat līdz Koknesei, Pļaviņām. Kokneses pusē lauki bij pilli ar akmeņiem.

Vienreiz te pie Aizkraukles, tur tāds biezs māla krasts, laivinieki, garām braukdami, ierauga lielu akmeni. Viena mala tam ārā. Vēja nav, kas laivas pūš uz priekšu, — sāks ar to pašu akmeni, domā laivinieki. Sāk rakt un spridzināt, četras laivas pielādē ar vienu akmeni.

1980, 1063, Dole

Viena pati man māsiņa,
 Kam to doti, kam nedoti?
 Došu Rīgas kalējam,
 Apkals manu kumeliņu
 Zeltītiem pakaviem,
 Sudrabiņa nagliņām.

694, 423, Vadakste

amata apvienība jeb cunftē, nostiprinājusies biedru izvēle un amata aizsardzība, kā arī rūpes par cunftē piederīgo sadzīvi un garīgo dzīvi, sociālo apgādi un apbedīšanu; īstenībā kurpnieku cunftē bija kļuvusi par patstāvīgu, slēgtu komūnu Rīgas namnieku vidū. Kurpnieka amats arī bija viens no cienījamākiem un bagātākiem, tūlīt aiz zeltkaļiem. Zeltkalim bija jābūt īpašumā 6 mārķām tīra sudraba, kurpniekam – 5 mārķām. 15. gs. beigās rāte nodeva kurpnieka amatam nomā ādu mītuvi ārpilsētā par 5 mārķām gadā. Tomēr visskaidrākā liecība par kurpnieka amata svarīgumu ir atsevišķa cunftē kurpniekzeļļiem, tātd kurpniekmeistaru cunftē bija tik liela, ka zeļļi no tās varēja atdalīties un uzturēt paši savu apvienību; tās šrāgas apstiprinātas 1414. gadā. Uzņemšanas noteikumi zeļļu cunftē bija tikpat stingri kā amata meistariem: “nevācus” un neslavā kritušos nedrīkstēja uzņemt, tāpat par sievietēm nedrīkstēja ņemt sievietes ārpus kurpnieku un ādmiņu amata. Citi noteikumi bija ļoti līdzīgi kurpniekmeistaru cunftē, — pat biedra izpirkšana no leišu gūsta par 1 maišu sāls. Tāpat uzsvērtā zeļļu tikumība: piemēram, bendes māju viņi nedrīkstēja apmeklēt.

Kalēji Rīgā savas šrāgas saņēma 1382. g.; šis amats apvienoja parastos jeb “rupjos” kalējus, tad atslēdzniekus, nažu, katlu, zobenu un bruņu kalējus. Parastajiem kalējiem meistara grāda iegūšanai bija jāizkaļ viens labs namdara cirvis, ratu ass un pakavs; atslēdzniekiem — pāris piešu, pāris kāpšļu un atslēga; nažu kalējam — mednieka nazis, duncis un maizes nazis; katlu kalējam — 3 labi katli, zobenu kalējam — 3 zobeni un bruņu kalējam — vienas krūšu bruņas, viens pāris kāju bruņu un viens pāris bruņu cimdu. Kalējam bija jābūt Rīgas namniekam ar 3 mārķām īpašumā. Uzņemšanas dzīru nodevām bija jādod labs šķiņķis, 2 labi cepeši, 1 muca alus, maize, cik vajadzīgs, un 2 sieri. 1399. g. kalēju zeļļi nodibināja savu cunfti. Kalējzeļļi parasti bija

neprecēti ļaudis, jo šrāgās teikts, ka zeļļa slimības gadījumā, kad viņš saistīts pie gultas, brālība norīko sievieti slimnieka kopšanai, kā arī palīdz ar naudas pabalstu un ieilgušas slimības gadījumā pat lūdz rāti uzņemt slimo kalējzelli Sv. Gara hospitālī. Cunftes brāļi bija pakļauti stingriem iekšējās kārtības noteikumiem: divreiz gadā viņi rīkoja dzīres, kurās bija jāpiedalās visiem brāļiem. Iedzeršana notika arī pēc biedru sapulcēm, un uz šīm sanāksmēm bija jāuzaicina arī 2 kalējmeistari, kam pa zeļļu žūpošanas laiku bija jāuzrauga zeļļu brālības naudas lāde. Kalējzeļļiem bija liegts zaudēt savas drēbes kauliņu spēlē un pa baznīcas laiku gulēt pie draugaļām; sods par šiem pārkāpumiem bija muca alus – tātad turpmākai žūpošanai. Rīgas kalējzeļļi arī devās uz ārzemēm “vanderēt”. Kalēju un kalējzeļļu šrāgās nav noteikumu pret “nevācu” uzņemšanu.

Latvieši malkas laukumā pie Rīgas. 1842. gads.
T. H. Rikmaņa litogrāfijas fragments.

Strūdzenieki, strūdzenieki,
Mani balti bāleļiņi;
Visiem siksnas pār pleciem,
Visi strūgu vilcējiņi.

LD 30859, Anna

1383. g. Rīgas vadmalas apcirpēji ieguva savas šrāgas. Vilnas drēbes aušanā vadmalas apcirpšana bija pēdējais auduma apstrādāšanas process. Vadmalas apcirpēju šrāgās uzskaitīti parastie amata noteikumi. Meistaram bija jābūt Rīgas namniekam un viņam vajadzēja būt īpašumā 3 mārķām. Lai kāds kļūtu par patstāvīgu meistaru, amata prasmes pārbaudē viņam bija jāpcērp pusbaķis Brīges auduma utt.

Mūrnieku amata brālību tika nodibinājis Dītrichs Kreige kopā ar citiem vāciem 1390. g., un tajā nedrīkstēja uzņemt par brāļiem "nevācus"; mūrnieki arī nedrīkstēja precēt "nevācu" sievas. Uzņēma gan vīrus, gan sievas, tāpat abu dzimumu ļaudis varēja piedalīties dzīrēs, pat pusaudži. Ja dzīru laikā kāds izlēja uz grīdas tik daudz alus, ka nevarēja ar kāju apsegt, viņam bija jāmaksā sods – 2 ārtīgi; par bērna saplēstiem traukiem bija jāmaksā tēvam. Ja kāds brālis dzīru laikā dzīru telpā tiktāl piedzērās, ka "laida alu pa muti atpakaļ", viņam bija jāmaksā sods – puspoda vaska; ja tas notika citās telpās – 5 mārciņas vaska, bet pagalmā – 2 mārciņas. Par laulības pārkāpšanu draudēja izstumšana. Lai tiktu uzņemts mūrnieku brālībā, mūrniekzellig bija jāklūst par Rīgas namnieku un viņa īpašumā jābūt 3 mārķām. Šis noteikums rāda, ka Vāczemes mūrnieku "vanderzelli" apmetās Rīgā uz pastāvīgu dzīvi. Savukārt Rīgas mūrniekzelli "aizvanderēja" uz Vāczemi. 1376. g. "Namnieku runās" noteikta arī mūrniekmeistara alga: 13 ēres par 1000 ķieģeļu iemūrēšanu, pusdienas un 2 feniņi nodzeršanai. Mūrniekmeistaram par dienas darbu pienācās 7 ārtīgi, ja viņš strādāja par algu. 1459. g. rāte izdeva papildu noteikumus, nosakot mūrniekmeistaram dienas algā 1 vērdiņu (9 šiliņus), zellig – 6 šiliņus un māceklim – 5 šiliņus. Pusdienu vērtība bija 3 šiliņi meistaram un 2 šiliņi zellig un māceklim. 1459. g. noteikumi aizliedza mūrniekmeistaram aizceļot no Rīgas, piedraudot ar namnieka tiesību atņemšanu.

Maiznieku amata šrāgas rāte apstiprināja 1392. gadā. Katram, kas gribēja kļūt par maiznieku, bija jāiegūst namnieka tiesības un jāpieder 8 Rīgas mārķām (bez parādiem), tātad pat vairāk nekā zeltkaļiem. Viņam bija jāiztur amata pārbaudījums, cepot amata meistara krāsni četrējādas maizes: baltmaizes aplišus, veģus jeb baltmaizes kukuļus, rudzu bīdeļu maizi un rupjmaizi. Izcepto maiznieki pārdeva tirgū un maizes galdos, kurus kontrolēja rātes uzraugi; pārdošana tirgū bija zellig uzdevums. Ja zelli tur pieķēra kauliņu spēlē, viņu iesēdināja uz 3 dienām cietumā pie ūdens un maizes. Zellig īstenībā bija galvenie miklas mīcītāji un cepēji. Rupjmaizes mīcītājs saņēma algā 5 Rīgas vērdiņus pusgadā jeb 2 1/2 mārķas gadā, un vecākais zellis – 5 1/2 vērdiņus pusgadā jeb 3 mārķas gadā. Zellig nedrīkstēja naktīs gulēt. 1487. g. rāte izdeva šrāgas, ka cunftē nedrīkstēja būt vairāk par 16 maizniekmeistariem.

Kažkoknieku amata brālība dibināta 1397. gadā. Meistara grāda iegūšanai bija jābūt Rīgas namniekam, jāpieder 4 mārķām naudā un jāpagatavo 2 kažoku iekšpuses no mazām ādiņām. Zellig, kas strādāja pie meistara, saņēma gadā 4 Rīgas mārķas, bet par katru nokavēto dienu viņiem atvilka 2 ēres. Tikai kažokniekiem bija tiesības nodarboties ar ādu mīšanu jeb ģērēšanu. Par 40 vāveru ādiņu izģērēšanu bija jāmaksā 6 ēres; par 100 jērādām – 10 ēres, un par 100 aitādām – 1 vērdiņš.

Drēbnieku šrāgas apstiprinātas 1400. g., bet 1492. g. viņi dabūja jaunas šrāgas, kurās starp citu teikts, ka nevienam meistaram nedrīkst būt 2 darbnīcas, drēbniekzellig nedrīkst naktī gulēt ārpus meistara mājas un pasūtījums jāizpilda 2 nedēļu laikā. Šajās šrāgās arī minēts drēbnieku atalgojums:

Vīriešu drēbes: zīda jaka (vamzis) – 1 mārķa = 36 šil., vadmalas jaka (vamzis) – 16 šil., vadmalas veste ar zīda vai vilnas piedurknēm un apkakli – 22 šil., vīriešu bikses – 6 šil., bikses "jauneklim līdz 12 gadiem" – 4 šil.,

vaļīgi garie svārki – 15 šil., īss uzvalks – 5 vēr-
diņi = 45 šiliņi.

Sieviešu drēbes: plata gara kleita ar garām
piedurknēm – 1 mārkā = 36 šil., no vairākiem
gabaliem šūta kleita – 3 vērdiņi = 27 šil.,
sieviešu mētelis – 1/2 mārkā.

Jaunavu drēbes: no vairākiem gabaliem šūta
kleita ar 1 vīli – 1/2 mārkā, tai pašai jaunavai
mētelis – 1 mārkā, vilnas krekls – 1 vērdiņš =
9 šil., kalponei vilnas mētelis ar vīli – 24 šil.,
bez vīles – 1/2 mārkā, kalponei vilnas krekls
ar vīli – 24 šil., bez vīles 20 šiliņi.

Puisēnu drēbes: puisēnam (sākot no 12 ga-
diem) jaka (vamzis) – 12 šil., divas bikses –
4 šil., jauns mētelis ar atloku un apkakli –
2 1/2 mārkas = 90 šiliņi.

Par bērna drēbēm atalgojums pēc vienošanās.
No 15. gs. beigām vēl saglabājušās bārdzīņu
šrāgas. Šajās šrāgās ir interesanti noteikumi
par ārstēšanu; viduslaikos bārdzīņi nodar-
bojās arī ar to. Rīgas bārdzīņi deva katru
desmito feniņu, ko bija saņēmuši par ārstē-
šanu, ģildes naudas lādei. Bārdzīņu meis-
tars viens pats nedrīkstēja uzņemties smagi
slimu pacientu pārsiešanu vai kāda locekļa
amputēšanu, pat steidzamos gadījumos ne,
tas bija jādara, kādam vecākam meistaram
klātesot. Gadījās, ka pacients sāka šaubīties
par sava bārdzīņa māku un meklēja citu
ārstu. Tāpēc, ja pirmais bārdzīnis bija uzlicis
apsēju nevižīgi, otrajam bija tiesības vainu
no jauna pārsiet, un pirmajam bija jāmaksā
10 mārkas sods. Tāpat bieži gadījās, ka pa-
cients atsacījās maksāt bārdzīnim; šādi ķīviņi
tad bija jāizšķir rātes kases kungiem kopā ar
vecākajiem amata meistariem. Tāpat bārd-
dzīņi nedrīkstēja slepus pārsiet nevienu pie-
kauto, neziņojot par to rātes soģim. Kara laikā
bārdzīņu cunftei bija jādod armijai līdzī
savs zellis ar dažādiem ārstniecības rīkiem,
un tas bija tieši pakļauts pilsētas ārstam.
Bārdzīņi nodarbojās arī ar asins nolaišanu,
tāpēc rāte bija aizliegusi kā ziemā, tā vasarā
izliet asinis renstelē, piedraudot ar vienu

Meitens mans, meiteniņš,
Šūt gribēja, nemācēja;
Rīgā pirkšu adatiņu,
Mācīs' savu meiteniti.

LD 6679, Ventspils

DOMA BAZNĪCAS PAGRABI

Rīgā reiz pie Doma baznīcas apkalpotāja atnākuši divi vīri
un likuši baznīcu atslēgt. Tas esot bijis ap divpadsmitiem
naktī. Kad kalps neesot to gribējis darīt, vīri solījušies to
nonāvēt. Kalps trīcēdams gājis un baznīcu atslēdzis. Tad
viņam aizsējuši acis un vadājuši pa trim kāpieniem uz
augšu, apkārt, pa trim kāpieniem uz leju, un tā ilgāku
laiku. Kad acis atsējuši, atradušies lielā pagrabā, kur visi
kakti bijuši pilni sudraba gabaliem. Vīri pavēlejuši viņam
ņemt, cik tik grib. Kalps baidīdamies paņēmis pāris
gabaliņu un iebāzis kabatā. Vīri paņēmuši līdz tikai vienu
atslēgu un lielu, mēlu grāmatu. Tad aizsējuši atkal acis,
tāpat izveduši ārā un aizgājuši prom.
Apkalpotājs bailēs tikko varējis pāriet uz mājām. No rīta
viņš aizgājis uz policiju un visu pastāstījis. Kungi
negribējuši ticēt, bet, kad redzejuši sudraba gabalus, Doma
baznīcu pārbūvējuši, tomēr neko neatraduši kā tikai vienu
apzeltītu kapa plāti, jo Doma baznīcā apakš grīdas vecos
laikos bijis līķu kambaris.

77, 211, Rīga

Šurpu, vējiņi, pūtiet
Visu Rīgas sudrabiņu!
Še ir daudz jaunu meitu,
Sudrabiņa nesējiņu.

50, 120, Krustpils

Es redzēju liniņam
Zelta pogu galiņā:
Mēs tam Rīgas namniekam
Samta bikses novilksim.

1190, 2365, Meirāni

MILZU ZIVS

Reiz Daugavā esot ienākusi milzu zivs. Tās spuras bijušas augšā kā mežs. Neviens kuģis, ne laiva nedrīkstējuši tagad Daugavā rādīties, zivs visus norijusi. Cilvēki visi bijuši nobijušies, jo, līdzko zivs pakustinājusi asti, ūdeņi šķīduši uz visām pusēm. Visiem bijis bailes zivi sakaitināt, jo tad tā varētu sākt spārdīties un visu Rīgu no zemes virusus noskalot. Bet kādam zvejniekam bijuši divi padumi dēli. Vienu dienu tie iesēdušies laivā, nobraukuši pie zivs, uzkāpuši uz muguras un sākuši pastaigāties pa zivs spurām, jo domājuši, ka tas esot mežs. Te zivs sadusmojusies, sākusī sist ar asti pa ūdeņi un apslīcinājusi pus Rīgas. Un jūrā iet nemaz nav domājuši. Tad sākuši visi baznīcas pulksteņi no vietas zvanīt; zivs drusku apmierinājusies un aizgājusi jūrā.

76, 277, Mārupe

mārku soda. Bārdzīņiem bija liegts skūt vai pārsiet personas, kas atradās slimnīcā. Visas cunfetes iekasētās soda naudas par noteikumu pārkāpšanu bija jādala uz pusēm: viena puse pienācās rātei pilsētas mūra labošanas vajadzībām, otra – izlietojama trūcīgu cilvēku ārstēšanai.

“Namnieku runās” vēl saglabājušies daži rātes noteikumi. Tā jau 1376. g. rāte noteica, ka namniekiem jārespektē lopu kāvēju tiesības, bet lopu kāvējiem bija liegts iepirkt lopus 3 nedēļas pirms un 3 nedēļas pēc Miķeļiem. Tas tika darīts, lai namnieki rudenī vispirms varētu iepirkt lopus savām vajadzībām. Šis rīkojums tika atkārtots visās vēlākajās “Namnieku runās”. Rāte bija aizliegusi arī namdariem cirst kokus bez kases kunga atļaujas. 1412. g. rāte aizliedza drēbes apcirpējiem un drēbniekiem pārdot vilnas drēbi, kas dārgāka par 4 ērēm olektī; tātad drēbnieki un vadmalas apcirpēji arī nodarbojās ar ievestās vilnas mazumtirdzniecību. Tajā pašā gadā aldariem aizliedza darīt alu un maizniekiem cept maizi ārpus noteiktā laika. 15. gs. beigās rāte noliedza turēt atvērtus krogus un pārdot jeb “krogēt” pēc pulksten 9.00 vakarā.

Gan gilžu, gan amatu šrāgās saviesīgās dzīves un palīdzības elementi dominēja pār profesionālajām interesēm. Bez skopajām profesionālajām ziņām, kas jau minētas par attiecīgo amatu, jāpiebilst, ka amatnieki bija ne vien savu preču gatavotāji, bet bieži arī to mazumtirgotāji, piemēram, maiznieki, kurpnieki, jostinieki, atslēdznieki, lopu kāvēji, zvejnieki un zeltkaļi. Kā ģildēs, tā amatu apvienībās redzams vienāds organizatoriskais princips – vēlēts vecākais jeb eltermanis ar palīgiem, kas uzturēja kārtību iekšējā dzīvē un reprezentēja amatu sabiedrībā. Sodi par iekšējās kārtības pārkāpšanu parasti tika noteikti “vaska nauda”, jo vasks bija vajadzīgs svecēm – gan telpu apgaismošanai, gan biedrības altārim baznīcā. Otrs soda naudas veids bija alus muca, ko organizācijas biedri cītīgi nodzēra

savās dzīrēs. Jāpiemetina arī, ka dzīru laikā šīm ģimeņu atvasēm bija iespēja iepazīties un arī nodibināt mūža saites. Daži amati tieši uzsvēra saprecēšanos viena amata robežās.

No dzīru aprakstiem redzams, ka tradicionālais viduslaiku dzēriens Rīgā – tāpat kā Vakareuropā – bija alus; to lietoja kā vīrieši, tā sievietes; bagātie lieltirgotāji un melngalvji dzēra medalu, bet rātskungi ziemās – vīnus. Stiprāki alkoholiskie dzērieni par alu viduslaikos nebija pazīstami, jo liķierus mūki klosteros sāka gatavot tikai viduslaiku beigu posmā.

Tirgotāji savās dzīrēs lietoja ārzemju garšvielas un ēda augļus, bet amatniekiem bija jāiztiek tikai ar cūkgaļas vai liellopa gaļas cepeti. Otrs izklaides veids dzīrēs bija dejošana un rotaļas, bagātniekiem arī turnīri un izjādes, bet maskarādes rāte bija noliegusi. Muzikanti – pūšamo instrumentu spēlētāji – gādāja par dzīru omulību un deju ritmu.

Cits svarīgs ģilžu pastāvēšanas princips bija palīdzība vecuma, slimību un nāves gadījumos.

Par neorganizēto amatu un sīktirgotāju sabiedrisko dzīvi ziņas nav saglabājušās.

14. un 15. gs. ģilžu un amatu šrāgu analīze rāda divu vācu šķiru izveidošanos: bagātie lieltirgotāji – pie kuriem daļēji piederēja arī cunftīgie zeltkaļi – un mazumtirgotāji un amatnieki, kas veidoja Rīgas vidusšķiru; no to vidus tad arī nāca atbalstāmie trūcīgie vāci, kādi acīmredzot Rīgā pastāvēja. Tāpat jāņem vērā, ka pārraudzība pār visām ģildēm un amatiem piederēja rātei, un rātskungu pārstāvji ne vien piedalījās amatu sanāksmēs, bet arī izšķīra visus svarīgākos strīdus katra amata dzīvē, kā arī izdeva noteikumus “Namnieku runās” par atsevišķu amatu tiesībām. Nav zināms, cik biedru pirmsākumos bija Lielajā ģildē, tomēr jāatceras, ka tikai no Lielās ģildes – no bagātākajiem un politiski ietekmīgākajiem lieltirgotājiem – nāca rātskungi un birģermeistari, kas veidoja Rīgas patriciātu.

Viduslaiku Rīgas trešo šķiru veidoja “nevāci”, ko vienkārši varētu apzīmēt par “latviešiem”, jo – kā to rāda Rīgas vēlākā vēsture – nevar būt šaubu, ka no latviešiem izauga šīs trešās šķiras lielākā daļa un tādējādi laika gaitā notika visu pārējo “nevācu” tautu asimilācija jeb pārlatviskošana.

Nevācu amati

Vietējie amatnieki neapšaubāmi strādāja Rīdziņas upes krastā jau sen pirms vācu ierašanās, par ko liecina arheoloģiskie izrakumi un daudzu vēsturnieku pētījumi.

Senajām lībiešu ciltīm bija gan pašiem savi rotkaļi, gan drēbnieki, gan apavu gatavotāji. Pēc Rīgas dibināšanas vietējie amatnieki, gan vēlāk par vāciešiem, sāka veidot savas organizācijas, lai aizstāvētu savas tiesības.

Vieni no Rīgas apmetnes pirmajiem iedzīvotājiem bija zvejnieki. Viņu pārtikas sagādnieku loma daudzus gadsimtus pilsētas dzīvē bija nozīmīga. Piemēram, hronists Indriķis par kuršu uzbrukumu Rīgai 1210. g. raksta: “Tomēr zvejnieki no visām Daugavas pusēm viņus (kuršus) redzēja, bēga uz Rīgu un paziņoja, ka seko karaspēks.” (XIV:5). Tātad tieši zvejnieku modrība glāba pilsētu, neļaujot kuršiem tās iedzīvotājus pārsteigt nesagatavotus.

Paši savā zvejnieku amata brālībā Rīgas zvejnieki bija apvienojušies, liekas, jau 13. gadsimtā. Amatu brālības statūtu jeb šrāgu vecākais eksemplārs radies 1581. gadā. Tomēr tas nav oriģināls, bet gan noraksts no kāda vecāka – 1403. g. – dokumenta, kurš līdz mūsu dienām diemžēl nav saglabājies. Zvejnieku brālības statūti pēc satura ir ļoti tuvi citiem 13. un 14. gs. Rīgas iedzīvotāju ģilžu statūtiem. Tajos nav nekas teikts par profesionāliem jautājumiem, toties minēti noteikumi par ģildes locekļu apbedīšanas kārtību, savstarpēju palīdzību, uzvedību sanāksmēs un

Viegli tek man laiviņa,
Caunu ādu pielādēta;
Pretim nāca Rīgas kungi,
Siekim naudu mēridami.

1773, 11385, Tāsi

Visi Rīgas pulksteniņi,
Visi gauži noskanēja:
Vakar slika Daugavā
Divi simti airējiņu.

LD 30691, I, Nereta

Vēverīti, vēverīti,
Aud man dreļļu paladziņus:
Trīs gadiņi tautu dēls
Rīgā gultu kaldināja:
Zelta stabi, vara grīda,
Sudrabiņa pakāpieni.

828, 16229, Druvienu

Smalki vērpu ratiņā,
Rīgā devu vēveram;
Piecus smalkus, garus kreklus
Saujiņā salociju.

1173, 1416, Lēdmane

dzīrēs, kā arī par jaunu biedru uzņemšanu. Tā, piemēram, par neierašanos amatu sanāksmēs un dzīrēs bijis paredzēts sevišķi augsts sods – 6 mārciņas vaska (ja bijis jānāk mazāk par 2 jūdžēm). Sanāksmes bijušas paredzētas laikā, kad pavasarī atsākusies zveja.

Par to, ka Rīgas zvejnieku amata brālībā bijuši galvenokārt latvieši un lībieši, liecina fakts, ka šī organizācija nekad nav tikusi uzņemta ne Lielajā, ne arī Mazajā gildē. Spriežot pēc organizācijas vadītāju jeb vecāko uzvārdiem statūtu 16. un 17. gs. norakstos, Rīgas zvejnieku brālība šai laikā bijusi tīri latviska. Nav grūti rakstītajos uzvārdos, vismaz to lielākajā daļā, konstatēt latvisku cilmi – Rudzītis, Soģis, Pirkstiņš, Kliņķis, Vēršelis, Dibens, Kļaviņš, Rausis, Dotiņš, Pakulausis, Bigulis, Veģis.

Lielākajai daļai zvejnieku 14. gs. pilsētā pieredējuši gruntsgabali un nami, tātad viņi bijuši pilntiesīgi namnieki. No pilsētas kancelejas ierakstiem konstatējams, ka visvairāk zvejnieku dzīvojis Alksnāja un Audēju ielā, kā arī pie kurpnieku vārtiem, t. i., Kaļķu ielā un Jēkaba ielā, tātad pilsētas nomalēs.

Par zināmu šā laika Rīgas zvejnieku–namnieku pārticību liecina pilsētas pārvaldnieku grāmatā ierakstītie zvejnieku aizdevumi – līdz pat 4 mārciņām sudraba, kā arī fakts, ka 14. gs. atsevišķi zvejnieki nomājuši pilsētas aizsargmūru torņus, izmantojot tos par noliktavām.

Spriežot pēc pilsētas kancelejas grāmatām, zvejnieki par namniekiem bijuši tikai līdz 15. gadsimtam. Vēlākie Rīgas dokumenti liecina, ka zvejnieki dzīvojuši galvenokārt Pārdaugavā un uz Daugavas salām.

Lai kā ienācēji vāci centās ikvienā nozarē nostāties pāri iezemiešiem, tas neizdevās. Lielā daļā amatu latvieši tomēr iekļuva un, ja arī ar savu prasmī ne gluži viņus pārspēja, tad atradās līdzās vācu meistariem, veidoja paši savas organizācijas un veiksmīgi konkurēja ar vāciešiem.

Starp šādiem amatiem vispirms minami linu audēji, kas bija sens vietējo cilšu nodarbes veids, tāpēc sasniedzis jau tik augstu meistarības pakāpi, ka vāci to nekad tā arī nespēja panākt.

Linu audēju pirmās šrāgas apstiprinātas 1458. gadā. Amatā bija gan vīrieši, gan sievietes, arī mielastos visi piedalījās ar sievietēm un vīriem. Ja sieva svarīgu iemeslu dēļ nevarēja mielastā piedalīties, viņai piesūtīja mājās četras krūzes alus. Ja kāds zellis, kas atradās uz laukiem, saslīma un vēlējās atgriezties pilsetā, tam bija jāaizdod ceļa nauda. Tam, kas gribēja iestāties amatā, bija jāklūst par namnieku, viņam bija jādod divas mucas alus, sutināts cepetis, viens šķiņķis un maize pietiekamā daudzumā.

Nākamajās, 1544. g., linu audēju šrāgās jau mēģināts kārtot vācu un latviešu attiecības profesionālos jautājumos. Tajās skaidri formulēts, ka amata locekļi ir gan vācieši, gan latvieši, bet nav igauni un leiši, kurus nedrīkst amatā uzņemt ne par mācekļiem, ne zeļļiem, ne meistariem, tomēr galvenais motīvs bija nevis nacionālais, bet gan saimnieciskais – cenšanās norobežoties no liekas konkurences. Meistaru skaits nedrīkstēja pārsniegt 30. Amatā nevarēja uzņemt nevienu, kas nebija pie šejienes meistara nostrādājis trīs gadus par zelli, un tam pie iestāšanās amatā jādod mielastam viens šķiņķis, divi gabali žāvētas gaļas, divas cūkgaļas desas, pusvērsis, par vienu mārkū maize, trīs mucas alus un jāiemaksā 5 mārkas nauda.

Meistars nedrīkstēja izbraukt darbā uz laukiem, ne arī turp sūtīt zelli. Katram meistaram drīkstēja būt 3 stāvi: pašam, zellim un māceklim. Atraitne varēja amatu paturēt. Vecākajam zellim bija piešķircība iestāties amatā.

17. gs., pieteicoties amatā, bija jāmaksā viens dālderis amata kungam, eltermanim, un vecākajiem – 15 mārkas. Mielasts un iepirkšanās nauda – 20 dālderu. Ja amata meistara dēļ apprecēja otra amata meistara meitu, tas

Kur tu skriesi, balodīti,
Ar tiem vaska spārniņiem?
Skriešu Rīgā pārdot linus,
Pirkšu zelta grezdentiņu.

556, 13701, Umurga

MĪKLA

Rīgas stīpa,
Šās zemes muca. —
Gredzens pirkstā.

1730, 24288

ATTAPĪGIE PIEBALDŽĒNI

Agrākos laikos piebaldžēni audzējuši ļoti daudz āžu. Rudeņos lielus pulkus dzinuši uz Rīgu. Āžu dēļ vien piebaldžēnus jau nu varējis pazīt. Kas uz Rīgu dzinis lielu baru āžu, tas jau bijis piebaldžēns.

Kādu reizi arī divi piebaldžēni dzinuši vāgiem piesietus āžus, lielu pulku. Divi kungu dēli nostājušies ceļa malā, smējušies par piebaldžēniem un sākuši pēdīgi blēt kā āži, iznerrodami piebaldžēnus. Viens piebaldžēns piegrūdis otram pie sāniem un teicis:

“Andž, brāl, redz, kur divi āžēni. Ej piedzen klāt, citādi apmaldīsies nezin ku!”

Otrs piebaldžēns paņēmis striķi un gājis uz kunga dēliem. Tie nobijušies, ka dullie piebaldžēni piesiešot šos pie vāgiem un arī dzišot uz tirgu pārdot, laiduši Jekas vaļā. No tās reizes viņi piebaldžēnu negājuši nerrot.

479, 2303, Lubāna

maksāja pusi minētās summas, bet, ja kāds apprecēja meistara atraitni, bija jāmaksā 15 dālderī. Varēja arī iepirkties pusmeistaros ar 2 stāviem vai 1 stāvu. Priekšroka tika dota vietējiem zēļiem.

Mācāmos puīšus pieņēma amatā uz trim vai četriem gadiem, un tiem bija jāatrod galvotāji, kas atbildētu par zaudējumiem, ja māceklis aizbēgtu pirms laika. Pēc mācību laika amata tiesa māceklim izdeva apliecību, un viņam bija jānodod amatam muca alus un 3 mārkas naudā.

Zēļi, kas nokalpojuši 2 gadus, trešajā gadā varēja pieprasīt uzņemšanu meistaros. Ja zellis strādāja savā maizē, viņš saņēma pusi no nopelnītā, ja meistara maizē, tad ceturto daļu, ja pilsētnieku mājā, tad – trešdaļu.

Atraitne drikstēja sava vīra amatu turpināt, tikai nedrikstēja pieņemt mācekļus.

Linu audējiem zivju tirgū bija pašiem savs galds, kur tie pārdeva savus audeklus. Par šo galdu viņi maksāja pilsētai 30 mārkū gadā. Eltermanis ar vecākajiem katru mēnesi apstaigāja visas darbnīcas un pārbaudīja, vai audekls pareizi noausts.

Linu audējiem bija arī savi pienākumi kara laikā. Pirms Rīgas ieņemšanas 1621. g. viņi bijuši labi apgādāti ar bisēm (musketēm) un aplenkuma laikā “stāvējuši kā godīgi vīri pret ienaidniekam, neviens nav lecis atpakaļ vai bēdzis”, bet toreiz arī daudzas musketes pazudušas un amatam palikušas tikai kādas 15. Rāte pavēlējusi iegādāties katram savu kara rīku, bet tie, kas to nespējot, varot lietot amata musketes.

Visi linu audēji iedalīti 4 rotās, ievēlēti 4 rotmeistari, kas kara lietas saprata, un tiem bija jāapmāca amata zēļi un pieaugušie mācekļi. Jānos visiem linu audējiem lika ierasties uz manevriem un pārbaudī, kā viņi māc apieties ar musketēm, garajām bisēm un pīķiem. Linu audēji bija atsvabināti no noziedznieku pavadīšanas uz soda vietu, un tie nepiederēja pie pilsētnieku rotām.

Naudu no amata lādes drikstēja izlietot tikai tādām kopējām vajadzībām, kā labības un kara rīku pirkšana, naudu drikstēja izņemt tikai vecāko, kasiera un skrīvera klātbūtnē, kam tas bija jāpieraksta. Par šo darbu skrīveris ik gadu saņēma 20 mārkas no kopējās kases un vienu pāri kurpju. Arī eltermanim ik gadu pienācās atalgojums par rūpēm visu labā – 18 mārkas un viens pāris kurpju, eltermaņa saimniecei – viens pāris tupeļu, kā arī amata tiesnesim viens pāris kurpju. Pēc amata locekļu saraksta, šķiet, meistarū vidū vāciešu nav bijis. Ap 16. un 17. gs. miju audējs par 100 olekšu rupja auduma pagatavošanu no pasūtītāja materiāla saņēma 18 grašus, bet par 100 olekšu linu auduma noaušanu – 3 zlotus.

Arī virvju vijēju amats pilnībā bija latviešu rokās, kaut piederēja pie privileģētajiem amatiem.

Izsenis latviešiem tuva nodarbošanās bija koku apstrādāšana. Šai nozarei piederēja arī mucenieki, virpotāji, galdnieki, ratnieki utt. Alus nesēju saraksts rāda, ka latviešu mucenieki 15. gs. vairs nav retums, kaut arī 14. gs. vācieši centās no latviešiem šajā amatā norobežoties. 1581. g. šrāgās vairs nekas nav teikts par aizliegumu pieņemt mācībā latviešus. Jādomā, ka arī 14. gs. aizliegums šajā ziņā palicis tikai uz papīra.

Ratnieku amats nodibinājies vēlu – tikai 1635. g., viņu šrāgas gan nav saglabājušas. 1600. g. par Jezuītu ordenim izgatavotiem ratiem ratnieks saņēmis 1 zlotu un 1 grasi. Tas šķiet ļoti lēti. Jo tajā pašā laikā par strūgas izgatavošanu prasīti 7–9 zloti. Jādomā, ka rati bijuši vienkārši, bet strūga – liela un gana sarežģīti iekārtota, ja jau starpība apmaksā tik ievērojama.

Latviešiem bija pašiem savi drēbnieki, jo vāci un “nevāci” tolaik gērbās atšķirīgi, katrs pēc savām tradīcijām un modes izpratnes. 1576. g. drēbnieku šrāgās latviešu drēbnieki nosaukti par vecdrēbniekiem, tātad tie no sākuma bijuši

pārsvārā un radušies pirmie. Līdzīgi bija ar kurpnieku amatu. 1615. g. apstiprināja divu kurpnieku amatu – vācu un latviešu – šrāgas, kas bija diezgan līdzīgas. Kā viens, tā otrs paredzēja stingrus uzņemšanas noteikumus, tā norobežojoties privileģētā cunftē. Pēc mācību beigšanās māceklim bija jāsamaksā meistaram 20 mārkas. Ģērētas ādas meistars varēja pārdot tikai sava amata locekļiem. Ikviens pilsētas iedzīvotājs un sīktirgotājs drīkstēja pārdot tikai vietējo amatnieku taisītu zābakus. Latvieši nedrīkstēja uz tirgu nest vienā reizē vairāk par diviem pāriem, un viņiem bija atļauts tirgū uzturēties tikai līdz plkst. 8.00, ziemās līdz 9.00. Arī krievu pārdotavas Krievu ielā nedrīkstēja ar zābakiem tirgoties, izņemot poļu zābakus. Zirga ādu nedrīkstēja lietot ne virsādei, ne zolēm.

Latviešu amatam bija savs eltermanis ar palīgiem, noteikumi tādi paši kā vācu amatos: viņus tāpat nozvērināja un kara gadījumā viņiem ar ieročiem rokās bija jāierodas Smilšu tornī. Latviešu kurpnieku skaits bija noteikts ne vairāk par 6, lai gan jau tobrīd īstenībā bija 13, tādēļ jaunus meistarus nedrīkstēja uzņemt. Tomēr latviešu kurpnieku skaits strauji pieauga. 1709. g. to bija jau 37. Arī pašā vācu kurpnieku amatā nav bijis iespējams izpildīt noteikumus par latviešu neuzņemšanu. 1709. g. šajā amatā strādāja vesela virkne latviešu.

Arī kažokniekiem Rīgā bija divi amati – krievu un vietējais. Tā kā kažokādas bija viena no svarīgākajām precēm, kas vairumā ienāca no Krievijas, tad Rīgā uzturējās krievu kažokādu tirgotāji, kas sagatavoja ādas tālākam eksportam, kā arī apgādāja vietējos kažokniekus.

1513. g. šrāgās ir paredzēta arī latviešu mācekļu uzņemšana, turklāt ar atvieglotiem noteikumiem, jo latviešu māceklim par mācību bija jāmaksā 3 podi vaska.

Interesanti ir nosacījumi, kā 17. gs. iegūt kažoknieka meistara nosaukumu. Ja meistara

Jāsim brāļi, mēs Rīgā,
Pie tiem Rīgas kalējiem:

Kalējiņi, bāleliņi,
Akaustiet kumeliņ'!
Apkaustiet kumeliņu
Dimantiņa pakaviem,
Dimantiņa pakaviem,
Sudrabiņa nagliņām.
Es izjāju cauri Rīgu,
Man guntiņas nevajag:
Man to šķīla kumeliņš
Dimantiņa pakaviem.

1730, 5638, Odziņa

BĒRNA MUTE

Enkurnieku mājas bij ieslavētas visā pagastā kā skopēdājas. Tur šogad šuvās drēbnieki. Tie blakus nolīgtai maksai saņēma arī ēdienu. Pusdienas laikā redz Mačs, jaunākais no drēbniekiem, ka saimnieka mazais Pēterītis noskatās visai noslēpumaini uz drēbniekiem, kuri ierauj pusdienas maltīti: cūkas gaļu ar zirņiem. Tā kā drēbnieki domā, ka mazais grib arī piedalīties pie viņu gārdumiem, tie uzaicina: "Nāc, Pēterit, iekod arī tu!" Un kad tas, vairākkārt aicināts, atteicas un negrib arī projām iet, nedz uzdot neēšanas iemeslus, beidzot dzird arī tielēšanās pamatu: "Nedību, vepīts spādzis!" ("Negribu, vepritis sprādzis!")

"Nedeļa", 1924. g. 10. oktobri.

843.

Divi zemnieki nāk no tirgotavas. Viens no tiem nes kādu ādas gabalu.

Pirmais zemnieks: "Cik aizmaksāji par to ādu?" — Otrs zemnieks: "Sešdesmit kapeikas." — Pirmais: "Tas ir par dārgu! — Es pirkto ādu pilsētā, aizmaksāju gan vienu rubli un divdesmit kapeikas, bet tad man ar bija divreiz tik liels gabals."

K. Jansons, no Vecpiebalgas.

Latvju tautas anekdotes. 3. sēj. R., 1929.

MĪKLA

Rīgā dzimis, Rīgā audzis,
Nāk uz laukiem spogoties. —
Arklis, atsperecēšas.

949, 799, Mežinieki

Būmaņi, būvējuši vienu māju Rīgā. Ka māja bīsi jau gatava, ta nākusi viena balta sieviete un prasīši:

"Vai Rīga jau gatava?"

Būmaņi sacīši, ka vē nēsot. Ta sieviete novaidīsies un pazudusi, sacīdama:

"Sīmtu gadu nogulēju, vē simt gadu jāgul."

Būtu būmaņi sacīši, ka Rīga gatava, tad sieviete Rīgu noslīcinātu.

207, 410, Aumeisteri

dēls vai zellis gribēja precēt meistara meitu vai atraitni un kļūt par meistaru, tam jāielūdz amata meistarus ierasties pie viņa. Tad tas parāda savas ādas un pacienā meistarus ar divām pudelēm vīna un sviesta kriņģeļiem, pēc tam ar pusdienām, kurās ir trīs ēdieni: žāvētas zivis, vērša gaļa ar plūmēm un teļa cepetis, arī olas un vīns, cik amata meistari vēlas.

Pēc 14 dienām viņš uzrāda jau gatavās ādas un atkal pacienā ar divām pudelēm vīna un sviesta kriņģeļiem.

Pēc četrām nedēļām viņa kažokādu izstrādājumiem jābūt gataviem, tad viņš atkal uzaicina amata locekļus, uzrāda meistariem darbu un cienā tos ar trīs ēdienu pusdienām. Cienāšana turpinās trīs dienas, un kandidatam uz meistara amatu jāstagādā muca vīna un teļš. Otrajā dienā viņš sagādā ēdienu, cik vien labu var dabūt, iemaksā amatam 25 Alberta dālderus, tad tam ir jāizdzer sudraba kauss. Trešajā dienā viņš ielūdz amata meistarus, cienā tos ar pāris pudelēm spāņu rūgtā vīna, drusku maizes un pusdienās ar vīna zupu, teļa galvu, zivīm un vīnu, kamēr vien no mucas tek un vēl kāds meistars ir palicis.

Meistara darbs – kažoks – jāizgatavo no 204 ādiņām 7 rindās.

Par māju celšanu Rīgā gādāja divi amati: namdari un mūrnieki. Tās bija divas lielas un plašas amatnieku nozares – gan vācu, gan nevācu. Turklāt latviešu amatnieku gandrīz vienmēr bija krietni vairāk. 1709. g. latviešu mūrnieku amatā bija 11 meistaru, bet namdaru – 53, turpretī vācu amatnieku sarakstos, ko iesniegusi Mazā ģilde 1700. g., bija 3 vācu mūrnieki un neviena namdara. Tādējādi Rīgu cēluši latvieši.

Jaunajās šrāgās, ko mūrnieki saņēma 1546. g. 15. novembrī, starp citu teikts, ka meistara atraitne var palikt amatā un tai jāmaksā 2 šiliņi; ja tā grib piedalīties mielastos, tad – 3 šiliņi. Mācekļus pieņem meistars ar eltermaņa atļauju, bet drīkst pieņemt tikai vienu

mācekli. Tam jāmacās četrus gadus, tad tas tiek par pušzelli, un meistars var pieņemt jaunu mācekli. Par darbu meistars saņēma dienā 12 šiliņus, brokastis un 3 šiliņus alum; zellis saņēma 1 vēderiņu, brokastis un 3 šiliņus alum, mācekļi – 6 šiliņus, brokastis un 2 šiliņus alum. Darbs ar pusdienas pārtraukumu ilga no plkst. 4 rītā līdz plkst. 6 vakarā. No soda naudām bija jānodod baznīcai 20 mārkas un jāmaksā arī pilsētai.

1598. g. tika kapitāli izremontēta Jēkaba baznīca. Par jumta labošanu, torņa remontu un tur uzstādīto gaili meistariem samaksāti 43 zloti un 18 graši. Cik meistarū strādājuši pie šiem darbiem un cik ilgi remonts ildzis, aprēķinā nav minēts.

Mūrnieku sabiedrisko stāvokli atspoguļo mūrnieku meistarū vecākā Sprinģa apbedīšana Jēkaba baznīcā.

Vecākais Sprinģis bija to latviešu karavīru vadītājs, kas 1576. g. piedalījās Lielvārdes apelenkumā un noslika. Viņa liķi pārveda uz Rīgu un apglabāja Jēkaba baznīcā. Izdevumus par šīm bērēm pilsēta ņēma uz sava rēķina, un tie ierakstīti zemes fogta grāmatās 1578. gadā. Par akmeni izdotas 2 mārkas, kapa izrakšana – 1 mārkā 12 šiliņi, par zārku – 5 mārkas, 6 mācītājiem un 2 skolotājiem – katram 24 šiliņi, katram skolniekam 1 šiliņš – kopā 4 1/2 mārkas; par zvanišanu – 4 mārkas, zvaniķim dzeramnauda – 24 šiliņi, visi izdevumi kopā – 26 mārkas 6 šiliņi. Tātad Sprinģi apglabāja baznīcā, to pavadīja 6 mācītāji, 2 skolotāji un 172 skolēni. Tik lepnas bēres latviešu cilvēki vēlākos laikos vairs nepiedzīvoja.

Rāte ļoti uzmanīgi sekoja, lai celtniecība Rīgā nesadārdzinātos, lai namdarū un mūrnieku amats nebūtu sevišķi dārgs un lai šie amatnieki nepelnītu vairāk par citiem. Tāpēc amatus stingri reglamentēja un kontrolēja. Mūrnieki un namdarī pēc savas izpeļņas un nodevām arvien tika ierindoti tajos amatniekos, kas pelnīja vismazāk. Kādā 16. gs. rīkojumā

Visi saka, visi saka:
Taisiet cīsas, ej't gulēt!
Tā vārdiņa nesacīja:
Ēdisim vakariņas!

*

Ēsti grib, dzerti grib
Mans mazais vēderiņš;
Vai ar dziesmām piedziedāšu
Savu mazu vēderiņu?

*

Ēdat, bērni, knapojat,
Tēvs pārdeva kažočiņu,
Māte baltu vilnainīti,
Pirka rudzu puspūrti.

*

Viru, viru putriņu,
Trīs milti katlā.
Ko došu kalpam,
Ko kalpa bērniem?

Izcepšu reņģīti
Skalgana galā,
To došu kalpam,
To kalpa bērnam!

*

Sieva rauda, bērni raud,
Bez putraimu kāpostīņi!
Neraud, sieva, nekauc, bērni,
Rīgā pilni spīķerīši!

Rainis. Humors un satīra. Kopoti raksti. 7. sēj.
R., 1979, 186.–187. lpp.

Rīgas mūrnieku un akmeņkaļu amata veidlapa.
19. gs. 70. gadi. K. J. Felsko litogrāfijas fragments.

Tec, laiviņa, skaldī jūru
Rīgai mastu lūkoties;
Tu lūkosi mastu koku,
Es zēģeļu audējiņu.
Rīgā auga mastu koki,
Tur zēģeļu audējiņa.

LD 13996, Saka

noteiktas zeļļu iepirkšanās naudas amatā:
zeltkaļiem 15 dālderu, kažokniekiem – 16,
balbieriem – 20, maizniekiem – 8, galdnie-
kiem – 9, drēbniekiem – 10, kurpniekiem –
10, mūrniekiem – 4, muciniekiem – 8, kalē-
jiem – 15, zamša ādas izstrādātājiem – 8,
jostniekiem – 6, stikliniekiem – 10, auduma
piegriezējiem – 10, kaņepāju vērpējiem – 10,
virvju vijējiem – 5, linu audējiem – 8, kannu
lējējiem – 10, namdariem – 5, miesniekiem –
10, sedliniekiem – 8 dālderu.

Iepirkšanās naudas apjomu noteica ciešā sais-
tībā ar izpeļņu konkrētajos arodos.

Runājot par celtniecības nozari, nekādā ziņā
nevar nepieminēt ķieģeļu un kaļķu ceplūs,
kas ap Rīgu tieši pilsētas celtniecības vajadzī-
bām saradās jau 13. gadsimtā. Latvijā pirms
vācu iebrukuma mūra ēkas vēl necēla. Pirmās

mūra ēkas būvēja no laukakmeņiem, taču drīz vien sāka izgatavot arī ķieģeļus. Tos izmantoja gan ēku, gan paša Rīgas mūra celtniecībā.

Ķieģeļniecās parasti strādāja meistars un brīvs, algots darbspēks, arī zemnieki. Darba diena bija gara – tā ilga no 12 līdz 15 stundām, darbs bija ārkārtīgi smags, tāpēc tas pilnībā atradās latviešu rokās. Diemžēl ziņas par šo ceplu darbu saglabājušās ļoti fragmentāras. Pārdaugavas ķieģeļu ceplī 17. un 18. gs. mijā meistars sev aprēķināja 15 dālderus mēnesī jeb 48 grašus dienā ar dažādām papildpiemaksām. Nekvalificēto strādnieku alga mainījās atkarībā no sezonas. Par dienas darbu no maija līdz septembrim maksāja 21–24 grašus dienā, no septembra līdz novembrim 18 grašus, bet ziemā – 15 grašus. Sezonas laikā nereti strādāja arī pa nakti. Par nakts darbu maksāja 24 grašus.

Ķieģeļi bija ļoti pieprasīts un dārgs būvmateriāls. 1578. g. 100 ķieģeļu maksāja 2 mārkas (1 pūrs rudzu šajā laikā maksāja 2,8–3 mārkas); 1641. g. 100 ķieģeļu maksāja 9 1/4 mārkas, 1728. g. 1000 ķieģeļu cena bija 2 rbļ., arī – 8 dālderī. Salīdzinājumam – 1000 kārniņu maksāja 12–14 rubļus. Augstas šo materiālu cenas saglabājās arī 19. gs. – 1000 ķieģeļu maksāja 8–10 rbļ., 1000 kārniņu 12–15 rubļus. Tā kā no ārzemēm vestie ķieģeļi bija vēl dārgāki, tad vietējie vienmēr bija pieprasīti un ķieģeļu ceplī maksimāli noslogoti. Smago darba apstākļu dēļ tajos nereti trūka darbspēka, tāpēc piesaistīja apkārtējos zemniekus.

Rīgas Pārdaugavas ķieģeļceplā strādnieku algas 17. gs. beigās un 18. gs. sākumā bija apmēram tādas pašas kā cunftīgo amatnieku zeļļu algas. Piemēram, ratnieka zellis dienā saņēma 15 grašus, tāpat dzirnavnieka zellis. Tomēr jāņem vērā, ka amatnieku zeļļi 17. gs. parasti dzīvoja meistara uzturā un pajumtē, bet ķieģeļceplu strādniekiem par sevi bija jāgādā pašiem. Turklāt, beidzoties sezonai, daudzi strādnieki darbu zaudēja.

Darbs nebija vieglāks arī akmens lauztuvēs un kaļķu cepļos. To pārtrauca tikai liela sala laikā. Akmens lauztuvēs strādniekiem 17. gs. maksāja 27 grašus par dienu. Strādāja no saules līdz saulei. Arī kaļķu cepļos algādži saņēma 4 mārkas jeb 27 grašus par dienu vasaras mēnešos, rudenī – 3 mārkas jeb 21 grasi; jauniešiem arī vasarā maksāja 3 mārkas, bet rudenī 2,5 mārkas.

Kad akmens lauztuvēs trūka darbspēka, bet akmeņi bija steidzīgi vajadzīgi, Rīgas rātes kases kolēģija praktizēja zemnieku parādu atstrādāšanu akmens lauztuvēs. Zemniekam par 1 pūru sliktas kvalitātes rudzu bija jānostrādā 4 līdz 5 dienas pie akmeņu vešanas. Dienas norma bija ļoti augsta – ar zirgu jāaizved 25–30 asis akmeņu, tikai tad viņam ieskaitīja parāda dzēšanai 5 mārkas par dienu. Vezuma kaļķu aizvešana uz Rīgu maksāja 4–6 mārkas (vezumā 5 maisi).

17. gs. otrajā pusē 1 lasts kaļķu maksāja 1 1/2 Alberta dālderī, cements bija dabūjams par 3/4 Alberta dāldera mucā.

Stiklinieki noorganizējās amatā tikai 16. gadsimtā. Amata dibināšana notika 1539. g., bet pirmās šrāgas uzrakstītas 1541. gadā. Šo šrāgu ievadā stiklinieki atzīmēja, ka tiem esot grūti dabūt cilvēkus savā amatā, un tie paši nekārtīgi strādājot. Tas norāda, ka vēl 16. gs. Rīgas dzīve ne visai saistīja ārzemju zeļļus, un tādēļ gribot negribot bija amata rindas jāpaplašina ar vietējiem latviešiem. Stiklinieku amats bija jāamācās četrus gadus un vēl pēc tam par zelli jākalpo trīs gadi. 1563. g. augustā stiklinieki ziņoja rātei, ka stikla un svina cenas esot ļoti cēlušās: pirms 12 gadiem partija stikla maksājusi 30–35 mārkas, tagad jāmaksājot 50–65 mārkas, un tie pārdošot olekti flāmu stikla par 4 mārkām, olekti Hesenes stikla par 2 mārkām; flāmu rūts ielikšana maksāšot 4 šiliņus, Hesenes – 3 šiliņus.

Rīgā saplūda dažādas izejvielas, kas bez apstrādāšanas un šķirošanas tālāk nebija sūtamas. Tie bija lini, pelni, tauki, vasks u. c.

mantas, kas nāca no Krievijas, un pirmām kārtām jau koki un labība. Arī sāls un siļķes, kas nāca no Eiropas, bija jāiesaiņo. Šo darbu uzņēmās latviešu ekspedīcijas amati: liģeri, sāls nesēji un kaņepāju kūlēji, kas veica ne tikai visus kraušanas, svēršanas un glabāšanas darbus, bet kam bija jāapstrādā un jāizšķiro eksporta materiāli.

Linu apstrādi veica īpašs kaņepāju kūlēju amats, kas 16. gs. beigās atdalījās no liģeru amata. Laikā, kad nebija linu, ko apstrādāt, šie cilvēki veica arī liģeru amatu, t. i., piedalījās preču transportā un svēršanā.

Liģeru uzdevums bija sagādāt eksportam labību, kas parasti glabājās Rīgas māju bēniņos. Tā sauktie pelnu liģeri nodarbojās ar pelnu apstrādāšanu un šķirošanu, jo pelni bija viena no Rīgas plašākajām eksportprecēm. Bija arī īpaši siļķu liģeri, kas šķiroja un saiņoja siļķes. Liģeri šķiroja un sagatavoja eksportam arī sveču taukus. Sāls nesēji nodarbojās ar sāls mērīšanu un saiņošanu.

1642. g. radās domstarpības starp liģeriem un sāls nesējiem. Pēdējie izmantoja savas senās tiesības uz pelnu un darvas transportu, kad vēl liģeri nebija atdalījušies. Strīds beidzās ar izlīgumu, ka sāls nesējiem paliek tiesības pienest pelnus svariem un aizgādāt atkal prom, bet pie svēršanas jāpalīdz liģeriem. Šis izlīgums nestājās spēkā, un liģeri pilnīgi izspieda sāls nesējus no pelnu transporta darbiem, par ko liecina 1679. g. revidētā liģeru atalgojuma likme.

Maksu par liģeru pakalpojumiem pie preču transporta aprēķināja par gabaldarbu. 1679. g. tika revidēta vecā takse un noteikts, ka par 1 mucas potašas izkraušanu no strūgas un nosvēršanu jāmaksā 15 graši, par nogādāšanu uz šķūni – 1 1/2 graša, par 1 birkava pelnu nogādāšanu uz kuģi – 4 graši.

Preces pa Daugavu pārvadāja pārcēlāju amats, galvenokārt tās meža preces, kas nebija domātas eksportam, bet nereti arī eksporta kokmateriālus, taču tikai tādā gadījumā, ja

kokšķirotāji un enkurnieki netika ar darbu galā.

Maksa par pārcēlāju pakalpojumiem bija atkarīga no pārvadājamās preces un no tā, kurp tā tika transportēta. Piemēram, pēc 1664. g. likmes par 1 mucas "vītola" pelnu transportu bija jāmaksā 6 graši, par 1 kravas ozolkoku pārvešanu no Krūzraga vai salām uz pilsētu – 9–48 graši.

Svarīgāko eksportpreču apstrādāšanai un šķirošanai bija ārkārtīga nozīme Rīgas tirdzniecībā. Ar to radās iespēja no Rīgas izvest jau noteiktas kvalitātes precī, kas ļoti cēla Rīgas tirgotāju prestižu. Rīgas žāvētie un šķirotie rudzi bija plaši pazīstami, tāpat bija ar liniem, pelniem un sveču taukiem. Rīgas preču labā slava bija latviešu amatu nopelns.

Rīgas rāte stingri turējās pie principa, ka visām svarīgākajām eksporta precēm jāiet caur latviešu amatu rokām. Tas ne tikai deva vienmērīgu kvalitāti, bet nodrošināja arī rātes kontroli pār visu Rīgas ārzemju tirdzniecību. Līdz ar to bija vieglāk ievākt nodokļus. Tirgotāji un viņu cilvēki pie svēršanas netika. Svēra latviešu amati, kuru pārziņā bija noliktavas, tātad varēja viegli ievākt ziņas par dažādu preču krājumiem Rīgā.

Šie amati bija lielākie Rīgā. 1709. g. liģeru amatā bija 119 vīru, kaņepāju kūlēju amatā – 99 vīri, skaita ziņā tikai nedaudz atpalika sāls nesēju amats. Šais amatos ietilpa nevis vienkārši strādnieki, kā nereti uzskata, bet īsti amata saimnieki, kas plaši izmantoja algoto darbaspēku. Šiem amatiem lielākā atšķirība no pārējiem bija to arteļa raksturs ar solidāru atbildību.

Visi šie amati bija zvērināti.

1722. g. tika iztiesāta apsūdzība par dažiem sāls nesējiem, kas nozaguši maisu sāls. Vainīgo Simonu Apsi izslēdza no amata, lika viņam pusstundu ar zagto maisu nostāvēt pie kauna staba, sodīja ar 15 pātagas sitieniem un uz pusgadu ieslodzīja cietumā.

Ar kokiem nodarbojās latviešu enkurnieku amats. Viņi pludināja un novietoja kokus, tos šķiroja mastu šķirotāju un mucu koku šķirotāju amati, bet kokus zāģēja koku zāģētāju amats. Visus šos darbus veica latvieši. Ar mantu transportu tirdzniecībā nodarbojās pārcelāju amats, važonu amats un loču amats, kas arī pilnībā bija latviešu rokās.

Pārcelājumiem bija divējāds uzdevums: izpildīt cēlāju amatu pār Daugavu un arī pārvest preces uz krastu no kuģiem, kas parasti noenkurojās Daugavas vidū. Viņu darbs tika sīki regulēts ar taksēm un instrukcijām. Šo, t. s. "ūdens" amatu nozīme sevišķi pieauga 17. un 18. gs., kad koki kļuva par vienu no svarīgākajām eksportprecēm. Vienus no dārgākajiem pakalpojumiem šajā laikā sniedza mastu šķirotāji:

Gads	Masta izvilšana no ūdens, šķirošana un novietošana krautuvē	Masta apstrāde	Aptēšana		
			četrstūrains	astoņstūrains	sešpadsmitstūrains
1709	5–40 vērd.	6–30 vērd.	25 vērd.– 1 dāld. 20 vērd.	40 vērd.– 2 dāld. 20 vērd.	50 vērd.– 3 dāld.
1739	5–40 vērd.	6–30 vērd.	25 vērd.– 1 dāld. 20 vērd.	40 vērd.– 2 dāld. 20 vērd.	50 vērd.– 3 dāld.
1799	5–40 vērd.	6–30 vērd.	24 vērd. 1 dāld. 19 vērd.	39 vērd.– 2 dāld. 20 vērd.	49 vērd.– 2 dāld. 79 vērd.

Kā eksportprece mastu koki sevišķu nozīmi ieguva 17. gs. otrajā pusē, kad risinājās cīņa starp Holandi un Angliju par hegemoniju pasaules jūrās un tirdzniecībā. Galvenie kuģubūves koku noņēmēji Rīgā bija holandieši, kuru flote strauji palielinājās.

1670. g. mastu koki maksāja pat 70–80 dāld. gabalā. Taču 1681. g. tika likvidēts pāris tirgotāju monopols mastu koku tirdzniecībā, atļaujot ar to nodarboties jebkuram namniekam. Konkurences rezultātā cena kritās

līdz 20 dāld. par 1 mastu koku. Tā kā upes tuvumā augošie koki ātri tika izcirsti, tie bija jāmeklē tālāk, tāpēc mastu koku cena atkal pieauga.

Dēļus un baļķus tad vēl eksportēja maz, jo tie bija ļoti lēti.

Salīdzinot ar pārtikas, apģērba, celtniecības, eksporta preču un transporta nozarēm, pārējo Rīgas amatnieku skaits bija niecīgs, (nereti 2–6 amatnieki), kas pa lielākai daļai piederēja pie privilēģētiem amatiem, kuri savās rokās prata sagrābt un noturēt vadību. Tādi bija gan vācu, gan nevācu amati.

16. gs. amatiem izdevās norobežoties un pārņemt attiecīgo nozaru monopolu. Iekļūt mācekļos, zeļļos un pēc tam meistaros kļuva aizvien grūtāk. Tika pagarināts mācekļu un zeļļu mācību laiks, pieauga prasības pret meis-

tara darbu, krietni dārgāka kļuva iepirkšanās amatā. Zellis, kas sekmīgi izturēja grūto un dārgo meistara pārbaudījumu, kļuva par meistaru tikai tad, ja amatā atbrīvojās vieta, – pēc iepirkšanās naudas nokārtošanas un bagātīga mielasta sarīkošanas pārējiem meistariem. Tā iepirkšanās krāsotāja amatā 17. gs. maksāja 156 mārkas un mielasts 7 dālderus, cepurnieku amatā iepirkšanās maksāja 354 mārkas un mielasts – līdz 70 mārkām. Miesnieka amatā iepirkšanās nauda bija 43 dālderu

un mielasts izmaksāja 12 dālderus. Meistaru dēliem, iegātniem un znotiem šī maksa bija zemāka, dažos amatos tikai puse, arī citās prasībās nebija konsekvences.

Tāpēc paralēli gandrīz visiem amatiem visos laikos pastāvēja arī latviešu necunftīgie meistari jeb tā sauktie bitnieki, kas savus pakalpojumus sniedza krietni lētāk. Tā strādāja latviešu sudrabkaļi, kalēji, ādmiņi, jostnieki, kurpnieki, drēbnieki, audēji u. c. Cunftīgie meistari viņus nereti vajāja, liekot saviem zeļļiem izpostīt viņu darbnīcas vai citādi kaitēt to darbībai. Tāpēc pilsētā nereti izcēlās asas sadursmes starp "likumīgajiem" un "nelikumīgajiem" amatniekiem. Tomēr, lai kā šos latviešu meistarus vajāja, viņu skaits arvien pieauga, sagādājot organizētajiem amatniekiem nopietnu konkurenci.

Rīgas latviešu amatus, jau sākot ar 15., 16. gs., nekādā ziņā nevar pieskaitīt pilsētas iedzīvotāju zemākajam slānim. Tās bija uzņēmēju apvienības, kas izmantoja algotu darbaspēku. Taču latviešiem iekļūšana Rīgas namniekos no 16. gs. praktiski kļuva neiespējama. Rīgas vācieši viņus centās turēt dzimtļaužu stāvoklī. Rāte nicinoši paziņoja, ka tie esot pieraduši pie kalpu darba, un tādā tos arī izmantoja. Lai uzsvērtu latviešu amatu zemo stāvokli, daļu darbu viņiem lika veikt bez atlīdzības, proti, mastu šķirotājiem bija jāieliek un jānoņem plosta tilts, važoņiem jānovāc netīrumi, jātīra vaļņi un vārti, jāuzvelk un jānovelk lielgabali. Tāpat arī visi citi latviešu amati bija aplikti ar tamlīdzīgām, nepatīkamām pilsētas klausām. Politiskā beztiesība līdz pat 18. gs. 80. gadu vidum ārkārtīgi kavēja Rīgas latviešu topošās buržuāzijas saimniecisko aktivitāti. Virkne ierobežojumu un spaidu turēja latviešus pazemojošā stāvoklī un nedeļa iespēju no tā izkļūt. Smags trieciens Rīgas vāciešu privileģētajam stāvoklim bija 1785. g. pilsētu nolikums. Vācu privilēģiju aizstāvis, Rīgas maģistrāta ierēdnis Neiendāls savās piezīmēs rakstīja, ka jaunais pilsētas nolikums ienesis

tikai jukas, – katrs varot ierakstīties, kādā kārtā gribot, un baudīt visas privilēģijas. Darba cilvēku skaits samazinoties, jo ikviens varot kļūt par namnieku. Sevišķi sašutumu Neiendālā radīja tas, ka par namniekiem varēja kļūt "slinki zemnieki" un "citi salašņas" un ka Rīgā apmetas daudz krievu tirgotāju, kas viss esot ļoti kaitīgi tirdzniecībai un darbnīcu īpašniekiem.

Prieku cena

Vispār rīdziniekiem netrūka dažādi izprieku un svētku, taču senās Rīgas saviesīgās dzīves kulminācija bija Vastlāvji. Visplašāk un varēnāk tos svinēja Lielās gildes bagātie tirgotāji. 17. gs. sākumā Lielā gilde pat izstrādāja īpašus noteikumus, kā svētki svinami.

Vispirms jau septiņas nedēļas pirms Vastlāvjiem bija jāsanāk gildes pilsoņu sapulcei un jālemj, vai rīkot parasto Vastlāvju mielastu. Kad bija nolemts mielastu sarīkot, alus bija jābrūvē uz sava rēķina kārtibniekiem un vecākajam; tāpat viņiem uz sava rēķina jāriko mielasts otrdienā pirms Vastlāvjiem, – ne vairāk kā trīs ēdieni. Cepetis jāsgriežot mazos gabalos, lai ēstu cienīgi un neatļautos pārmērības. Nedrīkstot sviestu un sieru likt uz galda. Pēc ēšanas visiem jāmazgājas rokas, un tad jāpasniedzot viņiem cepumus, ābolus, bumbierus un riekstus. Uz šo mielastu mēdza uzaicināt visus rātskungus un rātes sekretārus, abus virsmācītājus, skolas rektoru un citas svarīgas amatpersonas. Trešdienas mielastu izdevumus sedza viens vai divi rakstveži, ko šim gadījumam speciāli izvēlēja. Tad līdzās rātei uzaicināja visus mācītājus, visus skolas skolotājus, medicīnas un jurisprudences doktorus un citas augstas personas.

Pirmdienā pirms Vastlāvjiem notika sanāksme, kurā ievēlēja jaunas amatpersonas, uzņēma jaunus brāļus, noklausījās sūdzības. Tad plkst. 14.00 ieradās rātskungi, kurus svinīgi

uzņēma ar degošām svecēm un apkalpoja četri speciāli nozīmēti ģildes locekļi. Pēc kungu aiziešanas vēl trīs reizes laida apkārt sudraba kausus, un tad eltermanis paziņoja, ka laiks iet mājās, lai nākot rit atkal.

Otrdien mielasts sākās plkst. 15.00. Tad vispirms paziņoja jauno brāļu vārdus, tie sniedza roku eltermanim un vecākajiem, pēc tam viņiem bija jādzēr lielais kauss. Tad sākās mielasts, kas ilga līdz pulksten deviņiem vakarā.

Trešdien turpinājās mielasts un kasieri saskaitīja izdevumus.

Ceturtdien uz mielastu uzaicināja sāls nesējus, viņu vecākajiem rokās bija baltas nūjas, un tie rīkoja, lai viss notiktu pēc vecā paraduma, viņus cienāja ar alu, siļķēm un citām zivīm. Kad sāls nesēji aizgājuši, cēla galdā to, kas vēl palicis. Pulksten astoņos vakarā, kad pēdējo reizi sudraba kauss gājis apkārt, paziņoja, ka neviens nedrīkst aiziet, kamēr alus nav izdzerts, un ar to beidzās Vastlāvju mielasts. Tomēr Vastlāvju īstais centrs bija Melngalvju nams, un svētku plaša svinēšana šajā namā bija ne tik daudz gavēņa ievads, cik vecā Jaungada sagaidīšana, kas tajos laikos sākās nevis janvārī, bet martā.

Par Vastlāvju svinēšanu un dejošanu Jaunajā namā min jau 1354. g. Jaunā nama (Melngalvju nama sākotnējais nosaukums) tirgotāju kompānijas šrāgas. Vastlāvju mielasta un turnīra noteikumi pieminēti jau 1416. g., bet ap 1500. g. jau bija izstrādāts vesels Vastlāvju svētku reglaments.

Melngalvji svētkiem sāka gatavoties decembra beigās, kad izvēlēja divus *šaferus*, kam jā rūpējas par alu un mielastu. Trīs nedēļas pirms Vastlāvjiem *šaferi* deva mielastu Jaunajā namā un tur uzlūdza eltermani ar vecākajiem un 20 jaunus zeļļus, kuriem bija jādanco. Eltermanis uzaicināja pēc mielasta muzikantus. Muzikanti saņēma šādu atlīdzību: trīs galvenie – kopā 15 mārkas un zirgu, divi bundzinieki – katrs 4 1/2 mārkas un zirgu.

VASTLĀVJI – ZVEJAS SVĒTKI

Zvejnieki senāk te, Mangaļsalā, bija sadalījušies zvejas draudzēs. Desmit vīru bija viena zvejas draudze. Te bija ieskaitīta arī kāda sieva vai zēns. No draudzes izvēlējās vienu stūrmani un vienu lenčmani. Tie gāja arī uz jūru līdz un bija kā rikotāji. Visa nauda, ko ieņēma par zivīm, glabājās pie stūrmaņa. Stūrmanis ar lenčmani bija tie, kas visu darīja un kārtoja arī krastā, pārdeva zivis, taisīja aprēķinus un izdalīja zvejniekiem naudu. Galīgā norēķināšanās notika februārī – Vastlāvjos. Tad draudze rīkoja savus svētkus.

Vastlāvji bija zvejas svētki vai stūrmaņu diena. Tas tā bija pieņemts, ka tad izvēlēja stūrmani un sarunāja, kādi zvejnieki nākošu gadu turēsies kopā.

Vastlāvju rikotājs bija stūrmanis. Viņš rīkoja draudzes dalībniekiem balli, bet tur gāja arī visi piederīgie. Svētkos bija ēšana, dzeršana un dancošana. Parasti vecākie ļaudis paēda, parunāja un drīz gāja mājā. Tad nāca jaunie uz dancošanu. Vecie gāja mājā tāpēc, ka nevienā mājā nebija tik lielas telpas, kur visi varētu saiet. Tā toreiz bija vienīgā lielākā balle visā gadā, jo toreiz nekādu citu sarīkojumu kā tagad nebija. Vastlāvji tika ļoti gaidīti.

1910, 6657, Rīga

Umurkumurs Rīgā. 1842. gads. T. H. Rikmaņa litogrāfijas fragments.

Dzerat vien, labi ļaudis,
Gana Rīgā visiem būs!
Šim saldo, tam saldo,
Meitu mātei saldāko.
Vai tu traks, tautu dēls,
Vai par vīnu meitu došu,
Tev vajaga sirmu zirgu,
Mani daiļi vizināt.

700, 182, Laubene

Šaferiem un vecākajiem bija jā rūpējas arī par lāpu sagatavošanu, mājas kalpu apģērbu un sveču liešanu. Sveču pagatavošanai izlietoja 13 līdz 14 podu sveču tauku un 4 1/2 poda vaska. No vaska jāizlej 13 sveces: 5 no tām 5 mārciņas smagas, kas dega pie eltermaņa un vecāko sola, citas apgaismoja māju. Eltermanim un abiem vecākajiem bija jā sagādā vēl trīs vaska sveces – katru 16 mārciņu smagu. Tās aizdedzināja trešdienā pirms Vastlāvjiem, kad sākās istie svētki. Šīm svecēm bija jādeg sanāksmēs visu gadu. Tās drikstēja divreiz pagarināt, bet pēc gada atlikušie gali bija jānodod baznīcai.

Paši Vastlāvju svētki sākās pirmdienā pirms Vastlāvjiem ar mazo mielastu. Tajā pašā dienā notika alus nogaršošana. Arī otrdienā notika mazais mielasts – tikai bez viesiem. Abās šajās dienās melngalvji rotāja sienas ar flāmu paklājiem un gleznām.

Svētku kulminācija sākās trešdien un ilga 8 dienas ar greznām svētku mielastiem, daudziem viesiem, mūziku, izjādēm, turnīriem tirgus laukumā (16. gs. gan turnīrus vairs nerīkoja), parādēm, dejošanu un atkal ar plašu dzīrošanu. Dejošana notika gan tirgus laukumā, gan pašā Melngalvju namā.

Parastais svētku tēriņš Melngalvju namā bija 11 lastu alus un medalus, kas gatavots no 5 podiem medus, gaļas ēdieniem garšvielu vien tika izlietots 2 mārciņas ingvera, 2 mārciņas muskatriekstu, 4 mārciņas Āfrikas piparu, maize, gaļa, zivis, dārzeņi un augļi – cik katreiz vajadzīgs, turklāt vēl 2 mārciņas konfekšu.

Vastlāvjus plaši svinēja Mazā ģilde, arī katrs vācu un “nevācu” amats. To, ka latvieši ne tikai darbā, bet arī svētkos ne ar ko neatpalika no vāciešiem, rāda 1697. g. Vastlāvju līģeru mielasta rēķins:

“Par diviem lastiem alus, kā arī par mājas īri, kopā – 49 Alberta dāld.; viens vērsis – 5 dāld. 45 ort.;

viens vērsis – 3 dāld. 3 ort.;
 amata rakstvedim – 45 gr.;
 divi teļi – 2 Alb. dāld.;
 viens teļš – 75 gr. šil.;
 trīs vezumi malkas – 90 gr. šil.;
 par sāli izdots – 72 gr. šil.;
 par sviestu – 30 gr. šil.;
 par saknēm – 90 gr. šil.;
 vedējiem samaksāts – 18 gr. šil.;
 par maizi – 12 dāld. 84 gr. šil.;
 miesniekam – 1 dāld. šil.;
 par 6 stopiem vīna – 2 dāld. šil.;
 par 8 stopiem ruma – 1 dāld. 6 gr.;
 par galdautiem, kā arī par galdautu un dvieļu
 mazgāšanu – 1 Alb. dāld.;
 ķēkšai – 45 gr. Alb.;
 divām trauku mazgātājām – 1 dāld. 54 gr.;
 par svecēm – 45 gr.;
 durvju sargam – 72 gr.;
 degvīns – 18 gr.;
 četriem mācītājiem pa dāld. – 4 dāld.;
 Depkena kungam par piedalīšanos gīldē
 2 dienas – 2 dāld. Alb.;
 galdu aizvešana – 4 gr. šil.;
 par galdiem un soliem – 54 gr.;
 par galdiem no Holšes kundzes – 54 gr.;
 alus muca – 4 dāld. šil.;
 sētas ļaudim – 33 gr. šil.;
 vedējiem par aizvešanu – 24 gr. šil.;
 vēl viena muca alus – 4 dāld. šil. utt.

Kopā šīs gīldes izdevumi ir 103 dāld. 3 ortas Alb.”

Mielasts tiešām bija pamatīgs. Apēsti 3 vērsi,
 5 teļi, izdzertas 26 mucas alus.

Un kad ķemerejas tiesa līģeriem noprasīja,
 vai viņu mielastos netiekot par daudz alus
 dzerts, jo uz katru dalībnieku iznākot vairāk
 nekā 10 stopu, tie atbildējuši, ka viņi savas
 gīldes reti turot un arī pildot citus savus pie-
 nākumus – apgādājot mirušo biedru ģimenes
 tā, ka tām neesot jāstaigā gar namnieku dur-
 vīm un jālūdz dāvanas.

Turpat gadu Rīgā sabijusi, viņa tomēr nejutās droša, vai
 vēl pazīs ielas, vai atradīs fūrmani, vai Bronovska madama
 būs saņēmusi viņas sūtīto ziņu par iebraukšanu Rīgā.
 Dienas gaismā vieglāk sameklēt ceļu nekā tad, ja iebrauc
 vakarā. Un soma viņai ir viegla, Rīgā viņa ilgi
 neuzturēsies. Tikai parunāsies ar Bronovska madamu un
 aizies uz Silleneeka magazīnu. Tur viņu gaida desmit
 mārciņas angļu naudas. Silleneeks tās viņai rokā nedos, tā
 ar lordu tika nolemts, bet viņa magazinā var izvēlēties
 mantas desmit mārciņu vērtībā, un tā katru mēnesi. Cik
 liela nauda ir desmit mārciņas, Zentai nav gluži skaidrs,
 bet pie Silleneeka tas tika norunāts – runātāji gan bija
 tikai lords un Silleneeks pats –, Silleneeks toreiz teica, ka
 tādu naudu Anglijā pelnot tikai labs amatnieks. Lords
 vārdu turēja.

A. Vāvere. Kādēļ mīlestība? R., 1994, 81. lpp.

2758.–2759.

1. Ļoti skops pilsētnieks reiz tomēr aizgājis pie balbiera
 bārdzu dzit. Prasījis, cik maksāšot bārdzas dzišana.
 Balbieris teicis, ka piecas kapeikas. Skopais dingējies, vai
 nevarot par trīs kapeikām. Varot gan, bet tad jādzenot ar
 trīskapeiku nazi. Balbieris dabūjis vecu neasu nazi un
 plēsis, ka plēsis.
2. Gadījies tam pašam skopam pilsētniekam otru rudenī
 uz laukiem būt. Tuvumā kauta cūka, kas neganti kviekusi.
 Kāds otrs pilsētnieks prasījis skopajam: “Diez’, kas tai
 cūkai par nelaimi?” Skopais atbildējis: “Nu, nelaieme
 nekāda! Viņai ar trīskapeiku nazi bārdzu dzen, tamdēļ
 klīdz, nava jau cilvēks!”

O. Timans, Alsviķu pag.
 LFK 41, 1094

Latvju tautas anekdotes. 3. sēj. R., 1929.

763.

Lauku māmiņa pasūtījusi Rīgā zābakus. Atbraukusi mājās, tā stāsta: "Nu gan man būs glauni zābaki! Par piecām kapeikām čīkstamo pulveri vien liku ielikt!"

Auniņu Elza, no Rīgas.

Latvju tautas anekdotes. 3. sēj. R., 1929.

Reiz kāds zēns ar savu tēvu gājis gar karātāvām. "Kas tad tās par tādām stalazām?" prasījis zēns. Tēvs izskaidrojis, ka pie tām jau karot tos nabaga grēciniekus.

"Nabaga grēciniekus?" prasījis tālāk zēns, "bet kur tad kar tos bagātos grēciniekus?"

Uzrakst. B. Šāvejs, no Rīgas.

Teicējs A. Grinbergs, no Valmieras.

Latvju tautas anekdotes. I. sēj. R., 1929.

"Amat man gan nekād nevaids, bet gāle (galva) man laba. Saprot ar ziergiem apieties... Visu! Varbūt varēt par kādu doru sarg (durvju sargu) vai kučier?"

"Durvju sargu, jā, tas var būt, bet kučieriem Rīgā vajag prast grožus turēt citādi. Nevaru tev galvot... Nezinu. Varbūt vari ietikt kādā koku fabrikā par nosčiku... Pleci tev plati ir... Varbūt norausi savus rubļus pusotra par dienu. Kad tikai māki turēt un nenoziedi..."

"Oho, par man tu bailes neturi!" puisis attrauca. "Sav piec pūr pūru (kviešu) es nes kā niek pa sudmal trep uz augš... Visos suitos vairs nav otr, kas ar man var uz biksēm mēroties..."

"Nu, tad jau ir riktīgi, tad tev nav ko baidīties," kučieris piebilda, uz ko tas pasauca korteli šņabja un divas pudeles alus.

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 25. lpp.

Ar mielastiem un lielu alus izdzeršanos tika atzīmētas lielās sanāksmes, kuras amati noturēja vienu vai divas reizes gadā. Svinēti tika arī citi svētki, tomēr viskarstākais darba laiks ar pārtikas nozari saistītajiem amatiem līdz pat 16. gs. beigām bija jau pieminētie Vastlāvji, kad kopīgajos priekos un dažādos sarīkojumos līdz amatniekiem tika ierauta visa Rīgas sabiedrība. Vēlākos gadsimtos sociālā noslāpošanās lielāko Rīgas iedzīvotāju daļu padarīja vienīgi par skatītājiem, un visbeidzot vienkāršajai tautai izveidojās pašai savi svētki, kas nebija saistīti ar tik dārgiem izdevumiem un izpriecām.

Nav drošu ziņu par Rīgas iedzīvotāju skaitu pirmajos pilsētas pastāvēšanas gadsimtos. Pēc Rīgas Doma baznīcas prāvesta Nāgela liecības, 15. gs. vidū 1/3 Rīgas iedzīvotāju bijuši nevāci – nekvalificēto darbu darītāji: kalpotāji un kalpones, melnstrādnieki, algādži, prostītūtas u. c. Pēc vēsturnieka L. Arbusova aprēķiniem, viņu skaits varēja būt ap 2500 cilvēku.

19. gs. pārvērtības

Jau 18. gs. beigās bija skaidrs, ka cunftu iekārta savu laiku ir pārdzīvojusi, ka to monopoltiesības sāk traucēt ražošanas attīstību, bet agrākā noslēgšanās šaurās organizācijās vienkārši zaudē spēku, jo meistarū, kas neskaitījās cunftēs, saradās aizvien vairāk, konkurence pieauga, nenodrošinot vairs vienas darbnīcas ar pietiekamu daudzumu pasūtījumu. 1793. g. Rīgā bija 33 cunftes ar 496 meistariem un 384 zeļļiem, 1802. g. – 44 cunftēs bija 651 amata meistars un 759 zeļļi. Vēl pēc 45 gadiem – Rīgas cunftu skaits bija palicis nemainīgs, bet ar 1858. g. tas sāka samazināties. Taču arī šim relatīvi nelielajam amata meistarū skaitam vairs nebija nodrošinātu ienākumu. Piemēram, kurpnieku amatā 1829. g. no 115 meistariem tikai ap 70 vairs strādāja savā nozarē Rīgā, pārējie meklēja

iztiku laukos un citur. Arī no minētajiem 70 tikai 20 bija labāk pārtikuši, kamēr pārējie jau stiga parādos. Daudzu nozaru amata meistari meklēja papildpeļņu ārpus sava amata nozares. Piemēram, daudzi mucinieku, drēbnieku, kurpnieku u. c. amatu meistari lūdza kases kolēģiju pieņemt viņus par Balasta dambja uzraugiem.

18. gs. beigās pilsētas maģistrātam vēl bija jārespektē cunftu amatnieku prasības, jo viņi joprojām bija galvenie produkcijas ražotāji. Šai ziņā ļoti raksturīga bija 1798. g. prāva starp Rīgas linsēklu tirgotājiem un mucinieku cunftes meistariem. Tirgotāji bija ļoti neapmierināti ar augstajām mucu cenām, kuras cunftes meistari labas sēklu ražas gados vēl paaugstināja. Arī rātes noteiktās takses maz līdzēja, jo tās pastāvīgi tika apietas. Tāpēc radās plāns dibināt mucu fabriku. Cunftes meistari pret to kategoriski protestēja, piedraudot pārtraukt pilsētā darbu. Tā kā noskaidrojās, ka mucu fabrika nevarēja dot tirgotājiem nepieciešamo mucu skaitu, sēklu tirgotājiem bija jāsamierinās ar mucinieku noteiktajām cenām.

Nozarēs, kur galvenais bija darbs pēc pasūtījuma (krāsotāji, frizieri, drēbnieki u. c.), arī 19. gs. pirmajā pusē amatniekiem izdevās stabilāk noturēties savās pozīcijās. Turpretī nozarēs, kuru amatnieki strādāja galvenokārt bez pasūtījuma, ciņā ar manufaktūru konkurenci cunftes bija zaudētājas. Tā 1859. g. manufaktūras jau bija pieveikušas admiņu cunfti, kurā vairs skaitījās tikai divi meistari ar deviņiem zeļļiem un vienu mācekli, kas apstrādāja tikai nelielu daļu no Rīgā izstrādātajām ādām.

1785. g. amatniecības nolikums beidzot legalizēja arī bītniekus, atļaujot visiem sīkpilsoniem jeb piemitņiem ierīkot darbāgdalus un strādāt bez palīgiem amatnieku darbus. 1791. g. drēbnieka darbu veica jau 19 sīkpilsoņi, kas nesastāvēja cunftēs, friziera – 49, grāmatsējēja – 2, kurpnieka – 12, seglinieka –

“Nē, nē, es bez kāzu gan ne,” Maris pretojās. “Tad es labāk nemaz neprecos...”

“Ir jau pareizi,” māte viņai piebalsoja. “Kad Kreilis savai meitai varēja iztaisīt kāzas, vai tad mēs apakšā paliksim...”

Tikai, ja mēs visus savus radus un draugus lūdzam, tad mūsu dzīvoklis par mazu...”

“Varētu noīrēt biedrības māju,” Maris ieteica. “Nule pat vēl turpat sarīkotas kādas žīdu kāzas... Tur jau atkal telpas, lai danco simtiem pāru...”

“Nu, izīrēs biedrību,” māte piebalsoja. “Nu, veci, saki, — kad būs kāzas?...”

“Āre, vai tad nu deg?!” Mikums errīgi attrauca, jo redzēja, ka ir iekritis. Kāzas biedrībā izmaksās vismaz 500 rubļus, un tos 5000 arī kāzu dienā jānoskaita. “Maris jauna, un Pēteris jauns... Ko tur steigt pa galvu pa kaklu... Vai tad nevar dursciņ pagaidīt?...”

Iestājās brīdi klusums. Maris par tādu tēva ierunu palika tīri noplikēta, tāpat arī Pēteris nezināja, ko sacīt. Pati domīgi un zīmīgi ieklepojās... “Nu, ar to gaidīšanu tā ir... Bet kādēļ tad tu gribi lietu vilcināt?... Maris lai pirms par vecu meitu paliek, tad laidīs viņu pie vira? Kas vajadzīgs, tas vajadzīgs... Pēteris uzņem pats savu saimniecību, kā tad lai viņš bez sievas iztiek? Un kāzas tev viņam tā kā tā jāiztaisa, vajā jau nu netiec...”

“Nu labi jau, labi,” viņš, šaurumā iedzīts, atmata ar roku.

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 417.–418. lpp.

Ēbelings tika algots ar 50 rubļiem mēnesī un 15 procentiem no izrāžu neto atlikuma, atskaitot dienas izdevumus. Tā kā izrādes notika ik svētdienas un vēlāk arī trešdienās, tad viņa ienākumi bija caurmērā no 300 līdz 350 rubļiem mēnesī, un viņš, kā rādījās, bija ar tiem apmierināts. Viņam jau bija iespējami arī kādi blakus ienākumi par stundām un vācu diletantu izrādēm. Turpretim aktieri samērā ar viņu bija nostādīti daudz sliktāk. Pašiem pirmiem spēkiem algas nebija lielākas par 25 līdz 35 rubļiem mēnesī. Vienam Duburam kā izņēmums alga bija 40 rubļu mēnesī. Tas bija viens no galveniem iemesliem aktieru iekšējai neapmierinātībai. Makslinieki un rakstnieki pa lielāku daļu jau nu gan pēc savas dabas neapmierināti, bet te nu galvenais cēlonis gan bija pārāk īsas algas. Kam nebija savi pilsoniski ienākumi un teātra kabatas alga tikai blakus ienākusi kabatas nauda, tam iekšējais nemiers lauzās ar varu uz āru, piemēram, Duburam. Tomēr arī šīs mazās algas bija liels solis uz priekšu, jo agrāk latviešu aktieri nemaz netika algoti. Šim nolūkam jau arī, t. i., lai rastos līdzekļi aktieru algām, tika sašaurināti Ādolfa Alunāna procenti no 20 procentiem uz 15 procentiem, un tādēļ viņš arī aizgāja. Tagad jau pat domāja par koristu un statistu algošanu, kurā nolūkā tika ņemts no katras izrādes zināms procents, tam pievienoti vēl atlikumi no kora benefices izrādēm. Sezonas beigās tad šī summa tika izdalīta nevis vienlīdzīgi, bet pēc nopelna, cik katrs bijis klāt pie mēģinājumiem, kādas spējas tam un arī cik labi tas pie direktora un kapelmeistara pierakstīts.

A. Deglavs. Rīga. 3. sēj. R., 1983, 287.–288. lpp.

4 utt. 1793. g. vācu drēbnieku amatā bija 73 meistari, bet ārpus cunftes šo darbu veica 72 cilvēki.

Cunftes visādi centās panākt, lai šo atļauju atceļ, tomēr izskaust cunftēs neiesaistītos amatniekus vairs nebija iespējams. Viņu darbs bija nepieciešams, bieži pat pārāks un katrā ziņā ievērojami lētāks par cunftu amatnieku darbu. Kad 1815. g. bija jānosūta uz Pēterburgu divi Rīgas kalēji, lai iemācītos tur ugunsdzēsības rīku izgatavošanu, kalēju cunftes amatnieki prasīja par to pārāk augstu atalgojumu un turklāt tikpat kā neprata krievu valodu. Tad amatu tiesa izvēlējās divus Rīgas lauku novada dzimtļaudis no Piņķu muižas, par kuriem bija ļoti labas atsauksmes. Viņi nedaudz prata krieviski un nevarēja izvīrīt nekādas pretenzijas algas ziņā. Tiesa apsolīja no pilsētas kases katram 50 rbļ. mēnesī uzturam un apģērbam un, ja viņi labi uzvedīsies un labi strādās, – pēc 3 gadiem brīvību.

19. gs. 40. gados līdzās privileģētajām cunftēm sāka veidoties t. s. koncesionētie amati, kuros nebija nekādu tautību ierobežojumu. Kurpniekus, ratniekus, galdniekus un krēslu taisītājus, arī kalējus apvienoja t. s. mazie amati; drēbniekus, mūrniekus, podniekus, namdarus, segliniekus, krāsotājus, miesniekus un tauvu vijējus – koncesionētie amati. 1845. g. šīs organizācijas apvienoja 226 meistarus un 351 zelli jeb gandrīz trešdaļu no visiem organizētajiem Rīgas amatniekiem un zeļļiem.

Mazo un koncesionēto amatu meistarus neuzņēma Mazajā ģildē un neuzskatīja par pilntiesīgiem cunftes meistariem. Viņus pieskaitīja pie strādnieku nodokļu maksātāju kopas. Pie šiem amatiem piederīgajiem, tāpat kā agrāk nevācu amatu meistariem, bija tiesības strādāt tikai rupjākus, vienkāršākus darbus, galvenokārt pilsētas zemāko iedzīvotāju slāņu vajadzībām. Viņi joprojām varēja strādāt vienīgi priekšpilsētās lielo jeb vācu cunftu uzraudzībā.

Savukārt turīgākie cunftu meistari sāka aizvien plašāk izvērst savu darbību, pamazām kļūstot par uzņēmējiem, bet viņu zeļļi – par algotiem strādniekiem. 19. gs. pirmajā pusē šāda diferencēšanās vienas cunftes ietvaros kļuva par raksturīgu parādību.

Meistari, kas centās paplašināt savu darbību, nebija mierā ar zeļļu skaita ierobežojumiem cunftēs un, neievērojot šrāgu aizliegumu, nolīga sev vajadzīgo zeļļu skaitu. Piemēram, zeltkaļu cunftē meistaram drīkstēja būt tikai divi zeļļi, bet bija meistari, kas strādāja ar astoņiem un deviņiem zeļļiem.

Visstraujāk kapitālistiskās attiecības veidojās ar celtniecību saistītajos amatos – mūrnieku, namdaru, galdnieku, podnieku u. c. Šajos amatos auga nodarbināto skaits. 1859. g. atsevišķi namdaru meistari jau strādāja ar 27–28 palīgiem. Galdnieku cunftē oficiāli palielināja zeļļu skaitu atsevišķa meistara darbnīcā – divu zeļļu vietā nu bija atļauts turēt četrus, pat sešus zeļļus. Taču bija meistari, kam arī ar to bija par maz un kas salīga pat deviņus zeļļus.

Vecās patriarhālās attiecības starp zelli un meistaru tagad galīgi bija nomainījušas naudas attiecības. Meistars zellim vairs neko nedeļa bez īpašas atlīdzības, un arī zellis neko nepildīja bez īpašas atlīdzības: zellis maksāja meistaram par uzturu, pajumti, apkopšanu utt., ja viņš to saņēma no meistara, bet meistaram savukārt bija bez parastās algas jāmaksā zellim īpaši par virsstundu darbu, darbu svētdienās utt. Darba laiku meistars tagad varēja mainīt pēc saviem ieskatiem un pēc vienošanās ar zelli. Arī algu tagad katrs maksāja pēc saviem ieskatiem, pēc iespējas pārejot uz gabaldarba apmaksu. Pastāvot šādai apmaksas sistēmai, pieauga arī diferenciacija zeļļu starpā. Ja mucinieku amatā 19. gs. vidū izveicīgs zellis piecās nedēļās varēja nopelnīt 12–15 sudraba rubļus, tad mazāk uzcītīgs un veikls nopelnīja tikai 6–8 rubļus. Mūrnieku un namdaru cunftēs 19. gs. pirmajā

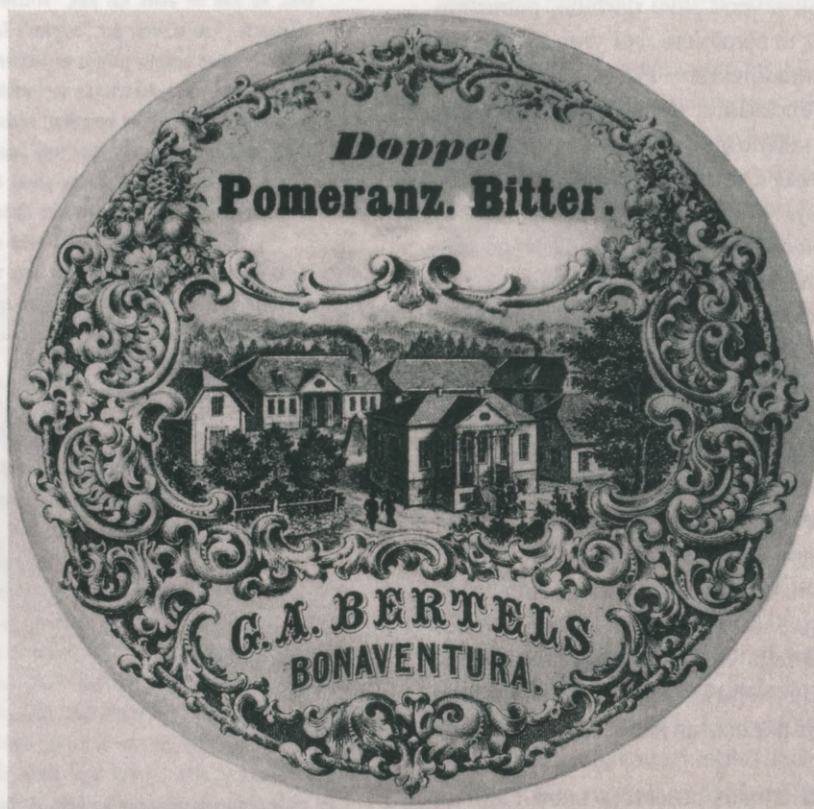
“Ja es savas mājas varētu pārdot, tas ir, cik necik par cenu, ka man tur atliek kas pāri,” Kristaps sajūsmināts iesaucās, “tad es iemu par “bulgāru”! Tu zini, tagad līdz ar jauno aprīnka policiju uz laukiem iecelti tādi suņi pārziņi. Tiem jāskatās, ka suņi neblandās apkārtnē pa laukiem bez likumīgām vangalēm, kurām tiem vajag būt piesietām kaklā. Kur tādu suni satiec, šauj nost! Dabū 120 rubļu gadā un barību priekš zirga, un par katru nošautu suni 3 rubļus no viņa īpašnieka. Smuka šefte, daudz labāka nekā saimniekam!”

“Ir jau arī vēl citi arodi, kur var savu maiži paēst,” Pudiķis paskaidroja. “Tikai lietai nevajag ļaut iet, kā viņa grib, bet pašam vajag ko darīt. Ja tu man atļauj, es piedāvāšu tavas mājas kādam pircējam par 15 000 rubļu. To vārdu es nesacīšu, jo tas paliek mans noslēpums.”

A. Deglavs. Rīga. 3. sēj. R., 1983, 68.–69. lpp.

Šinderēt vajadzējis žigli un klusu, jo noteikums bijis stingrs – kungs, miedzīņu gulēdams, nekādā ziņā nedrīkst dzirdēt un just, ka viņa ķemertīņš tiek tīrīts. Galu galā uzradušies pārāk daudz konkurenti, tie nosītuši cenu, šinderēšana kļuvusi neizdevīga, un vectēvs pārmeties uz piena vešanu. Tur viņš strādājis viens pats, jo puisiem nav varējis uzticēties – tie, maitas, paklusām pienam lējuši klāt ūdeni, lai vairāk iznāk, un noblédito naudu likuši kabatā. Vectēvs cēlies trijos, jo pienam līdz septiņiem bijis jābūt izvadātam. Gājis labi, bet karakungi vectēvu saukuši zaldātos. Tur nu viņš negribējis iet neparko un atpircies par piecsimt rubļiem. Bijis viens palkavnieks, kas paņēmis naudiņu, pierakstījis vectēvu par savu denšciku un palaidis mājās. Tavu labu cilvēku!

A. Skailis. Manas trīs brūtes un vēl dažas personas. R., 2000, 55. lpp.

Pomerances etiķete. 19. gs. otrā puse. Litogrāfija.

RĪGAS OSTA PLOSTIEM

Senāk, cara laikā, Mārtiņsalai visapkārt stāvēja plosti, pilna Daugava, līdz Rēznēm (vieta Daugavā), sausām kājām varēja pāriet pāri. Te plostiem bija Rīgas osta. Gar malu bija sadzīti pāji, pie tiem plostus piesēja un laida uz Rīgu tik, cik Rīga pieprasīja.

1980, 1052, Dole

pusē parasti nevis meistars izmaksāja zellim algu, bet gan zellis atdeva meistaram kā uzņēmējam daļu peļņas – “meistara naudu”. 1802. g. amatu tiesa pavēlēja kādam namdaru zellim astoņu dienu laikā samaksāt meistaram par gandrīz trim gadiem neizmaksāto “meistara naudu”, kaut arī zellis ilgāku laiku bija slimojis un vēlāk strādājis pie kādas atraitnes. Ņemot vērā šos apstākļus, tiesa prasīto 30 dālderu vietā noteica gan tikai 14 dālderu. Parastā mūrnieku un namdaru zeļļu nodeva meistaram, pie kura viņi strādāja, bija 10 dālderu gadā.

Miesnieku amatā zellis dažkārt jau uzstājās par kompanjonu meistara uzņēmumā. 1835. g. kāds miesnieku meistars sūdzējās amatu tiesā,

ka viņš vienojies ar savu zelli kopīgi tirgoties ar zarnām un desām, kā arī strādāt citus miesnieka darbus, peļņu un zaudējumus dalot uz pusēm. Katrs no viņiem iemaksājuši 302 sudraba rubļus un pērnā gada decembrī uzsākuši darbu. Meistars sūdzējās, ka zellis vairs negribot ar viņu godīgi dalīties peļņā.

Vispār 19. gs. pirmajā pusē zeļļu algas bija visai svārstīgas, ar tendenci slidēt lejup. Tomēr jebkurš amatnieka zellis joprojām pelnīja daudz labāk nekā vienkāršs fabrikas strādnieks, kas 19. gs. 40.–50. gados parasti saņēma 90 kap., retumis pusotra rubļa vai divus sudraba rubļus nedēļā, tikai īpašos gadījumos vairāk. Taču augsti kvalificēti strādnieki nopelnīja pat divreiz vairāk par zeļļiem – līdz astoņiem rubļiem nedēļā. Lai atturētu zeļļus no strādāšanas fabrikās, atgriezoties cunftē, tos sodīja ar augstiem naudas sodiem.

Vēl 1850. g. amatu tiesa apstiprināja skārdnieku meistarū un zeļļu vienošanos, ka zelli, kurš bija nostrādājis fabrikā mazāk par pusgadu, sodīs ar vienu sudraba rubli, ja ilgāk par pusgadu, ar diviem sudraba rubļiem, bet, ja zellis fabrikā bija nostrādājis gadu un ilgāk – ar trim rubļiem sudrabā.

Augot un attīstoties rūpniecām un fabrikām, amatnieku darbnīcām bija aizvien mazāka nozīme, bet pilnīgi tās nekad neizzuda. Mainoties īpašuma formām un pieprasījumam pēc konkrētiem amatniekiem, amatniecība Rīgā vienmēr ir pastāvējusi.

Amatniecība 20. gs. pirmajā pusē

Pēc Pirmā pasaules kara Mazā ģilde gan vairs nepastāvēja. Lielā ģilde vēl apvienoja daļu turīgāko tirgotāju, taču tai vairs nebija agrākās ietekmes. Lielā ģilde pilnīgi beidza savu darbību tikai baltvāciešu repatriācijas laikā

Šiem fabrikas dūmos apkvēpinātiem zemniekiem nedomās ne mazākā sajēga par to smalko ierīci, kas viņus turēja un mūžam gribēja paturēt rāmu jūga kustoņu lomā. Gardavāju aizvārtiem, to viņi vēl saprata, ne jau par velti fabrikantiem maksāja simts piecdesmit rubļu gadā un pilsēta deva brīvu dzīvokli – uz mata tāpat kā lauku draudzes saviem ārstiem. Fabriku inspektorū viņi patlaban sāka saprast, pārāk atklāti un dedzīgi tas katrā sakroplošanas un nogalināšanas gadījumā centās pierādīt aizsargierīču lietderīgo stāvokli un nosistā paša gandrīz tišo vainu. Bet prātā viņiem neienāca pavaicāt, kam tad galu galā kalpoja arī tie, kas svētdienās, kanceles malu daudzdami, brīdināja un biedināja nedzities pēc šās pasaules labumiem, jo augšā aiz zvaigznēm pusotra rubliša dienā vairāk nekā droši. Viņi nedomāja par to, kādēļ skolmeistari tik neatlaidīgi kala viņu bērniem galvās Mārtiņa Lutera mazo katkismu, kur galvenais saturs tāpat bij klausīga un pazemīga kalpošana kungiem un saimniekiem. Viņi izlasīja "Baltijas Vēstnesi" Teodora Hāna aprakstu, ar kādu iespaidīgu morāles pamācību tiesnesis četrpadsmit gadu vecu puikeli par sistemātisku skaidu zagšanu Kremerta zāģnīcā nosūtīja uz pusotra gada Ropažu mazgadīgo noziedznieku kolonijā. Bet tad taču tūlīn arī vajadzēja vaicāt, kāpēc viņš nedomā nekur sūtīt Kremertū pašu, kas šī puīšļa tēvam un četriem simtiem tādu pašu arī sistemātiski gadu pēc gada katru dienu nozaga viņu sastrādāto rubli, rubli divdesmit, pusotra rubļa, ko grāmatvedis ar mierīgu sirdi ierakstīja fabrikas peļņas un akcionāru dividendu kontā.

A. Upits. Plaša mākoņos. Kopoti raksti. 12. sēj.
R., 1952, 353. lpp.

— Taisiet, taisiet ātrāki, man šodien maz vaļas. Priekšā svarīgas darīšanas.

— Vai tad jums viņu kādreiz trūcis! Par nieku jau jūs no mājas ārā nenāksiet. Gan jau atkal vairākus miljonus apgriezīsiet. Es vienmēr brīnos, kā jūs visu to varat.

— Jāvar, citādi izgērbis pliku. Ar labu galvu visu var, — Skudra norūca pieceldamies.

Frizieris, Skudru sukādams un mēteli sniegdams, vēl piebilda:

— Jums jau visa Rīga varētu saķerties apkārt un tad arī neizgērbtu!

Skudra par tādu valodu frizierim pasniedza veselu latu, nemaz neprasīdams, cik jāmaksā. Frizieris, cepuri sniegdams, saņēma naudu un, acis nenovērsis, skatījās uz Skudras brīnišķo galvu, kas visu spēja. Kad Skudra jau bija pa durvīm laukā, tikai tad frizieris attapās, ka pēc parastās takses viņam pienācās viens lats divdesmit santīmu. Bet vai nu nieka divdesmit santīmu dēļ tādām kungam skriesis pakaļ. Nav jau nekāds plikadīda.

— Varbūt nebija sīkas naudas. Mums jau, tiem rokpelnišiem, tāpat klusām jādzīvo bagātnieku aizvējā. Nebūs viņu, arī mums ies grūti. Gan jau es to iztrūkumu uzrēķināšu kādam nejausam ienācējam vai studentam, — frizieris sevi mierināja, kad ārā sāka dūkt Skudras automobilis.

P. Rozītis. Izlase. R., 1957, 208.—209. lpp.

Ar reprezentatīvo būvniecību ir izcēlušies visi diktatori, un Ulmanis šai ziņā sekoja labiem paraugiem. Jau pirms viņš uzņēmās valsts prezidenta amatu, ministru kabinets bija nolēmis Rīgā celt Tiesu pili. Pamatakmeni celtnei lika 1936. g. 4. decembrī, un, kad divus gadus vēlāk ēku atklāja, tā bija izmaksājusi 2,5 milj. latu. Nākošā grandiozā celtne bija finanču ministrijas nams Rīgā. Pamatus tai lika 1937. g. 8. maijā. Līdz okupācijai celtne vēl nebija nobeigta, bet daļēji lietošanai to nodeva 1940. g. 9. februārī. Galīgā izmaksa bija aplēsta 10. milj. latu.

E. Dunsdorfs. Kārļa Ulmaņa dzīve. Zviedrija, Daugava, 1978, 394. lpp.

pirms Otrā pasaules kara. Amatnieku darbnīcas veidojās un attīstījās visai stihiski, bez valsts iejaukšanās. Daļa darbnīcu ātri paplašinājās un dažu gadu laikā kļuva par manu-faktūrām vai pat rūpnīcām. Piemēram, "Rīgas Audums" 1925. g. uzsāka darboties pagraba telpās, meistars sākumā nolīga tikai vienu palīgu, bet 1938. g. tā jau bija liela rūpnīca ar 1600 strādājošajiem. Šādu piemēru netrūka gandrīz ikvienā amatniecības nozarē. Taču bija arī darbnīcas bez algotiem darbiniekiem vai arī tikai ar dažiem. Tās veica noteiktus pasūtījumus vai apkalpoja konkrētu klientu loku, nodrošinot vien savu ģimeņu iztiku. Veidojās arī dažādas amatnieku organizācijas, taču neviena no tām neieguva nozīmīgu ietekmi.

Īpaša valsts uzmanība amatniecības attīstībai tika pievērsta pēc K. Ulmaņa apvērsuma. 1935. g. tika noorganizēta tirdzniecības, rūpniecības un amatniecības uzņēmumu skaitīšana, kas atklāja visai interesantu ainu. Izrādījās, ka Latvijā tolaik bija 8678 rūpniecības uzņēmumi ar 107,4 tūkst. nodarbināto un 4196 amatnieku darbnīcas, kurās strādāja 54,8 tūkst. cilvēku. Bet amatniecības izstrādājumu un sniegto pakalpojumu vērtība bija apmēram 267 miljoni latu gadā, turpretī rūpniecībā saražoto preču vērtība — tikai 275 miljoni latu.

Amatniecībai bija liela nozīme arī tajā ziņā, ka tā veidoja stabilu viduslāni. Apmēram 40% amatniecības uzņēmumu īpašnieku piederēja savi īpašumi. Amatnieka sociālo stāvokli stiprināja arī viņa izglītība, jo ikviens meistars bijis mācekļis un zellis, tādēļ viņam zināmas šo grupu intereses un prasības. Tāpat ikvienam māceklim un zellim bija dota iespēja kļūt par meistar, līdz ar to pastāvēja interese sargāt meistara un amatnieku kārtas godu. Amatnieciskā ražošana sekmēja arī ģimenes darbu uzņēmumā: saglabājot tradīciju, iegūto darba nišu — nereti vienu amatu — paturēja vairākas paaudzes.

30. gados saimnieciskās dzīves organizēšanas nolūkā pēc Rietumeiropas parauga Latvijā ieviesa kameru sistēmu un izveidoja 6 kameras: lauksaimniecības, tirdzniecības un rūpniecības, amatniecības, darba, rakstu un mākslas un profesiju kameras.

1935. g. Ministru kabinets pieņēma likumu par Latvijas Amatniecības kameru, kura savu darbību uzsāka 1936. gadā. Finanšu ministrs L. Ēķis minēto likumu komentēja šādi:

“Pirmā kārtā amatniecības kamera reprezentēs visiem skaidri saprotamās amatniecības nozares... Amatniecības kamera būs vienīgā, kas vadīs un izkops amatnieku un amatniecības pašdarbību un pašpalīdzību, sekmēs veselīgu saimniecisku apstākļu nodibināšanos un dos iespēju amatniecībai pārstāvēt savas intereses pie valsts, pašvaldību u. c. iestādēm, tāpat arī starptautiskās izstādēs un apvienībās... Sevišķi svarīga būs amata tiesība pārraudzīt mācekļu audzināšanu un apmācību. Amatniecības kamerai vienīgai piešķirta tiesība izsniegt diplomus amata meistariem un

Sviesta iekraušana kuģos no valsts saldētavas Rīgas ostā.
1930. gadi.

Cepuru veikalā par ātro piegādi Robčīkam iedeva divdesmit santīmus dzeramnaudas. Tur gandrīz iznāca vakariņām.

Labs panākums.

— Tagad iesim ēst saldējumu, — Ēriks teica.

— Es tev izmaksāšu.

— Taisnību sakot, man vajadzētu tev izmaksāt, — atbildēja Robčīks. — Tu taču palīdzēji man.

— Tad, kad tu būsi bagāts fabrikants un es tavs soferis, tu varēsi man izmaksāt, — jokoja Ēriks.

V. Lācis. Akmeņainais ceļš. R., 1964. 40. lpp.

Viņi iegāja kafejnicā, kur, dūmu ietītas, simtiem galvu pārdeva un pirka visu. Rokas veikli uz marmora galdīņiem rakstīja skaitļus, kuriem bij izteikt cenu un kopsommu. Te varēja dabūt dedzinātājus, kausļus un slepkavas. Protams, paši viņi te nesēdēja, bet aģenti, ar kuriem tikai vajadzēja aprunāties. Ja kāds tevi bija aizkaitinājis, tad te varēja saligt atriebēju par mērenu atlīdzību — no desmit latu sākot. Ej tikai pie aģenta un sarunā, ka tas un tas būtu piekaujams par kādiem četrdesmit latiem, raugoties pēc dusmu lieluma. Jā, aģents to var nokārtot, tikai tūlī jāsamaksā. Kad darījums noslēgts, tad vari būt drošs, ka viņš arī tiks izvests. Tikai parasti aģents tūlī uzmeklē piekaujamo un paziņo, ka viņu piekaus par latiem sešdesmit. Bet par četrdesmit latiem tas var atpirkties, ja ir ar mieru dienas trīs staigāt ar pārsietu galvu. Protams, lielais vairums atpērkas, un aģents saņem naudu reizē par piekaušanu un nepiekaušanu. Bet, ja kāds savā lepnībā atsakās atpirkties, tad tam drīz vien tas rūgti jānožēlo, jo viņu piekauj ne tikai par uzdotiem četrdesmit, bet gan par astoņdesmit un pat par simts latiem. Šos uzdevumus Latgales priekšpilsētā piemietošie darba darītāji izpilda ar sevišķu prieku. Bet, ja tu savu fabriku vai kopā brūkošo koka nameli esi pietiekoši dārgi apdrošinājis, tad šeit vari saligt speciālistus, kas par mērenu atlīdzību tā nosvilinās būdu, ka pat gailis nedziedās. Turpretī, ja negrib un negrib mirt kāds turīgs tēvocis, kas testamentu sastādījis tavā labā, vai kāds nevajadzīgs līdzmantinieks maisās pakājām, tad aģents apgādās meistarū šādu sarežģījumu nokārtošanai un tu sēru pilns varēsi piedalīties nelaiķa tuvinieka bērēs. Te nu atlīdzībai jābūt vilinoši solidai, jo citādi aģents var aiziet pie izraudzītā un saligt. Tad iznāk nepatikšanas un testaments var parvērsties par nolādēti nederīgu papīru. Jā, dzīvei ir dažādas vajadzības, kurām nepieciešami arī savi pildītāji. Tos neizskaudīs nekādi likumi, jo viena notvertā meistara vietā radīsies desmit jaunu. Normālos apstākļos tirgus nevar palikt bez noejošas preces.

P. Rozītis. Ceplis. R., 1965, 266.—267. lpp.

zeļļiem, tāpat arī dot norādījumus un ziņas mācekļiem un interesentiem amatizglītības jautājumos. Amatniecības kamera dibinās un uzturēs pie atsevišķām amatnieku biedrībām dažādus fondus... Līdzšinējo amatnieku biedrību un savienību darbība ar kameras nodibināšanu būs apvienota... Galvenais amatniecības kameras uzdevums visā tās turpmākā darbībā būs radīt pie mums solidu un dzīves-spējīgu amatniecību ne vien valsts lielākajās pilsētās, bet arī provincē un lauku apgabalos..."

Kamera sastāvēja no sekcijām. Kameras priekšsēdētājs, ko iecēla valdība, kopā ar sekciju priekšsēdētājiem veidoja kameras galveno komisiju, kur izlēma svarīgākos jautājumus. Sākumā kameru darbībai līdzekļus piešķīra no valsts budžeta, tie nāca arī no kameru īpašumiem un daļu deva iestāžu pakalpojumi. Pamazām valdība ieviesa īpašus nodokļus kameru uzturēšanas izdevumu segšanai.

Katrai no kamerām bija pakļauts biedrību tīkls, kas bija izveidots pēc centrālā plāna un darbojās pēc kameras izstrādātiem statūtiem. Amatniecības kamerai bija paredzētas 40 amatnieku biedrības, turklāt līdzšinējās amatnieku organizācijas (kopā Latvijā ap 70) bija iecerēts likvidēt, nacionalizējot to īpašumus. Ārpus kameras nekādas organizācijas pastāvēt nedrīkstēja. Ar amatniecību bija atļauts nodarboties tikai lietpratējiem, par kādiem tika uzskatītas personas, kurām Latvijas amatniecības kamera bija izsniegusi meistara diplomu vai amatnieka karti. To noteica 1939. g. pieņemtais likums par amatniecības aizsardzību. Līdz 1940. g. jaunais likums visā pilnībā attiecās uz 27 amatiem. Ar tirdzniecības un rūpniecības ministra 1940. g. 27. februāra rīkojumu tas tika attiecināts vēl uz 24 amatiem. Izpildot likumu, strauji pieauga to amatnieku skaits, kas ieguva amata meistara un zeļļa diplomu. 1939. g. vien kamera izdeva kartes 13 000 amatniekiem. Amatniecības aizsardzības likums deva iespēju norobežoties no

“neīstajiem” amatniekiem, kuri pieņēma pasūtījumus, paši amatu pilnībā neprazdami. Kamerai bija tiesības anulēt karti negodprātīgiem amatniekiem. Likuma pozitīvā nozīme bija arī tā, ka, lai izturētu attiecīgo pārbaudi, amatniekam vajadzēja interesēties par jaunākajiem amata sasniegumiem un zināt amata teorētisko pusi, lielu uzmanību pievēršot izglītībai. 1940. g. 28. jūnijā jaunā padomju valdība izdeva likumu par visu kameru likvidēšanu. To uzņēmumu vadīšanai, kas nodarbināja vairāk par 10 strādniekiem, nodibināja īpašus rūpniecības kombinātus. Pāri palika sīkie amatnieki, kurus valdība un partija centās iekļaut īpašās amatnieku savienībās – arteļos. Līdz vācu iebrukumam bija organizēti vairāki simti šādu arteļu, ko panāca ar smagiem nodokļiem privātajiem amatniekiem, kuriem liedza darboties vairākās ražošanas nozarēs. 1941. g. patstāvīgo amatnieku skaits bija ļoti niecīgs.

Vācieši nāca ar savu kārtību, lai gan nesteidzās ar uzņēmumu reprivatizāciju. Tā notika visai ierobežotā un pat maskētā veidā ar reihskomisāra 1941. g. 17. oktobra rīkojumu “Par amatniecības, sīkrūpniecības un sīktirdzniecības pārkārtošanu”. Šis rīkojums paredzēja, ka uzņēmumi un darbnīcas, kurus padomju vara bija iekļāvusi kombinātos, tāpat arī sīktirdzniecības uzņēmumi, pārveidojami par patstāvīgiem uzņēmumiem, ja pastāv vispārēja vajadzība pēc tiem un ja uzņēmuma īpašnieks tam ir personīgi un aroda ziņā piemērots. Privatizētie uzņēmumi pēc iespējas nododami to agrākajiem īpašniekiem vai viņu ģimenes locekļiem. Šie nosacījumi attiecās uz uzņēmumiem, kas nodarbināja ne vairāk par 20 cilvēkiem.

Komentējot šo rīkojumu, tā laika Rīgas laikraksti skaidroja, ka amatniecības privatizācija sevišķi steidzama esot bijusi uz laukiem, jo labu amatnieku trūkums kavējis lauksaimniecību. Padomju varas radītie kombināti būtu amatniecību ar laiku pilnīgi iznīcinājuši.

1947. gada sestajā aprīlī direktors Jānis Palkavnieks man noliek priekšā kontrakta lapu. Ar šo dienu esmu Dailes teātra 4. kategorijas aktieris un saņemu 410 rubļu lielu algu mēnesī. Jānis Palkavnieks, visu dailēniešu cienīts un mīlēts vīrs, bija teātri ienācis nesēn. Frontinieks, artilērijas virsnieks, ar labu humoru un staltu stāju. Man bija laime ar viņu strādāt astoņpadsmit gadus. Kā jau artilērists, viņš ar viltīgi un pārsteidzošu stratēģiju mācēja “apvest” un piebremzēt Smilgi, kad tas sāka auļot par traku (un tā gadījās bieži). Esmu piedzīvojis vairākus direktorus, pārdzīvojis arī, jo viņi jau nāk un iet, mēs paliekam. Jānis manā atmiņā palicis kā ideāls teātra vadītājs.

H. Liepiņš. Manas dzīves skatuve. R., 1991, 141. lpp.

PPC¹ arhīvā saglabājušies vairāki Brāļu kapu komitejas “Darbu aprēķini”. No tiem izriet, ka Zāle par modeļa pagatavošanu skulpturālajai grupai “Mātes tēls ar kritušiem dēliem”, tā formēšanu un atliešanu saņēmis 6700 latu. Turklāt par akmeņkaļu darba uzraudzību – vēl 10% no viņu atalgojuma. Par četrām skulpturālajām grupām kapulauka noslēgumā, kuras simbolizē Kurzemi, Zemgali, Vidzemi un Latgali, – 14 400, par “Ievainoto jātnieku” – 16 800, par grupu “Divi kritušie kareivji-brāļi” – 2300 latu...

V. Apstis. Brāļu kapi. R., 1995, 180. lpp.

¹ PPC – Pieminēkļu pētniecības centrs.

JAUNA TĒJAS SERVĪZE "SAKTA"

Skaistu dāvanu rīdzinieku svētku galdam izgatavojuši Rīgas porcelāna fabrika. Šajās dienās veikalos sāks pārdot jaunražotās tējas servīzes "Sakta". Tās būs lētākas un modernākas nekā iepriekšējās, ko fabrika ražoja visu gadu. Nākošajā gadā kolektīvs jau tirdzniecības uzņēmumiem nodos katru mēnesi ap 1000 šādu servīžu.

"Rīgas Bals", 1960. g. 29. decembrī.

RĪGA GAIDA PELDBASEINU

(No kādas rīdziniekiem ļoti vajadzīgas celtnes vēstures)

1955. gads. Kr. Barona ielā pretim ASK stadionam sporta biedrībai "Spartaks" sāk celt slēgto peldbaseinu un sporta zāli — pirmo Rīgā. To gaida peldētāji, daiļlēcēji, basketbolisti, vieglatlēti. Latvijas PSR celtniecības ministrs b. Bezelis sola celtni pabeigt jau 1958. gadā.

1956. gads. Sporta nama celšanai asināti 1,5 miljoni rubļu, taču daudz gausāks izdarība un kārtējos solījumos kļuvis ministrs b. Bezelis. Priekšniekā raugoties, vēl gausāku soli liek nedaudzie amatnieki un gada beigās izlietota tikai trešā daļa līdzekļu — 535 tūkstoši rubļu. Nav līdzējušas ne sportistu talkas, ne dažādas apspriedes un tur pieņemtie lēmumi. Celtnieki sportistu vajadzības atstājuši novārtā.

1957. gads sākās pavisam nejauki. Kaut celtniecībai piešķirti 2,5 miljoni rubļu, mūrnieki jauc nost uzcelto — 40 000 ķieģeļu mūris ir brāķis... Tā pienāca Jāņu diena, un 12. būv pārvaldes priekšniekam b. Šelkunovam padotie inženieri un amatnieki kā aizbrauca 24. jūnijā līgot, tā nav atgriezušies vēl šodien! Gada plāns izpildīts par 18 procentiem.

"Rīgas Bals", 1957. g. 1. oktobrī.

Padomju varas organizētie arteļi, kas deva zaudējumus, tika likvidēti, bet sekmīgie arteļi tika pārveidoti par kooperatīvajām sabiedrībām.

Privatizējot sīkrūpniecības uzņēmumus, agrākajiem to īpašniekiem neatdeva viņu nekustamos īpašumus, bet lika tos nomāt.

Līdz 1942. g. beigām bija privatizēti 153 sīkrūpniecības un 636 amatniecības uzņēmumi.

Sadzīves pakalpojumu uzņēmumi

Rīgā pētījuma par amatniecību padomju laikā trūkst. Daudzas amatniecības nozares iznīka, dzīvotspējīgākas izrādījās tās, kas sniedza iedzīvotājiem ikdienā nepieciešamus pakalpojumus.

Jau tūlīt pēc kara privātās amatnieku darbības piespiedu "brīvprātīgā" kārtā apvienoja kooperatīvos, kurus drīz pārformēja par uzņēmumiem. Tā kā amatnieku darbnīcu bija maz un daudzas no tām, nevēlēdamās strādāt kooperatīvos, likvidējās, tad stāvoklis ar pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem vēl 1958. g. bija neapmierinošs: Rīgas centrā (to reiz Kirova rajonā) vienam sadzīves pakalpojumu uzņēmumam (tas apvienoja dažādu nozaru amatniekus) bija jāapkalpo vidēji 883 iedzīvotāji, bet Ļeņina (tag. Zemgales) rajonā — 3500 iedzīvotāji.

1946. g. Rīgā tika izveidotas 7 veļas mazgātavas, kuru skaits turpmākajos gados nevis pieauga, bet samazinājās. 1955. g. to bija tikai 5, 1960. g. — 6. Sadzīves pakalpojumu uzņēmumi bieži vien vairāk nodarbojās ar iestāžu un uzņēmumu pasūtījumu izpildi un sērījveida produkcijas ražošanu, bet mazāk bija ieinteresēti individuālo pasūtījumu izpildē, tāpēc vienkāršajam rīdziniekam šie pakalpojumi bieži bija nepieejami — no viņa atteicās pieņemt pasūtījumu.

Lai gan 1959. g., salīdzinot ar pēckara līmeni, sadzīves pakalpojumu uzņēmumu skaits bija

trīskāršojies, tomēr tie lielākoties bija sīki uzņēmumi ar ļoti ierobežotu jaudu. Trūka ražošanas iekārtu, instrumentu, kvalitatīvu izejvielu, kā arī kvalificētu meistarū. Sadzīves pakalpojumu uzņēmumu pakļautība dažādām organizācijām apgrūtināja to darba saskaņošanu un vadību. Padomju vadība vienīgo izeju redzēja šo uzņēmumu industrializācijā un tīkla paplašināšanā.

Par pagrieziena punktu sadzīves pakalpojumu tīkla attīstībā padomju tautsaimnieki uzskatīja 60. gadu beigās, kad (1958. g.) pilsētā izveidoja sadzīves pakalpojumu pārvaldi, kura tūdaļ ķērās pie uzņēmumu struktūras reorganizācijas. Agrāko 60 apavu labošanas darbnīcu vietā tika organizēta mehanizēta remonta fabrika "Rīgas apavnieks". Agrākās remonta darbnīcas pārveidoja par pieņemšanas punktiem, kuros uz vietas veica tikai apavu ātro remontu. Vairāk nekā 50 sīkās pulksteņu, radioaparātūras, šujmašīnu, aritmetru un rakstāmmašīnu remonta darbnīcas, kas atradās dažādu organizāciju pārziņā, apvienoja rūpnīcā "Darbs". 1959. g. tika izveidota ķīmiskās tīrīšanas un krāsošanas fabrika "Zvaigzne". Sākot ar 50. gadu beigām, lielāka vēriba tika veltīta sadzīves pakalpojumu uzņēmumu iekārtošanai pilsētas nomalēs, radās arī daži jauni pakalpojumu veidi: sadzīves priekšmetu iznomāšana, ķīmiskās tīrīšanas pasūtījumu pieņemšana mājās u. c. Apģērbu un apavu šūšanas pasūtījumus pieņēma arī

tieši darba vietās – rūpniecības uzņēmumos. Sadzīves pakalpojumu sfēra straujāk sāka attīstīties 60. gados, kad izveidojās lielas ražošanas apvienības "Siluets" (apgērbu šūšana), "Rīgas apavi", "Darbs" (mājturības priekšmetu remonts), "Vilnis" (veļas mazgātavas), "Zvaigzne" (ķīmiskā tīrītava), "Laimdota" (frizētavas), kombināts "Varavīksne" (pirtis), "Rīgas ekspresis". Šajā laikā ieviesa jaunus pakalpojumu veidus, piemēram, televizoru, radiouztvērēju, veļas mazgājamo mašīnu remonta pieteikšana pa telefonu, veļas mazgāšanas pasūtījumu pieņemšana mājās, tīrās veļas nogādāšana dzīvokļos u. c. Lielu popularitāti iemantoja pašapkalpošanās veļas mazgātavas. Kvantitatīvi tika sasniegts it kā pietiekams sadzīves pakalpojumu tīkla attīstības līmenis – iedzīvotājiem tika sniegts ap 400 dažādu pakalpojumu veidu, stājās ierindā tādi uzņēmumi kā "Rīgas modes". Taču visos šajos uzņēmumos bija ļoti zema apkalpošanas kultūra, bieži neapmierinoša bija arī pakalpojuma kvalitāte, bet galvenais – arī sadzīves pakalpojumu sfērā ieviešās "blata" sistēma: daudzus pakalpojumus varēja saņemt tikai ierobežots cilvēku skaits, ko noteica attiecīga pazīšanās vai pasūtītāja stāvoklis sabiedrībā.

Situācija mainījās 90. gadu sākumā līdz ar mazo uzņēmumu privatizāciju un amatniecības atdzimšanu.

REGA

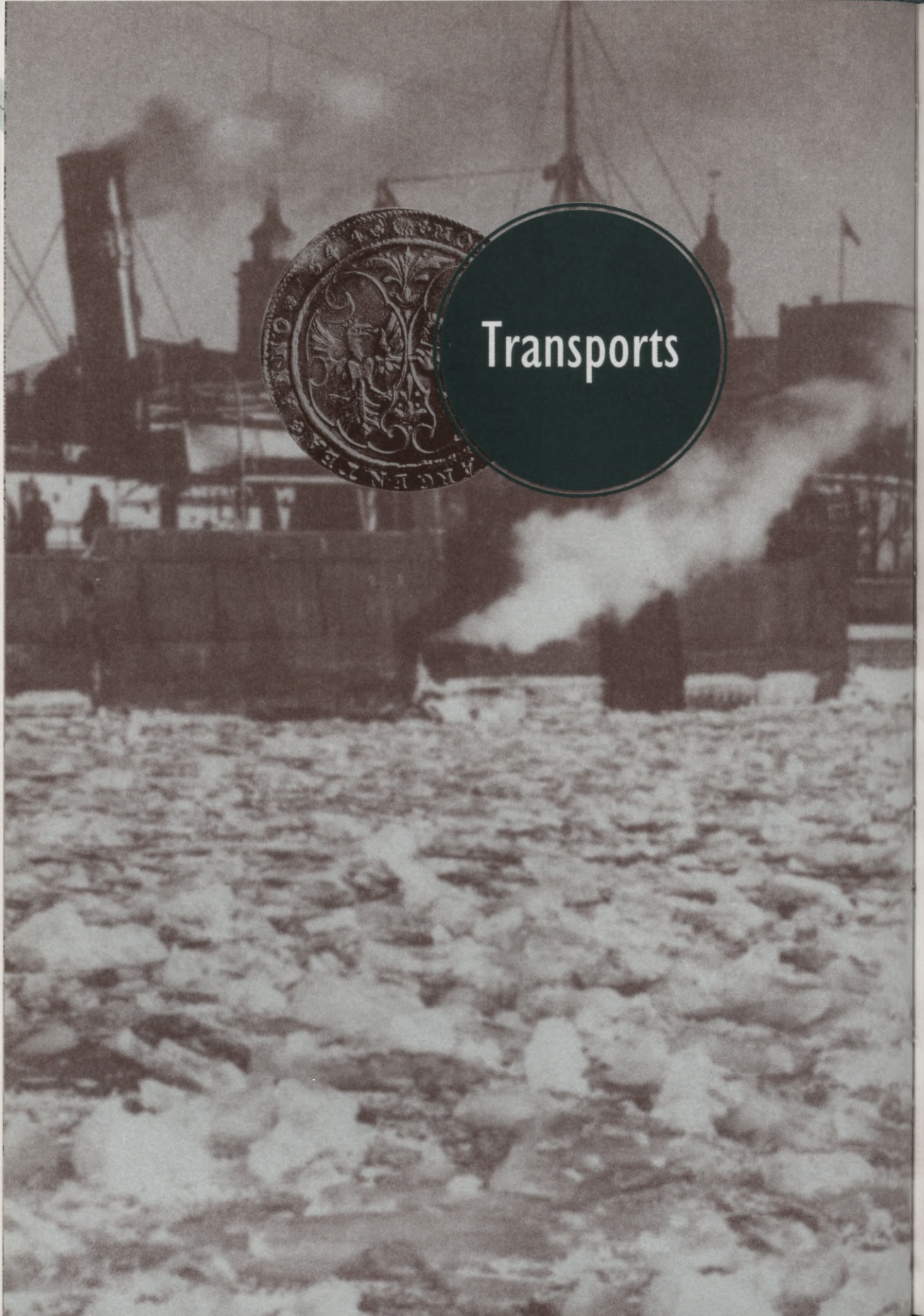
S. Georgen Hospital

st Peter

Der Duna Fluss

Transports

Transports

Laivas un kuģi

Pirmais un ilgus gadsimtus arī galvenais satiksmes ceļš rīdziniekiem bija Rīdziņa, Daugava un tālāk jūra. Jau 9.–11. gs. vikingi brauca augšup pa Daugavu nelielās laivās ar seklu peldi. Tās viegli varēja pārvilkt pār krācēm un ūdensšķirtnē pa sauszemi transportēt no Daugavas uz Dņepru. 13. gs. dokumentos minēti arī lielāki pa Daugavu peldoši krievu tirgotāju platdibena upju kuģi, t. s. učāni. 1466. g. polockieši savā sūdzībā Rīgai pirmo reizi min strūgas (*strusen*), kas vēlākos gadsimtos bija visizplatītākais preču pārvadāšanas līdzeklis Daugavā. 16. gs. preces pa Daugavu pārvadātas ar plostim, laivās, strūgās un pusstrūgās. Rīdziņas grīva šajā laikā bija kļuvusi par galveno strūgu pietātni Rīgā. Strūgas bijušas lielas, no plankām būvētas platdibena laivas, kuru vidusdaļā visā garumā no dēļiem izveidota divslīpu nojume – pārvadājamo preču noseģšanai. Strūgu garums bijis 17–18 asu, platums – 5 asis, celtspēja – līdz 12 000 pudu. Pludinot pa Daugavu uz leju lielās strūgas, tās vajadzēja apkalpot līdz 30 strādniekiem.

Katru gadu, pēc ledus iešanas pirmajām strūgām ienākot Rīgā, tās tika sagaidītas, salutējot ar lielgabalu šāvieniem. Pēc preču izkraušanas strūgas lielākoties pārdeva kā kokmateriālus. Pavasaros palu laikā un vasarā augšup pa Daugavu preču vešanai strūgas izmantoja reti, kravas parasti veda ar t. s. šķutām, kas bija līdzīgas strūgām, tikai ar vēl seklāku peldi. Vienu šķutu vilka gandrīz 100

cilvēku. Garā tauvā iejūgušies, vilcēji gāja pret straumi, pa t. s. tauvas taku gar upes krastu. Daudz agrāk – 13. gs. – hronists Indriķis par Daugavas satiksmes līdzekli minējis arī plostu. Aprakstot Polockas kņaza Vladimira gatavošanos karagājienam 1206. g. uz Rīgu, viņš stāsta par daudzkārtīgi sasietiem kokiem (latīņu val. – *multiplīci lignorum*) – t. i., par plostim.

Kā liecina arheologu atradumi Rīgas 13. gs. kultūras slānī, plostu siešanas paņēmieni nav mainījušies līdz pat 19. gs. beigām, kad senos koka savienojumus nomainīja ar stieplēm, skavām u. c. metāla savienojumiem.

Augšup pa Daugavu, t. i., līdz Vitebskai vai Smoļenskai strūgas vai plostus dzina ar ariem vai arī vilka zirgi vai strūdzinieki. Ar to nodarbojās vienīgi krievi, bet Daugavas lejtecē un Rīgas ostā par pārcēlājiem, ločiem u. tml. strādāja latvieši.

Ziņas par to, cik maksāja kravu pārvadāšana laivās, strūgās un ar plostim dažādos laika posmos, ir saglabājušās ļoti nenoteikti. Maksa par pārcēlāja pakalpojumiem bija atkarīga no pārvadājamās preces un no tā, kurp tā tika transportēta. Piemēram, 1664. g. likme par 1 mucas vītola pelnu transportu bija 6 graši, par 1 kravas ozolkoku pārvešanu no Krūzraga līdz Rīgai – 9 līdz 48 graši (starpība atkarīga no kokmateriālu veida), par 2 asu kokmateriālu atvešanu no Ķengaraga – 36 graši, no Krūzraga – 24 graši. 1798. g. par kravas nogādāšanu no noliktavām un salām uz kuģiem

Rīgas panorāma. 19. gs. 20. gadi. A. H. Meiera litogrāfijas fragments.

Ai, kas senāk laivu gāja pa Daugavu! Lielākā daļa ar zēģelēm, balta Daugava bija, kā ar kaijām pilla. Plēsa plienus un veda uz Rīgu. Bargu naudu pelnīja. Ar laivām naudu no Rīgas uz augšu cēla! Laivas bieži ar zirgiem gāja: simts divdesmit asis šnore pie laivas, zirgs priekšā; kur liela laiva, jūda divus zirgus. Paši kornē — stūrē to laivu. Pavasaros cara laikā lielā ūdenī no Vitebskas nāca lielas laivas. Lielā ūdenī tā nemanīja krāces.

Kad pavasarī nāca plosti — pa septiņi simti pa dienu! Kad bija zaloms — koku sastrēgums —, laivas laida pie malas. Kur tāda augsta klints (Daugavā, pie Daugmales — Tiču pilskalna), tur tās laivas priviļēja, laida mala. Gravā pie Tiču pilskalna bija laivinieku un plostinieku krogs: Varžkrogs, tā tie veči krogu bija iesaukuši.

1980, 1224, Live

pie pilsētas un Ķeizardārza bija jāmaksā 30–45 vērđiņi, par pilnas kravas transportu no noliktavām un salām uz Bolderāju un otrādi — 60 vērđiņi līdz 1 dālderis 25 vērđiņi, uz reidu un otrādi — 1 dālderis 10 vērđiņi līdz 2 dālderi 15 vērđiņi.

Kopš kokšķirotāju amatu izveidošanās viņu kompetencē daļēji ietilpa kokmateriālu transports. Tie pludināja kokus uz kuģiem, no vienas salas uz otru, uz ziemas krautuvēm Sarkandaugavā un citur, dažkārt arī uz pilsētu.

1686. g. amatu tiesa iepazīstināja ozolkoku šķirotājus ar transporta cenām. Par viena šoka vančosu (ozola bluķu) vai planku pievešanu kuģim vai transportu uz pilsētu bija jāmaksā 1 dālderis, par šoku vāts koku — 1/2 dāldera, par dēļu — 1/2–3/4 dāldera.

Mastu kokus transportēja to šķirotāji, bet baļķus un brusas — enkurnieki un pārcēlāji.

1741. g. likme paredzēja, ka par plostu pārvešanu no Daugavas lejteces salām pa straumi uz augšu jāmaksā 2–3 dālderi, par partijas brusu (20–100 gab.) nopludināšanu uz Bolderāju — 3–5 vērđiņi.

1783. g. sakarā ar atalgojumu likmes paaugstināšanu par koku pludināšanu uz Bolderāju bija lieli iebildumi no tirgotāju puses: šis darbs esot viegls, to varot veikt gandrīz guļot, bet pludinātāji nopelnot 6 vai 10 reizes vairāk nekā algādži; tas sadārdzinot izmaksas, proti, par 1000 gab. 2–4 asu garu baļķu nopludināšanu uz Bolderāju 6 vīri ar 3 enkurnieku laivām saņemot 19 dālderus 40 grašus, bet, ja šo darbu veiktu ar algādžiem, tas maksātu tikai 3 dālderus.

Tālus reisos no Rīgas veica ar lieliem kuģiem, kas piederēja ārzemju kuģiniekiem (no Lībekas, Nīderlandes u. c.). Vārds “kuģis” radies tikai ap 13. gs. no hanziešu kuģa tipa, ko sauca “koge” (no ģermāņu vārda *kugg* — izliekts). Koges tilpums bija līdz 80–100 lastiem. 15. gs. to sāka izspiest vēl lielāki kuģi — holkas un karavelas (līdz 200 lastiem). Kuģos Rīgas ostā varēja iekraut līdz 120 lastu labības

un citas kravas (1451. g.). Rīgas kuģniecībai bija raksturīgi kuģi ar 30–60 lastiem dažādas kravas.

Kaut arī vairākkārt mainījās Rīgas saimnieki, tās osta kļuva arvien nozīmīgāka. Par Rīgas ostā pierakstīto kuģu pazīšanās zīmi kalpoja karogs. Pirmais zināmais Rīgas kuģu karogs bija melns ar baltu krustu (līdz 16. gs. 2. pusei), tad – balts ar sarkanu pilsētas ģerboni (16. gs. beigās un 17. gs. sākumā), vēlāk zils ar dzeltenu krustu un mazu sarkanu pilsētas ģerboni (17. gs. vidū), bet no 1673. g. – zilbalts karogs.

15.–16. gs. kuģus tehniski uzlaboja, palielināja mastu skaitu, manervēšanas spējas, radīja stūres ratu. Kuģu vadīšanai izmantoja navigācijas instrumentus (īpaša nozīme bija 14. gs. pilnveidotajam kompasam). Buriniekus rotāja ar daudziem kokgriezumiem. Izveidojās arī pirmā kuģu būvētava Rīgā, ko 17. gs. beigās nodibināja no Amsterdamas ieceļojušais tirgotājs Dannenšterns. Darbus kuģu būvētavā vadīja holandiešu meistari.

Rīgas kuģus gandrīz pilnīgi iznīcināja Ziemeļu karš. Pēc Latvijas nonākšanas Krievijas pakļautībā arī Rīgas ostai pierakstīto kuģu karogs bija Krievijas trikolors (zils–sarkans–balts, bet no 19. gs. beigām – balts–zils–sarkans).

19. gs. 1. pusē līdztekus buriniekiem kravu pārvadājumus sāka tvaikoņi. Pirmais tvaikonis Rīgas ostā gan ienāca tikai 1830. gadā. Pirmo tvaikoņu būvi un remontu Latvijā sāka Rīgas uzņēmumā “Vērmaņa un dēla dzelzslietuve, mašīnfabrika un kuģu būvniecība”. Lielākā dzelzs kuģu būves fabrika Latvijā 19. gs. 2. pusē un 20. gs. sākumā bija kuģu un mašīnbūves rūpnīca “Lange un dēls”.

1855. g. Rīgas ostā ienāca vairāk nekā 2000 kuģu, bet tajā pierakstīti bija tikai 9 tvaikoņi un 37 burinieki (īpašnieki – galvenokārt vācieši). 19. gs. vidū latviešu īpašumā bija tikai nelieli piekrastes burinieki un laivas preču un pasažieru pārvadāšanai, tālākie reisi – no

KĀ UZCELTA RĪGAS PILSĒTA

Sensenos laikos Rīgā, apmēram tur, kur tagad pilsētas grāvis, tecēja upīte Daugavā – saukta par Ridziņu. Kad laudis gribēja tikt pāri šai upei, tad viens liels Milzis pār pleciem pārnesa viņus, jo tad tur nebija ne tilta, ne pārceļama plosta. Milzis iemita alā pie Kārļa vārtiem, apcietinājumu tuvumā.

Reiz tumšā jo tumšā naktī skaņi saucieni uzmodināja Milzi tur alā. Piecēlās viņš, bet, nevarēdams aiz tumsas nekā saredzēt, aizdedzināja vējlukturi un lika gaismai spīdēt naktis tumsībā. Te viņš ieraudzīja otrā upes malā nabaga bērnu stāvam. Tas ļoti raudāja, lūgdamies, lai ceļot pāri upei. Milzis pārbrida upei, uzcelta bērnu plecā, pārnesa savā alā un uztaisīja tam vietu nakts guljai. Otrā rītā bērns bija pazudis, bet, kur tas bija gulējis, tur atradās tīrs zelts. Zeltu Milzis lielā mucā glabājis savā alā. Bet, kad Milzis drīz pēc tam nomiris, tad ar to naudu uzceļusi Rīgas pilsētu. Milža bildi turpreiņ ar visu bērnu uzstādījuši mūžīgai piemiņai apmēram tai vietā, kur viņa ala atradusies.

LTP VII, 1, 1325, 4a

Rīga. 1882. gads. R. Asmusa litogrāfijas fragments.

Rīgas panorāma. 1824. gads. J. G. F. Krestlinga litogrāfija.

“Ā, Fuhsings, labrīt, labrīt!” rātseris viņu saņēma, pacēlis acis no saviem rēķiniem. “Nu, jūs šodien beramo lādēsat. Vai zirgus esat pietiekoši apstallējuši?”
 “Labrīt, Rābemaņa kungs!” komijs pietika pie atbildes. “Ir kādu trīsdesmit gabalu no Kazaka, Barta un mūs’ pašu...”
 “Nu, vai pietiks? Stīmers guļ pie pils, jāpieved no Tilta gala un arī no Bujāniem... Jā, redzat, Fuhsing, agrāk mēs ar saviem zēģelniekiem varējām dzīvot aprausušies, lādējām tos nedēļām. Bet stīmeris negrib gaidīt ne trīs dienas... Guļam naudu prasa 400 rubļu dienā... Jā, jā, nav vairs mūsu vecie labie laiki... Tagad arī mums, rīdziniekiem, pienācis suta un elektrības gadu simtenis. Tādēļ ar preces piedošanu pastarājaties, lai kapteinis neceļ pret mums protestu.”
 “Nav tik bailīgi!” Fuhsings attrauca. “Neesam jau vieni, citās lūkās ber citas firmas... Vai tad nu pirmā reize!”

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983. 86. lpp.

Rīgas uz Pēterburgu. Latvieši savā īpašumā tvaikoņus sāka iegādāties pašās 19. gs. beigās, un tie bija ārzemēs pirkti 20–25 gadus veci kuģi.

1852. g. tieši ar mazajiem upju kuģiņiem pāri Daugavai tika atklāta pirmā regulārā pasažieru satiksme Rīgā. No pietātnes Daugavmalas tirgū atgāja kuģiņi uz Zundu (ik pēc 15 min.), Āgenskalnu, Ilģuciemu (ik pēc 30 min.), Kliversalu.

19. gs. 2. puse un 20. gs. sākums bija izcilākais laiks latviešu kuģniecības attīstībā. Tad Kurzemē un Vidzemē uzbūvēja ap 550 tālbraucēju burinieku. Jūrmalas ciemos uzbūvēto burinieku korpusus parasti aizvilka uz Rīgu, kur tiem uzlika mastus, takelāžu un iegādājās nepieciešamo inventāru.

70.–80. gados neliels tālbraucējs divmastu burinieks izmaksāja 8–9 tūkstošus rubļu, bet lielāks trīsmastu – 10–20 tūkstošus. Rīgas licī izbūvēja Ainažu ostu, Pāvilstu, Rojas ostu un Salacgrīvas ostu. Latviešu kapteiņu vadītie burinieki Atlantijas okeānā sāka braukt 1885.–1886. gadā.

Burinieku apkalpe sastāvēja no vietējiem iedzīvotājiem. Vienmasta burinieka apkalpē bija 2–3 cilvēki, bieži vienas ģimenes locekļi, bet lielāko burinieku apkalpēs bija 7–10 cilvēki. Piekrastes braucieniem nepieciešamās zināšanas apguva pašmācības ceļā, mācoties no pieredzējušiem jūrnikiem (bieži no tēviem). Tālbraucējiem bija jāapgūst navigācija, locija, jūras likumdošana, svešvalodas. 19. gs. vidū Latvijā darbojās 2 jūrskolas – Rīgā un Liepājā. Abās mācības notika vācu valodā un vairums skolotāju bija ieceļotāji no ārzemēm. Rīgas jūrskolu 1845.–1863. g. absolvēja 27 kapteiņi un 186 stūrmaņi. Sākot burinieku būvi un šo burinieku tālbraucienus, bija nepieciešams izveidot jūrskolu tīklu, lai tajās varētu mācīties vietējie iedzīvotāji. Lielu darbu jūrnieru profesionālās izglītības organizēšanā jūrmalas ciemos veica K. Valdemārs. 1867. g. Krievijā izdeva likumu par jauna tipa jūrskolām, kam jābūt demokrātiskām, ar mācībām dzimtajā valodā, bez maksas, bez kārtu un mantiskajiem cenziem. Latvijā atvēra 10 šādas jūrskolas. Līdz 19. gs. beigām tās absolvēja ap 3000 tālbraucēju kapteiņu un stūrmaņu un tuvbraucēju stūrmaņu. Rīgas ostai vien bija pierakstīti 24 tvaikoņi (no 40 Latvijas ostām pierakstītajiem). Kuģi veica kabotāžas braucienus Baltijas jūrā, devās uz Krievijas ostām (Pēterburgu, Arhangeļsku, Nikolajevu, Odesu, Vladivostoku u. c.), uz Rietumeiropu (pārsvarā Lielbritāniju), Āziju, Āfriku. Darbojās regulāras pasažieru tvaikoņu līnijas. 1877. g. Rīgas osta iegādājās pirmo ledlauzi, tāpēc bija plašāk izmantojama arī ziemas mēnešos.

Palielinoties kuģu skaitam, to izmēriem, iegriemei un pārvadājamās kravas daudzumam, bija jāveic ostas rekonstrukcija un labiekārtošana. No 19. gs. 70. gadiem līdz 20. gs. sākumam notika Rīgas ostas pārbūve. Tās gaitā veikta sistemātiska kuģu ceļa padziļināšana, pagarinātas piestātņu līnijas un izveidoti jauni ostas rajoni.

Rīgas panorāma. 1866. gads. V. Z. Štafenhāgena tērauda grebuma fragments.

...pienāca apaļa žirgta sieviņa ar skaisti nomazgātu burkānu saiņiem grozā. Āgenskalna stekus viņiem vajadzēja? Bet tas tak tepat, pieci soļi, vai tad tie nemaz nemācēja paskatīties? Viņai, kad pirms diviem gadiem iebrauca no Lēdurgas, meita tāpat nebija atnākusi preti, toreiz gulēja ar to pašu savu trešo skuķi. Bet viņa bij tikusi labi cauri, priekš tā jau katram mēle mutē, lai nemētājas kā akls pa pasauli. Tur tā būda uz liellaivas nebij nekāds stekis, tur uzkupči saņēma zivis no Bolderājas un Mangalsalas zvejniekiem. Un te piestāja mazie Zunda damperi. Tā tikai izskatījās, it kā cilvēki taisni pār bulverka malu lec lejā un uz jumta, bet viņiem tur bij trepes, tādas stāvas gan. Uz Āgenskalna kuģīsiem, tad jau tikpat kā pa līdzenu grīdu varēja tikt virsū. Tepat jau tas bij – tikai biļete papriekš jānopērk. Pirmajā klasē piecas kapeikas, otrā trīs. Viņa vienmēr brauca otrajā, bet lauciniekiem jau naudas netrūka, tie varēja par pieci...

A. Upts. Zaļā zeme. R., 1965, 567. lpp.

Rīgas panorāma. Fragments. 19. gs. 60. gadi. Tērauda grebums.

Divi ceļāju puīši vasaras laikā sēdēja savā laivā pie Rīgas lielā tilta, kungus gaidīdami, kas liktos pārceļt uz Zaķu salu. Atnāca arī šāds, tāds kungs, gribēja iekāpt laivā, kļūpa un iekrita Daugavā. Viens no puīsiem, kas labi mācēja peldēt, mudīgi tam lēca pakal, sakēra viņu pie svārkjiem un viņu izvilkā. Tā kungs, pēc īsa brītiņa jau izglābts, vesels stāvēja uz tilta, roku bāza kabatā, piecu mārkū gabalu izņēma un pateikdams to savam glābējam iedeva. Puišis, to naudu apskatījis, sacīja: "Kungs, laba nauda gan, bet pārlietu maz." Otrais, viņa naudas kāribu lamādams, šim atkal uzbrēca: "Mūļkis, kungs gan pats labāki zinās, cik viņš ir vērtē!"

"Tas latviešu ļaužu draugs", 1833. g. 27. janvāri.

Modernāki un ērtāki kļuva arī vietējās satiksmes kuģi. Pilsēta pasūtīja no jauna 5 tvaikonīšus (M, N, O, P, R), tā ka tās rīcībā pavisam bija 16 šā veida transportlīdzekļi. 1900. g. bija pārdoti 5 miljoni biļešu un iegūti 34,5 tūkstoši rubļu tīrās peļņas, bet 1913. g. – jau 73,8 tūkstoši.

Pelnīja arī privāto līniju īpašnieki. Akciju sabiedrības "A. Augsburgs" kuģi ar pusstundas starplaiku devās uz Andrejdambi–Andrejsalu–cementa fabriku, ik stundu – pa maršrutu: alusdarītava "Valdšleshens"–Jaunmilgrāvis–Vecmilgrāvis–Voleri–Krēmeri–jūrskola (Vecmilgrāvja krastā)–Mangaļi–Bolderāja–Daugavgrīva, bet kuģniecības un kokrūpniecības uzņēmums "A. Strauhs un Krūmings" apkalpoja Zaķusalu, Bišumuižu, Ķekavu un Doles salu.

Pilsētas kuģiši par braucienu 1. klasē ņēma 10 kap., 2. klasē – 4 kap., bet Augsburga firma, cenzdamās “kroņa” tvaikoņus izkonkurēt, prasīja attiecīgi 7 un 3 kapeikas. Tāpēc, lai gan pilsētas kuģiņu pietura atradās pie pašas rūpnīcas, bet Augsburga firmas – ārpus pilsētas, pasažieri deva priekšroku privātuzņēmējam. Pirmskara gados uz Mūkusalu un bijušo V. Hartmaņa eļļas spiestuvi varēja pārcelties arī privātuzņēmēja F. Zaļenieka motorlaivā (takse atkarībā no maršruta un vietas laivā bija 2, 3 un 5 kap.).

Pirmais pasaules karš gandrīz pilnīgi iznīcināja Latvijas upju un jūras transportu. Rīgas osta tika bloķēta, ieeja tajā mīnēta, un navigācija izbeigta. Ēkas un noliktavas tika nodezdzinātas, sliežu ceļi noārdīti, moli saspridzināti, tehnika iznīcināta, krastmala vietām iebrukusi.

Nodibinoties Latvijas Republikai, sākās Rīgas ostas atjaunošana, tika veikta regulāra kuģu ceļu tīrīšana. Pakāpeniski palielinājās arī Rīgas ostā ienākušo kuģu skaits: 1920. g. – 739, 1925. g. – 2539. Šis skaits samazinājās pasaules ekonomiskās krīzes gados, bet pēc tās turpināja palielināties. Rīgas ostā bija pierakstīta lielākā daļa Latvijā būvēto un Latvijas īpašnieku kuģu. 1936. g. Rīgā bija pierakstīti 19 tauvinieki, 6 motorburinieki, 87 tvaikoņi. Pirmais kuģis, uz kura 1918. g. decembrī pacēla Latvijas Republikas sarkanbaltsarkanā karogu, bija tvaikonis “Maiga”.

Pirms Otrā pasaules kara Latvijā bija ap 400 kuģu īpašnieku. Valstij piederēja tikai 10% tirdzniecības flotes kuģu. Katru gadu Latvijas kuģi ārzemju braucienos ieguva valūtu par aptuveni 10 miljoniem latu. 1937. g. bija 16 regulāras līnijas no Latvijas uz Eiropas ostām, piemēram, Rīga–Londona, Rīga–Stokholma, Rīga–Brēmene (reizi nedēļā), Rīga–Hamburga (ik pēc 3 dienām) un citas. 1939. g. sākās tirdzniecības flotes modernizācija. Šajā laikā Latvijas kuģu vērtība bija ap 30 miljoniem latu, bet aizņemtais kapitāls tikai 3 miljoni.

Kuģis “Neubad”.

Šis kuģis, rēķinot virsstundas kopā ar akordu, ienesa glītu summiņu – piecu dienu laikā simt divdesmit latu. Cilvēki, kas nepazina ostas strādnieku dzīvi, kas reportieru zīmuliem rokā, meklējot sensācijas, apstaigāja piecstāvu pilsētu, steidzās paziņot savās lapelēs, ka, lūk, ostnieki pelnot briesmīgi daudz naudas. Divdesmit un vairāk latu dienā! Viņi aizmirs piezīmēt, ka tādu naudu gadījies nopelnīt tikai uz viena kuģa un nevis par dienu, bet dienu un nakti kopā. Arī to viņi nepastāstīja, ka pēc tāda kuģa lielās naudas pelnītāji atkal paliek bez darba uz nenoteiktu laiku. Varbūt tas ir viss, ko viņi vairāku mēnešu laikā nopelna.

Tādas piezīmes mazinātu sensacionālās ziņas iespaidu.

Bet paēduši ģimeņu tēvi izlasa artiķeli un nopriecājas:

– Lūk, Latvijas strādnieki pelna daudz! Ko viņi blauj par bezizejas stāvokli? Viņi nezina, ko grib!

Sīki amatnieciņi, kokstrādnieki un bezdarbnieki sajūk prātā no tādas vēsts – Rīgas ostā atradusies zelta bedre, jauna Kalifornija! Turp! Visi turp! Lai paliek liestas, lai neklab šujmašīnas, pat spalvas lai rūs uz rakstāmgaldiem, – prom uz ostu, kur naudiņa plūst straumēm! Bezdarba leģionā ieplūst jauns nikuļu pūlis, kādu laiku mētājas gar krastu, kamēr sāk saprast, ka osta nav tā vieta, kur maizes kumos saldāks nekā citur. Tad viņi atgriežas pie sava vecā nonicinātā darba un paklusām lād jaunus cilvēkus, kuri kļūst apkārt pa pilsētu ar reportieru zīmuliem rokās...

V. Lācis. Putni bez spārnēm. R., 1957. 114. lpp.

RĪGAS PILSĒTAS TVAIKOŅU SATIKSMES TARIFS,
pieņemts Rīgas pilsētas valdes 1934. g. 30. novembra
sēdē un apstiprināts ar Iekšlietu ministr. Pašvaldības
departamenta 1934. g. 14. decembra 102659. rakstu.
Iesp. V. V. 1934. g. 289. num.

Sākot ar 1935. g. 1. janvāri pilsētas valde atceļ pilsētas
tvaikonīšu pasažieru telpu dalīšanu 2 klasēs un sakarā
ar to I. un II. klases tarifu vietā ievieci vienu tarifu ar
šādām likmēm:

I. Āgenskalna līnija.

Līdz pulkst. 24:

Bijete vienam braucienam pieaugušiem	Ls 0,08
Bijete vienam braucienam karavīriem, studentiem un skolniekiem	" 0,04
Čeku grāmatīņas pieaugušajiem (10 biļetes — 8 sant.)	" 0,80
Čeku grāmatīņas karavīriem, studentiem un skolniekiem (10 bil. — 4 sant.)	" 0,40

Naktī no plkst. 24 līdz 5 rītā:

Bijete vienam braucienam no katras personas	" 0,20
---	--------

II. Jaunciema līnija.

Bijete vienam braucienam pieaugušiem:	
No pilsētas līdz Jaunciemam	" 0,30
No pilsētas līdz Jaun- un Vecmilgrāvim	" 0,25
No pilsētas līdz Kundziņsalai	" 0,15
No Eksportostas līdz Jaun- un Vecmilgrāvim	" 0,15
No Kundziņsalas līdz Jaunciemam	" 0,15
No Kundziņsalas līdz Jaun- un Vecmilgrāvim	" 0,10
No Jaun- un Vecmilgrāvja līdz Jaunciemam	" 0,10

Karavīriem un studentiem:

Līdz visām augšminētām Jaunciema līn. piestātnēm	" 0,10
---	--------

Skolniekiem:

Līdz visām augšminētām Jaunciema līn. piestātnēm	" 0,05
---	--------

No Jaunmilgrāvja līdz Vecmilgrāvim:

Bijete vienam braucienam pieaugušiem	Ls 0,05
Bijete vienam braucienam karavīriem un studentiem	" 0,03
Bijete vienam braucienam skolniekiem	" 0,02

Sākoties Otrajam pasaules karam, Latvija bija
neitrāla valsts. Latvijas valdība veica pasākum-
mus, lai nodrošinātu jūras tirdzniecību: izdeva
rikojumu, kas aizliedza izpaust ziņas par tirdz-
niecības kuģu atrašanās vietām un braucie-
niem, uz kuģa borta bija jāuzkrāso tā vārds,
Latvijas karogs un vārds "Latvija". Jūrnīe-
kiem tika aizliegts patvaļīgi lauzt darba līgum-
u un atstāt kuģi, tika noteikts viņu dzīvības
apdrošināšanas lielums.

Kaut arī Vācija veica kuģu kustības pārrau-
dzību, lai bloķētu par kara kontrabandu atzītu
preču pievedumu ienaidnieka valstīm vai nu
tieši, vai caur neitrālu zemju ostām tranzīt-
veidā, kā arī novērstu iespējamo Latvijas kuģu
nodošanu rietumu sabiedroto rīcībā. 1939. g.
Latvijas tirdzniecības flotei beidzās bez zau-
dējumiem. 1940. g. janvārī Latvijas tirdznie-
cības flotē bija 89 tvaikoņi, 2 motorkuģi,
5 motorburinieki un 7 burinieki — kopā 103
kuģi. To kopējā kravnesība bija 201 063 bruto
reģistra tonnas jeb 98 bruto reģistra tonnas
uz 1000 iedzīvotājiem. Tas bija mazāk nekā
attīstītajās jūras valstīs (Lielbritānijā, Norvē-
ģijā), bet vairāk nekā citās Eiropas valstīs, pie-
mēram, Itālijā, Francijā, Spānijā, Portugālē,
PSRS, Polijā. Jūras transports nodrošināja
darbu ap 3000 cilvēku uz flotes kuģiem, un
ap 1000 bija nodarbināti kuģu remonta bā-
zēs, ostās, strādāja kuģniecības uzņēmumos.
1940. g. jūlijā jaunizveidotā Latvijas valdība
izdeva rikojumu, kas ierobežoja Latvijas kuģu
pārvietošanos, īpaši uzsverot aizliegumu
iebraukt Lielbritānijas un ASV ostās bez val-
dības atļaujas. Pēc 1940. g. 5. augusta Latvijas
kuģi, kas atradās PSRS ostās, tika pārlikti
zem PSRS karoga. 1940. g. 5. oktobrī LPSR
Augstākā Padome izdeva dekrētu par jūras
un upju flotes kuģniecības uzņēmumu nacio-
nalizāciju. Tika paredzēts nacionalizēt visu
veidu juridisko un fizisko personu kuģniecī-
bas uzņēmumus, to mantu, noguldījumus un
tekošos rēķinus Latvijas un ārzemju bankās,
kā arī visas šiem uzņēmumiem piederošās

tiesības neatkarīgi no uzņēmumu sastāva un atrašanās vietas. Tika nodibināta "Latvijas Valsts jūras kuģniecība". Jūras un upju transporta saimniecību nodeva PSRS jūras kara flotei, upju flotei u. c. komisariātiem. Daudzi kuģu īpašnieki tika spaidu kārtā aizvesti uz PSRS. Nacionalizēti netika tie tvaikoņi, kas atradās ASV (7 kuģi). Šie kuģi turpināja braukt ar savu vārdu, sarkanbaltsarkano Latvijas karogu, daļēji uz kuģiem palika arī latviešu kapteiņi un apkalpes. Dažus kuģus pārņēma Lielbritānijas kara transporta ministrija.

No 1940. g. vasaras par jūrnieka kvalifikācijas galveno rādītāju kļuva "tira biogrāfija". Sākās kuģu vadošā personāla nomaina, pirmkārt no kuģiem noņemot latviešu kapteiņus. Jūrskolās pārtrauca mācības latviešu valodā.

1941. g. vasarā, sākoties karam ar PSRS, Vācija pārņēma 13 Latvijas tvaikoņus, kas zem PSRS karoga atradās Vācijas ostās, kā arī Roterdamā remontā esošos 2 kuģus. Tos pārdēvēja citos vārdos, par kapteiņiem iecēla vāciešus.

1944. g. oktobrī Rīgas osta tika sagrauta – izpostīta lielākā daļa piestātņu, iznīcināta ostas mehanizācija, sagrautas noliktavas, elevators, saldētavas, dzelzceļš un pievedceļi.

Pēc kara ostu atjaunoja. Pirmais kuģis Rīgas ostā ienāca 1945. g. septembrī. Pilnīga ostas atjaunošana tika pabeigta 1950. g. un sākās ostas paplašināšana un modernizācija.

Pēc kara Latvijā atgriezās tikai 8 tvaikoņi, kas kara gados bija Ļeņingradā, 7 kuģus atdeva Dānija, Zviedrija un Vācija. Visi šie jūras transporta līdzekļi bija sliktā tehniskā stāvoklī, un daļu no tiem norakstīja. Bojā aizgāja arī puse no Latvijas tvaikoņiem, kas 1940. g. nepakļāvās A. Kirhenšteina valdības rīkojumam doties uz PSRS, kā arī Vācijas konfiscētie kuģi. No ASV ūdeņos braucošajiem kuģiem kara laiku pārdzīvoja tikai divi. Šo kuģu īpašnieki bija savulaik bagātākā Latvijas rēdera F. Grauda mantinieki, kas ASV nodibināja kuģniecības sabiedrību, atgūstot arī

Satiksmi ar Rīgu un Pārdaugavu uzturēja otrs dzelzs tilts, no kura nu atlikuši tikai pamata balsti; uz tiem tagad perē kaijas. Pār tiltiem gāja gan tikai agros pavasaros un vēlos rudepos. Parasti cēlās pāri ar kuģīti. Zaķusalas rēderim Pļavinskim tādu bija vairāki. "Progress" un "Annuška" turēja kursu uz Doles salu, "Varonitis" cēla pāri uz Puškina ielas galu. Ziemā gāja pa ledu vai arī brauca vieglās, divvietīgās kamanās, kuras par desmit santīmiem slidojot stūma Zaķenes lielākie puši. Piehaturējam arī mēs, kamēr braucamrīka īpašnieki pusdienoja. Salā man bija daudz draugu; pazišanās sākums gan nebija nekāds patīkamais. Man bija līdzī kaut kur sadabūtas spēcīgas tabletes, kas palīdzēja tikt pie "mikstāka" vēdera. Šķiet, tās saucās "Izacēns". Skaistā, ovālā pudelītē. Jaunajiem draugiem iestāstīju, ka tās domātas muskuļu stiprumam.

Lai viņus iedrošinātu, naivumā ņēmu iekšā arī pats. Sākumā, spēka pieplūdumu gaidot, skrējām katrs uz saviem sausajiem "ķemertiņiem", vēlāk jau kā vāveres ar atšautām astēm sēdējām rindā uz krastmalas baļķiem. Ja solītā spēka vietā visus nebūtu pārņēmis vājums un mazkustība, būtu dabūjis tesi tūlīt. Tagad tikai saņēmu bezspēcīgus draudus:

"Pagaidī tikai, kad pāries."

Un dabūju arī.

H. Liepiņš. Manas dzīves skatuve. R., 1991, 34. lpp.

Vācijas konfiscēto F. Grauda tvaikoni. Lielbritānijas Transporta ministrijas rīcībā nonāca 3 ar Lielbritānijas karogu braucošie tvaikoņi, kā arī 7 Vācijas internētie kuģi. Sarkanbaltsarkanais karogs no pasaules jūrām pazuda 1948. g. 8. decembrī, kad Biskajas licī avarēja tvaikonis "Ķegums".

Upju kuģīšu nozīme pasažieru pārvadāšanā samazinājās jau 30. gados sakarā ar citu transporta līdzekļu strauju attīstību. Taču vēl 80. gados pasažieru kuģi navigācijas laikā kursēja starp Rīgu un Jūrmalu, pa Daugavu līdz Doles salai, pa Ķīšezeru, Lielo un Mazo Balt ezeru un kanāliem starp tiem. Tūristu motorkuģi devās uz Pērnavu un Kingisepu Sāmsalā.

Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas Latvijas kuģniecības nozare atdzimst lēni un mokoši.

Zirgu pajūgi

jeb važoni (saukti arī par ormaņiem) bija vienīgais pasažieru transporta veids Rīgā līdz pat 19. gs. vidum.

Rīgas vēstures avotos važoni minēti jau 13. gadsimtā. Amata vecākais zīmogs saglabājies kopš 1469. g., taču šrāgas zināmas tikai kopš 1605. g., kad Rīgā pieticis ar 27 važoniem. Sākumā važonu galvenais uzdevums bija pajūgā pārvadāt preces no kuģu piestātnēm uz svariem un noliktavām, kā arī nogādāt tās pa sauszemes ceļiem uz Pērnavu, Tērbatu, Tallinu, Klaipēdu, Karaļaučiem, Pēterburgu u. c. pilsētām. Augšup gar Daugavu preces bieži pārvadāja ziemā ar ragavām. Tā 1446. g. Rīgas tirgotāju preču pārvadāšanai līdz Polockai nācās noligt 150 "nevācus"; citā reizē no Polockas līdz Smoļenskai Rīgas sāli veda 40 ragavās. Ziemā parasti lielas ragavu karavānas devās pa aizsalušo Daugavas ledu.

Rīgai paplašinoties, važoni sāka pārvadāt arī pasažierus. Sākās specializācija – daļa ar pie-

mērotiem ratiem pārvadāja preces un dažādas citas kravas, daļa apkalpoja tikai pasažierus. 15. gs. dokumentos ir minēts arī ormaņu atalgojums par dažādiem darbiem: par vēstules nogādāšanu uz Tērbatu ormanim Andrievam samaksātas 4 mārkas, bet kādam Miķelim (*Michaelken*) par vēstules aizvešanu uz Koknesi – 2 mārkas; par braucienu no Gdaņskas uz Rīgu ormanim samaksāts 14 mārkas; par krūmu vešanu no ganībām ormaņi un strādnieki saņēmuši 10 mārkas. Ormaņi nedrīkstēja ņemt lielāku atlīdzību par rātes noteikto. Ja atalgojumu, ko šai laikā saņēma ormaņi, salīdzina ar tām summām, ko pilsēta patērēja gan ordeņa mestra, gan citu amata personu pacienāšanai, tad redzama liela atšķirība: par garšvielām mielastam pili sakarā ar ordeņa mestru u. c. cienāšanu izdotas 52 mārkas; 59 mārkas 12 šiliņi 1 denāriju notērējuši pilsētas delegāti "Johans Saltrumpa un Hinriks Brokes kungs Valmieras landtāgā Pētera dienā". Šai pašā laikā kādam ormanim par vēstules nogādāšanu uz Tērbatu samaksāts tikai pusmārkas. Salīdzinājumam šeit varētu atzīmēt, ka 1448. g. Rīgā stops vīna maksājis 4 šiliņus, bet 1462. g. lasts sāls, tāpat kā 40 asis malkas, – 22 mārkas.

16. gs. avotos var atrast liecības par atlīdzinājumu ormaņiem ne vien pēc padarītā darba, bet arī par darba dienām. Piemēram, kādam ormanim Mārtaņam maksāts 12 šiliņu dienā, turpretim viņa kalpam – 10 šiliņu. Salīdzinot ar parasto dienasstrādnieku algu, ormaņa atalgojums bija diezgan nozīmīgs: ja ormanim par kravas vešanu maksāja dienā 12 šiliņu, tad strādniekiem, kas palīdzēja ormaņiem vest baļķus, – 5 šiliņus.

Ormaņi un viņu kalpi, kas bija nodarbināti pilsētas "mārstaļi", 16. gs. saņēma atalgojumu arī gaudā: 1555. g. mārstaļa ormaņa kalpam Benediktam iedots kurpju pāris, kas maksājis 30 šiliņu; 1556. g. mārstaļa ormaņa kalpam Jirgenam samaksātā gada alga bija 17 1/2 mārkas, bez tam viņš saņēma 3 cepures (1/2 mār-

kas gabalā), 2 kreklus (2 māрку vērtībā) un bikšu pāri (3 māрку vērtībā). Graudā atlīdzināts arī kalējam Paulam par zirgu ārstēšanu mārstaļa pārziņa prombūtnes laikā; viņš saņēmis bikšu pāri un kamzoli (12 māрку kopvērtībā).

17. gs., lai iestātos važņos, bija vispirms jānokalpo Rīgā 7 gadi pie kāda namnieka par kalpu vai 6 gadi pie važņā. Iestājoties amatā, bija jāiemaksā 10 dālderu, no kuriem pusi saņēma amata kungs, otra puse nonāca amata "lādē", un to varēja izlietot arī labības krājumu iepirkšanai. Vēl važņim bija jādod amatam viena muca alus, viens šķiņķis un maizes, cik vajag vienam mielastam, bet neko vairāk no viņa nedrīkstēja prasīt. Pašam amatam bija jāiemaksā Mārtiņos Baznīcai desmit mārkas. Važņņu ģildes locekļiem bija lielākas priekšrocības staļļos, riteņu pirkšanā un citur, salīdzinot ar tiem, kas ieradās Rīgā no citām pilsētām.

17. gs. un arī 18. gs. rāte izdeva noteiktas atalgojuma likmes, kuras ik gada ceturksni nolāsija ormaņiem un viņu kalpiem. Tajās bija nosacīts, cik ormanis drīkst ņemt par katru

Skats uz Rīgu no Dzegužkalna. Pēc 1829. gada. K. F. Hausmaņa litogrāfija.

2701. UZ DAUGAVAS

Pie kamaņņu stūmēja pienāk kāds pamatīgs pilsonis:

"Varat mani aizvzināt uz Pārdaugavu?"

"Katrā laikā, sēzaties tik iekšā!"

Bet pasažiera krietnajam augumam visas kamaņņas izrādās par īsām un šaurām. "Ak, kungs, kaut varētu tievāks palikt!" nopūšas pilsonis.

"Cik maksāsiet, es jums palīdzēšu i pāri tikt i tievākam palikt," saka stūmējs.

"Parasti 10 rubļus, bet es jums došu 100."

Pilsonis naudu tūlīt samaksā. Stūmējs iesēžas kamaņņās un saka: "Nu, tad pārstumjiet jūs mani līdz otram krastam!"

Elza Damberga, Viskālē.

Ūzņēmuma "Bonaventūra" vēstulu papīrs. 19. gs. otrā puse.
Litogrāfijas fragments.

Mans tēva tēvs Jēkabs Vilciņš nomira ap 1900. gadu 88 gadu vecumā. Viņš stāstījis, ka spēka gados dzīvojis par kalpu Bērzaunes muižā. Bieži tad braukuši ar zirgiem uz Rīgu, veduši linus un brūža šņabi. Pa ceļam mucām urbuši caurumus, tecinājuši un dzēruši šņabi un tā vietā mucas papildinājuši ar ūdeni. Mājup veduši sāli, vēlāk arī petroleju.

Tas bijis simts un vairāk gadus atpakaļ.

1838, 6904¹, Bērzaune

pakalpojumu. Piemēram, par garšvielu, augļu, vīnu, eļļas, siļķu un citu preču transportu, kuras bija jānogādā no Daugavmalas vai Plosta tilta muitā, ormanis ar vienzirga aizjūgu drīkstēja ņemt 5 vērdiņus, turpretī par preču transportu ziemā (ar kamanām) no Bolderājas – 26 vērdiņus. Ja ormanim būtu likts ierasties Daugavmalā, pie Plostu tilta vai Bolderājā un viņš būtu veltīgi gaidījis kravu visu dienu, tad viņam tāpat pienācās likmēs paredzētais atalgojums.

Ir uzglabājušies arī t. s. Rīgas mārstaļa rēķini, pēc kuriem var spriest par ormaņu un mārstaļa kalpu atalgojumu. Tā 1647. g. 16. oktobrī 8 ormaņi saņēma nedēļas algu – 16 mārkus katrs (zirgiem par auzām tai pašā laikā bija izdots 30 mārkus). Mārstaļa ormaņi vai vismaz daļa no viņiem acīmredzot dzīvojuši turpat pie mārstaļa: mārstaļa rēķinos atzīmēti arī izdevumi par krāsns uzmūrēšanu un loga iestiklošanu ormaņa dzīvoklī.

Rātes nosacītās darba stundas ormaņiem nebija īsas: vasarā un pavasarī bija jāstrādā 14 stundas – no pulksten 5 rītā līdz 7 vakarā. Pie tam bieži vien darba laiks ieilga: gadījās, ka, atgriežoties ar kravu, pilsētas vārti jau bija slēgti. Tad ormanim bija jāpārnakšņo ārpus pilsētas un pašam jāapsargā krava.

Važoņiem bija jāuzņemas arī nepatikamie pilsētas atkritumu izvešanas darbi. Kara laikā bija jāpilda šķūtis, nereti nācās zaudēt zirgu, pajūgu un pat dzīvību.

Vislielākās rūpes un zaudējumus sagādāja citu pilsētu važoņi, kas, iebraukuši Rīgā, uzņēmās preču pārvadāšanu un atņēma pilsētas važoņiem ienesīgākos vedumus. Kad 17. gs. 70. gados važoņus biežāk norikvoja žagaru un smilšu vešanai aizsargdambja celtniecībā pret plūdiem, viņi sūdzējās, ka pilsētā vairs neesot "nekādas iztikas", jo visu peļņu atņemot svešie važoņi. Tā, kāds Pauls Benkens, atbraucis no Karaļaučiem tukšā, atstājis zirgus Jelgavā un tur sagaidot pasažierus un kravu, bet vietējiem esot jāpilda klaugas. Tiesa nolēma aizliegt Benkenam ierasies ar tukšiem

ratiem un vispār svešiem važoņiem uzturēties Rīgā ilgāk par trim dienām. Iebraucēji gan šo ierobežojumu bieži pārkāpa, aizbildinoties, ka neesot laikā saņēmuši samaksu par vedumu.

Lai labāk varētu kontrolēt svešo važoņu uzturēšanās ilgumu Rīgā važoņi lūdza noteikt tiem par iebraucamo vietu pārcēlāja Mārtiņa Dumpes māju Pārdaugavā, kur būtu izkārtas rātes patents par uzturēšanās laika ierobežojumu. Amata tiesa tam piekrita un uzdeva Dumpem par katru iebraukušo važoni paziņot amata vecākajam Krūzem, lai pēc trim dienām amats varētu gādāt par tā aizbraukšanu. Važoņi aizstāvēja savas intereses arī pret vietējo namnieku konkurenci, kas ar saviem zirgiem dažkārt uzņēmās pat tālus braucienus. Tā, 1680. g. amats pieprasīja, lai tiesā apsūdzētais namnieks izbeidz tālos braucienus vai arī lai iestājas važoņu amatā. Apsūdzētais atbildēja, ka neviens nevarot liegt viņam pelnīt savu maizi tā, kā viņš gribot. Tiesa tomēr viņam to aizliedza.

1681. g. Amatu tiesa ar 10 dālderiem sodīja kādu ādmiņa sievu par zirgu aizlaišanu preču pārvadāšanai uz Krieviju.

Važoņi rūpējās arī par sava amata labo slavu. Kad kāds bezgadis bija uzdevies par amata brāli un apzadzis naktsmāju devēju, važoņi lūdza Amatu tiesu uzdot visiem važoņiem katru tālo braucienu pieteikt amata vecākajam, lai zinātu, kurp un ar kādu kravu ikviens aizbraucis. Važoņiem bija jāatbild par uzticēto precī un jāatlīdzina par tās sabojāšanu vai nozaudēšanu. Atalgojumu saņēma pēc brīvas vienošanās. Ja važonis vēlāk atteicās braukt par nolīgto maksu, viņu sodīja.

Lai vienam amata brālim neiznāktu vairāk braucienu kā otram, važoņi panāca, ka ar 1689. g. 7. septembra lēmumu turpmāk braucieni bija jāsaņem pēc kārtas.

Rāte reglamentēja ormaņu kustību Rīgas ielās. 16. gs. ormaņiem noliedza, braucot ar kāzniekiem, "nevajadzīgu līgavas vizināšanu". Ormaņi nedrīkstēja "drāzties pa Rīgas ielām

Gardavajs ar cepures lokam pielipinātiem pirkstiem, kā stīga izstiepies, kamēr sasodītais vējš Jura krustu un medaļas šķēdinādams sapina vienā muskulī. Kā citkārt svētajam Vasilijam Dievkalpam, tā tagad pristavam fon Bražem viņš ar acīm un sirdi raidīja lūgšanu, — tikai pagrieziet galvu, pamest mirkli un ievērot, ka viņš tomēr uzmanījis un atdod godu. Bet Braže nepagriezta, rati tagad pa dēļu klāju švikstēja tik maigi, kā kad ar parupju plaukstu velk pār zīda lakatu. Goda atdevējs nolaida roku un noskatījās smaidīdams. Tas nebij nekāds ļichačs, ar ko pristava kungs brauca, — tie stāv pie vācu teātra, dienā ved ārzemniekus no Romas viesnīcas uz staciju vai viesos pie Rīgas patriciešiem, bet pēc pusnakts piedzērušos korporeļus uz Zaļo ielu. Pristavam pašam bij skaista māja ar parku Dinamīdes ielā un sieva krieviete, tā tad vēlējās krievu kučieris un aizjūgu. Krievu aizjūgs aizsāvēs pār tiltu kā vējš, — gardavajs piekrīzdams pamāja ar galvu: tas to drīkst. Un ar patiku atcerējās, ka vēl septembrī paša pilsētas galvas Lerkobiusa kučieris par neatļauti ātru braukšanu dabūja pieci rubļi soda.

A. Upīts. Plaīsa mākonos. Kopoti raksti. 12. sēj.
R., 1952, 11.—12. lpp.

Pasažieru transports bija pasta organizācijas funkcija līdz 19. gs. vidum. Pirmo rīkojumu, kura mērķis bija atcelt kara laikā ievestās bezmaksas šķūtiņus un aizsargāt Vidzemes zemniekus un citus iedzīvotājus no daudzo brauktgribētāju patvaļībām, kā arī panākt noteiktu pasažieru transporta kārtību, Pēteris I izdeva jau 1713. g. 27. novembrī. Ceļotāji, uzrādot braukšanas pasi un samaksājot norādīto cenu, dienesta un privātajām vajadzībām varēja izmantot pasta zirgus. Pasta staciju iespējas šajā laikā plašās transporta vajadzības apmierināt vēl nespēja, bez tam smagas kravas ar pasta zirgiem pārvadāt bija aizliegts. Tādēļ armijas daļu pārvietošanās gadījumos, augstu amatpersonu braucieniem u. tml. vēl līdz pat 19. gs. vidum turpināja izmantot šķūšu zirgus.

P. Pētersonē. Vidzemes pasta vēsture 17.–19. gs.
R., 1998, 23. lpp.

uz Daugavmalu, lai no tā neciestu iedzīvotāju veselība...”, viņiem bija jābrauc soļiem.

Kaut gan daļa ormaņu dzīvoja pašā Rīgā, tomēr ar laiku aizvien vairāk apmetās priekšpilsētā (par to liecina viņu amata vārdā nosauktā Ormaņu iela – tagadējā Lāčplēša iela), kā arī Pārdaugavā, kur 17. gs. dzīvojuši arī zvejnieki, pārcēlāji, mastu šķīrotāji u. c. Šie latviešu strādnieki nomāja pilsētas zemi, un, ja nespēja samaksāt nomas naudu, viņiem apķīlāja lopus vai arī lika atstrādāt parādu dažādos pilsētas darbos. Tomēr vācu namnieki par viņiem sūdzējās: ārpilsētā dzīvojošie “nevāci” turot vairāk govju un zirgu nekā viņi, tas esot netaisni; pilsētas ganībās drīkstot dzīt lopus vienīgi Lielās un Mazās ģildes locekļi, bet pārējie rīdzinieki drīkstot laist kopīgās ganībās tikai vienu zirgu un govi, turklāt tiem, kas dzīvojot ārpus pilsētas un neesot namnieki, jāmaksājot par katra lopa ganīšanu 5 mārkas.

Ar preču pārvadāšanu rāte bija atļāvusi nodarboties arī trūcīgajiem vācu namniekiem un viņu atraitnēm. Šos važonus aizstāvēja Lielā ģilde un citi namnieki, piešķirot tiem dažādas priekšrocības. Latviešu amatam ar šiem vācu važoniem izcēlās bieži konflikti.

18. gs. važonu konkurenti bija arī garnizona kareivji. Rāte 1720. g. kareivjiem noliedza pārvadāt kā pasažierus, tā arī preces smagajos transportatos.

Nesaskaņas važoniem radās ar ozolkoku šķīrotājiem, kas gribēja izšķīrotos materiālus paši pārvadāt. 1756. g. prāvā par mucu koku transportu noskaidrojās, ka šķīrotāji drīkstējuši tos pārvadāt no vienas salas uz citu, bet no Daugavas krasta uz pilsētu un kuģiem tos bijis jāved važoniem.

Par važonu amata uzdevumiem 18. gs. ir zināms, ka preču transportā no strūgām, noliktavām, bēniņiem un pagrabiem uz kuģiem drīkstējuši piedalīties kā trūcīgie namnieki, tā važonu amata locekļi, ja to nav gribējis veikt pats tirgotājs. Preču pārvadāšana no

kuģiem uz švāriem pienākusies vācu namniekiem, un tie pārvadājuši preces ar saviem divzirgu ratiem "sunīšiem". Važoni turpretim ar saviem mazajiem vienzirga ratiem vai ragavām pārvadājuši kaņepājus, linus, pelnus, gabalpreces, sāli, linsēklu un silķu mucas, jo tas viņiem ticis atļauts ar rātes 1748. g. rīkojumu. Par veduma maksu vienojušies atkarībā no apstākļiem.

Instrukcija noteica, ka važonu saimniekiem un viņu puisiem jādežurē Daugavmalā starp Jaunajiem un Šāļu vārtiem. Pavasaros un vasarās tiem jābūt tur no pulksten 5 rītā līdz 7 vakarā un arī vēlāk, ja apstākļi to prasītu. Darbi jāsaņem tikai šajā pulcēšanās vietā un pēc katra darba pabeigšanas atkal tur jāatgriežas. Darbā izbraukušajiem važoniem jānēsā pie krūtīm zīme ar pajūgu numuru, kas uzkrāsots ar baltu krāsu uz melna fona.

Lai neviens no amata brāļiem nevarētu aizbildināties ar zirgu trūkumu, kad jādod zirgi kroņa klaušās, važonu amats vienojās, ka ikvienam tā loceklim jātur četri labi zirgi. Tātad važonu turība 18. gs. bija pieaugusi.

Vēl 18. gs. vidū pieminēti arī krievu tautības važoni, kas maksāja pilsētai savu nodevu – *izvozčiki*.

Ormaņu skaits turpināja augt arī pēc citu satiksmes līdzekļu parādīšanās, it īpaši 19. gs. 90. gadu otrajā pusē. Arī 20. gs. sākumā pirmie automobiļi ormaņus vēl nespēja izkonkurēt. 1913. g. Rīgā bija ap 1600 vieglo un ap 5000 smago ormaņu. Vēlāk ormaņu skaits samazinājās autotransporta attīstības dēļ. 1925. g. ormaņu bija 706, smago ormaņu – 2325, un tie joprojām bija galvenie kravu pārvadātāji. Apmēram šāds ormaņu daudzums saglabājās līdz pat karam.

Atšķirībā no smagajiem ormaņiem, kuriem maksāja pēc vienošanās, vieglo ormaņu takse 19. un 20. gs. bija stingri noteikta – pēc nobrauktā ceļa gabala vai laika. Pirmajam variantam pilsēta bija sadalīta 8 rajonos. Braukšana viena rajona robežās vienzirga pajūgā

Pilsētas dome 1890. gadā izšķirās par Plosta tilta daļēju aizstāšanu ar pontoniem. [...] Tikai pēc diviem gadiem, kad jaunie pontoni tilta ekspluatācijā bija nevainojami kalpojuši, pilsētas dome 1894. g. 23. maijā nolēma nomainīt visu Plosta tiltu ar pontoniem un piešķirt nepieciešamos līdzekļus. Dzelzs pontonus izgatavoja Rīgas un Pēterburgas rūpnīcās.

Pontontilts tika projektēts tsāks nekā vecais Plosta tilts, kas gāja slīpi pāri Daugavai uz Akmeņu ielu. Jaunais tilts sākās pie Grēcinieku ielas upes labajā krastā un beidzās pie Šoneru ielas kreisajā krastā. Tā garums bija 524 m.

Tilts sastāvēja no 35 pontoniem un bija 14 m plats. Pilsētai tas izmaksāja 602 795 rbļ. Satiksmei tiltu atklāja 1896. g. 27. maijā. Pontontilts darbojās gandrīz visu gadu, to izņēma un novietoja ziemas ostā tikai pavasara ledus iešanas laikā. Mūsu gadsimta sākumā Pontontiltam bija divas braukšanas joslas, tika ierīkotas arī zirgu tramvaja sliedes. Naktī tiltu apgaismoja ar petrolejas lukturiem.

A. Caune. Rīgas vecpilsēta pirms 100 gadiem.
R., 1994, 48. lpp.

MAIZES SAGĀDE

Patriektie vācu bandīti Rīgā nav atstājuši neviena labības grauda. Nodedzināti Rīgas lielākie elevātori. Andrejostā, kur atrodas lielākās labības noliktavas ar ļoti daudzām materiāliem, iznīcināts pāri par 100 000 maisu labības, cejamie krāni, mašīnas un visas saimniecības blakus ēkas. Līdzīga aina Ilgūciemā, kur atradās labākās un lielākās labības kaltes, kas diennaktī zāvēja pāri par 300 t labības. Šie uzņēmumi pilnīgi iznīcināti. Aizgājušas bojā visas mašīnas, cejamie krāni un noliktavas. Minēto labības elevātoru pilnīga atjaunošana tik drīz nebūs iespējama, bet daļēji atjaunošanas darbi jau tiek organizēti. Laupītāju un dedzinātāju banda, aizvedot labību uz "fāterlandi" un iznīcinot visus labības pārpalikumus, kā arī saspridzinot lielākos labības elevātorus, domāja, ka Rīgā būs pilnīgs bads, bet tā ir stipri maldījusies. Tūlīt pēc hitleriešu padzišanas no Rīgas, pie darba enerģiski ķērās PSRS Sagādes Tautas Komisariāta iestādes. Pirmais lielākais labības daudzums Rīgai pienāca 22. un 23. oktobrī no Jelgavas un Bauskas apriņķiem. Organizēti iebrāca apm. 900 pajūgu un izklīda pa labības pieņemšanas vietām Andrejostā, Pūpolu ielā 14, Ganību dambī 31 (I. Maija Kombināta dzirnavās), Ganību dambī 33, Katrīnas dambī 18, Gogoļa ielā 15/17, un Puškina ielā (dzirnavās). Daudzos savākšanas punktos zemniekiem izsniedza alu. Darba zemnieki Rīgas alu dabūja nogaršot pēc vairāk nekā trim gadiem. [...]

P. Grugulis.

"Cīņa", 1944. g. 26. oktobrī.

maksāja 15 kap., divzīrgu pajūgā – 20 kap. (ar 1912. g. – 30 kap.), par katru nākamo rajonu nāca klāt attiecīgi 5 un 10 kapeikas.

Ormaņa pajūgos ar laika skaitītājiem iekasēja: par pusstundas braucienu (mazākais laika mērs) – 25 kap., par katru nākamo pusstundu bija jāpiemaksā 20 kapeikas. Par braucienu uz vietām ārpus minētajiem 8 rajoniem (kap-sētas, Aleksandru vārtu stacija, kara hospitālis u. c.) arī bija noteiktas īpašas piemaksas.

Romantiski Rīgas ormaņus 30. gados apraksta A. Bārs savā memuārgrāmatā "Mani skais-tākie gadi Latvijā":

"Ormaņu rati bija melni lakoti, to karosērijas balstījās uz vieglām atspērēm, bet riteņi bija apvilkti ar šaurām gumijas riepām, kuru dēļ braukšana bija ļoti ērta. Labā laikā rīdzinieki deva priekšroku nevis šoferiem, bet gan ormanim. Zirgs bija klusāks par motoru, jo pakavos bija ieliktas gumijas sloksnes. Katru gadu pilsētas valde rīkoja speciālu pārbaudi, izsniedzot godalgas par vislabāk koptajiem ratiem, vislabāk kopto zirgu un kārtīgāko braucēju. Gandrīz vienmēr šajās pārbaudēs pirmo godalgu saņēma ormanis, kura ratiem bija 212. numurs. Viņu fotografēja, intervēja, un publika viņu apbrīvoja."

Ormaņi pastāvēja arī vēl pēc Otrā pasaules kara. Taču automašīnas un elektriskais transports tos ātri izkonkurēja. Pēdējie 3 ormaņi reģistrēti 1957. gadā.

Omnibuss un zirgu tramvajs

1852. g. Rīgā parādījās omnibuss – vienpadsmitvietīgi rati, kurus vilka zirgi. Omnibusa maršruts veda no Rātslaukuma līdz Lielajam pumpim (tag. Jaunās Ģertrūdes baznīcas vietā). Taču omnibuss nekursēja regulāri, tāpēc ilgi pastāvēt nespēja.

1874. g. pasta stacijas priekšnieks T. Kazaks atjaunoja omnibusa maršrutus pilsētā. Rīgā sāka darboties divas regulāras līnijas, kurās

Zirgu tramvajs vasarā.

reizi pusstundā kursēja Vinē pasūtītie omnibusi. Tie bija zilā un melnā krāsā ar dzeltenu svītru vidū un uzrakstiem vācu un krievu valodā, ar sarkaniem aizkariem un polsterētiem sēdekļiem. Salonu apgaismoja laterna, kučieris bija tērpts livrējā. Šie omnibusi kursēja no Rātslaukuma pa Kaļķu ielu līdz Lielajam pumpim un no Daugavmalas tirgus pa Grēcnieku, Smilšu, Audēju, Suvorova (tag. K. Barona) ielu līdz Stabu ielai. Drīz pievienojās jauns maršruts – Rātslaukums, Lielā Maskavas iela līdz Dinaburgas ielai un tālāk līdz Krasnaja Gorkas tirgum. Arī šajos omnibusos bija 11 pasažieru vietas. Brauciens kupejā maksāja 10 kap., pie kučiera – 6 kap., bet uz omnibusa jumta – 5 kapeikas.

1880. g. omnibusa satiksmi atklāja arī Pārdaugavā – pa maršrutu no Plosta tilta gala, pa Akmeņu ielu, uz Torņakalnu, Ķipsalu, Ilģuciemu līdz Šmita cementa fabrikai. Ziemā omnibusa riepas nomainīja pret sliecēm, un tas kursēja arī pāri aizsalušajai Daugavai starp Āgenskalnu un Vecrīgu.

Kāpēc 1908. gads? Tāpēc, ka 1905. gads aiz muguras. Līdz 1917. gadam vēl tālu. Tik daudz upuru. Tik daudz vaidu. Tik daudz zaudējumu. Bet cilvēki dzīvoja, arī priecājās un arī smējās...

Pa vidam visvisādas ziņas:

“Zirgs ausi nokodis 2. jūnijā Dzirnauvu ielā 112 smagajam ormanim – Plāteru pagasta loceklim Pēteram Apsīšam. Cietušais aizvests uz pilsētas slimnīcu.”

“Nodomāts celt 14 jaunus, lielus cietumus. Cietumu būve aprēķināta uz 15 milj. rubļiem. Kad cietumi būšot gatavi, tiksot atcelta aizsūtīšana uz Sibīriju.” [...]

“Piņķu pagasta Zvanītāju mājās 28. augustā nozagta govus 80 rubļu vērtībā.”

A. Augstkalna, Ē. Hānbergs. Edgars Liepiņš.
R., 1990, 162.–163. lpp.

Tramvaji Aleksandra ielā pie Pētera I pieminekļa
20. gs. sākumā.

2696.

Tramvajā iekāpj divi kungi, viens resns, resns, bet otrs tik tievs un izkaltis kā žagars. Resnais kungs nosēstas, aizpildīdams viens pats kādas trīs vietas, tā ka tievajam vairs telpas neatliek. Šis paliek dusmīgs, ka tādus resnus vai nu nevajagot tramvajā iekšā laist, vai arī ņemt dubultu cenu. Bet resnais pasmejas: "Nu, kungs, ja pēc resnuma sāks maksu ņemt, tad jau nebūs nekāda aprēķina jūs laist iekšā!"

Austra Skujiņa, no Vidrižu pag.

Rīgas–Dinaburgas dzelzceļa būves laikā Rīgā ierīkoja zirgu dzelzceļu – kravu pārvadāšanai no stacijas uz Daugavas krastmalu. Pasažieru pārvadājumi ar zirgu tramvaju jeb konku sākas 1882. gadā. Tika izveidota speciāla Rīgas zirgu dzelzceļa sabiedrība (no 1887. g. – beļģu akcionāru uzņēmums), kas bija cieši saistīta ar vācu finanšu kapitāla grupu. Zirgu tramvajs savu tehnisko priekšrocību dēļ (regulāri kursēja, uzņēma ap 40 braucēju un attīstīja lielāku ātrumu) veiksmīgi konkurēja ar zirgu omnibusu. Zirgu tramvajam sākumā bija 3 līnijas: 1) pa Teātra bulvāri (te atradās pagrieziena cilpa) līdz Aleksandra vārtiem, tad zirgus pārjūdza vagonam otrā galā, un tas uzsāka atpakaļceļu; 2) pa Teātra bulvāri, Kārļa (tag. 13. janvāra) ielu un Daugavas krastmalu līdz Plosta tiltam; 3) no Plosta tilta pa krastmalu, Maskavas ielu līdz Dinaburgas (tag. Daugavpils) ielai. 1885. g. pievienojās jauna līnija – no Teātra bulvāra pa Marijas ielu un Stabu ielu līdz Avotu ielai. 19. gs. beigās Rīgā bija 5 zirgu tramvaja līnijas 7,9 km kopgarumā. Omnibuss brauca ar ātrumu 5–6 km stundā, bet zirgu tramvajs sasniedza jau 10 km stundā.

Vagonus zirgu tramvajam ražoja Rīgā, Krievu–Baltijas vagonu rūpnīcā. Taču arī omnibusu maršruti vēl turpināja pastāvēt – līdz pat 20. gs. sākumam, kad zirgu tramvajs bija tikpat kā izzudis.

Omnibusa satiksme saglabājās un pat veidojās jaunas līnijas – tur, kur tramvaja tīkls nēsiedzās (uz Juglu, arī uz Sarkandaugavu, Ķengaragu).

Elektriskais tramvajs

pa Rīgas ielām sāka kursēt 1901. g. 11. jūlijā (pēc vecā stila). Pirmā tramvaja līnija gāja pa Aleksandra bulvāri. Tramvaja vagonā, kas ārēji neatšķīrās no zirgu tramvaja, bija 12 sēdvietu un 40 stāvvietu. Par piekabvagoniem izmantoja arī daļu zirgu tramvaja vagonu.

Tā paša gada rudenī tika atklātas vēl piecas līnijas: Birža–Bruņinieku iela, Daugavmala–Pērnavas iela (līdz Pāvila baznīcai), Daugavmala–Maskavas iela (līdz Ūdensvada iestādei), Daugavmala–Lielie kapi un Teātra bulvāris–Ķeizardārzs. Līdz ar to līniju kopgarums jau pirmajā darbības gadā sasniedza 23,7 kilometrus. 1902. g. līnija uz Ķeizardāru tika pagarināta līdz Sarkandaugavai, bet Lielo kapu līnija – līdz Kara hospitāļa (tag. Brasas) stacijai.

1903. g. sāka darboties 7. līnija, kas bija pirmā Pārdaugavā, – no Daugavmalas uz Bērnu slimnīcu, bet 1904. g. tā tika pagarināta līdz Rēveles ielai. 1905. g. pa Bāriņu ielu līdz Āgenskalna tirgum izveidoja 8. tramvaja līniju. Nākamajā gadā, izbūvējot sliedes pāri Milgrāvja dzelzceļam, tika pagarināta Aleksandra ielas līnija, sākumā – līdz “Fēniksam”, ar 15. jūliju – līdz Lielajam Šmerlim.

Elektriskais tramvajs rīdzinieku vidū ieguva plašu popularitāti, kaut arī braukšanas maksa bija dārga: I klasē – 5 kap., II klasē – 3 kap., skolēniem – 2 kapeikas. 1902. g. bija pārdoti 15,7 milj. braukšanas biļešu, bet 5 gadus vēlāk –

Ilģūciemiešu ikdienu līdzsvaro Paleja dzelzpreču tirgotava, Grīnhāgena maizes ceptuve, Rubeņa konditoreja, valsts degvīna tirgotava, saukta par monopolu, nākamā dzejnieka Bričkas mājas pagrabā, gaļas kalniem un desu grēdām piegāztais skārnis un citi veikali vai bodes.

Bez īpašas vajadzības “uz Rīgu” neviens nebrauc, dārgs prieks, turp un atpakaļ pieaugušam cilvēkam trīsdesmit santīmi. Par šo naudu ēdienveikalā var paēst sārtīgas pusdienas. Pa asfaltēto Daugavgrīvas ielu uz Spilves lidlauku, kur nolaižas un paceļas arī ārzemju lidmašīnas, šurpu turpu šaudās lepi limuzīni.

Pa nebruģētajām ielām no rītiem uz ganībām un vakaros mājup, smaržojot pēc piena, soļo govīs. Kāju saceltie putekļi mākuļi lēni miltz virs brūnajām mugurām, saules staros mutulodami kā sārti dūmi. Vairākstāvu mūra namus var saskaitīt uz pirkstiem, caurmērā Ilģūciema mājas nēsiedzas pāri koku lapotnēm. Pagalmos kartupeļu lauciņi un sīpolu dobes.

Elektrība dzīvokļos retumis, tie ir petrolejas lampu ziedu laiki. Katrā pārtikas veikalā līdzās siļķu kublam stāv skārda petrolejas muca ar šurpu turpu čukājamu rokas sūknī un stikla mērcilindru, kurā petroleja putodama un burbuļodama saskrien kā šampanietis glāzē.

Iepretim tirgum atrodas devītā tramvaja galapunkts. Vēl nevienam nav ienācis prātā, ka vagoni varētu apgriezties pa sliežu cilpu. Vadības ierīces vagoniem vēl abos galos. Atbraucis galapunktā, tramvaja vadītājs izceļ priekšlogu un nes uz vagona otru galu. Pēc tam nes sēdekli. Tramvajs ir neapsildīts, ar vaļējām platformām, ziemā vadītājs un konduktors (tikai virieši) izskatās pēc polārekspedīcijas dalībniekiem – lācīgi kažoki, filca zābaki, adīti vaigu sildītāji, apsarmojušas uzacis.

Z. Skujinš. Sarunas ar jāptārpīpiem.

R., 1992, 21. lpp.

Lotoklubus drīzi slēdza, bet Ķurzēns atrada vēl ienesīgāku nodarbošanos: Latvijas Valsts pirmā gadu desmitā Rīgas ielās gandrīz ik svētdienas vāca ziedojumus ar bundžām. Gan trūkumcietējiem, slimību apkarošanai, kulturāliem mērķiem, visādām organizācijām, visdažādākiem nolūkiem. Ja ugunsdzēsējiem saplisa šļūtene — vāca ziedojumus, ja kāda dāmu komiteja nolēma rīkot rokdarbu kursus — vāca ziedojumus. Tos laikus ļaudis vēl nebēga no bundžu nēsātājiem kā no spītāligiem, toreiz visi bijām trūcīgāki. Parasti laikrakstos izsludināja, lai piesakās vācēji. To darīt daudzi turēja par godu; vispār tai lietā bija daudz romantiska. Pārīši dabūja visu dienu izklejoties pa apstādījumiem, zeņķi par velti izbraukāties tramvajos, katru vareja uzrunāt, katrs laipni atbildeja, un dažam labam gājējam visas krūtis bija nospraustas ziedojumu zīmītēm, bet kam tādas vēl nebija, apvainots pieprasīja pats. Tas bija gandrīz kā ziemeļu karnevāls.

Vienīgi Ķurzēns strādāja viens un savrup. Agrā rītā viņš izgāja, tumsā atgriezās birojā. Vairodzinš, kurā sasprauda krāsainos papīriņšus, vienmēr bija gluži tukšs, pats vācējs noskrējies un piekusis, bet bundžā tikai dažī santīmi.

Bundžas tika aizsietas auklām, pie kurām karājās milzīgi, sarkani zīmogi, naudas šķirbu aizspieda sprauga atspere; tā bija vesela zinība dabūt naudu ārā. Turklāt toreiz vēl lietoja papīra siknaudu — rubļus un kapeikas. Tos iebāza spraugā, cieši salocīti, bundžā nauda atkal izpletās. Ķurzēns gan vispirms lūkoja saņemt ziedoto naudu no rokas rokā un, tikai tēlojot bundžā bāzienu, paturēt saujā. Taču ziedotājiem piemīt veca indeve — savu artavu pašrocīgi iespiest spraugā. Ķurzēns sildīja bundžu un auklas, kas drusku padevās, atspieda spraugas mēli ar adāmām adatām un ar īpašiem āķiem no stingrām tērauda stieplēm kacēja naudu ārā. Vairākkārt viņam klizmējās — zīmogi sasprāga, spraugas mēle, pārāk stīvēta, saliecās vai nolūza. Bet Ķurzēns zināja zāles. Viņš atraisīja lenti, kurā bundža karājās plecun, pieturēdams to ar elkoni, devās uz kādu ielu krustojumu, kur stāvēja kārtībnieks un gāja tramvajs. Skriedams kādam vagonam gar pašu degungalu, viņš kludams pameta bundžu, ko vagonš saberza smalkās druskās. Tad Ķurzēns, nelaimīgs un pārbijies, lūdza kārtībnieku sastādīt protokolu un, reizēm pat kārtībnieka pavadībā, devās uz vākšanas biroju, kur centīgo un noskumušo vācēju visādi mīrināja un žēloja.

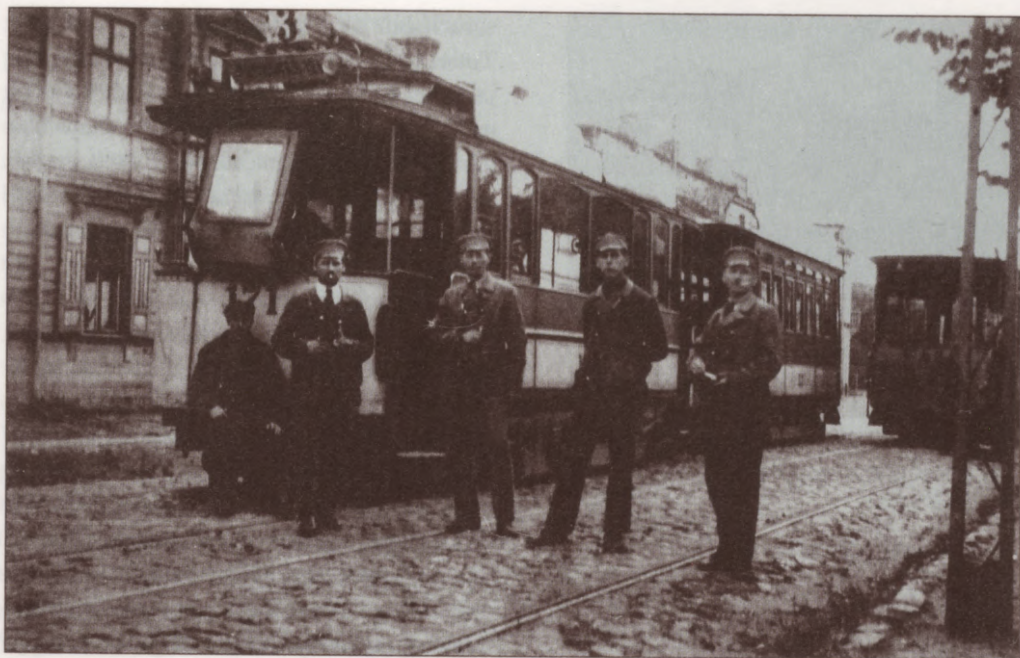
A. Eglītis. Ligavu mednieki. R., 1993, 48. lpp.

jau 27,2 miljoni. Izbūvējot jaunas līnijas uz Āgenskalnu un Bērnslimnīcu Pārdaugavā, kā arī pagarinot esošās, 1907. g. elektriskā tramvaja sliežu ceļu kopgarums bija jau 38,2 kilometri.

Tomēr pilsēta auga ātrāk par tramvaja tīklu. Akūta nepieciešamība pēc pasažieru transporta lika pilsētas valdei 1907. g. uzsākt sarunas ar Rīgas tramvaja akciju sabiedrību par ielu dzelzceļa tīkla straujāku paplašināšanu. Uzņēmēji solīja tuvākajos gados ierīkot sliežu ceļus līdz Milgrāvim, Ķīšezeram, Kuzņecova fabrikai, Juglai, Ilģuciemam un Bišumuižai, bet, aizbildinādamies ar to, ka liela daļa projektēto līniju šķērsos pilsētas mazapdzīvotas daļas, panāca braukšanas tarifu paaugstināšanu. 1908. g. braukšanas biļete I klasē maksāja 6 kap. (tikpat, cik 2 olas vai 1 kg rudzu maizes), turklāt tika samazināts vietu skaits II klasē. Pagarinātajās līnijās pēc dubulttarifa maksa bija: I klasē — 10 kap., II klasē — 5 kap., skolēniem — 4 kapeikas. Jau 20. gs. sākumā braukšanai tramvajos varēja iegādāties abonementu: pa 1 maršrutu uz 3 mēnešiem, tas maksāja 12 rbļ., uz 6 mēnešiem — 18 rbļ., uz gadu — 30 rubļu. Varēja nopirkt abonementu arī braukšanai pa visām transporta līnijām. Gadā tas maksāja 72 rubļus. Mēneša abonements skolēniem 1 līnijā maksāja 80 kapeikas.

1908. g. beigās tika atklāta satiksme pagarinātajās līnijās — Maskavas ielā līdz Kuzņecova fabrikai un Ilģuciemā līdz Pulka sētai. 1910.–1914. g. nodeva ekspluatācijā arī pārējās ieprojektētās līnijas, izņemot Milgrāvja līniju. 1913. g. tramvaja sabiedrība nodarbināja 1163 cilvēkus, vagonu parkā bija 150 motorvagonu un 130 piekabināmo vagonu, kas kursēja pa 8 līnijām 47,2 km kopgarumā.

Sākumā tramvaji bija neapkurināmi, tāpēc vadītājam un konduktoram īpaši smagi darba apstākļi bija ziemā. Viņiem gan tika izsniegti formas tērpi — ziemai siltāki, vasaras un rudens mēnešiem — plānāki. Pirmajos gados tram-

Tramvajs, tā vadītājs un konduktori 20. gs. 20. gados.

vaji brauca tikai pa vienu sliežu pāri. Tā kā motors bija abos tramvaja vagonu galos, galpunktā vadītājs apgriezta augšējo kontaktstieni, pats ar visu sēdekli pārgāja uz pretējo galu, un vagoni ripoja atpakaļ. Tumšajos vakaros un rītos tramvaja priekšgalā iededza sarkanu lukturi, bet aizmugurē – zaļu.

Tramvaja uzņēmums akcionāriem deva milzīgu peļņu, dividendes pieauga no 6% pirmajos gados (1901–1904) līdz 12,5% 1913. gadā. Tomēr braukšanas maksa netika samazināta, arī koncesijas līgumā paredzēto tarifa pazemināšanu strādniekiem agrās rīta stundās (no plkst. 5.00 līdz 7.00) tramvaja sabiedrība novilcināja līdz pat 1911. g., kad strādnieku prasības kļuva pārlietu uzstājīgas.

Pirms kara vēl tika uzsākta 9. tramvaja līnijas (no Ķeizardārza līdz 2. gāzes fabrikai) būve pa Hanzas, Stabu, Tērbatas un Matīsa ielu. Līdz Pļavas ielai to atklāja 31. decembrī. Līnijas turpinājums netika pabeigts.

Pirmā pasaules kara gados tramvaja vagonu skaits Rīgā stipri samazinājās, un 1922. g. to bija tikai 97, bet tramvaja līniju garums bija

Piedzēries vīriņš tramvaja pieturā turas pie laternas staba.

Pienāk policists un jautā:

— Ko tu te dari?

— Tramvaju gaidu...

— Stulbeni, tramvajā tevi ar šito lampu nemaz nelaidīs iekšā!

Neatkarīgās Rīta Avīzes pielikums "Mēs",

2001. g. 22. jūnijs.

Tramvajs 1946. gadā.

No pilsētas centra līdz mūsu dzīvokļiem Vecmīlgrāvi likumotais ceļš vijās savus kilometrus desmit. Kas gan būtu ērtāk kā iesēsties autobusā — un desmit kilometri kā nebijuši. Bet toreiz vecmīlgrāvieši tādu satiksmes līdzekli vēl nepazīna. Arī ielas vēl nebija tās... Par tiltu pāri Ķīšežera ietekai, kas Vecmīlgrāvi šķīra no Jaunmīlgrāvja, neviens vēl nerunāja. Mīlgrāvja upītei varēja pārklūt vienīgi ar veclaicīgu prāmi vai pārcēlāja laivu. Protams, līdz Sarkandaugavas tiltam varēja noklūt ar sestā numura tramvaju (pie tilta izbeidzās sliedes). Bet par braucienu tramvajā būtu jāmaksā piecpadsmit santīmi. Nauda tā nebija nekāda lielā. Bet ko lai dara, ja kabatas galīgi tukšas? Un, ja arī sagrābstitū vajadzīgos santīmus, tad diez vai būtu prātīgi izšķiest pēdējo naudu tādai lepnībai kā braucienam ar tramvaju. Parēķinot iznāca, ka par to varēja nopirkt puskuķuli rupjmaizes. Ja pieskaita rīta cēlienu no Vecmīlgrāvja līdz Daugavmalai, iznāca vēl puskuķulis. Tad jau labāk palikt pie sava vienpadsmitā, tas ir, savām divām kājām. Vilis apgalvoja, ka gargabala solotāji par tādiem treniņiem mūs pat apskaustu.

Atmiņas par Vili Lāci. R., 1975, 54.–55. lpp.

sarucis līdz 48,4 km (pirms kara – 53,6 km). Toties 1928. g. tramvaja līniju garums Rīgā jau bija 74,3 km, motorvagonu skaits bija 114 un pārējo tramvaja vagonu – 81; gadā tika pārvadāti 48,2 milj. pasažieru. Pilsētā darbojās 9 tramvaja līnijas, tomēr dažām Rīgas nomalēm tiešas tramvaju satiksmes ar centru arvien vēl nebija.

1931. g. Rīgas tramvaju satiksmei pārņēma pilsētas valde, taču būtiskus uzlabojumus tramvaju satiksmē tā neizdarīja. 1937. g. tramvaju līniju garums bija 87,1 km, tomēr pārvadāto pasažieru skaits, pieaugot citiem satiksmes veidiem, samazinājās līdz 40 miljoniem. Nopietna problēma joprojām bija atsevišķu Rīgas nomaļu – Pārdaugavas, Maskavas priekšpilsētas, Čiekurkalna u. c. – nodrošināšana ar tramvaja satiksmei. Tramvaja biļete joprojām bija samērā dārga – tā maksāja 17 santīmus. Par šo naudu 30. gadu otrajā pusē varēja nopirkt gandrīz kilogramu rupjmaizes, vai apmēram 2 kg kartupeļu. Nekvalificēta strādnieka alga dienā šajā laikā bija vidēji 3,36 lati.

Otrā pasaules kara laikā Rīgā tika pilnīgi iznīcināti 4,5 km tramvaja sliežu, bojāti 22 km gaisa vadu, cieta apakšzemes kabeļu tīkls. Braukšanas kārtībā nebija neviens no 164 motora un 148 piekabes vagoniem.

Tramvaji Rīgas ielās atkal parādījās 1944. g. 17. novembrī: tika atjaunota līnija Ļeņina (tag. Brīvības) ielā no Gaisa tilta līdz Padomju (Aspazijas) bulvārim.

Jau 1945. g. tika organizēta regulāra satiksme. Tobrīd tramvajs pilsētā bija galvenais satiksmes līdzeklis, jo citi vēl nedarbojās. Jūlijā darbu sāka jauna tramvaja līnija – “A loks” (stacija–Padomju bulvāris–Ļeņina iela–Pērnavas iela–Avotu iela–stacija). Septembrī atklāja tramvaja līniju uz Juglu – lielu rūpniecības uzņēmumu rajonu. Tā kā citi sabiedriskā transporta veidi vēl nebija savu darbību izvēršuši kaut cik plaši, tramvaja vagoni kursēja pārpildīti. Kravu pārvadāšanai 1945. g.

sākumā organizēja preču tramvaju satiksmi, par vilcējspēku lietojot pasažieru motorvagonus. Preču tramvajs, ko izmantoja galvenokārt naktīs, pārvadāja celtniecības materiālus, atkritumus, malku, sniegu, produktus u. c. Līdz pat 50. gadiem tramvajs Rīgas iekšējā satiksmē saglabāja vadošo lomu. Jauna līnija tika izbūvēta uz rūpnīcu "Sarkanais kvadrāts", otro sliežu ceļu ierīkoja Pērnavas ielā. Atslogojot Ļeņina ielu, tajā tramvaja līniju likvidēja, bet 1950. g. jūlijā atklāja tramvaja satiksmi pa Kr. Barona ielu.

Vislielāko pasažieru skaitu Rīgas tramvajs pārvadāja 1960. g. – 170 miljonus. Tolaik Rīgā līniju kopgarums bija 111 km, kursēja 313 tramvaja vagonu. Taču strauji attīstījās arī citi transporta līdzekļi, tāpēc turpmāk tramvaja nozīme mazinājās.

50. gados brauciens tramvajā vēl maksāja diezgan dārgi – 30 kapeikas. Inflācijas dēļ rīdzinieku maciņos šī summa kļuva aizvien mazāk jūtama. 1961. g., kad notika naudas reforma, tramvaja biļetes cena palika nemainīga – 3 kap. vērtībā. Izmaiņas brauciena maksā notika tikai 90. gados pēc Latvijas neatkarības atgūšanas līdz ar radikālajām pārmaiņām valsts ekonomikā. 2000. g. tramvaja biļete atkal maksāja tik, cik klaips maizes – 20 santīmus.

Dzelzceļš

Eiropā parādījās 19. gs. 50. gados. Rīgas tirgotāji tūdaļ aptvēra jaunā transporta līdzekļa priekšrocības un rosināja uzsākt dzelzceļa būvi arī Latvijā. 1861. g. tika atklāta pirmā dzelzceļa līnija starp Rīgu un Dinaburgu (Daugavpili).

Pēc ilgstošām neveiksmēm 1867. g. beidzot izdevās uzsākt Rīgas–Jelgavas dzelzceļa būvi. Šo līniju atklāja 1873. g., tad pagarināja līdz Liepājai un Romnu maģistrāles stacijai – Mažeļkiem. Rīgas–Tukuma līnijas izbūve

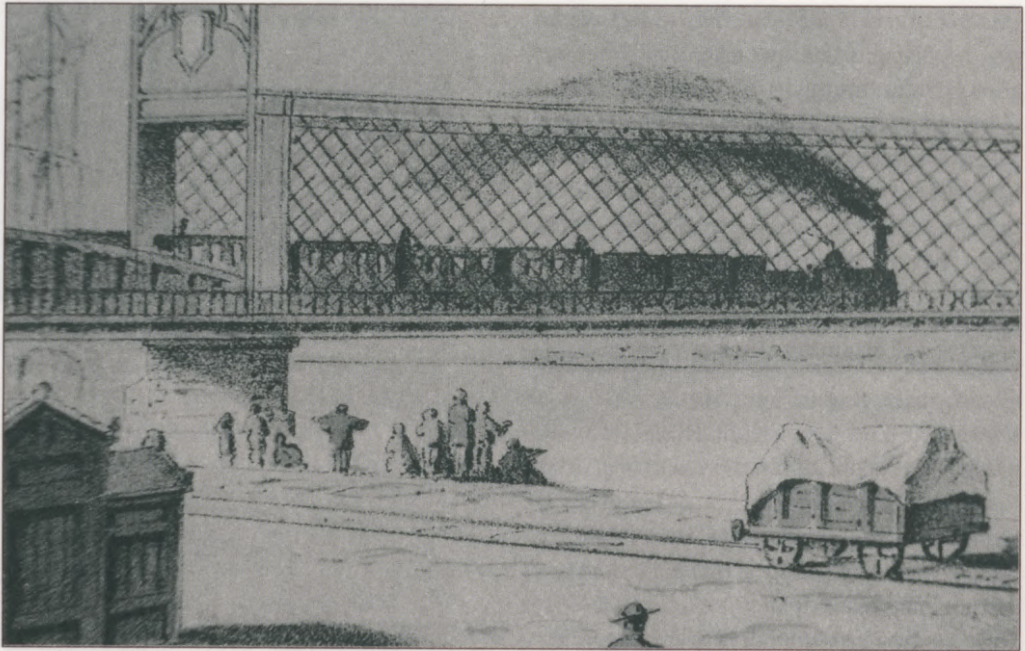
TRAMVAJNIEKI IR SAGATAVOJUŠIES UZSĀKT SATIKSMI PA JAUNO TILTU!

Tramvaja sliežu ceļi Komjaunatnes krastmalā jau pārbūvēti, piemērojot tos satiksmei pa jauno Daugavas tiltu. Tiklīdz tilts būs tādā stāvoklī, ka tam varēs pieslēgt tramvaja līnijas, 1., 2., 5. un 10. līnijas tramvaji sāks ripot pāri Daugavai pa jauno ceļu. Tādējādi ievērojami uzlabosies kustība uz šīm līnijām, jo uz novecojušā pontonu tilta bieži radās satiksmes traucējumi, tā saucamie "korķi", kā arī būs novērsti tramvaja satiksmes pārtraukumi pavasaros, ledus iešanas laikā. Jaunie tramvaja sliežu ceļi gar krastmalu novietoti tā, ka tie netraucēs auto kustību. 2. līnijas tramvaji tagad atiet ik pēc 5 minūtēm. Uzsākot satiksmi pa jauno tiltu, uz šās līnijas tramvaji aties ik pēc 8 minūtēm.

"Rīgas Balss", 1957. g. 1. oktobri.

Tramvajs 20. gs. 60. gados (ražots Rīgas Vagonu rūpnīcā).

Pirmais dzelzceļa tilts pār Daugavu.

Īridai esot bijuši divi gadi, kad lauku dzīve likvidēta. Viņa ir dzimusi decembrī; lauku atstāšana tad ir notikusi nākamā pavasarī, pēc Jurgiem. Pirmā dzīves vieta Rīgā bijusi "Tilta galā", — tā sauca apvidu Daugavas kreisajā krastā, pāri dzelzs tiltam. Raksturīgākais šē bija neskaitāmās iebraucamās vietas lauciniekiem Jelgavas šosejas galā, kas veda uz koka tiltu, pāribruksanai uz Iekšrīgu. Un pie iebraucamo vietu vārtiem — ielu bodītes, arī laucinieku vajadzībām. Vēlākos gados Īrida šo pašu ceļu staigāja diendienā uz ģimnāziju ejot, un viss tur bija tāpat, kā tai tālajā pavasarī, kad viņa esot patstāvīgi, pati piestājusi pie tādas bodeles un prasījusi "par kapeiku kingeli".

P. Jēgere-Freimane. Es apliecinu tevi.
Grāmatu draugs, 1968, 8. lpp.

1877. g. noslēdza pirmo dzelzceļa tīkla attīstības posmu Latvijā.

1872. g. atklāja Dzelzs tiltu — pirmo pastāvīgo tiltu pār Daugavu, ko izmantoja gan dzelzceļa, gan braucēju un gājēju vajadzībām. Ilgus gadsimtus rīdzinieki bija vispār iztikuši bez tiltiem pār Daugavu. Tikai 18. gs. pašā sākumā zviedru karalis Kārlis XII lika uzbūvēt Plosta tiltu. 19. gs. beigās to nomainīja Pontontilts, ko pa ziemu nojauc, gandrīz uz pusgadu rīdziniekus atkal atstājot bez jekāda tilta. Taču arī jaunais Dzelzs tilts satiksmes problēmas starp abiem Daugavas krastiem neatrisināja. Ikdienā joprojām liela nozīme bija regulāriem kuģišu reisiem starp Daugavas labo un kreiso krastu.

1877. g. dzelzceļa tīkla kopgarums Latvijas teritorijā bija 799 kilometri. Visu šo līniju darbības uzdevums bija saistīts ne tikai ar preču plūsmu no Iekškrīevijas rajoniem, bet arī ar pasažieru pārvadājumiem. Kopš 19. gs. 70. gadu sākuma Rīgas mezglā notika nemitīgas pārmaiņas: tika izbūvēti jauni sliežu ceļi, atzarojumi uz Krievu–Baltijas vagonu rūpnīcu,

Kuzņecova porcelāna fabriku, pilsētas gāzes rūpnīcu u. c. objektiem, kā arī jaunajām preču noliktavām ostas rajonā, Milgrāvī, Andrejsalā, tika izveidots Bolderājas dzelzceļš un arī uzbūvēts dzelzceļa tilts pār Daugavu.

20. gs. sākumā Latvijas teritorijā dzelzceļu kopgarums sasniedza 1079 kilometrus. 1889. g. tika izbūvēts Rīgas–Pleskavas dzelzceļš un daži atzari un pievedceļi. 1901. g. pagarināja Rīgas–Tukuma līniju līdz Ventspilij. Līdz Pirmajam pasaules karam dzelzceļu kopgarums Latvijas teritorijā sasniedza jau 1914 kilometrus.

Tas bija rūpniecības uzplaukuma laiks Rīgā, kad, pateicoties tieši dzelzceļa intensīvajai kustībai, pilsētā apgrozījās vēl nebijis daudzums preču, tika ievestas izejvielas rūpniecām, izvesti to ražojumi.

Interesanti, ka 1895. g. nodibinātā vagonu un mehāniskā rūpnīca “Fēnikss” 1910. g. ražoja 25% no visiem Krievijā būvētajiem dzelzceļu vagoniem.

Rīgai strauji augot, radās nepieciešamība organizēt satiksmes kustību vienlaikus vairākos līmeņos. Tāpēc pilsētā pāri dzelzceļa līnijām sākās viaduktu (ceļa pārvadu) celtniecība. Pirmais viadukts, kuru 1906. g. uzbūvēja Rīgā, bija Gaisa tilts Aleksandra (tagad Brīvības) ielā. Laidums pāri dzelzceļa slieđēm bija veidots metāla konstrukcijā, jo tolaik Rīgā dzelzsbetonu vēl nelietoja.

Vienas no pirmajām lielākajām dzelzsbetona būvēm Rīgā un arī toreizējā Krievijā, bija no 1908. līdz 1910. g. uzceltie divi viadukti pār Rīgas–Tukuma un Rīgas–Jelgavas dzelzceļu Kapu (tagad Torņakalna) un M. Altonavas ielā. Abus tiltus būvēja Vācijas firmas “Weiß und Freitag” Rietumkrievijas filiāle diplomēta inženiera Johana Knolla vadībā. Būvdarbos piedalījās arī jaunais latviešu būvinženieris Arturs Tramdahs – vēlāk pazīstams dzelzsbetona konstrukciju speciālists, Latvijas Universitātes un Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas profesors. Abi tilti celti

“Ka šis briesmas tika novērstas, ka mums netika atņemts mūsu dzīvības nervs – Dinaburgas dzelzceļš, par to mums ir jāpateicas vienīgi mūsu augstam gādniekam – viņa ekselences gaišībai. Tikai garantējamo būves kapitālu, pie kura sagādāšanas vislielākie nopelni ir mūsu angļu kolonijai,” viņš palocījās pret dažiem kungiem, kuri palocījās pretim, “ceļu ministrija pazemināja no 12 miljoniem uz 10 800 000 rubļiem. Bet, pateicoties mūsu dzelzceļa saimnieciskās direkcijas citībai un saprātībai,” viņš paklanījās pret Jūliju fon Kubi, kurš arī palocījās pretim, “nekādas garantijas vairs nav vajadzīgs, bet akcionāriem iespējams izmaksāt pat prāvu dividendi.

Pēc tam kad Dinaburgas dzelzceļš ir devis tik apmierinošus panākumus, patlaban uzsākti priekšdarbi dzelzceļa būvei uz Jelgavu, ko sevišķi iekustinājis mans draugs manufaktūrpadomnieks Ādolfs Tilo.

(Savstarpēja palocīšanās.)

Tālāk mūsu augstā aizgādņa nopelns ir, ka mums ir nokārtoti ostas un brāķa noteikumi, ka pie Rīgas var uzbraukt kuģi, kas peld 1–17 pēdas dziļi, bet Milgrāvī pat līdz 20 pēdas dziļi, ka mums pašiem pirmiem bija magnētiskais telegrāfs no Rīgas līdz Dinamīdei, kas sevišķi no svara pavasaros un rudenos, kad varam katru brīdi dabūt ziņas par ledus apstākļiem jūrā. Ka mums tad tālāk tika liegta koncesija uz sava rēķina, izbūvēt magnētisku telegrāfu uz prūšu robežām un savienoties ar ārzemju telegrāfu tīklu, ko novērst diemžēl nestāvēja viņa gaišības varā.”

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 124.–125. lpp.

Dinaburgs stacija 20. gs. sākumā (pirmā Rīgas dzelzceļa stacija).

157.

Viešņa stāstījusi mazajam Pēterītim, ka pēc pastardienas visa zeme aiziešot bojā. Arī cilvēkiem būšot jābeidzoties. "Es gan ne par ko neļaušos nobeigties!" izsaucies mazais, "es aizbraukšu uz Rīgu pie onkuļa!"
Uzrakst. Rob. Kļaviņš, Taurkalnes pag.

Teicējs M. Zeivalds, 62 g. v.

Latvju tautas anekdotes. 3. sēj. R., 1929.

katrs atšķirīgā dzelzsbetona konstrukcijā toreiz modernajā jūgendstilā.

1910. g. 21. oktobrī abi viadukti tika svinīgi atklāti. Taču jaunais, neparastais materiāls tautā radīja šaubas par būves izturību. Gan kājāmgājēji, gan zirgzinieki, gan nedaudzto automašīnu īpašnieki vēl ilgi izvairījās braukt vai iet pāri jaunajiem gaisa tiltiem. Taču drīz vien rīdzinieki pie jaunā materiāla būvēm pierada. Turpmākajos gados līdzīgi viadukti tika uzbūvēti virs dzelzceļa līnijām pār tagadējo Lāčplēša, Dzirnavu, Gogoļa, Prāgas un Maskavas ielu.

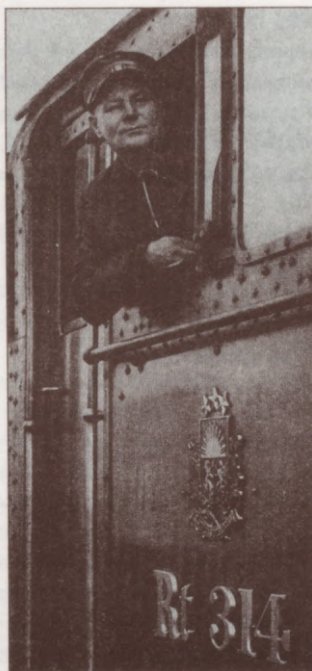
1917. g. rudenī pēc vācu karaspēka ofensīvas dzelzceļš nonāca vācu militāro dzelzceļu direkcijas pārziņā. Vācu karaspēks sāka tā pielāgošanu savām vajadzībām. Daļu platsliežu ceļu pārveidoja, lai varētu izmantot vācu ritošo sastāvu, paplašināja šaursliežu dzelzceļa būvi. Līnijā Rīga–Daugavpils tika nopostītas visas stacijas. Kopumā piebūvēja 822 km dzelzceļa. Tiklā izveidojās pieci dažādi sliežu platumi.

Nodibinoties jaunajai Latvijas Republikai, sākās arī dzelzceļa saimniecības pārņemšana.

1919. g. 5. augustā Latvijā darbību uzsāka jaunā dzelzceļu pārvalde ar Dzelzceļu virsvaldi. Atbrīvošanas cīņām beidzoties, tās rīcībā nonāca 2714 km dzelzceļa līniju, 49 km bija privātpašumā (Liepāja–Aizpute).

Valstī pastāvēja dažādi – gan pasažieru, gan preču pārvadājumu tarifi. Preču tarifi tika izstrādāti 1919. g., ņemot vērā Krievijas un Somijas pieredzi. Pasažieriem brauciena maksu noteica atbilstoši vagonu klasei un nobraukto kilometru skaitam. 1926. g. ievieja joslas tarifus pēc 60 km, kas mainījās ik pēc katriem 4 kilometriem. 1937. g. 1. jūnijā stājās spēkā jauni pasažieru tarifi, kas bija nedaudz augstāki nekā iepriekšējie, bet vēl aizvien viszemākie Rietumeiropā. Dzelzceļš pakāpeniski ieviesa dažādus braukšanas maksas atvieglojumus karavīriem, Lāčplēša kara ordeņa kavalieriem, robežsardzes, policijas, aizsargu komandējošam personālam, mācību iestāžu audzēkņiem organizētos izbraukumos, mazpulku grupām u. c.

Dažās līnijās 1935. g. sāka lietot sliežu autobusus un vieglās tanklokomotīves – lai paaugstinātu rentabilitāti, un ievieša ātrvilcienu kustību, lai saīsinātu braukšanas laiku. Pārvadājumos vairs neizmantoja apvienotos preču

Lokomotīves vadītājs.

Pasažieru straume pēc Jūrmalas vilciena pienākšanas Rīgā.
1930. gadi.

RĪGAS PILSĒTAS TILTU TAKSE,

pieņemta pilsētas domes 1924. g. 5. jūnija sēdē un apstiprināta ar lekslietu ministrijas pašvaldības departamenta 1924. gada 19. jūnija rakstu Nr. 104554; papildināta ar pilsētas domes 1924. g. 20. novembra lēmumu, kas apstiprināts ar pašvaldības departamenta 1924. g. 28. novembra rakstu Nr. 109118. Takse publicēta Valdības Vēstneša 1924. gada 10. jūnija un 17. decembra Nr. 152. un Nr. 287.

I. Viens brauciens pār tiltu:

1) par katru automobili	80 sant.
2) " katru motocikletu	30 "
3) " katru zirgu, jājamo vai braucamo, iejūgā (neskat. uz iejūga veidu) vai bez iejūga	20 "
4) " katru liellopu	6 "
5) " katru siklopu	2 "
6) " rokas stumjamiem ratiņiem	2 "

II. Abonementa kartes:

Automobiļiem uz vienu mēnesi	Ls 48,—
Zirgiem uz vienu gadu	" 120,—

III. Viens brauciens caur atvērām tiltu klapēm:

1) par katru kuģi	Ls 10,—
2) par katru strūgu, prāmi, laivu, bordiņu, valēju (Ķekavas) laivu	" 6,—
3) Par katru koka plenicu no brūsām, baļķiem, spirām, dēļiem, malkas vai cita tamlīdzīga materiāla	" 4,—

Arī valsts iestādēm un ārzemju legācijām un konsulātiem par tilta lietošanu jāmaksā pēc pastāvošās takses.

No maksas atsvabināti:

- šķūtnieki un pajūgi, kuri ved ierēdņus dienesta darīšanās;
- kareivji un pajūgi ar kara resoram piederošām mantām;
- valsts iestāžu pajūgi un automobiļi;
- zirgu pasta stacijas pajūgi;
- kājnieki — valsts ierēdņi dienesta darīšanās;
- pajūgā sēdošas personas;
- ugunsdzēsēju pajūgi, automobiļi un komandas;
- pajūgi ar liķu ratiem un brauceju;
- Sarkanā krusta pajūgi un ātrās ārstu palīdzības vāgi un automobiļi.

un pasažieru vagonus. Pēc Latvijas dzelzceļa pasūtījuma rūpnīcā "Fēnikss" sāka būvēt jauna tipa pasažieru vagonus. 1930. g. izgatavoja arī pirmo divasu motorvagonu ar dīzeļdzinēju. Plaši izvērsa celtniecību, būvējot modernas stacijas.

1921. g. 15. februārī atklāja pirmo bezpārsēšanās starptautisko satiksmi Rīga—Kauņa—Virbuļi, nedaudz vēlāk — tiešo satiksmi no Rīgas uz Berlīni.

Latvijas dzelzceļš bija lielākais darba devējs Latvijā: 1937.—1938. g. tajā strādāja 16 000 darbinieku.

1940. g. 26. augustā A. Kirhenšteina valdību nomainīja Tautas komisāru padome. Ar šo dienu Latvijas Dzelzceļa virsvalde tika likvidēta un Latvijas dzelzceļš tika pakļauts PSRS Satiksmes Tautas komisariātam. Mainījās pārvaldījumu struktūras nozīmīgums. Priekšroka tika dota kravu pārvaldījumiem, pasažieru pārvaldīšana kļuva tikai par blakus nodarbi. Kravas vilcieniem bija jākursē precīzi pēc grafika, par ko darbinieki saņēma īpašas prēmijas, kas dažkārt pat trīskārt pārsniedza viņu algu. Līdz ar to nebija nekas neaparasts, ja pasažieru vilciens norādītajā vietā ieradās pat ar stundas nokavēšanos.

Vieglās tanklokomotīves nomainīja ar smagajām preču lokomotīvēm. Tas izraisīja pasažieru pārvaldīšanas tarifu paaugstināšanos — salīdzinot ar neatkarīgās republikas laiku, tie palielinājās trīskārt.

1941. g. jūnijā—jūlijā padomju karaspēks atkāpjoties izveda gandrīz visu dzelzceļa ritošo sastāvu, atstāja tikai dažas bojātas lokomotīves un vagonus. Tika uzspridzināti 19 tilti, arī Daugavas tilti Rīgā.

Latvijas dzelzceļš atkal tika iekļauts Vācijas dzelzceļu sastāvā, atkal tika mainīts sliežu ceļu platums, lai tieši no Vācijas transportētu ritošo sastāvu, militāro tehniku un munīciju. Atjaunoja vairākus tiltus.

Kad Latvija atkal nonāca PSRS pakļautībā, izveidoja uzņēmumu "Latvijas dzelzceļš".

Līniju atjaunošanas darbus pabeidza tikai 1952. gadā. 1955. g. atjaunoja tiltu pār Daugavu Rīgā, 1963. g. izveidoja Baltijas dzelzceļu pārvaldi.

No 1946. līdz 1960. g. likvidēja daļu šaursliežu līniju, bet visumā dzelzceļu tīkls daudz nemainījās.

1950. g. atklāja pirmo elektrificēto dzelzceļa posmu Rīga–Dubulti, 1959. g. tam pievienojās vēl divas līnijas, bet pēdējo posmu – no Zvejniekiema līdz Skultei – elektrificēja 1991. gadā. Pilsētas apkārtnes satiksmē neelektrificētajās līnijās pasažierus pārvadāja kontaktakumulātoru vilcieni.

No 1958. līdz 1960. g. veica sengaidīto Rīgas Centrālās pasažieru stacijas pārbūvi.

Prioritāti joprojām saglabāja preču pārvadājumi. Svarīgākās kravas bija kokmateriāli, importa preces, malka; izvedamo preču apgrozījumā dominēja radioaparāti, telefonu stacijas, mērinstrumenti, zivis, audumi, mēbeles u. c. Ieveda galvenokārt melnos un krāsainos metālus, rūdu, lauksaimniecības mašīnas, ķīmiskās un vieglās rūpniecības izejvielas. Izvērtās regulāra pasažieru satiksme ar Maskavu, Ļeņingradu, Minsku, Kijevu, Harkovu u. c. PSRS rūpniecības un kultūras centriem. Rīgas Vagonu rūpnīca bija vienīgā rūpnīca bijušās PSRS teritorijā, kas ražoja elektrovilcienus un dīzeļvilcienus.

Dzelzceļu struktūru pārņemšana no Padomju Savienības sākās tikai pēc puča 1991. g. augustā. 2. septembrī nodibinājās valsts uzņēmums "Latvijas dzelzceļš", jau 1993. g. nogalē – valsts akciju sabiedrība "Latvijas dzelzceļš". Pasažieru pārvadājumu pārvalde nodrošināja pasažieru pārvadājumus pilsētas robežās, Latvijas un starptautiskajā dzelzceļu satiksmē.

Statistikas dati liecina, ka no kopējā pasažieru skaita visvairāk pasažieru pārvadāts dzelzceļa posmos Rīga–Tukums, Rīga–Aizkraukle, Rīga–Skulte un Rīga–Jelgava.

Tāpat kā citur pasaulē, arī Latvijā pa dzelzceļu pārvadāto pasažieru skaitam ir tendence

LIELIE DARBI RĪGAS STACIJĀ JAU SĀKUŠIES

Pie jaunās stacijas cels arī Galvenā pasta ēku.

Katru dienu Jūrmalas stacijā pienāk vairāki vilcieni sastāvi ar granti. To skaits no dienas dienā pieaug. Pirmie pie rekonstrukcijas projekta realizēšanas ķērušies Rīgas 1. ceļa mašīnu stacijas celtnieki. Viņi tagad veic zemes darbus

Dzirnavu un Lāčplēša ielu rajonā.

Pievēstojamā granti izmanto, lai pārveidotu dzelzceļa uzbērums. Blakus vecajam uzbērums izveidos jaunu no stacijas līdz Daugavpils ielai, paplašinot vairākus gaisa tiltus.

Ap 150 tūkstoš kubikmetru grants piegādāšanai būs nepieciešami apmēram 350 vilcieni sastāvi.

Kāda būs jaunā stacija? Vecās pasažieru ēkas aizmugurē, iepreti Jūrmalas stacijai, uzbūvēs 18 metru augstu celtni, kurā būs gaiši vestibili, uzgaidāmās telpas, kasu zāles, bufetes un citi uzņēmumi pasažieru apkalpošanai.

Tālsatiksmes un vietējo vilcieni pasažieru uzgaidāmās telpas būs maksimāli pievirzītas peroniem, uz kuriem ierīkos atsevišķu tuneli. Pa citu tuneli uz vilcieniem dosies jūrmalas pasažieri. Arī izejai uz pilsētu būs atsevišķs tunelis. Tagadējo pasažieru ēku stipri pārveidos, ierīkojot divus restorānus, mātes un bērnu istabas utt. Jaunā stacija spēš vienlaikus uzņemt 2600 braucējus. Pasažieru ēku tilpums pārsniegs 45 tūkstošus kubikmetru.

Iepretim Raiņa bulvārim pacelsies ugunsdzēsības tornis.

Blakus šim tornim gar Suvorova ielu izveidos stacijas laukumu ar taksometru stāvvietām. Šeit arī pienāks galvenās ielu satiksmes līnijas. Paredzēts pārveidot autoostu un saistīt to ar staciju. Pie Dzirnavu ielas cels pasta ēku un bagāžas glabātuves ar liftiem sūtījumu nogādāšanai uz peroniem. Uz šejieni pārnāks Rīgas galvenais pasts.

Būvdarbi kopā izmaksās ap 25 miljoni rubļu.

Darbi vērsās plašumā. Drīz stacijas būvē strādās ap 500 cilvēku.

"Rīgas Balss", 1957. g. 1. oktobri.

Rīgas Centrālā stacija. 1960. gadi.

Mamma: Nu, meitiņ, vai tu labi izpriečajies savā kāzu ceļojumā?

Meita: Ļoti labi; iedomājies vien, ka Edgars dzelzceļa braucienā trīs reizes tīšu prātu apturēja vilcienu ar notesbremzi; mēs jau to spējam samaksāt.

Rainis. Humors un satīra. Kopoti raksti. 7. sēj.
R., 1979, 223. lpp.

samazināties. No 1992. līdz 1998. g. tas ir samazinājies no 83,2 līdz 30,1 miljonam. Lielus zaudējumus "Latvijas dzelzceļam" rada pasažieru pārvadājumu organizēšana Latvijas teritorijā. Noveco ritošais inventārs, vagoni, nav līdzekļu jaunu iegādei, tāpēc svarīgi optimāli izmantot ritošo sastāvu, adekvāti reaģējot uz pasažieru skaita izmaiņām, veidot vilcienu kustības sarakstu, kā arī atbilstoši komplektēt elektrovilcienu sekcijas, tādējādi ietaupot elektroenerģiju.

Lai kaut daļēji kompensētu zaudējumus, 1998. g. 1. jūnijā valstī tika mainīti pasažieru pārvadājumu tarifi, un braukšanas maksa no 1 līdz 18 km noteikta 18 santīmi. Toties samazināta braukšanas maksa par attālumu, kas pārsniedz 80 kilometrus.

Ik dienas Latvijas robežu šķērso 10 starptautiskie vilcieni. Latvijai ir tieša satiksme ar Maskavu, Sanktpēterburgu, Odesu, Simferopoli, Ļvovu. Pasažieriem ir iespēja iegādāties biļetes braucienam uz jebkuru Eiropas valsti. Dzelzceļa biļešu cenas Latvijas teritorijā atsevišķos laikposmos no Rīgas stacijas:

	km	1898./rbļ.			1923./Ls			1937./Ls	
		1. kl.	2. kl.	3. kl.	1. kl.	2. kl.	3. kl.	1. kl.	2. kl.
Daugavpils	217,5	6,75	4,05	2,70	13,05	6,55	3,25	12,25	9,20
Ogre	34,0	0,85	0,51	0,34	2,05	1,00	3,25	1,35	1,00
Jelgava	43,0	1,10	0,66	0,44	2,60	1,30	0,65	1,70	1,30
Liepāja c. Mažeikiem	230,0	7,08	4,25	2,83	13,80	6,90	3,45		
Liepāja c. Saldu	223,0	–	–	–	4,10	2,05	1,00	2,45	1,85
Tukums	99,0	1,50	0,90	0,60	5,95	3,00	1,50	3,95	3,00
Ķemeri	43,5				2,60	1,30	0,65	1,60	1,20
Ventspils c. Tukumu	176,0				10,55	5,30	2,65	6,50	4,90
Milgrāvis	11,0	0,30	0,18	0,12	0,65	0,35	0,15	0,40	0,30
Bolderāja	18,0				1,10	0,55	0,30	0,70	0,50
Valka	167,0				10,00	5,00	2,50	6,25	4,70
Valmiera	121,0				7,25	3,60	1,80	4,73	3,55
Cēsis	93,0				5,60	2,80	1,40	3,70	2,80
Rūjiena	150,0							5,70	4,25
Ērgļi	98,0							3,90	2,95

	km	1940./Ls		1944./RM		1970./rbļ.	2000./Ls	
		2. kl.	3. kl.	2. kl.	3. kl.		el. v.	dīzs v.
Daugavpils	217,5	9,85	6,55	12,60	8,70	3,00	–	2,50
Ogre	34,0	1,95	1,30	2,00	1,40	0,25	0,59	0,73
Jelgava	43,0			2,50	1,70	0,35	0,66	0,85
Liepāja c. Mažeikiem	230,0			13,35	9,20	–	–	–
Liepāja c. Saldu	223,0	10,20	6,80	12,95	8,90	4,00	–	2,54
Tukums	99,0	2,90	2,25	3,95	2,70	0,55	0,86	1,12
Ķemeri	43,5	2,40	1,60	2,50	1,75	0,35	0,66	0,86
Ventspils c. Tukumu	10,55	7,45	5,55	10,20	7,05	3,00		2,17
Milgrāvis	11,0				0,65	0,45		
Bolderāja	18,0				1,05	0,70		
Valka	167,0				9,70	6,70	3,00	
Valmiera	121,0		4,10	7,00	4,85	1,65		1,69
Cēsis	93,0			5,40	3,70	1,10		1,42
Rūjiena	150,0			8,70	6,00	2,05		
Ērgļi	98,0			5,70	3,90	1,10		1,46

Taksometrs Rīgā. 1930. gadi.

Taksometri

Šis visos laikos dārgais satiksmes līdzeklis Rīgā radās 20. gs. sākumā – drīz pēc pirmo vieglo automašīnu parādīšanās. 1903. g. tika izdoti “Vietējie noteikumi par automobiļiem Rīgā”, kur bija teikts, ka “automobiļiem jāturas vienā rindā ar ekipāžām, braucot viņi nedrīkst izgrūst ne dūmus, ne garaiņus, ne dzīties citiem braucējiem tikt garām”.

1907. g. pilsētā sāka kursēt J. Feitelberga firmas trīsvietīgie (ieskaitot “mašīnista” vietu) atklātie taksometri uz trim riteņiem ar 3,5 zirgspēku jaudu. 1908. g. uzņēmējs H. Talbergs ziemas sezonā uzsāka pasažieru pārvadājumus ar automobili pa Daugavas ledu, bet 1909. g. vairāki viņa spēkrati braukāja arī pa pilsētas ielām. Šajā laikā kāda cita uzņēmēja automobiļi sāka braukt arī uz Ķeizarmežu, bet Dž. Bekmaņa divi divpadsmitvietīgie maršruta automobiļi – no Doma laukumā uz eksportostu, kā arī ziemā pa Daugavas ledu uz Āgenskalnu. Vēlāk parādījās arī citu uzņēmēju automobiļi.

Bet ko lai viņš dara? Parādīt labu gribu un braukt uz smagās mašīnas par simt piecdesmit latiem mēnesī? Tad būs visas dienas aizņemtas un nevarēs meklēt labāku darbu. Var būt, ka īstā izdevība bija pie durvīm un viņš to palaidīs garām, ja iejūgsies nevietā.

V. Lācis. Akmeņainais ceļš. R., 1964, 280. lpp.

Automobiļi tolaik bija reta un ļoti dārga ma-
ta. 1910. g. visā Vidzemes guberņā, galveno-
kārt Rīgā, pavisam bija tikai 88 dažāda tipa
automobiļi un 22 motocikli. Tolaik sešvie-
tīgais "bencs" maksāja 9000 rbļ., četrvietīgais
"ādler" – 8000 rbļ., trīsvietīgais "opels" –
3500 rbļ., Krievu–Baltijas vagonu rūpnīcas
ražotais modelis – 5540 rubļu. Tāpēc arī tak-
sometru pakalpojumi bija sevišķi dārgi.
Braukšanas maksa taksometros pirms kara
Rīgā bija atkarīga no pasažieru skaita un dien-
nakts laika: par 1 vai 2 pasažieru pārvadāšanu
dienā par pirmo nobraukto versti iekasēja 30
kap., par katru nākamo 1/3 versti nāca klāt
10 kap.; par 3–5 pasažieru pārvadāšanu dienā
vai 1–2 pasažieru vešanu naktī (no plkst.
24.00 līdz 6.00) minētā nauda bija jāmaksā
attiecīgi jau par pirmajām 3/4 verstīm un par
katru nākamo 1/4 versti; par 3–5 pasažieriem
naktī maksāja to pašu, par pirmo pusversti
un katru nākamo 1/6 versti arī. Par gaidīšanu
ņēma 10 kap. minūtē. Automobiļus varēja
arī iznomāt – par 7–8 rbļ. stundā.

Ierastā taksometru stāvvietā bija pie 1. pilsē-
tas (vācu) teātra un "Romās" viesnīcas.

Atšķirībā no citām zemēm Rīgas taksometri
bija bez jebkādam vizuālām noformējuma
zīmēm. Tas aprūtināja taksometru pamanī-
šanu uz ielas, taču cēla iedomīgu klientu pa-
šapziņu, jo brauciena laikā ļāva viņus noturēt
par mašīnas īpašniekiem.

Kopš 1907. g. Rīgas taksometri bija jāaprīko
ar braukšanas takses skaitītājiem, kas darbojās
pēc vienotas tarifu sistēmas. Norēķinoties ar
šoferi, klients bija tiesīgs pieprasīt, lai vadītājs
izsniedz rēķinu, kura pareizību varēja pār-
baudīt finansu inspekcijā. Ja bija ieturēta pār-
rāk augsta braukšanas maksa, vadītājs tūdaļ
zaudēja licenci.

Viena ceturtda daļa no ieņēmumiem palika
taksometristam, bet darba devējam no savas
daļas vajadzēja maksāt nodokļus, kā arī par
dārgo benzīnu (latolu) un autoremontu. Tā
kā īpašnieks nekādi nevarēja fiksēt vadītāja

RĪGAS PILSĒTAS SLIMNĪCU TAKSE,

pieņemta Rīgas pilsētas valdes 1934. g. 7. dec. sēdē un
apstiprināta ar Iekšlietu ministr. Pašvaldības departamenta
1934. g. 24. decembra 102962. rakstu. Iesp. V. V.
1935. g. 1. num. Pārlab. V. V. 1935. g. 78. num.

Par ārstēšanos 1. un 2. pilsētas slimnīcā.

Jāmaksā par dienu

1. Privātpersonām, kas ārstējas uz sava rēķina un skaitas par
piederošām pie Rīgas pilsētas pašvaldības, saskaņā ar notei-
kumiem par piederības vietas noteikšanu sociāli apgādājamiem

Ls 3,—

2. Par personām, kas dzīvo Rīgā un ārstējas uz valsts iestāžu
un Latvijas sarkanā krusta rēķina, par slimo kasu dalībnieku
un viņu ģimenes locekļu ārstēšanu un personām, kas ārstējas
uz Rīgas pilsētas aizgādības valdes rēķina

Ls 4,75

3. Par personām, kas nedzīvo Rīgā un ārstējas uz valsts
iestāžu un Latvijas sarkanā krusta rēķina, par slimo kasu
dalībnieku un viņu ģimenes locekļu ārstēšanu

Ls 5,—

4. Par visu citu personu ārstēšanu, t. i., par ārzemniekiem,
lauku pašvaldību piederīgiem, par personām, kas ārstējas uz
privātiestāžu vai citu pašvaldību rēķina, un par privātperso-
nām, kas neskaitas piederošas pie Rīgas pilsētas pašvaldības

Ls 5,—

5. Par ārstēšanos 1. klasē jāpiemaksā pie parastās takses:

a) istaba ar 2 gultām

Ls 2,— dienā.

b) istabā ar 1 gultu

Ls 4,— dienā.

c) dzemdēšanas nodaļā bez tam jāpiemaksā par zidaiņa
apkopšanu

Ls 2,— dienā

(V. V. 1935. g. 272. num.)

Chronisko slimnieku ārstēšanas iestāde pie 2. pilsētas slimnīcas.

Jāmaksā par dienu

Par šīnī iestādē ievietotiem slimniekiem Ls 2,70

Par vajāprātīgo nodaļā ievietotiem slimniekiem

" 1,40

V. V. 1936. g. 270. num.

Taksometru stāvvietā Rīgā Matīsa un Brīvības ielas stūrī.
1949. gads.

Brīvība, brīvība,
Kādreiz mēs gaidījām tevi
Kā nomale tramvaju.
Tagad mums brīvība ir.
Brīvības bulvārs vēl klāt,
Miesnieka zellis kur brīvi
Var pārvērsties dendijā smalkā,
Bijušais bodnieks
Kur brīvi
Var aizmirdzēt garām Rol-roisā,
Bet dzejnieks kur brīvi
Var aizvilkties ormanī vecā...

A. Čaks. Izlase. 1. sēj. R., 1961, 14. lpp.

faktiskos ieņēmumus, tad viņam nācās paļauties uz savu braucēju godīgumu. Taksometrists parasti strādāja 24 stundas un tikpat ilgi pēc tam varēja atpūsties.

20. gs. sākumā automašīnas ražoja arī Rīgā – Krievu–Baltijas vagonu rūpniecībā. Tā bija ievērojamākā Krievijas automobiļu fabrika līdz pirmā pasaules kara sākumam, tāpēc automobiļu skaits Rīgā, kaut arī pamazām, tomēr auga.

Kara laikā valsts rekvizēja visus privātos automobiļus. Sākot ar 1920. g., valdība atkal atļāva turēt privātos automobiļus. Sakarā ar to 1922. g. 1. janvārī Latvijā jau bija, neieskaitot militārās un ugunsdzēsēju mašīnas, 160 automobiļu, kas piederēja valsts iestādēm un ārzemju sūtniecībām.

20. gados Rīgas taksometru skaits palielinājās (1925. g. – 238 automobiļi, 1928. g. – 618 automobiļi), taču krīzes gados to skaits samazinājās. Nereti taksometriem tika pārduktas riepas vai nodarīts kāds cits kaitējums.

Dažkārt stāvvietās taksometrus novietoja tā, lai konkurentu automašīnu pasažieri nevarētu atvērt durvis. Tas tādēļ, ka labi ienākumi sagaidīja taksometristus tikai svētdienās, jo vienkāršajai tautai šāds pārvietošanās veids bija par dārgu. Ikdienā taksometros brauca vienīgi turīgi cilvēki un ārzemnieki. Pārējie taksometrus izmantoja labi ja trīs reizes mūžā: kāzās, kristībās un iesvētībās. Vasaras vakaros atpūtnieki Jūrmalā apvienojās nelielās grupās, tādējādi ievērojami samazinot katra pasažiera braukšanas maksu. Tā bija 0,6–0,9 lati par 1 km un aptuveni atbilda tā laika 1 litra benzīna cenai.

30. gados taksometru skaits palielinājās tikai nedaudz, un 1939. g. Rīgā darbojās 394 taksometri. Taksometru satiksmi šajā laikā organizēja uzņēmēju sabiedrības "Autosatiksme", "Automobilis" u. c., kā arī atsevišķi privātpašnieki.

Pēc Otrā pasaules kara taksometru satiksmi Rīgā 1949. g. atsāka Tramvaju un trolejbusu trests ar 10 trofeju automobiļiem DKW. 1950. g. nodibināja Rīgas taksometru parku, kas nopirka 40 "pobedas". Šajā laikā brauciens pilsētas robežās maksāja 2 rbļ. par 1 km, ārpus pilsētas – 2,50 rbļ. par 1 km, par mašīnas stāvēšanu un gaidīšanu bija jāmaksā 2 rbļ. par 5 minūtēm. Šis tarifs ļoti ilgi nemainījās. 1986. g. Rīgā bija 1273 vieglie taksometri (no tiem 230 radioficēti), nobraukums 116 milj. kilometru. Šajā laikā taksometri brauciena maksas ziņā bija pieejami gandrīz katram rīdziniekam, tāpēc pieprasījums tālu pārsniedza piedāvājumu, un, tāpat kā veikalos pie pustukšajiem preču plauktiem, arī taksometru stāvvietās nereti veidojās garas brauktgribētāju rindas. Valsts nespēja apmierināt augošās padomju cilvēka vajadzības.

1987. g. Rīgā atļāva veidot privātus taksometru kooperatīvus. Tāpēc līdzās taksometra parka iezīmētajām "volgām" parādījās dažādu marku automašīnas, kas tāpat pārvadāja pasažierus (kooperatīvi "Ekspresis", "Rīgas

Ar kabatas naudu bija slikti, pelnījāmie paši. Galvenais ienākumu avots no palīdzēšanas sētniekam. Ielām un trotuāriem vajadzēja būt tīriem kā galds. Nepietika tikai zirgābolītus savākt, no kalto akmeņu spraugām bija jāizrubina vissīkākās atliekas. Tāpēc slotas kāta augšdaļā bija iemontēts tērauda kaltiņš. Rubinājām spraugas kopā ar zvirbuljiem. Par to no vecā Čiruļa, mūsu sētnieka, saņēmām divdesmit santimus. Ienākumi pieauga ziemā, sevišķi tad, ja bagātīgi sniga. Pēdējo skupsniņu ar vanniņu ievēdām sētā, ietvi nokaisījām ar granti. Ap deviņiem no rīta iecirkņa policijas uzraugs apstaigāja savu rajonu. Ja mājas priekšā bija kaut drusku slidens vai sniegs, saimnieks maksāja sodu – desmit latus. Branga nauda. Gaidījām sniegu vai slapjdrāņi, tas dažkārt ienesa pat latu dienā. Vesela bagātība.

Par 50 santimiem varēja aiziet uz kino "Etnuška" ("Etna", tagad "21. jūlijs") un skatīties filmu kaut visu pēcpusdienu, jo seansu nepārtrauktības dēļ skatītāji varēja nākt un iet pēc patikas. Par vienu latu Kaļķu ielas "Itālija" varēja saēsties saldējumu, līdz vēders nemetas ar salnu. Tā bija glauņākā saldējuma pārdotava Rīgā, tur apgrozījās "zelta jaunatne". Mēs varējām ietikt tikai pusdienas laikā vai rīta pusē. "Itālija" atradās centrā, mēs, priekšpilsētas čāli, te jutāmies nedaudz pazemoti, un no tā laika centrs mani nekad nav vilcis.

H. Liepiņš. Manas dzīves skatuve. R., 1991, 32. lpp.

**RĪGAS PILSĒTAS ĀTRĀS ĀRSTA PALĪDZĪBAS
UN LĪPĪGO SLIMNIEKU TRANSPORTA AUTOMOBĪĻU
LIETOŠANAS TAKSE,**

pieņemta Rīgas pils. valdes 1938. g. 13. dec. sēdē un stājusies spēkā saskaņā ar Pilsētu pašvaldības likuma 35. pantu. (Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departamenta 1938. g. 23. decembra 15960. raksts). Iesp. V. V. 1938. g. 30. dec. 296. num.

1) Par katru automobiļa braucienu, kā pilsētā, tā ārpus tās robežām, ņemama pamatmaksā Ls 5,— un kilometru maksā 10 sant. par katriem nobrauktiem 200 metriem;
2) kilometru maksā aprēķināma par attālumu no auto izbraukšanas vietas, gar slimnieka uzņemšanas vietu, līdz slimnieka nodošanas vietai vai slimnīcai.

1. piezīme. Šī takse piemērojama arī liķu pārvadāšanas gadījumos.

2. piezīme. Izbraucieni ārpus pilsētas administratīvām robežām atļauti tikai izņēmuma gadījumos ar I. pilsētas slimnīcas vec. inspektora (ātrai ārsta palīdzībai) un epidemioloģiskās nodaļas vadītāja (lipīgo slimnieku transportam) katrreizēju piekrišanu.

Šī takse stājas spēkā 1939. g. 1. aprīlī (V. V. 1939. g. 28. marta 72. num.).

Ar šīs takses spēkā stāšanos uzskatami par atceltiem pilsētas valdes 1927. g. 12. augusta un 1936. g.

24. novembra lēmumi par ātrās ārsta palīdzības un lipīgo slimnieku transporta automobiļu lietošanas taksi.

Pie kāda nama stāv pūlis un skatās uz augšu. Uz jumta malas stāv cilvēks un grasās lēkt lejā.

Viens tantuks iesaucas:

— Ak Dievs! Ja viņš tūlīt nenolēks, es nokavēšu autobusu!

"Neatkarīgā Rīta Avīze", 2001. g. 11. jūlijā.

motors", arī individuālie automobiļu īpašnieki, kas bija samaksājuši attiecīgu nodokli). Kravas taksometru satiksme sākās 1950. g. Rīgas taksometru parka pārziņā, pēc tam šo pakalpojumu organizēja 13. autotransporta uzņēmums. 1953. g. tā rīcībā bija 30 kravas taksometru, 1986. g. kravas pārvadāja 120 kravas taksometru.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas gan pasažierus, gan kravas pārvadā kā privāto uzņēmumu, tā individuālo īpašnieku taksometri. Nereti tie pacietīgās rindās stundām gaida pakalpojumu izmantotājus.

Autobusu satiksme

Rīgā sākās 1922. g. 26. aprīlī, kad viens autobuss atklāja regulārus reisus starp Rīgas centru un Āgenskalnu. 1923. g. pilsētā bija 3 autobusu linijas. Turpmākajos gados autobusu satiksme attīstījās diezgan sekmīgi. Ar tās organizāciju nodarbojās individuālie autobusu īpašnieki, izmantojot koncesiju noteikumus. Nodibinājās arī akciju sabiedrība "Auto satiksme", kuras rīcībā 1927. g. bija 17 autobusu linijas ar 30 autobusiem.

Autobusu satiksme bija samērā dārga. 1929. g., maršruta garumam pārsniedzot 4 km, biļete maksāja 14 santimus, pārsniedzot 6 km, — 20 santimus, bet, pārsniedzot 8 km, — 28 santimus.

30. gadu sākumā pārvadāja tikai ap 20 milj. cilvēku gadā, bet pēc ekonomiskās krīzes autobusu satiksme atkal sāka atdzīvoties. 1937. g. Rīgā bija 20 autobusu maršrutu (143,15 km), tajos kursēja 158 autobusi, kas pārvadāja ap 30 milj. cilvēku. Tika atklāti arī pilsētas apkārtnes maršruti, kas savienoja Rīgu ar Jelgavu, Jūrmalu, Siguldu utt.

Pēc Otrā pasaules kara autobusu parks atjaunojās tikai pamazām. Tas bija dārgāks satiksmes veids par tramvaju un trolejbusu, tāpēc rīdnieki to izmantoja mazāk. Tomēr vietās,

kur nesniedzās tramvaju sliedes un trolejbusu maršruti, autobuss bija neaizstājams, tāpēc izveidojās visai sazarots līniju tīkls. 1970. g. sākumā pilsētas robežās autobusu maršrutu kopgarums bija 512 km, un tos apkalpoja pāri par 200 autobusu, turklāt 50 autobusi kursēja pilsētas apkārtnes līnijās un pāri par 90 autobusiem – starppilsētu līnijās. 1965. g. pilsētas teritorijā autobusus tika pārvadāti 62,7 milj. cilvēku, bet 1975. g. – 105 miljoni. Lai uzlabotu iedzīvotāju apkalpošanu Juglas, Ķengaraga un Imantas dzīvojamā masīvā, 70. gados tika iekārtota ekspresautobusu sistēma.

Biļetes cena autobusā līdz 1961. g. bija nestabilizējusies – 50 kap., pēc tam palika nemainīga (5 kap.) līdz pat 90. gadu sākumam. 2000. g. tā sasniedza 20 sant. par braucienu.

1964. g. pēc individuāla projekta, izmantojot vietējos būvmateriālus, tika uzcelta Rīgas autoosta. 80. gados pasažieru apgrozība dienā sasniedza 15–17 tūkstošus cilvēku. Uz 86 Latvijas un kaimiņvalstu apdzīvotajām vietām kursēja 312 autobusi.

1987. g. Rīgā bija 50 pilsētas autobusu maršruti; tajos pārvadāja vidēji 0,5 milj. pasažieru dienā. Katrs rīdzinieks autobusu satiksmi šajā laikā izmantoja vidēji 200 reižu gadā. Piepilsētas autobusu maršrutos ik dienas tika veikti 390 reisi. Starprepubliku autobusu maršruti savienoja Rīgu ar Brestu, Tallinu, Ļeņingradu, Pleskavu, Novgorodu. Tomēr tieši 80. gados Rīga visasāk sāka izjust neatrisinātās satiksmes problēmas – pārpildīti satiksmes līdzekļi, īpaši rīta un vakara stundās, rīdziniekiem radīja daudz neērtību.

Ilgus gadus praktiski visu autobusu līniju galapunkts bija pilsētas centrā. 80. gados tika izveidotas vairākas līnijas, kas savienoja visai attālus Rīgas rajonus, neskarot pārslogoto centru. Taču ar šādiem organizatoriskiem pasākumiem vien situāciju uzlabot neizdevās.

Pienāk Ilģeciema autobuss. Vecs, no muguras iekšā kāpiams.

Nokūp benzīns, un visi gaidītāji, gāzēs ristīdamies, liela burzmā gāžas autobusā iekšā. Pilns. Autobuss idot nosveras uz vienu pusi.

Viņai pagadās vieta, kur apsēsties. Viņš stāv kājās.

Grabot un ļodzoties autobuss dodas uz priekšu. Katrā asākā pagriezienā vecā mašina čīkstot nosveras uz vienu pusi, un stāvētāji cits citam sagāžas virsū. Karsts. Svaigāks gaisa malks gadās tikai pieturas vietās, kad paveras durvis.

Vecpilsētā, kādā pieturas vietā, kad vadītājs grib ceļu turpināt, mašina vairs neklausā. Motors gan iedarbojas, bet apakšā kaut kas burkš, un autobuss nekust no vietas. Vadītājs izlien no savas būdas ar liku dzelzi rokā, apiet mašīnai, kā biedēdams to, apkārt, padauza šur tur un beidzot palien tai zem tuklā, dzeltānā vēdera.

Pasažieri autobusā kurn un lādas. Viens kliez, lai taista durvis vaļā, jo viņš smokot nost. Durvis attaisa. Gaisa kā miltzīgs, vēss zutis ievijas autobusā un piebāz katram savu apaļo, valgo purnu pie pieres. Katrai dāmai rokās nemitīgi plivinās liels, raibs taurenis un tīkami smaržo.

Vadītājs, palidis zem autobusa, kaut ko dauza, stumj un groza.

Kāda veca sieviņa kunkst:

— Es netikšu mājā, netikšu laikā mājā. Mans dēls, pārnācis no ambulances ar slimu roku, stāvēs un gaidīs.

Tāda nelaime! Ko lai es daru?

A. Čaks. Izlase. 2. sēj. R., 1961, 140.–141. lpp.

Trolejbusu satiksmes atklāšana 1947. gada novembrī.

Tad Robčiks cītīgi pētīja avižu sludinājumus un skrēja no vienas vietas uz otru, visur, kur meklēja spēcīgus pusaudžus un zēnus vieglākiem darbiem. Daudz netrūka, ka viņš būtu ticis par pikolo kādā restorānā. Vēl mazāk trūka, un viņš būtu dabūjis darbu lielā ārpslētas dārzniecībā. Kāds cirka akrobāts tikpat kā jau pieņēma mācībā grūtām akrobātikas numuram, bet draugi sastāstīja Robčikam, ka akrobātiem laužot kaulus, un tad viņš pats atteicās no šā piedāvājuma. Beidzot viņam palaimējās pirmajam aizsteigties uz kādu kartonažas darbnīcu, kur bija vajadzīgs izsūtāmais zēns. Robčiks kļuva par preču izvadātāja palīgu ar trīsdesmit latiem mēnešalgas. Visi teica, ka viņam esot laimējies.

V. Lācis. Akmeņainais ceļš. R., 1964, 33. lpp.

Trolejbusi

ir vēl viens elektriskā transporta veids, kas Rīgā pieskaitāms pie jaunākajiem satiksmes līdzekļiem. Tā pirmo maršrutu no Viestur-dārza līdz Ģertrūdes ielai izveidoja tikai 1947. gadā. Nākamā trolejbusa līnija, kas stājās ierindā 1948. g. vasarā, veda no Rīgas dzelz-ceļa stacijas cauri pilsētas centram pa Valde-māra ielu uz Sarkandaugavu, kur tālāk savie-nojās ar atsevišķu nelielu maršrutu Meža-parkā. 1950. g. četrās trolejbusa līnijās kursēja pavisam 35 trolejbusi, kas pārvadāja 21 mil-jonu cilvēku.

Ātrā un klusā trolejbusa, kas turklāt nepiesār-ņo gaisu, popularitāte rīdzinieku vidū ārkār-tīgi pieauga 60. gados, kad līniju kopgarums desmitkārsrojās, bet trolejbusu skaits pieauga 12 reizes. 70. gados trolejbuss kļuva par Rīgas galveno sabiedriskā transporta līdzekli.

Trolejbusa biļetes cena pirms 1961. g. naudas reformas bija 40 kap., pēc tās – 4 kapeikas. 1979. g. katrs rīdzinieks gadā pilsētas elek-trisko transportu (tramvaju un trolejbusu) izmantoja 530 reizes. Šai ziņā Rīga ieņēma

ceturto vietu PSRS aiz Maskavas, Ļeņingradas un Kijevas.

1981. g. Rīgas tramvaju un trolejbusu parkā bija 321 vagoni un 412 trolejbusi. TTP apkalpoja 600 km kontakttīklu, Rīgā bija vairāk par 25 vilces apakšstacijām, kas darbojās automātiskajā režīmā.

Elektriskā transporta modernizācija turpinājās arī 90. gados, taču transporta problēma Rīgā joprojām pastāv.

Lidmašīnas

Rīgai bija arī sava gaisa satiksme. Līdz 1922. g. Rīga ārzemju lidmašīnām bija tikai degvielas uzpildes stacija. 1922. g. igauņu aviosabiedrība "Aeronam" noorganizēja lidmašīnu satiksmi starp Tallinu un Rīgu. Tās bija Vācijā ražotas koka konstrukcijas lidmašīnas, kas spēja uzņemt sešus pasažierus. Pilots sēdēja vaļējā kabīnē aiz spārna un pasažieru salona. Šo gaisa līniju subsidēja Igaunijas valdība.

Pēc gada izveidojās Eiropas valstu avioliņiju savienība "Ost Europa Union", kas apkalpoja līnijas starp Rīgu un Berlīni, Dancigu, Hēlsinkiem, Klaipēdu, Kēnigsbergu, Tallinu. Sākumā Latvijas Gaisa satiksmes sabiedrība veica tikai reisos Rīga–Kēnigsberga un Rīga–Helsinki. No 1923. līdz 1925. g. šajos reisos pavisam bija pārvadāti 5627 pasažieri un 84 007 kg kravas. Taču 1925. g. apvienība iekšēju nesaskaņu dēļ izjuka.

1967. gada 30. decembra tumšajā ziemas rītā gaisa trasē Rīga–Liepāja laika apstākļi pieturējās normāli. Liepājā bija atkusnis ar blīvu mākoņu aizsegu apmēram puskilometra augstumā. Vēja ātrums 2 metri sekundē, redzamība 10 kilometru. Pulksten 7.50 piecu cilvēku apkalpes vadītā lidmašīna An-24, uzņēmusi Spilves lidostā 46 pasažierus, pacēlās gaisā. Cilvēki, dabūjuši deficitās pirmssvētku aviobiļetes, jutās kā aplaimoti. Tolaik pusstundas lidojums no Rīgas uz Liepāju maksāja tikpat, cik četru stundu nogurdinošs brauciens autobusā. Un, kaut ik dienas šajā līnijā bija septiņi astoņi avioreisi, tuvojoties gadumijai, ar tiem nepietika, lai apmierinātu lielo pasažieru pieplūdumu. [...]

G. Grūtups. Gadsimta katastrofas Latvijā.
R., 1999, 163. lpp.

Divi divplāksņi "Dragon Rapide" laika posmā no 1937. gada 15. jūnija līdz 1939. gada septembrim tika izmantoti Latvijas valsts aviolinijās.

Nereti tā notiek, kad divi lieli talanti "raksta pie viena galda". Kā Rainis un Aspazija. Kā Fricis Bārda un Paulina Bārda. Kā Zenta Mauriņa un Konstantīns Raudive. Nav zināms, kurā brīdī viens kļūst par "otro", bet no tā brīža teikts: viņa loma ir jau noteikta: viņš ir otrs. No tā brīža teikts: Rainis un Aspazija. Raiņa un Aspazijas fonds. Raiņa un Aspazijas gadagrāmata.

Tāds "divvietīgs planieris" bija arī Mauriņa un Raudive. Bet varbūt Raudive un Mauriņa — neviens nav izdibinājis, kurš šo kulturoloģisko lidmobiliti vadīja, kurš bija istais stūrmanis, kurš istais pilots. Bet par planieri to var saukt tāpēc, ka viņi abi ļoti smalki juta garīgos strāvījumus pasaulē, inteligentākās plūsmas, tos valdošos vējus, kurus var saukt arī par pasaules kultūru. Viņi uz tiem turējās un talantīgi planēja, vāca, kopā lika, apcerēja jau radīto, jau esošo, kompilēja, samontēja, interpretēja un tā parādīja izcili esejisku planēšanas spēju. Bez kāda velkoša, savu aerodinamiku radoša motora. Viņi pierādīja, ka saradītajā pasaulē milzum daudzās domas un lietas sakārtot, "izmantot" tik tiešām ir tāda pati māksla kā radīt no jauna kādu vēl nebijušu. Viņi "planēja" uz bijušā un esošā. Izmantoja un parādīja kultūras lidojumu uzturošo plūsmu.

I. Ziedonis. Raksti. 10. sēj. R., 1999, 385.—386. lpp.

1927. g. vācu—krievu sabiedrība "Derubeft" izveidoja jaunas līnijas no Maskavas uz Smoļensku, Rīgu, Kauņu, Kēnigsbergu, Dancigu un Berlīni. Lidmašīnas bija metāla konstrukcijas ar jaudīgāku motoru. 1927. g. parādījās līnija Ļeņingrada—Rīga.

Trīsdesmitajos gados Latvijā darbojās jau vairākas starptautiskas aviosabiedrības. Polijas "Lot" lidmašīnas 1932. g. kursēja maršrutā Atēnas—Bukareste, Varšava—Rīga—Tallina—Helsinki; 1936. g. "Lufthansa" reisi savienoja Dancigu, Kēnigsbergu, Kauņu, Rīgu, Tallinu un Helsinkiem.

1937. g. Zviedrijas "Aertransport" un padomju "Aeroflot" atklāja reusus starp Stokholmu, Rīgu un Maskavu.

Pļavas, kuras vēlāk kļuva pazīstamas kā Spilves lidlauks, sāka izmantot civilās un militārās aviācijas vajadzībām jau 20. gadu sākumā. 20. gadu vidū "Derubeft" Spilves lidlauka malā uzbūvēja nelielu administratīvu ēku, vēlāk tai pievienojās vairāki angāri, tad moderna pasažieru stacija.

1937. g. 15. jūnijā tika izveidota Latvijas Valsts gaisa satiksme, atklājot regulārus reusus starp Rīgu un Liepāju. Lidojumi notika vienīgi vasaras mēnešos, no aprīļa līdz oktobrim. Pirmās sezonas laikā tika pārvadāti 2000 pasažieru. Bez starpgadījumiem. 1938. g. vasarā lidmašīnas biļete līdz Liepājai maksāja 14 latu, līdz Berlīnei — 140, Amsterdamai — 280, Bukarestei — 205, Helsinkiem — 56, Londonai — 360 latu utt. Bērniem bija atlaides. Pavisam no Rīgas varēja aizlidot uz 36 Eiropas pilsētām.

Kara laikā gaisa transportu savā ziņā pilnīgi pārņēma okupācijas militārās varas. 1944. g. beigās tika atjaunota pasažieru gaisa satiksme starp Rīgu un Maskavu, drīz arī citās līnijās. Četru stundu ilgais lidojums līdz Maskavai tolaik maksāja 190 rubļ., līdz Kauņai — 50, līdz Tallinai — 60, vietējais reiss līdz Daugavpīlij un Liepājai maksāja 30 rubļi. Salīdzinājumam: 1 litrs degvīna "Moskovskaja osobaja" maksāja 125 rubļus.

70. gadu otrajā pusē tika uzcelta pasažieru lidosta "Rīga". 1987. g. Rīgai bija tieša gaisa satiksme ar 82 PSRS pilsētām. Avioliņiju kopgarums tobrīd bija vairāk nekā 83 tūkstoši kilometru. Garākā pasažieru līnija (5036 km) Rīgu savienoja ar Irkutsku. 80. gados pastāvēja vēl arī viena vietējas nozīmes avioliņija – Rīga–Liepāja.

Visus padomju okupācijas gadus Latvijas gaisa satiksme bija PSRS gaisa satiksmes dienestu struktūrvienība, kas tika stingri uzraudzīta un kontrolēta. Gaisa trasēs tika izmantotas vienīgi PSRS lidmašīnas TU-134, TU-154, An-24, JAK, vietējās trasēs – An-26.

Pēc Latvijas atdalīšanās no PSRS lidosta "Rīga" atradās smagā krīzes situācijā – praktiski bez savām lidmašīnām un ar ļoti ierobežotu gaisa satiksmi. 1994. g. tika izveidota

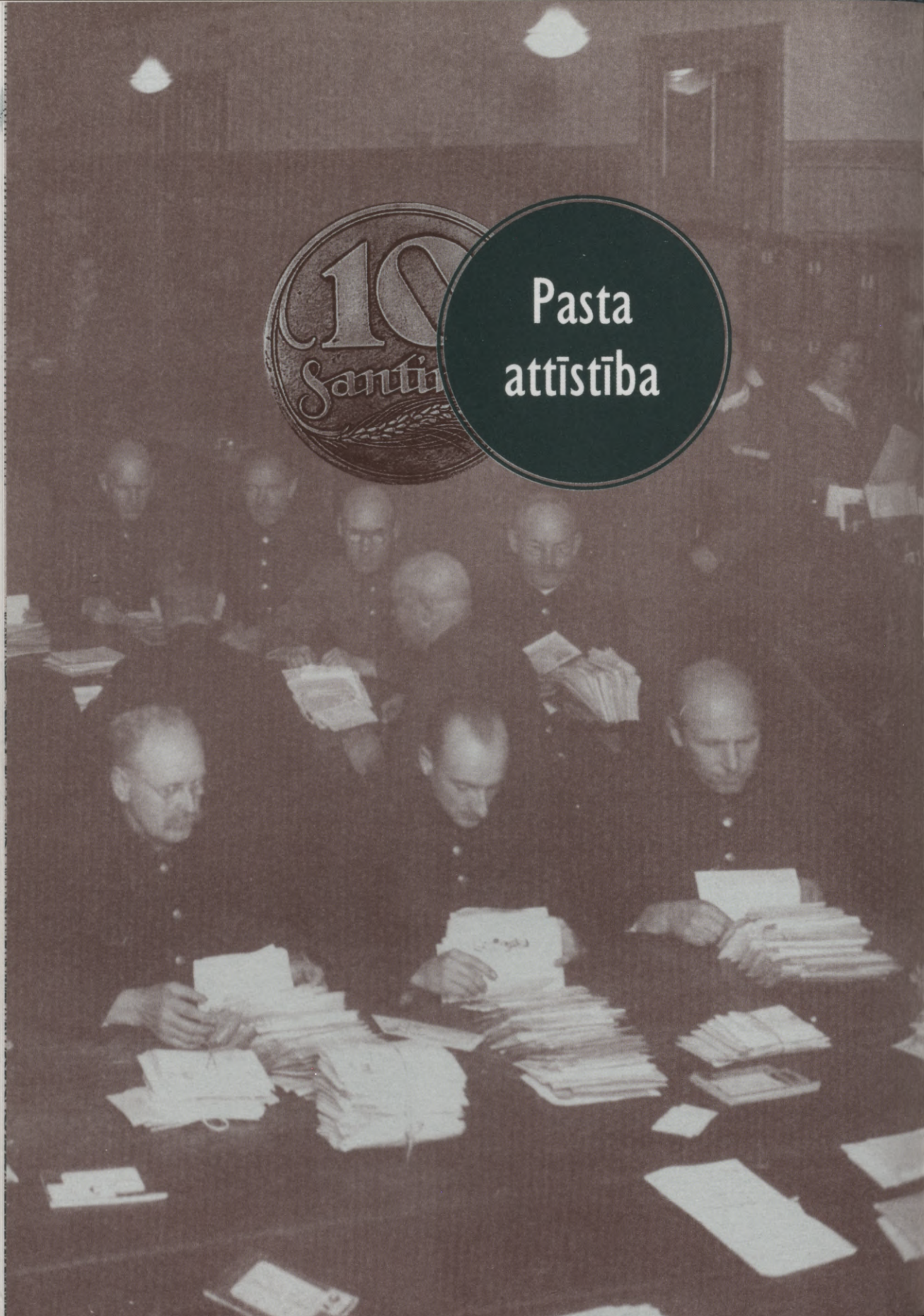
valsts akciju sabiedrība "Starptautiskā lidosta "Rīga"". Līdz ar to deviņdesmito gadu vidū un otrajā pusē sākās strauja gaisa satiksmes attīstība. Regulārus pasažieru reisus no lidostas "Rīga" pakāpeniski uzsāka 13 aviosabiedrības: "Air Baltic", "Aeroflot", "Aerosweet", "British Airways", ČSA, "Estonian Air", "Finnair", "Latpass Airlines", "Lauda Air", LOT, "Lufthansa", SAS un "Transeast Airlines".

Tiešie reisi Rīgu savieno ar 16 Eiropas pilsētām: Bilundu, Budapeštu, Frankfurti, Helsinkiem, Jenčēpingu, Kijevu, Kopenhāģenu, Londonu, Maskavu, Prāgu, Stokholmu, Tallinu, Telavivu, Varšavu, Viļņu un Vīni. Pārvadāto pasažieru skaits lēni, bet stabili pieaug.

Pasta
attīstība

Pasta attīstība

Senākās ziņas

Latvijas teritorijā jau kopš seniem laikiem izmantoti ziņneši jeb vēstneši. Par to liecina visvecākais rakstītais vēstures dokuments "Indriķa hronika".

Pirmās ziņas par regulāru pasta apmaiņu saglabājušās līdz mūsdienām kopš 13. gs. 80. gadiem, kad Rīga iestājās (1282. g.) Hanzas pilsētu savienībā. Šī organizācija uzturēja ziņnešu satiksmi starp Hamburgu, Lībeku, Brēmeni, Amsterdamu, Antverpeni, Štetīnu, Danciģu, Karaļaučiem un Rīgu.

Hanzas ziņneši esot bijuši kārtīgi un uzticami. Lai iestātos dienestā, viņiem bija jāsaģādā galvinieki un jādod zvērēsts. Savukārt no savām pilsētām viņi saņēma amata tērpu ar pilsētas ģerboni uz krūtīm. Ziņneši-kājnieki bija bruņoti ar piķi. Vēstules ievietoja pasta kārbā, kuru vietā vēlāk ieviesa ziņnešu somas. Par katru sūtījumu bija noteikta maksa, kas bija saistīta ar piegādes ceļa garumu. Dažas pilsētas ziņnešiem maksāja arī nelielu gada algu.

Paralēli pilsētu pastam joprojām darbojās arī valdnieku galma pasts, kas gan aprobežojās tikai ar valsts ziņu pārvadāšanu.

Kad 13. gs. vācu bruņinieku ordenis nodibināja koloniāta valsti Livoniju, izveidojās labi organizēta ziņnešu satiksme gan iekšzemē, gan ar lielākajiem Rietumeiropas tirdzniecības centriem. Valsts robežās vēstules pārsūtīja ar jātniekiem-ziņnešiem. Šajā darbā iesaistījās arī ordeņa locekļi, priesteri, mūki, svētoceļnieki, skolnieki.

Kad tas nu bija kļuvis zināms, Dieva brīniskā providence nāca abatam palīgā, vērsdama apstākļus par labu. Proti, viņš uzzināja, ka pēc Dieva prāta tur atrodas kāds trūcīgs vīrs no Salaspils; to viņš salīga par pusmarku* sudraba un aizsūtīja ar viņu savu vēstuli, paziņodams Rīgas bīskapa kungam un visai ticīgo baznīcai, ko dzirdējis un redzējis. Tā notika, ka daudzi krustneši, kas jau bija sagatavojušies braucienam pār jūru, vēlreiz pieņēma krustu un atgriezās. Arī bīskaps pats, kas bija gatavs ar pārējiem doties projām, atvadījās no aizbraucējiem un atgriezās pie savējiem Rīgā.

Indriķa hronika. R., 1993. 83. lpp.

* Ap 100 g sudraba.

[17. gs.]

Pasta uzturēšanai visiem valsts iedzīvotājiem, kas izmanto zemi, par katru arklu jāmaksā valdībai viens dālderis zviedru vara monētās vai 16 sudraba dālderis. Savukārt stadulu īpašniekiem par zirgu turēšanu valdība maksāja par katru zirgu 30 sudraba dālderis gadā. Pasts no Rīgas uz Tērbatu un Narvu sāka kursēt regulāri, reizi nedēļā. Valsts kurjeri zirgus drīkstēja izmantot bez maksas. Pasts katru svētdienas pēcpusdienu izbrauca no Rīgas un piektdien agri no rīta sasniedza Tērbatu; nākošās svētdienas pēcpusdienā tas atkal devās atpakaļ uz Rīgu.

P. Pētersone. Vidzemes pasta vēsture. 17.–19. gs. R., 1998, 12. lpp.

Atšķirībā no Krievijas iekšzemes provincēm, Vidzemes pasta kantori bez valsts un dienesta jau 18. gs. sākumā pārvadāja arī privāto korespondenci. Pasts kursēja divas reizes nedēļā un ceļu starp abiem galapunktiem veica četrās dienās. Viens no galvenajiem nosacījumiem bija pastnieku neaizskaramība. Par jebkādu pastniekam nodarītu pārestību draudēja nopietns sods. Katras stacijas komisāram bija jānodrošina ātra un precīza pasta pārkraušana; drošībai pastnieku pavadīja divi kareivji, kas katrā stacijā mainījās.

P. Pētersone. Vidzemes pasta vēsture. 17.–19. gs. R., 1998, 19.–20. lpp.

Vēstules uz ārzemēm ordeņa kanceleja parasti nosūtīja vispirms līdz attiecīgai valsts robežas pilij, no kurienes ar jātniekiem–ziņnešiem tās nonāca tālāk.

Pirmais publiskais pasts

Rīgas tirgotāji 1632. g. izveidoja pirmo privāto pasta kantori. Tā dibinātājs un pirmais pastmeistars bija zviedrs Jēkabs Bekers. Sākumā pasta kantoris uzturēja regulāru satiksmi starp Rīgu un Klaipēdu, kalpojot galvenokārt tirdzniecības vajadzībām. Bet jau tajā pašā gadā, tā kā Vidzemē bija iekārtots zirgu pasts un pasta ceļi, Jēkabs Bekers publicēja pastu apmaiņas sarakstu un taksi, krietni paplašinot pasta kantora darbības lauku un aicinot tā pakalpojumus izmantot jebkuru, kas spējīgs samaksāt. Līdz ar to tika izveidots pirmais publiskais pasts Latvijas teritorijā. Saraksts vēstīja, ka pasts no Rīgas tiek izvests pirmdienās plkst. 10.00 un piektdienās plkst. 9.00. Tas pienāk ceturtdienās un sestdienās pēcpusdienā. Rīga apmainīja pastu ar daudzām Rietumeiropas pilsētām – līdz pat Venēcijai un Parīzei, tā kļuva par ļoti svarīgu Zviedrijas satiksmes mezgla punktu, kas deva Rīgas kasei lielus ienākumus. Pasta satiksmes uzturēšanai Rīgas rāte Bekeram piemaksāja ik gadus 2 līdz 3 simtus dālderu, bet Vidzemes gubernators – 800, vēlāk karaliene Kristīne šo summu paaugstināja līdz 2400 dālderiem. Sākumā vēstules no Rīgas sasniedza Karaļaučus 10. dienā, vēlāk – 7. dienā. Zviedri pievērsa lielu vērību pasta ātrumam, tāpēc pat maksāja pasta puišiem prēmijas par ātrāku pasta pienākšanu – 12 ēres par vienu stundu un 6 ēres par pusstundu.

Pirmos zināmos noteikumus par ziņnešu darbu un algām *Botenordnung*, kas bija spēkā Latvijas teritorijā, izdeva Hanzas pilsētu savienība 1580. gadā. Tur bija teikts, ka Bre-slavas ziņnešiem jāiet līdz Nirnbergai, Leip-

Rīgas pasts 1632. gadā. Mākslinieka V. Grīnupa glezņas reprodukcija.

cīgai, Dancigai un Rīgai, Leipcigas ziņnešiem līdz Nirnbergai, Magdeburgai, Berlīnei, Braunšveigai, Hamburgai, Drēzdeni, Prāgai un Vīnei. Augsburgas ziņneši sasniedza Venēciju pāri Brenneram 8 dienās.

Vidzeme tolaik jau bija Zviedrijas pakļautībā. 1632. g. pēc ievērojamā zviedru politiķa valsts kanclera grāfa Aksela Uksenšerna (1583–1654) ierosinājuma visā Zviedrijas un tai pakļauto zemju teritorijā sāka iekārtot valsts pastu.

Līdz 17. gs. 30. gadiem pasta pārvadājumi kā smags slogs gūlās uz zemnieku pleciem – gan pašā Zviedrijā, gan arī tai piederošajā Vidzemē. Tad ģenerālgubernators Šite izdeva pavēli muižas kungiem turēt krogos un stadulās pasta zirgus, lopbarību un pārtiku karaļa kurjeriem. Pārbaudot karalisko kurjeru pasēs, gubernatori izsniedza viņiem naudu tālākai braukšanai. Tomēr zemnieku sūdzības nerimās.

Aksels Uksenšerns aktīvi nostājās par smago šķūšu jeb klaušu atvieglošanu zemniekiem, kas arī tika panākts. Gubernatoriem uzdeva ierīkot pie zemes ceļiem ik pa 1,5 līdz 2 jūdzēm krogus, kur par atlīdzību varētu saņemt zirgus, uzturu un naktsmājas. Vietējiem muižniekiem vai zviedru ierēdņiem par zirgu lietošanu bija jāmaksā 4 rundštiki jeb graši par

Rīgas kungi man vaicāja,
Cik maksāja kumeliņš?
Divi sieki zelta naudas,
Trešu sieku sudrabiņa.

1575, 2406, Lestene

jūdzi, visiem pārējiem – 6 rundštiki. Šie pasta pakalpojumi joprojām bija ļoti dārgi, plašākam iedzīvotāju slānim neizmantojami.

Stadulas īpašniekam bija jātur 2 pasta zirgi, par ko viņš saņēma 60 sudraba dālderus no norēķinu kameras Stokholmā. Katru svētdienas pēcpusdienu pasts atstāja Tērbatu un piektdienas rītā ieradās Rīgā, no kurienes atkal izbrauca svētdienā un Tērbatā ieradās piektdienā. No Narvas pasts devās ik nedēļu pēc pasta ziņneša ierašanās no Stokholmas uz Tērbatu un atpakaļ. Tērbatā visas vēstules saņēma pastmeistars, Rīgā – pils soģis, bet Narvā – kāds Ignacijs.

Bez maksas vēstules sūtīja tikai ar gubernatora vai norēķinu kameras atzīmēm. Pārējiem no Tērbatas uz Rīgu vai Narvu bija jāmaksā par katru pusloksni 1 rundštiks jeb grasis, par 1 loksnī – 2 graši utt. Bez gubernatora pasēs neviens nedrīkstēja lietot pasta zirgus. Karaliskie un gubernatora kurjeri maksāja stadulas īpašniekam par zirgu un jūdzi 8 grašus.

Pēc ģenerālgubernatora pārcelšanas no Tērbatas uz Rīgu šī pilsēta kļuva par provinču pārvaldes centru un atsevišķo pasta reisu izejpunktu. Pārmaiņas notika arī pašā pasta organizācijā, jo 1645. g. Rīgas pastmeistaram Bekeram uzdeva turēt savus zirgus un pastniekus stadulās starp Rīgu, Tērbatu, Zezenbergu, Narvu, Pērnavu un Tallinu, par ko valdība viņam ik gadu izsniedza 550 dālderu lielu piemaksu.

1644. g. Vidzemes pasta satiksme iekļāva Stokholmas pastā. Uz Stokholmu līdz ar to veda divi pasta ceļi: no Tallinas caur Porkalu–Ālandu salām un ziemas ceļš (decembris–marts) caur Somiju gar Botnijas jūras līci. 1669. g. pasta satiksme jau bija tik tālu uzlabota, ka vasarā vēstule no Rīgas sasniedza Stokholmu 9.–10. dienā, turpretim ziemā, caur Somiju – pēc trim nedēļām. Vēstuļu pārsūtīšana no Rīgas uz Stokholmu 1681. g. maksāja 13,5 grašus sudraba naudā.

Uzticēšanās Bekera pasta kantorim aizvien pieauga. 1669. g. Rīgas pastmeistaram pakļāva pasta pārvaldniekus Vidzemes un Igaunijas pilsētās. Pasta satiksme saņēma visādas priekšrocības. Rīgas pasta namu atbrīvoja no kareivju nometināšanas pienākuma, pastniekus – no pārcelšanas maksas pāri Daugavai un Gaujai.

Pasta ceļš no Rīgas uz Klaipēdu gāja caur Jelgavu, Dobeli, Blideni, Saldu, Skrundu, Durbi, Grobiņu, Liepāju un Palangu. Tā kā Kurzemes hercogistei trūka savas pasta organizācijas, tad hercogs Jēkabs pats lietoja zviedru pastu, par ko dāvināja pasta jātniekiem drēbes un naudu, atļaujot viņiem braukt caur Kurzemi.

Pasta satiksme caur Kurzemi izlietoja arī naudas pārsūtīšanai. To īpaši daudz izmantoja Holandes firmu pārstāvji, kas ziemas mēnešos Rīgā saņēma naudas sūtījumus no Dančigas. Par naudas pārvedumiem (“dukātpaku”) ņēma 1%, no tāda veida sūtījumiem Rīgas kantoris ieņēma ik gadus 6–7 simtus dālderu.

Pēc Pomerānijas iekarošanas pasta satiksme savienoja Vidzemi un Pomerāniju ar Stokholmas dienvidu pasta līniju caur Dāniju. Tādējādi zviedri nodibināja grandiozu un gandrīz nepārtrauktu pasta tīklu ap visu Baltijas jūru.

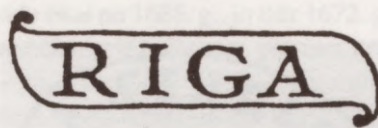
1668. g. hercogs apstiprināja zviedru pasta tiesības Kurzemē un atdeva pasta jātniekiem par nomas maksu dažus zemes gabalus Skrundas muižā zirgu maiņas staciju ierīkošanai – ar pienākumu ņemt līdz arī viņa vēstules un pakas.

Nākamā hercoga Frīdriha Kazimira attieksme bija citāda. 1685. g. viņš ierīkoja savu pastu un negribēja vairs ārzemju pasta konkurenci savā zemē. Taču hercoga un viņa sūtņa Felkerzama protestiem un prasībām atcelt zviedru pastu Kurzemē Stokholma nepievērsa nekādu vērību – Kārlis XI pastāvēja uz zviedru pasta tiesībām.

Bez galvenā pasta ceļa uz ārzemēm, kuru jau lietoja zviedru pasts, hercogs ierīkoja Kurzemē arī vietējo pasta satiksmi. Pastnieku amatu no Kuldīgas uz Skrundu un no Kuldīgas uz Ventspili uzņēmušies brīvnieki Dragūni un Sausgaļi. 1699. g. Sausgales Jukums un Jānis jājuši ar pasta somu no Kuldīgas uz Ventspili, par ko pārējiem ķoniņiem (kuršu ķoniņi Pliki, Ziemeļi, Viesalgi) bijis pienākums dot abiem jātniekiem gadā 104 florīnus, 26 pūrus rudzu, 26 pūrus auzu, 50 mārciņas speķa, 26 mārciņas sviesta un 26 vezumus siena.

Kurzemes pasts drīz vien kļuva ātrāks par zviedru pastu. To tūdaļ pamanīja Rīgas tirgotāji, tāpēc aizvien vairāk uzticējās kurzemniekiem. Zviedriem tas radīja zaudējumus, tādēļ zviedru ģenerālgubernators prasīja Rīgas rātei sodīt nepaklausīgos tirgotājus un namniekus un aizliegt viņiem lietot Kurzemes pastu. Rīgas rāte taisnodamās aizrādīja, ka pastmeistara Bekera atraitne, kas 1672. g. pārņēma mirušā vīra vadīto pasta kantori, uzturot starp Rīgu un Klaipēdu 4 sliktus zirgus, bet hercogs – 9 labus. Turklāt hercogs pie upēm, kas pavasarī un rudenī pārplūda, uzstādīja abos krastos stabus, starp kuriem pārvilka un apmainīja pasta somas. Zviedru pasta jātniekiem turpretī tādos gadījumos bija ilgi jāgaida uz pārceļšanos. Šo apstākļu dēļ Kurzemes pasts no ārzemēm atnāca Jelgavā par 20 stundām ātrāk nekā zviedru pasts, bet Lībekā, Hamburgā un Amsterdamā – par veselām 4 dienām ātrāk. Rāte uzsvēra, ka Rīgai tas esot sevišķi kaitīgi, jo Jelgavas namnieki saņemot jaunas ziņas par ārzemju tirdzniecības norisēm 20 stundas ātrāk nekā ridznieki. Tā kā pasta sūtīšana no Jelgavas uz Rīgu ilga tikai 5 stundas, tad viņi varēja šīs ziņas izmantot Rīgas tirgotājiem par ļaunu. Tādēļ esot spiesti lietot ātrāko Kurzemes pastu.

Pasta satiksme caur Kurzemi ap šo laiku izmaksāja Rīgas pastmeistarienei tikai 240 dālderus gadā, bet par pasta pārvedumiem viņa

Vecākais saglabājies Rīgas pasta zīmoga nospiedums.
Ap 1709. gadu.

Līdz 18. gs. beigām pasta stacijās ar vietējās korespondences pieņemšanu nenodarbojās, somu un saiņu saturs stacijās atvērts un kontrolēts netika, šo funkciju pildīja pasta kantori. Tie dalījās guberņas un vietējās nozīmes. Vidzemē somu ar ārzemju korespondenci, lai papildinātu vai izņemtu sūtījumus, drikstēja atvērt tikai Rīgas pasta kantori.

P. Pētersons. Vidzemes pasta vēsture. 17.–19. gs.
R., 1998, 20. lpp.

Aktīvāk ar Vidzemes pasta finansiālo pusi sāka nodarboties tikai Karļa XI laikā. Karaļa kambarkoleģija apstiprināja jaunas vēstuļu taksas. 1692. g. vēstules nosūtīšana no Rīgas līdz Rēvelei maksāja 5 sudraba ēres par loti, līdz Rakverei – 5, Pērnavai – 3, Terbatu – 4, Narvai – 6, Helsinkiem – 7, Stokholmai – 10, Visbijai – 10 sudraba ēres par loti. Vienlaicīgi ievērojami tika sašaurināti to valsts kalpotāju saraksts, kuriem līdz šim bija tiesības uz bezmaksas vēstulēm. Stingrāku kārtību ieviesa arī ceļotāju transporta samaksā. 1685. g. instrukcija noteica, ka pasta kantoros un uz robežpunktiem ceļotājiem jāuzrāda ceļojumu pases un jārūpējas, lai netiktu izmantoti novecojuši vai citām personām izsniegti dokumenti. Pasē jābūt aprakstītam ceļotāja izskatam, norādītam vecumam un kārtai.

P. Pētersons. Vidzemes pasta vēsture. 17.–19. gs.
R., 1998, 15. lpp.

Bolderājas pasta kantora zīmogs. 1853. gads.

MĪKLAS

Balts kā drēbe, bet nav drēbe. —

Papīrs.

200, 46. Z.

Raiba gosniņa iet pa visu pasauli. —

Vēstule.

1400, 30119. K.

Kas visu izteic bez mēles? —

Vēstule.

659, 251. K, Z.

Šimpus jūras cērt,
Viņpus jūras skaidas lec. —

Vēstule.

1730, 17758. V, K, Z, L.

saņēma no tirgotāja Bencona vien 600 dālderu, no kāda cita tirgotāja 400 dālderu utt. Tolaik pasta darbs bija ļoti inesisgs, taču tā izmantotājiem – dārgs pakalpojums. Kad sarunas ar zviedru valdību nedeva panākumus, hercogs sāka visādi traucēt zviedru pasta satiksmi Kurzemē.

Tā kā Kurzemes zemniekiem aizliedza uzņemt zviedru pasta jātniekus, piedraudot ar 10 pāriem rikšu, tad viņi beidzot atrada pajumti Ketlera muižā, kas simpatizēja zviedriem. Jelgavas namnieki saņēma slepenu rīkojumu nedot pajumti zviedru pasta jātniekiem, tāpēc ģenerālgubernators bija spiests nopirkt Jelgavā namu zviedru pasta vajadzībām.

Bekera atraitne Rīgas pasta kantori vadīja līdz 1688. gadam. Tad Rīgas pastmeistara amatā apstiprināja Staciju Šteinu. Viņš vairākkārt sūdzējās ģenerālgubernatoram par zviedru pasta jātnieku apspiešanu Kurzemē, bet hercogs baidījās, ka zviedru pasta tiesības Kurzemē varētu iztulkot kā hercogistes atkarību no Zviedrijas. Zviedri atsauca uz 1635. g. Štumsdorfas un 1660. g. Olivas miera līgumiem, uz 1647. g. neitralitātes līgumu, kur bija noteiktas zviedru pasta tiesības Kurzemē. Tādas pašas tiesības Zviedrija baudīja arī Dānijā un Meklenburgā. Tā Kurzemes hercogistē vēl ilgi turpināja pastāvēt divas pasta organizācijas.

Maskavā zviedriem piederēja tirdzniecības nams, kurā dzīvoja Zviedrijas tirdzniecības pārstāvji, kas izpildīja sūtņu pienākumus.

Krievu pasts tika izveidots vēl mongoļu kundzības laikā, tā gausums un neregularitāte zviedrus neapmierināja, tāpēc 1664. g. Johans van Svedens, pēc izcelsmes holandiešu, uzņēmās nodibināt pasta organizāciju no Maskavas uz Arhangeļsku, uz Pleskavu un Novgorodu, kas bija svarīgākās Krievijas tirdzniecības pilsētas. Vēlāk viņš ierīkoja pasta satiksmi caur Smoļensku uz Viļņu, bet 1665. g. piedāvāja krievu valdībai ar saviem zirgiem un ļaudīm piegādāt ziņas no ārzemēm caur

Rīgu, par ko saņēma 1200 rubļu gadā. Tomēr Johana van Svedena uzņēmums pastāvēja tikai divus gadus, jo 1667. g., noslēdzot Andrusovas mieru, Polija un Maskava vienojās arī par vēstuļu pasta satiksmes iekārtošanu. Tanī pašā gadā cars uzdeva tirgotājam Leo Marselisam pārzināt pasta apmaiņu starp Maskavu un Kurzemi, kur ienāca daudz ārzemju ziņu.

Marseliss noslēdza pasta līgumu ar Rīgas pastmeistaru, ar Pleskavu un Novgorodu. Lai jauno pasākumu veicinātu, pasta ierēdņus nozvērīnāja, un viņi nedrīkstēja neko citu pārvadāt kā tikai noteiktās vietās nododamas vēstules, kas bija jāieslēdz pasta somās. Taču drīz vien pastu sāka lietot arī iekšzemes vēstuļu pārvadāšanai. Vispirms atklāja divus pasta traktus: no Maskavas uz Smoļensku un no Maskavas uz Novgorodu, Pleskavu un Rīgu.

Vēstule no Maskavas Rīgā parasti nonāca 10. vai 12. dienā. Pēc pasta pienākšanas Maskavā visus sūtījumus izskatīja *posoļska prikazā* – lai neviena privātpersona ziņas nedabūtu agrāk par caru. Tāpēc ārzemnieki svarīgos ziņojumus lietoja šifru. Krievi arī neizrādīja lielu uzticību zviedru pastam un ārzemju satiksmē deva priekšroku pasta ceļam caur Smoļensku un Viļņu, pa kuru vēstules no Maskavas, piemēram, Hamburgā pienāca 21. dienā, bet caur Rīgu – tikai 23. dienā. Par katru zolotņiku (apmēram 4,27 g) pasta sūtījumu no Maskavas līdz Rīgai bija jāmaksā 10, līdz Novgorodai – 6 un līdz Pleskavai – 8 kapeikas.

Kārlis XI uzsāka valsts finansu reformas, tāpēc 1688. g. atsūtīja uz Rīgu pasta kontrolei finansu inspektoru Orri ar lielām pilnvarām. Viņa uzdevums bija veikt Rīgas pasta organizācijas revīziju, atzīmēt visas no Rīgas pasta kantora izejošās vēstules un iekasēt pasta naudu. Orres un Stacija Šteina rēķini nesaskaņēja, tāpēc izcēlās konflikts. Kancelejas kolēģija prasīja no Šteina norēķinu par Rīgas pasta kantora darbu kopš 1669. g., bet Šteins ie-

sniedza tādu tikai no 1688. g., jo līdz 1672. g. Rīgas pastmeistars bija Bekers, pēc tam līdz 1688. g. – viņa atraitne. 1691. g. 3. decembrī Šteinu atbrīvoja no amata un par Rīgas pastmeistaru iecēla Grīnu (1691–1709). Šteina finansu attiecības ar valdību bija tik daudzpusīgas un sarežģītas, ka vairāku gadu ilgā izmeklēšana tā arī nespēja konstatēt, kura puse ir parādā.

Tomēr 1693. g. Kārlis XI Šteinam piešķīra 400 dālderus lielu pensiju gadā, tā atzīstot viņa nopelnus pasta satiksmes attīstībā. 1701. g. Šteins nomira visai nabadzīgos apstākļos. Valdība piešķīra viņa tuviniekiem 1200 dālderu lielu pabalstu apbedīšanai.

Krievijas impērijas sastāvā

Kad cara Pētera I karaspēks 1710. g. padzina zviedrus, ieņemot Vidzemi un Rīgu, tas radīja lielas pārmaiņas arī pasta satiksmē. Tā kļuva neregulāra vai arī vairs nedarbojās nemaz, toties radās jauni maršruti, kurus organizēja Krievijas valdība.

1714. g. Krievijas senāts izdeva rīkojumu par regulāras publiskā pasta darbības uzsākšanu maršrutā Rīga–Valka–Tartu–Narva–Pēterburga. Šis pasta ceļš (ar turpinājumu Rīga–Klaipēda) kļuva par Krievijas impērijas galveno satiksmes līniju ar ārzemēm. 18. gs. vidū Vidzemes guberņā bija 6 pasta ceļi ar 43 pasta stacijām un ap 900 zirgiem.

Vēstuļu pasts bija valsts pārziņā, tāpēc par pasta vešanu no stacijas uz staciju valsts maksāja Vidzemes muižniekiem 1 kapeiku par zirgu un versti, sākot ar 1723. g. – 6 kapeikas par 10 verstīm un no 1783. g. – 2 kapeikas par versti. No 1797. līdz 1807. g. par pasta vešanu valdība nemaksāja nekā.

Ar vārdu “pasts” toreiz apzīmēja ne tikai vēstuļu, paku un naudas vešanu, bet arī ceļinieku pārvadāšanu. Pasta zirgus varēja dabūt, izņemot īpašu braukšanas pasi un samaksājot

Rīgas jaunais ģenerālgubernators ziņojis, ka mēris pilsētā iet plašumā, tāpat tās ieņēmēju karaspēkā arī un visā Vidzemē. Un, lai to sērgu neievazātu Krievzemē un varbūt pašā Pēterburgā, no kā lai pasarg' Dievs, cars pavēl Ušakovam ierīkot dragūnu kordonu līniju un šaut uz visiem, kas lūkotu iet tai no mēra puses pāri, tik ne uz kurjeriem, kas ved uz Pēterpili caram tā ģenerāļu vēstules. Bet arī tos kurjerus pārejas punktos aizturēt, pašus un rakstus kādas stundas svēpēt paegļiem; tad tās vēstules norakstīt, apzīmogat un turpat līdz laikam paturēt, bet norakstus nu ar jauniem vēstnešiem laist tālāk valdniekam. Un pašiem kara lielkungiem stingri piekordināts epidēmijas savaldīšanai likt visās reģimentēs diendienā skaitīt mēra laiku lūgšanas un pastāvīgi ievākt ziņas, cik šodien miris un cik jaunu slimnieku. Mērim jāpaliek bijušajos zviedru novados, savā Krievijā cars nevēlas laist iekšā to melno viesi, lai gan tas izrādījies par labu sabiedroto: ir tiesa, mirst ar to sērgu arī krievu karavīri, mirst tūkstošiem, tak ne jau tā kā zviedri viņu garnizonā, kur saspīestība, maizes trūkums un pavalga bads.

A. Grīns. Melnais jātnieks. R., 1991, 90. lpp.

likumīgi noteiktu maksu par zirgiem un attālumu. Sākot ar 1748. g., arī Vidzemes muižniekiem bija jāizņem tādas pases guberņas kancelejās Rīgā un Tallinā. Privātceļotāji maksāja dubultu cenu: 1732. g. – 24 kapeikas par zirgu un nobrauktām 10 verstīm. Vidzemes muižnieki par to pašu attālumu maksāja tikai 12 kapeikas. Vēlāk landtāgi šo maksu paaugstināja līdz 20 un 40 kapeikām. Taču maksas paaugstinājums neuzlaboja neregulāro un nedrošo pasta satiksmi, tāpēc muižnieki 1802. g. nolēma maksāt atkal tikai 2 kapeikas par zirgu un versti.

Pasta staciju uzturēšana joprojām bija muižnieku pienākums. Pēc gubernatora 1716. g. rīkojuma muižniekiem bija jānodrošina pasta stacijai pa 5 pasta kalpiem (zirgu sargi), maksājot viņiem 15 dālderus gadā. 1769. g. pēc nepārtrauktām muižnieku sūdzībām nolēma, ka 1 kalps jānodrošina uz Pēterpils ceļa no 60 arkliem zemes, bet uz Pērnavas un Pleskavas ceļa – no 33 arkliem. No ģenerālgubernatora 1755., 1767., 1770. g. rīkojumiem var spriest, ka muižas sūtīja uz pasta stacijām vārgākos, muižas darbos nederīgos vīrus un jaunus zēnus, kuri neprata apieties ar zirgiem. Tad nu ģenerālgubernators pavēlēja dot tikai stiprus un kārtīgus strādniekus un ņemt tos no zināmām zemnieku mājām. 1767. g. rīkojumā teikts, ka nomainīt viņus drīkst ne biežāk kā pēc 3 mēnešiem, bet 1770. g. rīkojumā – nomainīta atļauta tikai pēc gada.

1802. g. katrā stacijā uz Pēterpils ceļa atradās 8–9 pasta kalpi, 1822. g. 11–14, uz Daugavas ceļa – pa 6, uz Pērnavas un Pleskavas ceļa – pa 4. Pasta kalpu skaits pieauga līdz ar zirgu skaitu, jo 1801. g. valdība prasīja, lai uz katriem 3 zirgiem būtu 1 kalps. No muižniecības kases viņš saņēma algu – 50 rubļus gadā, bet muiža par izpalikušo darbaspēku – 60 rubļus. 1802. g. uz muižniecības kases rēķina pasta kalpiem izsniedza gaiši zilu apģērbu, bet 1804. g. – 34 rubļus apģērbu iegādei. Sākot ar 1805. g., pēc valdības rīkojuma pasta kal-

pus apģērba zaļās uniformās. 1822. g. apģērbu naudu – 48 rubļus par kalpu muižniecības kase maksāja pasta direktoriem, bet uztura naudu – 44 rubļus – pasta komisāriem, kas šo naudu izsniedza muižām, no kurām pasta kalpi nāca. Par to muiža ik gadus deva savam pasta kalpam vadmalas svārkus, kažoku, 1 pāri vadmalas un 2 pārus linu bikšu, 3 kreklus, 2 pārus zeķu, 2 pārus cimdu, 2 pārus pastalu, 1 linu uzsvārci, 1 pāri zābaku, 1 ziemas cepuri un 1 platmali, kā arī produktus: 1 1/2 poda tauku, 6 pūrus rudzu, 1 pūru putraimu, 1 pūru zirņu, 4 podus sāls un 2 pūrus kartupeļu. 1819. g. Vidzemes zemnieku likumā nekā tāda vairs nebija. Pēc 13. panta visi kalpi 1826. g. Jurgos dabūja brīvību, bet Jauno zemnieku likumu ieviešanas komisija 1825. g. konstatēja, ka šo pantu nevarot attiecināt uz pasta kalpiem. Viņiem jāturpina dienests, jo tas esot pagastam noteikta sabiedriska nasta, līdzīgi rekrūšu pienākumam. Ģenerālgubernators šim lēmumam gan sākumā nepiekrita, bet pēc sarakstīšanās ar landrātu kolēģiju tomēr piekāpās. 1825. g. 7. aprīlī viņš izdeva rīkojumu katram pagastam, tāpat kā līdz šim, dot pasta kalpus. Katram, kas bija nozīmēts pasta kalpa dienestā, bija pienākums kalpot par noteiktu uzturu un apģērbu ne ilgāk kā 2 gadus agrāko 5 gadu vietā. 1827. g. landtāgs nolēma pagarināt pagastiem pasta kalpu došanas pienākumu līdz 1836. gadam. Tomēr lielākā daļa pasta komisāru jau 1827. g. sāka pieņemt pasta kalpus uz sava rēķina. Par katru kalpu muižniecības kase viņiem maksāja 200 rubļu gadā, vēlāk attiecīgi samazinot pasta stacijas nomas naudu. Landrātu kolēģija iznomāja pasta stacijas parasti uz 6 gadiem ar nomas maksu no 470 līdz 637 rubļiem par staciju uz Pēterpils ceļa, par 170 līdz 225 rubļiem uz Daugavas ceļa un 20 līdz 40 rubļiem uz Pleskavas ceļa (pēc 1799. g. datiem). 1807. g. par zirgu un versti bija jāmaksā 5, 1824. g. – 8 kapeikas bankas asignācijas, 1855. g. – 2 1/2 kapeikas sudraba

Gadsimta vidū zirgu pasta darbojās jau ļoti intensīvi. 1858. g. rīdzinieki sūtījumus no St. Pēterburgas varēja saņemt gandrīz katru dienu. Rietumvalstu sūtījumus caur Taurai un Jelgavu ekstra pasta Rīgā nogādāja 6 reizes nedēļā; vieglais pasta ar ārzemju sūtījumiem pienāca pirmdienās un ceturtdienās, bet smagais pasta – otrdienās un piektdienās. Divas reizes nedēļā pienāca vieglais pasta no Baltkrievijas, bet reizi nedēļā – smagais pasta no Maskavas. Tikpat bieži pa atbilstošiem maršrutiem pasta no Rīgas tika arī izsūtīts. Jāsaka, ka Vidzemes zirgu pasta vēsturē šis bija intensīvākais darbības periods. Sākot ar 1863. g., ar pasta pārvadāšanu arvien vairāk nodarbojās dzelzceļi.

P. Pētersone. Vidzemes pasta vēsture. 17.–19. gs.
R., 1998, 21. lpp.

Lai uzlabotu sakaru un transporta sistēmu, 19. gs. vidū Vidzemē sākās šoseju būve. Kā pirmo 1833. g. uzsāka projektēt šoseju no Narvas uz Rīgu, bet divus gadus vēlāk – Rīgas–Pleskavas šoseju. Gan projektēšanas, gan būvdarbi tika veikti pa atsevišķiem ceļa posmiem. 1835. g. sāka projektēt pirmo posmu no Rīgas līdz Ropažiem, 1837.–1847. g. – tālāko fragmentu no Ropažiem līdz Raganai. Straujāk darbi virzījās pretējā virzienā. 1857. g. jau bija izbūvēts 180 1/2 verstis garš posms no Pleskavas līdz Veselavai, un Vidzemes guberņas pārvaldes iestādes sāka risināt jautājumu par valsts nozīmes pasta līnijas izveidošanu no Veselavas līdz Cēsīm un tālāk līdz Straupei, kur tā pieslēgtos St. Pēterburgas–Rīgas pasta ceļam. 1859. g. janvārī pasta līnija sāka funkcionēt.

P. Pētersone. Vidzemes pasta vēsture. 17.–19. gs.
R., 1998, 17. lpp.

Līdzšinējais naudas pārsūtīšanas veids — ar speciālajiem kurjeriem — 18. gs. beigās vairs neapmierināja valsts un sabiedrības vajadzības un 1780. g. tika atļauts nelielas (līdz 2000 rbļ.), paciņās iesaiņotas naudas summas sūtīt ar pastu. Tas, savukārt, radīja nepieciešamību pilnveidot pasta drošības pasākumus un Krievijas valdība ieviesa ar pastu sūtāmās naudas apdrošināšanu. 1783. g. 7. martā publicētais rīkojums "Par apdrošināšanas maksājuma noteikšanu naudas sūtījumiem" paredzēja, ka katrs nosūtītājs par labu pastam maksā apdrošināšanas nodokli 0,5% no sūtāmās naudas summas. No apdrošināšanas summām pasts varēja kompensēt zaudējumus naudas sūtījumu pazušanas gadījumā. Gadsimta beigās apdrošināšanas iemaksas attiecināja arī uz citiem sūtījumu veidiem.

P. Pētersone. Vidzemes pasta vēsture. 17.—19. gs.
R., 1998, 20.—21 lpp.

Ļoti svarīgs sūtījumu veids bija avizes un citi preses izdevumi. Līdz pat 19. gs. vidum šī pakalpojuma realizācija bija atstāta pastmeistaru ziņā. 1814. g. Rīgas pasta kantoris saņēma no Rietumeiropas valstīm 37 nosaukumu preses izdevumus, bet 1845. g. interesenti šeit varēja izvēlēties sev vēlamo no 119 vācu, 87 franču, 41 angļu un 38 krievu izdevumu nosaukumiem. 1855. g. avižu ekspedīcija tika uzticēta Pasta departamentam un atbildīgais par to bija Galvenais pasta departamenta pārvaldnieks.

P. Pētersone. Vidzemes pasta vēsture. 17.—19. gs.
R., 1998, 21.—22 lpp.

naudā, bet 1866. g. 4 1/4 kapeikas privātceļotājiem un 1 1/2—2 1/2 kapeikas pasta pārvadāšanai.

Pastāvēja arī pilsētu stacijas, kuras uzturēja Rīga un Pērnavā. Rīgas pilsētai piederēja divas pasta stacijas — Rīgā un Olainē. Pilsēta iznomāja tās uz vairākiem gadiem. Nomnieku pienākums bija pasta un ceļinieku pārvadāšana no Rīgas līdz Ādažiem (11 verstis) un līdz Salaspilij (14 verstis), no Olaines līdz Rīgai (20 verstis) un līdz Jelgavai (22 verstis). 1832. g. Rīgas pilsētas pasta stacija izmaksāja 8000 dālderu, bet Olaines pasta stacija 5300 dālderus. 1840. g. janvārī stājās spēkā tarifi, kuri vēlāk izrādījās pēdējie, kas aprēķināti ar attāluma mēru. Jebkurš 1 loti smags sūtījums līdz 300 verstīm maksāja 5 kap., līdz 800 verstīm — 10 kap., līdz 1100 verstīm 15 kap., utt. Ja sūtījums bija smagāks, maksa attiecīgi pieauga.

Diližansu jeb pasta ratu satiksme ceļiniekiem no Pēterpils caur Narvu, Tērbatu, Rīgu un Jelgavu izbeidzās līdz ar dzelzceļu līniju atklāšanu 19. gs. otrajā pusē.

Pasta reforma

1840. g. Anglijā notika Rovlanda Hila izstrādātā pasta reforma.

Hila viedoklis par nepieciešamajiem pārkārtojumiem pasta darbā bija pilnīgi pretējs pastāvošajai pasta iekārtai. Maksu par sūtījumiem līdz šim noteica pēc svara, attāluma un lokšņu skaita. Turklāt vēl ņēma maksu par sūtījuma pievešanu. Tāpēc pasta pakalpojumi bija ļoti dārgi. Hils pierādīja, ka korespondences pārsūtīšanas pašizmaksu nosaka tikai pasta ekspluatācijas izdevumi, ka attālumam un sūtījumu skaitam nav lielas nozīmes. Viņš ierosināja pazemināt maksu par korespondences pārsūtīšanu. Pasta kopējos ieņēmumus, uzskatīja Hils, tas nesamazinās, jo palētinājumu kompensēs pieaugošais sūtījumu

skaits. Otrkārt, sūtījumu apmaksā ir jāvienādo. Hils ieteica ņemt par vienas vēstules pārsūtīšanu visā Lielbritānijā vienu peniju, ja vēstules svars nepārsniedz pusunci (16 gramus). Atkarībā no svara pieauguma maksa jāpalielina. Treškārt, Hils uzskatīja, ka jārod iespēja šo vienādoto cenu ērti un vienkārši samaksāt.

Pēc sīvām cīņām presē, vairāku komisiju sēdēs un parlamentā 1840. g. 10. janvārī Anglijas pastā ieviesa vienotu apmaksas jeb tā saucamo viena penija sistēmu. Līdz ar to šis datums iegāja pasta vēsturē kā vispārējās pasta reformas sākums, kas drīz vien aptvēra visu pasauli.

Pastmarkas reformā iekļāvās dažus mēnešus vēlāk. Tās Anglijā pirmo reizi ieviesa vispārējā lietošanā 1840. g. 6. maijā, un tās – ar karalienes Viktorijas portretu attēlā – uzskata arī par pirmajām pastmarkām pasaulē.

Krievijā pirmās pastmarkas tika iespiestas 1857. gadā. Jādama, ka tās arī bija pirmās, kas nonāca pasta satiksmes aprītē Latvijā. Uz šīm pastmarkām bija attēlots Krievijas cara ģimenes ģerbonis.

Pasta satiksmes ātrumu un regularitāti 19. gs. jūtami ietekmēja dzelzceļu ēras sākums – apmēram 45 reizes.

Pirmais Latvijas Valsts pasts

Divdesmitā gadsimta sākums Latvijas pastam bija ievērojams ar kādu nozīmīgu notikumu. 1901. g. avīzes “Rižskij Vestņik” 28. numurā lasāms, ka “šorīt, 5. februārī, uzsākta vecās pagaidu Pilsētas teātra ēkas nojaukšana, jo nākamajā gadā šīs ēkas vietā tiks uzsākta jaunā Rīgas Galvenā pasta kantora ēkas celtniecība...”

1902. g. šajā pašā avīzē (109. num.) tika publicēts jauns paziņojums: “1902. gada maijā konkursā par tiesībām būvēt jauno pasta ēku interesentu nebija, tādēļ lietas paātrināšanai

Nozīmīgākais no 18. gs. beigu pasta jaunievedumiem bija vietēja, jeb t. s. draudžu vai “patentes” pasta izveidošana. Ar to pasta organizācijas pakalpojumus varēja izmantot ievērojami vairāk iedzīvotāju. Katrai draudzei divas reizes nedēļā bija jāsūta uz pasta staciju savs kurjers, kurš nogādāja stacijā jau saini iepakotu savas draudzes pastu un saņēma saini ar draudzei adresētajiem sūtījumiem. Pēc noteiktas, iepriekš izstrādātas shēmas tuvējo draudžu kurjeriem bija jāņem līdzi arī citām, attālākām draudzēm domātie saiņi. Par šī pasta kurjeru sūtīšanas kārtību savstarpēji bija jāvienojas katras draudzes muižām. Sakaru funkcionēšanas gaita bija jāuzrauga mācītājiem. Draudžu pasts attīstījās tikai Vidzemē, Krievijas iekšzemes guberņās šādu institūciju nepazina.

P. Pētersone. Vidzemes pasta vēsture. 17.–19. gs.
R., 1998, 21. lpp.

73.

Janis Rozentāls – Ellijai Forsetei Rīgā 1903. gada
12. (25.) janvārī
Suvorova viesnīcā

Nupat iepazīnos ar kādu doktora Barona kundzi, un tā vēlas, lai es gleznotu viņas mirušās māsas portretu. Viņa ir lādzīga sieviete un ārkārtīgi simpātiska – visā savā būtībā ļoti atgādina Mailu. Rit viņu apciemošu. – Tad vēl man šovakar jāpamet solis un kopā ar Grosvaldiem jāaiziet pie miljonāra Morberga. Viņš gan man ir ļoti nesimpātisks, bet kāds viņa radnieks mani uzstājīgi aicināja to darīt, vajagot taču parādīt viņam uzmanību no latviešu puses, jo viņš katrā ziņā pēc nāves ļoti daudz darišot latviešu labā, proti, gribot novēlēt visu savu mantību Latviešu biedrībai, testamentu Grosvalds jau ir noformējis. Viņš pērkot šausmīgi daudz sliktu ārzemju gleznu un skulptūru un varbūt likšot gleznot savu mirušo brāli, ko es arī pazinu. Tātad jākož vien būs skābajā ābolā!

Dzīves paļete. Jaņa Rozentāla sarakste. R., 1997.

1905. gadā uzceltā pasta kantora ēka Teātra bulvārī (tagad Aspazijas un Krišjāņa Barona ielas stūrī).

156.

Johans Erharts — Janim Rozentālam Rīgā
1902. gada 3. (16.) aprīlī

Augsti godātais Rozentāla kungs!

Tikai šodien man radās iespēja sniegt Jums Jūsu lūgtās
izziņas:

- 1) pilsētas valde vēlētos, lai pilsētas galvas Kerkoviusa
portrets netiktu izstādīts, pirms tas kādu laiku nebūs
karājies pilsētas domes zālē.
- 2) pieprasītais honorārs 400,— rubļu ir jūsu rīcībā
pilsētas valdē. Saņemt to varat pie pilsētas valdes
sekretāra fon Betihera kunga laikā no
plkst. 12 līdz 1 dienā.

Ar laipnu sveicienu
Jūsu augstcīnībā padevigais
J. Erharts.

Dzīves palete. Jaņa Rozentāla sarakste. R., 1997.

projektu piedāvāja četrām personām – Ķergalvim, Neiburgam, Albertam un Radziņam, kuriem līdz 15. maijam aizzīmogatās aploksnēs ir jāiesniedz savi celtniecības noteikumi. Jāpiebilst, ka ēkai ir jābūt gatavai trīs gadu laikā – līdz 1904. gada rudenim, un Iekšlietu ministrija celtniecības darbiem šajā gadā ir iedalījusi 150 000 rubļu, bet kopējā ēkas tāme ir pusmiljons rubļu.”

Šīs avīzes 122. numurā jau lasāms, ka konkursā uzvarējis vietējais uzņēmējs Ķergalvis, jo viņa piedāvātie pakalpojumi bija par 80 000 rubļu lētāki nekā izbūves tāmē.

Jaunajā arhitekta I. Novikova projektētajā ēkā tagadējās Kr. Barona ielas un Aspazijas bulvāra krustojumā pie pilsētas kanāla apstādījumiem telegrāfs sāka darboties 1904. g. 31. oktobrī, bet viss galvenais kantoris uz turieni pārcēlās tikai 1905. g. 23. janvārī. Šajā ēkā ar plašām zālēm klientu apkalpošanai Galvenā pasta kantoris atradās 40 gadus – līdz padomju okupācijai 1944. g. oktobrī, kad vācieši atkāpjoties ēku nodedzināja.

1918. g., pēc Latvijas valsts nodibināšanas, kādu laiku turpināja darboties Pirmā pasaules kara laikā iekārtotais vācu lauka pasts. 1918. g. 27. decembrī Rīgas pastu pārņēma

Pagaidu valdības izveidotās Pasta un telegrāfa pārvaldes darbinieki, taču viņi vēl nepaguva uzsākt kādu darbību, kad 1919. g. 3. janvārī Rīgu ieņēma lielinieki.

Neskatoties uz visiem sarežģījumiem, tikai mēnesi pēc valsts proklamēšanas – 1918. g. 19. decembrī – Latvija izlaida savu pirmo pastmarku. Tas bija Anša Ciruļa miniatūrs zīmējums ar uzlecošu sauli, trim zvaigznēm un trim vārpām zīmējuma vidū. Pastmarkas vērtība bija 5 kapeikas. Tik tobrīd maksāja vienkāršas vēstules pārsūtīšana Latvijas teritorijā (tūdaļ gan tarifs mainījās, prasot 10 kap. par vienkāršu vēstuli, līdz 1922. g. tarifi mainījās ļoti bieži – pat 2–3 reizes gadā, kas notika ļoti straujās inflācijas dēļ). Pastmarka simbolizēja Latvijas neatkarības ideju un alkas pēc mierīgas dzīves un darba.

Ar tik lielām grūtībām iesāktais pasta organizēšanas darbs, lieliniekiem ieņākot Rīgā 1919. g. 3. janvārī, pilnīgi sabruka.

1919. g. 16. janvārī Padomju Latvijas pasta, telegrāfa un telefona pārzinis ar apkārttelegrammu norādīja, ka naudas pārvedumi no Latvijas uz Krieviju un otrādi sūtāmi caur Valku un ka pasta satiksme atjaunota ar Rīgu, Cēsīm, Valku, Jelgavu un Tukumu.

Pēc dažu mēnešu ilgas trūcīgas un neregulāras pasta satiksmes uzturēšanas lielinieki 22. maijā no Rīgas aizbēga.

1919. g. 22. maijā pēkšņi iebrukušais Baltijas vācu landesvērs un vācu karaspēks nesaudzīgi iztīrīja Rīgu no lielinieku piekritējiem. Vācu dzelzs divīzija ieņēma Rīgas pasta kantora ēku, pievēca sev visu inventāru, paņēma lieliniekiem bēgot atstātos pasta sūtījumus, pastmarku krājumu un litogrāfijas akmeņus ar Latvijas pastmarku gravīrām. Tikai ar lielām pūlēm vēlāk šo to no inventāra izdevās atdabūt Latvijas valsts īpašumā. Par pasta satiksmes atjaunošanu Rīgā nevarēja būt ne runas. Vācieši to visādi apgrūtināja, un līdz 1919. g. jūnija vidum Latvijas valsts pasta darbība Rīgā bija pilnīgi paralizēta. Pasta

Latvijas valsts pirmās pastmarkas.

A. Čaks

MANA DZĪVES VIETA

Man dzīves vieta pašos centra mūros,
kur dārzs –
viens puķu pods uz ķebļa istabā
un vāzē pārno viršu liela sauja.

Nav upju lielāku par renstelēm
un ezeru par peļķēm,
kur, saulei sildot,
bradā pagrabbērni.

Tik ir no dabas
kā viens apelsīna mizas gabals
uz trotuāra
un redislaksti sētas mēslu kastē.

Un naktīs
lakstīgalu vietā man zem logiem
čikst vējā izkārtnes
un kaķi ņaud uz jumtiem.

Bet tomēr miļš un dārgs
kā iecerētās tuvums
šis centrs man
un viņa izlauzītās ielas.

Tur,
logu atvēris,
līdz apnikumam varu
es zvaigžņu vietā vērties gaišās spuldzēs

un sapņos grimt
par cilvēku,
kas visu šo ir cēlis,
lai viss tas kļūtu nepieciešams man
kā pulss,
kā burām vējš,
kā kuģiem stūrmanis un skrūve.

satiksmi kaut cik uzturēja atkal vienīgi vācu lauka pasts – pēc savas gribas un vajadzībām. Tikai pēc Cēsu kaujām un Strazdmuižas pamiera, pārnākot likumīgajai Pagaidu valdībai 1919. g. 8. jūnijā no Liepājas atpakaļ uz Rīgu, varēja sākt pasta satiksmi apvienot un saskaņot, bet pēc Bermonta bandu padzišanas noorganizēt visos no vāciešiem un lieliniekiem atbrīvotajos apgabalos.

1919. g. 24. jūlijā klajā nāca otra neatkarīgās Latvijas pastmarka. Tā bija veltīta Latvijas atbrīvošanas cīņām. Pastmarkas fonā bija attēlots Rīgas siluets, priekšplāna kreisajā pusē – sievietes figūra. Tā ir Latvija, pie kuras krūtīm pieliekusi galvu tās meita – Rīga. Labajā pusē – figūrām pie kājām attēlots ērkšķu krūms ar cilvēka galvaskausu. Pastmarkas vērtība bija vienkāršas vēstules nosūtīšanas cenā – 35 kapeikas.

Latvijas valsts pastāvēšanas pirmajā gadā dienā 1919. g. 18. novembrī pasta iestāžu skaits bija pieaudzis jau līdz 117 ar 709 darbiniekiem. Bet jau 1920. g. 10. janvārī Pasta, telegrāfa un telefona iestāžu sarakstā bija 113 kantori ar visāda veida pasta operācijām, 63 aģentūras ar ierakstītu un vienkāršu sūtījumu operācijām un 62 aģentūras ar vienkāršu sūtījumu operācijām, kopā 238 pasta iestādes. 1924. g. 27. novembrī Ministru Kabinets akceptēja Pasta likuma projektu, kura pieņemšana Saeimā gan ievilkās – līdz 1926. gadam. Tomēr arī jaunais Pasta likums tika izstrādāts pēc Krievijas Pasta likuma parauga. Likumā bija noteikts, ka pasta iestādēm ir jāpieņem preses izdevumu abonējuma pasūtījums, noteikts pasta sūtījumu noslēpums, pasta resora monopolitātes, sūtītāja tiesības, kādi sūtījumi ir bez maksas, noteikta pasta resora atbildība par sūtījumiem, tiesības, kā arī soda sankcijas par likuma pārkāpumiem.

Latvijas pasta pastāvēšanas sākumā sūtījumus mājās vēl nepiegādāja. Bet jau 1920. g. 30. decembrī Pasta un telegrāfa virsvalde deva rīkojumu visām pasta iestādēm piegādāt pasta

sūtījumus mājās katru dienu. Tomēr uzreiz tas neizdevās. Piegādes dienestu iekārtošana turpinājās vēl vairākus gadus.

1921. g. 1. oktobrī, drīz pēc valsts neatkarības atzīšanas *de jure*, Latviju uzņēma Pasaules pasta savienībā. Veidot kontaktus ar citām valstīm pasta jomā kļuva vieglāk. Jau tajā pašā gadā Latvijas pasts sāka sadarboties ar 16 valstu pasta administrācijām.

Ja līdz 1934. g. Latvijā bija 702 pasta iestādes, kur varēja nokārtot visas pasta operācijas, tad turpmāko piecu gadu laikā to skaits sasniedza 1432. Trīsdesmito gadu otrajā pusē pasta apmaiņa it visās palīgnodaļās, tāpat kā pasta un telegrāfa kantoros, bija 6 reizes nedēļā, sūtījumus piegādāja katrā mājā. Kārļa Ulmaņa valdība īpašu uzmanību pievērsa lauku attīstībai – arī pasta satiksmē.

1937. g. katrs iedzīvotājs valstī (bērnus ieskaitot) saņēma vidēji 20 vēstules un pastkartes un 12 laikrakstus. 1935. g. aprīlī stājās spēkā zemākie pasta tarifi visā valstī pastāvēšanas laikā – 5 santīmi par vienkāršu (līdz 20 g) vēstuli iekšzemē.

Kārļa Ulmaņa valdīšanas laikā pasta iestādes visai aktīvi iekļāvās arī valsts propagandas darbā. Uz sūtījumiem bieži tika uzspiesti īpašs spiedogs ar dažādiem aicinājumiem

Pasta iesaiņošana provinces pasta iestādēm.

Man vajadzēja nopirkt ļoti steidzīgi kādu marku.

Apskatos – makā nav. Skreju apakšā bodītē un palieku mēms. Aiz letes aizkustinoši skaists bērns. Ne cilvēks, bet glezna, iedomā. Protams, ka pēc tam es sāku ļoti noteikti apmeklēt šo sasodīto grāmatu bodeli gandrīz vai katru dienu, lai tikai redzētu daiļo pārdevēju. Nekad savā mūžā es neesmu nopircis tik daudz nevajadzīgu pastmarku, zīmuli, dažādu spalvaskātu, nepazīstamu kinoaktrišu, banālu svētku kartiņu un laimes ziloniņu, kā taisni šinī laikā, jo es taču nevarēju katru dienu apmeklēt bodīti un nekā nepirkt. Ar jaunkundzi es nerunāju ne vārda. Izslēgts!

Vai brīnišķīgā pārdevēja manija, ka es nāku tai nolādētā pagrabā tikai vienīgi viņas dēļ? Nezinu. Es katru reizi sevišķi cītīgi un ilgi aplūkoju pērkamo priekšmetu, tikai pa starpām uzmetot skatu – viņai. Tā pagāja apmēram mēnesis. Tad es drusku saslimu.

Izveselojies, es atkal nolēmu iegriezties zināmā pagrabīnā. Bet šoreiz notika kaut kas neparasts. Tikko atvēru durvis un gribēju spert savu kāju pustumšā bodītē, kā izdzirdu skaļu un spiedošu balsi:

– Nav, nav, jaunkundzes vairāk šeit nav...

A. Čaks. Engēlis aiz letes. R., 1935. 124. lpp.

vai kodolīgiem teicieniem, kurus valsts vara tobrīd uzskatīja par aktuāliem: “Stīpra ģimene – stīpra valsts”, “Tautas vienība – tautas spēks”, “Spodra māja, sēta – latvju tikums”, “Grāmata katram labākais draugs”, “Veselība – tautas dārgākā manta”, “Atbalstiet bērnu kopēdināšanu skolās”, “Apariet zemi rudenī”, “Sakārtosim darba rīkus pavasara darbiem”, “Pajumti mašīnām ziemā”, “Labi aprēķiniet – tad būvējiet”, “Pošaties dziesmu svētkiem” utt.

Latvijas pirmās Republikas pastāvēšanas laikā – tātad no 1918. līdz 1940. g. – Latvijā tika izdots ap 300 pastmarku. Izņemot pirmās pastmarkas, kas nāca klajā 1918.–1919. g., visas pārējās ir iespiestas Valstspapīru spiestuvē Rīgā.

Pastmarkās galvenokārt tika atspoguļotas dažādas nacionālās tēmas – valsts prezidenti, rakstnieki, pilsētu ainavas un pieminekļi. Interesanti, ka no tematiskajām pastmarkām visbiežāk izdotās ir aviācijai veltītās.

Kopumā Latvijas Pirmās Republikas pastmarkas bija tam laikam labā līmenī – tās bija maksimāli nodrošinātas pret viltojumiem, pastmarku zīmēšana tika uzticēta gandrīz tikai profesionāliem māksliniekiem. No 1919. līdz pat 1929. g. praktiski visas pastmarkas zīmēja Rihards Zariņš, īsts profesionālis šajā mākslas nozarē. R. Zariņš kļuva par tehnisko direktoru Valstspapīru spiestuvē, kur drukāja pastmarkas, un pats veica arī pastmarku māksliniecisko izpildījumu. Pēc Zariņa nāves šo darbu turpināja viņa skolnieki un līdzgaitnieki – arī tikai profesionāli mākslinieki: K. Krauze, A. Apinis, J. Šternbergs, T. Zaļkalns, V. Tone. Pasta un telegrāfa iestādēs 1932. g. strādājošo skaits sasniedza 4343 cilvēkus. Nākamajos gados saimnieciskās krīzes dēļ tas nedaudz samazinājās, bet jau 1936. g. atkal bija 4341 cilvēks. No tiem 1611 jeb 37% strādāja Rīgā.

Vāciešu masveida repatriēšanās 1939. un 1940. g., kas radīja sajukumu vienā otrā no-

zarē, pastam deva vienīgi prāvus ienākumus, jo aizbraucēji centās uzturēt kontaktus ar tuviniekiem gan jaunajā mītnes zemē, gan Latvijā. Īpaši pieauga pārsūtāmo paku skaits, jo nereti daļu mantu pārceļotāji uzticēja pastam.

Atkal okupācijas laiks

Pēc 1940. g. 17. jūnija Latvijas valsts formāli vēl pastāvēja, taču savu neatkarību faktiski tā jau bija zaudējusi. Tas tūdaļ bija jūtams arī pēc publikācijām speciālajā resora žurnālā “Pasta un Telegrāfa Vēstnesis”, kurš pēkšņi īpašu uzmanību pievērsa pasta satiksmei Padomju Savienībā. Tomēr publikācijās minētie fakti liecina, ka pasta satiksme PSRS bija sliktāk attīstīta nekā Latvijā. PSRS bija tikai 7 sūtījumu veidi: vēstules, pastkartes, bandroles, apdrošinātas vēstules, pakas, naudas pārvedumi un periodiskie izdevumi. Latvijā tobrīd vēl pastāvēja sīkpakas, izdalāmas bandroles, darījuma atbildes sūtījumi un maksājumu prasījumi, kā arī bija steidzamas piegādes sūtījumi un sūtījumi ar paziņojumu pa telefonu par to pienākšanu. PSRS nepazīna sūtījumus ar pēcmaksu, vēstuļu un bandroļu pārsūtīšanai bija daudz vairāk ierobežojumu nekā Latvijā.

1941. g. 1. jūlijā vācu karaspēks iesoļoja Rīgā. Visa Latvijas tautsaimniecība nekavējoties tika pakļauta kara vajadzībām. Pārtraukta bija arī pasta satiksme, jo nedarbojās dzelzceļš un citi satiksmes veidi.

Pakāpeniski jau jūlijā viena pēc otras darbu atsāka dzelzceļa līnijas un līdz ar to arī pasta satiksme.

Vēstuļu sūtīšanai sākumā bija derīgas gan agrākās neatkarīgās Latvijas pastmarkas ar vērtības apzīmējumu latos un santīmos, gan Padomju Savienības pastmarkas. Taču jūlija otrajā pusē pēdējās jau tika izņemtas no apgrozības. Toties ievada Vācijas pastmarkas.

Paralēli civilajām pasta iestādēm Latvijas teritorijā darbojās arī vācu militārais lauka pasts, kurš uzturēja pasta satiksmi ar karaspēka daļām un darba nometnēm. Tāpēc tām adresētos sūtījumus civilās pasta iestādes nodeva lauka pastam. Vienkāršas vēstules pārsūtīšana iekšzemē maksāja 12 reihsfeniņus.

Vācieši visu pakļāva kara resora vajadzībām, civilajām iestādēm liekot taupīt it visā. Piemēram, pasta kantoros un palīgnodaļās algas bija pazeminātas līdz iztikas minimumam (90–95 markas mēnesī), visiem darbiniekiem, neatkarīgi no veicamā darba, saņemot vienādu atalgojumu.

1944. g. oktobrī Padomju Armija atkal ienāca Rīgā. Rīgas pasta kantori izvietoja Brīvības bulvārī 21.

Pēckara gados būtiski mainījās pasta, telegrāfa un telefona iestāžu struktūra. Sakarā ar sūtījumu apjoma samazināšanos atkrita vajadzība pēc aģentūrām, kurās veica tikai nedaudzas pasta operācijas (parasti pasta šķirošanu un sadali pa mājām), sarukušā darba daudzuma un līdzekļu trūkuma dēļ nevarēja uzturēt arī visas palīgnodaļas – to skaitu krasi samazināja.

1950. g. tika mainīts Latvijas administratīvi teritoriālais iedalījums – apriņķu un pagastu vietā nu tika izveidoti 58 lauku rajoni, kuros atradās 1358 ciemi. Pasta un telegrāfa kantori tika pārdēvēti par sakaru kantoriem, bet palīgnodaļas ieguva sakaru nodaļu nosaukumu. Vēlāk rajonu skaitu pakāpeniski samazināja, 1969. g. atstājot vairs tikai 26 rajonus lauku teritorijā un 6 rajonus Rīgā.

Sakaru kantoros un nodaļās bija apvienoti gan pasta, gan telegrāfa un telefona pakalpojumi. Lielākā sakaru iestāde Latvijā visos laikos ir bijis Rīgas Galvenais pasts. Tam bija pakļautas Rīgas sakaru nodaļas, kuru skaits, sākot ar 50. gadiem, ļoti strauji pieauga līdz ar pilsetas iedzīvotāju skaita palielināšanos.

1966. g., līdz ar Rīgas Centrālās pasažieru dzelzceļa stacijas pēdējās kārtas izbūvi,

Latvijas valstsvīri pastmarkās. 1918–1940.

PASTA SATIKSME AR KARA GŪSTEKŅIEM

Pasaules karā vajadzēja paiet lielākam laika sprīdim, lai noorganizētu pasta satiksmi starp kara gūstekņiem un viņu piederīgiem dzimtenē. Pašreizējā kara satiksmes iespējas radās jau pāris mēnešus pēc kara sākuma, jo iepriekšējā kara piedzīvojumi un metodes vēl labā atmiņā. Vācu un sabiedroto laikrakstos atrodami satiksmes noteikumi.

Vienkāršām vēstulēm jābūt virsrakstam: "Service des prisonniers de guerre", "Kriegsgefangenenpost" vai "For prisoners of war", atkarībā no zemes, uz kuriem vēstuli sūta. Tālāk jāuzraksta "Gebührenfrei" vai atbilstošs apzīmējums angļu vai franču valodā. Vēstules nevar būt "oderētas" un ieteikts tās neaizlīmēt un neievietot vairāk par 4 loksņem papīru, vienā puse aprakstītu. Jāzūdod noteikta adrese (vārds, gūstekņa un nometnes numurs), uzrādāt arī sūtītāja adresi. Vēstules atbrīvotas no pasta nodevas. Vēstulēs var ievietot arī dažus īpaši uzskaitītus priekšmetus. Tādā gadījumā svars nevar pārsniegt 2 kg. Ļoti labi jāiesaiņo.

"Darba dzīve", 1940. g. 25. maijā.

PIE RĪGAS KOLEKCIONĀRIEM

Katru otrdienu Dzelzceļnieku klubā pulcējas Rīgas kolekcionāri – pastmarku, atklātņu, etiķešu, monētu, grāmatzīmju un nozīmīšu krājēji.

Kolekcionāru sekcija pagājušajā gadā paplašināja sakarus ar ārzemēm. Tā, piemēram, fabrikas “Latvijas bērzs” inženieris V. Timinskis ieguvis pirmo prēmiju konkursā “Jaunā Albānija”. [..]

1960. gadā Rīgas kolekcionāri noorganizēja četras izstādes, kuras apmeklējuši vairāki tūkstoši cilvēku.

Rīgas kolekcionāri kopējā sanāksmē vienprātīgi nosodīja A. Lēvenbergu, N. Jakimovu un S. Karalūnu, kas bija uzpirkuši un pārdevuši pastmarkas, lai gūtu peļņu.

Kolekcionāri asi nosodīja arī A. Jekabsonu un M. Nimcoviču, jo viņi mēģināja aizstāvēt spekulantus, kuriem Latvijas PSR Augstākā tiesa taisnīgi piespriedusi cietumsodu. [..]

Patlaban sekcija savu darbu beidz, jo pēc pilsētas izpildu komitejas lēmuma ir nodibināta Rīgas pilsētas kolekcionāru biedrība.

Rīgas kolekcionāri gatavojas godam sagaidīt PSKP XXII kongresu – rīkot izstādes, kurās būtu redzami komunistiskajā celtniecībā gūtie panākumi, cīņa par mieru, koloniālisma sairums. Šīs izstādes rīkos klubos, kultūras namos un uzņēmumos.

S. Utjanskis.

“Rīgas Balss”, 1961. g. 1. februāri.

eksploatācijā nodeva arī jaunu pasta iestādi – Rīgas Dzelzceļa pastu. Tā iecere bija dzimusi jau 30. gados, paredzot pasta apjoma palielināšanos un līdz ar to nepieciešamību pēc īpašas iestādes, kura šķirotu pastu un nodarbotos galvenokārt ar tā pārvadājumiem lielos attālumos. Jau toreiz speciālisti sprieda, ka tādu iestādi būtu ērti uzbūvēt pie dzelzceļa stacijas, lai nav jātērē laiks, pārvadājot šķirotamo un jau sašķirotu pastu.

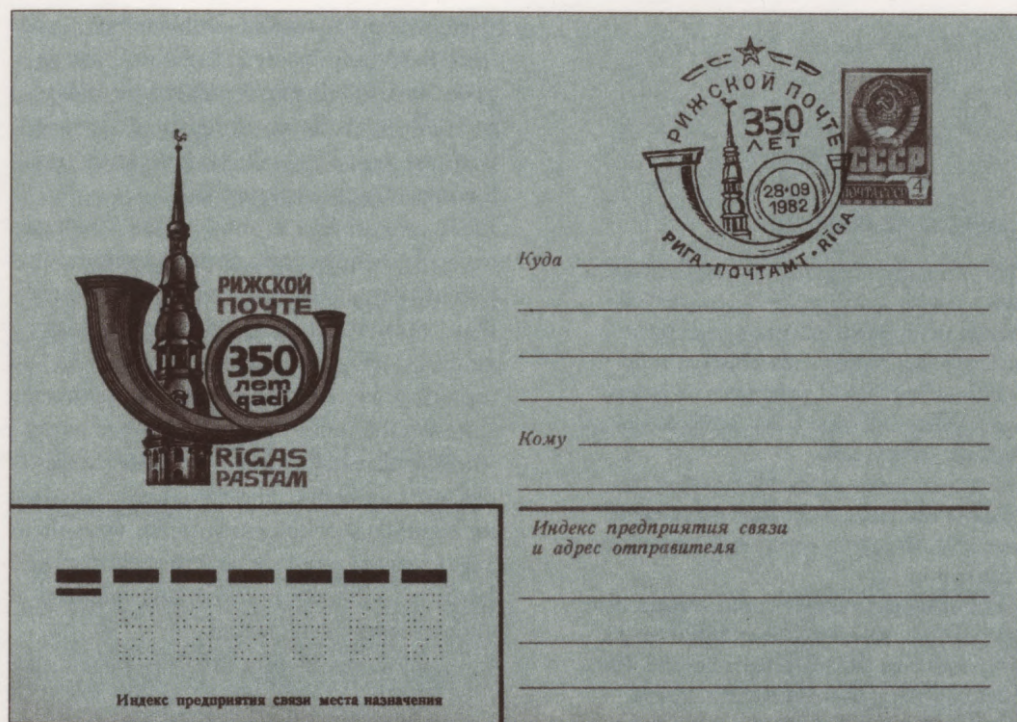
Dzelzceļa pasts bija no Rīgas Galvenā pasta neatkarīga iestāde, otra lielākā Latvijā. Dzelzceļa pasts saņēma Rīgas Galvenā pasta iestādēs nodotos sūtījumus, sašķirotja tos pēc virzieniem un nogādāja pasta satiksmes trakta galapunktā. Ārzemēm domātie sūtījumi parasti tika sūtīti uz Maskavu. Latvijā pastu nosūtīja pēc radiālā principa – no Rīgas uz rajonu centriem (sakarū mezgliem), no turienes uz mazo pilsētu un lauku sakaru nodalījumiem.

Nevar sacīt, ka Dzelzceļa pasta neatkarība no Rīgas Galvenā pasta nāca par labu pasta pakalpojumu izmantotājiem, jo sūtījumu pazuššanas vai izzagšanas gadījumos nereti pat visrūpīgākā dienesta izmeklēšana nespēja noskaidrot – vainīgas Rīgas Galvenā pasta iestādes vai Dzelzceļa pasts.

Dzelzceļa pastā daudzo iecirkņu un cehu vidū bija arī viena slepena struktūrvienība. Oficiāli Sakaru ministrijas dokumentos to sauca par Zīmogošanas cehu. Tā kā zīmogošanas procesā tika izmantots svins, tad oficiālais skaidrojums šā ceha nodalīšanai no pārējiem bija vienkāršs – svins ir kaitīgs cilvēka veselībai, tādēļ šī ceha darbiniekiem ir radīti īpaši apstākļi.

Savukārt Dzelzceļa pastam nekāda atsevišķa Zīmogošanas ceha nebija. Šķirošanas ceha ietvaros eksistēja kāda slepena telpa, kur strādāja pasta štatos neesoši cilvēki.

Zīmogošanas cehu stingri apsargāja Valsts drošības komitejas darbinieki. Arī tur strādājošie cilvēki bija no VDK. Ne Dzelzceļa pasts,

ne pat ministrijas vadība nezināja, cik cilvēku tur strādā un kādu algu saņem. Īsti nezināja arī, ko viņi tur dara. Cehā neielaida ne paša Dzelzceļa pasta, ne pat ministrijas vadību. Vēlāk gan izrādījās, ka viens otrs no vadības tur tomēr ticis ielaists. Ar gadiem lielais noslēpums atklājās.

Pēc visiem noteikumiem, Zimogošanas ceļam cauri izgāja pilnīgi visi sūtījumi – gan izejošie, gan ienākošie, gan iekšzemes, gan ar ārzemēm saistītie. Tur tie tika atvērti, lasīti, uz un no ārzemēm sūtītās vēstules pārфотографētas, krājot tās noteiktu cilvēku “lietās”. Tādā veidā VDK pilnībā kontrolēja Latvijas iedzīvotāju saraksti un nekavējās to izmantot savā darbā. Kad 70. un 80. gados vēstuļu apjoms bija kļuvis tik liels, ka viens cehs visu izlasīt nespēja, VDK sekoja tikai atsevišķo cilvēku sarakstei un pārējās vēstules lasīja izlases kārtībā. Ar to izskaidrojama arī lielas vēstuļu daļas kavēšanās ceļā no sūtītāja līdz adresātam.

1982. gadā Rīgas pasts ar plašiem sarīkojumiem atzīmēja 350 gadu jubileju. Diemžēl tam veltītu pastmarku PSRS Sakaru ministrija atteicās izdot.

Nomocījies un nosvidis pastnieks pēdējiem spēkiem pieairē pie bākas un dod bākas sargam vēstuli. Sargs paskatās uz viņu un saka:
– Ei, vecīt, ja tu rādīsi tik skābu ģīmi, es abonēšu kādu avīzi!

Neatkarīgās Rīta Avīzes pielikums “Mēs”, 2001. g. 22. jūnijs.

CAURUMI ŽOGĀ. GUNĀRS JANOVSKIJS

1971. gada pavasarī liktenis bija lēmis savest mani kopā ar Gunāru Janovski, un tā arī notika. Cik lielu lomu spēlēja nejaušība un kas risinājās likumsakarīgi, kāpēc Gunārs atrakstīja uz Rīgu un kāpēc viņam atbildēju es, ar šo recenziju patiesībā nesaisītais cilvēks, par to pēc divdesmit pieciem gadiem tērgāt laikam ir lieki. Svarīgi, ka toreiz notika tas, kas toreiz notika.

Runa bija par Janovska romānu "Dziesma mežam". Viņš jautāja, un man atradās šis tas sakāms. Gunārs, saņēmis manu atbildi, varēja likties mierā un vairāk nerakstīt. Taču viņš rakstīja vēl.

Puika būdams, biju gājis Mārtiņa baznīcas svētdienas skolā. Gunārs, izrādījās, bija dziedājis Mārtiņa baznīcas kori. Un dzīvojis lepnā namā Kalnciema un Slokas ielas stūrī. Viņš minēja Baltās muižas Ozolkalnu, Bolderāju, Ilģuciema aptieknieka Vilareta meitu. Es atbildēju — zinu, atceros, pazīstu. Un pastāstīju kaut ko no savas puses. Mēs bijām braukuši ar devītās (tolaik) līnijas tramvaju, slēpojuši vienās un tajās pašās vietās, pirkusi ābolkūkas vienā konditorejā, abi glabājām degunā Āgenskalna kuģrīsa smaržas. Nav grūti iedomāties, cik daudz šīs mirāžas nozīmēja Gunāram, dzīvojot meža mājā Anglijas vidienē, Notingemā. Rakstīdams romānu pēc romāna, viņš reālajā pasaulē mita tikai starp citu. Lielākā daļa viņa sīzētu audās pagātnes gadu nogrimušajā sapņā Atlantīdā, kas eksistēja vienīgi atmiņās. Mūsu vēstules ar to pēkšņi atkal it kā savienoja gluži reāli.

Z. Skujiņš. Jātnieks uz lodes. R., 1996, 88. lpp.

Pastam bija vismazākie ienākumi un vislielākie izdevumi: jāpiegādā vēstules, pensijas, prese, turklāt bija prasība avīzes piegādāt jau to iznākšanas dienā, tātad vajadzīgs transports, ar lēno dzelzceļu un lielo pasta traktu automašīnām vien nepietika.

Elektrosakari bija krietni lielāks ienākumu avots. Apvienojot pasta un elektrosakaru ienākumus, varēja izlīdzināt ekonomiskos rādītājus, normalizēt pasta darbinieku algas un vairāk atvēlēt arī paša pasta mehanizācijai un motorizācijai. Lai gan — padomju plānveida saimniecībā lielos nozares attīstības projektos šiem pasta un telegrāfa ienākumiem nekādas nozīmes nebija. Naudas pārdaļē attīstībai un kapitālajai celtniecībai notika visas lielās valsts mērogā pavisam pēc citiem kritērijiem, kurus ne vienmēr ir iespējams pamatot ar ekonomiskām kategorijām.

Pastmarku emisija bija stingri politizēts process. PSRS šai ziņā precīzi kopēja ASV un citu lielvalstu propagandas paņēmienus — jo spilgti tas redzams tieši pastmarkās.

PSRS ik gadus izlaida 100–110 pastmarku ar visdažādāko tematiku. Mākslinieciskā un tehniskā izpildījuma ziņā tās bija vienas no labākajām pasaulē.

80. gadu sākumā Rīgas Dzelzceļa pastā uzstādīja divas automātiskās vēstuļu šķirojamās mašīnas, katra no tām aizstāja 10 cilvēku roku darbu. Bet līdz ar to uz aploksnēm bija jāraksta sešzīmju pasta indekss. To ieviesa visā PSRS. Rīgas Dzelzceļa pasts bija viens no pirmajiem, kas praktiski pielietoja sešzīmju pasta indeksu vēstuļu šķirošanā. Iedzīvotāji gan pie šī jauninājuma pierada tikai pakāpeniski — pagāja vairāki gadi, līdz vēstuļu lielākā daļa beidzot bija indeksēta. Tomēr modernās mašīnas vēl ilgi tā īsti noslogotas bija vienīgi pirmssvētku laikā, kad vairākkārt pieauga pasta darba apjoms.

Dzelzceļa pasts 70. un 80. gados skaitījās Vis-savienības pirmrindas pieredzes skola, uz kuru brauca mācīties no visas plašās PSRS. Lai cik slavens bija šis uzņēmums, tas, tāpat

kā visa nozare, hroniski mocījās ar darbaroku trūkumu.

Regulāri nepietika ap 25% strādājošo – darbs bija fiziski smags, darāms bieži vien caurvējā, algas, kaut arī nedaudz lielākas nekā citos sakaru uzņēmumos, tomēr nepietiekami vilinošas.

No 1970. līdz 1990. g. tika uzbūvēti 16 jauni sakaru mezgli, arī vairākas dzīvojamās mājas nozarē strādājošajiem.

Pasts pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas

80. gadu beigās visu veidu sakari tika apvienoti ražošanas apvienībā “Latvijas sakarnieks”. Šādai reorganizācijai bija ekonomisks pamatojums – lai vieglāk varētu izmantot līdzekļus, tos apvienojot un vajadzības gadījumā pārdalot ienākumu ziņā tik dažādo sakaru veidu un uzņēmumu starpā. Būtībā tie bija zīmīgi soļi jauna attīstības izrāviena meklējumos, jo situācija nozarē bija visai dramatiskā. Ilgus gadus pasta nozare tika apgādāta pēc “pārpalikuma principa” – vispirms apmierināt aizsardzības un valsts pārvaldes vajadzības, pēc tam – katra pilsoņa vajadzības.

Taču drīz vien “Latvijas sakarnieks” jau atkal bija sadalījies daudzos mazos valsts uzņēmumos. Katram rajonam nu bija savs valsts sakaru uzņēmums, kurš sniedza pasta, telefona un telegrāfa pakalpojumus, tā pārziņā bija arī radio un visu sakaru līdzekļu tehniskā apkope. Tika izstrādāta vēl viena reorganizācija – šoreiz pavisam radikāla, kuras būtība bija atdalīt pasta satiksmi no telekomunikācijām, jo šiem sakaru veidiem ir atšķirīgi attīstības tempi.

Tika nolemts izveidot valsts uzņēmumu “Lattelekom” ar filiālēm visos rajonos un valsts uzņēmumu “Latvijas pasts” – arī ar filiālēm visos rajonos.

Atjaunotās Latvijas valsts pastmarkas.

Pirmās dienas aploksne. 1993. gada 29. aprīlis.

491.

Ar grasi var draugu nopirkt, bet ne ar simtu rubļu
naidnieku par draugu pataisit.

887.

Kas gada laikā grib bagāts tapt, tas pēc 6 mēnešiem nāk
cietumā.

1011.

Ar saprašanu var dabūt naudu, bet ne ar naudu saprašanu.

1486.

Ko lēti pērk, to dārgi maksā.

Latviešu sakāmvārdi un parunas. R., 1997.

1992. g. 2. janvārī sāka oficiāli pastāvēt valsts
uzņēmums "Lattelekom" un valsts uzņēmums
"Latvijas pasts".

"Latvijas pastam" pievienoja arī kādreizējo
Dzelzceļa pastu, kas pārmaiņu laikos bija kļu-
vis par Pasta pārvadāšanas centru.

Ap 1994. g. valsts uzņēmuma "Latvijas pasts"
struktūra bija nostabilizējusies, izveidojoties
divu gadu laikā par milzīgu, visu valsti ap-
tverošu sistēmu.

Tomēr tās ekonomiskais stāvoklis joprojām
bija nožēlojams, strādājošo algas – ļoti zemas,
attīstības iespējas tās pašas naudas trūku-
ma dēļ – minimālas.

Pasta nodaļās var nopirkt pirmās nepiecie-
šamības rūpniecības preces, katrs brīvāks
stūris tiek izīrēts. Tomēr savilkt galus kopā
joprojām ir grūti, tādēļ jādomā arī par pasta
pakalpojumu cenu pielīdzināšanu patiesajām
izmaksām. Pasta pakalpojumu cenas nosaka
Ministru kabinets, cenšoties joprojām tās no-
turēt pēc iespējas zemākas. Beidzot tikai
1998. g. "Latvijas pastam" izdevās pabeigt
gadu ar līdzsvarotu bilanci.

Tūlīt pēc Latvijas neatkarības pasludinā-
šanas tika izdotas aploksnes ar uzdrukātu
marku. Vēl viena aploksne ar uzdrukātu past-
marku iznāca decembrī – pēc vienošanās ar

pārējām Baltijas valstīm tā bija derīga korespondences nosūtīšanai arī uz Lietuvu un Igauniju. Uz šīs aploksnes bija attēlots Latvijas karogs.

Pirmā īstā pastmarku sērija iznāca 1991. g. 19. oktobrī. Tajā ietilpa 8 pastmarkas – 2 ar lielo valsts ģerboni un 6 – ar mazo. To nominālvērtība bija 200, 100, 50, 40, 20, 15, 10 un 5 kapeikas, kas atbilda pasta pakalpojumu cenām. Viens komplekts maksāja 4 rubļus 40 kapeikas. Šo sēriju, tāpat kā dažas nākamās, iespieda Leipčigas vērtspapīru spiestuvē.

Jau tā paša gada decembra beigās iznāca nākamā Latvijas pastmarku sērija ar Brīvības pieminekļa attēlu.

Pēc valsts uzņēmuma “Latvijas pasts” nodibināšanas 1992. g. janvārī pastmarku izdošanu pilnībā savās rokās pārņēma šī uzņēmuma Pasta vērtzīmju un filatēlijas daļa.

1992. g. 30. jūnijs bija pēdējā diena, kad Latvijā pasta pakalpojumu apmaksai drīkstēja lietot arī PSRS pastmarkas. Sākot ar 1. jūliju, derīgas bija vienīgi Latvijas pastmarkas.

Nu jau pastmarku izdošanā “Latvijas pasts” ir uzkrājis solidu pieredzi. Regulāri katru gadu iznāk ap 20 pastmarkām.

Arī pati pastmarku iespiešana jau labu laiku nenotiek tikai ārzemēs vien. Tikpat labi kā Vācijā, Nīderlandē, Somijā, Lielbritānijā un Zviedrijā to var izdarīt arī Latvijā. Pirmā pastmarka, kuru iespieda Rīgas paraugtipogrāfijā, bija 1995. g. 18. augustā izlaistā, mākslinieka M. Poļa sagatavotā pastmarka “Kardinālam Julijanam Vaivodam–100”. Tās izpildījuma kvalitāte ne ar ko neatšķiras no “ārzemniecēm”. Tomēr “Latvijas pasts” turpina sadarbību arī ar citu valstu spiestuvēm.

“Latvijas pasts” ir atgriezies arī starptautiskajā aprītē. 1992. g. Pasaules pasta savienība atjaunoja tā darbību organizācijā, paverot ceļu tiešai sadarbībai ar citām valstīm. 1994. g. “Latvijas pasts” iestājās Eiropas pasta savienībā.

Rīgas 800 gadu jubilejai veltītās pastmarkas.

Telegrāfs,
telefons...

Telegrāfs, telefons un citi tālsakari

Telegrāfa attīstība

Pirmo telegrāfa līniju Rīgā izbūvēja 1852. g. starp Biržas ēku Vecrīgā un Bolderājas loča māju. Toreiz tā bija visgarākā publiskās lietošanas telegrāfa līnija Krievijā un visā Ziemeļeiropā.

Darbus pabeidza divu mēnešu laikā. Uzstādīja "Siemens und Halske" rūpnīcā ražotos telegrāfa aparātus, kuru prototips bija Morzes aparāts. Minūtē varēja pārraidīt 60 burtus. Būvdarbi Biržai izmaksāja 14 558 sudraba rubļus. Pirmo telegrammu pārraidīja 1852. g. 1. novembrī vācu valodā.

Pēc gada nāca klāt vēl viens aparāts – sakariem ar Daugavpili. Kopš 1861. g. telegrammas pa šo līniju varēja pārraidīt arī privātpersonas.

1857. g. sāka darboties telegrāfa līnijas Rīga–Rēvele un Rīga–Jelgava, bet 1862. g. arī Rīga–Dubulti un Rīga–Liepāja. Šajā laikā Rīgas, Jelgavas, Liepājas un Daugavpils telegrāfs darbojās visu diennakti, Dubultos gan tikai vasaras sezonā. Nodibinājās arī telegrāfa sakari starp vairākām citām pilsētām Latvijas teritorijā.

Līdz 1914. g. darbojās 206 telegrāfa aparāti, pārraidot ap 950 tūkst. telegrammu gadā.

Pirmais pasaules karš telegrāfa līnijas gandrīz pilnīgi nopostīja. Vācu okupanti demontēja visus telegrāfa aparātus. 1919. g. telegrāfa sakari Latvijā pārtrūka. Jaunā Latvijas Republikas valdība panāca, ka gada laikā tika uzstādīti 26 aparāti, noliktavās atradās vēl apmēram 25 bojāti, kurus steidzami vajadzēja

izremontēt. Šajā nolūkā Pasta un telegrāfa pārvalde 1919. g. 10. jūnijā izveidoja darbnīcas (vēlāk tās sauca par Pasta un telegrāfa departamenta galvenajām darbnīcām, bet no 1932. g. – VEF), kuras iekārtoja Rīgas pasta ēkas pagrabstāvā.

Bermonta uzbrukuma laikā telegrāfa sakari ar ārzemēm bija iespējami tikai caur Igauniju, kura savukārt uzturēja telegrāfa sakarus ar Somiju, tā – ar Zviedriju. Par katru pārraidāmo vārdu vajadzēja maksāt 30 zelta santīmus (vēlāko gadu pārrēķins). Ieņēmumus dalīja trijās daļās starp Somiju, Igauniju un Latviju. Uz 1920. g. 1. aprīli Latvijas teritorijā bija 82 telegrāfa iestādes, 5 paligiestādes, 1498 km telegrāfa līniju un 4345 km vadu.

Rīgā telegrammas pieņēma tikai divās vietās – Galvenajā pastā un pasta nodaļā Aleksandra ielā 67 (tagad – Brīvības, Šarlotes un Miera ielu krustojumā).

1919. g. par katru telegrammas vārdu vajadzēja maksāt 20 kap. un vēl 50 kap. – pastāvīgo maksu par telegrammu. No 1920. g. 1. aprīļa viens telegrammas vārds maksāja 25 kap., no 1922. g. 1. janvāra – 5 rbļ., bet no tā paša gada 3. augusta – 10 santīmus.

1921. g. 12. jūlijā Rīgā parakstīja vienošanos par pasta, telegrāfa un telefona sakariem starp Latviju, Lietuvu un Igauniju. Saskaņā ar šo līgumu telegrammas uz Igauniju un Lietuvu bija apmaksājamas pēc iekšzemes tarifa. Par katru telegrammas vārdu Latvijas pasta un telegrāfa pārvalde saņēma 7 zelta santīmus.

Rīgas pasta telegrāfa zālē. 1930. gadi.

Tā tie karogi plivo, iedvesdami cerības uz ekonomisku brīnumu. Tas arī notiek, kad Džeksons nodibina akciju sabiedrību "Henry Jackson Ltd" ar 50 miljonu lielu kapitālu, kas tiek realizēts 10 latu akcijās, to dividendes 36% apjomā izmaksā katru mēnesi, nevis reizi gadā kā citur. Džeksona kabatā saplūst visa pilsoņu brīvā nauda un tikpat lielā ātrumā plūst atkal laukā. Jo viņš ir vērienīgs, viņa idejas grandiozas. Vesels štats speciālistu, kam Džeksons piesola un arī maksā divkārtu algu par četrus stundu darbadienu, vaiga sviedros raujas, tehniski un ekonomiski pamatojot viņa idejas.

V. J. Gregri. Latvijas karalis. R., 1989, 11. lpp.

Kopējais telegrāfa vadu garums Latvijas teritorijā 1939. g. bija 4944 kilometri. Tie veidoja 54 telegrāfa saites (25 no tām ar ārvalstīm). Ar mākslīgajiem (fantoma) vadiem, kuru kopgarums sasniedza 6968 km, bija izveidotas vēl 66 telegrāfa saites (no tām 6 ar ārvalstīm). Tolaik Latvijas teritorijā darbojās 106 telegrāfa aparāti (78 Morzes, 8 Hjūsa, 11 radio, 2 Vitstona un 7 teletaipi).

1939. g. Latvijā bija tikai apmēram 51% no 1914. g. telegrāfa aparātu skaita. 30. gados ārzemēs plaši lietoja teletaipus (burtraksta aparātus ar rakstāmmašīnas taustiņiem), taču Latvijas Pasta un telegrāfa departaments tos uzskatīja par pārāk dārgiem. Pirmie teletaipa aparāti tika uzstādīti tikai 1937. g. Rīgas–Liepājas līnijā. Telegrāfa attīstīšanai netika pievērsta liela uzmanība, jo ieņēmumi par telegrāfa pakalpojumiem bija nelieli (piemēram, 1939. gadā ap 6% no visiem Pasta un telegrāfa departamenta ieņēmumiem).

1939. g. 27. decembrī Rīga kļuva par galapunktu garākajam telegrāfa vadam pasaulē

(apmēram 11 000 km) Rīga–Nagasaki. Linija savienoja Rītupi, Ļeņingradu, Vologdu, Vjanku, Permu, Sverdlovsku, Tjumeņu, Omsku, Novosibirsku, Taišetu, Irkutsku, Čitu un Vladivostoku. Šajās pilsētās darbojās retranslācijas punkti. Japāņu jūrā bija ieguldīts 759 km garš zemūdens kabelis. Telegrammas (dienaktī vidēji 300) raidīja un uztvēra ar Vitstona aparātiem.

Kad 1940. g. Latviju iekļāva PSRS sastāvā, tika nodibināta Latvijas Sakaru pārvalde. Tā no Rīgas Galvenā telegrāfa atdalīja radio-centru. Par Rīgas telegrāfa direktoru iecēla padomju armijas virsnieku M. Zingeru. Drīz vien ieveda un uzstādīja Padomju Savienībā ražotos telegrāfa aparātus.

Līdz 1945. g. beigām Rīgas telegrāfs bija nodibinājis sakarus ar visu 19 Latvijas apriņķu centriem. 24 sakaru iestādēs bija telegrāfa aparāti. To skaits, salīdzinājumā ar pirmskara gadiem, bija dubultojies.

Galvenās grūtības radās kvalificētu speciālistu trūkuma dēļ. 1945. g. Rīgas telegrāfā strādāja 171 cilvēks (1 inženieris, 11 tehniķi, 31 Morzes aparāta telegrāfists, 9 Bodo aparātu telegrāfisti, pārējie – telegrammu škirotāji un iznēsātāji).

1947. g. maģistrālēs Rīga–Maskava un Rīga–Ļeņingrada sāka darboties tonālā telegrāfa sistēma WT-34, ar kuras palīdzību varēja izveidot 12–18 telegrāfa kanālus. Šajā gadā uzstādīja arī pirmo komutatoru abonentu (iestāžu, uzņēmumu) telegrāfa aparātu savstarpējai savienošanai. Pakāpeniski sāka veidoties abonentu telegrāfa tīkls, pieauga telegrāfa aparātu skaits. 1949. g. uzstādīja pirmo VEF ražoto telegrāfa centrāli ATP 10/20 (ar to bija iespējams pieslēgt 10–20 aparātus).

50. gados telegrāfā sākās darba automatizēšana. Tā norisa divos virzienos: 1) ieviešot pusautomātisko telegrammu tālākraidīšanu; 2) ieviešot tiešos savienojumus.

Tikmēr VEF izstrādāja automātisko tiešo telegrāfa savienojumu centrāli. 1959.–1960. g.

ŪDENSVADS RĪGĀ DARBOJAS

Sarkanās Armijas dzīti, vācieši, atstādami Rīgu un nespēdami pretoties padomju ieročiem, jaunās dusmās saardīja ūdens piegādi.

Trīspadsmit dienas iedzīvotājiem nācās stāvēt rindās pie pumpjiem un akām, lai dabūtu ūdeni. Viens otrs tikai tagad saprata īsto ūdens vērtību. Kas to agrāk varēja iedomāties! Pagriez krānu un ņem ūdeni, cik gribi! Bet kad vācieši izpostīja ūdensvadu, tad ilgi nācās domāt, kur ūdeni ņemt. Tikai tad viens otrs, kam galva tāda biezāka, pilnīgi atskārta vācu iebrucēju īsto zvēra dabu.

Kādēļ bija jāposta ūdensvads? Vai tam kāda militāra nozīme? Taču ne. Vienīgais, ko ar tādu postīšanu varēja panākt, ir Jaunums iedzīvotājiem, kuri bez ūdens pakļauti netīrībai, slimībām, ugunsgrēkiem. Nav nekāda attaisnojuma, nekāda izskaidrojuma vācu briesmīgajai postīšanas kārei. Un nav neviena cilvēka, kas spētu piedot vācu briesmoniem viņu noziedzības.

Padomju vara tūlīt pēc Rīgas atbrīvošanas stājās ūdensvada postījumu izlabošanas. Tas prasīja ārkārtīgi daudz pūļu. Rīga nevarēja ilgi gaidīt uz ūdeni. Strādāja dienu un nakti. Un kad pirms pāris dienām galvenie bojājumi bija izlaboti, sāka strādāt pumpji. Rīga saņēms ūdeni! — priecājās strādnieki. Tiklīdz ūdens sāka plūst uz Rīgu, atklājās jauni bojājumi, un ūdens izplūda no caurulēm. Netika vēl Rīgai ūdens.

Strādnieki stājās atkal pie darba. Un vakar Rīgā parādījās ūdens. Priekā cilvēki sauca viens otram — ūdens! Jā, tagad tiešām Rīgai ir ūdens. Pirmā dienā bija tikai apakšstāvos, bet līdz vakaram tas uzkāpa jau līdz otram stāvam. Tā pamazām tas celsies arvien augstāk.

Grūts uzdevums pacelt ūdeni tikpat augstu, kā tas bija pirms kara. Vienu ūdens sūkņu staciju vācieši iznīcinājuši pilnīgi. Palikušā pa daļai bojāta un stipri nolietota. Visu okupācijas laiku vācieši to neresmontēja. Ar trim turbīnām nemaz nav iespējams strādāt. Pārējās četras nedod pilnu jaudu. Ūdensvadi ir ap 400 km gari. Tie prasa daudz ūdens. Bet nekas nav neiespējams. Mēs atjaunosim pilnīgi ūdens sūkņu stacijas un Rīgai būs ūdens pilnos apmēros.

Rindas pie ūdens pumpjiem un akām izbeidzas. Ar priedīgām sejām iedzīvotāji pagriez krānu un saņem — ūdeni!

P. Osis.

“Cīņa”, 1944. g. 28. oktobrī.

VEIKALU JAUNUMI

Rīgas Centrālais universālveikals saņēmis padomju modernos universalos radiogramofonus "Volga" un "Taiga". Tie abi var darboties vai nu kā patstāvīgas atskaņošanas iekārtas, vai arī tikt pieslēgti radiouztvērējam. Abos radiogramofonos iemontēti speciāli kontakti pievienošanai pie translācijas tīkla, un tiem iespējams pievienot papildu skaļruni. Atskaņotāji domāti parasto un ilgspēlējošo plašu izmantošanai. Ieriču cena — 350 rubļi.

Rīgas tūrisma inventara veikals saņēmis spēcīgo (6 ZS) stacionāro laivu motoru SM-255-L, ko tikai pavisam nesen sākusī ražot viena no PSRS kuģu būves rūpnīcām. Motors daudz ērtāks un drošāks par piekabināmo, tā darba tilpums — 250,5 cm. Tam ir viens cilindrs un motocikla karburators. Degvielas patēriņš — 2,5 kg stundā. Dzinēju iedarbina ar kājas starteri. Motora svars — 33 kg, cena — 1600 rubļu.

V. Silenieks.

"Rīgas Balss", 1957. g. 1. oktobri.

49.

Mazais Jānis ir slimis. Pie viņa atnāk ārsts un pārmeklē to, lietojot klausāmo trubīņu. Vakarā Jānis stāsta tēvam: "Zini ko, ārsta onkulis man šodien telefonēja visapkārt, bet es nekā nedzirdēju, ko viņš runāja."

Uzrakst. Anna Binde.

Nokl. Ģinteru ģimene, Rīgā.

Latvju tautas anekdotes. I. sēj. R., 1929.

ieviesa tiešos savienojumus — pirmām kārtām ar Latviju, Igauniju, Lietuvu, Baltkrieviju un Kaļiņingradas apgabalu. 1960. g. Rīgā nodeva ekspluatācijā automātisko tiešo savienojumu centrāli, ar kuru bija iespējams pieslēgt 300 gala ierīces, 100 maģistrālos telegrāfa kanālus un 100 kanālus sakariem ar republikas rajonu centriem. Šajā gadā telegrāfa aparātus pārslēdza uz starptautisko kodu. 1965. g. Rīgas Telegrāfa un telefona centrāles laboratorijā izstrādāja aparāturu "Orbīta". Ar tās palīdzību, izmantojot pilsētas telefona tīkla kabeļliniju, varēja iegūt līdz trim telegrāfa kanāliem. Aparatūras darbības tālums bija 10 kilometri.

Tā 60. gados strauji pieauga telegrāfa kanālu skaits gan starp Rīgu un rajonu centriem, gan starp Rīgu un citu republiku pilsētām. Pamazām pieauga telegrammu apmaiņas automatizācijas līmenis: 1966. g. automātiski pārraidīja 80% telegrammu, 1980. g. — 87%. Tika ieviestas dažādas papildierīces, kuru nolūks bija uzlabot telegrāfa darbu. 1981. g. sāka ieviest aparāturu "Intervāls", kas deva iespēju abonentam piegādāt telegrammu tādā veidā, kādā tā bija uztverta. Vairs nebija nepieciešamības uz telegrammas veidlapas līmēt atsevišķus lentes gabaliņus.

Telegrāfa pakalpojumi bija lēti, turklāt tarifi mainījās ļoti reti un nenozīmīgi. 60., 70. un 80. gados 1 vārda pārraidīšana maksāja 3 kap., steidzamai telegrammai — 10 kapeikas.

Telefona ieviešana

Rīgā pirmoreiz telefona sakarus mēģināja noorganizēt 1877. g. 15. un 16. novembrī, tikai pusotru gadu pēc pirmās telefonsarunas pasaulē (ASV). Tas notika laikraksta "Rigasche Zeitung" redakcijā. Toreiz avīzē bija lasāms: "Vakar Rīgas Tehnikas biedrībā, bet šodien mūsu redakcijā tirgotājs Krēpšs pirmo reizi Rīgā demonstrēja aparātu, kas ir viens no

pārsteidzošākajiem mūsu gadsimta izgudrojumiem. Tas sastāv no divām trīs collu garām caurulēm, kas paredzētas gan priekš klausīšanās, gan runāšanas. Katrā no tām ievietots magnēts, kas savienots ar zīda diegiem aptītu kapara stiepli. Telefona demonstrēšanai caur sešām lielām istabām tika izvilkts apmēram 90 pēdu garš vads un durvis aizslēgtas. Notika saruna, kas abiem runātājiem bija pilnīgi saprotama, ja vien ārējais troksnis netraucēja. Abas personas mēģināja arī dziedāt, turklāt balsis bija skanīgas un pazīstamas, it kā blakus esot. Tad vienu aparātu novietoja uz klavierēm un pa vadu, cauri visām aizslēgtajām durvīm, otrā galā varēja dzirdēt katru skaņas niansi.”

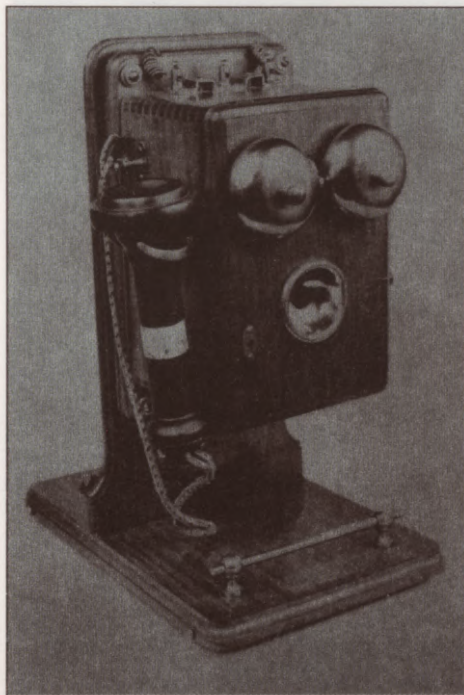
Līdzīgus mēģinājumus 1881. g. 29. un 30. maijā veica telefona izgudrotāja Bella kompānijas Pēterburgas pārstāvis Tenners. Viņš organizēja sakarus starp gāzes fabriku Basteja bulvārī 3 un ūdenssūkņu staciju Maskavas ielā 148 (tagad – 194).

1881. g. sākumā Rīgas pilsētas valde uzsāka sarunas ar Stokholmas telefona firmas pārstāvi par telefona tīkla izbūvi un ekspluatāciju. Bija jau panākta principiāla vienošanās, kad 1882. g. 5. aprīlī tika saņemta Vidzemes gubernatora vēstule. Tika paziņots, ka Iekšlietu ministrija 1881. g. 12. novembrī ir noslēgusi līgumu ar Pēterburgas pirmās ģildes tirgotāju Vladimīru Baranovu par telefona tīklu izbūvi Pēterburgā, Maskavā, Varšavā, Rīgā un Odesā.

Tomēr Baranovs telefona tīkla izbūves darbus neuzsāka un 1882. g. aprīlī savas tiesības par lielu naudas summu pārdeva tālāk Bella telefona firmai, nosakot, ka telefona centrāle jānodod ekspluatācijā 1882. g. 1. jūlijā (pēc vecā stila).

Līguma teksts, ko noslēdza ar V. Baranovu, tika publicēts 1882. g. 8. aprīļa avīzē “Rigasche Stadtblatter”; galvenie punkti bija šādi:

1. Telefona uzstādīšanas maksa vienas versts attālumā no telefona centrāles – 100 rubļu,

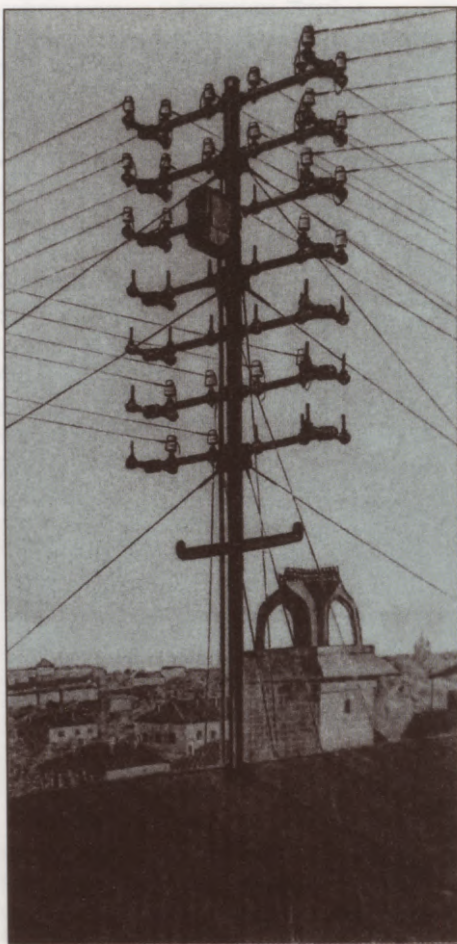

Viens no pirmajiem galda telefona aparātiem.
19. gs. 80. gadu nogale.

Viņi pārgāja uz citām lietām. Runāja par Andreasa Cipfelbrinka sagaidāmo ceļojumu uz Vīnes pasaules izstādi. Augstā rāte, proti, bija nolēmusi sūtīt turp, starp citu, desmit amata meistarus, prātīgus vīrus, lai viņi tur ko redzētu un mācītos. Ceļa izdevumus sedza pilsēta, katram vīram 150–200 rubļu. Viens no šiem izraudzītiem desmitiem bija arī Andreass Cipfelbrinks.

Bet šis ceļojums viņam nospieda sirdi. Tālā, svešā zemē, ko tur var zināt! Var tev uzbrukt kādi blēži, silkti cilvēki.

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 681. lpp.

Gaisa vadu līniju statne novietošanai uz jumta.

Pa Brīvības ielu iet Centkovskis, pretim nāk montieris un nepasveicina viņu. Centkovskis jautā: "Kāpēc nesveicinājat?" Montieris atjautīgi atbild: "Es jūs neredzēju, jo skatījos uz telefona vadiem, — vai tie ir kārtībā." (Uz Brīvības ielas telefona stabu un līnijas vadu nebija, tur bija apakšzemes kabeļi.) Par atjautību Centkovskis montierim uzdāvāja cigāru.

J. Ločmelis. Telekomunikāciju vēsture. R., 2000. 370. lpp.

attālumā no 1 līdz 3 verstīm — 150 rubļu. Un par katru versti virs trim — vēl papildus 50 rubļu. Abonēšanas maksa nedrīkst pārsniegt 250 rubļu gadā. Valsts un pilsētas valdes aparātiem tika noteikta atlaide 20% apmērā.

2. Uzņēmējs maksā valdībai 10% no visiem ieņēmumiem, ko ieņem no privātajiem abonentiem, un 5% — no valsts un pilsētas valdes abonentiem. Kopējā summa nedrīkst būt mazāka par 2000 rubļiem gadā.

3. Līgums tiek noslēgts uz 20 gadiem. Pēc šī termiņa visas sakaru ierīces bez atlīdzības pāriet valsts īpašumā. Valdībai ir tiesības pēc septiņiem gadiem atpirkt no uzņēmēja telefona tīkla ierīces.

4. Uzņēmējam jānodrošina sarunas slepenība. Abonentam nav tiesību telefona aparātu nodot trešajai personai.

5. Iekšlietu ministrijai ir tiesības pieprasīt atslēgt no telefona tīkla tās norādītos abonentus, kā arī pieprasīt atlaist no darba tai nevēlamus darbiniekus u. c.

Bella firma ievēroja minētos noteikumus. Rīgā pirmā telefonu centrāle atradās Blankenšteina nama (Kaļķu un M. Monētu ielas stūrī) ceturtajā stāvā. Bija uzstādīti Hilelanda sistēmas vienvadu komutatori ar 50 numuriem. Paredzēja uzstādīt 60 komutatorus 3000 aparātu pieslēgšanai. Komutatorus apkalpoja vīrieši. Ja vajadzēja savienot divus abonentus, kuri bija pieslēgti dažādiem komutatoriem, telefonists skaļā balsī nosauca vajadzīgā abonentu numuru un savienošanas līnijas numuru, ko aizņēma šim savienojumam. Tas radīja telpā lielu troksni. Telefonistiem, lai veiktu savu darbu, bija jāstāv kājās.

No katra komutatora pa četrstūra caurumu griestos izolētus vadus pievienoja speciālai sastatnei uz jumta. Sastatnes konstrukcija bija sarežģīta. Tās augstums sasniedza 13 metrus.

Tā laika telefona aparātiem bija savdabīga konstrukcija. Mikrofons bija iemontēts aparāta korpusā, tāpēc runājot vajadzēja pieliek-

ties un tuvināt muti mikrofonam. Klausulē bija iemontēts tikai telefons.

Abonentu skaits, kuri bija pieslēgti Rīgas pirmajai centrālei, nebija liels: 1888. g. – 474; 1889. g. – 1070; 1901. g. – 1373, t. i., netika aizņemta pat puse no centrāles montētā tilpuma. Viens no iemesliem bija pārāk dārgā pieslēgšanas cena un augstā abonēšanas maksa. Par Rīgas pirmās telefona centrāles darbību maz kas zināms. 1890.–1891. g. Hilelanda komutatorus nomainīja ar 15 firmā “L. M. Ericsson” ražotiem. Katram no tiem varēja pieslēgt 200 aparātus. Vienu komutatoru apkalpoja divas telefonistes. 1900. g. 26. decembrī no pulksten četriem līdz pieciem centrālē izcēlās ugunsgrēks. Tās darbību atjaunoja tikai pēc 39 dienām.

Līgums par telefona centrāļu ekspluatāciju, kurš bija noslēgts ar Bella firmu, beidzās 1901. g. 1. novembrī. Tāpēc Krievijas Pasta un telegrāfa galvenā pārvalde 1900. g. 7. novembrī Pēterburgā sarīkoja telefona tīkla ekspluatācijas izsoli – pārdošanu. Tika izvirzītas prasības, ka jāsamazina abonēšanas maksa. Rīgas telefona tīkla koncesiju ieguva Rīgas telefona sabiedrība. Tās sastāvā bija baņķieris Maksis fon Heimans, Siguldas kņazs Kropotkins, Tērbatas apriņķa muižnieks E. fon Rikers (sabiedrības komercdirektors), barons Felkerzams u. c. Par tehnisko direktoru nozīmēja enerģisko Vladimiru Centkovski. Šis cilvēks kļuva par leģendāru personību telefona nozarē. V. Centkovskis bijis ļoti prasīgs pret mācekļiem. Pieņemot darbā, vispirms ar viņiem sarunājies trīs valodās – vācu, krievu un latviešu, pārbaudot viņu valodu zināšanas. Toties kvalificētus montierus pratis novērtēt un vienmēr aizstāvējis viņu intereses. Jaunajai sabiedrībai bija tiesības Rīgas telefona tīklu ekspluatēt 18 gadus. Veco tīklu sabiedrība pārņēma savā rīcībā 1901. g. 1. novembrī, samaksājot Bella kompānijai 114 000 zelta rubļu. Abonēšanas maksa tika samazināta: dzīvokļu aparātiem – 51,30 rubļ. gadā; tirdzniecības

“Tas taču pavisam citā resorā,” Bergmanis nelaimīgs vairījās.

“Prasiet Bisnieka kungam, lai viņš jums dod pārskatu par ieņēmumiem un izdevumiem!”

“Bet mēs viņa rēķinumus nevaram saprast,” Ploriņš sacīja.

“Jūs dabonat 1000 rubļus gadā, Bisnieks 60 rubļus mēnesī, Jurkovskis 35 rubļus mēnesī, Straume 35 rubļus, Dravnieks 40 rubļus... Nu sakiet, – kur tā nauda paliek?”

“Var būt, ka tādi augsti študierēti cilvēki to prot izrēķināt,” Hofmanis kodīgi piebilda. “Mēs neprotam...”

“Vai zināt, – ja jūs man vēl tiepsaties virsū, es iesniegšu akcionāru sapulcei atteikšanos no amata!” Bergmanis beidzot īdziģi iesaucās.

Tā kā viņu sarunas palika arvien dzīvākas, tad arī Bisnieks no ekspedīcijas ienāca, kā jau parasts, Bergmanim palīgā.

“Ko tad tu, Ploriņ, tik daudz ārdies?!” tas pēdējo draudzīgi uzrunāja.

“Kā lai es neārdos?!” tas attrauca. “Divdesmit piecus rubļus esmu priekš “Dienas Lapas” iemaksājis, tagad tu runā atkal no divdesmit pieci! Un dividendes neredz nekādas...”

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 488. lpp.

Reiz montieris ieradies kādā bagātā Rīgas pilsoņa dzīvoklī salabot telefona aparātu. Durvis atvērsi kalpone. Uz saimnieces jautājumu, kas atnācis, sekoja atbilde: “Telefona montieris.” – “Lai novelk galošas un tikai tad nāk dzīvoklī,” nokomandēja kundze. Montieris, kuram, protams, nebija naudas, lai ikdienā valkātu galošas, ilgi nedomādams, atbildēja: “Kad nopirkšu galošas, tad arī atnāksu labot telefona aparātu,” – un devies pie Centkovska, lai notikušo pastāstītu. Centkovskis piezvanījis uz telefona centrāli un licis šī abonenta telefona aparātu atslēgt no tīkla.

J. Ločmelis. Telekomunikāciju vēsture. R., 2000, 370.lpp.

Katrīna, iepazīstinādama Jēkabu ar Fuhsinga agrāko, cienīto stāvokli, piebilda: "Vajadzīgs mums tāds cilvēks ir!... Nu, saki tu pats, — ko tad mēs varam viņam maksāt?..."

"Ko tad es zinu solīt?" Jēkabs noraustīja kamiešus. "Ko tad viņš prasa?"

Fuhsings noprasīja to pašu loni, kas viņam tagad bija: divi simti divdesmit piecus rubļus par mēnesi.

Viņi visi tīri vai satrūkās un sāka nu diņģēties. Andrejs te nu Jēkabam bija lielais palīgs un uzstāja Fuhsingam, lai tas nolaiž vismaz vienu kvartu. Visvisādus motīvus viņš tam pieveda: dzīvo pie paša tautieša, nav vis jāvergo pie kāda vācieša, un tas arī daudz ko iztaisa... Un apaļa nauda, divi simti mēnesī, tas tas labākais... Nav tur tad nekāda liela rēķināšanās...

Bet Fuhsings, kas savā mūžā noslēdzis jau tik daudz veikalus, jau nu arī nebija uz galvas kritis... "Sarēķināsim gan, lai tur mums cik būtu... Katru dienu jābrauc uz biržu, cik tur uz fūrmani vien neiziet?... Šad un tad jābūt arī ostā pie kuģiem — arī tā nevar izskriet ar kājām... Cik tur uz fūrmani vien neiznāk pa veselu mēnesi?... Jā, kad man fūrmani dotu no kantora, tas būtu citādi..."

"Ak, to mēs jau varam dabūt," Jēkabs attrauca. "Varam paši turēt zirgus, ja tik..."

"Īstenībā," Fuhsings turpināja, "vajadzētu pavisam ierīkot kantori lekšrīgā, kur viss pie rokas un piesniedzams..."

"Dabūsim ir to... Visu dabūsim," Jēkabs piebalsoja. "Mēs jau, paldies dievam, to varam... Nu, Katrīn, ko tu domā?..."

Nu, ko viņa domāja! Cilvēks jau tai patīk ļoti... Bet, kad viņš tik ciets, tikpat kā akmens! Viņas princips arī nebija dot uz pēdām to, ko prasa. Kādu mazu lietu jau arvien vajag nokaulēt...

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 639.—640. lpp.

iestādēm — 57 rbļ.; viesnīcām, bankām, biržām — 74,10 rubļi. Ja līnijas garums pārsniedz 3 verstis, par katru nākamo versti vajadzēja maksāt 15 rbļ. gadā.

Abonēšanas maksas pazemināšana izraisīja strauju abonētu skaita pieaugumu. Bija nepieciešams izbūvēt jaunu telefona centrāli. Sabiedrība nopirka četrstāvu ēku Audēju ielā 15 un blakus tai — māju Kalēju ielā 48, lai tās vietā izbūvētu ēku, atbilstošu telefona centrāles prasībām.

Lai gan telefona aparāta lietošana bija vienkārša, tomēr katram abonentam bija izsniegta instrukcija. Lūk, daži izraksti no tās:

1. Centrāles izsaukšana. Nospiediet podziņu, kura atrodas uz telefona aparāta horizontālās plāksnītes, pagrieziet nedaudz ar labo roku induktora rokturi, noņemiet no pārslēgta rokas telefonu un pielieciet stingri pie auss, un, kad dzirdēsiet telefonista balsi, nosauciet viņam tā abonenta numuru, ar kuru gribat runāt; dežurējošais telefonists atbildēs ar vārdiem "gatavs" vai "aizņemts". Vārds "gatavs" nozīmē, ka telefonists ir savienojis ar vēlamo abonentu un jums vairāk zvanīt nevajag. "Aizņemts" — nozīmē, ka izsaucamais abonents runā ar citu un jums jānogaida dažas minūtes, tad izsaukums jāatkārto.

2. Saruna. Izdzirdot vārdu "gatavs", vajag nedaudz pagaidīt, neatņemot no auss telefonu, kamēr sāks runāt izsauktais abonents. Sarunu uzsākot, jānosauc savs uzvārds, firma un telefona numurs, no kura runā.

3. Neoficiālas sarunas abonentam ar telefonistu ir aizliegtas, jo traucē dienesta pienākumu pildīšanu.

Vienlaikus ar jaunās telefona centrāles būvdarbiem zviedru speciālistu uzraudzībā notika telefonu līniju rekonstrukcija. Telefona sabiedrība nolēma pārbūvēt telefona tīklu uz divvadu sistēmu. Lielāko daļu no gaisa vadiem nomainīja ar kabeļu līnijām. Pilsētā izbūvēja četras galvenās kabeļu maģistrāles. Pa Audēju un Suvorova (tagad Kr. Barona) ielām iekār-

toja apakšzemes kabeļu kanalizāciju, ieguldot zemē betona klučus ar caurumiem kabeļu ievilkšanai. Tos ražoja firma "Nevermans un Ko", un maģistrāle ir saglabājusies labā stāvoklī līdz mūsu dienām.

Pilsētas teritorija tika sadalīta iecirkņos. Katrā uzstādīja kabeļu sadales skapi. No skapja līdz atsevišķām ēkām ieguldīja maza tilpuma kabeļus un izveidoja sadales kārbas, ko piestiprināja pie nama sienas pagalma pusē, montierim sasniedzamā augstumā. 1905. g. revolūcijas laikā daudzas kabeļu sadales kārbas un sakaru līnijas tika sabojātas, lai pašvaldība nevarētu izsaukt policistus un karaspēku. Tad pilsētas valde izdeva rīkojumu visas kārbas novietot pusotra stāva augstumā. Šis nosacījums ir saglabājies līdz mūsdienām.

No 1882. līdz 1914. g. Rīgā stipri pieauga telefonu abonentu skaits (no 53 līdz 9364). Jau 1912. g. bija redzams, ka Audēju ielas telefonu centrāle ir jāpalielina. Šim nolūkam telefona sabiedrība nopirka ēku Romanova (tagad Lāčplēša) ielā 42. 1914. g. 1. augustā Romanova ielas centrālei bija pieslēgti 464 aparāti. Rīgā bija 1,8 aparāti uz 100 iedzīvotājiem (visaugstākais blīvums, salīdzinot ar Pēterburgu, Maskavu, Odesu un Varšavu).

Rīgas telefona sabiedrība līdzās telefona tīkla ekspluatācijai veica arī citus darbus: iekārtoja dzīvokļos zvanus, ievilka elektrību, uzstādīja elektromotorus un iekārtoja dektromedicīnas kabinetus. Sabiedrībai bija vajadzīgas savas darbnīcas. Tās iekārtoja Romanova ielas 42. namā.

Rīgas telefonu tīkls kara gados tika stipri nopostīts. 1919. g. 1. novembrī to savā īpašumā pārņēma jaunās Latvijas Republikas Pasta, telegrāfa un telefona pārvalde (PTTP). Centrālei bija pieslēgti 569 aparāti, no tiem 141 – militārajām iestādēm. Centrāles iekārta bija nolaistā stāvoklī, bieži bojājās. Tobrīd telefona tīkla tehniskā iekārta tika novērtēta par 830 000 zviedru kronām (1938. g. cenās –

BRĪNUMAINAIS PULKSTENIS

Melngalvju nama sienā augšā pie nama ārpusē bija iemūrēts skaists pulkstenis, pati to redzēju. Pulkstenis bija apstājies bez desmit minūtēm divpadsmit vai trīspadsmit, labi vairs neatminu. Tas bijis pirmais pulkstenis, kas Rīgā uzstādīts kāda nama sienā. Pulkstenis senāk rādījis saules laiku, dienas un debesu zīmes. Drīz pēc pulksteņa uzstādīšanas ļaudis sākuši runāt, ka tas neesot uz labu, ka pulkstenis rāda tādas zīmes. Pulksteņa taisītājs esot kopā ar pašu nelabo. Beidzot pulksteņa meistars saņemts ciet un mocīts uz inkvizīcijas riteņiem Melngalvju nama pagrabā. Tai brīdī, kad pulksteņtaisītājs miris, pulkstenis apstājies, un no tā laika neviens nav varējis to iedarbināt.

1985, 978, Rīga

Montieris ieradies kādā dzīvoklī, lai uzstādītu telefona aparātu. Sitot caurumu sienā līnijas vadiem, nejauši sadauzījis spoguļi. Dzīvokļa saimnieks sācis briesmīgi lamāties. Montieris skrējies pie Centkovska pēc padoma. Tas montierim iedevis 100 rubļu naudas, lai norēķinās ar klientu. Pēc kāda laika klients zvina Centkovskim. Centkovskis jautā: vai montieris nesamaksāja par skādi? "Jā, samaksāja gan," atbild klients. "Kāpēc tad jūs zvanāt?" prasa Centkovskis. "Lai jūs zinātu, kādi ir jūsu montieri," skaidro klients. Centkovskis pasaka "paldies" par informāciju un liek centrāles tehniķim atslēgt minētā klienta aparātu no tīkla.

J. Ločmelis. Telekomunikāciju vēsture. R., 2000, 370. lpp.

Komutatori Rīgas otrajā telefonu centrālē, Audēju ielā.
1925. gads.

128.

Mazais Fricītis dabūjis zināt, ka viņa tēvs izbrauks uz dažām dienām. Kad tēvs aizbraucis, tas pieiet pie telefona un piezvina skolotājam: "Halo, halo, automāts, ja? Lūdzu, skolotāja kungs, mazais Fricītis ir slims un nevar iet uz skolu." — "Bet kas tad pie telefona?" skolotājs jautā. — "Mans paps."

Valdis Viņķelis.

Latvju tautas anekdotes, I. sēj. R., 1929.

4,1 milj. latu), un valdība šo summu izmaksāja privātajai telefonu sabiedrībai.

Latvijas Valsts pirmajos pastāvēšanas gados telefona sakari praktiski atradās Latvijas armijas rīcībā. 1920. g. martā armijas virspavēlniecība visas telefona centrāles un sakaru līnijas nodeva PTTP rīcībā.

PTTP pārziņā bija 70 telefona iestādes (tajā skaitā 34 centrāles) ar 1180 abonentiem (ar 1344 telefona aparātiem). Pirms kara Rīgā vien bija 9263 abonenti, bet visas Latvijas abonentu skaits bija ļoti niecīgs – uz 100 iedzīvotājiem bija tikai 0,08 aparāti.

Neraugoties uz materiālu un darbaroku trūkumu, līdz 1919. g. septembrim bija sakārtotas un darbojās pavisam 28 telefona un telegrāfa līnijas.

Beidzoties brīvības cīņām un dzīvei pārejot uz miera laika kārtību, Apsardzības ministrija nodeva Pasta un telegrāfa resoram provinces telefona tīklus Kurzemē un Vidzemē (pavisam 20 centros). Turklāt resors ieguva arī telefona tālsakaru līnijas Rīga–Tartu, Rīga–Cēsis–Valmiera–Valka, kuras bija eksplua-

tējusi Rīgas telefona sabiedrība. PTTP arī izbūvēja un atjaunoja dažas centrāles. No 1920. g. 11. janvāra PTTP tika pārdēvēta un nosaukta par Pasta un telegrāfa virsvaldi (PTV). No 1920. g. strauji pieauga privāto abonentu skaits, un 1924. g. bija redzams, ka centrāles tilpums jāpalielina.

No 1926. līdz 1928. g. rokas apkalpes komutatorus nomainīja ar automātisko telefona centrāli. Rīgā demontētos komutatorus samontēja vairākās Latvijas pilsētās un citās apdzīvotās vietās. Tas bija ekonomiski lietderīgs atbalsts Latvijas telefona tīklam – bez sevišķiem kapitālieguldījumiem tīkls tika paplašināts par 9600 numuriem.

Latvijā telefonu centrāļu skaits pieauga no 28 centrālēm 1920. g. 1. maijā līdz 836 centrālēm 1930. g. sākumā. 1938. g. 31. martā to jau bija 1004.

Telefona centrāļu un abonentu skaits Latvijā:

Gads	Telefona centrāļu skaits	Abonentu skaits	Aparātu skaits uz 100 iedzīv.
1921	88	3350	0,2
1925	262	25 256	1,0
1930	836	40 996	2,0
1935	979	59 872	3,4
1940	1003	81 577	5,7

Visus nepieciešamos telefona kabelus ražoja VEF, līdz ar to Latvija nebija atkarīga no ārvalstu firmu ražojumiem.

Tālsakari

1915. g. pasaulē atklāja pirmo transkontinentālo tālsatiksmes līniju Ņujorka–Sanfrancisko. Tobrīd trīs minūšu saruna šajā līnijā maksāja 20 dolārus.

Par tālsakaru pirmsākumu Latvijā uzskatāms 1883. gads, kad caur Rīgas–Orlas dzelzceļa

komutatoru Rīgas abonenti varēja sazināties ar Milgrāvi, Bolderāju, dzelzceļa staciju Aleksandra vārti (Zemitāni), kā arī kara hospitāli un Šķirotavu. Tālsarunas iekārtoja pa telegrāfa līnijām brīžos, kad netika pārraidītas telegrammas.

1888. g. tika aizliegts telegrāfa līnijas izmantot telefona sakariem, un dzelzceļnieki operatīvo sakaru vajadzībām izbūvēja savu telefona tīklu, pieslēdzot Rīgai Mažeiku, Ogres un Majoru dzelzceļa staciju. Majoros uzstādīja papildu komutatoru, kuram bija pieslēgtas līnijas uz visām dzelzceļa stacijām no Zaslauka līdz Ķemeriem.

1915. g. Rīgai bija tieši tālsakari ar 34 Latvijas pilsētām un apdzīvotām vietām.

1919. g., kad valsts savā īpašumā pārņēma Rīgas telefona tīklu, tālsakari nebija atdalīti no vietējās centrāles. Kopējās komutatoru rindas galā viens komutators bija atstāts tālsakaru vajadzībām. Vadu skaits, kuri savienoja Rīgu ar citām pilsētām, bija niecīgs. Līdz 1920. g. septembrim Latvijai ar ārvalstīm telefona sakaru nebija. Tālsakaru iekārtošana starp dažādām pilsētām un uz ārvalstīm prasīja lielus kapitālieguldījumus, kuru jaunajai valstij trūka. Lai noteiktu attālumu tālsarunu tarifcēšanai, no 1925. g. 16. augusta Latvijā noteica tarifu kvadrātu sistēmu. Pēc šīs sistēmas Latvijas teritorija ģeogrāfiskajā kartē bija iedalīta kvadrātos ar numerāciju no 1 līdz 3035. Tarifā noteica 9 attāluma joslas (no 1935. g. 1. aprīļa – 7 joslas). Katrai telefona centrālei noteica savu tarifa kvadrātu. Divu iestāžu atrašanās attālums tarifa kvadrātu kartē bija arī attālums tālsarunu maksas aprēķināšanai. Pirmajā joslā (attālums līdz 10 km) par 3 minūšu sarunu bija jāmaksā Ls 0,10, piektajā joslā (100–150 km) – Ls 0,50, bet septītajā joslā (tālāk par 200 km) – Ls 1,30.

Automatizējot telefona sakarus Rīgā, tālsakaru centrāle tika izdalīta atsevišķi. Šim nolūkam firma “Mix un Genest” uzstādīja

BRĪVĪBAS PIEMINEKLIS

Brīvības pieminekļa ideja radās pēc ministru prezidenta Z. Meierovica 1922. g. ierosinājuma celt Latvijas atbrīvošanas cīņās kritušo karavīru piemiņai Rīgas centrā piemiņas stabu. Tālākās pārrunās ar latviešu karavīru organizācijām un sabiedrību ideja attīstījās līdz piemineklim, kas simbolizētu Latvijas valsts pastāvēšanu. 1923. g. sludinātajos konkursa noteikumos, kuru idejiskā būtība saglabājās visās tā kārtās, bija paredzēts, ka celtniecības izdevumi nedrīkst pārsniegt 300 000 latu, ieskaitot projekta autora honorāru.

Taču pēckara gados naudas nebija, tāpēc valdība 1925. g. ieplānotos 300 000 no budžeta svitroja, un valsts prezidents Gustavs Zemgals bija spiests atzīt, ka budžetā līdzekļu nav, lai tos vāc tauta! Konkurss turpinājās vairākus gadus, jo iesniegtie projekti neapmierināja. Beidzot izsludinātajā jaunajā sacensībā 1930. g. (iesūtīti 32 projekti) par labāko atzina Kārļa Zāles metu. Pamatus Brīvības piemineklim lika 1931. g. 18. novembrī. Celtniecība turpinājās tieši 4 gadus.

1929. g. aicinājums ziedot savu artavu Brīvības pieminekļa celtniecībai pārskanēja visu Latviju. Tika izplatītas ziedojuamu zīmes 20, 50 santīmu (domātas bērniem un skolēniem), 1, 5, 10, 20 un 100 latu vērtībā. Šim mērķim tika organizētas arī loterijas, populāri sarīkojumi, deju vakari.

Līdz 1935. g. kopā tika savākti apmēram 3 milj. latu. Darbu atskaitē redzams, ka skulpturālo tēlu veidošana, to atliešana ģipsi dabiskā lielumā, akmeņkaļu un strādnieku darbs, transporta izdevumi kopā maksāja 760 000. Nekur netiek minēta tieši autoram izmaksātā summa. Pēc 30. gados pieņemtajām honorāru likmēm varētu domāt, ka K. Zāle par Brīvības pieminekli 4 gados saņēmis vismaz 100 000 latu autorhonorāra. Arhitektam E. Štālbergam par būvdarbu vadību izmaksāti 43 000 latu. Šī summa ietver arī atalgojumu palīgiem – arhitektiem un tehniķiem. Nav ziņu, cik liels bija Štālberga paša honorārs.

Brīvības pieminekļa celtniecībai pavisam izlietots 2 381 370,74 lati. Atlikums 1939. g. nodots Brāļu kapu komitejai.

Pēc Ā. Šildes. Latvijas vēsture 1914–1940. Stokholma, 1976, 497.–499. lpp.; pēc V. Apsīša. Brīvības piemineklis. R., 1993.

10 komutatorus, bet 1928. un 1929. g. – vēl 6 komutatorus. Lai iegūtu jaunas telpas, departaments galvenajai pasta ēkai uzbūvēja vēl divus stāvus, kur 1933. g. iekārtoja tālsakaru telefona centrāli.

1927. g. uzstādīja pirmo augstfrekvences iekārtu sakariem ar Liepāju. Gadu vēlāk augstfrekvences sakari tika iekārtoti ar Rēzekni, vēl pēc 2 gadiem – ar Daugavpili, 30. gados – ar Maskavu, Berlīni, Tallinu un citām pilsētām. Augstfrekvences aparatūra bija dārga. To pirka ārzemēs, un tā izmaksāja vairāk nekā 32 000 latu. Tā kā departamentam līdzekļu bija maz, šādas aparatūras iepirkšana tika pārtraukta.

No 1936. g. pēc departamenta pasūtījuma sāka būvēt vienkāršota tipa augstfrekvences aparatūru. Jaunā aparatūra izmaksāja tikai 10 000 latu, tai bija ērtāka konstrukcija un vienkāršāka ekspluatācija.

Līdz 1938. g. ar pašbūvētām augstfrekvences iekārtām tika aprīkotas Rīgas–Alūksnes, Rīgas–Ventspils, Rīgas–Cesvaines un Rīgas–Daugavpils līnijas.

Starptautiskie sakari

Pirmie telefonsakari ar ārzemēm tika atklāti 1920. g. 1. septembrī starp Liepāju un Klaipeņu. Sakarus ar Lietuvu iekārtoja 1921. g. 1. oktobrī, bet ar Vāciju – 1922. g. 1. jūlijā. Sakari ar Igauniju tika atklāti 1923. g. 1. jūnijā starp Latvijas un Igaunijas Valku un starp Rūjienu un Moisakilu, bet 1924. g. 23. februārī – starp Rīgu un Tallinu un 7. martā – starp Rīgu un Tartu. Ar Poliju telefonsakari pastāv no 1924. g. 2. jūnija. Sākumā sakari dibinājās Eiropā, bet, sākot ar 30. gadiem – jau ar Amerikas kontinentu, Āfriku un citām pasaules daļām.

Līdz padomju okupācijai Latvija bija nodibinājusi starptautiskos sakarus ar visām Eiropas valstīm, izņemot Albāniju.

No 1920. līdz 1924. g. visas vienvada līnijas tika pārbūvētas par divvadu līnijām, tā krietni uzlabojot sarunu kvalitāti.

Neparedzētas grūtības radās ar tālsakaru līnijām pašā Rīgā. Gaisa vadi ne tikai bojāja pilsētas izskatu, bet arī traucēja satiksmi. Tāpēc pilsētas robežās tos ieslēdza kabeļos. Taču kabeļu līnijas tik stipri vājināja elektrisko signālu, ka to darbības attālums bez pastiprinātājiem nepārsniedza 13–15 km.

Tā kā ar Rīgas tālsakaru centrāles palīdzību tika iekārtotas sarunas ne tikai ar attālākajām vietām valstī, bet arī ar ārvalstīm, tad dzirdamības uzlabošanai VEF konstruēja un uzstādīja tālsarunu pastiprinātājus.

Lielus traucējumus telefona un telegrāfa sakaros radīja sals un sniegputeņi 1940. g. janvārī. Ārkārtīgi zemās temperatūras dēļ (līdz -45°C) daudzi vadi salūza.

Tarifi un abonementa noteikumi pirmo reizi tika apstiprināti 1919. g. 6. novembrī dokumentā "Pagaidu takse par valsts telefona lietošanu Latvijā". Šī takse noteica minimālo obligāto telefona abonementa laiku – vienu gadu, turklāt abonementa maksa bija jākārtā par trijiem mēnešiem uz priekšu.

Abonentus iedalīja 3 kategorijās: I – dzīvokļu telefoni; II – veikali, iestādes, fabrikas; III – viesnīcas, restorāni, kafejnīcas. I kategorijas abonentiem bija jāmaksā 250 rbļ., II – 375 rbļ. un III – 500 rbļ. gadā. Ja abonents atradās ārpus centrālās 2 km rajonā, tad viņam vēl vajadzēja maksāt 15 rbļ. par katrēm 100 m lietošanā nodotās līnijās. Īsā laikā maksa par telefonu vairākas reizes tika paaugstināta.

Lai gan abonēšanas maksa Latvijā bija stipri zemāka nekā daudzās citās valstīs, tomēr telefona lietošana uz tā laika algu fona bija dārgs prieks. Katrā ziņā ievilkta mājās vai dzīvoklī telefonu varēja atļauties vienīgi turīgi cilvēki. 1938. g. Rīgā abonentmaksā vidēji bija Ls 15,45. No 1940. g. 1. maija ieviesa jaunu tarifu sistēmu: paaugstināja abonenta maksu (Ls 7 mēnesī) un samazināja brīvsarunu

Pagaidām klājās diezgan labi arī bez faktiskās varas.

Viņam bij savs silts kabinets, pašam sava fraka, jauns uzvalks un moderns mētelis ar kotika šallapkakli. Tiesa, kotiks bija audzis Vācijas trustiša mugurā un viss mētelis maksāja taisni 150 latu, tomēr uz ielas izskatījās solidi un ne ar ko neatšķīrās no tā, ko tagad valkāja Jānis Miglīšs. Sabiedrībā gan viņa sveicienus saņēma ar tādu kā zobgalīgu smaidu, bet Micītis tam daudz vērtības nepiegieza, jo klubos, kur atvadījās no jaunības, viņu uzņēma ar lielu godbijību.

Arnis. Tauriņu kauja. R., 1990, 146. lpp.

Telefona aparāts 20. gs. 20.–30. gados.

Tolaik radio programma iznāca kā nedēļas žurnāls "Radio Vilnis". Pēc sienas avižu skates pie manis pienāca šī izdevuma darbinieks un sacīja — mēs gribam sākt jaunu nodaļu "Pionieru dzīve", vai jūs nebūtu tik laipns un neuzzīmētu vinjetī?

Vai es neuzzīmētu... Līdzās Oskaram Noritim, līdzās Egilam Hermanovskim, kas bija mani elki. Ar tik neprātīgu priekšlikumu varēja nākt vienīgi traks cilvēks! Diemžēl man pietrūka saprāta no piedāvājuma atteikties — laikmets pavēra slūžas diletantismam. Ieraudzījis vinjetī iespiestu, patiesi izbijos — bērnišķīga naivumā biju cerējis, ka manas šķībās un krecelīgās līnijas, izejot cauri tipogrāfijas mašīnām, kļūs taisnas un līdzenas. Šim nepatīkamajam pārsteigumam pa pēdām sekoja patikams. Taču ne mazāk ačgārnš. Par "mākslas darbu" saņēmu honorāru, kam nespēju pat noticēt, — veselus desmit latus.

Šo sīkumu varētu nepieminēt, ja tas neatspoguļotu noteiktu akcentu padomju varas organizētāju darbības buķetē. Es runāju par finansu trikiem, ar ko iesākās Latvijas saimniecības sagraušana. Pirms Saeimas vēlēšanām Latvijā radīja Leiputriju. Visiem palielināja algas. Kas panāca un kas piekrita naudas kaisīšanai kā no pilnības raga, nezinu līdz šai dienai. Tā bija blefošana ar nolūku līdz vēlēšanām radīt eiforisku noskaņojumu par labu "jaunajai dzīvei". Ap to laiku, kad saņēmu grūti aptveramo samaksu, māte, pārnākusi mājās ar kārtējo peļņas aprēķinu, apsēdās pie galda, saņēma rokas un sacīja: "Nu gan vienreiz var dzīvot!" Veikali tukšojās acīm redzot. Noskatīju gliu ziemas mēteli, kas maksāja četrdesmit latus. Oktobra sākumā, vajadzīgo summu savācis, devos iepirkties. Skatlogā rēgojās jauna cena, tagad mēteli maksāja divi simti septiņdesmit piecus rubļus. (Rubli pielīdzināja latam.) Padomju vara bija pasludināta, un dzīves īstenības ilens strauji izlida no maisa. Avīzēs parādījās pirmie raksti par buržuāzijas kaitniecību un pagaidu grūtībām.

Z. Skujiņš. Sarunas ar jāņtārpiņiem. R., 1992, 59.–60. lpp.

skaitu (Rīgā — 60). Starptautiskās sarunas bija ļoti dārgas. Piemēram, trīs minūšu saruna ar ASV maksāja 140 latu.

Dažādas bija maksas par telefona aparāta uzstādīšanu. 1919. g. tā bija 100 rbļ. 2 km rādiusā ap centrāli. Ārpus šī rajona abonētājam līnija bija jāiekārto uz sava rēķina. No 1925. g. 15. aprīļa ierīkošanas maksa bija 10 latu 3 km rādiusā ap centrāli, citur — 2 km rādiusā. 1931. g. maksa nostabilizējās uz ilgāku laiku — 30 latu līdz 2 km rādiusā, 50 latu 2–5 km rādiusā.

Pirms Otrā pasaules kara Rīgā bija četras rajona centrāles un septiņas apakšcentrāles. Rīgas telefona tīklā bija piecciparu numerācija. Montētais centrāļu tilpums varēja sasniegt 70 000 numuru. Faktiskais tilpums 1940. g. bija 32 100 numuri, bet pieslēgto abonētu skaits — 27 000.

No 1926. g. Rīgā sāka ieviest automātiskās telefonu centrāles, kas sākumā radīja daudz problēmu, taču 30. gados tās ieguva nedalītu abonētu uzticību.

Okupācijas varas un telekomunikācijas

Latvijas okupācija 1940. g. būtiskas izmaiņas telefona tīkla darbībā neradīja. Jaunās valdības uzmanība galvenokārt bija veltīta Pasta un telegrāfa departamenta likvidācijai un politiski uzticamam vadošo darbinieku iecelšanai atsevišķos sakaru uzņēmumos. No Rīgas telefona tīkla atdalīja tālsakaru telefona centrāli, izveidojot atsevišķu iestādi. Par tās priekšnieku kļuva NKVD virsnieks Boriss Naumovs, kurš 17. jūnijā vadīja Latvijas radiofona un Pasta departamenta ieņemšanu. Analogiskas kadru izmaiņas notika telegrāfā, radiotelegrāfā un radiofonā.

Rīgas telefona tīklā bija, to laiku vērtējumā, unikāla ierīce — izsaucēja abonenta numura

noteicējs. To izmantoja bojājumu atrašanai, bet tā noderēja jebkura abonenta izsaukamo numuru slepenai reģistrācijai. Ierīci steigšus demontēja un aizsūtīja uz Maskavu.

Tiklīdz Rīgu okupēja vācu armija, Rīgā nodibinājās Ostlandes Pasta pārvalde, kura izvietojās Elizabetes ielā 41/43. Par sakaru iestāžu vadītājiem tika iecelti vācu speciālisti, arī iestādes darba valoda bija vācu. Tehniķiem, kuri prata vācu valodu, bija noteikta piemaksa pie darba algas. Kā atceras to laiku tehniķi, stipri mainījās attieksme pret dienesta pienākumiem – tehniķi darba laikā spēlēja kārtis un neveica profilaktiskās pārbaudes. Administrācija bija spiesta ieviest dažādas kontroles. Viens no kontroles veidiem telefona centrālēs bija tā sauktā “cūka”. Centrāles priekšnieks radīja bojājumu. Ja dežurants šo bojājumu diennakts laikā nebija atradis, viņam draudēja lielas nepatikšanas.

Vācu okupācijas gados VEF kļuva par “AEG Ostlandwerk”. Telefonijas nozarē VEF turpināja ieviest savu jaunizstrādāto automātisko telefona centrāli VEF-40.

Vācu varas iestādes izmantoja Latvijas starpcentrāļu kanālus, uzstādīja augstfrekvences blīvēšanas aparatūru. Tika ieguldīts kabelis no Vācijas caur Lietuvu, Jelgavu, Rīgu, Pērnavu uz Tallinu. Kabelis darbojas līdz šim brīdim.

1944. g. 12. oktobrī plkst. 12.00 no visām Rīgas telefona centrālēm vācu sapieri izdzina dežurantus; generatoru un akumulatoru telpās ievietoja spridzekļus, centrāles telpās izlēja acetonu un aizdedzināja. Nodega Audēju ielas 15, Kalēju ielas 48, Kr. Barona ielas 69, Bāriņu ielas 10, Kokneses prospekta un Aspazijas bulvāra 15 (Galvenais pasts, Latvijas radiofons, Pasta un telegrāfa departaments, Rīgas tālsakaru centrāle, pasta arhīvs) ēkas. Kr. Barona ielas 69 pagrabs neuzsprāga, jo tehniķi R. Endels un Ģ. Putrišķis pēc vācu sapieru aiziešanas no degošās ēkas iznesa spridzekļus. Dzirnau ielas 18 ēku izglāba

RĪGA GAVĪLE

Šodien, pirms 2 gadiem.

...Kā pēc murgainas nakts namos un patvertnēs pamostas ļaudis un ausās – no kuras puses šodien nāks lielgabalu zalves un bumbas? Debess tik tāla un zila – vislabākais laiks uzlidojumiem. Bet viss ir kluss, mierīgs un gaišs. Varbūt šodien?... slepenā cerībā iedrebas sirds tāpat kā vakar un aizvakar. Ilgāk šo neziņu nav iespējams vairs panest, lai nekļūtu traks. Bet nekas nenotiek. Tikai šis klusums šodien liekas divaināks un neparastāks, it kā pilns salda solījuma. Atveras maizes un piena veikali, un acumirkli ap tiem sastājas garas pircēju rindas. Neviens nerunā ne vārda, pagājušo dienu baises liekas vēl noslēpusies kaut kur tepat tuvumā. [...] Pulkstenis rāda krietni pāri astoņiem. Kas tas?... lēnām sāk elpot ieslēgtais radio uztvērējs. Vai tas var būt? Aparātā dzirdama klusa šņākoņa un sprēgāšana. Tiešām – strādā, pēc divu dienu klusēšanas strādā. [...]

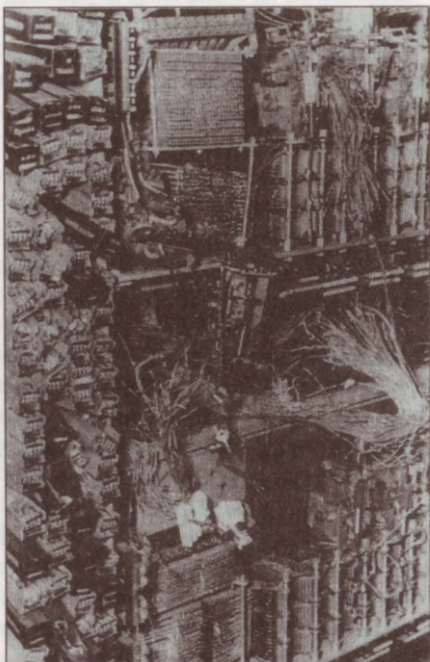
“Brīvie latvieši, sarkanā armija no mūsu galvas pilsētas šodien padzīta un latvietis ir brīvs cilvēks savā zemē. To varēja veikt tikai pilnīgi un ar vismodernāko kara tehniku apbruņotā Lielvācijas uzvarētāja armija. Latvieši, esiet tagad vienoti!”

Tā ir sen pazīstamā Radiofona runātāja balss, bet šoreiz dreboša un dziļa aizkustinājuma pilna. “Dievs, svētī Latviju!” savu paziņojumu viņš nobeidz, un svinīgi un cēli atskan orķestra spēlētā mūsu Tautas lūgšana un Lielvācijas himnas.

Ļaudis, kas kā apburti, elpu aizturējuši, noklausījušies paziņojumā, nosligst ceļos un raud. Citi raudādami apkampjas un skūpstās. – Brīvi! Brīvi! Gavīles izlaužas ar nepieredzētu sajūsmu. Atskan patriotiskas dziesmas un tautas marši. Tad atkal paziņojuma atkārtojums. Logi, durvis vaļā, kas tālu aiznes dārgās skaņas.

Kādas iestādes dežurējošie darbinieki paziņojuma laikā atvērtajos logos salikuši visus mājā esošos radio skaļrūpus. Pretējā ielas pusē, pie maiznīcas, garas pircēju rindas, starp kuriem arī daudz žīdu. Pie pirmajām “Dievs, svētī Latviju!” skaņām kā laupītāji naktsputni, kam gaismas stars pāršķēlis redzokli, žīdi aizspurdz un iegrimst kā pazemē. Un minūti vēlāk visā Rīgā uz ielas vairs nevar atrast neviena vienīga žīda.

“Tevija”, 1943. g. 1. jūlijā.

Sadauzītā Rīgas ATC-III iekārta Dzirnau ielā 18
1944. gada 12. oktobrī.

sētnieks Mūrnieks, kurš vācu sapierus pacienāja ar vīnu un šampanieti. Savukārt Brīvības gatves ēku izglāba tehniķis J. Makars, kurš nostājās centrāles durvīs ar dažiem pasta priekšnieka bērniem pie rokas un nelaida iekšā sapierus.

Tika saspridzinātas galvenās kabeļakas Audēju un Kr. Barona ielās, kā arī visi no Rīgas izejošie tālsakaru kabeļi ik pēc 100 m un katrs gaisa vadu līnijas stabs. Tika iznīcināts ūdensvads un Andrejostas elektrocentrāle. Rīga bija bez ūdens, bez gaismas, bez telefona sakariem.

Kara darbībai attālinoties, sākās atjaunošanas darbi. Tas notika PSRS sakaru pārvaldes pilnvarotā A. Aleksandrova vadībā, ar kuru kopā Latvijā atgriezās arī neliela Latvijas sakarnieku grupa, kas 1941. g. bija aizbēgusi uz PSRS. Vissekmīgāk atjaunošanas darbi veicās Strēlnieku ielas un Brīvības gatves centrālēs. Jau 1944. g. beigās Strēlnieku ielas centrālē tika atjaunota iekārta 1200 abonētu pieslēgšanai, Brīvības gatvē – 800.

1945. g. tika pabeigta Audēju ielas centrāles (galvenās ATC) ēkas atjaunošana. Tika atjaunota arī Kr. Barona ielas centrāle, Ilģuciema, Sarkandaugavas centrāles, kā arī paplašināta ATC-1 Strēlnieku ielā.

Atjaunošana turpinājās vēl līdz 1958. g., daudzas no centrālēm pēc iespējas arī paplašinot. 1954. g. centrāles sāka pāriet uz 5-ciparu numerāciju, 1961. g. – uz 6-ciparu numerāciju. 1961. g. Rīgā Brīvības ielas centrālē uzstādīja modernizētu sistēmu ATC-54, nomainot novecojušās iekārtas un paplašinot pašu centrāles tilpumu. Pēc tās nodošanas ekspluatācijā 1965. g. radās iespēja plašai Juglas dzīvojamā masīva telefonizācijai.

1959. g. Rīgā tika samontēta pirmā koordinātu apakšcentrāle (PSK-100), kurai nebija vajadzīgs apkalpojošais personāls. Tās tilpums bija mazs – tikai 100 numuru. Pirmo liela tilpuma koordinātsistēmu (ATC-K) nodeva ekspluatācijā tikai 1971. gadā.

Pakāpeniski līdz 1982. g. tika automatizētas visas republikas telefona centrāles.

Speciālos dienestus Rīgas telefona tīklā izveidoja pēc automātiskās telefona centrāles izbūves. Pirms tam dažāda veida pakalpojumus – modināšanu noteiktā laikā, uzziņas par pareizo laiku utt. veica telefonistes. Tūlīt pēc Otrā pasaules kara tika organizēti šādi sakari: ugunsgrēka pieteikšana, ātrās palīdzības izsaukšana, uzziņas par telefoniem, tālsakaru pieteikšana u. c.

Rīgu ar citām Latvijas pilsētām un citām republikām savienoja Rīgas Tālsatiksmes telefona centrāle, ko vēlāk pārdēvēja par Rīgas Galveno Tālsatiksmes telefona centrāli, no 1960. g. – par Rīgas Telegrāfa–telefona centrāli, tad – Tālsakaru centru.

Pirmajos desmit pēckara gados iekšzemē izmantoja galvenokārt gaisa vadu līnijas, bet starprepubliku sakaros – armijas izbūvētās kabeļu līnijas.

Par telefona lietošanu dzīvokļos bija noteikta gada maksa 30 rbļ., otrās kategorijas abonentiem (iestādēm, uzņēmumiem, kā arī kolektīvā lietošanā esošiem telefoniem) bija jāmaksā 50 rbļ. gadā. Telefona ievilkšana 60. gados maksāja 10 rubļu. Maksa par sarunu ar vietējā telefona tīkla abonentu no telefona automāta vai sarunu vietas par katrām pilnām vai nepilnām minūtēm bija – 2 kapeikas.

Maksa par tālsarunu bija atkarīga no sarunas ilguma, attāluma, diennakts laika un tarifa. 1961. g. atkarībā no attāluma maksa par tālsarunas 1 minūti bija šāda:

līdz 100 km	5 kap.
no 101–600 km	15 kap.
no 601–1200 km	25 kap.
no 1201–3000 km	30 kap.
no 3001–4000 km	35 kap.
no 4001–5000 km	40 kap.
no 5001–6000 km	45 kap.
no 6001–7000 km	50 kap.
no 7001–8000 km	55 kap.

1945. g. Rīgas telefona tīkls saņēma no Padomju armijas kā trofeju Ščecinas pilsētas telefona centrāli. To ielāpnoja montēt Kalēju ielā 48. Tā kā šajā namā telpu pietrūka, nolēmis izmantot telpas arī Audēju ielā 15. Sākoties montāžas darbiem, izrādījās, ka Audēju ielas 15 telpu augstums ir par mazu, lai tur novietotu tik liela gabarīta iekārtas. Nācās nojaukt griestus starp 4. un 5. stāvu, tā paaugstinot telpas augstumu.

J. Ločmelis. Telekomunikāciju vēsture. R., 2000, 371. lpp.

Rīgā 1959. g. uzstādīja pirmo koordinātu sistēmas centrāli 100 līniju pieslēgšanai. Drīz vien zvanīja kāda kundze un raudādama lūdza palīdzēt – vīrs viņai pārmetot neuzticību un draudot ar laulības šķiršanu. Vīrs savu rīcību pamatojot ar to, ka, zvanot uz dzīvokli, telefons esot aizņemts. Sieva noliedza, ka būtu ar kādu runājusi pa telefonu. Šāds sievas apgalvojums vīru vēl vairāk satracinājis – ja jau viņa neatzīstas, ka ar kādu runā, tad ir vainīga. Pēc centrāles pārbaudes atklājās, ka, trīs reizes pēc kārtas zvanot, tiek saņemts “aizņemtas” signāls un tikai ceturtajā reizē notiek savienojums. Tā bija Ļeņingradas konstruktoru kļūda. Jāpiebilst, ka kļūmes atrašana bija ļoti grūts un darbietilpīgs process. Novēršot kļūmi, tika saglabāta ģimene. Rīgas sakarnieki panāca, ka Ļeņingradas rūpnīca izdarīja nepieciešamās korekcijas centrāles aparatūrā, un sakaru kļūmes dēļ laulību šķiršana turpmāk nedraudēja.

J. Ločmelis. Telekomunikāciju vēsture. R., 2000, 372. lpp.

Ai, Jāniti, paklausies,
Kā dzied tavi Jāņa bērni:
Rēzeknē izlokšniski,
Ilūkstē puspoliski,
Jūrmalā pusraibiski,
Rīgas sētā pusvāciski,
Tik vien Rīgas pavārtē
Vecā tēvu mēltē.

929, 39859, Cēsaine

Daudz raīžu Rīgas telefona tīkla darbiniekiem sagādā tā sauktās "klejojošās" gāzes (metāns, kurš izlaužas virs zemes, it sevišķi Dzirnau ielā, vai arī gāze no cauruļvadiem). Gāze, sajaucoties ar gaisu noteiktās proporcijās, izveido sprāgstošu maisījumu. Montieris, strādājot kabelajā un lodējot kabelu svina apvalku, aizdedzina gāzi, liesma pa kanalizācijas cauruļvadiem noplūst citā akā un rada sprādzienu. Tā reiz Dzirnau un Brīvības ielu stūrī "uzsprāga" kabeljaka. Tās čuguna vāks (sver ap 50 kg) uzlidoja gaisā un iekrita antikvariāta skatlogā. Netālu no veikala pie "Bērnu pasaules" akas vāks uzkrita kādai garāmejošai sievietei un pārlauza viņai kāju. Vairākkārt montieri, kuri pirms iekāpšanas akā uz tās malas aizsmēķējuši un iemetuši degošu sērkokociņu akā, ar apdeguma brūcēm ir aizvesti uz slimnīcu. Vienā no kabelu ievadtelpām (šahtā) montieris, ieslēdzot lodāmuru, radija dzirksteli, kura radija sprādzienu un montieri ar lielu spēku piespieda pie sienas.

J. Ločmelis. Telekomunikāciju vēsture. R., 2000, 373. lpp.

Attālumā virs 8000 km maksa par tālsarunas vienu minūti – 60 kapeikas. Par steidzamām sarunām iekasēja trīskārtīgu maksu.

1968. g. izbūvēja jaunu Automātiskās tālsakaru telefona centrāles ēku Dzirnau ielā 105. Šajā gadā pabeidza jaunas kabelu maģistrāles Maskava–Rīga celtniecību. Pa šo maģistrāli ekspluatācijā tika nodotas divas jaunās paudzes pārraides sistēmas K-1920, pirmajā kārtā – televīzijas video un skaņas pārraides kanāls. TV kanālu pa speciālu kabeli translēja uz Televīzijas centru L. Laicena ielā. Šāda TV translācija notika līdz 70. gadu vidum, kad šim nolūkam sāka izmantot tikai radio-releju līnijas.

1977. g. pa sistēmu K-1920 tika organizēts ātras darbības sekundārs platjoslas kanāls avīžu sleju fototelegrāfiskai pārraidei virzienā Maskava–Rīga–Preses nams. Līniju aparatūras zālē tika uzstādīts iekārtu komplekss GAZETA-2, Preses namā – uztveršanas iekārtu komplekss. Avīžu sleju uztveršanu sāka 1978. g. 5. janvārī. 80. gados pārraidīti 11 nosaukumu preses izdevumi, pat līdz 200 slejām dienā. Avīžu pārraides tika pārtrauktas 1997. g. oktobrī.

Latvijas tālsakaru kabelu līniju tīkla attīstība 70.–80. gados bija tieši saistīta ar PSRS militārā kompleksa stratēģiskiem projektiem, finansējumu un materiālo apgādi. Tas radija iespēju vienlaikus palielināt arī publisko tālsakaru līniju skaitu un kaut cik modernizēt tehnisko aprīkojumu.

Ar tālsakaru tīklu ir saistīta arī radio apraides attīstība Latvijā. Kopš pirmajiem pēckara gadiem pa tālsakaru līnijām uz republikas rajoniem translēja Latvijas radioprogrammas, pa vienīgo starprepubliku kabelu līniju – PSRS centrālās radiopārraides. Ierīkoja arī savienošanas kabeļa līniju ar Latvijas televīziju. 1989. g. iedarbināja pirmo stereoprogrammas "Majak" Maskava–Rīga uztveršanas kanālu. Turpmāk praktiski visu Latvijas radio un televīzijas iekšzemes un starptautisko reportāžu

un translāciju komutācija un kontrole notika pa tālsakaru līnijām. Pēc tam gandrīz katru gadu šīs iespējas paplašinājās.

1995. g. fiksēts lielākais izejošo sarunu skaits Rīgas tālsakaru telefona centrālēs vēsturē – 146 351 saruna diennaktī. Vēlāk sarunu skaits gadu no gada samazinājās.

Radiotelegrāfs

Pirmos radiosakarus Latvijā ierīkoja starp Rīgu un Roņu salu 1909. gadā. Rīgas Biržas komiteja tam bija atvēlējusi 30 000 rubļu. Radiotelegrāfs (telegrāfs bez vadiem, kā to vēl dēvēja) šajā posmā bija vajadzīgs, lai no Roņu salas varētu Rīgai laikus paziņot par kuģu kustību Rīgas jūras līcī. Sevišķa nozīme radiosakariem bija ziemas navigācijas apstākļos. Pasta un telegrāfa virsvalde komandēja inženieri Jāni Linteru izraudzīties piemērotu vietu stacijas ierīkošanai. Rīgā viņš izvēlējās Kundziņsalu. Raidstacijas Rīgā, Roņu salā un arī Liepājā (sakariem ar kuģiem) uzbūvēja 1912. gadā. Sākoties Pirmajam pasaules karam, tās uzspridzināja.

Pēc kara radiotelegrāfa stacijas atradās armijas pārziņā. 1921. g. trīs no jaunizveidotajām un atjaunotajām raidstacijām nodeva Pasta un telegrāfa departamenta radio daļai.

Ziemeļeiropas valstu telegrāfijas konferences lēmums aizliedza izmantot dzirksteļu sistēmas raidstacijas, jo tās plašā diapazonā traucēja citu raidstaciju darbību, tādēļ Latvijas pasta un telegrāfa departaments 1922. g. nopirka Huta sistēmas lampu raidītāju (0,25 kW), ko uzstādīja Rīgā, Kuģu ielā (bijušajā Langes kuģu būvētavā). Raidstacija darbojās vienkārši: tekstu raidīja ar Morzes atslēgu, bet uztvēra ar dzirdi. Uz Galveno telegrāfu telegrammas raidīja pa vadiem. Centrālē uzturēja sakarus ar Čehoslovākiju, Dāniju, Franciju, Igauniju, Itāliju, Angliju, Norvēģiju, Poliju, PSRS, Somiju, Ungāriju, Vāciju un Zviedriju.

Rīgas telefona tīkla vajadzībām pilsētas izpildkomiteja izdalīja telpas Tallinas ielā 2 (ieeja no Miera ielas). Pienāca brīdis, kad šo ēku vajadzēja nojaukt, lai tās vietā uzceltu jaunu ēku telefona centrālēs izbūvei. Atbildīgā persona deva norādījumu elektotīkla, ūdensvada un gāzes dienestiem, lai nākošā dienā minētās komunikācijas atslēgtu, jo paredzēts Miera ielas 2. namu (šeit viņš kļūdījās, domādams par Tallinas ielas 2. namu) nākošā dienā nojaukt. Minētās iestādes atslēdza elektrību, ūdeni un gāzi piecstāvu dzīvojamam namam. Iedzīvotāji uz jautājumu, kāpēc tā, saņēma atbildi, ka ēka tūlīt tiks nojaukta. Protams, izcēlās ažiotaža, kuras noskaidrošanā iejaucās pat LKP Centrālkomiteja.

J. Ločmelis. Telekomunikāciju vēsture. R., 2000, 371. lpp.

LATVIJAS RADIORŪPNIECĪBA

Radiouztvērēju kolekcionāra J. Jansona pētījumi rāda, ka pirmais kristāldetektors PTD GD izgatavots 1924. g. nogalē, par to 4. oktobra "Jaunāko Ziņu" numurā ievietots ar roku zīmēts aparāts un teksts: "Klausāmos aparātus privātai lietošanai pagatavo Latvijas Pasta un telegrāfa virsvalde. Aparāti būs ļoti ērti lietošanai un maksās 2000 rubļu (40 latu) gabalā." Kristāldetektora uztvērējs bija iemontēts kuba formas kastītē (malu garums 25 cm) ar paceļamu vāciņu. Zem tā atradās kristāls ar pieskaradatiņu, kontūra noskaņošanas rokturis un austiņas. Aparātam vajadzēja pieslēgt 15 m augstumā novietotu 30 m garu antenu un sazemojuma vadu. Kontakta pretestība starp kristālu un pieskaradatiņu nebija stabila, un, klausoties raidījumu, bieži nācās ar pieskaradatiņu meklēt uz kristāla virsmas jūtīgāku vietu. Liela neērtība bija klausāmās austiņas – tās varēja lietot tikai viens klausītājs, turklāt viņš bija "piesiets" pie uztvērēja. Tāpēc PTD GD sāka ražot vienlampu un divlampu pastiprinātājus, lai pārraides varētu klausīties skaļrunī. Divlampu, trīslampu un četru lampu uztvērējus ar skaļruni darbinās sāka izgatavot pēc 1925. g. 1. novembra (reģistrēto abonētu skaits – 330, uz 1. septembri – tikai 70; 1925. g. 10 mēnešos darbinās izgatavoja gandrīz 700 uztvērējus).

J. Ločmelis. Telekomunikāciju vēsture. R., 2000, 244. lpp.

Pa Maskavas ielu dodamies vispirms uz Radionamu. Jau no tāienes redzam, ka no 2 radiomastiem palicis tikai viens. Kad piebraucam tuvāk, pārliecināties, ka ziņas no Rīgas ir bijušas pareizas — hitlerieši Radionamu uzspridzinājuši.

Tas bija hitleriskais ģenerālis Zigfrīds Rufs, kuru 1944. gada jūlijā iecēla par Rīgas pilsētas "kaujas komandantu" un pēc kura izstrādātā plāna un personiskās pavēles fašistu karaspēka atkāpšanās brīdī izpostīti lieli Rīgas rūpniecības uzņēmumi, elektrostacijas, pasts, telegrāfs, Radionams, daudzas dzīvojamās ēkas, skolas un citas celtnes.

1946. gada februārī notikušajā tiesas prāvā par fašistisko iebrucēju ļaundarbībām Latvijā, Lietuvā un Igaunijā ģenerāli Z. Rufu notiesāja uz nāvi pakarot.

B. Hiršfelds. 28 stundas diennaktī. R., 1977, 45. lpp.

Ziņu par hitleriskās Vācijas kapitulāciju saņemam vēlā nakts stundā, un katrs no mums bez kavēšanās tūdaļ naktī steidzas uz Radionamu, lai sagatavotu pirmo pārraidi par kara beigām.

Jau no paša rīta radio mikrofonu nolikti Esplanādē (tagad Komunāru laukums), kur notiek liels Rīgas darbaļaužu mītiņš. Svētkiem rotātajā laukumā pulcējās vairāk nekā 100 tūkstoši cilvēku.

9. maijā nepārtraukti ziņojam par visas tautas svētkiem Padomju Latvijas pilsētās un laukos. Uzņēmumos notiek mītiņi, un visur skan kolektīvu vienprātīgs lēmums: "Būsim lielās Uzvaras cienīgi."

Raidījumos kādu laiku vēl skan kara tēma. Raidām daudz oficiālu materiālu, to skaitā komentārus un ārzemju atsauksmes par padomju tautas un tās varonīgo Bruņoto Spēku lielo un izšķirošo ieguldījumu hitleriskās Vācijas sagrāvē.

B. Hiršfelds. 28 stundas diennaktī. R., 1977, 53. lpp.

1926. g. izbūvēja raidstacijas ēku Šampēterī, Kandavas ielā 23. Uzcēla arī divus 74 m augstus dzelzs mastus. No Kuģu ielas uz Šampēteri pārcēla radiotelegrāfa centrāli. Telegrāfa aparātus un raidītāja darbināmās atslēgas izvietoja Galvenajā pastā, blakus telegrāfa centrālei. Šampētera raidītāju izmantoja sakariem ar Gēteborgu un Helsinkiem. Uztvērējs atradās Dreiliņos izbūvētā centrālē, un to savienoja ar Galveno telegrāfu.

1932. g. atklāja radiotelegrāfa līniju Rīga–Parīze, 1933. g. – Rīga–Londona, 1936. g. – Rīga–Vīne.

Kuģiem Rīgā un Liepājā bija krasta dienesta dežūras – nepārtraukti tika kontrolēti 600 m radioviļņi – SOS dienests.

Latvijas Pasta un telegrāfa departamenta pārziņā bija arī autobusu un gaisa satiksme.

Starptautisko telegrammu pārraide ar radiotelegrāfa palīdzību līdz 1944. g. notika pa šādām radio saitēm: Rīga–Helsinki, Liepāja–Dancīga, Rīga–Berlīne, Rīga–Parīze, Rīga–Londona, Rīga–Vīne, Rīga–Gēteborga, Rīga–Stokholma.

Gaisa satiksmes radiotelegrāfa sakarus ar Karaļaučiem, Helsinkiem, Kauņu, Stokholmu, Tallinu, Varšavu un Veļikije Lukiem nodrošināja divas gaisa kuģniecības radiostacijas: Rīga Aeradio, Liepāja Aeradio.

Sakarus ar Latvijas un ārzemju kuģiem jūrā uzturēja četras krasta stacijas: Rīga Radio, Liepāja Radio, Tukums Radio, Daugavgrīva Radio (tikai ar radiotelefona iekārtu).

Kuģniecības un lidmašīnu vajadzībām darbojās sešas virziena noteikšanas (peilēšanas) stacijas: Rīga Gonio, Liepāja Gonio, Boldeņģu Gonio, Ovīši Gonio, Rīga Aergonio, Liepāja Aergonio.

Raidstaciju, goniostaciju, peilēšanas iekārtu un kuģu raidīšanas uztveršanas ierīces līdz 1944. g. izgatavoja VEF.

Pirmās radiotelefona iekārtas praktiski sāka lietot kopš 1908. gada. It sevišķi plaši tās izmantoja Pirmā pasaules kara laikā armijas

vajadzībām. Par sevišķi nozīmīgu uzskatāms 1927. g. 7. janvāris, kad no Londonas uz Ņujorku izveidoja radiotelefona līniju publiskai lietošanai. Arī Latvija izmantoja šo radiotelefona līniju. Padomju laikā šo sakaru veidu pilnīgi pārņēma militārais komplekss.

Radiofons

Rīgā pirmais radiofona raidītājs sāka darboties 1925. gadā.

Radiofona būvdarbus Latvijā ierosināja inženieris J. Linters. Pirmajā Saeimas budžeta komisijas sēdē pieprasītos līdzekļus nepiešķīra. Izstāstīt, kā darbojas radiouztvērējs, bez demonstrējumiem bija grūti. Nolēma steigšus no Pārdaugavas radiocentrā atrodamām detaļām izgatavot uztvērēju. Tam pievienoja divus pārus austiņu un novietoja budžeta komisijas sēžu zālē. Sēdes laikā komisijas locekļi cits pēc cita tvēra austiņas un klausījās, kā Pārdaugavas radiocentra telegrāfists lasīja "Valdības Vēstnesi"; to pārraidīja ar Huta raidītāju. J. Linters iepazīstināja komisijas locekļus ar kalkulāciju un apgalvoja, ka ieguldītā nauda atmaksāšoties pēc 10–15 gadiem. Vakaros varēšot raidīt programmu, bet dienā raidītāju izmantot komerciāliem pasākumiem – pārraidīt telegrammas uz ārzemēm. No 20 komisijas locekļiem 18 nobalsoja, ka raidstacijas būvdarbiem jāpiešķir 140 000 latu. Pret balsoja divi deputāti. Tas notika 1924. g. 28. martā.

Raidstaciju paredzēja izvietot 3. stāvā, Galvenā pasta ēkas spārnā, kas pavērsts pret kanāla malu. Vēlāk šo ielu gar kanālu nosauca par Radio ielu. Līdzās pasta ēkai samontēja divus antenas mastus 45 m augstumā, starp tiem novilkta antenas vadus.

Raidītāja iekārtu izvietoja 3 istabās. Studiju telpai nebija logu. Sienas sedza 10 cm biezs drapējums. Uz grīdas bija noklāts biezs paklājs. Kvalitātes ziņā raidītāja iekārta bija

Arvids Pārups (1890–1946) bija radiofona orķestra organizētājs, pirmais un ilggadīgais diriģents, programmas sastādītājs un pārzinis.

Radiofona darbā A. Pārups stājās tad, kad viņa kolēģi mūziķu saimē vēl neticēja jaunajam pasākumam, un grūtību patiešām bija daudz.

"Lielie mākslinieki mūs negribēja atzīt," atcerējās J. Linters.

"Kurus aicinājām, tie bija dārgi. Par pirmo operas pieslēgumu 1925. gada 1. novembrī no mums prasīja 500 latu. Mēs lepmi samaksājām un tikai tagad varam atzīties, ka toreiz no pirmajām abonentu maksām mums daudz pāri vis nepalika."

"Programmas izpildītājus ķēra uz ielām," vēlāk atcerējās režisors V. Feldmanis. "Mani Pārups angažēja Brīvības bulvārī pie lielā pulksteņa. Vairāk par 5 latiem neviens toreiz nemaksāja."

B. Hiršfelds. 28 stundas diennaktī. R., 1977, 13.–14. lpp.

Pēc radiofona ieromes gravieris Kuzņecovs Kalēju ielā 25 dresēja trīs gaiļus, līdz iemācīja tos dziedāt pēc vingrošanas instruktora pavēles. Tad gaiļi iedziedāja gramofona platē trīs reizes "kikerigū". Šī gaiļu rita junda ievadīja rita vingrošanu.

B. Hirsfelds. 28 stundas diennakti. R., 1977, 11. lpp.

Ne mazāk kuriozu gadījumu saistīti ar inženiera Jāņa Lintera darbu. Viņš milējis savus kolēģus izjokot. 1927. g. Latvijas radiofons pirmo reizi pārraidīja R. Blaumaņa lugas iestudējumu. Nākošajā dienā J. Linters Blaumaņa "vārdā" uzrakstījis iesniegumu radiofona saimniecības daļas direktoram J. Magonem ar pretenziju: kāpēc bez autora atļaujas ir pārraidīta viņa luga un kāpēc nav izmaksāts honorārs. J. Magone uz šī iesnieguma uzlicis rezolūciju: "Izmaksāt R. Blaumanim honorāru." Linters iesniegumu nodevis kādam Rīgas laikrakstam, sekoja žurnālista pārdomas par direktoru, kurš nezina, ka Blaumanis pirms apmēram 20 gadiem ir miris.

J. Ločmelis. Telekomunikāciju vēsture. R., 2000, 370.–371. lpp.

slikta. Pirmajās raidītāja pārbaudēs 1925. g. septembrī balss un mūzikas skaņu kropļojumi bija tik lieli, ka daudzi mākslinieki atteicās uzstāties.

Daudz pūļu tika veltīts studijas mikroфона kvalitātes uzlabošanai. Studijas muzikālais aprīkojums bija ļoti niecīgs – viens vecs gramofons un no Pasta–telegrāfa darbinieku biedrības aizlienētas klavieres.

Rīgas radiofona svinīgā nodošana ekspluatācijā notika 1925. gada 1. novembrī. Pēc īsas satiksmes ministra Jāņa Pavļuka uzrunas sekoja pieslēgums Operas teātrim, no kura translēja Dž. Pučīni operu "Madame Butterfly". Par šo pieslēgumu radiofons samaksāja 500 latu, un, kā vēlāk atcerējās J. Linters, no iekasētās abonēšanas naudas nekas vairs pāri nepalika.

Sākumā raidīja divas stundas dienā – no plkst. 20.00 līdz 22.00. Raidījums sākās ar pareizā laika signālu. Pie mikroфона galdā sēdēja diktors jeb, kā toreiz viņu sauca, – spikers, un ziņu pārraide sākās ar vārdiem: "Rīga – radiofons. Labvakar!" Tālāk sekoja jaunākās ziņas un biržas jaunumi. Tiem beidzoties, bija 3 minūšu pauze, lai muzikanti varētu ieņemt savas vietas studijā un tad uzstāties ar koncertu.

Vēlāk raidījumu ilgums pieauga – otrajā darbības gadā tas sasniedza 7 stundas darbdiēnās un 9 stundas svētdienās.

1936. g. Rīgas raidītāja iekārtu nomainīja ar modernāku.

Radio abonentu skaits strauji pieauga: 1926. g. (uz 1. aprīli) – 5460; 1928. g. – 18 980; 1930. g. – 33 145; 1934. g. – 53 920; 1936. g. – 86 413; 1937. g. – 101 010; 1938. g. – 119 628. Radiofona abonentu pieplūdums bija tik liels, ka ieguldītie līdzekļi ar abonēšanas maksu (ziemā tā bija noteikta 2 lati mēnesī, no maija līdz augustam, kad radio klausās mazāk – 1 lats mēnesī) atmaksājās jau pēc 4 gadiem. Rīgā atradās 44% no visiem abonentiem.

Salīdzinājumā ar Baltijas valstīm radio abonentu skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijā

bija vislielākais, tomēr Latvija atpalika no daudzām Rietumeiropas valstīm.

1944. g. 12. oktobrī vācieši atkāpjoties aizdedzināja Rīgas radiofona ēku un saspridzināja vienu antenas mastu.

Padomju vara uzreiz necentās atjaunot Rīgas radiofonu. Bija kara laiks, tāpēc tika izdots rīkojums katram savu radiouztvērēju nodot attiecīgajā pasta nodaļā. Steidzīgā kārtā Rīgā tika veidots radiotranslācijas tīkls. Radiotranslācijas staciju sākumā novietoja Sadovņikova ielā, vēlāk – Elizabetes ielā 59. Radiotranslācijas tīklā varēja klausīties vienu programmu (no 1963. g. – trīs programmas; 1967. g. sākās stereofoniskie raidījumi).

Pirmā radiofona pagaidu studija pēc kara Rīgā tika iekārtota Skolas ielā 6. Nelielas jaudas raidītājs atradās dzelzceļa vagonā pie Grīziņkalna, turpat arī antenas masts. Pirmā pārraide notika 1944. g. 8. novembrī. Raidītāja montāžu gan pabeidza tikai 1946. g. 5. novembrī – Ulbrokas pusmūžā. Tas bija Vācijā demontēts raidītājs.

1948. g. 5. novembrī pirmo koncertstudiju atklāja bijušās kredītbankas telpās Doma laukumā 8. Radio nama iekārtošanu ar 7 studijām pilnīgi pabeidza pēc gada – 1949. g. 5. novembrī.

Televīzija

Pirmā televīzijas pārraide notika 1954. g. 6. novembrī – demonstrēja kinofilmu “Mājup ar uzvaru”. Nākamajā dienā bija vēl viena izmēģinājuma pārraide. Regulāras pārraides sākās no 20. novembra, demonstrējot kinofilmas divas reizes nedēļā 1,5–2 stundas.

Rīgā studijas atradās bijušā Jelgavas teātra telpās, Nometņu ielā. 1954. g. darbojās tikai “B” studija un kinoprojekcijas telpa. Raidītāja antena bija uz ēkas jumta, jo tornis vēl nebija samontēts.

1955. g. PSRS Kultūras ministrija izdeva rīkojumu par Rīgas televīzijas studijas dibināšanu.

Būtiskas pārmaiņas radioprogrammā vērojamas jau kopš jūnija pēdējām dienām. Ar 1940. g. 30. jūniju dievkalpojumu vietā Latvijas radiofons svētdienas rīta programmu veltī strādniekiem. Strādnieku rītu parasti ievada Internacionāle, seko politisks raksts, to noslēdz padomju dziesmas.

Sākas arī politisko jautājumu pusstunda. Katru rītu un vakaru pārraida politisko informāciju no Maskavas. Radiolekciju cikls veltīts Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsturei. Literārajos raidījumos parādās progresīvo, revolucionāro rakstnieku vārdi. Ēterā skan A. Upīša noveles, A. Arāja-Bērces dzejoļi. Radiofons sniedz lekcijas par saimniecisko un kultūras dzīvi.

B. Hirsfelds. 28 stundas diennaktī. R., 1977. 22. lpp.

VEFIEŠI – PSKP XXII KONGRESAM

VEF plašajā saimē dzīvu atsauksmi izraisījis PSKP CK plēnuma lēmums par partijas XXII kongresa sasaukšanu. Cehu, nodaļu un ražošanas sektoru kolektīvi stājas darba sardzē par godu šim izcilajam notikumam. Speciālā konstruktoru biroja inženieri apņēmušies papildus izstrādāt projektu jaunai, modernai automātiskai telefona centrālei ar 100 līdz 800 numuriem. Konstruktori devuši solījumu izgatavot arī jaunu automātisko telefona centrāļu paraugus ar 100 līdz 200 numuriem, iekārtu tālsarunu centrālēm, aparatūru runu tulkojumu pārraidei, kas paredzēta kongresa dalībnieku apkalpošanai, un izstrādāt tehnisko projektu aparatūrai tranzītelegrammu pieņemšanai un pārraidīšanai.

“Rīgas Bals”, 1961. g. 13. janvāri.

“Grūtību bija bez sava gala. Fašisti atkāpjoties bija iznīcinājuši itin visus klasiskās mūzikas un tautas mūzikas skaņu ierakstu fondus. Nebija arī mūzikas instrumentu. Kopā ar J. Bumbieru braucām uz Lielupi meklēt klavieres bijušā fašistiskā radiofona direktora vasarnīcā, bet tās jau bija nodotas citām organizācijām. Tātad bija jācenšas izlidzēties, kā nu var. Protams, klavieres mēs dabūjām, jo Rīgā bija Mūzikas fonda pārstāvis, kurš nodarbojās ar mūzikas instrumentu uzskaiti un sadali. Atceros vēl, ka komponists Alfrēds Kalniņš mums paziņoja, ka viņa sētnieka dzīvokli novietotas kādas trīs vai četras klavieres. Arī tās tika nodotas mūsu rīcībā.”

B. Hirsfelds. 28 stundas diennaktī. R., 1977, 51. lpp.

Raidījumu apjoms palielinājās – 5 reizes nedēļā pa 3–4 stundām.

1956. g. sāka darboties “A” studija.

1957. g. pie Latvijas PSR Ministru Padomes izveidoja Radioraidījumu un televīzijas komiteju. Rīgas TV bija ceturtā, ko izveidoja PSRS.

1985. g. 28. janvārī no Zaķusalas kompleksa 1. studijas notika pirmā pārraide “Mikrofons”. Visu kompleksa pirmo kārtu nodeva ekspluatācijā 1988. gadā.

1992. g. 6. maijā Valsts radioraidījumu un TV komiteju likvidēja. To sadalīja divos valsts uzņēmumos – Latvijas radio un Latvijas televīzija.

Trešā atmoda un telekomunikācijas

Kad Latvija atkal atguva neatkarību, atbrīvošanās no padomju režīma uzspiestās kārtības atklāja visai dramatisku ainu daudzās nozarēs, bet jo īpaši – telekomunikācijās. Uz telefona aparāta uzstādīšanu gaidīja vairāk nekā 177 tūkstoši klientu. Trūka līdzekļu gan centrālu būvniecībai, gan starpcentrālu savienošanas līnijām.

Latvijai nebija automātisko starptautisko sakaru. Starptautiskās sarunas iekārtoja, izmantojot 12 sakaru kanālus ar Maskavu. No starptautiskās sarunas pieteikšanas līdz iekārtošanai vajadzēja gaidīt pat 6 dienas. Rīgas tālsakaru centrāle bija novecojusi. Latvijas sakaru tīkls bija izveidots pēc radiālā principa. Lai savienotu, piemēram, Rēzeknes un Ludzas abonentus, savienojuma trakts gāja caur Rīgu (trakta garums ap 600 km, lai gan attālumš starp Ludzu un Rēzekni – 30 km). Ja no kādas pilsētas uz Rīgu tālsakaru kanāli sabojājās, šī pilsēta izrādījās atslēgta no Latvijas tīkla. Pasaules pieredze prasīja iekārtot pirmās (zonu) un otrās (reģionālos) pakāpes komutācijas mezglus, kuros būtu ne mazāk kā divi apejas virzieni avāriju gadījumos.

1965. gada 26. jūlijā pagājam simt gadu, kopš dzimis Pēteris Stučka.

Lai veicinātu žurnālistu radošo aktivitāti, Latvijas PSR Žurnālistu savienība nodibinājusi Pētera Stučkas prēmiju, ko pirmo reizi piešķīra 1965. gadā par labākajiem darbiem žurnālistikā, kuri publicēti laikrakstos un žurnālos, pārraidīti pa radio un televīziju.

P. Stučkas prēmijas pirmo laureātu vidū ir arī Latvijas radio Propagandas redakcijas toreizējā vecākā redaktore Ilga Kapeniece, kurai piešķirts augstais apbalvojums par raidījumu ciklu “Viņi cīnījās par padomju varu”.

Cikls “Viņi cīnījās par padomju varu” veltīts revolucionāriem, pilsoņu un Lielā Tēvijas kara dalībniekiem. Tas iepazīstina klausītājus ar izcilie partijas darbiniekiem, audzina jaunatni revolucionāro tradīciju, tautu draudzības, padomju patriotisma un internacionālisma garā, pauž dziļu humānismu, latviešu un krievu tautas kopīgo cīņu vienotā mērķa – komunisma sasniegšanai.

B. Hirsfelds. 28 stundas diennaktī. R., 1977, 97. lpp.

Latvijas telekomunikāciju tīkla izveidei trūka kabelprodukcijas, kas PSRS bija liels deficīts. Ieviesa abonentu līniju taupīšanu, pieslēdzot aparātus ar bloķētāju palīdzību. Tas radīja lielas neērtības abonentiem un pārslodzi telefona centrālēs.

Bijušajā Padomju Savienībā telefona sakari nebija rentabli. Vietējās sarunas netika uzskaitītas (pasaulē bija 4 valstis ar šādu sistēmu – PSRS, Albānija un 2 valstis Āfrikā). Vissavienības Sakaru ministrijas speciālisti saprata stāvokli un zināja, pie kā tas var novest, tāpēc no 1975. g. centās ieviest sarunu skaitītājus, bet tam pretojās Valsts plānu komiteja. Lai iekārtotu telefona sakarus pilsētās, vajadzēja apmēram 700 rbļ. (lauku apvidos – pat 1200 rbļ.). Abonents sedza tikai 100 rubļus. Gada ieņēmumi no viena abonenta vidēji bija 36 rbļ., izdevumi – 25–45 rubļi. Līdz ar to labākajā gadījumā tīkla atmaksāšanās laiks bija $(700-100):(36-25) = 54,6$ gadi. Attīstītajās ārvalstīs tas bija 5 gadi. Tikpat bezcerīgs stāvoklis bija pasta un telegrāfa nozarēs. Vienīgais mobilā telefona tīkls ar 300 numuriem bija tikai valdības sakariem (uzstādīts 1984. g.).

Aprēķini rādīja – lai modernizētu telekomunikācijas, pirmos piecus gadus nozarē ik gadu jāiegulda vismaz 75 miljoni rubļu. Starptautiskās telefona centrāles un tīkla izveidošanai vien bija nepieciešami 50 miljoni ASV dolāru, veco centrāļu nomaiņai – 175 miljoni, jaunu centrāļu uzbūvei, lai apmierinātu esošos iesniegumus, – 200 miljoni dolāru.

Jau 1990. g. sākās sadarbība ar zviedru firmu “Swedish Telecom”.

Visu padomju okupācijas periodu Rīgai nebija tiešas izejas uz starptautisko tīklu. Tikai 1992. g. sākās sakaru organizēšana tiešajiem kontaktiem, vispirms noskaņojot 300 kanālu grupu uz līnijas Rīga–Tallina. “Lattelekom” un zviedru firma “Swedish Telecom International” noslēdza līzingsa līgumu par AXE centrāles 1000 numuru iznesuma no Stok-

holmas montāžu Rīgā. To nodeva ekspluatācijā 9. septembrī, piedaloties Zviedrijas karalim un karalienei.

1992. g. Latvijai tika piešķirts starptautiskais kods 371.

1992. g. vienlaikus ar AXE centrāles pieslēgumu izveidoja arī pirmos starptautiskos ciparu pārraides kanālus no Rīgas uz Tallinu, Helsinkiem, Stokholmu, Berlīni un ASV. Starp tiem bija kanāli pirmo *Internet* pieslēgumu veidošanai. 1993. g. tika sasniegts lielākais Rīgas līniju aparatūru zālē darbojošos kanālu skaits – 6200. Šai laikā faktiski izbeidzās analogā tālsakaru tīkla paplašināšanās un sākās pāreja uz ciparu tīklu.

1992. g. tika izsludināts konkurss par Latvijas telekomunikāciju tīkla modernizāciju. 1993. g. kļuva zināms konkursa uzvarētājs – britu un somu konsorcijs “TILTS Communications”. Maijā tika izveidota valsts akciju sabiedrība “Lattelekom”.

Neviena telefona centrāle nebija aprīkota ar sarunu uzskaites un tarifkācijas iekārtām, centrāļu savstarpējās sadarbības signalizācija neatbilda pasaules standartiem.

1994. g. sākumā svinīgi tika parakstīts līgums starp “TILTS Communications” un Latvijas valdības pārstāvjiem. Jau aprīlī Rīgā sāka montēt pirmo Latvijas starptautisko sakaru centrāli, ko atklāja augustā.

1995. g. laikā uz ciparsignālu centrālēm Rīgā pārslēdza 54 800 tālruņa līniju, Latvijas pārējā daļā – 69 400. Tik grandiozs darbs nekur citur Eiropā vēl nekad nebija paveikts.

17. maijā atklāja Latvijas telekomunikāciju muzeju.

1995. g. sāka arī moderno “Alcatel” taksofonu uzstādīšanu (1600 magnētisko telekaršu un monētu taksofonu); ieviesa automatizētu vienotu klientu apkalpošanas un norēķinu sistēmu.

1997. g. arī modernizētā analogās sistēmas tālruņa abonentiem radās iespēja veikt starptautiskās sarunas bez operatora starpniecības.

Aktieris atkal izskatās novītis kā trīsdesmitgrādīgā saulē
iztvicis kartupeļlaksts.

Pasēž, pasēž un sapemas.

— Darbs kopā ar Juri Kulakovu izdarīts liels. Šur tur pa
dziesmiņai esam ierakstījuši. Tās skanējušas radio un
televīzijā. Gluži postā jau padarītais neaizies. Saliks
kopā vecās dziesmiņas un jaunās dziesmiņas. Un
pēdējoreiz pa Latvijas estrādēm izbrauksim ar grupu
"Ārprāc-88". Tā būs atvēršanās no kalniem un lejām.
Kāpēc grupai tik divains nosaukums?

— Vai tad tas nav ārprāts, ka paliek sešdesmit gadi?

Teātri arī vairs nav, ko darīt. Aleksandra Ostrovska
"Meža" Sčastjivcevs ir kopsavilkums visam manam aktiera
mūžam. Viss. Tu vairs nevienam neesi vajadzīgs.
Četrdesmit gadi nostrādāti vienā darbavietā. Pensija
izpelnīta. Vecis vairs nedrīkst list tur, kur viņam nav
jālien.

Ja šos izmīsumu vārdus mākslinieks teiktu publikai no
skatuves, zāle smietos. Neviens taču neticētu, ka
smidzinātājs runā nopietni. Ka viņu priekšā vientulis, kas
kārtējo mīlestību pārdedzinājis un jaunu vēl nav
iededzinājis.

A. Augstkalna, E. Hānbergs. Edgars Liepiņš.

R., 1990, 165. lpp.

Šā gada februārī darbu sāka "Lattelekom Inter-
net" pakalpojumu dienests Apollo – pirmais
"Lattelekom" pakalpojums, kas darbojas kon-
kurences apstākļos. Augustā Rīgā un Jelgavā
sāka uzstādīt jaunus, Anglijas firmā "GPT"
ražotos taksofonus, no kuriem var zvanīt ar
mikroprocesora kartēm (čipkartēm). Divos
gados tika nomainīti visi Latvijā esošie tak-
sofoni. To skaits sasniedza 3522. Decembrī
tika parakstīts līgums ar "Ericsson Telecom
AB" par ciparsignāla centrāļu piegādi 12 mil-
jonu ASV dolāru vērtībā. Gada beigās "Lat-
telekom" pārtrauca radiotranslācijas pakalpo-
jumus visā Latvijā, jo to pārraide nebija ren-
tabla.

1998. g., piedaloties viņa karaliskajai aug-
stībai Jorkas hercogam, Rīgā atklāja "Latte-
lekom" otro starptautisko telefona centrāli.
Tai varēja pieslēgt vairāk nekā 4300 savie-
nošanas līniju.

Līdz 1999. g. "Lattelekom" Latvijas teleko-
munikāciju attīstībā bija ieguldījis 259,2 mil-
jonus latu.

Mobilā telefona attīstība

Mobilo telefonu sistēmu atklāja tūlīt pēc Otrā
pasaules kara. Pirmo reizi tā sāka reāli dar-
boties 1950. g. Stokholmā. Eksperiments tur-
pinājās divus gadus. Tad sistēmu uzlaboja.
1954. g. jaunā sistēma jau sāka sniegt komer-
ciālus pakalpojumus.

Padomju Savienībā mobilos sakarus drīkstēja
izmantot vienīgi valdība, armija un flote.

1991. g. oktobrī Ženēvā parakstīja vienošanos
starp Latvijas, Somijas un Zviedrijas sakaru
organizācijām par Latvijas mobilā telefona
(LMT) kompānijas dibināšanu.

SIA LMT reālu darbību uzsāka 1992. g. jan-
vārī, veidojoties uz Latvijas Valsts radio un
TV centra eksperimentālā tīkla bāzes. Tobrīd
bija 2 bāzes stacijas ar 10 kanāliem, kas dar-
bojās Somijas tīklā. 1992. g. oktobrī Latvijas

tikla administrēšanu pārņēma "Latvijas Mobilais telefons", un šis tīkls kļuva pilnībā savienojams ar līdzīgiem tīkliem Skandināvijā. "Latvijas Mobilais telefons" radīja savu abonentu apkalpošanas un norēķinu sistēmu, kuru bija izstrādājuši firmas programmēšanas inženieri.

1993. g. 1. janvārī Latvijas tīklā jau bija 9 bāzes stacijas (4 no tām Rīgā) ar 83 radio kanāliem. Abonentu skaits bija pieaudzis līdz 1027. Šajā gadā tīkls tika ievērojami paplašināts, uzstādot bāzes stacijas lielāko autoceļu tuvumā un nodrošinot ar sakariem arī automaģistrāli Tallina–Rīga–Viļņa. Radio pārklā-

jums tādējādi palielinājās līdz 47% valsts teritorijas. Uz 1. aprīli jau bija 1613 abonentu. Neparedzēti strauji Latvijā attīstījās mobilie šūnu radiotelefona tīkli. 1995. g. 19. janvārī "Latvijas Mobilais telefons" nodeva ekspluatācijā pirmo GSM sistēmas tīklu. 1996. gadā izsludināja konkursu otrā GSM mobilo sakaru tīkla veidošanai. Licenci saņēma "Baltcom GSM" dibinātāji. 1997. g. sākumā Latvijā uz 100 iedzīvotājiem bija 2,16 mobilie aparāti. 2000. g. 1. janvārī – jau 11,6, no tiem 202 114 pieslēgti LMT tīklam un 80 121 – "Baltcom GSM" tīklam.

Riga in Lieflandt.

Skolas

Skolas

Pirmās skolas

Pirmā zināmā skola Rīgā bija Domskola, (dināta 1211. g.), tā atradās Doma baznīcas pārziņā, lai gatavotu katoļu garīdzniekus. Skoļu trūkuma dēļ tajā uzņēma arī skolēnus, kas gribēja iegūt vispārējo izglītību. Mācības notika baznīcas krusta ejā latīņu valodā, visi skolotāji bija garīdznieki.

Pētera baznīcas skola rakstītajos avotos pirmo reizi pieminēta 1353. g., lai gan iespējams, ka tā pastāvējusi jau agrāk. Vēlāk saukta par Maurīcija jeb Morica skolu, tā bija pirmā laicīgā skola, kuras uzdevums bija sagatavot pilsētas pārvaldei nepieciešamos ierēdņus.

Šīs abas skolas bija domātas tikai bagātāko pilsētas iedzīvotāju bērniem. Par to darbību pirmsākumos saglabājies ļoti maz ziņu.

Skola pastāvējusi arī pie ordeņa celtās Jura baznīcas. Dokumentos tā minēta 1226. g., bet par šīs skolas tālāko likteni nekādu ziņu nav. Kad 13. gs. beigās baznīcu izpostīja, skolu vairs neatjaunoja. Saglabājušās telpas izmantoja par noliktavu.

Par tiesībām pārvaldīt Pētera baznīcas skolu starp arhibīskapu un Rīgas pilsētu norisa ass strīds. Arhibīskaps nevēlējās no savām rokām izlaist Livonijas garīgo vadību – arī skolu lietās. Taču pilsoņi negribēja pieļaut, ka arī Pētera skola tiek pārvērsta par latīņu triviālskolu, tādēļ centās to nostādīt pat labāk par Domskolu. Bet to varēja panākt vienīgi tad, ja skolas likteņa noteikšana būtu pašas pilsētas pārziņā. Tāpēc Rīgas pilsēta uzdeva vadīt Pētera skolu īpaši uzaicinātam rektoram. Tas

12. gs. beigās pirms vācu krustnešu ienākšanas tagadējā Latvijas teritorijā dzīvojošām baltu un somugru ciltīm savas rakstības nebija. Iespējams, ka dažviet īpašumu (bīskoku, medību, zvejas u. c.) iezīmēšanai tika lietotas vienīgi logogrāfiskas zīmes. Alfabētisko rakstu Latvijas teritorijā vēl nepazīna, nemaz nerunājot par grāmatām, skolām un skolotājiem.

A. Staris. Skolas un izglītība Rīgā. Lielvārds, 2000, 5. lpp.

Jūdz tautietis, jūdz bāliņis,
Brauc uz Rīgu sūdzēties,
Brauc uz Rīgu sūdzēties,
Padomiņa prasities.
Tāds aizbrauca, tāds pārbrauca,
Ne naudiņas, ne padoma.

834, 555, Augstkalne

Domājams, ka Rīgas Domskola bija pirmā mācību iestāde Baltijas novadā, jo Tērbatā (Tartu), kur tāpat kā Rīgā bija izveidojies bīskapijas centrs, skola sāka darboties 1250. gadā, bet Lietuvā pirmā mācību iestāde radās 14. gs. Atšķirība bija tā, ka Rīgas un Tērbatas 13. gs. dibinātajās mācību iestādēs mācījās iekarotāju pēcnācēji, bet 14. gs. Viļņā atvērtās pirmās baznīcas skolas bija domātas pašu lietuviešu bērniem.

A. Staris. Skolas un izglītība Rīgā. Lielvārds, 2000, 7. lpp.

Skolā valdīja viduslaiku iestādēm raksturīgā stingrā, pat drakoniskā disciplīna. K. Dēķens raksta, ka viens no galvenajiem audzināšanas līdzekļiem bijuši žagari, kas lietoti itin dāsnī. Paši skolēni ik mēnesi sūtīti uz mežu ekskursijās, kur papildinājuši "audzināšanas" līdzekļu krājumus. Skolēnu pārgalvība un draiskulība pilnā mērā varējusi izpausties vienīgi 28. decembrī, tā sauktajā Nevainīgo bērnu dienā, kad mācību iestādes vadība tikusi nodota skolēnu pārziņā un viņi no sava vidus ievēlējuši "skolas bīskapu". Iespējams, ka Domskolā tās darbības sākumposmā skolotāji bija domkapitula locekļi, jo, kamēr jauniekarotā zeme nebija pilnībā pakļauta, nekādi dižie vācu zinātnes vīri uz Livoniju laimi meklēt nebrauca.

A. Staris. Skolas un izglītība Rīgā. Lielvārds, 2000, 9. lpp.

sacēla ārkārtīgu uztraukumu Doma kapitula aprindās. Par šo konfliktu ir saglabājies pāvesta Bonifācija IX 1391. g. 3. oktobra raksts Šverīnas bīskapam:

"No veciem laikiem Doma prāvesta, dekāna un kapitula privilēģija bija skolas turēt Doma baznīcas ejā un otru pie Pētera baznīcas kap-sētas un tur mācīt, vai arī likt mācīt gramatiku, loģiku, mūziku un citas brīvas mākslas un zinības. Tagad turpretim Teodorihs no Halles un Volfards Ravenssahs, birģermeistari, Hermanis Vintermasts, Teodorihs Grave un Hermanis no Hidenzē rāts kungi, kā arī Rīgas namnieki nepareizi apgalvo, ka tiesības uzaicināt Pētera skolai rektoru pierodot tiem, un tie laupot prāvesta un kapitula tiesības, paši uzaicinādami rektoru. Tāpat tie arī izdevuši rīkojumu, ka visiem, kas vēlas Rīgā mācīties zinības un mākslas, jāapmeklē Pētera, bet ne Doma skola, un tiem, kas to negrib pildīt, draud ar sodiem."

Izmeklēšanas laikā nopratināja gan kapitula, gan arī pilsētas pārstāvjus, kas iesniedza veselu kaudzi dokumentu. Kad lietu izlēma par labu kapitulam, pilsēta divreiz vērsās pie pāvesta, kas tomēr 1391. g. atjaunoja kapitula tiesības pārziņāt Pētera skolu un lika pilsētai segt tiesas izdevumus.

Jāšaubās, vai šo pāvesta lēmumu pilsēta izpildīja, jo jau nākamajā gadā virsbīskaps Jānis kopā ar kapitula locekļiem atstāja Rīgu un arī tālākās ziņas rāda, ka skola palika pilsētas rokās.

Tomēr Domskolai palika dominējošā loma. Doma latīņu skola bija pirmajā vietā vēl 16. gs. sākumā. Par īsti izglītotu cilvēku uzskatīja tikai tādu, kas prata latīņu valodu.

Tāču vajadzība pēc skolām auga, tāpēc līdzās Doma skolai radās virkne citu, kur par lētāku samaksu mācīja latīņu valodu, bet bagātākās ģimenes algoja mājiskolotājus.

Dažādu apstākļu dēļ 16. gs. katastrofāli kritās Domskolas prestižs, saruka skolēnu skaits – no 400 isā laikā tas samazinājās līdz 140.

Maksa par mācībām Domskolā bija 1 mārkā ceturksnī, taču skolā bija ap 60 brīvskolnieku. Skolas vadība žēlojās rātei, ka skolas nauda ienākot pārāk maza – nepilnas 800 mārkas gadā, kas piecu skolotāju iztikai esot nepietiekoši, lai varētu apgādāt ģimeni. Skolas pagrimšanu skolotāji izskaidroja ar Pētera skolas atkalatvēršanu un daudzo “kaktu skolu” darbu. Daži vecāki savus bērnus sūtīt mācīties uz ārzemēm. Un tagad arī esot iestājušies tādi laiki, kad katrs sīktirgotājs gribot līdzī runāt skolu lietās un nebūt nekautrējoties ar naidu uzstāties pret savu priekšniecību, t. i., rāti, tāpēc skolai esot jācieš līdzī, jo tā nostājoties priekšniecības pusē. Arī daļai pilsoņu esot žēl maksāt skolas naudu, un tie sūtīt bērnus citās skolās.

Tomēr tik vienkārši tas viss nebija. Nemieram ar Domskolu bija dziļāki cēloņi. Tiešām par skolu sāka interesēties un to kritizēt arī tādas aprindas, kas agrāk par šādām lietām nemaz nedomāja un savus bērnus skolās nesūtīja. Un šīm aprindām Domskola bija, pirmām kārtām, par dārgu. Turklāt viņu bērniem latīņu skolas gudrības nebija sevišķi nepieciešamas. Bija radusies vajadzība pēc skolām dzimtajā valodā, kas mācītu arī rēķināt, tas, sevišķi tirdzniecībā, bija ļoti nepieciešams.

Visbeidzot Rīgas saimnieciskais uzplaukums noveda pie tā, ka daudzi bagātākie namnieki nevēlējās, ka viņu bērni mācītos kopā ar pārējo pilsoņu bērniem, tādēļ sūtīja tos uz ārzemēm vai pieņēma mājskolotājus. Skola tāpat nespēja apmierināt sabiedrības vajadzības, un bija nepieciešams to ievadīt jaunā gultnē.

Pēc reformācijas arī Domskolu reformēja, un tā nonāca pilsētas pārziņā. Līdz 1588. g. mācību laiks tajā bija 3, vēlāk – 5 gadi. Zemākā klasē (kvintā) mācības notika vācu valodā. 1631. g. Domskolā izveidoja akadēmiskās ģimnāzijas klasi. 1675. g. mēra epidēmijas laikā skolu slēdza. Darbs atjaunojās tikai pēc 20 gadiem, kad skola kļuva par ģimnāzijas tipa mācību iestādi.

Misionāru sagatavošanai no vietējo iedzīvotāju vidus bieži vien tika izmantoti pakļauto cilšu vadoņu dēli. Indriķis savā darbā norāda, ka, dažādu apstākļu spiesti, vietējo cilšu vecākie nereti nodeva par ķīlniekiem savus mazgadīgos dēlus, kurus bīskaps Alberts nekavējoties sūtīja uz Vāciju. Trūkst liecību vienīgi par to, ka no šiem zēniem kāds būtu atgriezies savā ģimenē. Acīmredzot ķīlnieki tika turēti trimdā līdz pilngadībai, izglītoti kristīgās baznīcas garā, bieži vien nonādami pat līdz Romas pāvestam. Iespējams, ka kādi no šiem jaunekļiem nokļuva pat tā laika Rietumeiropas augstskolās. Baltvācu vēsturnieks A. Vegners raksta, ka laikā no 1291. līdz 1556. gadam Boloņas universitatē studējuši 27 baltieši. Autors gan nemin, vai tie cēlušies no Baltijas vāciešiem vai nevāciešiem. Tikai pēc tam, kad Livonijas pirmiedzīvotāju pēcteči bija pārņēmuši kristiešu psiholoģiju un domāšanas veidu, respektīvi, kļuva mankurti, viņi nonāca atpakaļ dzimtenē, lai ar sirdi un dvēseli kalpotu saviem “maizes tēviem”. Šo versiju zināmā mērā apstiprina Latviešu Indriķa dzīves stāsts.

A. Staris. Skolas un izglītība Rīgā. Lielvārds, 2000, 8. lpp.

Katoļu laikos meitenēm Rīgā skolu nebija. Viņu audzināšana notika sieviešu klosteros. Rīgā pirmā šāda tipa iestāde bija 1255. gadā dibinātais cisterciešu sieviešu jeb Marijas Magdalēnas klosteris, ko tautā dēvēja par dziedošo jumpravu klosteri. Tas bija izvietots tagadējās Klosters ielas rajonā pie pilsētas mūra. Tam piederēja Marijas Magdalēnas baznīca, kas bija celta kā klostera dievnams. Klosterī Rīgas dižciltīgo pilsoņu meitas apguva ne vien reliģiska satura gudrības, bet arī visu pārējo, kas tajos laikos sievietei mājasmātei bija nepieciešams – tika mācīta smalka uzvedība, dziedāšana, mūzika un arī citas zinības un māksas.

A. Staris. Skolas un izglītība Rīgā. Lielvārds, 2000, 12.–13. lpp.

Zilīte, žubīte, kur tavi bērniņi?
 – Daugavas malā, ozola zarā.
 Kas viņus šūpo, kas viņus auklē?
 – Vējmāte šūpo, Vējmāte auklē.
 Ja gadās Vējmātei iesnausties?
 – Ko dara rikstīte necēlusi?
 Ja gadās rikstītei lūstama dien’?
 – Ko dara nazītis nedarinājs?
 Ja gadās nazītim lūstama dien’?
 – Ko dara kalējs nekaldinājs?
 Ja gadās kalējam mirstams dien’?
 – Ko darīs jaunie nekaldinājsi?
 Jaunajie sacīja, nemākoši,
 Aizgājs uz Rīgu mācīties.

LD 2093, 2, Viesīte

1528. gadā Domskola tika nodota pirmā rektora (tā turpmāk sāka dēvēt šīs mācību iestādes vadītājus) Jēkaba Bata jeb Batusa pārziņā, kas ar Vācijas reformācijas vadoņa Mārtiņa Lutera un Filipa Melanhtona rekomendācijām bija ieradies Rīgā. [..]

J. Bata vadības laikā Domskola bija trīsklasīga mācību iestāde, kurā bez rektora darbojās konrektors, dziedāšanas skolotājs, ko dēvēja par kantoru, un palīgskolotājs jeb kollaborators. Pēc J. Bata ierosinājuma tika izdarīta pilsētas mācību iestāžu reforma, kas mācību saturā gan lielas izmaiņas neieviesa. Arī pēc pārkartojumu realizēšanas Domskolas mācību plānā galveno vietu saglabāja reliģiska satura mācību priekšmeti, kā arī grieķu un latīņu autoru darbu studijas. Audzēkņi apguva Ēzopa fabulas, romiešu dzeju, Roterdamas Erasma darbus, kā arī gramatiku, metrikas un matemātiku. Bez latīņu valodas mācījās arī grieķu un ebreju valodu.

A. Staris. Skolas un izglītība Rīgā. Lielvārds, 2000, 12.–13. lpp.

1806. g. Domskolu pārveidoja par apriņķa skolu, 1859. g. – par reālskolu, 1873. g. – par klasisko ģimnāziju.

Kopš 1868. g. skola atradās Troņmantnieka (tagad Raiņa) bulvārī 8.

Taču vislielāko darbu tautas izglītības pirmajos gadsimtos veica privātās skolas. Tautas mācīšana bija kļuvusi par ienesīgu blakus amatu dažādiem nejaušiem apmācītājiem. No ārzemēm Rīgā ieradās arī profesionāli skolotāji, kas atvēra savas privātās skolas. Vispopulārākā no tām bija Hektora Polmaņa skola (1591–1617). Laba skola esot atradies arī “starpvalnī”, kur mācīja skolotājs Toms Martini.

Reformācijas sekas

Reformācijas laikā garīdznieki un mūki bija aizbēguši no Rīgas. Garīgo varu pilsētā pārņēma Lutera piekritēji. Radās pirmās latviešu draudzes, līdz ar to vajadzība pēc garīgās literatūras, grāmatām un izglītības latviešu valodā. Taču vēl pagāja krietns laika sprīdis, līdz šo vajadzību izdevās apmierināt.

Tikai ap 1570. g. darbu sāka pirmā latviešu skola – Jēkaba skola. Vēlāk, latviešiem pārējot uz Jāņa baznīcu, tur pārcēlās arī latviešu skola, bet Jēkaba skola pārtapa par vācu skolu. Kad 1581. g. Rīgā sāka valdīt Polijas karalis Stefans Batorijs, katoļu garīdznieki sāka atgriezties. Iespējams, ka viņu darbība bija pārlieku enerģiska, jo, ieviešot jaunā stila kalendāru, sākās tā sauktie kalendāru nemieri.

Rāte un luterāņu mācītāji vilcinājās ieviest jauno kalendāru. Karalis, to uzzinājis, piedraudēja ar 10 000 dukātu sodu. Rātei nekas cits neatlika, kā paziņot par jaunā kalendāra stāšanās spēkā. Rīdziniekos tas radīja vecā naida uzliesmojumu pret katoļu garīdzniekiem un rātskungiem.

Pēc milzīgiem nemieriem, kad pilsētnieki uz laiku pārņēma varu, karalis pieprasīja atlīdzī-

nāt visus zaudējumus, kā arī izmaksāt 12 600 dālderu par zaudēto godu. Nemierus apspieda, to līderiem nocirta galvas, bet arī garīdzniecība neatguva savu kādreizējo neapstrīdamo varu laicīgajā dzīvē. Auga pilsonības pašapziņa un līdz ar to vajadzība pēc izglītības un grāmatām.

1588. g. Rīgā tika nodibināta pirmā tipogrāfija. To ierīkoja grāmatu iespiedējs Nikolauss Mollins. Rīgā sāka iznākt grāmatas. 1591. g. rāte slēdza ar Mollīnu līgumu, pieņemdamā viņu par savu grāmatu iespiedēju.

No Mollīna izdevumiem saglabājusies tikai daļa, bet tā rāda, cik plašu darbu viņš veicis. No 160 zināmiem iespieddarbiem 117 bija latīņu valodā, 40 vācu un 3 latviešu valodā. No tiem teoloģisko darbu ir 37, juridisko – 4, vēstures – 14, filozofijas un skolas grāmatu – 15, dažādi veltījumi, kalendāri un citi mazāki darbi – 90.

Kad melngalvjī saņēma viņiem veltīto pirmo latviešu rokasgrāmatas Rīgas izdevumu, viņi 1615. g. nolēma Mollīnam izmaksāt 10 ungāru florīnus par to, ka viņš iespiedis latviešu grāmatu. Tajā bija evaņģēliji, epistulas, dziesmas un katķisms. To uzzinājuši, arī Mazās gildes vecājie nolēma apbalvot Mollīnu un 1616. g. izmaksāja viņam 7,5 dālderus.

Līdz ar mācību grāmatu rašanos bagātinājās arī skolu programmas. Tomēr īstu uzplaukumu skolas piedzīvoja zviedru laikā, tātad 17. gadsimtā.

Izglītības uzplaukums zviedru laikā

Sākumā skolu programma bija ļoti elementāra. Tās uzdevums bija pirmām kārtām kalpot baznīcas interesēm.

Tikai 17. gs. sākumā, kad Jēkaba latviešu skolas pienākumus pārņēma Jāņa baznīcas skola, Pētera un Jēkaba skolas pārveidojās par rēķinu skolām, bet skolotājus tur sauca par rēķinu meistariem.

J. Bats vadīja Domskolu līdz 1542. gadam, bet pēc tam līdz savai nāvei 1545. gadā bija Rīgas luteriskās baznīcas galva – superintendants. Ļsi pirms nāves viņš savu plašo bibliotēku novēlēja Domskolai. Tradīcija dāvināt grāmatas pirmajai Rīgas mācību iestādei aizsākās jau 13. gs., kad, kā to liecina vēsturnieks A. Vegners, 1248. gadā bīskaps Nikolajs novēlēja baznīcas skolai savu bibliotēku 60 sudraba marku vērtībā. Tādā veidā gadsimtu gaitā Domskolai izveidojās samērā plašs seno rakstu krājums, kas, domājams, gan lielākoties sastāvēja no garīga satura darbiem.

A. Staris. Skolas un izglītība Rīgā. Lielvārds, 2000, 16. lpp.

Poļu laikā sākās moža gara dzīve, kurā iesaistījās laba tiesa skolotāju un izglītotu poļu valsts un sabiedrisko darbinieku, kas bija ieradušies uz dzīvi Rīgā. Agrākos sakarus ar Karaļaučiem (Kēnigsberga, Kaļiņingrada) papildināja sadarbība ar Polijas lielākajām pilsētām, kā arī Dienvidvācijas, Itālijas un citiem Rietumeiropas kultūras centriem. Rīgā tika atvērta bibliotēka, sāka darboties grāmatpiestuve, izplatījās humānisma idejas, iznāca pirmie vietējo humānistu dzejas un prozas darbi.

A. Staris. Skolas un izglītība Rīgā. Lielvārds, 2000, 16. lpp.

MĪKLA

Reigā zvoni zvona, a pi myuisim dzērd.—

Avīze.

527, 35226

SIRMO DĀRGUMU KLĒTS

Komunālajā ielā 4 ir ēka, ko nevalīgs gājējs ikdienas steigā pat neievēro, un ne katrs tūrists papūlas to sameklēt, jo tās fasāde klasisko formu veidojumā gan ir bagāta, taču reizē arī rāmi neuzbāzīga. Skatuves mākslas mīļotājiem der atgādināt, ka šai 1778. gadā celtajā namā 1782. gadā atklāja Rīgas pirmo patstāvīgo teātri, bet mūziķiem būs interesanti uzzināt, ka pagājušā gadsimta pirmajā pusē te operas diriģējis Rihards Vāgners un koncertējis Ferencs Lists. Tā – pagātne. Šodien ēka glabā vēl senāku mantojumu, kura aizsākumi sniedzas jau krievu pāri četriem gadsimtiem, un turklāt tādas vērtības, kas nepaģaist, rampu ugunīm izdzīstot vai aizveroties klavieru vākam, – tā glabā grāmatas. Plāksne pie ieejas vēstī, ka te Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka.

Bibliotēkas fondā šobrīd ir vairāk nekā miljons iespieddarbu vienību, pagājušajā, 1956. gadā, krātuvi apmeklējuši gandrīz 78 000 lasītāju. Nav mitas grāmatu plūsmas, un tai pretī augtin aug lasītāju straume. Ja bibliotēkas “dabiskais pieaugums” tagad ir gandrīz 40 000 vienību gadā, tad par lasītājiem krātuves vadība pārliecināta, ka to skaits šogad sasniegs 100 000. Lai kaut cik apjaustu šos skaitļus, der ieskatīties bibliotēkas tapšanas vēsturē. Tai varētu likt virsrakstu

NO ČETRĀM LĪDZ MILJONAM

Ticības nemieru laikos, kad reformācijas kustības piekritēji demoleja katoļu klosterus, Rīgas birģermeistars Drelings paglāba no iznīcības un nodeva pilsētai “vispārības lietošanā” četras grāmatas. Tas notika 1524. gada martā, un ar šo brīdi rakstāmas annāles grāmatu krātuvei, kuras mantiniece kopš 1946. gada ir Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. [..]

Bibliotēkai jau bija sešu gadu desmitu mūžs, kad no spiestuves iznāca pirmā latviešu grāmata. Bet klēts atslēgas bija vāciešu rokās, un latviešu grāmatniekam tur grūti bija iekļūt. Cik vispār lasītavai bija apmeklētāju, spriežams pēc tā, ka to atvēra divas reizes nedēļā uz vienu stundu, vēlāk uz divām. Ap 19. un 20. gadsimta miju bibliotēkas grāmatu fonds tikko pārsniedza 80 tūkstošus. Buržuāziskās valdīšanas laikā Rīgas pilsētas centrālā bibliotēka auga gausi, tās grāmatu fondus piesārņoja pseidozinātņu pelavas. Rīgas vēsturiskajā rātsnamā, uz kuru bibliotēka 1890. gadā pārcēlās no Doma baznīcas telpām, krātuve piedzīvoja savu visdrūmāko liktenstundu – 1941. gadā to nodedzināja hitleriskie nāves sējēji. Aizgāja bojā viena no Eiropas vecākajām publiskajām bibliotēkām...

“Rīgas Balsis”, 1957. g. 4. oktobri.

Vācu skolas toreiz sadalījās trīs grupās: lasīšanas skola, rakstu skola un rēķinu skola. Tomēr turīgākie rīdzinieki joprojām saviem bērniem algoja mājskolotājus. Viņu alga bija ap 50 dālderu gadā.

17. gs. cita pēc citas iznāca vesela virkne mācību grāmatu.

1631. g. tika nodibināta pirmā ģimnāzija Rīgā – kā Domskolas augstākās klases. Tās uzdevums bija teologu un nedaudz vēlāk – arī juristu gatavošana.

1675. g. pēc zviedru valdības rīkojuma tika izveidots zviedru licejs – Kārļa skola. To izvietoja pie Jēkaba baznīcas somu kareivju kapelā.

Ģimnāzija un Kārļa skola ilgu laiku bija Rīgas augstākās skolas, kas bija pieejamas visiem Rīgas un Vidzemes iedzīvotājiem. Tomēr provinces iedzīvotāji, Rīgas latvieši un arī valsts ierēdņi labprātāk savus bērnus nodeva zviedru licejā. Tā uzdevums bija dot izglītību visiem iedzīvotājiem – bez tautības un kārtu atšķirības, tāpēc gaisotne bija demokrātiskāka.

17. gs. otrajā pusē latviešu skolas attīstījās daudz straujāk nekā vācu. Jāņa baznīcas skolai 1632. g. pievienojās Ģertrūdes baznīcas latviešu skola, 1658. g. – Bāriņu patversmes skola. Lūzums latviešu skolu dzīvē sākās, kad Jāņa baznīcas ķesteris un skolotājs M. Gertsons 1664. g. no pilsētas saņēma 20 dālderus gadā par 12 brīvskolnieku mācīšanu. Šie skolnieki Gertsonam bija jāsaģatavo tik labi, lai tie varētu pildīt gan baznīcas priekšdziedātāju, gan citus garīgus un laicīgus amatus. Tas jau bija liels solis uz priekšu latviešu skolas dzīvē, jo tādu darbu varēja veikt tikai labi situēta skola, arī skolotāja nodrošināšana ar algu garantēja skolai labākas sekmes.

1675. g. izveidojās Jēzus baznīcas skola. Nu jau bija 4 latviešu skolas, kuru iniciatori bija pašas baznīcu draudzes.

Rēķinu skolas bija trīs – Pētera, Jēkaba un Bāriņu. Skolotājiem un skolām nekādi pabalsti

netika izsniegti, skolotāji pārtika no sava ķestera amata, un tikainiecīgi graši viņiem atlēca no skolas naudām. Jāņa baznīcas skolotājs Čigners 1644. g. rakstīja:

“Par visu gadu es neesmu nopelnījis vairāk par 45 dālderiem par savu darbu, un par to man ne tikai jāizpilda ķestera amats, jāiekasē ar lielām pūlēm visas rentes naudas, jāriko zvani, jātur skola, kas ir sevišķi nepieciešams, lai varētu dziedāt baznīcas ceremonijās, bet no nabaga ļaudīm gandrīz nekādu atlīdzību saņemt nevar, jo kad viņiem par skolas naudu atgādina, tad tie vairs nenāk skolā, un baznīcā trūkst dziedātāju.”

1672. g. latviešu skolas pakļāva rātes un konsistorijas kontrolei un ierindoja revidējamo skolu tīklā. Tika analizēti to trūkumi un izteikti priekšlikumi, – līdzīgi notika ar vācu skolām.

Beidzot birģermeistars Melhior Dreilings 1679. g. ierosināja visai radikālus priekšlikumus: 1) baznīcās jāievieš katehizācija, un svētdienās pēc sprediķa skolēniem jāmacās katķisms; 2) jāatver vairākas skolas priekšpilsētās un aiz Daugavas, lai arī nevāci savus bērnus vairāk un labprātāk skolā sūtītu, šīs skolas inspicētu Jāņa un Ģertrūdes mācītāji; 3) trūcīgākiem skolniekiem grāmatas jāizsniedz par brīvu; 4) visiem vecākiem jāmaksā skolas nauda – neatkarīgi no tā, vai viņu bērni apmeklē skolu vai nē; 5) nevienu latvieti nevar uzņemt nevienā amatā, ja viņš neprot lasīt un rakstīt.

Šos priekšlikumus rāte atzina par derīgiem, un tie tika realizēti. Visur sāka mācīt katķismu, atvēra jaunas latviešu skolas, sāka dalīt arī grāmatas un papīra atgriezumus. Par pēdējo divu noteikumu pildīšanu gan ziņu nav, bet rātes lēmums tika paziņots visā Rīgā, visām draudzēm. Noteikumi par skolas apmeklēšanu publicēti 1681. g. 30. novembrī:

“Tā kā Dieva mācība un ļaužu mūžīgā pestīšana visvairāk ar čaklu jaunatnes audzināšanu labi ierīkotās skolās top veicināta, tad augstā

Reformētā Rīgas Domskola darbību uzsāka 1594. gadā.

Klašu numerāciju tajā, tāpat kā vairumā citu viduslaiku mācību iestāžu, sākās ar lielāko – kvintu – un beidzās ar mazāko – primu, kas bija izlaiduma klase. Reformētajā Domskolā mācīja vācu valodu, ko skolēni apguva gan tikai kvintā. Toties latīņu valoda joprojām tika mācīta visās klasēs, turklāt katrā nākamajā kursa apjoms palielinājās.

Skolēni apguva arī grieķu valodu. Par lasāmvielu tika izmantoti grieķu un romiešu prozas un dzejas darbi.

Daudz laika tika veltīts katķisma un evaņģēliju studijām, dziedāšanai.

Darbs skolā sākās sešos no rīta, pēc divām stundām skolēni devās brokastīs. Pēc tam viņi ieradās skolā uz vienu stundu, pēc kuras atkal bija brīvi. Pēcpusdienas darba cēliens sākās divpadsmitos un ar pārtraukumu no diviem līdz trijiem ilga līdz četriem pēcpusdienā, kad mācības skolā beidzās. Tāds darba reglaments bija visām klasēm, sākot ar kvintu un beidzot ar primu. Daudz pārtraukumi mācību procesā bija domāti skolēnu fizisko un garīgo spēju atjaunošanai, jo zināšanu apgūšana viduslaiku mācību iestādēs, tajā skaitā arī Rīgas Domskolā, balstījās uz iekalšanu un dresūru. Tas prasīja no skolēniem ļoti lielu piepūli, kā rezultātā viņi ātri nogura un zaudēja interesi un uzmanību. Noteikumi stingri reglamentēja katras mācību stundas norisi. Tajos bija norādīts, kā bērni mācāmi katrā klasē un kādas metodes vai paņēmieni izmantojami.

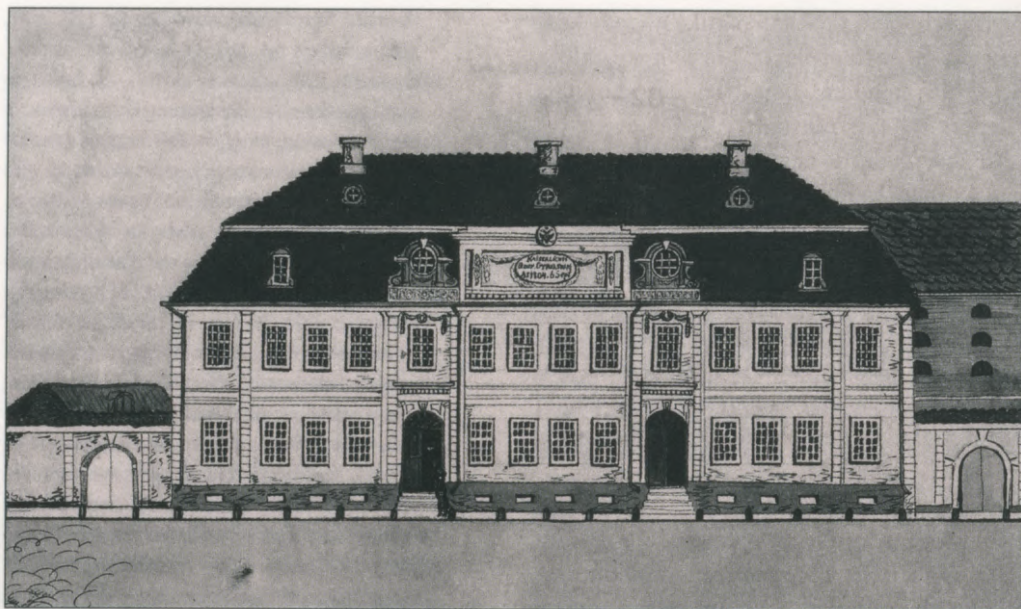
A. Staris. Skolas un izglītība Rīgā. Lielvārds, 2000, 17. lpp.

PAR SUBATES BAZNĪCU

Kad tikusi uzcelta Subates baznīca, atvesti no Rīgas divi zvani. Zvanus torni velkot, viens zvans nokritis un ievēlies ezerā. Tagad, kad ar vienu zvanu baznīcā zvanot, otrs ezerā dunot līdz.

Subates luterāņu baznīca no sākuma piederējusi katolijiem.

Katoļu bīskaps esot viņu paspēlējis uz kārtīm luterāņu bīskapam. Tāpēc luterāņu baznīca nogrimšot zemē ar visiem baznīcēniem, vajagot tikai salasīties zināmam skaitam baznīcēnu.

Keizariskā Liceja jaunā ēka Pils laukumā 2.
J. K. Brocs zīmējums. 1791. gads.

Rēķinu skolu skolotāji bija pirmie, kas uzsāka speciālu, vietējām skolām domātu mācību līdzekļu sastādīšanu. Morics Lange sarakstīja Rīgā pirmo oriģinālo aritmētikas mācību grāmatu. Tajā viņš galveno vērību pievērsa skolēnu apmācībai praktiskajos rēķinos. Turklāt grāmatas beigās viņš bija ievietojis tā sauktos tirdzniecības rēķinus — padomus par maizes, gaļas un malkas cenām un citiem saimnieciskiem izdevumiem. Tas liek secināt, ka Rīgā tajā laikā jau bija diezgan plaši uzplaukusi un attīstījusies matemātiskā doma. Grāmata iznāca 1650. gadā, pēc autora nāves.

A. Staris. Skolas un izglītība Rīgā. Lielvārds, 2000, 26. lpp.

rāte un augsti cienījamā konsistorija, izpildot savu kristīgo pienākumu, kristīgām vācu un nevācu draudzēm priekšpilsētā un aiz Daugavas dažādās pieejamās vietās ir publisko skolu skaitu palielinājusi un skolotājus ar brīviem dzīvokļiem apgādājusi, un cits nekas vairs nav vajadzīgs, kā tikai tas, lai katrs savus bērnus nekavējoties turp sūtītu, lai tie tur čakli lasīt, rakstīt mācītos un svētā katķismā vingrinātos un to iemācītos.

Tādēļ augstā rāte ar šo publiski uzaicina un piekodina visiem un katram, kas priekšpilsētā, Pārdaugavā un Langfogtejā dzīvo, ja viņš savu un savējo laicīgo un mūžīgo labklājību grib iegūt, savus bērnus ar visu rūpību šais augšā minētās publiskās skolās, kā svētā gara darbnīcās, jau laikus sūtīt, un no tām bez vajadzības ātrāk ārā neņemt, kamēr tie lasīšanā, rakstīšanā un svētā katķisma izprašanā un vingrinājumos nav pietiekoši pieņēmušies un piesavinājušies, un lai tie kā neprātīgi lopi netiktu tikai pie darba spiesti, jeb atkal pilnīgā slinkumā apkārt daudzītos.

Un lai neviens nevarētu aizbildināties ar savu nabadzību, kā tas bieži pie nolaidīgiem

notiek, tad skolotājiem nav brīv vairāk par vienu guldeni labas naudas ceturksnī, t. i., četrus guldenus gadā par katru bērnu no vecākiem prasīt, kas ir viegli sakrājams un samaksājams.

Tie vecāki, kas ir bez kādiem līdzekļiem, saņem no saviem mācītājiem un dvēseļu ganiem apliecības un iesniedz tās zemes virssoģim, un viņu bērnus skolās uzņem par veltī, māca tāpat kā visus pārējos un tos apgādā ar nepieciešamām grāmatām un papīru bez kādas maksas.

Un lai arī draudzes ievērotu priekšniecības apsveicamos kristīgos nodomus šai ļoti nepieciešamā lietā un lai skolotājam viņa grūtajā darbā sniegtu atbalstu, jāizdara biežas un rūpīgas vizitācijas priekšpilsētā un Pārdaugavā un jāpētī, vai vecāki savus bērnus skolā sūta. Tiem, kas izrādās pavirši, šo priekšrakstu nepilda un savus bērnus vai nu nemaz skolā nesūta, vai arī ne visus, kas pēc vecuma ir spējīgi skolā iet, ir tāpat jāmaksā skolas nauda skolotājam, t. i., viens guldenis par bērnu ceturksnī. Tāpat arī uz priekšu tādi šeit uzauģuši bērni, kas neprot ne lasīt, ne rakstīt un tālu savā citībā un mācīšanās nav tikuši, ka tie sagatavoti pie svētā vakariņa varētu iet, nav uzņemami nekādā publiskā amatā, un jo mazāk vēl pielaižami par vecākajiem un piesēdētājiem.

Tā katram uz priekšu būs rīkoties un no soda sargāties.”

Šo rīkojumu nodrukāja kā plakātu, ko piestiprināja pie visu baznīcu durvīm gan pilsētā, gan ārpuspilsētā, bez tam šis rīkojums bija jānolasa no kanceles visās draudzēs.

Ar šo rīkojumu Rīgā ieviesa vispārējo obligāto skolas apmeklēšanu, apgādājot trūcīgos ar brīvu skolu, grāmatām un mācību līdzekļiem un piešķirot skolu beigušiem latviešiem privilēģijas.

Vispirms nokārtojās skolu lietas Pārdaugavā, kas 17. gs. beigās kļuva par Rīgas latviešu iedzīvotāju svarīgāko centru.

15.
Mazam Jančam tēvs vasaras laikā nepircis cepuri, sak', ko nu puikam daudz vajag tās "štātes". Bet citi zēni mazo Janču zobojusi. — Reiz viņšētas vecais Miķelis jautājis Janču, kādēļ šis nenēsājis mazākais pa svētdienām cepuri, jo visi puīši esot varen lepmi. Tas nu bijis par daudz. Janča raudādams atteicis: "Lai pūst mati, ja tēvs cepuri nepērķ!"

V. Baumanovskis, Rīgā.

42.
Skolotājs runā par sakāmvārdu un jautā mazajam Paulam: "Kad tavs tēvs cauru nedēļu strādājis, ko viņš pārnes, kad sestdienas vakarā pārnāk mājās?"
Pauls: "Mans tēvs nekad nepārnāk mājās agrāk par svētdienas ritu."

Jānis Zandbergs, no Rīgas.

Latvju tautas anekdotes. I. sēj. R., 1929.

Sirma cūka jūru brida,
Naudas kule mugurā;
Rīgas kungi priekšā gāja,
Siekiem naudu mēridami,
Siekiem naudu mēridami,
Dālderiem skaitidami.
Kaut tā cūka noslikusi,
Nebūt' naudas Vidzemē.

LD 30703, 17, Vidzeme, Kurzeme

PĒC LIELAJIEM KARIEM

Pēc lielajiem kariem (acīmredzot domāts lielais Ziemeļu karš) no Rīgas līdz krievu zemei tikai desmit vietās dūmi kūpējuši un trijās vietās gailis dziedājis, – t. i., desmit vietās bijuši kādi iedzīvotāji, bet trijās bijis kaut kas no mājlopiem. Visa zeme bijusi izkarota un mēri izmirusi.

LTA V. 394, 193, I, Rīga

652.

Paša maize baro.

653.

Sveša maize rūgta.

657.

Bagāta maize nenāk bez darba.

661.

Kā maizi ēd, tā dziesmu dzied.

668.

Paēdis min medu kājām; izsalkušam pat garoza salda.

670.

Badā bez nāves mirst.

671.

Bads māca strādāt, aukstums tecēt.

673.

Cīnās kā bads ar mēri.

692.

Pieēdušai cūkai milti rūgti.

702.

Pieēdis kā poļu muižnieks.

708.

Ēdis, neēdis, turi galvu augšā.

Latviešu sakāmvārdi un parunas. R., 1997.

Jura muižā radās Pārdaugavā pirmā skola latviešiem. Gads, kad tā dibināta, nav nosakāms. Iespējams, ka šāda brīva skola Jura muižā bija izveidojusies jau pirms krievu uzbrukuma, t. i., pirms 1656. gada. Tādā gadījumā tā būtu trešā vecākā skola tūlīt pēc Jāņa un Ģertrūdes skolām.

1680. g. Jura muižā par skolotāju strādāja Pauls Dolmanis, kas, liekas, tur strādājis jau ilgāku laiku, jo paspējis sev iegādāties namu. Šis nams 1680. g. jau bija tik vecs, ka grasījās sagāzties. Tāpēc Dolmanis lūdza rātei uzcelt viņam klasi, jo sakritušā namā nav iespējams strādāt, kā arī lūdza atlaist viņam 5 dālderus zemes nomas, kas esot jānomaksā Jura hospitālim. 1682. g. Dolmanis lūdza izmaksāt viņam kārtīgu gada algu. Rāte nolēma maksāt priekšpilsētas un zemessoģa apgabala skolotājiem šādas algas:

diviem skolotājiem Pārdaugavā,	
t. i., skolotājam pie torņa	– 100 fl.;
skolotājam Jura muižā	– 120 fl.;
skolotājam Lastadijā (Rolofam)	– 100 fl.;
skolotājam pie Dzirnavu kanāla (Kerneram)	– 100 fl.;
skolotājam Piņķos, Plakanos un Biķeros	– 100 fl.;
tāpat arī skolotāja atraitnei Elizabetei D. priekšpilsētā	– 100 fl.

Ar šo lēmumu Dolmaņa skola tika pieskaitīta pilsētas uzturamajām oficiālajām skolām. Dolmanim kā vecākajam skolotājam alga bija noteikta lielāka, tomēr skola remontēta netika, jo 1683. g. Dolmanis lūdza pilsētu vēl izsniegt 500 ķieģeļus nama remontam.

Pēc Dolmaņa nāves 1686. g. skolotāja vietu ieņēma viņa zellis Johans Hīnings, kas jau Dolmaņa laikā bija mācījis bērnus. Iepazīstinot ar sevi konsistoriju, viņš pastāstīja, ka savu mācību skolā sākot ar dziesmu “Dievs Tēvs debesu valstībā” un kādu rīta dziesmu, pēc tam bērniem māca latviešu katķismu bez un ar izskaidrojumiem, mazie mācās savus bībeles pantiņus, lielie no galvas evaņģēliju

un arī dažas garīgas dziesmas, daži burto, pārējie lasa un pie tam no rītiem latviski un pēcpusdienās vāciski, tāpat arī raksta un nedaudz arī rēķina. Pulksten 11 darbu ar lūgšanu un dziesmu beidz, pulksten 12 sāk no jauna un turpina līdz vakaram.

1688. g. revidenti zemessogis Šēdens un mācītājs Frīdrihs konsistorijai ziņoja, ka skolas Pārdaugavā bijušas pietiekami labā stāvoklī, tikai skolotājiem neesot nekādas mācīšanas metodes, un lasīšana notiekot vienmuļīgi, bez izteiksmes.

1690. g. Jura muižas skolā bija 42 skolēni, Āgenskalnā – 48 un Ilģuciemā – 33. Konsistorijā nosprieda, ka būtu ļoti vēlams visās latviešu skolās ieviest vienotu mācību programmu.

Torņakalna skolotāja gada alga no 1685. līdz 1701. g. bija 50 dālderu naudā, 5 pūri rudzu un 3 asis malkas.

Tātad Pārdaugavā 17. gs. latviešiem darbojās 4 skolas. Pilsētā latviešiem palika Jāņa skola, Ģertrūdes skola un no 1682. g. arī Butlera skola. 1688. g., kad uzcēla Jēzus baznīcu, tā bija jau Jēzus baznīcas skola.

1684. g. arī pie Jura hospitālā ierīkoja jaunu latviešu skolu.

Šis latviešu skolu tīkls tiešām bija plašs un aptvēra ne vien visu Rīgu, bet arī tai piegulošās teritorijas. Var droši teikt, ka Rīgas latvieši 17. gs. beigās iemācījās lasīt, kas gan arī agrāk nebija retums.

Tomēr 17. gs. pēdējā desmitgadē šis process apstājās, latviešu skolu stāvoklis kļuva aizvien bēdīgāks. Rīga pārdzīvoja smagu krīzi, ko vēl vairāk pastiprināja lielā Ziemeļu kara sākums. Skolas kļuva tukšas jau tādēļ vien, ka vecākiem nebija naudas, bet bija arī citi iemesli. Tā latviešu skola, kāda tā bija izveidojusies, vairs neatbilda vecāku prasībām. Elementāras zināšanas varēja apgūt arī mājās, turklāt bez maksas. Bija vajadzīgas skolas, kas varētu mācīt to, ko mājas nevarēja dot, taču tas bija iespējams tikai vācu valodā. Tā latviešu skolas panika.

Joahims Andrejs Helms, Pētera draudzes skolotājs, atļaidis mājās savus audzēkņus tūlī pēc tam, kad skolas namam blaku krievu bumbas todien iedragāta kurpnieka Hāzenfusa māja un pats zābaku meistars ar sievu un trīs bērniem galu dabūjis zem iebrukumu griestu ķieģeļiem un sijām, izgāja tās dienas bombardementa postījumus aplūkot, lai vakarā pie sveces visu rūpīgi ierakstītu kopš zemliku mēneša rakstīt pasāktajā Rīgas aplenkšanas laiku grāmatā. Un, tā kā bija silta maija saule, arī smacīgs gaiss, vietām zirgu maitu smirdoņa, tāpat savs krietns gabals iets pa ložu gāzto mūru akmeņu un kārniņu šķembelju pilnām ielām, tad, nākdams atpakaļ, piestāja maķenit atpūsties Pētera kapsētas malā un vecā dievnama ēnā, kur sirmis miroņu amata meistars Špehts ar vienu pusi raka jaunu kapu un saīdzis atsaucās, kad Helms pēc dievpalīga padošanas pavaicāja, kur tad citi zēļi, ka visu Rīgas kapraču vecākajam pašam ar lāpstu jārokas.

— Kur tad citur kā maitu kapos, badmiru račējiem palīgā, — Špehts atrūca, slaucīdams ar krekla piedurkni plīko galvīdu un bargi paskatījies traucētājā ūdenainām, visu ļaužu bēdu zinātāja acīm.

— Rok tur diendienā, bet ar katru jaunu dienīņu esot jāizrok palielāka dobe. Aizvakar aizveduši aprakt viņpus grāvja kādus piecdesmit, vakar bijis jau jāaprok sešdesmit pieci, šodien droši vien vēl vairāk. Un arī tad diezin vai visi, jo būs šur tur tādi kakti, kur nolīdušie priekšpilsētas nevāci, negribēdami no saviem miroņiem tūlīņ šķirties, nesteidzas ar to pieteikšanu rātes sulainim vai arī nejaudā vairs paiet un gaida savu bēdu galu ieblaku miroņiem. Ja tā vēl kādu laiku ies, Rīgu droši piemeklēs arī tā trešā tautu mocība: man jau otru nedēļu tā niez un velk vecās mēra trumu brūces, ka jākāsās vienmēr un arī tad nekādi rimities.

A. Grīns. Melnais jātnieks. R., 1991, 59. lpp.

Pirmie latvieši Rīgā uzsāka savus rīkojumus vēl pavasarī un vilka cauri gandrīz līdz siena laikam. Kas tad viņus no tam kavēja? Villas jūrmalā tiem vēl nebija, uz savām muižām tiem ar' nebija jābrauc, un, cik tās "prišas luptes" vajadzēja, tās tepat Rīgā bija diezgan. Līdz tam viņu vienmūļīgā dzīvē neizšķīrās neko daudz ne ziema, ne vasara, un tādēļ tad arī pirmos saviesīgos baudījumus tie ņēma pretim pilniem malkiem. Tādēļ tad arī panākumi bija necerēti, ļaužu kā melnā nakts, piekrišana liela. Neraugot uz visām mazām ieejas cenām, sanāca vēl diezgan prāvs atlikums. Par priekšlasījumiem nu gan samērā ar mūsu laikiem bija jāmaksā diezgan daudz, 15 kap. no personas. Bet teātris bija ļoti lēts, pirmā vietā maksāja 60 kap., otrā — 40 kap. un trešā — 20 kap.

A. Deglavs. Rīga. 1. sēj. R., 1983, 314.—315. lpp.

"Kas attiecas uz Baltijas agrārārstākļiem, tad es nekad un nekur neesmu uzstājies par aizstāvi muižniekiem un viņu priekštiesībām. Tomēr attiecības starp kungiem un zemniekiem jau tapušas vieglākas. Mums nav vairs klausu un nav viņu vairs uz landtāga nolēmumu. Arī pret pārmērīgu nomas saskrūvēšanu zemnieks aizsargāts caur likumu, kas viņam nosaka atlīdzību, savu nomas vietu atstājot. Muižu un zemnieku zemes robežas ir nospraustas, un zemnieki savas mājas var iepirkt atkal par dzimtu. Kas var noliegt, ka zemnieku labklājība pie mums lieliski augusi? Zemnieku noguldītās naudas Rītijūras zemes kredītiestādēs skaita miljonus. Tūkstoš rubļus, kas vajadzīgi pie atpirkšanās no karaklausības, daudzi latvieši samaksāja paši saviem līdzekļiem. Un izglītības ziņā skolotais latvietis un igaunis noskatās kā no augšienes uz neizglīto ieceljojošo Meklenburgas vai Pomerānijas zemnieku. Katrā provincē ir jau vairākas avizes un žurnāli. Latviešu grāmatniecība jau attīstījusies tiktāl, ka latviešu rakstniecība taisa labāku veikalu nekā vācu..." Kārlis piesarka. Patīkami jau nu gan dzirdēt, bet taisnība tā nebija.

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 465. lpp.

Latviešu skolu krīze 18. un 19. gs.

Rāte 18. gs. latviešu skolas atstāja pilnīgā novārtā. Turklāt nāca klajā rīkojums, ka latvieši vācu skolās nedrīkst iet. Tas ļoti apgrūtināja iespēju tikt pie izglītības, jo no vecajām latviešu skolām — Jāņa, Ģertrūdes un Jēzus — latviešu mācības izmeta, tā ka arī šīs skolas pārvērtās par vācu skolām, lai gan tur lielākoties mācījās latviešu bērni. Nonāca tik tālu, ka latvieši saviem bērniem bija spiesti turēt mājaskolotājus. Šai ziņā 18. gs. kļuva par tumšāko periodu Rīgas vēsturē.

Ģimnāziju pie Domskolā neatjaunoja, un skolai bija jāiztur grūta konkurence ar kroņa liceju, ko atbalstīja valdība un kuru 1804. g. pārvērtā par guberņas ģimnāziju, atstājot Domskolu tikai par apriņķa skolu.

19. gs. elementārskolu ar latviešu mācību valodu vairs praktiski nebija. Arī pašu elementārskolu bija maz — gadsimta otrajā pusē tikai 13. Tās visas bija dibinātas jau agrāk. Vairums skolu bija atsevišķas zēniem un meitenēm, vienīgi Torņakalna un Bāriņu nama skolā mācījās abu dzimumu bērni. Mācības notika vācu valodā. Turīgākie latvieši gan sūtīja savus bērnus vācu skolās, bet lielākā daļa bērnu palika bez izglītības.

Kopējais skolēnu skaits, kas mācījās Rīgas elementārskolās 1861. g., bija tikai 846 (624 zēni un 222 meitenes), t. i., ap 9% no visiem skolas vecuma bērniem. Cik no tiem bija latviešu bērnu, nav nosakāms, jo skolēnus toreiz iedalīja tikai pēc kārtām un ticības. Vairāk nekā puse no visiem skolēniem bija "sīkpilsoņu u. c. pilsētnieku" kategorijā, bet otra lielākā grupa vienmēr tika atzīmēti kā "goda pilsoņi un tirgotāji". Pašu augstāko, bagātāko kārtu un šķiru bērni šajās skolās mācījās reti. Visas elementārskolas bija vienklasīgas, ar 2–3 gadu kursu un vienu štata skolotāju, lai gan skolu trūkuma dēļ skolēnu skaits dažā labā tālu pārsniedza normu. 1861. g. Rīgas elementārskolās pavisam strādāja 21 skolotājs, no tiem trešā daļa bija sievietes.

Skolās par galveno priekšmetu joprojām uzskatīja reliģiju, t. i., Bībeles lasīšanu, Bībeles stāstus, katķismu, baznīcas dziesmu dziedāšanu. Līdzās tam mācīja lasīt, rakstīt, rēķināt, šo to no ģeogrāfijas, meiteņu skolās – rokdarbus.

Oficiāli elementārskolas uzturēja pilsēta. Katrai skolai tā atvēlēja gadā 300–500 rubļu. Tomēr svarīgākais skolas ienākumu avots bija mācību maksa – 8–10 rubļ. no katra skolēna gadā. Noteiktu mācību maksu neņēma Aleksandra brīvskolā (dibināta pēc Izglītības ministrijas ierosinājuma 1826. g.), taču arī te katram skolēnam vajadzēja palīdzēt segt dažādus saimniecības izdevumus, piemēram, par apkuri. Skolas naudu nemaksāja arī Bāriņu nama audzēkņi, bet viņi galvenokārt strādāja šīs iestādes saimniecībā.

Skolās trūka grāmatu, nebija arī nekādu citu mācību līdzekļu, telpas parasti bija irētas, mācību procesam neatbilstošas.

19. gs. vidū valstī risinājās notikumi, kas ietekmēja arī skolu attīstību. Bija atcelta dzimtbūšana, cara valdība centās pastiprināt centrālo varu. Bija sākusies jaunlatviešu kustība, kas aktīvi nostājās pret vācu muižnieku un mācītāju virsvadību sabiedriskajā dzīvē un jo īpaši skolu lietās, un prasīja, lai skola būtu pieejama visai tautai, lai mācības notiktu dzimtajā valodā.

Cara valdībai bija savi nolūki. Arī tā nebija apmierināta ar vācu muižniecības un mācītāju lielo ietekmi izglītībā un centās pakļaut skolas savai kontrolei, tāpēc stingrāka kļuva prasība obligāti mācīt krievu valodu. Vācu muižniecībā tas radīja bažas.

1865. g. tika apstiprināts nolikums par Vidzemes pagastskolām, saskaņā ar kuru uz katriem 500 vīriešu kārtas iedzīvotājiem bija jāatver viena skola. Kaut arī šis nolikums daudzviet palika tikai deklarācija, skolu tīkls Latvijā 60. gadu otrajā pusē sāka paplašināties. No 1865. līdz 1869. g. Rīgā tika atvērtas 6 jaunas skolas. Tagad 19 elementārskolās mācījās

Vēstule: "Grāmatas ir ļoti lielas un tāpēc stipri dārgas; kāda grāmata, grieķu vārdnīca, maksā 4 rubļ. 80 kap., bet par to tā ir ļoti bieža, bagāta saturā un skaisti iesieta, tā ka es negribētu to atdot Leonam pat par 5 rubļ.; tad vēl nopirku krievu un latīņu vārdnīcas, pirmā maksā 3 rubļ. 89 kap., otrā 2 rubļ. 50 kap., par grāmatām vispār esmu izdevis 23 rubļ. 80 kap. un par skolasnaudu 4 rubļ. 50 kap., par zālēm 1 rubļ. 67 kap., par klasasaiti 35 kap., ormaņiem, kamēr šeit vēl bija papiņš, arī esmu diezgan maksājis, tā ka man vēl palikuši tikai 3 un 1/2 rubļi ar dažām kapeikām.

Rīgā šonedēļ bija liels uztraukums, jo no Pēterburgas bija atbraucis kāds slavens mūziķis Rubiņšteins un sniedza šeit dažus klavierkoncertus. Bet cik viņš pazīstams, to varēja redzēt no briesmīgās drūzmas, kas izcēlās pie biješu iegādāšanās; kāds skolnieks pat jau pulksten 6 rītā aizgājis uz kasi, lai gan to varēja tikai 9.

Runā, ka 19. februārī jubileja tikšot svinēta ļoti krāšņi, tad skolnieki dabūšot 9 brīvas dienas un Aleksandra ģimnāzijā uzvedīšot "Edipu", bet diemžēl grieķu valodā. Protams, tas ir ilgs laiks – vesela nedēļa, un es varētu braukt uz mājām, bet jāapdomā gan, vai par šādu prieku var maksāt 6 rubļus." 19. februārī svinēja Aleksandra II 25. gadu kronēšanas jubileju. Uz šo svētku sākumu ieradās tēvs, no rīta Jānis pastaigājās pa pilsētu kopā ar viņu, bet vakarā kopā ar citiem ģimnāzistiem. Centrā, Aleksandra ielā, dārdeja kara orķestris. Logos un vitrīnās, kas bija spoži apgaismotas, starp puķēm un zaļumiem varēja redzēt ķeizara un ķeizarienes bistes. Citos logos uz drānas gabaliem vidēja burti "A" un "M" ar kroniņiem un citiem greznojumiem, šur un tur mirdzēja uzraksti "Dievs, sargā ķeizaru!" vai "Ķeizara laime ilgi lai zied, viņu mīl pasaule, viņu mīl arī "Vīne!" ("Vīne" – viesnīca).

R. Dobrovenskis. Rainis un viņa brāji. R., 1999, 88. lpp.

MĪKLA

Rīgā cērt, šai zemē skaidas lec. —
Grāmatas drukā.

464, 242, Strenči

Pārvietojies Rīgā, Barons dzīvo Rīgas priekšpilsētā — Torņakalnā — mazā mājīnā, tik šauros apstākļos, kā dažkārt nedzīvo fabrikas strādnieks. Savu mūžu Barons nav dzīnis pēc laicīgas mantas un nemeklē to arī tagad. Vienkāršs galds rakstīšanai, krēsls un jau pieminētais manuskriptu skapis ir viņa galvenā manta un mēbeles. Tikai šī skapja 80 nodaļas sen jau izrādījušās nepietiekošas, jo nodaļu un apakšnodaļu skaits sniedzas jau simtos, un vēl nav robežu. Nekas cits mūsu lielo pētnieku vairs pasaulē neinteresē, kā tikai viņa dziesmas. Sen iesāktais mazais dziesmu kamols top dien no dienas lielāks, viņš top tik liels, ka to nevar vairs rokām aptvert, viņš iet jau pār krājēja galvu, bet atkal un atkal nāk skaisti, krāšņi dziesmu dzīpari klāt. Vārda pēc nezināmā krājēja persona Torņakalnā top leģendāra. Kad fabrikas strādnieki agrā rīta stundā dodas uz darbu, tie mazā mājīnā redz pie galda sēžam pie papīriem sirmu vīru, baltu bārzdu, un, kad viņi pusdienā nāk mājup, tie ierauga to atkal, un, kad tie vakarā atgriežas no darba mājās, viņš vēl nav darbu metis. Un tā tas iet dienas, mēnešus, gadus.

Krišjānis Barons. R., 1985, 112. lpp.

1141 skolēns. Palielinājās arī skolotāju skaits: 1869. g. pilsētas elementārskolās jau strādāja 43 skolotāji, no tiem 9 sievietes. Mācību līmenis tomēr uzlabojās maz.

Līdzās vāciskajām skolām Rīgā darbojās arī dažas pirmmācības skolas ar krievu mācību valodu un viena augstāka tipa (četrklasīga) valsts elementārskola zēniem. Tā bija dibināta 1789. g. kā "galvenā tautskola" un nosaukta ķeizarienes Katrīnas II vārdā.

Tika dibinātas privātskolas. 19. gs. 60. gadu beigās 7 privātās pirmmācības skolās mācījās ap 160 skolēnu. Taču mācību līmenis arī tajās bija zems.

Līdztekus šīm skolām radās arī virkne dažādu konfesiju baznīcas skolu, kā arī reliģisku un labdarības biedrību uzturētas skolas. Tomēr tautas izglītībai tās deva maz. Sevišķi grūti bija latviešu bērniem. Tos, kas iekļuva skolās, kā rakstīja tā laika latviešu prese, mācīja vienīgi "vāciski buldurēt", pātarus skaitīt un tieši tādēļ nevarēja iemācīt ne lāga lasīt, ne rakstīt, ne rēķināt. Turklāt lielākā daļa bērnu joprojām palika ārpus skolas.

1875. g. 30 pilsētas elementārskolās mācījās jau 2195 bērni, strādāja 61 skolotājs, to vidū — 13 sievietes. Sāka atvērt arī skolas ar paplašinātu mācību kursu. Bāriņu nama skolu pārvērtā par divklasīgu. Rīgā tika atvērta arī divklasīga Aleksandra–Marijas skola, kuras programmā bez parastajiem elementārskolas priekšmetiem — reliģijas, lasīšanas, rakstīšanas, rēķināšanas un vācu valodas bija krievu valoda, ģeogrāfija, dabaszinības, ģeometrija. Par šādām pilsētas skolām pārvērtā arī Katrīnas skolu un vienu Rīgas apriņķskolu.

1873. g. par godu ķeizara Pētera I 200. dzimšanas dienai nodibināja divas Rīgas pilsētas Pētera elementārskolas — pa vienai zēniem un meitenēm. Šīm skolām (ar krievu mācību valodu) bija 3 gadu kurss un plašāka (salīdzinājumā ar vācu skolām) programma.

Pilsētas iedzīvotāju skaits pēc dzimtbūšanas atcelšanas strauji auga, bet skolu aizvien vēl trūka.

1870. g. Rīgā atvēra Baltijas skolotāju semināru. Tā uzdevums bija gatavot pasniedzējus skolām ar krievu mācību valodu. Mācības seminārā notika krievu valodā, latviešu valodai atvēlot tikai 3 stundas nedēļā. 1886. g. šo semināru pārcēla uz Kuldīgu.

1873. g. Rīgā sanāca pirmā vispārējā latviešu tautskolotāju konference, kuras rosinātājs un vadītājs bija Atis Kronvalds. Konferencē piedalījās ap 200 skolotāju, kuri protestēja pret latviešu pārvācošanas politiku, prasīja visiem pieejamu izglītības sistēmu, iestājās par latviešu valodas tiesībām.

80. gados cara valdība sāka arvien nopietnāk vērsties pret vācu muižnieku privilēģijām. Rīgā pieauga skolu skaits, kur mācības notika krievu valodā. Līdzās Pētera skolām darbu sāka vēl divas zēnu skolas, ko pakļāva tai pašai pārvaldei un ko nosauca par Aleksandra skolām. 1881. g. Rīgas dome apsprieda pirmo plašāko pilsētas elementārskolu reorganizācijas projektu. Tajā bija paredzēts 19 vienklases elementārskolas pārvērst par divklasīgām, 2 elementārskolas – par divklasīgām apriņķskolām un Jelgavas priekšpilsētā 1 apriņķskolu iekārtot no jauna. Divklasīgajās skolās mācību programmu bija domāts papildināt ar krievu valodu.

Plānotā elementārskolu reorganizācija tomēr nenotika, projektā paredzētās apriņķskolas neatvēra, bet vienklasīgo skolu pārveidošana par divklasīgām risinājās gausi.

Toties strauji palielinājās baznīcu, dažādu organizāciju un privātpersonu uzturēto skolu skaits – 1883. g. bija ap 16 baznīcām un ap 20 organizācijām pakļautu skolu, to vidū arī pirmās latviešu skolas. 1879. g. tika atvērta Latviešu labdarības biedrības elementārskola meitenēm. 1882. g. strādnieku savstarpējās palīdzības biedrība "Jonatans" organizēja Āgenskalnā vienklasīgu skolu ar 3 nodaļām. Tai pašā gadā darbu sāka arī Latviešu Torņakalna palīdzības biedrības elementārskola abu dzimumu bērniem, bet 1884. g.

"Redziet, man ir tāda būšana," Kārlis turpināja, "man ir sarakstīts kāds romāns. Oriģinālromāns iz tautas dzīves.

Izdevējs uz to var smuki nopelnīt. Nu, ņemsim, ja to nodrukā tikai 3000 eksemplāros un par katru ņem tikai 50 kapeikas, tas jau iznāk 1500 rubļu... Saprotams, ka es to pats izdotu, – tā taču tīra nauda, – bet nu man pašam neizkrīt... Tādēļ novēlu labāk izdevējam. Par savu darbu es daudz negribu, tikai piecpadsmit rubļu par drukas loksnī..." Piesarcis un it kā bez elpas viņš vēroja, kādu iespaidu viņa piedāvājums darīs, bet tas atstāja to gluži aukstu. Mazais viriņš skumji un noliedzoši nogrozīja galvu, neprasija pat: "Kur jums ir? Cik liels? Kas tas par darbu?..." Viņš neizrādīja ne mazāko tiecību, ka gribētu jebko par Kārļa slaveno darbu zināt.

Iestājās brīdi neomulīgs klusums. "Tā kā nu Alunāna kungs man ieteicis jūs kā labu apgādātāju," Kārlis, saņēmis dūšu, atkal turpināja, "tad es jums dodu priekšroku, tas ir, ja jūs to vēlaties..."

"Alunān kungs jums tā sacī?" Šablovskis skumji ieminējās. "Oh, oh, tas nebij lab' no Alunān kunga... To es no viņa nebūt domē's..."

Atkal neomulīgs klusums, un Kārlis gaidīdams sarka vien. "Ja jau jūs nu negribiet," viņš beidzot aizskarts sacīja, "tad es izdošu pats ar saviem līdzekļiem... Tā taču ir peļņa..." "Jā, – jūs gribat izdot?... Raug'ties plauktos, – ko jūs tur redz?... Tās ir grāmatas, stāsti... Un redz't te," viņš paņēma Kārli pie rokas un pveda uz otru istabu, "viss piekrauts pilns... Bet naudiņas nav ir! Redz't," viņš rādīja savu svārku apskurbeļējušās piedurknes, "viss noplī's, novalkāts, bet jauna nav ir!... Mīļais Ērgļa Kārļa kungs!... Ja jūs grib't man' padom' klaus't, tad uzsākt labāk kād' cit' gešeft... Ah jā, tie grāmati, tie grāmati..."

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 126.–127. lpp.

"Ko es varu, to es daru," viņš atbildēja, "bet daru aiz principa. Arī pie savas avīzes es studentam dodu lielas priekšrocības. Ja nestudēts ko rakstījis, tam tad vajag izturēt to vissmagāko kritiku. Ne tā studentam. Ja tas ko uzrakstījis, kam vien daudz maz kāda vērtība, es to uzņemu ārpus rindas. Un tāpat honorāru ziņā. Es citiem maksāju tikai grasi rindā, par oriģināliem kapeiku, ja daudz, tad pusotras kapeikas. Bet studentiem, kā jūs paši zināt, par ievadrakstiem 2 kapeikas rindinā. Par oriģinālstāstiem pat 15 rubļus loksnē, kur no citiem katrā laikā varu dabūt par 5 līdz 8 rubļiem loksnē, ko arī Pūcītis maksā. Bet kādēļ es to daru, tur man ir savs princips."

"Jūs maksājat vairāk nekā citi, tas ir jāatzīst," Pudiķis piekrita. "Tomēr samērā ar darbu un pūlēm arī jūsu honorāri ļoti niecīgi. Par mūsu komiļtoņa poēmu jums vajadzētu maksāt vismaz divreiz tik daudz, lai viņš daudz maz var dzīvot..."

Diriķis nokustināja savas kuplās uzacis. "Latviešu apstākļi nu reiz ir tādi, ka vairāk mēs nevaram maksāt.

Iznēmuma gadījumos, ja darbs sevišķi vērtīgs, mēs ejam vēl tālāk. Es jūsu biedra darbu vēl neesmu izlasījis, bet Andrejam Pumpuram mēs par viņa "Lāčplēsi" maksājam 300 rubļus. Ne tādēļ, ka būtu spiesti maksāt, bet aiz laba prāta, tādēļ, ka gribam to maksāt..."

"Bet, ja jau jūs, Hofrāta kungs, vienam esat pielaiduši izņēmumu, tad dariet to ar mums arī," Pudiķis turpināja.

"Aizdodat mums priekš tā mēteļa no kolēģu naudas..."

"Kā redzu, jaunais cilvēks, jūs ar saviem vārdiem neskopojaties," Diriķis sapika. "Laikam gribiet mani nogurdināt, ka sākat atkal no gala, ko esam izrunājuši. Es taču jums teicu, kādā veidā gribu un varu jums palīdzēt..."

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 263. lpp.

Āgenskalnā – Latviešu biedrības Reiņa meiteņu skola (dibināta ar Reiņa Štokes dāvinātu kapitālu, tāpēc nosaukta viņa vārdā). 1885. g. tika atvērta arī pirmās divas elementārskolas latviešu bērniem (viena – zēniem, otra – meitenēm), ko uzturēja pilsēta. Līdzīgi latviešu biedrībām skolas organizēja lietuviešu, ebreju un citu tautību biedrības. Nereti šo biedrību (piemēram, ebreju) darbība bija cieši saistīta ar baznīcu, kuras prasībām arī pakļāvās skola. Biedrību dibinātās skolas pielīdzināja privātajām, un audzēkņi, kas beidza šīs skolas, oficiālās skolas beigušo tiesības neieguva.

80. gadu pirmajā pusē (1885. g.) svarīgākais notikums Rīgas skolu dzīvē bija divu tā saukto apvienoto skolu nodibināšana – Toflēbena (tag. Komunāru) bulvārī un Suvorova (tag. Kr. Barona) ielā 71. Katrā no tām tika apvienotas 6 skolas – 12 klases. Abas sāka strādāt jaunās mājās, kas tika uzceltas 1884. gadā. Gan pēc lieluma, gan telpu izkārtojuma šīs skolas atgādināja ārzemju skolas, tāpēc Rīgas skolu vadītāji tās reklamēja kā milzīgu sasniegumu. Tomēr augstā mācību maksa (16–20 rubļ. gadā) tās padarīja pieejamas tikai turīgajiem pilsētas centra iedzīvotājiem.

1886. g. visas Latvijas skolas iekļāva Krievijas valsts skolu sistēmā, ko vadīja Izglītības ministrija. Līdz ar to obligāta kļuva krievu valodas mācīšana.

Rīgas pilsētas skolu kolēģija, kas ilgus gadus bija Rīgas skolu lietu pilntiesīga noteicēja, šīs tiesības zaudēja. Turpmāk tā varēja izlemt tikai saimnieciska rakstura jautājumus.

Par tautskolu inspektoru Rīgā 90. gados strādāja F. Treilands (folklorists un publicists F. Brīvēznieks). 1896. g. 12. janvāra rakstā Rīgas pilsētas skolu kolēģijai viņš ar precīziem skaitļiem parādīja, cik ļoti pārslogotas ir pirmmācības skolas, cik daudz skolēnu nevar vietu trūkuma dēļ mācīties un cik nepieciešams atvērt jaunu skolu, sevišķi pilsētas nomalēs, strādnieku rajonos. Pēc F. Treilanda

aplēses, izdevumi, kas rastos pilsētai, ja tā projektu īstenotu, palielinātos tikai apmēram par 8000 rbļ., bet iedzīvotāju prasības pēc skolām vismaz daļēji uz kādu laiku tiktu apmierinātas. Pilsētas valde 18. jūnija sēdē apsprieda Treilanda projektu, bet vajadzīgos līdzekļus nolēma piešķirt tikai iespēju robežās, t. i., faktiski atteicās projektu pieņemt. Tomēr progresīvās sabiedrības balsis, kas prasīja uzlabot Rīgas elementārskolu stāvokli, vairs nevarēja apklusināt. 90. gadu otrajā pusē un 20. gs. sākumā jautājums par tautas izglītību kļuva aizvien aktuālāks. Arvien biežāk par to sāka runāt prese.

1894. g. Rīgā darbu sāka jauna skolotāju semināra 1. klase, bet pēc dažiem gadiem darbojās jau visas trīs klases. Semināra audzēkņi gandrīz visi (ap 94%) bija latvieši. 1902. g. beigās semināru pārcēla uz Valmieru, un nākamajā gadā to pārveidoja par 4 klašu mācību iestādi.

1897. g. pieņēma skolu kolēģijas izstrādāto elementārizglītības paplašināšanas projektu un saskaņā ar to sāka pārveidot vienklases skolas par divklasīgām. No jauna atvēra 2 skolas Jāņa vārtu rajonā, vienu Zasulaukā un vienu Aleksandra Augstumos.

1901.–1903. g. darbu sāka vēl 2 apvienotas skolas – Maskavas priekšpilsētā (Kazaku, tag. Abrenes, ielā) un Jelgavas priekšpilsētā (Švarcmuižas, tag. Melnsila, ielā), kur uzcēla arī jaunus namus. Kazaku ielā apvienoja 6 skolas (4 zēnu un 2 meiteņu), bet Švarcmuižas ielā – 4 skolas (2 zēnu un 2 meiteņu). Pēc skolu kolēģijas ziņām, 1895. g. pilsēta uzturēja 32 elementārskolas, bet 1903. g. to skaits bija pieaudzis līdz 37. Auga arī skolēnu skaits. 1895. g. pilsētas elementārskolās mācījās 2781 skolēns, 1903. g. – 3329.

Skolotāju skaits Rīgas elementārskolās šais gados jau pārsniedza 100. Līdzās seminārus un citas skolas beigušajiem arvien vairāk darbā skolās stājās tādi, kas bija nolikuši attiecīgos eksāmenus kā eksterni. Materiālie un

1903. gadā iznāca "Latvju dainu" otrā daļa. Šis bija no visiem sējumiem tas biežākais: tas aptvēra 72 drukas loksnes; cena tam no Zinātnu akadēmijas bija noteikta 10 rbļ. Kā autora honorāru tēvs no Zinātnu akadēmijas saņēma 150 eksemplārus. Tātad tēva atalgojums par II daļu bija 1500 rbļ. Tas bija atalgojums par vairāku gadu ilgiem pūliņiem. No tā bija jāatšķir izdevumi par papīru, markām un pasta sūtījumiem; tēvs lasīja divas reizes korektūru, iekams grāmata tika galīgi iespiesta. No šiem 150 eksemplāriem apmēram 50 grāmatas izdalīja "gratis" valodniekiem, rakstniekiem, skolotājiem, radiem un draugiem – pārējās pārdeva. Bet pārdošana vilkās gadiem ilgi: grāmatas varēja izplatīt tikai starp pazīstamiem un varbūtējiem pieprasītajiem, jo reklamēts un sludināts netika. Kādai firmai nodot pārdošanai, kā to reizēm darījām, nebija izdevīgi; tā gribēja zināmu rabatu, neizmaksāja uz reizi, bet pēc grāmatas pārdošanas, kas atkal vilkās gadiem. Lai vecākiem tomēr būtu kāds taustāms labums no viņu pūliņiem, samaksājām viņiem no savas puses par grāmatām kādu summu uzreiz un tad pamazām tās pārdevām.

Atmiņas. Līnas Baronas atmiņas par Krišjāni Baronu.
R., 1985, 54. lpp.

Rīgas mūzikas biedrības goda biedra karte. 19. gs. vidus.
H. E. Reša litogrāfijas fragments.

"Lai jau nu paliek — runāsim labāk par praktiskām lietām. Vai jums jau ir izpirkta biļete priekš teātra izrādes?"

"Nē, nav vēl!" tas atzinās.

"Bet jūs taču teātra izrādi nelaidisiet garām?"

"Nekādā ziņā ne..."

"Nu, tad taču mums jāzin, kur mēs sēdēsim!" viņa it kā pārmetoši iesaucās. "Labās un lētās vietas būs jau aizņemtas..."

"Tad man jāsteidzas biļete izņemt..."

"Pagaidāt, to izdarīs Ludis, mans brālis. Iedodat naudu viņam! Mēs domājam sēdēt par 75 kapeikām vai vienu rubli..."

"Nu, labi, es arī ar mieru..."

Ludis turpat bija klāt pie rokas, un lieta ātri vien bija nodarīta.

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 73.—74. lpp.

Lai piesaistītu pēc iespējas vairāk latviešu bērnu un jauniešu, biedrība vasarās rīko plašus brīvdabas sarīkojumus, irējot tiem laukumus dažādās Rīgas vietās, piemēram, zvērudārza teritorijā. Tomēr šie svētki, kurus visi atzīst par ļoti derīgiem biedrības mērķu veicināšanai, izmaksā dārgi un sagādā daudz neērtības. Tā kāds anonīms autors žurnālā "Druva" 1913. gadā raksta: "Jau sen Latviešu izglītības biedrības valde bija atzinuse, ka ļoti nepraktiski sarīkot lielākos monstra izrikojumus svešās, sevišķi sveštautiesiem piederošās vietās. Svešām biedrībām un personām L. I. biedrība maksāja nesamērīgi augstas īres. Tā 1912. gada pavasarī biedrība samaksāja par vienas dienas izrikojuma telpu īri Zvēru dārza biedrībai 1625 rubļ.; jūrmalā "Līgo" svētku īre (1912. g.) maksāja 1200 rubļu. Pie tam grunts īpašnieki ar katru gadu īres pacēla — tā Zvēru dārza biedrībai 1913. gada pavasarī vajadzēja maksāt 1900 rubļ. lielu īri. Bez tam lieli tautas svētki savienoti ar dažādiem citiem lielākiem izdevumiem — teltņu un tiltu būvju ziņā. Ja nu šie tilti un teltis katru reizi jānoplēš, tad Biedrībai ronas sajūtami zaudējumi — apm. 1000 rubļ. katrā gadā. To visu apsvērusē, Latviešu izglītības biedrības valde sāka apskatīties pēc noderīga zemes gabala."

S. Viese. Mežaparks pilsēta priežu silā. R., 2001, 84.—85. lpp.

darba apstākļi skolotājiem bija grūti, skolēnu skaits — parasti liels, jāstrādā bija ar vairākām nodaļām vienā klasē. Pilsētas centra apvienotajās skolās skolotāji saņēma lielāku algu, tālāko nomaļu skolās — zemāku. Skolotājus iedalīja augstāk atalgotos — pirmajos skolotājos — un otrajos skolotājos jeb skolotāja palīgos. Pirmie skolotāji saņēma gadā 700—1000 rubļ., kā arī piemaksu par dzīvokli, otrajiem pienācās tikai 600—700 rubļ. bez šādas piemaksas. Par skolotājām strādājošo sieviešu algas bija attiecīgi mazākas: pirmajām 500—600, otrajām — 400—500 rubļu.

Turklāt ne vienmēr skolotāji noteiktās algas saņēma. Tā kā klases bija pārslogotas, nereti pirmajiem skolotājiem nācās pašiem algot palīgus. Biedrību un arī privātajās skolās skolotāji bieži vien nesaņēma vairāk par 300—400 rubļ. gadā. Lielākoties par skolotāju dzīvokļiem, viņu darba un sadzīves apstākļiem neviens nerūpējās.

Pilsētas skolu skaits palielinājās lēnām. 1906. g. Rīgā darbojās 41 elementārskola ar 3902 audzēkņiem. Daudz straujāk pieauga to skolu skaits, ko uzturēja baznīcas un dažādas labdarības, izglītības un citas biedrības, kā arī reliģiskas organizācijas un privātpersonas. 20. gs. sākumā šādu skolu skaits pārsniedza 100 un tajās mācījās ap 6000 skolēnu. Tikai ap 14% bērnu varēja mācīties pilsētas un valdības uzturētajās skolās, pārējiem mācību maksa visās skolās joprojām palika augsta.

1912. g., pēc oficiālajām tautskolu direkcijas ziņām, Rīgas pilsēta uzturēja 56 elementārskolas abu dzimumu bērniem, vēl 6 zēnu un 6 meiteņu, pavisam 68 skolas, kurās mācījās 9568 audzēkņi. Līdzekļus skolu vajadzībām organizācijas centās sagādāt ar dažādiem ziedojumiem un izrikojumiem.

Pirmā pasaules kara laikā darbu varēja turpināt tikai neliela daļa skolu, jo telpas nereti aizņēma kara vajadzībām, turklāt uz Rīgu plūda daudz bēgļu. Skolotāji tika iesaukti armijā.

1915. g. liela daļa skolas vecuma bērnu kopā ar vecākiem devās bēgļu gaitās. Turpināja darboties tikai neliela elementārskolu daļa, kurās mācījās ap 1000 skolēnu. 1917. g. sākumā strādāja 36 klases. Tika organizētas dažas skolas bēgļu bērniem. Vairums bērnu tomēr palika bez skolas.

Vidējās mācību iestādes

1859. g. Rīgā tika izveidota reālgimnāzija uz agrākās Domskolas bāzes. 1861. g. tās 5 klasēs mācījās 106 audzēkņi un strādāja 11 skolotāji. Pilsēta ģimnāzijas uzturēšanai atvēlēja pāri par 10 000 rubļ. gadā, turklāt vēl vairākus tūkstošus rubļu bibliotēkas un mācību līdzekļu iegādei, kamēr visas 13 elementārskolas kopā saņēma tikai ap 5000 rubļu. Ģimnāzijā mācīja reliģiju, vācu, krievu, latīņu, angļu un franču valodu, vēsturi, ģeogrāfiju, matemātiku, dabaszinības, fiziku, ķīmiju, zīmēšanu, rasēšanu, pareizrakstību, vingrošanu, dziedāšanu un kantora zinības.

Reālgimnāzijā mācījās tikai zēni. Puse audzēkņu bija muižnieku un augstu ierēdņu dēli vai arī ietilpa "goda pilsoņu un tirgotāju" kategorijā.

Par vidējā tipa mācību iestādi skaitījās arī 1805. g. dibinātā augstākā meiteņu skola (meitenēm studijas augstskolā Krievijas impērijā vispār nebija paredzētas). Līdz 1860. g. tajā bija tikai 2 klases. 1861. g., kad atvēra 3. klasi, skolā mācījās 121 meitene, strādāja 7 skolotāji vīrieši un 3 sievietes. Programma šajā skolā bija samērā šaura, meitenēm mācīja tikai vienu svešvalodu – franču. Pilsētas pārziņā bija vēl divas vidējā tipa meiteņu skolas – Fišera institūts un Holsta institūts, ko uzturēja no tirgotāju M. Fišera un J. Holsta ziedotajiem kapitāliem. Mācību kursa ziņā tās bija tuvas augstākajai meiteņu skolai.

Pēc 1864. g. reformām Rīgā darbu sāka jaunas vidusskolas. 1868. g. atvēra ģimnāzijas ar

"Biedrības valde šo zemes gabalu nolēma pirkt kopus ar dažām privātām personām. 26. jūlijā pilna Biedrības sapulce valdes iepriekšēju nodomu apstiprināja, un tagad Biedriba jau skaitās par liela dārza un parka īpašnieci.

Minētais īpašums ir ticis savā laikā atdalīts no Grāvu muižas, tād ir muižas un ne pilsētas zeme, par kuru pilsētas grunts nodoklis nav jāmaksā. Zemes gabala kopplašums – 37, 29 pūrvietas jeb 30, 440 kvadrātisis liels, neierēķinot ceļus un ūdeņus. Bez tam gabalam visas tiesības uz Ķīšezera robežās esošo ūdeni. Par šo grunts īpašumu Ritca mantiniekiem Biedriba samaksāja 200 000 rubļu, t. i., 6 rubļ. 57 kap. par kvadrātasi. No minētā gruntsīpašuma apmēram 11 pūrvietas ir mežs.

9 pūrvietas tīrumu, 4 pūrvietas plavas, pārējā daļa ieņemta no dārziem, starp kuriem ir arī vecs parks ar lieliem, veciem kokiem un alejām. Uz zemes gabala atronas vairākas ēkas, kuru kopvērtība ir apm. 10 000 rubļ. Beidzamos gados no meža ieņemts apmēram 1500 rubļ. gadā. Pusi no visa gruntsīpašuma nopirka kāda 15 cilvēku liela privātpersonu grupa, kura arī maksāja pusi no visas pirkšanas naudas. Gruntsgabals atrodas līdzās vācu sporta biedrībai "Kaiserwald", t. i., tur, kur beidzas Ķeizara meža tramvaja līnija."

8. septembrī Izglītības biedriba sarīko pirmo izbraukumu uz savu jauno īpašumu, bet dažas dienas vēlāk tur ierodas arī pirmie skolēnu bariņi. Izglītības biedrības biedriem tiek izsūtītas aptaujas lapas – kā dārzu nosaukt, kas dārzā ierīkojams, kādus sporta un kultūras pasākumus tur organizēt. Atbildes nāk diezgan bagātīgā skaitā, un priekšlikumos netrūkst entuziasma: "Vēsturīgā vārdā – Ramnovas dārzs! Ramnovā mūsu senči sapulcējās. Darināsim mēs sevīm arī tādu vietu!"

"Latviešu tautas parks!"

"Latviešu izglītības biedrības dārzs!"

Tomēr visbiežāk tiek nosaukts Saules dārza vārds, un tas arī gūst vislielāko piekrišanu.

S. Viese. Mežaparks pilsēta priēžu silā. R., 2001, 86.–87. lpp.

Ar to šī lieta bija nodarīta, un visi no jaunā pasākuma sagaidīja lielas sekmes. Daudzi no klātesošiem tika no jauna ieinteresēti un gribēja arī piedalīties. Pūcītis un Plausis, kas bija kasieris, deva tuvākus paskaidrojumus: "Jaunais laikraksts būs stingri tautisks un demokrātisks un sauksies "Dienas Lapa". Lai tas izplatītos jo plašās aprindās un pati tauta varētu piedalīties pie izdošanas, tad dalības zīme nolikta visai zema, proti, tikai 5 rubļi. Tik daudz spēj samaksāt ikviens, pat vienkāršs rokpelnis. Protams, ka viens var ņemt arī vairākas dalības zīmes... Ir jau ienākuši vairāki simti. Bet, ja iemaksātā nauda visa izietu un vēl būtu vajadzība, tad ikvienam jāpiemaksā klāt vēlreiz tik daudz, cik liela viņa dalības nauda. Pretējā gadījumā tas ieskatāms par izstājušos no izdevēju pulka un nebauda nekādas tiesības. Zīmēt var te tūliņ un iemaksas ņem pretim arī Latviešu amatnieku palīdzības biedrībā Zariņa mājā."

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 346. lpp.

Vecākie bērni mūs, mazos, mācīja rakstīt un lasīt — mēs bijām "ģimnāzistes". Rotaļu atbalstīja arī mūsu sētas tantes. Lai mācoties vien. Gan jau kāds labums būšot. Tāpēc mums nebija grūti izlūgties vajadzīgos "zinātnes rīkus". Arī es, dabūjusi divdesmit kapeikas, pie Ģertrūdes baznīcas nopirku tāfeli, grifeli un ābeci. Laimē trisošu sirdi nesu dārgo nesamo mājās. "Ģimnāzijas" spēle patika arī "skolotājām". Jau pirmajā dienā, kad mēs ar tāfeli un ābeci gandrīz vai sastingušas no uztraukuma sēdējām uz sola zem mīlā ozola un gaidījām pirmo stundu, stingrās "skolotājas" iesāka nevis ar mācībām, bet pamācībām... Tā kā ģimnāzijā mācoties tikai kungu bērni, tad mums esot jārunā vācu un krievu valodā un skolotājus vajagot uzrunāt ar "jūs" un sasveicināties tā: — Guten Tag, gnädige Fräulein Lehrenin Tilla, — un tūdaļ taistīt "knikshenu". Un atbilde būšot: —Guten Morgen, kleine Schülerin Wera, aus unserem Gymnasium! — Un "Gymnasium" skanēja burvīgi!

V. Baļuna. Kur palika dienas. R., 1974, 12.—13. lpp.

krievu mācību valodu — Aleksandra zēnu ģimnāziju un Lomonosova meiteņu ģimnāziju. Nolikumā par vidējām mācību iestādēm bija paredzēti divi ģimnāzijas tipi — klasiskā un reālģimnāzija. Klasiskajās ģimnāzijās vajadzēja mācīt latīņu un grieķu valodu, bet trūka grieķu valodas skolotāju, tāpēc sākumā veidojās divi klasiskās ģimnāzijas paveidi: viens — ar abām klasiskajām valodām, otrs — tikai ar latīņu valodu.

Reālģimnāzijā senās valodas nemācīja, bet vairāk uzmanības pievērsa matemātikai, fizikai, ķīmijai, jaunajām valodām. Šīs vidējās mācību iestādes tādējādi deva vairāk dzīvei derīgu zināšanu. Taču šīs skolas nebija pilntiesīgas, un jaunieši, kas tās beidza, nevarēja turpināt izglītību universitātēs, viņiem bija pieejamas tikai tehniskās augstskolas un specializētās lauksaimniecības skolas.

1871. g. tika izdots jauns nolikums par zēnu ģimnāzijām — tās visas pārvēršamas par klasiskajām. Šajā sakarā 1873. g. arī Rīgas pilsētas reālģimnāziju pārveidoja par klasiska tipa ģimnāziju ar 7 klasēm, tomēr pie tās vēl palika reālais nodalījums — programma ar paplašinātu matemātikas, fizikas un ķīmijas kursu. 1873. g. atvēra Rīgas pilsētas 4 klašu reālskolu. Tās kursā bija matemātika, dabaszinības, fizika, ķīmija, ģeogrāfija, vēsture, krievu, vācu, angļu, franču valoda, zīmēšana, rasēšana.

Rīgas pilsētas augstāko meiteņu skolu 1874. g. pārveidoja par meiteņu skolu ar 6 klasēm. Mācību programma šajā skolā tāpat tikai nedaudz paplašinājās.

Arī vidējo skolu tīkls paplašinājās uz organizāciju dibināto skolu un privātskolu rēķina. 70. gados jau darbojās vairākas šādas skolas — 14 meiteņu skolas, 6 zēnu skolas un viena skola abu dzimumu jauniešiem. Tajā mācījās ap 1500 meiteņu un 500 zēnu. Vairums šo skolu bija ar 4–5 klasēm, bet dažas — arī ar 7 klasēm.

Pēc 80. gadu reformām, vidējo mācību iestāžu attīstībā sākās jauns posms. Klasisko valodu

īpatsvars arvien vairāk pieauga, krievu literatūras kursā lielāko uzmanību pievērsa senāko gadsimtu rakstnieku darbiem, bet ievērojamos 19. gs. rakstniekus (Puškinu, Ļermonovu, Gogoli u. c.) mācīja tikai pēdējā klasē. Dabaszinību un fizikas kursu apjomu sašaurināja.

Reakcijai pastiprinoties, cara patvaldība izdeva speciālus rīkojumus, kuru nolūks bija kavēt trūcīgo iedzīvotāju slāņu bērnu iestāšanos vidējās mācību iestādēs. 1887. g. cirkulārā, kas Krievijas skolu vēsturē pazīstams ar nosaukumu "cirkulārs par ķēkšu bērniem", ieteica ģimnāziju direktoriem neuzņemt šajās skolās amatnieku, sīko ierēdņu, tirgotāju un trūcīgo zemnieku bērnus, nemaz nerunājot par strādnieku bērniem, jo viņiem varot atļaut mācīties tikai tad, ja tie ir neparasti apdāvināti. Nepārvarams šķērslis trūcīgo ļaužu bērniem uz vidējo izglītību vienmēr bija un palika arī augstā mācību maksa (40–60 rubļu gadā).

80. gadu beigās Rīgā organizēja vēl vienu valsts ģimnāziju – uz Rīgas guberņas ģimnāzijas bāzes darbu sāka Nikolaja I ģimnāzija. Kā mācību valodu visās Rīgas ģimnāzijās pakāpeniski ieviesa krievu valodu.

1886. g. Rīgā atvēra otru reālskolu ar 5 klasēm, ko nosauca par Pētera I reālskolu. Tā sāka darbu uz 2. apriņķskolas bāzes. Reālskolas tomēr arvien palika nepilntiesīgas vidusskolas, un to absolventi tiesības iestāties universitātēs neieguva.

1894. g. valsts skolās bija 1447 skolēni, pilsētas – 1620 skolēnu. Latviešu tautības audzēkņu to vidū bija tikai 365.

Līdzās valsts un pilsētas skolām 90. gados darbojās arī zemāka tipa vidējās izglītības skolas – organizāciju uzturētās un privātās. Tās visas bija pakļautas Izglītības ministrijas skolu vadībai.

Viens no nozīmīgākajiem skolu tipiem šajā laikposmā bija komercskolas. To mācību programmās līdzās galvenajiem vispārīgās izglītības priekšmetiem bija speciāli tirdzniecības

Pazīšanās ar veco Ozoleni manā dzīvē izrādījās ļoti nozīmīga. No viņas es saņēmu savu pirmo honorāru par dziedāšanu. Zinādama, ka protu dziedāt daudz laicīgu un arī garīgu dziesmu, Ozolene mani kādu dienu pasauca un ievēda sētā aiz saimnieka dārziņa, kur lūdza, lai es viņai iemācot dziesmu "Kā spoži spīd mans Jēzuliņš". Protams,

biju ar mieru, jo dziedāt man nekad neapņika. Abas nosēdāties pie sētas zālitē, un es sāku mācīt. Dziesmu vajadzēja atkārtot vairākas reizes, kamēr mana

"skolniece" to iemācījās no galvas. Tā mēs nodarbojāmies vairākas dienas. Beigās par šo darbu nāca arī atalgojums.

Ozolene mani pacienāja ar krāsni sakaltētām saldskābmaizes garoziņām. Tas bija liels gardums, jo mūsu ģimenē balto un saldskābo maizi ēda tikai svētku dienās.

Daudzi lieli un nozīmīgi notikumi jau izzušūši no atmiņas, bet šāds bērnu dienu kārums atmiņā iecirst kā granitā...
Vecā Ozolene arvien kaut kur steidzās. Dažkārt viņa bija redzēta Mattisa kapos, kur pēc pabeigtas bērnu ceremonijas skaļā balsī uzsākusi dziedāt kādu korāli. Par to bērnieki viņai kaut ko iedevuši no bērnu mielasta. Lūk, kur nodereja manis iemācītie korāļi!

M. Brehmane-Štengele. Laime. R., 1986, 11. lpp.

Biju lepna, kad reizē ar citām baleta meitenēm man samaksāja par piedalīšanos izrādēs. Saņēmu sešus rubļus. Kad tos atnesu mājās, vecmāmiņa apraudājās un miļi noglāstīja mani. Tagad katru rītu dabūju līdzī brokastīm frančmaizīti ar sviestu un pudeli kakao.

V. Baļuna. Kur palika dienas. R., 1974, 11. lpp.

Mostoties šādai interesei pret valodu, pie jaunās biedrības tika nodibināta zinātnības komisija. Tai Bernhards Dirīķis nodeva 150 rubļus, lai tos izdala godalgās "Baltijas Vēstneša" līdzstrādniekiem, vienu 70, otru 50, trešo 20 rubļus lielu. Citādi honorāri netika maksāti, un tas bija viss, ko latviešu rakstnieki un publicisti ārpus avīzes redakcijām dabūja. Pirmo godalgu ņēma Rihards Tomsons. Vēlākos gados izmaksājamā summa tika paaugstināta uz 200 un pat 300 rubļiem, bet atsevišķu godalgu lielums samazināts, lai būtu vairākiem ko dot. Jo bieži vien šīni "laupījumā" dalījās arī kārtējie redakcijas locekļi.

A. Deglavs. Rīga. 1. sēj. R., 1983, 344. lpp.

Dažreiz pavisam pie spala: ne skaidras naudas, ne kredīta, un brokastot tā gribētos... Sadomāja ko, uzrakstīja, aiznesa Buhholcam, un naudas bija atkal papildnam. Ja raksti tam nodereja, tas nemeklēja pakal, kas īsteni tie par rakstītājiem. Nevajadzēs lieki apgalvot, ka ne aiz mīlestības pret vācietību tie viņam rakstīja. Kādej tad viņi labāk nerakstīja ievadrakstus pašam "Baltijas Vēstnesim"? Ko tad par tiem te dabūja! Studētiem un studentiem gan vecais Dirīķis maksāja privileģētu cenu, tas ir, 2 kapeikas rindā par oriģināliem, 1 kapeiku par tulkojumiem. Citiem tikai pusi no tā. Cik tur nevajadzēja rindu, lai nopelnītu vienu vienīgu rubli! Bet cik tad katrā numurā varēja iedabūt?! "Rigische Zeitung", tā maksāja citādi un varēja arī dot telpu, cik vien vajadzīgs.

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 422. lpp.

un komerczinību priekšmeti, kā arī jaunās valodas. Komerckolā gatavoja grāmatvežus, kantoristus un citus līdzīga profila darbiniekus.

Pirmo komercskolu Rīgā nodibināja 1901. g. Rīgas biržas tirdznieciskās organizācijas. Tiesībās komercskolu beigušos pielīdzināja reālskolas beigušajiem. Skolas uzturēšanai līdzekļus deva Rīgas biržas tirgotāji, bet tās vadība līdz 1905. g. bija kuratoru padomes rokās. Mācību maksa tika noteikta sagatavošanas klasē 80 rbļ. gadā, no 1. līdz 4. klasei – 100 un no 5. līdz 7. klasei – 125 rubļi.

1905. g. skola pārgāja Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas pārziņā un tajā atvēra 8. klasi.

Ar 1890. un 1896. g. nolikumu tika likti pamati vēl viena veida profesionālu mācību iestāžu – tirdzniecības skolu atvēršanai. Rīgā 1898. g. par trīsklasīgu tirdzniecības skolu pārveidoja A. Millera privāto vidusskolu. 1902. g. sāka mācības Rīgas pilsētas četrklasīgā tirdzniecības skola, kur jau pirmajā mācību gadā bija 181 skolēns. 1905. g. tajā mācījās 333 skolēnu, bet daudzus vēl nācās atraidīt brīvu vietu trūkuma dēļ. Mācību maksa tirdzniecības skolā bija 24 rbļ. gadā. 1904. g. tika izveidota V. Olava privātā četrklasīgā tirdzniecības skola, ko 1907. g. pārveidoja par skolu abu dzimumu bērniem. 1905. g. tika atvērta vēl otra līdzīga tipa skola – A. Ķeniņa privātā tirdzniecības skola zēniem. Vairums skolēnu šāda tipa skolās bija turīgāko latviešu bērni. Šo skolu absolventi tiesībās tomēr nebija līdzīgi valsts un pilsētas ģimnāziju absolventiem.

Pastiprinājās sabiedrības interese par profesionālo izglītību arī citās nozarēs. Arvien lielāku atsaucību guva Rīgas (vācu) amatnieku biedrības uzturētā amatniecības skola, kas darbojās no 1872. g. un ko materiāli pabalstīja arī pilsēta. Skolā bija 3 sagatavošanas un 4 speciālās klases, kur mācīja attiecīgiem arodiem nepieciešamos priekšmetus. Skola deva

ne vien profesionālas zināšanas un darba iemaņas, bet arī vispārīgas zināšanas apjomā, kas sniedzās pāri elementārskolu programmām. Mācības notika darbdienās vakaros, svētdienās – no rīta.

1905. g. skolas programmu pārveidoja un paplašināja. 1906./1907. mācību gadā speciālās klases reorganizēja un pārvērta par kursiem, kur katrs skolēns varēja mācīties tikai tos priekšmetus, kas viņa specialitātei bija visvairāk vajadzīgi. Tika ieviesti arī jauni priekšmeti, kā algebra, trigonometrija, mehānika, elektrotehnika. Skola ar to ieguva lielu praktisku nozīmi, un audzēkņu pieplūdums tajā bija tik liels, ka katru mācību gadu vairākus simtus jauniešu nācās atraidīt. 1906. g. skolā bija 708 skolēni.

Līdzās šai skolai pastāvēja Rīgas Krievu amatnieku arteļa amatniecības skola. Tajā bija 5 klases – 3 vispārīgās un 2 speciālās. Mācības tāpat notika vakaros un svētdienās. Pilsētas pabalsts šai skolai bija neliels, vajadzēja iztikt ar arteļa iemaksām, atsevišķiem ziedojumiem un audzēkņu skolas naudām (vispārīgajās klasēs – 7, speciālajās 10 rubļu). 1900. g. šajā arodskolā bija 102 audzēkņi (no tiem 85 – latviešu tautības), bet 1907. g. – jau 250. Šī skola gatavoja galdniekus, atslēdzniekus, kalējus un citus amatniekus. Mācību valoda abās skolās bija krievu.

1912. g. Rīgā darbojās arī 9 privātās pirmās šķiras vidusskolas, 7 otrās un 25 trešās šķiras vidusskolas, kuru dibināšanā liela loma bija latviešu inteliģencei. Šķirās skolas iedalīja pēc mācību kursa un absolventu tiesībām.

Ģimnāziju attīstībā šis posms bija raksturīgs ar to, ka tajās atslāba klasicisma prasības un izglītība ieguva izteikti humanitāru raksturu. Audzēkņu skaits visās trijās Rīgas zēnu ģimnāzijās turējās liels (500–600). Salīdzinot ar pirmsrevolūcijas gadiem, mācību maksa palielinājās (no 48–56 līdz 60–72 rbļ. gadā). Zēnu ģimnāzijā bija 8 klases. Meiteņu ģimnāzijas atšķīrās no vīriešu ģimnāzijām ar vienkāršotu mācību kursu.

1906. gadā dzīvojam Rīgā, Nevas ielā 8. Toreiz Blaumanis kā laikraksta redaktors dabūja 100 rbļ. mēnesi un varēja beidzot sev atļauties mikstu divānu. No savas algas viņš līdzēja bēgļiem un uzturēja kādu emigrantu ārzemēs. Kā

redaktoram viņam iznāca nepatīkamas darīšanas ar gubernatoru, bet ar to krievu mēli Blaumanim gāja grūti.

Vācu valodu viņš pārvaldīja visā pilnībā, bet par krievu valodu sūrojās, un, kad viņš bija piespiests iet pie "kungiem" audiencē, tad tie bija rūgti brīži. Reiz nopietni saņēmās mācīties krieviski. Mācības grāmata – Veresajeva "Записки врача". Metode – lasīšana un tulkošana.

Akurāti katru dienu iztulkojām 3–5 lappuses, un Blaumanis pēc beigtas stundas vienmēr ievilkā stripu ar nagu vai zīmuli. Pacietības viņam bija diezgan, bet gluži galā ar šo grāmatu netikām.

J. Greste. Atmiņu drumsīas. Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņas. R., 1962, 158. lpp.

"Paul, vai tu man neapsolījies būt cītīgs puika?"

"Nuja, papu!"

"Un vai es neapsolījos tevi pērt, ja tu tāds nebūsi?"

"Nuja, bet kā es savu solījumu neesmu turējis, tad arī tu savu neturi."

Jānis Zandbergs, no Rīgas.

Latvju tautas anekdotes. I. sēj. R., 1929.

Es nebūt negribu teikt, ka nabaga rokpelnim, kuram sūrā ikdienas darbā jāuztur ģimene, nebūtu jā rūpējas par savu materiālā stāvokļa uzlabošanu. Es neteikšu arī, ka nabaga skolotājam, kura par kaut kādiem 15–20 rbl. gada stundas honorāra atstāj puteklainā klasē savu jaunību, nebūtu jā cenšas pēc lielākas materiālas labklājības. Ikvienam strādniekam sava alga nākas. Bet kad ļaudis, kuriem dienšķas maizes papildam, kuri baudījuši labu skolas izglītību un spējīgi gādāt nevien par savas personas garīgo izdailošanu, bet arī par to, lai šī gara kultūra taptu pieietama arī citiem, kurus liktens nav nostādījis tik izdevīgos apstākļos, kad arī šādi ļaudis par savu dzīves mērķi uzstāda tikai Mamonu un par augstāko dzīves gudrību tās nodarbošanās, kuras tieši palīdz šo mērķi sasniegt (kā, piem., tā saucamo "vietējo politiku"), tad tā ir diezgan bēdīga zīme. Vēl klāt nāk mietpilsonība un filistriba un katru cēlāku centienu nicināšana, vienota ar uz neko nepamatotu iedomību. "Necienība pret "Garu"" ir mūsu Rīgas lozungs. "Nost ar garu!" – tos trīs vārdus vajadzētu ar milzīgiem melniem burtiem uzkrāsot uz visiem Rīgas vārtiem, tiltiem un dzelzceļa stacijām, lai svešinieki, kuri iebrauc Rīgā, varētu zināt, ar kādiem ļaudīm viņiem darīšana. Un šādā atmosfērā šimbrīžam ir jāaug mūsu nākotnes mākslas un garīgās kultūras stādām! Vai tad brīnums, ka mūsu lielākais dzejnieks Poruks neizcieta šai atmosfērā, pazaudēja dvēseles līdzsvaru un jau ar 34 gadiem atradās iestādē priekš garā vājiem. Vai tikai ar to arī nebūs izskaidrojama daudzās jaunu mākslinieku pašslepkavības pēdējos gados! Priekš dažiem gadiem nozāļojās apdāvinātā dzejniece Zemgāliešu Biruta. Pāra gadus atpakaļ nonāvējās Torņakalnā jauns, vēl maz pazīstams rakstnieks, ja nemaldos, viņu sauca Veinbergs. Pērnajā rudenī nozāļojās Jaunā teātra aktrise Marta Ozoliņa, šoruden nozāļojās apdāvinātais gleznotājs Voldemārs Zeltiņš. Bez šaubām, visi tie jaunie cilvēki bij par daudz sajūtīgi; viņi nevarēja panest visu to nelietību, kas notiek visapkārt, nevarēja ilgāk izturēt to briesmīgo kultūras trūkumu, kas valda pie latviešiem.

Emils Dārziņš 1910.–1925. Piemiņas krājums. R., 1925, 113.–114. lpp.

Humanitāro priekšmetu (vēstures, jauno valodu) kursu reālskolās pamazām pielīdzināja ģimnāziju kursam, un reālskolu absolventi ieguva tiesības turpināt izglītību augstākajās mācību iestādēs – ne vien universitāšu fizikas un matemātikas, bet arī medicīnas fakultātēs, papildus nokārtojot pārbaudījumu latīņu valodā. Abās Rīgas reālskolās bija 7 klases (6 pamata, 7. – papildu). Kaut arī mācību maksa bija augsta (pilsētas reālskolā rīdziniekiem – 60, citiem – 72 rbl., Pētera I reālskolā – visiem 60 rbl.), tās bija pārpildītas.

No profesionālajām skolām par lielāko Rīgā izvērtās biržas komercskola, kur mācījās galvenokārt vācu tautības jaunieši, bet privātajā Mironova komercskolā – vairāk krievu tautības skolēni, Olava skolā – latvieši.

No pārējām profesionālajām skolām ievērojamas sekmes guva Rīgas tirdzniecības skola. 1913. g. tajā mācījās 319 skolēni. Mācību maksa rīdziniekiem bija 24, citiem – 40 rbl.; no katra skolēna ņēma 8 rbl. saimnieciskiem izdevumiem.

Visplašākās profesionālās zināšanas arī turpmāk deva Rīgas (vācu) amatnieku biedrības skola. 1912. g. šo skolu pārņēma pilsēta, un tā kļuva par Rīgas pilsētas amatniecības skolu. 1913. g. tajā darbojās 4 sagatavošanas kursi (ar 15 paralēliem kursiem) un 3 speciāli kursi (ar 4 paralēliem kursiem). Mācību maksa bija 10 rubļi. Skolēnu skaits 1914./1915. mācību gadā bija 1560. Skolā strādāja ap 60 skolo-tāju.

Pirmā pasaules kara laikā, 1915. g. otrajā pusē, Rīgas mācību apgabala valde evakuējās uz Tērbatu. Vairākas vidējās mācību iestādes – Nikolaja I ģimnāzija, Lomonosova ģimnāzija, pilsētas ģimnāzija, pilsētas reālskola, arī tika pārceltas uz Tērbatu, Pētera I reālskola – uz Taganrogu, pilsētas augstākā meiteņu skola – uz Petrogradu, Rīgas mākslas skola – uz Novočerkasku, pilsētas amatniecības skola – uz Maskavu. Dažas privātās vidusskolas, tāpat Rīgas biržas komercskola, pilsētas tirdz-

niecības skola u. c. palika Rīgā un mēģināja turpināt mācības, bet smagie kara laika apstākļi neļāva kaut cik normāli šos nodomus piepildīt.

Augstskolas

Pirmo augstāko mācību iestādi Rīgā atvēra 1862. gadā. Tas bija Politehnikums, kas gatavoja tehnisko inteliģenci. Jaunā augstskola tapa ar sabiedrības iniciatīvu un ziedojumiem no organizācijām, firmām, privātpersonām. Tās dibinātāju vidū bija vācu muižnieki, Rīgas biržas komiteja un ģildēs pārstāvētie vācu rūpnieki un veikalnieki.

Pirmajos savas darbības gados Politehnikums nesaņēma kaut cik regulāru materiālu pabalstu ne no pilsētas, ne no valsts, tikai 1875. g. tika atvēlēta pirmā subsīdija no valsts kases – 10 000 rubļu. Politehnikuma absolventiem nebija valsts augstskolas beigušo tiesības, arī tā mācību spēkus ne tiesību, ne atalgojuma ziņā nepielīdzināja universitāšu mācību spēkiem. Politehnikums gatavoja inženierus celtniekus, mašīnbūvētājus, kā arī speciālistus lauksaimniecībā, ķīmijā un tirdzniecībā. Mācības, kas notika vācu valodā, visās nodaļās ilga 4 gadus, audzēkņi zināšanas apguva ne pēc kursu sistēmas kā citās Krievijas augstskolās, bet pēc priekšmetu sistēmas.

Ar katru gadu paplašinājās speciālo priekšmetu programmas. Inženieru nodaļā galveno uzmanību veltīja dzelzceļu būves inženieru sagatavošanai. Mehānikas nodaļā mācījās nākamie mehāniķi. Kopš skolas dibināšanas šo nodaļu iesauca par "fabrikantu kursu". No 1864. g. tā darbojās galvenokārt kā mašīnbūves nodaļa. Rīgas fabrikanti ļoti interesējās par šīs nodaļas darbu un ziedoja tai 10 000 rbļ. elektrotehniskās laboratorijas ierīkošanai. Baltijas zemkopības augstais limenis gadsimta beigās radīja interesi par lauksaimniecības nodaļu vispirmām kārtām tajos jauniešos, kas

Kārļa vienīgais peļņas avots bija līdzstrādība "Baltijas Vēstnesis". Bet maz tā viņam ienesa, jo vecais Dirīķis honorārus maksāja pavisam zemu. "“Baltijas Vēstnesis” kā dienas laikraksts,” viņš aizbildinājās, “strādā vēl arvien ar zaudējumiem. Tikai pateicoties “Bals” lielajam abonētu skaitam, mēs tiekam cauri.” Abas avīzes kopš 1880. gada bija savienkušās par kopēju uzņēmumu ar kopēju drukātavu, peļņu un zaudējumiem zem Bernharda Dirīķa saimnieciskās vadības.

Uz šiem apstākļiem pamatojamies, viņš ne pats lielu algu ņēma, ne arī to citiem daudz maksāja. Kā kopēja veikala administrators un "Baltijas Vēstneša" atbildīgais redaktors viņš vairāk nedabūja kā 125 rubļus mēnesī un dzīvoklim tās istabiņas, kas palika pāri no redakcijas un kantora telpām. Līdzredaktori Pļavnieku Pāvuls un Vensku Edvards dabūja katrs tikai pa 50 rubļu mēnesī. Protams, darba jau arī viņiem nebija daudz. Tos varēja sastapt vairāk "Imperiālā", "Suvorovā" un "Latviešu biedrībā" nekā redakcijā. Viņi pastāvīgi brokastoja, jo iebrauca jau gandrīz katru dienu Rīgā kāds tautietis, kas gribēja ar viņiem satikties. Kad iebrauca vecais Stučka no Kokneses, tad viņiem bija svētku dienas. Tas ļoti mīlēja studentus un labprāt izmaksāja. Sacīja: "Munc dāls Pāteris jau arī studier..." Un, ja nebija tādu tautiešu, viņi pārtika paši no sava kredita un skaidrās naudas.

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 421. lpp.

Pētera I goba Rīgas Keizardārzā. 1835. gads. D. Jancena litogrāfijas fragments.

Kā stāsta K. Barona vedekla, pēc "Latvju dainu" otrā sējuma iznākšanas Dārtas ielā ieradusies Rīgas Latviešu biedrības runasviru delegācija baltos cimdos un frakās, ordeniem greznota, lai pasniegtu Krišjānim Baronam Friča Brivzemnieka organizēto atzinības balvu par darbu ar tautasdziesmām. Krišjānis Barons, kas ciemiņus nav gaidījis, pieņem viņus savā vēsajā darbistabā parastajā "uniformā". Mugurā nodilis mētelītis, kuram Dārta atteikusies piešūt pogas, cerēdama, ka tēvs tad ātrāk beigs to valkāt. Mētelītis tāpēc apsiets ar auklu. Kājās gari velteņi, iemilēti Krievijas ziemās, un galvā — maza, melna cepurīte. Uz brīdi satiekas divu pasaulu pārstāvji. Tādi pārstāvji, kuri pagātnē, ja var izmantot Krišjāņa Barona stāsta "Izmaniģis vīrs" humoristisko tēlu, izauguši no Miķeļa Vanaga līdzinieku saimes. Vieni laužušies uz augšu, lai iegūtu mantu un pārtību, aizmirsdami rūpes par "tautas brāļiem" un tautas garīgo mantojumu. Otri — atdevuši enerģiju, ienākumus, fizisko un garīgo spēku, lai saglabātu gadsimtos cietušo un apspiesto paaudžu spēka avotus nākotnei. Šis jauzu kārtas nekad nesniegsies rokām, lai pārņemtu garīgās vērtības. Ir jānāk citiem ļaudīm ar citiem centieniem, kuriem būtiski svarīgs Krišjāņa Barona mūža darbs, kuriem kā maize, ūdens un gaiss nepieciešama tautas radītā kultūra un tās nākotnes sapņi.

S. Viese. Mūža raksts. R., 1985, 88. lpp.

AUTORA HONORĀRS

Agrākās Krievijas civilīkumu X. sēj. 695. p. un 1903. g. Sodu likumu 620. p. nodrošina autoriem tiesības uz viņu darbiem. Sakarā ar to latvju dramatiskie rakstnieki un komponisti (skaņraži) atļauj savus darbus uzvest un izpildīt teātros, koncertos un citos atklātos izrīkojumos tikai pret autoru honorāru iepriekšēju samaksu.

Uzvedamām lūgām

autora honorāra tarifs vienreizējai lugas izrādēi ir sekošs:

orgīnāllugas ar 3 vai vairāk cēļiem.	Ls 12.—
tulkotas lugas ar 3 un vairāk cēļiem.	" 10.—
orgīnāllugas ar 1 un 2 cēļiem	" 6.—
tulkotas lugas ar 1 un 2 cēļiem	" 4.—

Visi rakstnieki, kuri pašreiz atrodas Latvijā, savu lugu izrādes tiesības nodevuši Latvijas mākslas aģentūrai. Biedrībām un teātriem, kuri grib uzvest attiecīgu orgīnāllugu vai tulkojumu, jāgriežas pie aģentūras pēc izrādāmās lugas atļaujas, reizē nomaksājot autora honorāru pēc aprādītā tarifa.

Sabiedriska darbinieka enciklopēdija. R., 1928., 45.—46. lpp.

uz Rīgu brauca mācīties no citiem Krievijas apgabaliem. Latvijas un Rīgas jaunatne šajā nodaļā vairāk sāka mācīties tikai 20. gs. sākumā. Politehnikumā izveidoja arī komercpriekšmetu nodaļu, kuras absolventi varēja strādāt gan par šo priekšmetu skolotājiem, gan arī tieši tirdzniecībā un rūpniecībā. Ķīmijas nodaļu beigušajiem sākumā nebija viegli atrast darbu, jo Baltijā ķīmiskā rūpniecība šajā laikā bija maz attīstīta. Interese par ķīmiju tomēr bija liela, un jaunieši, mācoties šajā nodaļā, kur īpašu uzmanību pievērsa ķīmijas tehnoloģijai, ieguva tiklab teorētiskas zināšanas, kā arī praktiska darba iemaņas.

Otrs posms šīs mācību iestādes attīstībā sākās ar 1896./1897. mācību gadu, kad to pārveidoja par Politehnisko institūtu ar 5 gadu kursu un piešķīra tam valsts augstāko tehnisko skolu tiesības. Reizē ar to padziļinājās mācību līmenis, valdība arī atvēlēja vairāk līdzekļu.

Sākot ar 1904. g., valsts katru gadu asignēja institūta vajadzībām 90—95 tūkst. rubļu. Mācību maksu noteica 150—160 rbļ. gadā, bet par tiesībām strādāt laboratorijās studentiem vajadzēja maksāt papildus.

Institūta studentu un mācību spēku vajadzībām bija sagādāta plaša bibliotēka (ap 15 000 darbu 40 000 sējumos). Galveno speciālo priekšmetu mācīšanai organizēja kabinetus, ko apgādāja ar nepieciešamām ierīcēm, aparātiem, mehānismiem un citiem mācību līdzekļiem. Institūta mācību spēku vidū bija ievērojami zinātnieki, arī no ārzemēm (visvairāk no Vācijas), tāpēc šajā iestādē valdīja Rietumeiropas gars, lai gan mācības notika krievu valodā.

Šajā laikā strauji palielinājās latviešu un citu vietējo tautību studentu skaits. Izveidojās studentu korporācijas. Vecākā no tām — "Fraternitas Baltica" — tika nodibināta jau 1865. g., pirmā latviešu studentu korporācija "Selonija" izveidojās 1896. gadā. 20. gs. sākumā izveidojās arī dažādas citas studentu organizācijas: zinātniski tehniskais pulciņš, latviešu

studentu apvienība "Zemgalija", inženieru pulciņš, vispārīgā studentu palīdzības kase u. c.

Rīgas Politehniskais institūts bija izveidojies par vienu no ievērojamākajām tāda veida mācību iestādēm Krievijā. Institūtā ieplūda aizvien vairāk mazturīgo jauniešu. 1914. g. institūtā pavisam mācījās jau 2084 studenti. Latviešu studentu skaits šajā laikā bija palielinājies vairāk nekā par trešo daļu.

Politehniskā institūta darbība Rīgā izbeidzās 1915. g. jūlijā, kad to evakuēja uz Tērbatu, bet jau augustā – tālāk uz Maskavu. Maskavā institūts 1915. un 1916. g. strādāja nomātās telpās dažādās vietās, kas ļoti apgrūtināja mācību procesu. 1918. g. vasarā institūts tika daļēji reevakuēts uz Rīgu un tur iekļauts vācu okupācijas varas nodibinātajā Baltijas tehnikajā augstskolā, kur pasniedza Rīgā palikušie RPI profesori.

Liels pārbaudījums skolām bija vācu okupācijas laiks (1917–1919). Mācību programmu nekavējoties sāka pielāgot Prūsijas skolu programmām. Vidējām mācību iestādēm vajadzēja pāriet uz vācu valodu, atsevišķu priekšmetu (piemēram, aritmētikas) pasniegšanu tajā praktizēja jau pamatskolās. Skolotāju lielākā daļa (ap 60%) bija vācieši. Grūto dzīves apstākļu dēļ skolu apmeklēt spēja tikai daļa skolēnu. Viņu skaits vēl vairāk saruka 1918. g. pavasarī, kad daudzas rīdzinieku ģimenes devās meklēt darbu un iztiku uz laukiem.

Kad 1919. g. 2. janvārī Rīgā ienāca Sarkanā Armija, visas skolas nokļuva LPSR Izglītības komisariāta pārziņā.

Uz Rīgas Politehniskā institūta bāzes izveidoja Latvijas Augstskolu ar 5 fakultātēm. 1919. g. pavasarī tajā mācījās ap 3000 studentu.

Pēc nepilniem pieciem mēnešiem padomju varai nācās atkāpties.

– Tā dzird, – sacīju Jānim Grotam, atceroties Smilģi, – ka operētēs tu tomēr vēl dzivojot. Kad laidīsi laukā kolektīvo Poruku?

– Kad kungi pavēlēs, bet... – dzejniekam uznāca klepus.

Izklepojies viņš turpināja: – Bet manis tur nebūs, jau bridīnāja. Mans vārds ir tabu. To nevar lietot. Man šķiet, ka arī Grēviņam nošņāps ja ne honorāru, tad vārdu gan.

– Nu un? – es pacēlu glāzīti. – Runāsim ko jautrāku!

– Vai tas nav diezgan jautri?

– Vārds aktierim Priedem! – saskandināju un uzsaucu.

– Viņš sēž kā mūmija. Ka neiemieg! Pastāsti – kā iet pa Zemnieku drāmu? Kā dzird, tu braukājot Ašakam līdz pa pagastiem. Tam puikam ir nags, vai ne?

– Nags? Ļoti liels nags, – mierīgi apstiprināja Jānis Priede. Viņš bija piebaldzēns. Citādi nevar būt. Citās zemēs nezaug augumā tik lieli un ārišķi tik miermīgi laudis. – Ašaks

prot. Kas māc, tam nāk...

– ...un arī citiem atlec, – piebildu.

– Jā, atlec – Valdemāram Zonbergam...

– Mmm... – norūca atbildi lielais Jānis no Piebalgas. Arī viņš izskatījās neizgulējies un, šķiet, bija kaut ko dzēris, pirms apsēdās pie Grota un manis. – Pa divi dienām man samaksāja desmit latu par spēli, naktsmājām un ēšanu. Ko dzert neiznāca. Aizņēmos. Un tas vēl ir labi! Es neesmu no Strādnieku teātra, tiem maksā mazāk. Tos pabaida, sak – zociķis! Ja čīkstēsi, būs ķurķis.

M. Vētra. Sestā kolonna. R., 1993, 58. lpp.

2. pilsētas ģimnāzija. 1930. gadi.

131. PATĪK IET SKOLĀ

Kāda jaunkundze prasījusi mazam zēnam, vai viņam patīkot iet skolā? – “Jā,” atteicis mazais nerātis, “bet man patīk arī no skolas mājās nākt, man tikai nepatīk tas laiks starp skolā iešanu un mājās nākšanu.”

B. Siliņš.

Latvju tautas anekdotes, I. sēj., R., 1929.

Izglītība pirmās Latvijas Republikas laikā

1919. g. 8. decembrī jaunās Latvijas valsts valdība pieņēma Likumu par Latvijas izglītības iestādēm. Šis likums noteica vispārējo obligāto pamatzglītību bērniem no 8 līdz 14 gadiem, bet bērniem 7 gadu vecumā – pirmskolas apmācību. Pamatskola dalījās divās pakāpēs – pirmajā (no 1. līdz 4. klasei) un otrajā (no 5. līdz 6. klasei). Pamatskolas izglītība bija bezmaksas, galvenos izdevumus skolu uzturēšanai sedza vietējās pašvaldības, daļu skolu uzturēja arī privātas personas. Izglītības sistēmas pamatā bija sešgadīgā pamatskola. Pēc tam jaunieši stājās darbā vai turpināja izglītību augstākās skolās vai amat-

nieku darbnīcās. Defektīvajiem bērniem tika ierīkotas īpašas audzināšanas un mācību iestādes. Visus šos obligātos skolu veidus sauca par tautskolu. Valsts un pašvaldību iestādēm bija jāuztur tik daudz obligāto skolu, cik to bērnu izglītošana prasa.

Rīgā 1933./1934. mācību gadā darbojās 234 tautskolas. Uzceļot prāvu skaitu jaunu skolas ēku, izdevās sīkās skolas apvienot un izvietot īpaši tam piemērotās telpās. Skolu apmeklētības ziņā uz 1000 iedzīvotājiem Latvija tolaik ieņēma vienu no pirmajām vietām Eiropā.

Obligātos mācību priekšmetus, to apmēru, kā arī minimālo un maksimālo nedēļas stundu skaitu noteica Izglītības ministrija. Saskaņā ar 1919. g. likumu visās skolās obligāto priekšmetu skaitā bija latviešu valoda (valodas mācība, rakstniecības vēsture un teorija), Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija. Mazākuma tautību skolās valsts valodu sāka mācīt pamatskolas otrajā mācību gadā. No ticības mācības atbrīvoja tos bērnus, kuru vecāki iesniedza skolas pārzinim paziņojumu, ka viņi to nevēlas.

Blakus pamatskolām Rīgā darbojās 18 tā dēvētās zemākās arodskolas: Krišjāņa Valdemāra jūrskola, Rīgas Valsts daiļamatniecības skola, VEF amatu skola, Tirdzniecības darbinieku skola, Rīgas pilsētas 1. slimnīcas vecmāšu skola u. c.

Vidusskola līdz 1934. g. bija četrgadīga. Ar 1934. g. 12. jūlija izglītības likuma izdošanu vidusskolām tika noteikts 5 gadu mācību laiks. Pēc mācību ievirzes pastāvēja trīs vidusskolu jeb ģimnāziju tipi: klasiskā, humanitārā un reālā ģimnāzija. Daļu vidusskolu uzturēja valsts un pašvaldība, daļu – dažādas organizācijas un privātpersonas. Rīgā 30. gadu beigās bija 37 vidusskolas, kur mācījās ap 10 300 skolēnu un strādāja pāri par 1000 skolotāju.

Latvijā pavisam bija 36 vidējās speciālās mācību iestādes, no tām Rīgā – 10: Rīgas skolotāju institūts (dibināts 1922. g.), Rīgas Valsts komercskola, Valsts tehnikums, Rīgas pilsētas

Presē, sanāksmēs, izstādēs, studijās un pat skolās sparīgi rāvās ekspresionisti, dažkārt galīgi noniecinādami vecos māksliniekus un reālistus. To nu nevarēja ciest "vecie", īpaši R. Zariņš un J. R. Tilbergs. Redzēdami, ka ar teorētisku pārliecināšanu vien nepietiek un ka ar runāšanu vien ekstrēmistus nedabūs pie prāta, ka ar biedināšanu publiku nepasargās no "mākslas grāvjiem", viņi (1920. gadā) bija nolēmuši sarīkot izstādi un laist tajā pie vārda satīru. Proti, sarīkot izstādi, kurā ar jauno virzienu kariņģiem, ar parodijām vai vienkārši nesaprotamiem ķēmiem izjokotu kubistus un citus galējākus "istus". Šinī izstādē tika nolemts parādīt "bumbismu", kur katra darba pamatā bumba, aplis, riņķveidīgs zīmējums. Bumbisma gleznas un zīmējumus – smīnēdami vien – kopīgi saražoja Tilbergs, Zariņš, Mangulis, Muncis, Pētersons, Kasparsons. Izstādi ņēma uz sava vārda Kasparsons.

Izstāde daudzus pārsteidza. Domāja, ka šie patiesi kāds jauns virziens, viens otrs pat jūsmoja. Bet ekstrēmisti drīz saprata, ka viņus grib tikai izjokot, tāpēc kļuva ārkārtīgi nikni. Izstādē kāda glezna tika sagraizīta; viens no jauno aizstāvjiem nebija varējis savaldīt rokas, un lieta nonāca līdz tiesai. Šajā mākslas karā iejaucās arī tādi, kas paši nebija radoši mākslinieki. Disputēja bez gala un jēgas...

K. Miesnieks. Mana dzīve un darbs mākslā. R., 1959, 129. lpp.

Sedēju Martas istabīnā un rakstīju, kamēr sāka sāpēt roka. Atpūdzamās es rūgti domāju, cik savādi gan tas bija: es vairākus mēnešus biju mācījusies rakstīt ar mašīnu, bet tagad man bija jāraksta ar roku, it kā es mašīnai nekad nebūtu piedūrusies.

Otrā dienā es mazos, aprakstītos papīrīšus aiznesu profesoram un viņš atzīmēja, kas man jāraksta tālāk. Kad es promiedama biju jau pie durvīm, viņš pāri savām brillēm paraudzījās manī un teica, ka par pirmo rakstījumu es esot nopelnījusi trīs latus.

Trīs lati par divpadsmit stundu darbu nebija daudz, bet vai tad man bija kāda izvēle? To apstiprināja arī profesors, teikdams:

— Ja jūs par to nevēlaties rakstīt, es tūlīt varu dabūt citu rakstītāju.

E. Zālte. Agrā rūsā. R., 1980, 98. lpp.

TAKSE PAR UZTURĒŠANOS RĪGAS PILSĒTAS BĒRNU NAMOS, BĒRNU DĀRZOS UN NESPĒJNIĒKU PATVERSMĒS, pieņemta Rīgas pilsētas valdes 1935. gada 26. jūlija sēdē un apstiprināta ar Iekšlietu ministrijas Pašvaldības departamenta 1935. g. 11. septembra 116463. rakstu. Iesp. V. V. 1935. g. 211. un 277 num.:

Pārgrozot Rīgas pilsētas valdes 1928. gadā pieņemto un 1928. g. Valdības Vēstnesī 20. num. izsludināto taksi par uzturēšanos Rīgas pilsētas patversmēs un bērnu dārzos, noteikts, ka no 1936. gada 1. janvāra maksātspējīgām privātpersonām, citām pašvaldībām un valsts iestādēm par bērnu un nespējnieku uzturēšanu Rīgas pilsētas bērnu namos, bērnu dārzos un patversmēs ir jāmaksā pēc šādas takses:

- 1) bērnu dārzos — Ls 1,25 dienā par katru bērnu.
- 2) amata mācekļu namā Sarkanā ielā 4 — Ls 3,— dienā par katru bērnu.
- 3) defektīvo bērnu namā Kalnciema ielā 152 — Ls 4,— dienā par katru bērnu.
- 4) pārējos bērnu namos — Ls 2,— dienā par katru bērnu.
- 5) parastās nespējnieku patversmēs — Ls 1,— dienā par personu.
- 6) dilonšlīmo nespējnieku patversmē — Ls 1,50 par personu.

tehnikums u. c. Joprojām pastāvēja arī Viļa Olava privātā komercskola.

Divus komercinstitūtus — Rīgas komercinstitūtu (dib. 1923. g.) un Rīgas komerczinātņu institūtu (dib. 1928. g.) — uzturēja privātas sabiedrības, iztiekot bez valsts pabalstiem. Abos institūtos bija trīsgadīgs mācību kurss. 1922. g. izveidoja Angļu valodas institūtu (sākumā bija tikai angļu valodas kursi). Tam bija 2 nodaļas: pedagoģiskā un tirdzniecības. Pedagoģiskajā varēja iestāties pēc vidusskolas, un tā sagatavoja pamatskolas un vidusskolas skolotājus. Tirdzniecības nodaļā uzņēma arī tādus, kam nebija pabeigta vidusskolas izglītība. Mācību kurss pedagoģiskajā nodaļā bija četri gadi, tirdzniecības nodaļā — trīs gadi. Direktors šajā skolā bija Kanādas latvietis J. Šmits, kas bija atgriezies no emigrācijas. Citi pasniedzēji bija angļi.

Līdzīga mācību iestāde bija Franču licejs, kas deva jauniešiem ne vien pamatīgas svešvalodu zināšanas, bet tuvināja arī Rietumu kultūrai. Franču licejs bija vidusskola, ko uzturēja Franču un latviešu tuvināšanās biedrība. Tās dibināšanā lieli nopelni bija Z. Meierovicam un Dr. O. Grosvaldam, kā arī virknei izcilu franču zinātnieku. Kad 1930. g. 12. oktobrī Aristida Briana ielā atklāja stalto liceja ēku, šis notikums izvērtās par spilgtu latviešu un franču draudzības manifestāciju.

Kādreizējo Politehnisko institūtu 1919. g. vasarā reorganizēja, un septembrī tas vēra durvis jau kā Latvijas Universitāte.

Latvijas Universitātē darbojās 11 fakultātes: arhitektūras, inženierzinātņu, mehānikas, ķīmijas, lauksaimniecības, medicīnas, veterinārmedicīnas, matemātikas un dabaszinātņu, tautsaimniecības un tiesību zinātņu, filoloģijas un filozofijas, teoloģijas. 1939. g. no LU atdalījās lauksaimniecības fakultāte ar mežkopības nodaļu, un uz tās bāzes Jelgavā izveidoja Latvijas Lauksaimniecības akadēmiju ar lauksaimniecības un mežsaimniecības fakultātēm.

Studentu skaits LU svārstījās no trīssarpus tūksošiem cilvēku 1920./1921. mācību gadā līdz 8577 cilvēkiem 1930./1931. un 6471 cilvēka 1939./1940. mācību gadā. Pasniedzēju skaits pieauga no 240 līdz 393. Mācību nauda sākumā bija 100 latu gadā, kas palielinājās līdz 250 latiem 1936./1937. mācību gadā. Bija ieviesti arī mācību maksas un iztikas kredīti. Trūcīgie un sevišķi centīgie studenti no mācību maksas varēja tikt atbrīvoti. Mācību maksas ziņā Latvijas pilsoņiem bija pielīdzināti arī Igaunijas un Lietuvas pilsoņi. Ārzemniekiem, kas vēlējās studēt, maksa par mācībām bija trīskārtīga. Papildus vajadzēja maksāt par laboratorijas darbiem, ārstēšanās fondam u. c. Lai gan pastāvēja dažādas atlaides, daudzi trūcīgie studenti bija spiesti strādāt algotu darbu un viņu studijas tādēļ nereti ieilga. Savukārt daļa turīgo studentu nemaz necentās studijas beigt, tāpēc no visiem universitātē uzņemtajiem 23 438 studentiem Latvijas pirmās Republikas 20 pastāvēšanas gados

Bērnu dārza bērni Ausekļa ielā pastaigā pie savas ēkas vārtiem.
1930. gadi.

181.

Kāds puisēns stāvējis uz tilta un raudājis. Pienācis saimnieks un prasījis, ko šis raudot. "Jā, bet manu maizi viņš ētas Jānis iemeta upē!" — "Vai ar nodomu?" — "Nē, ar desu!"

V. Baumanovskis, no Rīgas.

Latvju tautas anekdotes, 1. sēj., R., 1929.

Lielākā daļa no mums bija "trūcīgie", kuri saņēma brīvpusdienas un ziemas mētelīti. Arī es staigāju bezmaksas mētelī. Ja to varēja atļauties, par ādas apkakli bija jāpiemaksā 2 lati (manējam bija apkakle). Par pirmklasniekiem starpbrīžos un garderobē rūpējās skolas apkopēja, labā tantīņa Lienīte. Jau otrajā mācību dienā viņa mūs ievēda tualetē un lika vairākas reizes skali atkārtot priekšā teikto: "Izņem gailīti, paceļ riņķīti, nočurājas, nolaiz riņķīti, norauj ūdeni." Lienītes priekšauta kabatiņā vienmēr atradās kāda virtuvē paņemta rozīne vai biskvīts. Galvenokārt viņa atcerējās "trūcīgos". Kad Lienīti bez radnieku līdzdalības apglabāja Pokrova kapos (liekas, es jau biju piektajā klasē), gandrīz visi mūsu skolēni kapu aizbēra ar smilšu saujām. Lai viņai "tur" vienmēr roziņu kļīnģerīši un visu bijušo "trūcīgo" paldies.

H. Liepiņš. Manas dzīves skatuve. R., 1991, 25. lpp.

Gadījās arī pa piezīmei uzdevumu burtnīcā. Visbiežāk bija lasāms Bredermanes ieraksts: "Harijs stundā atkal iztaisās." Mani patiešām vilka uz izrādīšanos. Varbūt tāpēc, ka acīgi vēroju savdabīgus cilvēkus un klases priekšā gribējās tos parādīt, atdarināt. Tēloju biedriem baskāji mākslinieku Irbīti, viņa gaitu, izrunu. Irbīte bieži iegriezās mūsu veikalā. Par desumaizi viņš mātei uzdāvināja vairākus krita zīmējumus uz kartona vai finiera gabala. Naudu nekad neņēma. Šie meistara darbi kara laikā pazuduši. Viena no klases zēnu mīļākajām etiķēm bija manis atdarinātais Gertrūdes ielas "zilitis" Cimkus. Pats biju redzējis, kā viņš, pērkot pusstopu, diņģējās "monopolā". Satriecošs pārdzīvojums. Proti, patēvs aizsūta mani uz "monopolu" nopirkt spēļu kārtis. Cimkus pērk žņabi, bet pietrūkst dažu santīmu. Viņš sola vēlāk atnest, bet pārdevējs nedod. Tad Cimkus kliedz: "Nabaga kreklis tu, nolādētais, es tev atstāju savu aci ķīlā!" Un patiešām izrauj aci no pieres. Es pārbijos drausmīgi, jo par stikla acīm nekā nezināju.

H. Liepiņš. Manas dzīves skatuve. R., 1991, 35. lpp.

augstskolu beidza tikai 6841 students. No viņiem universitāti beigušajiem 70% bija vīrieši. 1936. g. nodibināja atsevišķu zinātniskās pētniecības iestādi – Latvijas vēstures institūtu, kurš paguva daudz izdarīt Latvijas vēstures problēmu risināšanā.

1919. g. novembrī durvis vēra Latvijas Valsts konservatorija. Tās direktors ilgus gadus bija komponists profesors Jāzeps Vītols. Jaunā augstskola izvietojās Kr. Barona ielā 1, bijušajā Aleksandra ģimnāzijas ēkā. Konservatorijā darbojās 7 nodaļas: kompozīcijas, ērģeļu, dziedāšanas, stīgu instrumentu, pūšamo instrumentu, sitamo instrumentu un obligātās teorijas priekšmetu nodaļa, kas sagatavoja mūzikas pedagogus. Tajās mācījās vidēji ap 300 studentu un strādāja ap 40 mācību spēku.

Arī konservatorijas mācību maksa visai strauji pieauga. 1929. g. tā bija Ls 160 (Latvijas, Lietuvas un Igaunijas pilsoņiem), ārzemniekiem – Ls 320 gadā. 1936. g. mācību nauda tika palielināta attiecīgi līdz Ls 200 un Ls 400. Trūcīgiem un centīgiem audzēkņiem izsniedza pabalstus aizdevuma veidā, kas pēc studijām bija jāatmaksā. Neatmaksājamus pabalstus izsniedza vienīgi pūšamo instrumentu nodaļas audzēkņiem. Bez maksas varēja studēt Lāčplēša kara ordeņa kavalieru bērni, invalīdi un viņu bērni, konservatorijas pedagogu bērni, atbrīvošanas cīņu dalībnieki saskaņā ar likumu, kas attiecās uz visām augstskolām.

Latvijas Konservatorija audzināja jaunus talantus klasisko tradīciju garā, izvirzot augstas prasības muzikālajā meistarībā, un izvērtās par savdabīgu kultūras centru. Tajā bieži notika latviešu skaņražu jaunrades vakari.

Arī Latvijas Mākslas akadēmija tika dibināta 1919. gadā. Par tās vadītāju kļuva akadēmiķis Vilhelms Purvītis. Viņa plašā pieredze ļāva izveidoties Mākslas akadēmijai Rīgā par nozīmīgu augstskolu visu Baltijas valstu mērogā. Akadēmijā centās latviešu nacionālās mākslas skolu saistīt ar reālismu un klasiskām tradi-

cijām, atturēties no dažādiem pārejošiem modes virzieniem.

Mākslas akadēmijā pastāvēja 7 meistardarbnīcas – figurālā, ainavu, grafikas, dekoratīvā, tēlniecības, keramikas un lietišķās tēlniecības. Tajās ik gadus mācījās ap 200 audzēkņu.

No 189 akadēmiju beigušajiem līdz 1936./1937. mācību gadam bija 169 latvieši. Interessants fakts, ka līdz 1929./1930. mācību gadam Mākslas akadēmiju nebija beigusi neviena sieviete.

Akadēmija atpirka prēmētos audzēkņu darbus, no kuriem lielāko daļu izmantoja Latvijas skolu izdaiļošanai.

Īpašu vietu akadēmisko mācību iestāžu vidū ieņēma Rīgas Herdera institūts. Tā bija privāta vācu augstskola. Herdera institūts nodibinājās 1921. g. rudenī, bet jau gadu iepriekš bija darbojušies vācu augstākās izglītības kursi, kuros kā mācību spēki bija iesaistīti agrākās Baltijas Tehniskās augstskolas docenti. Šis augstskolas galvenais mērķis bija saglabāt vācu kultūras tradīcijas Baltijā.

1923. g. Herdera institūtam bija 4 fakultātes: teoloģijas, humanitārā, dabzinātņu un matemātikas, tiesību un valsts zinātņu.

Daži vācu tautības studenti līdztekus studijām Latvijas Universitātē apmeklēja arī Herdera institūtu. Institūts izdeva arī savus rakstus.

Arī krievu inteliģence Rīgā nodibināja īpašu Krievu universitātes zinātņu institūtu. 30. gadu beigās Rīgā bija pavisam 9 tādas mācību iestādes (Franču institūts, Komercinstitūts, Latvijas pareizticīgo baznīcas teoloģijas institūts u. c.).

Salīdzinot ar pārējo Latvijas teritoriju, Rīgas iedzīvotājiem visumā bija augstāks izglītības līmenis. Pēc 1935. g. skaitīšanas datiem, lasītnepratēju Rīgā bija tikai 4,33%, bet visā Latvijā – 11,15%.

Tieksme pēc izglītības meklēja vēl papildu iespējas. Tā radās kursi, tika rīkoti priekšlasījumi, dibināti ārpuskolas pulciņi un organizācijas. Dažiem kursiem bija pat vairāku gadu

Smilģim bija nepieciešami absolūti uzticami cilvēki.

Meistarības jauniešiem nebija, psiholoģiski dziļus un sarežģītus uzdevumus ar viņiem risināt nevarēja, tāpēc Smilģis īpašu uzsvāru, izrādes iestudējot, lika uz raitu ārējo darbību, ritmu, jauniešu spraigumu. Par kustību izteiksmīgumu un ritmiku izrādēs rūpējās Felicita Ertnerē, un šie nepārtrauktie treniņi ļoti daudz deva aktiera meistarībai, kā arī izkopa aktieru gatavību realizēt visdažādākos skatuviskos uzdevumus. Smilģis deva šos uzdevumus, un tie uzreiz bez apdomas un filozofēšanas tika izpildīti.

Nav jādodomā, ka Lilitas Bērziņas tapšana noritēja strauji. Pamati tika likti stingri, taču par tiem vajadzēja maksāt diezgan bargu cenu – ar dzīves gadiem. Laiks ritēja, bet Lilita joprojām palika meitene dejojāja.

V. Hausmanis. Lilita Bērziņa. R., 1980, 23. lpp.

Te arī slēpjas jubilejas nozīme – skaidrāk varēja apjaust, kas ir sasniegts un kādā virzienā visies ceļš rītdien. Perspektīva bija skaidra: Lilita Bērziņa izvirzās par pirmo aktrisi, – un jubilejas reizē viņu sāka dēvēt pat par primadonnu. Tas uzlika papildu slodzi un pienākumu: primadonnai sabiedrībā un uz skatuves jāparādās eleganti un moderni gērbtai, bet drēbju veikalā uz Elizabetes un K. Barona ielas stūra krājās parādī...

– Dzīve toreiz negāja viegli. Mans vīrs Jānis Priede bija labsirdīgs, interesants, bet sāka dzert, no teātra viņš aizgāja, un man vajadzēja apgādāt ģimeni. Dzīvojam no viena vekseļa uz otru, vienos parādos, arī veikalā pirkām uz parāda. Meitiņa Lolita bija maza, vajadzēja rūpēties par viņu. Trīs reizes mums pat mantu aprakstīja. Arī ovalo spoguļi zeltītā ietvarā, ko biju nopirkusi sīkumtirgū. Mantas aprakstītājs ilgi raudzījās tai spoguļi un sacīja: "To spoguļi jūs likvidējiet, tas jums laimi nenesīs!" Izrādījās, ka spoguļa īpašniece beigusī dzīvi pašnāvībā. Spoguļi es tomēr nepārdevu, un vēl tagad tas atrodas Lolitas dzīvoklī.

V. Hausmanis. Lilita Bērziņa. R., 1980, 49. lpp.

AUTORU HONORĀRS GRĀMATĀS DRUKĀTIEM DARBIEM

No 1. maija 1925. g. stājušās spēkā Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības un grāmatu tirgotāju un izdevēju biedrības kopēji pieņemtās autora honorara tarīfa normas sekošos apmēros:

A. Oriģināldarbi.

(Romāni, stāsti, dzejas, lugas, kopoti raksti, zinātniski, kritiski etc. darbi).

Par 1 drukas loksni (ne lielāku par 27 tūkst. rakstītu vai 32 tūkst. tipogr. burtu) 2000 eksemplāros — Ls 80.—.

Tas pats 3000 eksemplāros — Ls 80.— + 40%.

Tas pats 4000 eksemplāros — Ls 80.— + 70%.

Tas pats 5000 eksemplāros — Ls 80.— + 90%.

Piezīme 1. Gadījumā, ja daļdarbus iespiež 1500 vai mazākā eksemplāru skaitā, tad autors saņem jau aprādītā loksne Ls 60.—.

Piezīme 2. Ja viengabala darbs, bet ne darbu kopojums, iznāk grāmatā jaunā salikumā pirmo sešu mēnešu laikā pēc iespiešanas periodikā, tad honorars par viņu 25% zemāks.

B. Tulkojumi no oriģināla valodas.

Par prozas tulkojumiem puse no oriģināldarbu honorariem.

Par dzejas vai garāku dzejas darbu tulkojumiem oriģināldarbu honorars.

Piezīme. Pirms tulkota darba izdošanas vēlams tulkotāja un izdevēja sazināšanās ar autoru vai viņa likumīgiem mantiniekiem.

Sabiedriska darbinieka enciklopēdija. R., 1929, 108.—109. lpp.

mācību programmas. Tā tika izplatītas arī arodu un dažādas praktiskas zināšanas, piemēram, dārzkopībā, biškopībā, mājturībā utt. Lai ārpuskolas izglītības darbā panāktu sistēmu, organizācija "Kultūras Balss" 1920. g. sasauca ieinteresēto darbinieku apspriedes. Pirmā ārpuskolas izglītības konference sanāca 1921. g. augustā. Tā ievēlēja Ārpuskolas Izglītības Kongresa Padomi. 1926. g. pārveidotā Ārpuskolas Izglītības Padome rīkoja kursus, priekšlasījumus un ekskursijas, lugu iestudējumiem sagādāja režisorus, izdeva dažādas rokasgrāmatas.

Vēl plašāka bija Centrālās Izglītības savienības darbība. Ilgus gadus šīs savienības valdes priekšsēdētājs bija Atis Ķeniņš. Savienībā 1928. g. bija apvienotas 202 organizācijas; tā organizēja lekcijas un lekciju ciklus, sevišķi uz laukiem, kursus un teātra iestudējumus, mākslas izstādes, filmu izrādes un jautājumu vakarus. Ārpuskolas izglītību veicināja vēl arī citas organizācijas, rīkojot valodu kursus, literatūras studijas, lietišķās mākslas, rokdarbu un grāmatvedības kursus. Tikai no 1926. līdz 1934. g. vien bija notikuši 1657 kursi.

1920. g. savu darbību uzsāka Rīgas Tautas augstskola, kurai bija liela nozīme kara dēļ izglītību pārtraukušo un trūcīgo jauniešu dzīvē. Pirmajā mācību gadā Tautas augstskolā darbojās vēstures, sabiedrisko zinātņu un dabzinātņu fakultāte. Nākamajos gados pievienoja vēl ekonomiskās zinātnes un filozofiju, nodibināja mākslas klasi, kas vēlāk izveidojās par dramatisko studiju. Latvijā trūka mācību bibliotekāru, tāpēc jau 1920. g. sarīkoja kursus bibliotekāriem. Praktiska nepieciešamība spieda rīkot kursus arī bērnu audzinātājiem, kooperatoriem, biedrību un pašvaldību darbiniekiem. Kara apstākļos daudzi jaunieši nebija beiguši vidusskolu ar tiesībām iestāties universitātē, tāpēc jau 1921. g. nodibināja Tautas augstskolas priekškursus vidusskolas apmērā. 1927./1928. mācību gadā tos pārveidoja par t. s. strādnieku vidusskolu, bet dramatisko

studiju – par Strādnieku teātri. Sāka darboties arī sabiedriskais tehnikums ar divgadīgu mācību kursu. 1930. g. Rīgas Tautas augstskolā darbojās arī sabiedrisko zinātņu studija, literatūras un žurnālistikas studija, zīmēšanas un gleznošanas studija, sporta skola, valodu kursi un dažādi speciālie kursi.

10 gadu laikā Rīgas Tautas augstskolas fakultātēs unursos mācījās 5375 cilvēki. Mācībspēku vidū bija galvenokārt neitrāli noskaņoti zinātnieki un pedagogi.

1920. g. darbību uzsāka Latvijas Tautas universitāte, kurā darbojās 3 fakultātes: tiesību zinātņu un tautsaimniecības, mākslas un filozofijas, dabzinātņu fakultāte (sākumā ar mežkopības nodaļu, ko 1925. g. likvidēja), vēlāk atvēra vēl mērniecības un elektrotehnikas fakultāti. Kopš 1926. g. darbojās arī Fiziskās audzināšanas institūts. Tautas universitāte pamazām decentralizēja savu darbu, izveidodama nodaļas provincē.

1933. g. 9. janvārī atklāja Krišjāņa Barona Tautas augstskolu. Augstskola centās sniegt ierosinājumus un praktiskas zināšanas pašmācības pulciņiem un kursu vadītājiem, sabiedrisku organizāciju, kooperatīvu, kā arī pašvaldības un papildskolu darbiniekiem brīvas tautas izglītības, kooperācijas un pašvaldības darbā. Kr. Barona Tautas augstskolu vadīja prof. K. Straubergs.

1927. g. rudenī Rīgā nodibināja arī Latvijas Tautas konservatoriju. Tā bija domāta skolu jaunatnei, kas vēlējās papildināties mūzikā.

Okupācijas varu radītās pārmaiņas

1940. g. vasarā un rudenī, izpildot Latvijas PSR valdības lēmumu, jaunā pilsētas vara pārņēma 19 privātās skolas, arī visas privātās ģimnāzijas un baznīcas skolas, kā arī dažādu biedrību uzturētās mācību iestādes.

1940./1941. mācību gadā Rīgā bija 116 skolas. Tai skaitā bija 1 pirmskola, 5 pamatskolas

RĀDĪTĀJĀ

ievietoti vairāki simti izdevumu un to cenas.

Šīs grāmatas varēja pasūtīt pa pastu, kas tādā gadījumā ieturēja 5% pasta izdevumiem. Pats katalogs maksāja Ls 1,— pastmarkās. Daži izraksti no katalogā piedāvāto grāmatu klāsta:

Aspazija.	Kopoti raksti, iesieti 5 sējumos — 35.30 audeklā — 37.70
Birznieks-Upīts.	Kopoti raksti. Divi sējumi — 3.60
Doku Atis.	Rakstu izlase. Stāsti, satīra, humors — 1.60
Rainis.	Kopoti raksti divos sējumos — 10.—
Akuraters, J.	Kalpa zēna vasara. Atmiņas zīmējums Ar E. Brencēna zīm. Liela form. — 1.50 Kalpa zēna vasara. Atmiņas zīmējums. Ilustr. (Jaunatnes liter.) — —.80
Apsīšu Jekabs.	Bagāti radi. Stāsts — 1.—
Birkerts, Ant.	Dzīves degpunktā. Stāsti — 3.— Manas meitenes. Skices — 1.— Pārvērtības. Stāsti un noveles — 1.— Pedagogi. Romāns — 3.50 Viena vasara. No kāda mājskolotāja dienasgrāmatas — —.75
Blaumanis, Rūdolfs.	Aizvien lillā. Stāsti — —.50
Brigader, Anna.	Agrā rasā (Latv. rakstn. skolai un jaun. 2.) — —.36 Balibulaks. Stāsti (Rakstu Av. 60.) — —.50
Eglits, Viktors.	Zilā cietumā. Pirmie stāsti — 2.— Vērtības pārvērtējot. Otrie kopotie stāsti — 2.— Aizšautais vanags. Šolaiku stāsts — —.60 Dvēseles varā. Romāns — —.70
Jaunsudrabiņš, Jānis.	Aija. Stāsts — 2.50

Vispārīgs grāmatu rādītājs. R., 1926.

Tukšās Baltā nama zālēs "Tobago" atskanēja vismaz reizes desmit piecpadsmit, un laikam līgums ar Nacionālo operu mani piespiestu vēl mocīt sevi un klausītājus kādu laiku, ja pēdējo izrādi nebūtu diriģējis pats Mārtiņš Jansons.

"Tobago" autoru ieraugot pie diriģenta pulsts, sajutos tik pacilāts, ka mans draugs direktors pēc tam man uzgrūda naudassodu, atvelkot veselu nedēļu no nākošās mēnešalgas. Kaujas skatā uz "Tobago" kuģa — tā stāstīja, un, cik atceros, baumas nebija bez pamata — es esot glēvi izvairījies no operāli pirātiskas asins izliešanas, bet kaujas vidū uzkāpis uz sufliera būdas un pārdzejojis autoru, pilnā kaklā dziedot:

— Šī mūzika vāja un teksts ir tik prasts, ka, redziet, no kauna pat kuģim lūst masts...

Sods bija likumīgs. Izpildošam māksliniekam ar mēnešalgu nav tiesību uzlabot autorus. Manai improvizētai dzejai bija skaļi panākumi, bet "Tobago" mākslas vērtību tā nepacēla. Kukaiņas sirdsapziņa cieta, un arī man bija jācieš veselu mēnesi sievas pārmetumi par vienas nedēļas algas aizdzejošanu. "Tobago" bukaniera un operas direktora rīkotās ciešanās Mārtiņa Jansona opera pazuda no Baltā nama.

M. Vētra. Sestā kolonna. R., 1993, 162. lpp.

Benjamiņu bagātību akumulācijas pirmavots bija avīze "Jaunākās Ziņas". Citi avīžu izdevēji Latvijā bagāti nekļuva, vismaz lielus kapitālus neuzkrāja, bet Benjamiņiem ar vislielākās demagoģijas palīdzību tas izdevās. Viņi atzina par labiem visus iespējamus līdzekļus, lai palielinātu avīzes tirāžu. Salīdzinājumā ar toreizējo darba cilvēka iztikas līmeni avīzes buržuāziskajā Latvijā bija dārgas. "Jaunāko Ziņu" sestdienas numurs, piemēram, maksāja desmit santīmus, un tas sastādīja 5–10% no vienkāršo strādnieku un strādnieču dienas algas. Tomēr šādos apstākļos Benjamiņi panāca savas avīzes tirāžas pieaugumu līdz 200 tūkstošiem eksemplāru dienā. Citas avīzes tika izkonkurētas, jo to tirāža bija niecīga. Tās iznāca ar dienas tirāžu 5 tūkstošu, augstākais, 10 tūkstošu eksemplāros, un to pastāvēšanu vajadzēja subsidēt no dažādu politisko partiju kasēm.

Atmiņas par Vili Lāci. R., 1975, 102. lpp.

(1.–4. klase), 77 nepilnās vidusskolas (1.–7. klase), 12 vidusskolas (1.–11. klase), 3 papildu skolas. Pilsētas skolās mācījās 42 449 skolēni un strādāja 1496 skolotāji.

No decembra pilsētas tautas izglītības nodaļas pārziņā bija 2 vakara vidusskolas un 9 nepilnās vakara vidusskolas.

Radikālas pārmaiņas notika gan skolu programmās, gan skolotāju sastāvā. Tika nomainīta visu skolu vadība, sākās jaunu skolotāju kadru sagatavošana, steidzīgi nomainīja padomju varai nelojāli noskaņotos skolotājus. Darbaļaužu bērniem tika atcelta mācību maksa. Jaunā vara īpaši steidzās ar skolu politizācijas jautājumiem. Skolās tika veidotas pionieru un komjauniešu organizācijas. 1941. g. jūnijā Rīgas skolās bija 8329 pionieri un 205 komjaunieši; 78 skolās darbojās pionieru organizācijas, 23 skolās — komjaunatnes organizācijas.

Mainījās arī Rīgas augstskolu dzīve. Latvijas Universitāti pārdēvēja par Latvijas Valsts universitāti, tās darbu pilnīgi reorganizēja. Tika slēgtas abas teoloģijas fakultātes, kā arī korporācijas un liela daļa citu organizāciju, nomainīta universitātes un fakultāšu vadība, ieviesta kursu sistēma, pārstrādātas programmas. Lekciju apmeklēšana kļuva obligāta. Darbu uzsāka marksisma-ļeņinisma katedra. 1940. g. 1. oktobrī 10 fakultātēs mācību gadu sāka 7898 studenti, no kuriem 1476 tas bija pirmais studiju gads.

1941. g. pavasarī veterinārmedicīnas fakultāti nolēma pievienot Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijai, bet uz medicīnas fakultātes bāzes organizēt Rīgā Medicīnas institūtu. Universitātei nodeva 5 jaunas ēkas, ierīkoja kopmitni ar 120 vietām.

1941. g. sākumā tika organizēta neklātienas nodaļa, kurā mācības sāka 584 studenti. 80% studentu bija atbrīvoti no mācību maksas, 58,5% saņēma valsts stipendiju.

Jaunās telpās Komunāru (Kalpaka) bulvārī 1940. g. 7. oktobrī darbu sāka Latvijas PSR

Mākslas akadēmija. Nodibinājās 45 cilvēku liela komjaunatnes organizācija. 1940./1941. mācību gadā LPSR Mākslas akadēmijā studēja 292 jaunieši.

Strauji pieauga Latvijas Valsts konservatorijas audzēkņu skaits 1940./1941. mācību gadā. 364 konservatorijas audzēkņi bija atbrīvoti no mācību maksas, 85 saņēma stipendiju.

1940. g. novembrī uz bijušā Angļu valodas institūta bāzes nodibināja LPSR Valsts pedagogisko valodu institūtu ar 4 gadu mācību kursu un uzdevumu sagatavot valodu pasniedzējus skolām. Institūtā bija angļu, franču un krievu valodas nodaļas.

1940. g. decembrī Rīgas pilsētas Izpildu komiteja apstiprināja komisiju analfabētisma likvidēšanai 6 cilvēku sastāvā. 1941. g. pavasarī visos Rīgas rajonos sākās analfabētu apmācība, kaut gan to skaits pilsētā nebija liels.

Tūkstošiem cilvēku uzņēma krievu valodas apgūšanas kursus un pulciņos.

Sākoties karadarbībai Rīgā 1941. g. vasarā, vācu karaspēks iekārtojās 58 ģimnāzijās un pamatskolās. No tām tikai 13 skolās notika nodarbības – sašaurinātās telpās, divās maiņās. Skolas apvienoja, ierādot tām citas, nepiemērotas telpas. Nereti mācības bija jāorganizē vakarā, no plkst. 17.00 līdz 22.00. Daudzas skolas (ebreju skolas, arī vairākas krievu skolas) oficiāli likvidēja.

Vācu okupācija smagi skāra visu Latvijas izglītības sistēmu. Pēc fašistiskās Vācijas parauga tika nodibinātas tā dēvētās septiņgadīgās tautskolas. Mācību plānus un programmas pārstrādāja, ievērojami tika samazināts stundu skaits vēsturē, dabaszinātnēs un ģeogrāfijā. Arī pašu mācību gadu ievērojami saīsināja – tas sākās oktobrī un beidzās maija sākumā vai pat aprīlī. Rīgas ģimnāzijās noteica mācību maksu – 60 reihsmarku gadā, t. i., tikai nedaudz mazāk par strādājošā vidējo izpeļņu mēnesī.

RĪT VISI UZ DZIESMU SVĒTKIEM!

Pēc vairāku gadu pārtraukuma pāri Rīgai rīt atkal plūdis latviešu dziesmas varenais spēks. Rīgas lauku novada dziesmu svētkos piedalīsies 90 kori ar apmēram 3500 dziedātājiem un Rīgas apr. policijas un Latviešu brīvprātīgo karavīru orķestri. Svētku atklāšanas runas teiks ģenerālkomisārs Rīgā valstspadomnieks Drechslers (Drechslers), iekšlietu ģenerāldirektors ģen. Dankers un Rīgas apr. vecākais R. Bringers. Programmas pirmo daļu, kurā uzņemtas latviešu komponistu oriģināldziesmas, noslēgs Jurjana kantāte "Tēvijai" ar H. Lūses solo dziedājumu. Otra daļa veltīta instrumentālām kompozīcijām, kuras izpildīs orķestri vlt. P. Bandera un vlt. J. Rābes vad. Trešā daļa pārsvarā tautas melodijas. Svētkus noslēgs J. Medīna "Tev mūžam dzīvot, Latvija" orķestra pavadījumā. Virsdiriģenti T. Reiters un T. Kalniņš. Dziesmu svētki notiek Rīgas lauku novada komisāra Fusta protektorātā.

Apmeklētājiem vietas jāieņem noteikti līdz pl. 15.30, jo pēc tam ieejas slēgs. Svētku laukumā, Kr. Barona ielā 116, ieeja būs no Marijas, Kr. Barona un stāvvietām no Sergeja ielas. Dziedātājiem īpašas ieejas no Kr. Barona ielas. Laukumā darbosies ziņu birojs, kas sniegs arī norādījumus apmeklētājiem. Tāpat koristiem un apmeklētājiem laukumā būs pieejama sanitārā palīdzība.

Vēl atlikušās biļetes šodien dabūjamas aprīņa pārvaldē, Lāčplēša ielā 24-4 no pl. 13-19, apr. policijā, Skolas ielā 30, un rīt svētku laukumā kasēs.

"Tevija", 1943. g. 10. jūlija.

DRĀMATISKU DARBU KONKURSS

Mākslas un sabiedrisko lietu departaments izsludina aizklātu drāmatisku darbu konkursu mūsu skatuvei vajadzīgās izrāžu vielas paplašināšanai, kas domāts kā lielākiem, tā arī lauku teātriem.

Piedalīties lūdz rakstniekus, kam būtu drāmatiskas rakstniecības dotumi un drāmas literāro pamatu koncepcija, atturoties diletantiskiem entuziastiem. Vienas, vienas un sižeta izvēle brīva. Apmēri, ne mazāki par trim parastiem cēlieniem, drāmas vai komēdijas plāksnē, ņemot vērā kara laika ierobežotās tehniskās iespējas inscenējumos un ieturot pēc iespējas trīs klasiskās darbības risinājuma vienības un reāli psiholoģisko māksliniecisko virzienu.

Drāmatiskie darbi jāiesniedz vai jāiesūta vienā eksemplārā mašīnrakstā, brošēti, ar "moto" augšējā manuskripta stūrī.

Līdzī manuskriptam atsevišķā slēgtā aploksnē jāuzdod autora vārds un adrese, atzīmējot lugas moto uz aploksnas. Manuskripti adresējami Mākslas un sabiedrisko lietu departamenta Teātru un mākslas nodaļas lugu konkursam Rīgā, Ādolfa Hitlera (Brīvības) ielā 37/39.

Darbu iesniegšanas termiņš — 1. martā 1944. gadā.

Par labākiem darbiem Kultūras fonds piešķirs autoriem trīs prēmijas, pirmo 2000 RM, otro 1500 RM un trešo 1000 RM apmēros, vai arī lems par šo summu sadalīšanu citādi, ja darbi neizrādīsies pilnvērtīgi. Departaments rūpēsies kā par godalgoto, tā izcilāko, kaut arī negodalgoto darbu uzņemšanu viņam pakļauto teātru repertuāros. Darbus pārbaudīs un godalgas izspriedīs īpaša žūrijas komisija, kuras sastāvu publicēs vēlāk.

Rīgā, 1943. g. 17. septembrī.

Ž. Unāms,

Mākslas un sabiedrisko lietu departamenta direktors.

"Tēviņa", 1943. g. 18. septembrī.

Smagus zaudējumus cieta Rīgas augstskolas. Tika slēgts Pedagoģiskais valodu un literatūras institūts. Mākslas akadēmija un konservatorija palika bez telpām, tā ka mācības notika privātos dzīvokļos. Daudziem pasniedzējiem liedza strādāt augstskolās. LVU tika pārdēvēta par "universitāti Rīgā". Universitātes obligāto priekšmetu sarakstā iekļāva tādas disciplīnas kā pseidozinātniskā "ģeopolitika" un rasu teorija. 1942. g. vācu vara ar rikožumu reihskomisāram V. Lozem noteica, ka mācību darbs humanitārajās fakultātēs pilnīgi pārkārtojams "pašpārvaldes" praktiskajām vajadzībām; disciplīnas, kuru apgūšana ir politiski nelietderīga un kuras tieši nekalpo kadru sagatavošanai vietējām vajadzībām, svītrojamas no mācību plāna.

1944. g. Latvijā atgriezās Padomju vara. Vēl pirms ierašanās Rīgā LK(b)P Centrālā komiteja un Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome bija pieņēmusi lēmumu par vispārējās obligātās septiņgadīgās izglītības īstenošanu bērniem no 7 līdz 14 gadiem. Steidzīgi tika veikta pāreja uz padomju skolas programmām un mācību plāniem.

Mācību gada sākums tika noteikts ar 1. novembri. Tāpēc nekavējoties tika vākti kopā Rīgas skolotāji, apzināti Rīgā palikušie skolas vecuma bērni, steidzīgi kārtotas skolas.

Daļu skolotāju atsūtīja no citām PSRS republikām, darbā iesaistīja daudz jaunu cilvēku, kas līdz šim skolā nebija strādājuši. Mācību gadu uzsāka 5 pamatskolas. 25. novembrī darbojošos skolu skaits bija pieaudzis jau līdz 85 (64 nepilnās vidusskolas, 13 vidusskolas, 4 strādnieku jaunatnes vakara skolas). Daļu mācību grāmatu iespieda Maskavā, daļu — Rīgā, bet mācību grāmatas krievu valodā atveda no citām Padomju Savienības republikām. Steidzīgi atsākās arī skolu politizēšana: skolās nu jau masveidā dibināja komjaunatnes un pionieru organizācijas.

Vienlaikus atjaunoja arī vidējās speciālās un augstākās mācību iestādes. 1944. g. 15. no-

vembrī darbu atsāka Latvijas Valsts universitātes 13 fakultātes ar 1314 studentiem. Mākslas akadēmijā mācījās 62 studenti, Valsts konservatorijā 287 studenti un 5 tehnikumos – 3441 audzēknis.

Mākslas akadēmijai un Valsts konservatorijai atdeva vecās telpas. Augstāko mācību iestāžu kolektīvi pašu spēkiem izdarīja nepieciešamākos remontus.

1944. g. novembrī Rīgā speciāli iedalītā ēku kompleksā tika iekārtota Latvijas Lauksaimniecības akadēmija (1957. g. to pārcēla atpakaļ uz atjaunoto Jelgavas pili). No jauna tika organizēts likvidētais Valsts pedagoģiskais valodu institūts.

Ļoti aktuāls uzdevums bija nodrošināt iespēju mācīties ražošanā nodarbinātiem cilvēkiem. Jau 1945. g. Rīgā darbojās 5 strādnieku jaunatnes vakara vidusskolas. Pazīstamākā un tradīcijām bagātākā to vidū bija Raiņa 8. vakara vidusskola. 1951. g. Rīgā bija 16 vakarskolu ar vairāk nekā 5000 audzēkņiem. 1948. g. Rīgā darbu sāka republikāniskā neklātienes vidusskola.

No 1951. līdz 1960. gadam Rīgā tika uzceltas 15 jaunas skolas.

1956. g. Rīgā atvēra pirmo internātskolu (Maskavas rajonā). Šajās skolās mācījās bērni, kuriem nebija vecāku vai kuri nāca no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm. Lielāko daļu izdevumu par bērnu ēdināšanu un apgādi sedza valsts. 1974./1975. mācību gadā Rīgā bija 6 internātskolas, kā arī nedzirdīgo un vājredzīgo un neredzīgo bērnu internātskola.

Laī nodrošinātu pedagoģisko uzraudzību un palīdzību mācībās 1.–7. klašu skolēniem, kuru vecāki aizņēmti darbā, no 1956. g. Rīgas skolās sāka darboties pagarinātās dienas grupas. 70. gados pagarinātās dienas grupas bija praktiski visās Rīgas skolās. 1960. g. pilsētā atvēra pirmo pagarinātās dienas skolu. 1975./1976. mācību gadā šādu skolu Rīgā bija trīs. Pedagogi tur rūpējās ne vien par mācību un audzināšanas darbu, bet arī par bērnu veselības nostiprināšanu un atpūtu.

MĀCĪBU SĀKUMS SKOLĀS

Izglītības un kultūras ģenerāldirektors mācību sākumu pamatskolās, tautskolās, ģimnāzijās un arodskolās noteicis

18. oktobrī. Skolnieki no vasaras lauku darbiem atbrīvojami 10. oktobrī. Audzēkņiem, kam 1. maijā bija pilni 14 gadi, skolā atgriežoties jāuzrāda apliecība par strādāšanu laukos. Mācības jāiesāk ar svinīgiem dievkalpojumiem baznīcās, bet kur tas nav iespējams, skolās sarīkojami svinīgi akti ar dievkalpojumu. Pēc dievkalpojuma noturēšanas 2–3 stundas, nokārtojot iepriekšējos darbus mācību sākšanai. Skolotājiem darbā jāierodas 11. oktobrī. Darba sadalījumiem un stundu sarakstiem jābūt kārtībā līdz 18. oktobrim. Vietas sadalījumi 1943./44. māc. g., rēķinot 26 darba nedēļas, jāiesniedz skolas priekšniekam divu nedēļu laikā pēc mācību sākuma.

"Tēvija", 1943. g. 8. septembrī.

KINO ATJAUNOŠANA

Vācieši paspējuši nomontēt visas kino mašīnas. Tomēr visdrīzākā laikā paredzēts atjaunot lielāko daļu Rīgas kino. Jau darbojas Splendid–Palace, kur izrāda filmu "Divi kareivji". Seansu sākums plkst. 15 un 17. leēja brīva.

"Cīņa", 1944. g. 21. oktobrī.

Rīgas Leona Paegles 1. vidusskolas pirmklasnieki 1956. gada 1. septembrī.

Ballītes, mīlestības, stulbās padomju dzīves iesākums. Toreiz vēl cilvēki jutās lepni un brīvi, viņi vēl neaptvēra, cik zemu būs jākrīt.

Es tad biju pusaudzības sākumā. No sliktās barības man un mātai visnotaļ metās furunkuli un arīdžan bojājās zobi. Mamma nebija. Mēs pašas iemācījāmies šūt un no palagiem meistarojām sev svārņus "saules kļoša", bet no trauku dvieļiem — blūzītes. Uz palodzēm mūžam saulē žāvējās ar krītu noziestās tenisa čības, kuras izdila tik ātri, ka pazolēs bija jāliek papes gabali, bet virspuses jāstōpē krustām šķērsām.

M. Šneidere. Dzīves sadedzinātne. R., 2000, 41. lpp.

Ar 1962. g. 1. septembri ieviesa vispārējo obligāto astoņgadīgo izglītību visiem bērniem un pusaudžiem no 7 līdz 16 gadu vecumam.

No 1959. līdz 1961. g. reorganizēja par astoņgadīgām 35 septiņgadīgās Rīgas skolas. Pilnīgu pāreju pabeidza līdz 1962. g. rudenim. Skolās ievērojami paplašināja darbnīcas un iekārtoja kabinetus praktisko iemaņu apguvei. Visās Rīgas skolās darbojās ēdnīcas un bufetes, pāri par 60% pilsētas bērnu saņēma siltas pusdienas, 1.–4. klašu skolēniem bez maksas izsniedza pienu, uzlabojās skolēnu medicīniskā apkalpošana.

Apmēram 90% Rīgas skolēnu turpināja mācības dažādās vidējās mācību iestādēs. Radikāli bija mainījusies arī mācību procesa organizācija un saturs vidusskolās. Aizvien lielāku uzmanību tur veltīja skolēnu politehniskajai apmācībai. Šajā nolūkā vispārīzglītojošās vidusskolās izveidoja ražošanas apmācības klases. Skolas saistījās ar attiecīgā profila uzņēmumiem, kuros skolēni apguva praktiskā darba iemaņas un zināšanas. 1964./1965. mācību gadā vidusskolās tomēr atteicās no

orientācijas uz masveida profesionalizāciju. Septiņdesmitajos gados darbojās 3 tipu mācību iestādes: vidējā vispārizglītojošā darba politehniskā skola, vakara (maiņu) vidējā vispārizglītojošā skola, kā arī vidējā speciālā mācību iestāde.

Daļā Rīgas vidusskolu nodibināja novirzienu klases, kurās atsevišķus priekšmetus – fiziku, matemātiku, ķīmiju, svešvalodas – pasniedza padziļināti.

60. gados Rīgā tika uzceltas 36 jaunas skolas ar vietām 32 tūkst. bērnu. Laikā no 1971. līdz 1974. g. ekspluatācijā tika nodotas vēl 12 skolas. Taču lielākajā daļā Rīgas skolu klases joprojām bija pārpildītas, mācības nācās organizēt divās maiņās. 70. gadu vidū Rīgā darbojās arī 13 profesionāli tehniskās skolas.

1975. g. Latvijā bija 10 augstskolas, Rīgā – 7. Tajās mācījās 32,9 tūkst. studentu, strādāja 3,7 tūkst. mācību spēku un zinātnisko darbinieku.

Rīgā bija atvērtas arī vairāku citu pilsētu un republiku augstskolu filiāles un konsultāciju punkti šo mācību iestāžu neklātienēs nodaļu studentiem.

1946. g. Valsts pedagoģiskais valodu institūts tika pārveidots par tipveida pedagoģisko institūtu, kas kopā ar Latvijas Valsts universitāti (kurai 1958. g. šis institūts tika pievienots) un vēlāk nodibinātajiem Daugavpils (1952) un Liepājas (1954) pedagoģiskajiem institūtiem gatavoja vispārizglītojošo skolu skolotājus. Fiziskās kultūras pasniedzēju gatavošanai 1946. g. tika izveidots Latvijas Valsts Fiziskās kultūras institūts.

Uz LVU medicīnas fakultātes bāzes 1950. g. vasarā nodibināja Rīgas Medicīnas institūtu. 1958. g. rudenī sāka darbu uz LVU tehnisko fakultāšu bāzes atjaunotais Rīgas Politehniskais institūts, bet 1960. g. tika izveidots Rīgas Civilās aviācijas inženieru institūts. Līdz ar to pamatos izveidojās stabils Latvijas PSR augstāko mācību iestāžu tīkls, kas galvenokārt koncentrējās Rīgā.

Vecajam plikgalvainajam viesmilim, kas viņu apkalpoja, bija rēta zoda galā un liels tauku bumbulis pie deņiem. Spogulim virs lielā bufetes skapja bija nodauzīts kreisais augšējais stūris un smailē iebūvētais pulkstenis negāja. Meklēdams pēc kādas izcilākas, raksturīgākas iezīmes, Orests nemaz nemanīja, ka pie viņa galda bija kāds nostājies. Vispirms Orests ievēroja savļātu, nolietotu, nenosakāmas krāsas jaku karājamies uz liesa auguma. Tad divas tievas, vājas rokas nolika uz galda nelielu ziemas ainavu, pavirši uzvilktu ar pasteļa kritiem uz melna papīra.

“Pieci rubļi,” sacīja sieviete, “tikai pieci rubļi. Varbūt labāk vēlaties puķes?” Un viņa atraisīja melniem saišķiem sastiprinātus papes vākus un pavēra tos vajā.

Orests nodomāja: “Brīvvalsts laikā mums bija baskājis gleznotājs Irbītis, kas piedāvāja savus darbus uz ielas un krogos, padomju zemē viņa amatu pārņēmušas sievietes.”

Viņš palūkojās lejup uz zāga skaidām nokaisīto grīdu.

Gluzī baskāje sieviete nebija, bet apāvusies nošķiebtās, sabristās augstu papēžu korpēs un sairusās zeķēs. Augstus papēžus Orests vēl nebija Latvijā redzējis. Arī stāvēdams pašā pilsētas sirdī pie pulksteņa. Visas sievietes valkāja stiprus, smagus apavus zemiem papēžiem.

A. Eglītis. Vai te var dabūt alu? R., 1990, 127. lpp.

Par Krustiņu un vēl trīs lomām — Arkādiju A. Korneičuka "Platonā Krečetā", Izmeklētāju Ž. B. Moljēra "Skopuh" un Hugo Vastisu tolaik populārā imperiālisma neģēlības atmaskojošajā N. Virtas lugā "Kaut kur Eiropā" — viņš saņēma atzīmi labi. Ari pārējās disciplinās "labi" mijās ar "teicami", diplomā bija tikai viens "viduvēji" — politiskajā ekonomijā. Atzīmēsim, ka nevienā ar muzikālo izglītību saistītā priekšmetā — ne dziedāšanā, ne ritmikā, ne mūzikas vēsturē — viņš vairāk par četrinieku izpelnījies nebija...

Izraksts no LPSR Valsts Jaunatnes teātra pavēļu grāmatas: "Rīga 1951. g. 15. aug. Pavēle Nr. 106.

Liepiņu E. J., LPSR Teātra institūta absolventu, pieņemt darbā kā 2. kat. aktieri ar š. g. 15. augustu ar algu Rbl. 600 mēnesi."

Līdzīgas pavēles ir vēl par pieciem viņa kursabiedriem — J. Bolužu, L. Brundži, B. Ezernieci, A. Skuteli un B. Vizicku. No viņiem pēc trīsdesmit septiņiem gadiem šajā kolektīvā joprojām strādā tikai LPSR Tautas skatuves mākslinieks Edgars Liepiņš.

A. Augstkalna, Ē. Hānbergs. Edgars Liepiņš. R., 1990, 28. lpp.

27.11.85.

"Morgā nopirku par 150 rubļiem jaunajam teātrim klavieres. Ļoti interesantas. Vienkāršas. Klavieres ienāks jaunajā dzīvē vēsturiski un nesatricināmi. Aizvest no I. pilsētas slimnīcas palīdzēja Politehniskā institūta puīši."

A. Augstkalna, Ē. Hānbergs. Edgars Liepiņš. R., 1990, 143. lpp.

Visās augstskolās padomju okupācijas laikā bija stingra ideoloģiskā uzraudzība. Kaut cik brīvāka atmosfēra bija vienīgi Mākslas akadēmijā, ko noteica pašu studentu un pedagogu radošais gars.

Mācības skolās un studijas augstskolās padomju laikā bija bez maksas.

Reformu laiks

Jau tūdaļ pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas sabiedrībā sākās diskusijas par izglītības sistēmas neatbilstību jaunajām prasībām, par nepieciešamību pārstrādāt mācību programmas, veikt vispārēju skolu reformu. Diemžēl pārlietu biežā izglītības ministru maiņa nav spējusi nodrošināt šī nozīmīgā darba pēctecību, gandrīz katrs ministrs nācis ar savu reformas izpratni. Izmaiņu izglītības sistēmā šo desmit gadu laikā bijis daudz, taču joprojām nevar runāt par paveiktu reformu.

90. gadu vidū Rīgā bija 177 pirmskolas vecuma bērnu iestādes, 14 sākumskolas, 22 pamatskolas, 102 vidusskolas, 7 vakarskolas, 13 speciālās vidusskolas, 26 arodskolas, 19 vidējās speciālās mācību iestādes, 11 mākslas un mūzikas skolas, 23 ārpusskolas mācību iestādes. Viena no visasākajām deviņdesmito gadu izglītības sistēmas problēmām bija nespēja apzināt visus skolas vecuma bērnus un iesaistīt tos mācību procesā. Sociāli nelabvēlīgu ģimeņu bērni nereti palika ārpus skolas, kļūstot par ielu bērniem, līdz ar to gan Rīgā, gan visā Latvijā atkal parādījās analfabētisms. Par tā apmēriem istas skaidrības nav.

Joprojām saglabājas ļoti zems skolotāju profesijas prestižs, kas cieši saistīts ar pedagogu darba atalgojumu, — tas ir viens no sliktākajiem valstī.

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā strauji pieauga augstskolu skaits. 2001. g. to bija 37, no tām 23 valsts dibinātas un 14 juridisko

Rīgas centra Humanitārās ģimnāzijas 12. klases izlaidums. 1998. gada 19. jūnijā.

personu (privātās) augstskolas. Rīgā izvietojušās 17 valsts un visas 14 privātās augstskolas. Te ir runa vienīgi par tām augstākajām mācību iestādēm, kurām ir tiesības izsniegt valsts atzītus diplomus (atestātus).

Valsts augstskolās ir noteikts vietu skaits, kas tiek finansēts no valsts budžeta līdzekļiem. Uzņemšana valsts finansētajās studiju vietās notiek konkursa kārtībā.

Studijas par maksu sedz vai nu studējošie paši, vai arī juridiskās un fiziskās personas. Mācību apmaksai iespējams saņemt arī valsts piešķirtu kredītu. Piemēram, mācības Latvijas Universitātē, atkarībā no izraudzītās mācību programmas, maksā Ls 215 līdz 800 gadā, Banku augstskolā Ls 650 gadā, Latvijas Policijas akadēmijā – Ls 638 gadā, Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmijā – līdz Ls 460 gadā. Trūcīgajiem studentiem iespējams saņemt sociālo kredītu – Ls 35 mēnesī.

Privātajās augstskolās mācību maksas atlaide, parasti 40–100%, ir vienīgi teicamiem. Mācības Ekonomikas un Kultūras augstskolā maksā līdz Ls 750 gadā, Sociālo tehnoloģiju augstskolā – līdz Ls 59 mēnesī, Biznesa augstskolā “Turība” – līdz Ls 880 gadā, Informācijas sistēmu menedžmenta augstskolā – Ls 600 gadā, Biznesa institūtā *Rimpak Livonija* – līdz 2000 USD gadā.

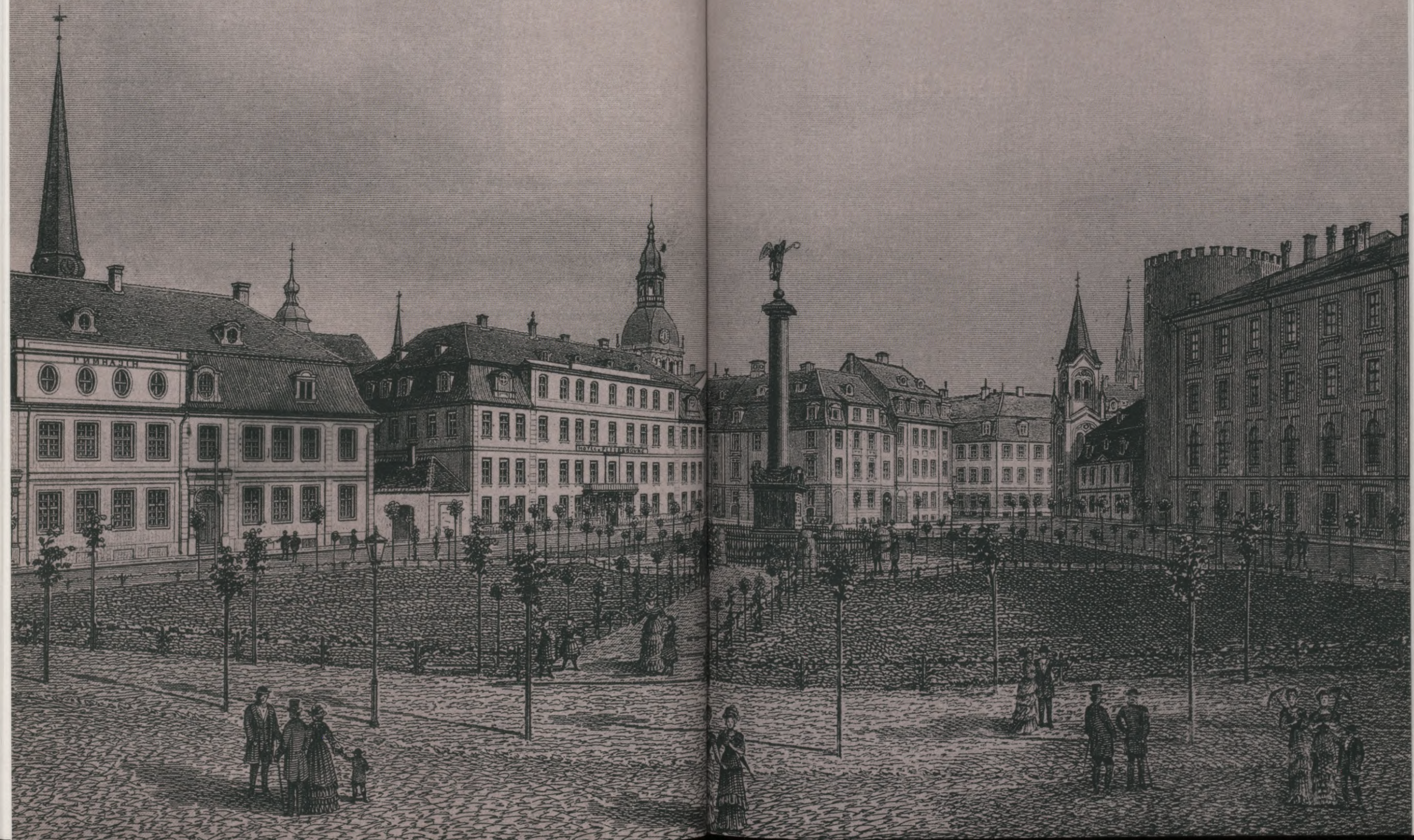
1993. g. 3 istabu dzīvokļa cena Rīgā vidēji ir 10 000 \$ (10 gadu vidējās algas apmērā). Māja ar 3 guļamistabām maksā apmēram Ls 60 000.

2 istabu dzīvokļa īre Rīgas centrā ir 200–300 \$ jeb Ls 130–190 mēnesī.

Samērā laba mēnešalga ir 150 \$, minimālā mēnešalga – Ls 23.

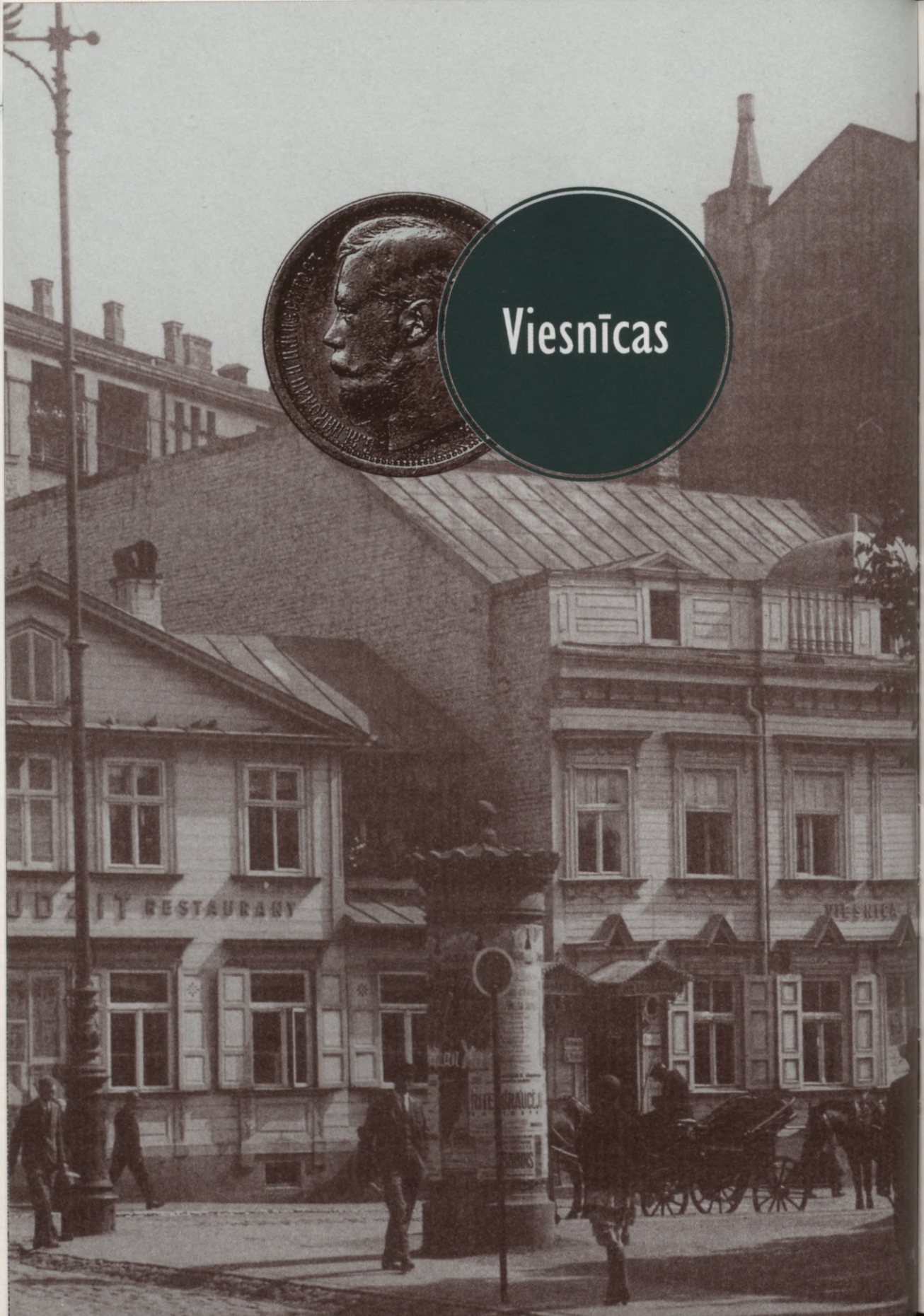
Brauciens ar vilcienu no Rīgas uz Viļņu vai Tallinu maksā ap 3 \$, Latvijas robežās brauciens pa dzelzceļu maksā 6 centi par 10 km.

Latvia. A guide book. Publishing house “Prese”, 1993.

Viesnīcas

Nami viesiem – viesnīcas

Tirgotāju sētas

Šķiet, vissenākā vācu tirgotāju sēta atradusies vietā, kur vēlāk tika uzcelts Lielās ģildes nams. Arheologi tur 1965. g. atklāja kādas 13. gs. celtnes atliekas – akmeņu mūra sienas fragmentus un romāņu stila kolonnas.

Kāda izskatījusies senā sēta, kādas bija atbraucēju un nama apsaimniekotāju attiecības, īstas skaidrības nav. Katrā ziņā, kā konstatējuši arheologi, jēdziens “sēta” nenozīmēja tikai vienu ēku. Jādoma, ka tas bijis vesels ēku komplekss pārnakšņošanai, preču izvietošanai, darījumu kārtošanai u. tml.

Nedaudz plašāka informācija saglabājusies par Krievu tirgotāju sētu.

Krievu iela, krievu sēta un dažas citas celtnes Rīgas 13.–16. gs. senrakstos minētas vairākkārt. Krievu sētas vai ciema nosaukums nekustamo īpašumu reģistrācijas grāmatā ierakstīts tikai vienu reizi – 1458. g., daudz biežāk minēta Krievu iela – pirmo reizi 1394. gadā. Daudzkārt stāstīts par krievu tirgotāju celto Sv. Nikolaja Brīnumdarītāja baznīcu, kas parasti dēvēta vienkārši par krievu baznīcu. Pirmo reizi rakstos tā parādās 1299. gadā. No 1394. g. tiek minēta arī krievu kapsēta. Bez noliktāvām un dzīvojamām ēkām krievu tirgotājiem savā sētā bijis arī ģildes nams (minēts 1516. g.), slimnīca un nabagu patversme (minēta 1523. g.). Vairākkārt pilsētas kancelejas grāmatās sastopams apzīmējums lejasvācu valodā *de Russche convent* – krievu konvents. Pirmo reizi tas minēts jau 1447. gadā. Daļa pētnieku to uzskata par īpašu

RĪGAS PĀRSTRĀDĀTIE STATŪTI

Ja kāda atraitne vai meita iziet pie vīra bez radu ziņas, tad tā var paņemt līdz tikai savas drēbes vai to, ko radi atvēl. Ja kādu noķer pie kādas meitas, tad tam tā jāņem par sievu vai jāmaksā 10 markas sudrabā. Ja kāds izvaro sievu vai meitu, tad tam nocērt galvu. Tāpat tas ir tad, ja kādu noķer pie sveša vīra sievas, to piekrāptais vīrs var apžēlot, bet tad tas saņem no vainīgā 10 markas sudrabā un pilsēta trīs markas sudrabā. Vainīgo sievu vīrs var ieslēgt pie ūdens un maizes, cik ilgi vēlas.

J. Straubergs. Rīgas vēsture. R., 1937, 109.–110. lpp.

1759.

Vangals savu daiļu meitu
Rīgā veda ģērbināt.
Par pupiem ortu deva,
Par vēderu pusdālderī,
Par to pašu labu vietu
Dukātiem reķināja.

Latvju tautas dainas. 11. sēj. R., 1932.

Umurkumurs Rīgā. 1842. gads.
T. H. Nikaņa litogrāfijas fragments.

Reiz kāds zemnieks ierīkojis iebraucamo vietu un nosaucis to "Lācis". Viņš atsaucis mālderis un lācis "uzmālet" uz vārtiem lāci. Mālderis jautājis, vai lāci mālet ar ķēdi vai bez ķēdes. Ta kā bez ķēdes iznācis lētāk, tad saimnieks lācis mālet bez ķēdes. Mālderis nu arī uzpindzelējis skaistu lāci. Reiz naktī plosījusies briesmīga vētra, un lietus gāzis kā ar spainiem. Otrā dienā saimnieks skattījies: lāča uz vārtiem vairs nav! Atsauktais mālderis to izskaidrojis tā: "Kurš meža zvērs gan ies stāvēt ārā tādā naktī! Ja lācis būtu mālēts ar ķēdi, tad gan viņš nekur nevarētu aizbēgt." Nu saimnieks lācis uz mālēt lāci ar ķēdi. Tagad lācis stāvējis, lai laiks bijis vai kāds. Lieta, lūk, bijusi tāda, ka pirmo reizi mālderis mālējis ar ūdens krāsām, bet otrreiz ar eļļas krāsām.

Uzrakst. V. Drugis.
Teic. tēvs, Rīgā.

Latvju tautas anekdotes. 3. sēj. R., 1929.

krievu klosteri, citi – par krievu tirgotāju gildes namu.

Liekas, Sv. Nikolaja baznīcai vajadzēja būt vienai no pirmajām krievu sētas celtnēm, jo svešzemju pilsētā mūra baznīca tirgotāju sētā bija ne vien reliģiska kuļta vieta, bet kalpoja arī par drošu noliktavu vērtīgākajām tirgus precēm. Mūra baznīca bija ikvienas tirgotāju sētas galvenā celtnē.

Livonijas kara laikā kontakti ar krievu tirgotājiem tika pārtraukti, krievu sēta likvidēta, un baznīca, tāpat kā visas pārējās šeit esošās celtnes, pārgāja rātes pārvaldē.

Saglabājušies pilsētas kases rēķini liecina, ka rātes pārvaldē pārņemtās krievu sētas celtnes devušas pilsētai no 1560. līdz 1571. g. ienākumus 627 sudraba mārkū apmērā no nomas naudām vien.

1581. g. Rīgas pilsēta bija spiesta padoties Polijas karalim. Karalis Stefans Batorijs ar dāvinājuma aktu visas bijušās krievu baznīcas celtnes un īpašumus atdeva Rīgas pilsētai.

Jau 1583. g. uz 8 gadiem par 20 mārkām gadā tiek iznomāts malkas pagalms pie ieejas baznīcā. Koka ēciņa krievu kapsētā tiek iznomāta uz 8 1/2 gadiem par 12 mārkām gadā. Kādam vara kalējam iznomā mūra ēku līdzās krievu baznīcai uz 7 gadiem par 60 mārkām gadā.

1588. g. kāds pilsonis iegūst pagrabu ēkā, kur dzīvojis krievu garīdznieks; Jaspers Klauts par 1500 mārkām nopērk gruntsgabalu krievu kapsētā, iznomāts tiek arī malkas pagalms bijušās krievu kapsētas teritorijā – uz 7 gadiem par 15 mārkām gadā.

Atjaunojoties un paplašinoties tirdzniecības sakariem ar Krieviju, 1642. g. ārpus pilsētas vaļņiem priekšpilsētā, netālu no Sv. Ģertrūdes baznīcas, ierīkoja jaunu krievu sētu, t. s. Maskaviešu namu, kur Pleskavas un Novgorodas tirgotājiem apmeties, ar savām precēm iebraucot Rīgā. 1696. g., dodoties uz

Rietumeiropu, tur kopā ar savu svītu bija apmeties arī Krievijas troņmantnieks Pēteris Aleksejevičs, kas vēlāk kļuva par caru Pēteri Pirmo.

Kā dzīvojuši šādas sētas iemītnieki, varam tikai minēt. Daļa to neapšaubāmi Rīgā uzturējās pastāvīgi, citi iebrauca laiku pa laikam vai uz vienu sezonu. Baznīca un citas koplietošanas ēkas, jādodomā, celtas par turīgo, visvairāk ieinteresēto tirgotāju līdzekļiem, tā iegūstot tiesības tur vienmēr apmesties un novietot savas preces. Citi tirgotāji, kas sētā vēlējās kādu laiku uzturēties, bet tās celtniecībā nebija piedalījušies, droši vien maksāja naudā vai graudā.

Iebraucamās vietas, krogi, traktieri

Tās bija īpaši iekārtotas sētas ar naktsmītni iebraucējiem, stalli un šķūni. Parasti tur bija arī krogs, kur iebraucējs varēja paēst un iedzert.

Nosaukums krogs cēlies no vācu vārda *Krug*, kas burtiskā tulkojumā nozīmē arī krūzi. Līdz ar to jāsecina, ka krogi uzradušies vienlaikus ar vācu iekarotājiem. Arī pirmās rakstītās liecības par krogiem saglabājušās kopš 13. gadsimta. Tiesības ierīkot krogus deva Vācu ordenis, augstākā garīdzniecība un Rīgas rāte, piešķirot vai nu lēnī saviem vasaļiem, ierēdņiem, vai kā atzīnību par pakalpojumiem.

1542. g. Rīgas Doma kapituls apliecina J. Štorbeka donāciju – zemes un kroga piešķiršanu Elizabetei Mollerei – Doles miestīņā pie Daugavas. E. Mollerei par to jāmaksā Rīgas Doma kapitulam 200 Rīgas mārkas.

Par krogu sākotnējo veidu un to darbošanos sīkāk ziņu trūkst.

No muižu revīziju dokumentiem 17. gs. sākumā izriet, ka Rīgā un Rīgas apriņķī pastāvējuši 46 krogi.

1643. g. muca alus (apm. 30 stopi) maksājusi 72 dāldeus, pods tauku – 1 dālde, vista –

Skuju un sveķu smarža patikami veldzēja viņa krūtis, un paretam kāda pavasara zīle gari iedziedājās. Te tomēr nebija iespējams nogremdēties dziļāk šādos dabas aplūkojumos, ja negribēja, ka kāds tev ieskrien krūtīs vai uzbrauc virsū. Jo kustība uz šosejas bija dzīva. Garas vezumnieku rindas pa gabaliņam viena no otras, atsevišķi braucēji ar gaļu, labību un visādām mantām tikpat kā ūdens lija uz Rīgas pusi, no Rīgas puses atkal brauca pretim labības uzpircēji un slakteru zeļļi, ik brīžus braucēji tika apturēti un notika kaulēšanās un līgšana.

“Ē, saimniek, kas tev vezumā?” – “Auzas!” – “Ko pras’ par pūru?” – “Četri kvarti!” – “Trīs kvarti nēmsi?” – “Ne, ne,” laucinieks atbild un, uzsitis zirgam ar pātāgu, brauc uz priekšu... “Cik maksā tas pusčūcis?” – “Pustreša rubja podā.” – “Vai ar rubli astonešmit nepietiks?” – “Kur tad nu to!” – “Piecas kapeikas pielikšu, – dod nost!” – “Ne, ne!” – “Rīgā vairāk nedabūsi, dieva vārds!...” – “Bez divi četrdesmit jau nu gan nedošu!” – “Nu, ņem divi, Rīgā to cenu tev nemaksās!” – “Un kā vēl dabūšu!” – “Nožēlosi... Nožēlosi...” – “Tur nav ko nožēlot!...”

Dažreiz iznāk arī andele... Pie labības tad uzpircējs ar bleķa zondi grūž maisā un noņem labības provi. Sver ar mazajiem svāriņiem un pārsver, un beidzot izraksta cedeli.

Pie “Zelta auna”, “Baltā lāča”, “Labā drauga” vai citur kur. Bet, ja neiznāk andele, tad uzpircējs uzsoļa vēl labu cenu un tad brauc tālāk... Bet jau pēc kādas pusversts gaida priekšā atkal uzpircējs, un tas muzikis atkārtojas no jauna. Ja ir nopirkts, tad ar sarkanu krītu uzvelk uz maisa zīmi, un tādu tad neviens cits uzpircējs vairs neaiztiek.

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 30.–31. lpp.

2724.

Kāds žīds iegājis viesnīcā, paēdis pusdienu, bet naudas tam nav bijis, ar ko samaksāt. Par to viesnīcnieks paņēmis žīda kažoku. Žīds izgājis no viesnīcas un salasījis uz ielas nobirušos graudus un aizgājis atpakaļ uz viesnīcu. Iegājis pagalmā un sācis izbārstīt graudus, kurus viesnīcnieka vistas uzlasījušas. Tad žīds sācis viesnīcnieka vistām izplūkt spalvas. Iznācis viesnīcnieks un prasījis: "Ko tu tur dari?"

Žīds atbildējis: "Es novelku vistām kažoku, tāpat kā tu man, jo viņas ir manus graudus apēdušas un par tiem jāmaksā."

Viesnīcnieks sadusmojies un teicis: "Še tavs kažoks, liec tikai manas vistas mierā!"

V. Ungure, no Rīgas.

2725.

Lauku puīši iebraukuši Rīgā un iegājuši kādā krogū iedzert. Kad saimnieks tiem pasniedzis rēķinu, tad viens no puīšiem steidzies atrunāties: "Maksāt mēs negribam, bet mēs dziedāsim. Ja jums kāda no tām dziesmām patiks, tad mēs rēķinu nemaksāsim!" Saimnieks bijis arī tā ar mieru. Puīši nu izdziedājušies dažnedažādas dziesmas, bet saimniekam neviena no tām nepatikusi. Beidzot puīši vilkuši ārā naudas makus un dziedājuši:

"Lai nu gājis, kā nu gājis,
rēķins tomēr jāmaksā!"

Saimnieks tūlīt izsaucies: "Lūk, tāda dziesma man patik!" Puīši nu mierīgi bāzuši makus atpakaļ kabatās un nemaksājuši devušies prom.

Uzrakst. Vilis Drugis, Rīgā.

Teic. tēvs.

Latvju tautas anekdotes. 3. sēj. R., 1929.

6 grašus, jērs – 22 dālderus, zirgs – 30 dālderus, bet zemnieks – 24 dālderus.

Salīdzinājumam tā laika algas: zemes tiesnesim – 200 dālderī, muižkungam – 246, bendem – 50, (par raganas mocīšanu un sadedzināšanu – 12 dālderī un 45 graši), skolmeistaram – 20 dālderī, leitnantam – 40 un 1 arklis zemes, dārzniekam – 14 dālderī un 36 graši, muižas kalpam – 7 pūri rudzu, 1 pūrs putraimu, 1 pūrs zirņu, 2 govīs, 1 cūka, 5 podi iesala alum, 8 dālderī naudā.

Rīgā iebraucamās vietas sāka iekārtot 15.–16. gs., kad paplašinājās pilsētnieku tirdzniecības sakari ar zemniekiem. Neliela Rīgas tirgotāju grupa pārņēma savās rokās visu tirgošanos ar zemniekiem. Pēc 16. gs. ilgajiem kariem, kuriem sekoja sērgas, neraža un bads, Rīgas tirgotāji piešķīra zemniekiem kredītus gan precēs (sēklas, labību, zirgus, dzelzi u. c.), gan naudā un ieviesa t. s. zemnieku grāmatas, kur atzīmēja parādnieka vārdu, mājas nosaukumu, pagastu un aizdevuma lielumu. Parādu atdodot, zemnieks savu ražu veda uz pilsētu tieši šim tirgotājam.

17.–18. gs. ne vien atsevišķi zemnieki, bet pat veseli Vidzemes un Kurzemes pagasti bija nokļuvuši 70 līdz 80 Rīgas namnieku parādu kalpībā. Dažs labs "prečinieks" pat bija aizdevis zemniekiem no 500 līdz 3000 zviedru dālderu. Pēc ierakstiem zemnieku grāmatās, 1732. g. vien vidzemnieki bija rīdziniekiem parādā ap 200 000 dālderu. Šo parādu dzēšana nebija iespējama, un zemnieku kreditori to arī neprasīja. 17. gs. tika sankcionēti tādi Rīgas tirdzniecības likumi, ka izveidojās īpatnēja piespiedu tirdzniecība starp namnieku-kreditoru un zemnieku-parādnieku: zemniekam nebija tiesības pārdot savus lauku ražojumus Rīgas tirgū, bet tikai savam aizdevējam. Lai zemnieki-iebraucēji Rīgā neizvairītos no šī pienākuma un savas preces neatļautā kārtā nepārdotu kādam krodziniekam vai uzpircējam, "saimnieki" turēja pie pilsētas vārtiem īpašus sulaiņus un puīšus, kas katru

ceļavīru noveda pie viņa kreditora, kurš to uzņēma savā iebraucamajā vietā un pēc tam pavadīja tā vezumu līdz pilsētas brāķerim un svērējam, kur noteica zemnieka preces svaru un labumu. Tad "saimnieks" ar saviem zemniekiem devās atpakaļ uz iebraucamo vietu, kur veselu diennakti, bieži pat ilgāk, zemniekiem deva par brīvu ēst un dzert, un vēl "ciemkukuli" līdz uz mājām sievietei un bērniem. Protams, zemnieki visu savu vedumu (linus, labību) bija spiesti atstāt viesmīlīgajam namniekam, kas viņu preces paturēja par savu cenu, deva vietā siļķes un sāli, un, iespējams, norakstīja arī daļu parāda. Šos parādus un līdz ar to spaidu tirdzniecību zemnieki mantoja no paaudzes paaudzē, un pat jaunsaimniekam, kas ienāca bēgļu pamestā sētā, bija jāuzņemas agrākā saimnieka parādi un pienākums pārdot savu preci tikai tam Rīgas namniekam, kura "zemnieku grāmatās" viņa māja bija ierakstīta. No otras puses, šīs grāmatas izvērtās par mūžīgiem vērtspapīriem, ko ne vien tirgotāju bērni mantoja no vecākiem, bet kuras arī pirka un pārdeva pēc apgrozījuma vērtības un tirgus kursa.

Katrai iebraucamai vietai bija savs pavārds ("Pie baltā brieža", "Pie sarkanā gaiļa" utt.), ko bieži vien uzkrāsoja uz sienas vai izkārtnes.

Nejaušs ceļinieks nakstmājas varēja palūgt arī krogos un traktieros, kuru galvenais uzdevums gan bija piedāvāt viesim ēdienu un dzērienu, galvenokārt alu. Sākotnēji šīs iestādes jeb uzņēmumi attīstījās stihiski, katrs krodznieks un traktiernieks to darbu organizēja pēc sava prāta un saprašanas.

Tiesības izgatavot un pārdot alu, degvīnu un citus alkoholiskos dzērienus, kā arī turēt krogu, jeb t. s. kroģēšanas tiesības 14. gs. bija tikai vācu namniekiem. Lielās ģildes locekļi vēlējās, lai alus brūvēšana būtu vienīgi viņu privilēģija. 1427. g. Lielajai ģildei tiešām izdevās panākt, ka Rīgas rāte pieņēma lēmumu atņemt kroģēšanas tiesības amatniekiem.

"Cik prasi?!"

Leitis minstijās, minstijās, un sviedru rasa viņam spiedās uz pieres. "Lēti tev atdošu, kungs... Divus rubļus penķas kapeikas..."

"Jā, jā," komijs gari novilkā un vairs nesacīja nekā.

"A kas tava cena, kungs?" — leitis minstijās.

"Mums tagad nav vajadzība," komijs noraustīja kamiešus.

"Jā, ka tev būtu ausas, tās mēs varam tagad lietot..."

Kāds otrs zellis atkal sacīja kādam kurzemniekam: "Jā, kad jums būtu rudzi, tos mēs tagad varētu lietot..."

Leitis nu, nabadziņš, nezināja, ko darīt. "Divus rubļus, kungs... Divus rubļus... As tavs vecs kundze. As nekad citam nepārdevu... Divus rubļus — dosi, kungs?"

"Atved man pēc pāris nedēļām, kad Daugava būs tīra, kad kuģos varēs lādēt... Jā, tad ar lielāko prieku... Bet tagad nevar... Tagad nevar..."

Nu sākās diņģēšanās un dievošanās. Leitis plijās virsū, lai par to cenu patur, komijs atkal pretim: "Nevar, bandžoli... Magaričas arī gribēsi..."

"Kungs, es tev pašakišu (sacišu)," leitis pielika viņam muti pie auss un ko pačukstēja. Laikam sacīja, lai dod viņam droši to cenu, viņš nevienam nesacīs.

"Nav tagad tas tirgus, mīļo bajori," komijs atbildēja dzirdot un tad atkal viņam ko pie auss pačukstēja. Laikam sacīja, ka pircis šodien par vēl zemāku cenu. "Bet tev, tā ka tu esi mans draugs, tev katrā laikā to lielāko cenu..." Viņi abi sabučojās. "Ak tu, mans mīļais bajori!... Vai mums abiem pirmā reiza andelējot? Vai esmu tev kad atrāvis, kad bijis tas tirgus? Bet ponim Rābemanim skādi darīt, to mēs arī nevaram..."

[..]

"Nu, tad lai iet rubli deviņdesmit!... Nu, būs! Nem cedeli!... Zini, pons Rābemanis nav slikts. Uzņem viņš tevi kā savu ciemiņu. Ēd uz viņa rēķina, dzer, liksmojies..."

Darbam sava alga. Nemaz jau nerunājot par to pusrubli — palaunagā krūze kafijas ar krengeli! Vakarā atkal bairīdēsa ar baltu maizi. Tas viss darba dienā! “Kas tev tādu paēdienu uz laukiem dod,” viņš nodomāja. “Labi, ja tā ko redzi pa laikmetiem...”

Savāds lepnums un apziņa viņam sāka mosties sirdī... Viņš nebija vairs muzīks, viņš bija rīdzinieks...

A. Deglavs. Rīga. 1. sēj. R., 1983, 416.—417. lpp.

“Ko nu stāsti?! Kamēr esi izlicis izkārtni “Pie tautieša”, laucinieku rindas tik lielas, ka nevar vairs mūsu sētā satilpt, un nauda tev nāk pa logiem un pa durvīm... Ja jau bērniem dod, tad ir jādod tā, ka var ko iesākt...” Arī Maris sarka vien un teju teju gribēja jaukties pulkā un aizstāvēt savas intereses. Bet Pēterim šāda ligšana bija neomulīga. “Lūdzu, kam šādas valodas!?” Viņš beidzot iesaucās. “Es nekādas naudas neprasu, es ņemu Mari tādu, kāda viņa ir...”

“Kuš nu, kuš,” māte viņam meta ar acīm. “Te jau nav runa par tavu prasīšanu, bet par mūs' došanu. Tāpat jau tev vajadzēs priekš vīnūza ierīkošanas... Vai saņēmi gan telpas?...”

“Saņēmu. Dārgas gan... Deviņi simti gadā... Bet maksāt var...”

“Deviņi simti?!” Mikums iesaucās. “Kur nu vēl papīri un cits viss... Kur to visu var ieņemt?...”

“Maksā citur vēl vairāk... Līdz tūkstoš un pat tūkstoš trīs simti,” Pēteris paskaidroja. “Nekas, es tikšu cauri! Īre man jāmaksā pusgadu uz priekšu, tas ir četri simti piecdesmit rubļu, kronim un pilsētai piecsimts rubļu, iznāk deviņsimts piecdesmit... Un tūkstoš rubļu, tas man ir...”

“Jā, jā, priekš ierīkošanas arī vajadzīgs,” māte pastāvēja. “Istabas lietas, ķēķa trauki, mēbeles, viss... Nauda jau tā iziet, tā iziet, viņas nekad nevar būt par daudz. Nu, veci, ko tik daudz tielējies, teic vārdu!... Pieci tūkstoš rubļu, un skaidra lieta!...”

“Nu jā, jā, kad jau nu tu saki, lai iet arī!...” Mikums beidzot padevās. “Citam jau nu gan es to naudu nedotu, bet Pēterim katrā laikā...”

A. Deglavs. Rīga. 1. sēj. R., 1983, 57. lpp.

Tas izraisīja sašutumu un protestu Mazajā gīldē. Rāte bija spiesta piekāpties.

Lai ko lēma rāte un gribēja gīldes, bet alu vienmēr brūvēja, pārdeva, pat turēja savus krogus arī priekšpilsētu latvieši un Rīgas zemnieki. Viņu darbošanos šajā jomā nespēja apkarot nekāda kontrole.

Ar 1585. g. rātes un namnieku opozīcijas līgumu kroģēšanas tiesības oficiāli ieguva arī Rīgas zemnieki.

Latvijas krogi noteiktai kārtībai pirmo reizi tika pakļauti t. s. zviedru laikos — 17. gs., kad Zviedrijas karalis pavēlēja krogos pie nozīmīgākajiem ceļiem ierīkot pasta stacijas, kuru uzdevums būtu nodrošināt ar zirgiem kroņa ziņnešus, rūpēties, lai tie var paēst, atpūsties un pabarot zirgus. Vienlaikus šie krogi apkalpoja arī citus ceļotājus. Šajā laikā Rīgā plaši izvērtās dažādu krogu ierīkošana.

18. gs., palielinoties vācu privilēģijām, zemnieki pamazām zaudēja ne vien kroģēšanas tiesības, bet pat tiesības darīt alu un dedzināt degvīnu savām vajadzībām. 1753. g. Lielā gīlde atkal centās latviešiem atņemt kroģēšanas tiesības un pasludināja tās par namnieku privilēģiju. Protestējot pret to, latviešu amati iesniedza ģenerālgubernatoram sūdzību, kurai bija pievienoti dokumenti, kas apliecināja latviešu amatnieku sensenās tiesības. Ģenerālgubernators lietu izvērtēja latviešiem par labu un izdeva attiecīgu rezolūciju. Tā gadsimtiem cauri gājusi nemitīga cīņa par to, kuram ir tiesības darboties šajā ienesīgajā nozarē.

Līdz 18. gs. krogos galvenokārt dzēra alu. Līdz ar Latvijas teritorijas iekļaušanu Krievijas impērijas sastāvā aizvien vairāk tiek patērēts un dedzināts degvīns.

No 1762. g. degvīnu bija atļauts pārdot krogos, kas bija ierakstīti vaku grāmatās. Šiem krogiem bija pienākums arī uzturēt stadulas. Degvīnam noteica citas cenas (apm. 5 mārkas stopā). Labību pārvērst degvīnā bija ļoti izdevīgi, tāpēc muižnieki degvīna dedzinā-

šanu pat pieprasīja no zemniekiem kā kļaušu pildīšanu. Daļu degvīna pārdeva krogos, daļu eksportēja uz Krieviju, kur pēc tā bija liels pieprasījums.

Iebraucamā vietā.

Nami iebraucējiem 19. gs.

Jo sevišķi daudz visdažādāko krogu un traktieru pilsētā parādījās 19. gadsimtā. Galvenokārt tas saistāms ar rūpniecības attīstību, kas sekmēja ļaužu masas pieplūdumu pilsētās, kā arī ar dzimtbūšanas atcelšanu, kas atbrīvoja dzimtzemnieku. Rīga jau izsenis bija iespaidīgs tirdzniecības centrs, caur kuru plūda ne tikai daudz preču, bet arī tirdzniecībā iesaistīto cilvēku masas. 19. gs. tirdznieciskie sakari kļuva vēl intensīvāki – no pilsētas uz pilsētu ceļoja tirgotāji un komivojažieri. Preču izplatītājiem, kā arī citiem viņiem līdzīgiem, kas uz laiku bija nonākuši svešā pilsētā, bija vitāla nepieciešamība ieturēt kādu maltīti, atpūsties pēc nogurdinoša ceļa, sasildīties un izžāvēt mitro apģērbu.

“Vai tad visi tik viegli var tikt pie naudas kā tu ar Manaseina prošiņām!” tas atcirta. “Atceries, kad bijī pie Stērstes par skrīveri? Mužikiem sūdzības visiem uz mata vienādas, tā ka sūdzības formulāri pat tika nodrukāti, lai katrs nabadziņš bez liekiem izdevumiem varētu savu sūdzību iesniegt. Bet tu neteici vis, ka tādu var dabūt par brīvu, bet apņēmieš mužikiem rakstu, par ko advokāti ņem 25 rubļus, izgatavot par pieciem rubļiem. Īsā laikā ierāvi vairāk par 700 rubļiem.”
Kārlim šāds apvainojums likās šausmīgs. Vismaz viņš nevarēja saprast šādu kailu vaļsirdību. “Bet, cilvēks, ko tad jūs runājat?!... Kā tad jūs to zināt?!...”
“Kā es to zinu?!” Ploriņš pakārstīja mēli. “Pats viņam tos kundes pa iebraucamām vietām pieskapēju. Arī es savu procentu par to dabūju...”

A. Deglavs. Rīga. 2. sēj. R., 1983, 488.—489. lpp.

206.

Kāds bijis bodē daudz izņēmis uz parādu. Kādreiz bodnieks gājis pie parādnieka mājā, lai dabūtu parādu. Parādnieks, to redzēdams, teicis savai mazajai meitenei, kad bodnieks prasot, kur viņš esot, tad lai sakot, ka viņš aizceļojis, bet pats palidis pagultē. Atnācis bodnieks un prasījis: "Kur tēvs?"

Meitene: "Aizceļojis."

Bodnieks: "Uz kurienu?"

Meitene: "Pagultē."

Auniņu Elza, no Rīgas.

Latvju tautas anekdotes, 1. sēj., R., 1929.

Vecais Izaks, pilnīgi skaidri prazdams aprēķināt savas spējas, kas attiecās uz ugunsūdens patēriņu, šoreiz pārrēķinājās, baudīdams cēlu vīnu, ko strēba pirmo reizi mūžā. Ļoti pārsteigts par to, ka, iebaudījis no dažādām pudelēm, kas bija pildītas ar labu, spēcīgu Bordo vīnu — no Šveinfurta kunga izmeklētās noliktavas par samērā niecīgu cenu, septiņdesmit kapeikām pudelē —, nejuta neko līdzīgu īstam efektam, viņš samulsa no lielās izvēles, zaudēja mēra izjūtu un līdz ar to arī saprātu un, būdams apzinīgs kareivis, kas ienīst francūžus, iznīcināja tik daudz naidīgā, tekošā šķidruma, ka uz viņa istabu viņu nācās aizvelt kā pārpildītu mucu. Tā bija viņa nāve. Trieka beidza jautrā sirmgalvja dzīvi, iekams viņu varēja glābt ārsti, nolaižot asinis. Ivans viņu sirsniņīgi apraudāja, un uzticamā kučiera bērēs arī lādžīgo kungu acis nepalika sausas.

K. fon Holtejs. Slepkaivā Rīgā. R., 2000, 165.—166. lpp.

19. gs. Rīgā bija vairākas iestādes, kas izmitināja tikai konkrētas sociālās grupas iedzīvotājus un piedāvāja kādu noteiktu ēdienu.

Dažādos dokumentos, kā arī vēsturiskajā literatūrā atrodami ļoti atšķirīgi šādu iestāžu apzīmējumi, to pienākumu un specifikas raksturojums. Viesu apkalpošanas ziņā (arī klientu ēdināšanā un izguldīšanā) galveno vietu ieņēma viesnīcas, sauktas arī par viesu namiem, traktieriem ar "restaurācijām" jeb restorāniem. Vienkāršākas iestādes tika dēvētas par iebraucamām vietām vai zemākas kategorijas traktieriem. Šīs iestādes parasti atradās pilsētās. Laukos tās sauca vienkāršāk — par krogiem. Kādā 19. gs. 50. gadu dokumentā atrodama divas kategorijas — iebraucamās vietas un krogi. Krogi skaitījušies lauku jeb zemnieku iebraucamās vietas, kurām bija tiesības tirgot arī degvīnu un alu. Savukārt iebraucamās vietas jeb traktieri dalījās trīs paveidos:

1) iebraucamās vietas, vāciski dēvētas par *Bauerneinfahrten*, krieviski — *заезжие дворы*; 2) ebreju iebraucamās sētas — vāc. *Ebraer-Herbergen*, kr. *еврейские постоялые дворы*; 3) krievu iebraucamās sētas — *русские постоялые дворы*. Zīmīgi, ka traktieri nav maksājuši ne pilsētai, ne valstij nodokļus. T. s. krievu iebraucamās sētas bijušas tikai četras un atradušās Maskavas priekšpilsētā. Kā liecina nosaukums, tās galvenokārt apkalpojušas krievus, pretstatā ebreju traktieriem, kur varēts sastapt ne tik daudz ebreju, cik visu Rīgas tautību iedzīvotājus un iebraukušos. Krievu iebraucamās vietas bieži vien darbojušās bez īpašām atļaujām, un to īpašnieki izvairījušies no nodokļu maksāšanas.

Kā liecina 1850. g. iesniegtais ziņojums par traktieru revīziju, tikuši revidēti 18 traktieri. Rīgā par augstākajai kategorijai atbilstošām atzītas tikai divas iestādes. Viena no tām — hotelis "St. Petersburg" Pils laukumā. Ēka celta 1750. g., par viesnīcu kļuvusi 1763. gadā. Tā bija viena no pirmajām privātajām

ГОСТИНИЦА С. ПЕТЕРБУРГЪ ВЪ РИГѢ,

напротивъ. Зама и пароходной набережной, сама рекомендуетъ себя путешественникамъ
столью удобностию во внутреннемъ распорядкѣ. Хозяинъ обидается услужить непривычнымъ образомъ
и за умеренныя цѣны. Указаны Г. приѣзжающихъ похваляются въ хорошихъ сараяхъ подъ ключемъ.

Hôtel St. Petersburg in Riga.

dem Kaiserlichen Schlosse u. dem Landungsplatze der Dampfschiffe gegenüber, empfiehlt sich durch
elegante u. bequeme Einrichtung den resp. Reisenden u. verspricht bei reeller u. prompter Bedienung
die billigsten Preise. Für sichere u. bequeme Unterbringung der Equipagen ist gesorgt.

HOTEL DE ST. PETERSBOURG à RIGA
situé vis-à-vis du Château et de l'arrivée des bateaux à vapeur est recommandé
aux Voyageurs. L'élegance et la commodité de cet Etablissement ne laissent rien
à désirer. Prix modérés, splendeurs Remises pour des voitures

opposite the Castle and landing place of the Steamboats is highly recommended for the
attention of Visitors. Being set up elegantly and comfortably, cheap rates are established
and Travellers will be attended to with promptness. Side & large Coach houses

ST. PETERSBURGH HOTEL, RIGA

viesnīcām Rīgā. Nams domāts augstākas kārtas ceļotāju uzņemšanai un aprūpei, tomēr ēka bijusi nolaista un neremontēta. Revidenti ar izbrīnu konstatējuši, ka arī telpu iekšienē valdījusi netīrība, bet spilvenos gandrīz nav bijis dūnu. Izrādās, arī toreiz – 19. gs. – Rīgas viesiem bijis jācieš aukstums, jo no trešā stāva 13 numuriem tikai trīs tikuši apkurināti. Iestādi apkalpoja viens kalpotājs, viena istabmeita un viens puisis, bet nama pārziņa bijusi nodota kādam uzņēmējam. Virtuve “St. Petersburg” darbojusies bez pārtraukuma, jo tās gatavotos ēdienus pieprasījuši pat ārpus viesnīcas. Diemžēl arī labierīcības bijušas ļoti nožēlojamā stāvoklī – netīras un smirdīgas. Iestādes īpašniece – Lanceviča atraitne – jau astoņus gadus gulējusi slimības gultā, un tas bijis galvenais “St. Petersburg” pagrimuma iemesls.

Otrs augstākās kategorijas traktieris atradies viesu namā “Stadt London” Kaļķu ielā. Tā īpašnieks Zalcmans četrus stāvos iekārtojis

Viesnīcas “St. Petersburg” reklāma. 19. gs. otrā puse. Litogrāfija.

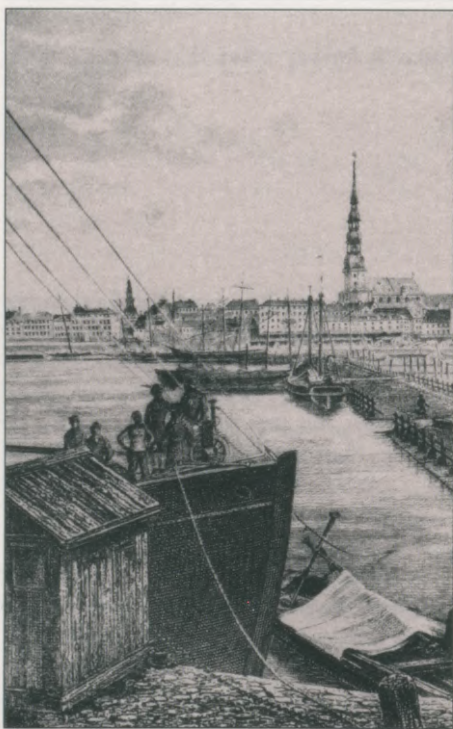
1789. g. 31. maijā Rīgas viesnīcā “Petersburg” uzturējās krievu vēsturnieks un rakstnieks N. M. Karamzins. Par saviem piedzīvojumiem Rīgā tajā pašā dienā viņš rakstīja draugiem vēstulē uz galvaspilsētu:

“Vakar, mani dārgie draugi, es atbraucu uz Rīgu, un apstājos “Hotel de Petersburg”. Ceļš mani nomocīja... Viss kaitināja. Visur, likās, no manis ņēma vairāk nekā pienācās... Traktieri, kur es iekārtojos, saimnieks bija ļoti pakalpīgs: pats aiznesa manu pasi uz pārvaldi un savā laipnībā sameklēja man arī važoni, kas par trīsdesmit černovciem apņēmas aizvest mani uz Kēnigsbergu... Zirgi bija iejūgti, un traktiernieks atnāca man pateikt, ka pēc pusstundas aizslēgs pilsētas vārtus... Saimnieks izmantoja manu nevalū un pasniedza man smalku rēķinu, tas ir, par vienu diennakti paņēma no manis ap deviņiem rubļiem”.

“Русское Слово”, 26–31.03.99.

“Nu labi, jaunais cilvēks, pameģināšu ar jums!” tas beidzot sacīja. “Pieņemu jūs vienu mēnesi uz provi, tad vēlāk redzēsim, ko spējat... Jums jāzin, ka manā Daugavmalas vīnūzi nav viegli... Tirgus laikā pilns, ka murkšķ vien, sauc pa visiem kaktiem un malu malām, bet no rokām ātrāk nevarat laist ārā, kamēr nav nauda rokā, jo citādi visi aiziet nesamaksājuši. Kam jūs dodat tā vai uz stenku, tad vajag zināt, kā rokā dabūt, jo viss iet uz jūsu galvu un atbildību. Viss tas jums caur praksi būs jāpierāda, ka to spējiet. Ka jums nav zalogā, ko ielikt, tas gan, zināms, liels traucēklis... Tādēļ jums kase būs jānodod katru vakaru... Nu, vienalga, pieņemu jūs... Trīsdesmit pieci rubļi mēnesī, ēdiens pie maizes galda un istabiņa augšā... Ieronaties pie vakara savā jaunā darba vietā, tad noņemsim aprēķinu no jūsu priekšgājēja un varēsāt saņemt veikalus...”

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 225. lpp.

Rīgas panorāma. Fragments. 19. gs. 70. gadi. Tērauda grebums.

21 dzīvokli. Kaut telpas bijušas mazas, tomēr tīras un kārtīgas. Tur apkalpojošais personāls bijis krietni lielāks – 3 viesmiļi, 3 istabmeitas, 1 portjē un 2 sulaiņi. Līdz pulksten 23.00 traktierī pasnieguši karstos ēdienus, tādēļ tas bijis ļoti labi apmeklēts viesu nams.

Otrās kategorijas traktieru bija krietni vairāk – revīzija pārbaudīja 10, turklāt tie tika iedalīti divās grupās – traktieri šī vārda tiešā nozīmē un tādi, kas derīgi tikai kā iebraucamās vietas kučieriem jeb fūrmaņiem.

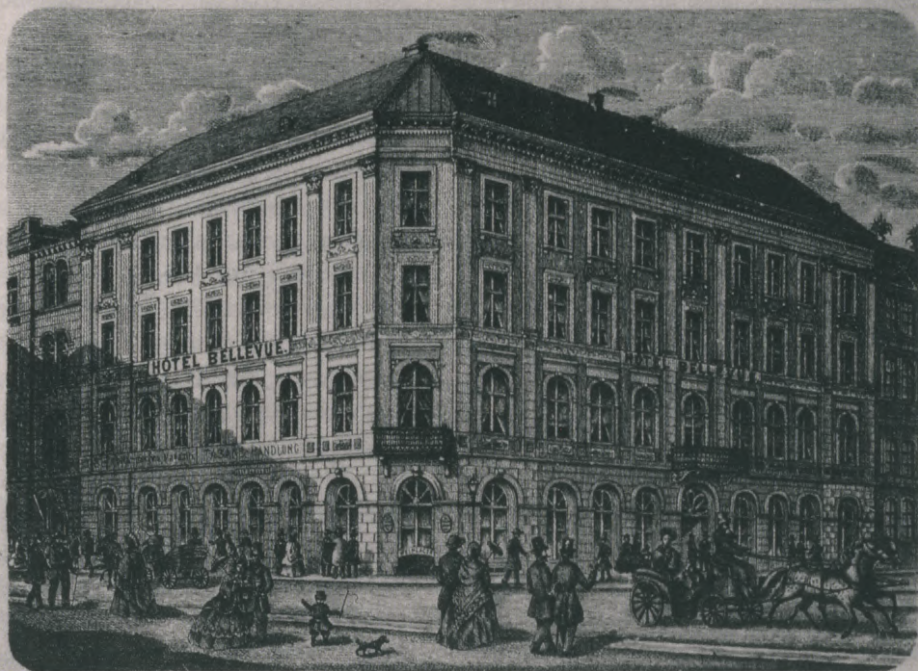
Kā pirmais te minēts traktieris ar skanīgu un pretenciozu nosaukumu “Kings Arms”. Tas atradās pie vaļņa starp Šāļu un Grēcinieku torni Krāmu ielā. Šajā iebraucamajā vietā bijušas trīs ļoti labas istabas ar parketa grīdu. Parasti traktierī “Kings Arms” apmetās ārzemnieki.

Blakus augstākās kategorijas traktierim “Stadt London” kāds Fišers bija ierīkojis ēdināšanas uzņēmumu ar pieciem numuriem. Ši iestāde izcēlusies ar to, ka tajā bija biljards.

Tā sauktajā Sadovska mājā, kas atradās Tirgus un Svaru ielas stūrī, kādam tirgotājam piederējusi vīna zāle. Tur trešajā stāvā bijuši arī trīs numuri viesiem, galvenokārt jūrnikiem. Divas viesu apkalpošanas iestādes atradās Pēterburgas priekšpilsētā. Viena no tām bija visnotaļ reprezentabla – viesu nams “Frankfurt am Main”, Aleksandra ielā. Šis nams piederēja tirgotājam Mikselam.

Apkopojot revīzijas rezultātus, Rīgas maģistrāts konstatēja, ka stāvoklis ir neapmierinošs un nepieciešams to uzlabot. Turpmākajos gados tika pieņemti vairāki noteikumi un nolikumi, kas prasīja lielāku kārtību viesu apkalpošanā un paredzēja arī regulāru kontroli pār šo lēmumu izpildi. Piemēram, vēlreiz (1874. g.) tika veikta viesnīcas “Hotel de St. Petersburg” pārbūve un labiekārtošana. No divstāvu nama tā pārvērtās par trīsstāvu celtni. Par īpašnieku kļuva Ludvigs Klismanis, kura dzimtas rokās viesnīca palika līdz tās nacionalizācijai 1941. gadā. Tajā nu bija 35–38

Hôtel Bellevue à Riga.

Ecke der Kalkstrasse und des Bastei-Boulevard.

viesu istabas, par kurām bija jāmaksā 75 kap. līdz 10 rbļ. diennaktī.

Pretī Vācu teātrim Teātra (tag. Aspazijas) bulvārī 5 latviešu namīpašnieks un būvuzņēmējs, vēlāk pazīstamais mecenāts Kristaps Morbergs reizē ar vairākiem citiem namiem 1878. g. bulvāra lokā uzcēla labāko un greznāko viesnīcu Rīgā "Hotel de Rome". Jau no paša sākuma tā veidota un vēlākās pārbūvēs uzturēta kā pati modernākā, visām jauno laiku prasībām atbilstoša augstākās klases viesu uzņemšanas iestāde. Tajā tolaik bija 80 istabas, kas maksāja no 1 līdz 10 rbļ. Pašai pirmajai no Rīgas viesnīcām tai ierīkoja elektrisko apgaismojumu, liftu, telefonu. Savs pajūgs, vēlāk auto gaidīja viesus stacijā, pienākot vilcienam. Ēkā atradās arī divi augstākās klases restorāni. Romas viesnīca toreizējiem

Viesnīcas "Bellevue" reklāma. 19. gs. otrā puse. Tērauda grebums.

Fuhsings, pacēlis galvu, aplūkoja Rīgas mājas. "Redz, kas par varenu namu!" tas iesaucās, kad viņi brauca garām Komersas viesnīcai. "Būs laikam pati lielākā visā Rīgā. Bet maksājuši viņi te par gruntsgabalu "štātskasei" dzīvu naudu... Četrdesmit rubļu par kvadrātasi..."

Fūrmanis atgriezies arī iejaucās valodā. "Par to naudu, ko te maksā par asi, uz laukiem var nopirkt veselu pūra vietu par dzimtu."

"Jā, par to mēs dzīvojam Rīgā, draugs," Fuhsings atbildeja.

"Ar kuģiem vien izved par gadu par 27 miljonu rubļu preču, par 15 miljoniem ievēd. Pilsētai līdz kādu 800 000 rubļu gadā ienākšana. Jau pērnā, 1867. gadā, Rīgai bija vairāk par 102 000 iedzīvotāju..."

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 283. lpp.

apstākļiem bija ļoti liela un saviem apmeklētājiem tiešām varēja sagādāt visas iespējamās ērtības. Te bija arī koncertzāle, kuras parterā atradās viesnīcas halle un foajē, lasītava un rakstāmistaba viesiem. Katrai viesnīcas un restorāna istabai bija savs īpašs vārds, saskaņīgs ar mēbelēm, paklāju, gobelēnu un griestu krāsu. Daudzās telpas rotāja dārgas gleznas un lieli kristāla spoguļi.

Kristaps Morbergs pēc nāves visus savus īpašumus, tajā skaitā viesnīcu "Roma", novēlēja Latvijas Universitātei.

19. gs. 80. gados pašā Vecrīgas centrā, kur tagad atrodas Doma laukums, tika uzcelta tolaik viena no Rīgas labākajām viesnīcām "Central-Hotel". Jau 1892. g. Rīgas ceļvežos norādīts, ka tajā ir 20 istabas, kas maksā 60 kap. līdz 3 rbļ. par diennakti. Tur darbojās arī restorāns, kas bija atvērts līdz pulksten 3.00 naktī. 20. gs. sākumā Centrāl viesnīcas reklamā lasāms, ka viesiem tiek piedāvāts telefons, vanna, restorāns un jaunievedums, kāda vēl nav citām līdzīgām iestādēm, – brokastu galds.

19. gs. 70. gados bijušajā zemes vaļņu joslā, toreizējā Teātra bulvārī, veidojās jauna apbūve, divās ēkās tika iekārtotas viesnīcas, kas piederēja dažādiem īpašniekiem. Teātra bulvārī 12 atradās 3. klases Ziemeļu viesnīca ar 35 istabām, kuras maksāja no 60 kap. līdz 3 rbļ., bet Teātra bulvārī 13 – Komerccviesnīca ar 45 istabām (maksā no 75 kap. līdz 4 rbļ. par diennakti). Desmit gadus vēlāk abas viesnīcas jau pieskaitītas pie 1. klases. Ziemeļu viesnīca bija ieguvusi arī jaunu nosaukumu – "Metropol" un numurs tajā maksāja no 1,25 līdz 15 rbļ. Uzturēšanās Komerccviesnīcā gan bija lētāka – no 1 līdz 5 rbļ. par istabu diennakti. Toties Komerccviesnīcas restorāns bija kļuvis slavens ar savu krievu virtuvi.

19. gs. otrajā pusē radās arī "Savoy", "Saule" u. c. viesnīcas.

Publiskie nami jeb bordeļi

Runājot par viesu namiem, nekādi nedrīkst aizmirst arī visai specifisko to paveidu – publiskās mājas jeb bordeļus.

Prieka meitas un prostitūcija jeb naudas pelnīšana, sniedzot seksuālus pakalpojumus, Rīgā pastāvējusi, jādodomā, kopš pilsētas pirmsākumiem, katrā ziņā 13. un 14. gs. jau noteikti, jo šīs profesijas pārstāves minētas vienās no visvecākajām "Namnieku runām", kas saglabājušās līdz mūsu dienām. 1412. g. "Namnieku runu" 78. paragrāfs noteica, ka "prieka meitas un neprecētas kalpones nedrīkst dzīvot pašas par sevi, bet tām ir jāsalīgst alga, pretējā gadījumā pilsētas soģis viņām ierādīs dzīves vietu".

1652. g. kārtības noteikumu 42. punkts ir strups: "Palaidnīgas sievietes pa naktīm saķer un no pilsētas izraida."

Visumā līdz 18. gs. pat arhīvu krātuvēs atrodama reta liecība par šiem namiem un to iemītniecēm. Tikai 19. gs. parādās liels skaits dokumentāru faktu un liecību par prostitūciju un tās stāvokli Rīgā. Tos analizējuši vēsturnieki V. Zelča un G. Straube.

1822. g. Medicīnas pārvalde, kas darbojās policijas un ģenerālgubernatora paspārnē, secināja, ka prieka māju un tajās nodarbināto skaits ir nepietiekams, – tajā gadā nodarbinātās 34 prostitūtas neatbilstot pieprasījumam pilsētā ar 40 000 iedzīvotājiem. (Turklāt vasaras mēnešos sakarā ar intensīvo kuģošanu vīriešu skaits ievērojami pieaugot!) Nepareizs esot arī šo meiču izvietojums pilsētā – 28 dzīvojot Pārdaugavā un tikai 6 Pēterburgas (Vidzemes) priekšpilsētā. Pilsētas centrālā daļa ciešot no prostitūtu trūkuma. Bija atzīts, ka katrā pilsētas rajonā jābūt tik daudz publisko namu, lai piedāvājums atbilstu rajona iedzīvotāju eventūālajam pieprasījumam. Kādā no Medicīnas pārvaldes ziņojumiem tika atzīmēts, ka, "tā kā šī lieta ir ļoti svarīga, jo no tās ir atkarīgs ģimeņu veselības

stiprums un veselu paudžu laime", tad pilsētas iestādēm jārikojas saskaņoti.

1843. g. Rīgas pārvaldes vīri apstiprināja speciālu reglamentu pilsētas publisko namu priekā meitām, kas sekmēja kontroli pār seksrūpalu, garantēja klienta drošību un rūpējās arī par pašām bordeļu darbiniecēm. Galvenās uzraudzības funkcijas pār "seks-biznesu" tika uzticētas Rīgas policijai. Reglamentā noteikts, ka pilsētā nedrīkst būt vairāk par 14 publiskajiem namiem – seši Pārdaugavā, četri – Pēterburgas un četri – Maskavas priekšpilsētā. Tiem jāatrodas nomaļus no galvenajām ielām un nekādā gadījumā – skolu un baznīcu tuvumā; tie nedrīkstēja "krist acīs" smalkai publikai. Tam, kurš vēlējās kļūt par šādas iestādes turētāju, bija jāsaņem policijas atļauja. Alkoholiskos dzērienus drīkstēja tirgot tikai tajās priekā mājās, kas apkalpoja jūrniekus.

Arī meičas nedrīkstēja pieņemt darbā bez attiecīgā policijas iecirkņa atļaujas, respektīvi, – viņām bija jāiziet policijas ārsta apskate un jāiegūst izziņa par veselības stāvokli. Policijai savukārt bija jāpārlicinās, ka sievietē šajā darbā iestājas brīvprātīgi, nevis saimnieka vai kāda vervētāja piespiesta.

Reglaments noteica arī samērā stingrus sodus, ja tiktū pārkāpta noteiktā kārtība. Ja bordeļa īpašnieks slēpa kādu policijā neregistrētu dāmu, viņš zaudēja tiesības uz savu iestādi un nekad vairs to nevarēja atgūt. Tam publiskā nama saimniekam, kurš aizmirsā aizklāt sava nama logus, reglamentā paredzētajā kārtībā draudēja astoņas diennaktis ilgs ieslodzījums, bet meiča, kura pa logu vai arī uz ielas pārāk nekaunīgi aicinājusi baudīt viņas pakalpojumus, bija sodāma fiziski. Bija arī noteikts, ka ikvienā publiskajā namā jābūt krājkasei ar uzrakstu: "Nelaimīgajām meitenēm par labu". Krājkases saturu vairoja gan katra bordeļa saimnieks, gan pašas meičas un viņu klienti. Iegūto naudu ar policijas ziņu izmantoja to meiču atbalstīšanai, kuras stingri

1758.

Kad es biju jauna meita,
Es trejādi pelnījos:
Uz pupiem ortu nēmu,
Uz nabiņas pusdālderī,
Uz to pašu melnumiņu
Trīs apalus dālderīšus.

91f.

2826.

Es žīdam izirēju
Savu rutku tīrumiņu,
Par to vienu rutka vietu
Dabūj duci adatiņu.

86c.

1753.

Visu nakti tautudēls
Sēdēj' kāju galiņā,
Pa reizei prasīdams,
Pa mārakai solidams.

90.

Latvju tautas dainas. 11. sēj. R., 1932.

2984.

Kāds puisis, pārbraucis no Rīgas, stāsta otram: "Ir gan tanī pilsētā labi. It sevišķi viesnīcā: tikko piespied pogu, skuķis klāt!"
"Tad jau tu varēji kādu pogu atvest arī uz laukiem,"
atbild otrs.

Alide Ridere, no Rīgas.

Latvju tautas anekdotes. 3. sēj. R., 1929.

Šīs profesijas pārstāvju saslīkstība ar profesionālām slimībām bija diezgan augsta. Tā 1859. g. beigās ārsti atskaitījās par 48 izārstētām meičām, bet četrām Jaungads bija jāsaģaida slimnīcā.

1844. g. 29. maijā Iekšlietu ministrijas apstiprinātajos noteikumos 20. punktā bija arī sacīts: “Turētāja ir stingrā atbildībā par pie viņas dzīvojošo meiču novešanu līdz viņu galīgai nespējai caur nesamērīgu lietošanu.”

Rīgas varasvīru attieksme pret publiskajiem namiem bija toleranta un, pat no šodienas pozīcijām raugoties, progresīva. Par to liecina kāds ģenerālgubernatora kancelejas 1847. g. dokuments. Tajā rakstīts, ka jebkurā ostas pilsētā – un tāda ir arī Rīga – navigācijas laikā raksturīga “paaugstināta izlaidība”. Dokumenta autors uzskata, ka Rīga salīdzinājumā ar citām ostas pilsētām izvirtības ziņā ir “ārkārtīgi vāja”, un tas ir tāpēc, ka vietējā priekšniecība, nepārtraukti rūpējoties par ļaunuma mazināšanu, ierīkojot dažādu kategoriju publiskos namus, lai pilnībā varētu apmierināt kā pilsētas jaunekļu, tā arī iebraukušo jūrnieku vajadzības.

Bezkaislīgā statistika liecina, ka 1847. g. Rīgā bija oficiāli reģistrēti pieci publiskie nami ar 120 prostitutām, no kurām piecas slimoja ar veneriskām slimībām un uz laiku bija darba nespējīgas. Protams, bija arī tādas, kurām bija savi dzīvokļi un kuras ar prostitūciju nodarbojās “individuālā kārtā”. Citas piepelņīgās brīvdienās krogos un iebraucamajās vietās. Šo kategoriju dāmu darbošanos policijas modrie vīri centās apkarot.

19. gs. Rīgas prostitutās nebija vietējās iedzīvotājas, bet gan iebraucējas – lielākoties vācietes, bijušās Prūsijas pavalstnieces. 1870. g. 1. janvārī no 82 Rīgā oficiāli reģistrētajām prostitutām tikai divas bija rīdzinieces, 22 bija ienācējas no Vidzemes un Kurzemes, 54 – ārzemnieces (galvenokārt vācietes) un 4 – tā sauktās karavīru meitas. (Policijas modrie vīri gan bija aplēsuši, ka ar prostitūciju pilsētā nodarbojas arī 397 citas sievietes, kas nebija

Bronovska madamas nams nebija nekāds parastais bordelis, tā bija augstas kvalitātes iestāde ar sociāla un mantiskā ziņā noteiktu klientūru. Tur apgrozījās Rīgas ievērojamākie sabiedriskie un komerciālie ļaudis – ir vācieši, latvieši, ir krievi – un veda sev līdzī ārzemju viesus, piemēram, lordu Gordonu. Tādēļ arī meitenes bija daudzu tautību, dažādu valodu pratējas un smalkas uzvedības pārzinātājas, un, ja viņas tādas nebija, tad madama to viņām iemācīja. Tās, kuras pietiekoši ātri nemācījās, Bronovska madamas iestādē nevarēja palikt. Tās viņa parasti aizsūtīja uz citām iestādēm, kuras apkalpoja iebraukušos jūrniekus un citus zemākas klases klientus.

A. Vāvere. Kādēļ mīlestība? R., 1994, 83. lpp.

— Man jāatvainojas. Es pats zinu, ka tas nebij labi. Bet nekā jauna es nedomāju... Biju iedzēris — un jūs zināt, Zvaigznes māt, kā tad gadās...

Jā, to viņa zināja. Tūliņ jau bij domājusi, ka tik briesmīgi nav. Iedzēris cilvēks — kādas aplamības kuru reizi neizdara. Dzērumā — tas tikpat kā miegā. Bet Aina! palaikam tāda daba: kur kāds niecipš, tur iztāsa lielu lielu brēku... Bagāts un visādi pieklājīgs cilvēks... Zvaigznes māt — tas viņai ļoti patikami glaudās ausis.

— Nuja — es jau neko... Bet Aina... jūs redzējāt, kāda viņa. Viņa jau allaž par niekiem uztraucas.

— Jā, jā! — Tam viņš no sirds piekrita. — Sakiet paši, Zvaigznes māt. Es neesmu tāds cilvēks, es savu pieklājību vienmēr zinu. Es... Fui, Zvaigznes māt! — Traģiski viņš atmeta ar roku un nopurinājās. Un žestā un sejā bija lasāms tas lielākais apvainojums par to, ka kādam uz viņu var būt tik neglītas aizdomas. — Par niekiem ceļ lielu brēku. Es tādej atnācu. Lai viņa neiedomājas... lai neizdara kādas muļķības. Jūs viņai sakiet... Kas bijis, tas bijis. Lai viņa nedomā sūdzēties... vai policiju tur iejaukt. Tikpat nekas neiznāks. Man kungi visi draugi, es ar viņiem katru dienu esmu kopā. Pati vēl dabūs... Cik man nav zaudējumu no tā, ka kasiere patvarīgi atstāj darbu. Varbūt man simts rubļu, varbūt pieci simti... Es varu piedzīt.

Zvaigzniene uztraucās vēl vairāk.

— Ko nu, kungs... Rit jau viņa atkal ies. Es viņai teikšu — katrā ziņā.

— Jā, jā... katrā ziņā sakiet viņai. Es neesmu Jauns, es pret saviem kalpotājiem arvienu esmu cilvēciģi izturējies... Sakiet, ka es viņu pieņemu atpakaļ, — rītu lai tikai nāk. Kas bijis, lai paliek bijis. — It kā nupat tikai ienācis, aplūkojās apkārt. — Es redzu, jums diezīn cik labi vis neiet. Tas slimnieks arī... Sakiet Ainas jaunkundzei, ka es viņai pielieku pieci rubļi mēnesi... Pieci rubļi.

A. Upts. Zelts. R., 1985, 245.—246. lpp.

oficiāli reģistrētas; turklāt par eventuālām prostitutām policija uzskatīja vēl 574 Rīgā mītošas dāmas.)

Krievu tautības meičas 19. un pat vēl 20. gs. sākumā darbojās nošķirti; uz viņām arī attiecināms iepriekšminētais apzīmējums “kara-vīru meitas”. Viņas apkalpoja tikai krievu tautības vīriešus — armijas pārstāvjus, turklāt nešķirojot, vai tie bija kareivji vai virsnieki. Viņas dzīvoja atsevišķi no pārējām prostitutām, un Krievijā par viņām mēdza sacīt, ka tās ir “zaldātu draudzenes” vai arī “mazgā viņiem veļu”.

Publiskajos namos strādājošo ienākumi un izdevumi tika ierakstīti speciālās bordeļa grāmatās. Atbildīgās amatpersonas vienmēr varēja pārliecināties, vai nenotiek kādas bordeļa turētāju nelikumības pret meitenēm. Tas bija retums, ja kāda no viņām sūdzējās, reti bija arī gadījumi, kad prostitūta vēlējās kardināli mainīt savu dzīvesveidu.

Šajā sakarā vērts minēt kādu faktu. Šprengles prieka mājā 1833. g. strādājusi kāda Anna Gotlība, 16 gadus veca. Viņa dzimusi Varšavā un savas profesijas pamatus apgūvusi Kēnigsbergā. Anna iepatikusies diezgan slavenas Baltijas muižniecības dzimtas pārstāvim — baronam Pālenam. Viņš ilgāku laiku “draiskojies” ar šo meiteni, solīdams atbrīvot no publiskā nama, nomaksāt parādus, kā arī iedevis “ieteikuma vēstuli”, uz kuras pamata viņa saņemšot nepieciešamos dokumentus un varēšot pamest bordeli. Vienu reizi barons, izmantodams šos solījumus, pat pārgulējis ar Annu bez samaksas. Bet, kad pienācis laiks pildīt solījumu, fon Pālens pēkšņi pazudis. Izrādījās, ka Annai iedotajai “ieteikuma vēstulei” nav bijis nekāda “spēka”, un nabaga meitenei nācies piedzīvot virkni nepatikšanu. Prieka māju noteikumi paredzēja, ka meiteņu peļņa jāsadala uz pusēm ar saimnieci, par ko viņa nodrošināja dzīvokli, apgaismojumu, mēbeles, malku, gultasveļu un ēdienu. Pusdienās un vakariņās obligāti bija jā-

HÔTEL STADT LONDON

LONDON HÔTEL
kept by
C. VOGEL
RIGA
situated
in the centre of the town
the next
to the rail-way station
and the
THEATER.
Moderate prices.

HÔTEL DE LONDRES
tenu par
C. VOGEL
RIGA
situé
au centre de la ville,
le plus près
de la station du chemin de fer
et du
THEATRE.
Prix modérés.

C. VOGEL, RIGA.
Im Mittelpunkte der Stadt gelegen, ganz nahe dem Bahnhof wie dem Theater.

pasniedz divi ēdieni, turklāt gatavoti no svai-
giem produktiem. Bet tie bija tikai priekš-
raksti, kurus skopie bordeļu saimnieki ne
vienmēr pildīja.

Visai bieži Rīgas skaistākās vieglas uzvedī-
bas dāmas tika izpirktas, lai aizvestu uz Pē-
terburgas publiskajiem namiem.

Lepnajos augstākās klases publiskajos na-
mos Rīgā prostitūta par vienu klientu saņēma
no 1 līdz 5 sudraba rubļiem, bet zemāko bor-
deļu takse bija 25 sudraba kapeikas par pakal-
pojumu.

Prostitūcija deva pilsētai arī zināmu peļņu.
Piemēram, 1871. g. tā bija 4107 sudraba rubļi:
3253 – par bordeļu sieviešu medicīnisko ap-
skati, 140 – par jautrā aroda dāmu parādu grā-
matu pārbaudi, 314 – par “Erosa kalpoņu”
pierakstīšanu un 400 rbļ. par bordeļu atvēr-
šanas atļaujām.

Rīgas Medicīnas policijas komiteja 19. gs.
90. gados faktiski pilnībā kontrolēja prosti-
tūciju pilsētā. Ik gadu īpašos žurnālos alfabēta

Viesnīcas “Stadt London” afīša. 19. gs. otrā puse. Litogrāfija.

— Es dzīvošu... — Lauma teica un, vakaram tuvojoties,
izkrāsoja sārtu seju, ugunīgi kvēlas lūpas un tumšas
skropstas. Bet ne jau tāpēc, lai kļūtu skaistāka... Lai
pazīstamie nepazītu!... Iziedama ielās, viņa uzsprauda svārkus
augstāk. Ne tāpēc, lai atklātu savus ceļus. Lai svešie pazītu!
Pēc pusnakts Lauma satika iemīļējušo studentu, kas nupat
kā bija šķīries no savas mīļās. Vēl pilns vismaigāko domu
par savu meiteni, viņš bija steidzies šurp, uz ielas. Viņš bija
pieklājīgs un nepacietīgs. Nevēriģi un steigā viņš pasniedza
meitenei naudu. Tumši pietvikusi, muļķīgu smaidu sejā, viņa
to saņēma. Aizejot viņš pat neatvadījās.
Pusstundu vēlāk Lauma satika kādu lopu uzpircēju, kas pēc
izdevīga veikala bija nācis izklaidēties. Viņam bija arī vins,
un Lauma labprāt dzēra no viņa pudeles. Pēc tam bija
jautri. Viņa smējās daudz. Uzpircējs aizgāja... Nāca citi...

V. Lācis. Putni bez spārnēm. R., 1957, 528. lpp.

Zenta neraudāja, nevaimanāja kā labāko aprindu jaunavas, kas no ārpusē nāca pie madamas padomu prasīt. Zentas stāja bija isti profesionāla. Sākumā madama domāja, ka tas aiz naivitātes, bet vēlāk izrādījās, ka Zentā mita kāds sevišķs spēks. Madama rikojās tā, kā tādos gadījumos viņas vietā jārikojas. Nemānījās, nestāstīja niekus, ka Zentai tas varbūt tikai tā izliekas, piekrita, ka tas ir tikpat kā droši, ka Zenta ir stāvoklī. Mierināja, ne ar skaistiem vārdiem un cerībām, bet skaidri un gaiši izstāstīja, ka tas nav nekas neparasts, ka meitenēm bieži ar tādām lietām jātiek galā un, ka ir vairāki veidi, kā var tikt galā.

Visvienkāršākais bija grūtniecību novērst jau pašā sākumā, un to madamas uzraudzībā nebūtu grūti izdarīt. Lords vajadzīgos līdzekļus, bez šaubām, neliegtu. Ja nu Zentai aborts nepatiktu, ko pēc viņas sejas izteiksmes madama tūlīt nojauta, viņa varētu bērniņu iznēsāt un piedzemdēt, kam arī naudas netrūktu. Viņas iestādei pēc likuma pat bija jāuzkrāj līdzekļi, lai meitenēm šādos gadījumos varētu palīdzēt, un, kaut arī Zenta nebija policijā pierēģistrēta darbiniece, madama atrastu ceļu, kā to izdarīt. Pēc tam, protams, Zentai būtu jāizdomā, ko viņa darīs tālāk. Madama viņu labprāt paturētu pie sevis, jo bērniņu viegli varētu nodot patversmē vai tam atrast audžuvecākus...

A. Vāvere. Kādej mīlestība? R., 1994. 86. lpp.

kārtībā reģistrēja visus publiskos namus un katrā strādājošās prostitūtas – vārds, uzvārds, iesauka, kad iestājusies namā un kad izstājusies, uz kādu pilsētu pārcēlusies, kāda ir vēlākā nodarbošanās, kādi ir medicīnisko pārbaužu rezultāti u. c. Atsevišķos žurnālos alfabēta kārtībā līdzīgā veidā tika reģistrētas t. s. prostitūtas vieninieces.

Medicīniskās pārbaudes tika reģistrētas arī atsevišķos žurnālos.

Komitejas ārsts mēnesī saņēma apmēram 55–60 rubļus.

Medicīnas policijas komitejas uzraugu darbs atainojas sodu reģistros. Tāpat uzraugu darbību atspoguļo Rīgā aizturēto sieviešu reģistrs, kurā ierakstīts aizturētās sievietes vārds, medicīniskās pārbaudes rezultāti, kad ierakstīta prostitūtu sarakstā vai atbrīvota. Uzraugs mēnesī saņēma 35–40 rbļ. ar piemaksām.

19. gs. 80. gadu sākumā Rīgā bija 9 publiskie nami, bet 1891. g. darbojās 35 nami, kas parasti tika dēvēti saimnieces vārdā, – Annas Behtereses, Mariannas Beijeres, Annas Bulvanes u. c. Nami bija izvietoti noteiktos pilsētas rajonos. Visvairāk publisko namu – 19 – darbojās Maskavas priekšpilsētā (Avotu 1, 11, 13, 17, 19; Ģertrūdes 52; Marijas 33, 35, 53, 61; Matīsa 35; Romanova 50, 62, 62/64; Stabu 38, 40; Suvorova 76), astoņi atradās centra rajonā (Ķēniņa 22; Ķieģeļu 2, 3; Stabu 29; Zaļā 4) un trīs Jelgavas priekšpilsētas (Grāvju 19, 25, 26). Visvairāk Rīgā bija otrās šķiras publisko namu – 23. Deviņi piederēja pirmajai šķirai, bet trīs – trešajai.

90. gados publisko namu skaits samazinājās – 1899. g. Rīgā bija atvērti 23 nami. To skaits bija īpaši sarucis centra rajonā; gadsimta beigās tur darbojās tikai viens nams, kas piederēja kādai Lācei (Rīdzenes 8). Lielākais namu skaits – 12 – joprojām bija Maskavas priekšpilsētas daļā. Piecpadsmit atklāto namu Rīgā piederēja otrajai šķirai, seši – pirmajai un divi – trešajai. Lielai daļai šo iestāžu

kopš 1891. g. bija mainījušās saimnieces, bet adreses palika nemainīgas.

Licences namiem izsniedza Medicīnas policijas komiteja. Turklāt katru gadu bija jāizņem jauna koncesija. I šķiras nama koncesija vienam gadam maksāja 100 rubļu, II šķiras – 50 rubļu un III šķiras – 25 rubļi. Nama īpašnieks maksāja Medicīnas policijas komitejai arī mēneša nodokli, kā maksu no 3 līdz 6 rubļiem par katras jaunas sievietes “ierakstīšanu” namā. Tāpat ik gadus Rīgas pilsētas valdes Tirdzniecības komisijai nācās maksāt ģildes nodokli un dzertuves nodokli. 1892. un 1893. g. pirmais nodoklis bija 206,70 rubļu un otrais – 350 rubļu.

Policijas sastādītajos protokolos par bordeļa stāvokli bieži fiksēti sanitārie pārkāpumi – netīras telpas, gultasveļa, gultas bez palāgiem, nenovāktas sasisto trauku un pudeļu lauskas. Policijas ziņojumos minēti arī citi starpgadījumi – zādzības, kautiņi utt. Par gaisotni Rīgas atklātajos namos liecina arī iedzīvotāju sūdzības. Lūgumā Rīgas policijas priekšniekam 1899. g. neatļaut Grāvju ielā atvērt vēl vienu šādu iestādi apkārtējo māju iemītnieki rakstīja: “Grāvju ielā atrodas trīs publiskie nami. Nepārtraukta mūzika, pastāvīga dzērušu palaidņu pulcēšanās uz Grāvju ielas, īpaši augstāk minēto iestāžu priekšā, trakošana, kautiņi, kas nereti beidzas ar nāvi, – tas viss ne tikai liedz iedzīvotājiem normālai dzīvei nepieciešamo mieru, bet arī dziļi apvaino viņu tikumiskās jūtas.”

Rīgas policija iedzīvotāju sūdzības izskatīja, tomēr parasti publisko namu slēgšanu atzina par nelietderīgu sabiedrības kopējām interesēm. Tātad 19. gs. nogalē publiskie nami bija oficiāli atzīti par Rīgas sabiedrībai vajadzīgām un noderīgām iestādēm, kas kalpo pilsētas iedzīvotāju labklājībai. Jāatzīst gan, ka tās bija tikai vienas sabiedrības daļas intereses.

Prostitūtas veidoja īpašu sociālo grupu, kuru no pārējās sabiedrības šķīra viņu tiesiskais

Nu tas bija cauri...

Kāda izpalīdzīga sieva nopelnīja 50 latu, un kāda meitene zaudēja daudz asiņu. Bet meitenes māte bēdājās par izdoto naudu.

Viss izdevās labi un neatstāja nekādas bīstamas sekas. Lai gan mājīnieki un tie pāris svešo, kas bija iejaukti šajā noslēpumainajā lietā, nekā nesacīja un izturējās tā, it kā viņiem nebūtu saprotams viss notiekošais. Lauma katrā skatienā samanija ironiju, pat nicināšanu, katrā vārdā saklausīja slēptu divdomību. Viņai likās, it ka viņa stāvētu kaila izģērbta visas pasaules priekšā un visi cilvēki zinātu par viņas negodu.

Pretīgie pārdzīvojumi, ciņa ar dabu, pārāk ātrais, nesagatavotais konflikts ar savu līdziniejo morālo būtību – viss tas nesaudzīgi dragāja Laumas pa daļai vēl bērnišķīgo dvēseli. Viņas ciešanas neizpauzās nesaskaņā ar sevi, pašpārmētos vai grūtsirdībā, bet pilnīgā vienaldzībā pret savu turpmāko likteni un pret visām dzīves parādībām. Ne par ko viņa vairs nespēja domāt ar sirsnību, nekādi notikumi, nekādas drāmas apkārtējo cilvēku dzīvē viņu nevarēja aizkustināt, izsaukt viņā līdzcietību. Grāmatas lasot, viņa vairs neaizrāvās, katra skajākā un spilgtākā vieta šķīta samākslota un viltota. Un kopš tā laika viņa ilgi netika raudājusi. Nocietināta, šķietami bezjūtīga, viņa likās gaidām savu likteni.

V. Lācis. Putni bez spārnēm. R., 1957, 458. lpp.

Lauma atslēdza durvis. Ienāca policisti. Nenovēršamā tuvums atkal darīja meiteni mierīgu. Klusā balsī viņa atbildēja uz visiem jautājumiem, atdeva rokassomiņu, redzēja savu pasi uzrauga pirkstos, saprata ironisko smaidu policista sejā.

— Tā, tā, jaunkundz... Tā nu nekādā ziņā nevar turpināt. Katrs kārtīgs darbinieks un darbiniece iestājas savā arodbiedrībā, bet jūs gribat darboties viena pati uz savu roku. Ko par to lai saka jūsu organizētās kolēģas? Nu, nekas — rit arī jums izsniegsim biedra karti...

Nakti Lauma pavadīja prefektūras aresta telpās, šaurā būrī aiz restēm un atslēgas. Citos būros atradās citas sievietes. Vecākās kaitināja sargu, lamājās, trokšņoja, dziedāja un prasīja papirosus.

No rīta visas aizveda uz kontroles telpām. Un kopā ar dažām citām meitenēm iesācējām Lauma zaudēja savu personību, savu vārdu. Viņām atņēma pasēs, bet izsniedza kontroles grāmatīņas ar numuriem. Gulbju Laumas vairs nebija. Bija meitene ar numuru.

V. Lācis. Putni bez spārnēm. R., 1957, 532.—533. lpp.

stāvoklis un sabiedrībā valdošie priekšstati par pareizu dzīvesveidu. Medicīnas policijas kontroles un pasēs aizstāšana ar prostitūtas biļeti faktiski šīs sievietes ikdienā izolēja no pārējās sabiedrības un kavēja viņu nodarbošanās maiņu.

Prostitūtas bieži mainīja darbavietas, pārejot no viena publiskā nama uz citu, kā arī no atklātā nama uz individuālu darbības veidu, un otrādi. Tādēļ iespējams noteikt tikai ļoti aptuvenu prostitūtu skaitu pilsētā. Piemēram, 1891. g. publisko namu prostitūtu reģistrā ierakstītas 667 sievietes, no viņām vienā un tajā pašā atklātajā namā visu gadu nostrādājušas tikai 130 jeb 19,48% no kopskaita. Šī gada prostitūtu vieninieču sarakstā iekļautas 767 sievietes.

Prostitūtas pēc savas sociālās izcelsmes piederēja pie iedzīvotāju zemākajiem slāņiem — zemniecēm un sīkpilsonēm. Tomēr atsevišķos gadījumos prostitūtu arodā nonāca muižnieku kārtai piederīgas sievietes. Pārsvārā sievietes bija jaunienācējas pilsētā. Piemēram, no visām, kuras 1900. g. uzsāka darbu Rīgas publiskajos namos, tikai 7,67% bija rīdzinieces. Gandrīz puse — 48,53% — sievietes bija dzimušas Baltijas guberņās. Starp prostitūtām īpašs statuss bija ārzemniecēm. Tradicionāli tika uzskatīts, ka viņu sniegtie pakalpojumi ir vērtīgāki. Liecība tam ir arī prostitūtu darbā lietotie vārdi, piemēram, Aīda (īst. v. Minna Veše), Alvīra (Olga Priedīte), Bianka (Katrīna Kānberga), Esmeralda (Johanna Bautce), u. tml. 1898. g. Rīgas Medicīnas policijas komiteja izdeva rīkojumu, ka pilsētas publiskajos namos aizliegts pieņemt darbā ārzemnieces. Pēc gada šis aizliegums tika atcelts, jo policiju satrauca publisko namu apmeklētāju skaita kritums un pieaugošais pieprasījums pēc individuālajām prostitūtām ārzemniecēm.

Prostitūcija sievietēm visai bieži bija pagaidu nodarbošanās vai gadījuma peļņa izmumsa brīžos.

Visai bieži plaisa starp strādnieces, kalpones, pārdevējas, viesu apkalpotājas un prostitūtas profesiju nebija liela. Tomēr prostitūtu pāriešanu citā profesijā sarežģīja reģistrācija policijā. Sievietēm vajadzēja panākt, lai Medicīnas policijas komiteja viņas izslēdz no sarakstiem un izsniedz pasi. Rīgas Medicīnas policijas komiteja saņēma daudzu sieviešu iesniegumus. Visvieglāk sievietēm izkļūt no prostitūtu saraksta bija tad, ja par viņām galvoja kāds vīrietis – darba devējs, tēvs, ligavainis, uzturētājs. Policija parasti savāca ziņas par šo sievieti un, ja tās liecināja, ka viņa ir uzsākusi “godīgu” dzīvi, tika lemts par izslēgšanu no sarakstiem.

Nenoliedzami, prostitūtas darbs degradēja sievietes personību un apdraudēja veselību. Senators A. Koni norādīja, ka “bezdarba dzīve, alkohola baudīšana pamazām pilnīgi pārvērš un padara nejutīgas šās sievietes, kuras top turētas krātiņos un raibi izgreznotas priekš citu tamlīdzīgu dzīvnieku kārbu apmierināšanas, un agrākā kritusē meitene paliek par pazudušu sievieti”.

Augsts bija prostitūtu saslimstības līmenis ar veneriskajām slimībām. Piemēram, pēc 1891. g. Rīgas policijas ārstu atskaitēm, saslima no vienas trešdaļas līdz pusei visu prostitūtu.

Prostitūtas nevar uzskatīt par materiāli labi nodrošinātām sievietēm. Atalgojums bija ļoti dažāds un iespēja nopelnīt – mainīga. Tomēr tiek lēsts, ka 19. gs. prostitūta dienā varēja nopelnīt tikpat daudz, cik citās nekvalificētajās profesijās strādājošā nedēļas laikā. Vidējās kategorijas prostitūta par pakalpojumu caurmērā saņēma 2 rubļus. Mēneša ienākumi darbam labvēlīgā situācijā varēja sasniegt ap 50–80 rubļu. Taču prostitūtām nācās maksāt saimniecei nodokļa naudu un arī par izlieto to veļu un kafiju. Piemēram, 1893. g. 2. šķiras atklātajā namā prostitūtas mēneša nodoklis bija 2,65 rubļ. un maksa par veļu un kafiju – 10 rubļi. Nereti prostitūtas bija parādā

Sveilis kundziski sarauca pieri.

– Tad jaunais Lodziņš, tu saki? Lodziņa kungs?

– Jā, Lodziņa kungs. Vakar vakarā līdz pusdivpadsmitiem spēlēja, bet maksājis netika.

– Nu tad jau viņš nebija viens?

– Nē, bet tie citi, kad brauca projām, samaksāja. Šis tikai saka: es nemaksāšu, man tā nauda šonakt citur kur vairāk vajadzīga.

Sveilis pameta ar galvu.

– Zellis... Nu cik tad viņam tur?

Jaunais cilvēks izvilka salocītu, sapurcītu, notraipītu papīriņu no vestes kabatas. Atlocīja un piebāza pie pašām acīm.

– Par četrām stundām – tas ir četri rubļi. Un tad vēl viņam bija jāmaksā karafite par trīsdesmit, trīs gurķi – tas ir deviņi kapeiki, un sešas pudeles alus – tas ir septiņdesmit divi... pavisam kopā pieci rubļi vienpadsmit... Ak, jā! Un tad viņš vēl saplēsa vienu glāzīti, tas ir, – ar apkodītu zīmuļa galu steigšus rakstīja vēl klāt, – desmit kapeiki vēl klāt...

Tas ir – pieci rubļi divdesmit viens... Man nav naudas, viņš teica, es nemaksāšu. Piesūtiet rēķinu manam vecajam, es esmu viņa mantinieks...

Sveilis paraustīja plecus.

– Tas ir gan zellis... Ko nu vecajam! Tad jau atkal būs skandāls... – Britiņu padomāja, tad izvilka naudas maku. Pasniedza divus trīsрубļu gabalus. – Samaksā tu bufetē. –

Redzēja, ka jaunais grābstās gar kabatām, siknaudu meklēdams. – Nav vajadzīgs, nav vajadzīgs.

A. Upts. Zelts. Kopoti raksti. 7. sēj. R., 1949, 83. lpp.

IELAS SIEVIETĒM

Tad, kad bāros šalko palsie zīdi,
Ielās lietū gaišās spuldzes rūš,
Tur, kur dienās pircējus ķer zīdi,
Naktīs tvarstāt uzbāzīgi jūs.

Jūs ar kurmjiem un ar žurkām kopā
Ejat darbā, kamēr atnāk rīts.
Kā no sievietes jūs pārvēršaties lopā,
Kad jūs saucat kādu sevīm līdz.

Kamdeļ nevarat jūs paiet garām,
Tā kā aiziet garām jums tik daudz,
Augšup jāceļas jums tik kā liepu zaram
Alejās, kur jūsu soļi kļaudz.

Kad starp jums es klistu tukšās ielās,
Kur tik ūdens notekvietās irdz.
Pirmoreiz es pateicos, ka lielās
Debesis pār manu galvu mirdz.

Pirmoreiz es sajūtu, ka zvaigznes
Arī tuvas cilvēkam var būt, —
Kur lai atrodu to sulaini, kas aiznes
Sāpes tās, ko sirds par jums man jūt?

Vai lai tramvaju es apturu uz vietas,
Vai man iziet logus ārā sist,
Lai tā pateiktu, kā nistu es šīs vietas,
Kur jūs ejat pārsmaržotas krist?...

Jeb uz kioska kā izkārtnei man uzkāpt
Un par ielu uzbāzīgāk kliegt,
Lai jūs dzīvi nesadalāt druskās,
Ka jums nevar cilvēcības liegt?...

Tad, kad bāros šalko palsie zīdi,
Ielās lietū gaišās spuldzes rūš,
Tur, kur dienās pircējus ķer zīdi,
Naktīs tvarstāt uzbāzīgi jūs.

A. Čaks. Izlase. I. sēj. R., 1961, 134.—135. lpp.

saimniecei. Piemēram, Anna Siņicina nespēja sešu mēnešu laikā atmaksāt saimniecei Jevdokijai Matvejevai naudu par 70 rubļu vērtu plīša mēteli, kas tika iegādāts darba gaitu sākumā. Savukārt prostitutām vieniniecēm lielu daļu savas nopelnītās naudas nācās atdot suteneriem.

Gadsimta beigās Krievijas impērijā Medicīnas policijas komiteju uzraugu kontrole pār zemāko slāņu sieviešu dzīvi kļuva īpaši stingra. Par potenciāli aizdomās turamām faktiski kļuva visas sievietes, kas nedzīvoja kopā ar kādu vīrieti (tēvu, vīru, brāli, mīļāko). Sabiedrības un varas pārstāvju skatījumā vīrietis bija sievietes uzvedības labāka garantija nekā viņa pati. Ja policijas uzraugs sievieti redzēja situācijā, kas ļāva šaubīties par viņas ticamību, tad šī sieviete varēja tikt reģistrēta kā prostitūta. Visparastākās šādas situācijas bija atrašanās vēlu uz ielas, atgriešanās mājās vēlu kopā ar vīrieti, atrašanās kopā ar vīrieti krogā, kafejnīcā, viesnīcā u. c. izklaidēs vietās.

Rīgas Medicīnas policijas komiteja saņēma daudz iesniegumu, kuros tika lūgts izmeklēt šādus sieviešu aizturēšanas gadījumus. Piemēram, Tatjana Tripoļinova rakstīja, ka viņa kopā ar divām draudzenēm un viņām pazīstamiem vīriešiem 1892. g. Umurkumura svētku laikā iegājusi viesnīcā "Tērbata", kur notikusi policijas pārbaude, un viņa tikusi aizturēta un reģistrēta kā prostitūta. T. Tripoļinova uzsvēra, ka nenodarbojas ar prostitūciju, bet strādā Baltijas linu manufaktūrā. Viņa norādīja, ka fabrikas direktors T. Burmeisters var apliecināt, ka viņa strādā fabrikā un dzīvo godīgu dzīvi. Savukārt Ādolfs Gasparovičs iesniedza sūdzību pret policijas uzraugu Vīzi, kurš vajājis pa pilsētas ielām viņa meitu Mariju. Ā. Gasparovičs 1893. g. 18. augustā plkst. 8.00 vakarā sūtījis savu meitu īpašā uzdevumā uz Fiksas kundzes alus veikalu, bet ceļā viņai sācis sekot nepazīstams vīrietis, proti, uzraugs, kurš meiteni pārbiedējis un no kura

viņa atbrīvojusies tikai ar citu cilvēku palīdzību. Saņemot šādus iesniegumus, policijas uzdevums bija novērot aizdomās turēto sievieti, izsekot viņas gaitas un mēģināt no jauna pieķert aizdomīgā situācijā. Šīs uzraudzības rezultāti bija dažādi – aizdomas tika atzītas gan par nepamatotām, gan arī apstiprinātas ar konkrētākiem faktiem.

Iedzīvotāji varēja policijai sūtīt vēstules un anonīmus ziņojumus, denuncējot sievietes par prostitūciju. Bez šaubām, iespēja anonīmi ziņot ne vienmēr tika izmantota godīgos nolūkos. Tāpat arī policijas uzraugi ne vienmēr darbojās likuma robežās. Zemās algas, plašās pilnvaras, zemāko slāņu sieviešu beztiesiskums sekmēja Medicīnas policijas komiteju uzraugu korupciju.

Kad izveidojās Latvijas Republika, publiskie nami sākumā vēl pastāvēja, vēlāk tika aizliegti. Toreizējais iekšlietu ministrs Arveds Bergs jau 1920. g. 10. februārī bija spiests izdot rīkojumu par prostitūtu saukšanu pie kārtības:

“Sievietēm, kuras piekropj ārlaulības satiksmes dzīvi, ierasties uz medicīnisko apskatīšanu.” Dokumentā seko ārstu adreses un uzvārdu iedalījums pa burtiem un datumiem. Policijai bija dots stingrs norādījums sekot, lai rīkojums tiktu izpildīts. Ļoti bieži prostitūtas uz ārstu pārbaudēm atveda ar varu.

Jau pēc gada tika pieņemti “Pagaidu noteikumi par venerisko slimību apkarošanu”: “Par maksātnespējīgo prostitūtu ārstēšanu jāmaksā attiecīgai pašvaldības iestādei pēc piederības. No atklātiem namiem slimnīcā uzņemtās prostitūtas ārstējamas uz attiecīgā atklātā nama turētāja rēķina.”

Interesanti priekšstati par prostitūciju bija padomju laikā. Sociālisti sludināja, ka prostitūcija cieši saistīta ar privātīpašumu, un, tiklīdz beigsies ekonomiskā ekspluatācija un cilvēku apspiešana, sekss vairs nebūs prece un prostitūcija nepastāvēs. Kad tā joprojām pastāvēja arī pēc 1917. g. revolūcijas, PSRS

Viesnīcas “Londona” afiša. 19. gs. otrā puse. Litogrāfijas fragments.

Pavasari tos dažus mēnešus viņš esot nosēdējis cietumā par pārsteidzību. Jā, tikai par pārsteidzību. Bet tā neesot bijusi nekāda krāpšana, to Adelina lai nedomānot. Blēdis un krāpnieks viņš nevarot būt. To Alfrēds varēja apzvērēt skaidru sirdi. Viņš tikai pagājušā ziemā vienreiz bijis iedzēries un aizgājis Lielajā gildē uz balli. Tur pagadījusies arī Zaiga ar kādu kavalieri. Kad Alfrēds lūdzis Zaigu dejot, viņa nenākusi, jo Alfrēds esot sadzēries. Tas Alfrēdu tā saniknojis, ka viņš vienā rāvienā saplēsis Zaigas kleitu no augšas līdz apakšai. Jā, taisni tāpat, kā Adelina pati saplēsusi savu kleitu. Sieviešu kleitas jau ātri plīstot, dažs labs papīrs izturot vairāk. Par to nu vecais Zitars esot aizmaksājis piecdesmit latus, bet Alfrēds skaisto pavasari un daļu vasaras nosēdējis cietumā. Jā, par sieviešu kleitu plēšanu tiesa ļoti bargi sodot. Tāpēc labāk no tādām vietām, kur plēs kleitas, turēties pa gabalu. Var dabūt sēdēt cietumā arī tad, kad pats nemaz neesi plēsis.

"Man pretinieku!" Starpings bramanīgi iesaucās. "Man tāda Rīgā nav... Kas grib te iekš visu Brikmaņa viņūzi, — un lai viņš būtu šāds klers vai tāds, — izspēlēt ar mani uz biljarda?!... Vai ir kādam dūša?... Ja ir, lai nāk šurp, izpucēšu tikpat kā vecu flinti!"

Neviens neatsaucās, pat Koška tikai sarkastiski sminēja. Iedzēris glāzi alus, viņš vēlreiz atkārtoja, izaicinoši zīmēdams uz leti, kur stāvēja Pēteris: "Kas tura man pretim, ja ir vīrs? Nu, štrunt, rubli par partiju... Ak, kleri, vieni kleri!..."

Te Kleins, kas, Pēterim par lielu pārsteigumu, naudu saņēmis, nebija vis gājis tūdaļ projām, bet palicis noskatīties viņu spēlē, piegāja piepeši pie plaukta un, izmeklējis tur vienu kiju, sacīja: "Pamēģināsim mēs abi, draugs!"

"Tad tu, vācieti, gribi ņemt no manis stundas?!" Starpings pašapzinīgi iesaucās. "Tiem klieriem bail? Štrunt, lai notiek!... Tātd rubli no partijas, bez tam vēl divdesmit kapeikas priekš tēriņa... Pieņemts?..."

"Olreit! Zecējat ārā!..."

"Nu, tad tik raugi šurp naudu!... Ak, kā krit!..." Un spēlēšana gāja vajā. Vai nu Starpings pārāk saņēmās, vai Kleins pārāk nolaidās, no sākuma pirmais noņēma vairāk partijas no vietas. Par to viņš tad arī sāka lieliski plāties. "Ar manim biljardu spēlēt, jaunksungs!... Dzeltens vidū, sarkans stūrī, atkal Karlīne... Redz, kur lasās... Partija atka!... Štrunt, ko nu sauks? Kas tagad nāks līdz! Konjaks, alus, cigāri? Liec galdā, marķier, liec galdā!... Jaunikungi samaksās..."

A. Deglavs. Rīga. I. sēj. R., 1983, 279.—280. lpp.

ideologi skaidroja to kā kapitālisma ļaunās paliekas, bet Staļins izdeva dekrētu par sieviešu izsūtīšanu un izmitināšanu speciālās nometnēs. 30. gadu vidū padomju valdība paziņoja, ka prostitūcija PSRS ir likvidēta un tās atdzīvīnāšana neiespējama, jo to veicinošie sociālie un ekonomiskie apstākļi beigušies uz visiem laikiem.

Jādomā, ka tāpat prostitūciju "likvidēja" arī Latvijā, kad to pievienoja PSRS.

Katrā ziņā padomju vēsturnieki vēl 1979. g. apgalvoja, ka PSRS ir vienīgā valsts pasaulē, kur prostitūcija ir pilnīgi iznīcināta.

Klusums par prostitūciju padomijā ilga pusgadsimtu. Tas tika pārtraukts 1986. g., drīz pēc M. Gorbačova nākšanas pie varas. Presē sāka parādīties raksti, kas atzina, ka prostitūcija tomēr eksistē un ka tas nav izolēts fenomēns. Tikai tagad to vairs neskaidroja ar sociālo un ekonomisko nevienlīdzību, bet gan ar sieviešu amoralitāti, par ko viņām pašām jāuzņemas atbildība, tāpēc tika pieprasīti atbilstīgi panti kriminālkodeksā. 1987. g. prostitūcija tika atzīta par administratīvu pārkāpumu. Presē šajā laikā īpaša uzmanība tika pievērsta t. s. "valūtas" prostitūtām, kas darbojās ārzemniekiem paredzētajās viesnīcās, vairojot neuzticību pret ārzemniekiem un visiem, kam ir neoficiāli sakari ar viņiem. Prese apgalvoja, ka tās ir vājas gribas, tukšas sievietes, kas nespēj pretoties bāru un restorānu vilinājumam, uztraucas tikai par skaidrām drēbēm, kosmētiku un materiālo labklājību, ka viņas ir aizmirsušas savu galveno sievietes misiju — būt sievas un mātes.

Latvijas presē šajā laikā parādījās vienīgi miglaini mājieni par nelegālu prostitūtu darbību viesnīcās, kas uzņem ārzemniekus ("Rīgā", "Latvijā" u. c.).

Kopš 90. gadu vidus Latvijā tāpat kā visā Eiropā vērojama arvien straujāka seksa industrijas izplatīšanās. Latvijā, jo īpaši Rīgā, kur aizvien sliktāki sociālie un ekonomiskie apstākļi — slēptais bezdarbs un zemais atalgo-

jums, ir sevišķi labvēlīga vide prostitūcijas izaugsmei. Šajā biznesā aktīvi tiek iesaistītas abu dzimumu pilngadīgas un diemžēl arī nepilngadīgas personas.

Pēdējos gados radies pat jēdziens "seksūrisms", kad Rīgā organizēti iebrauc personas, kuras izmanto gan pilngadīgu, gan, jo īpaši, nepilngadīgo prostitūtu pakalpojumus. Līdz 1997. g. ar prostitūcijas ierobežošanu Rīgā nodarbojās Tikumības policijas nodaļa 15 cilvēku sastāvā, kuru finansēja Rīgas dome. Pēc finansējuma pārtraukšanas šīs funkcijas visā Latvijā veica divi Narkotiku apkarošanas biroja (NAB) darbinieki. Kopš 1999. g. šajā grupā strādā 3 cilvēki.

1998. g. 15. decembrī tika pieņemti "Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi", 2001. g. 22. maijā – jauni noteikumi, kas nosaka, ka ar prostitūciju nedrīkst nodarboties nepilngadīgas personas, ka reizi mēnesī jāpārbauda veselība un jāiegādājas veselības karte, kuru izsniedz sertificēts dermatovenerologs. Pašvaldībām, kuru teritorijā iedzīvotāju skaits pārsniedz 20 000, jānosaka vietas, kur personas, kas nodarbojas ar prostitūciju, drīkst piedāvāt pakalpojumus vai pieņemt pasūtījumus. Prostitūcija pielāgojas pārmaiņām likumdošanā, un intīmpakalpojumu vietā tagad presē, televīzijā un internetā maskētā veidā tiek piedāvāti tā sauktie "eskorta" pakalpojumi, erotiskās masāžas, pirtis, 900 līnijas tālruņu izmantošanas iespējas, iepazīšanās sludinājumi utt.

Ēnu ekonomikā un kriminālajām struktūrām seksbizness ir viens no ienesīgākajiem. To pārspēj vienīgi narkotiku bizness, taču ļoti bieži šie abi ienākumu avoti ir cieši saistīti. Ik gadu tiek ierosinātas ap pārdesmit krimināllietu par nepilngadīgo iesaistīšanu prostitūcijā, par sutenerismu un cilvēktirdzniecību. Taču efektīvu pasākumu šīs parādības ierobežošanai Latvijā vēl nav.

Visbiežāk minētais prostitūtu skaits Latvijā ir 10–15 tūkstoši, tomēr reālo skaitu noteikt

– Un jūs? – Krupjē pagriezās pret Vaire-Vairogu. – Bankā desmit latu. Pontējat?

Vaire-Vairogs uzmeta naudu. Viņa acu priekšā pazibēja kārtis: septiņš, deviņš, vēl kāds nolādēts divacis, bet bildes nevienas. Pagalam!

– Nekas, nekas, – Šindlērs viņu mierināja, dziļi ievilkams elpu. Bet viņam pašam negāja labāki, un pie katras neveiksmes viņa apaļā galva nosarka kā gaiļa sekste. Toties, kad gadījās noraut vismaz desmit latu, viņš palika vēl sarkanāks un rēca visā kaklā: "Ahā, nu jūs redzēsāt! Tagad es jums rādīšu!" – tā ka elegantajam jauneklīm ar koka kārbīņu vajadzēja viņu apsaukt. Bet šādi gadījumi bijušajam desniekam nāca diezgan reti priekšā.

Viņiem neveicās. Vaire-Vairogs diezgan ātri pagrūda visu naudu, bet Šindlērs vilka no kabatām papīru pēc papīra un svieda tos rijīgajam pūķim zobos. Viņš palika arvien klusāks un sarkanāks, aizmirsdams mierināt pat draugu, kurš, pazuadējis visu, kas bija tam klāt, atsēdās savrup. Vienīgi kad kāds norāva lielāku banku, Šindlērs piegrūda draugam, it kā gribēdams teikt: "Tu redzi?"

Uz rīta pusi viņš, līdzīgi Niklāvam, bija sausā. Viņi abi piecēlās, lai ietu projām. Bet te viņiem iznāca maza domstarpība. Šindlērs gribēja vēl pirms aiziešanas ietaisīt mazu ceļakāju, kamēr Niklāvs atrada, ka pietiek.

– Labi, es piekāpjos, – bijušais desnieks bēdīgi noteica, – iztiksīm.

Klibiķis izvādīja viņus ārā uz ielas. Bija jau dienas gaisma, tirdznieki steidzās uz savām būdām, sētnieki slaucīja ielas.

– Labu naudu ieņem šie blēži, – Šindlērs noteica, aicinādams Vaire-Vairogu ormanī. – Brauksim pie manis, ko? Man sieva jūrmalā, es dzīvoju viens pats... Jā, labu naudu, labu naudu ieņem. Es vien viņiem atstāju tūkstoš latu.

Un tu?

Vaire-Vairogs atmeta ar roku.

– Bet mēs nebijām vienīgie, – Šindlērs turpināja.

– Vienā naktī vismaz pieci simti. Hm...

K. Zariņš. Spīgas purvā. R., 1981, 120.–121. lpp.

Policija iesaka prostitūtas sūtīt uz Vējzaķsalu

Dzintra Ašoliņa

Valsts policija kā vietu prostitūtu palikojumu sniegšanai Rīgā ierosina noteikt Urieķstes ielu un tai tuvoju Rankas ielas daļu. Priekšlikums motivēts ar to, ka šī iela atrodas pilsētas rūpniecisko uzņēmumu un os-

iepastazināt sociālo jautājumu komiteju," pašvaldības policiju un pilsētas rajonu izpilddirekcijas.

To, ka pašvaldībām jānosaka vieta prostitūtu pakalpojumu sniegšanai, nosaka MK prostitūcijas ierobežošanas noteikumi, kas pieņemti 22.maijā.

"Diena", 2001. g. 22. jūnijā.

IZ KAPITĀLISTU ĢIMENES DZĪVES

Kapitālists pats

Vienmēr taupīgs

Pirmais kungs: Tu jau nu esi tik ilgi taupījis, lai varētu sev nopirkt automobili, un nu taču sev to neapsūti.

Otrais kungs: Jā, tagad es atkal taupu priekš tām soda naudām, kuras man būs priekšā par ļaunu sabraukšanu.

Piemērots dzīves uzskats

"Tikai lielpilsēta spēj dot līdzekļus priekš mūsu šķirai piemērota dzīves uztura. Kad es atnācu uz Rīgu, man nebija kabatā neviens kapeikas —"

— "Un tagad?"

— "Un tagad man ir piecdesmit tūkstoši rubļu parāda."

Rainis. Humors un satīra. Kopoti raksti. 7. sēj. R., 1979. 272. lpp.

nav iespējams, jo prostitūtas izvairās no atklātības un ir ļoti mobilas, turklāt prostitūcijas problēma Latvijā nav nopietni pētīta un apzināta. Lielākā daļa prostitūtu strādā Rīgā. Diemžēl prostitūcija Latvijā attīstās ar minimālu valsts un pašvaldību kontroli. Pašreiz šajā tirgū visu nosaka vienīgi pieprasījums un piedāvājums, kas nes sevī smagas sociālās sekas, bet valsts amatpersonu līmenī tas tiek ignorēts. Latvijas īpatnība ir nepilngadīgo prostitūcija, kas strauji paplašinās, jo ir pieprasījums,

Apmēram pusi nopelnītā prostitūtas atdod suteneram. Samaksa par pakalpojumu notiek pēc vienošanās ar klientu.

Pēc neoficiālām ziņām, Rīgā ir aptuveni 100 seksklubu. Pirtis, saloni, striptīzklubi, kas reģistrēti kā SIA un sniedz erotiskus pakalpojumus, — to ir ap 400, taču netrūkst arī nelegālu iestāžu.

"Parastais prieks" maksājot vidēji Ls 10–15, bet erotiskā un dziļā masāža sasniedzot Ls 40–50 par vienu seansu. Pastāv arī elitārie klubi, kuros pakalpojumi tiek sniegti augstā līmenī un kuru klienti ir sabiedrībā pazīstami, labi situēti cilvēki. Elitārie iestādījumi ierīkoti vasarnīcās, dzīvokļos utt. Tur arī samaksa attiecīgi augstāka. "Nolaistās" jeb viszemāk apmaksātās prostitūtas, kas strādā Centrālajā stacijā, tirgū, sniedz savus pakalpojumus par pārtiku, alkoholu, naktsmītni utt.

Viesnīcas, iebraucamās un izklaides vietas 20. gs.

20. gs. viesu namu apzīmējumos jau radās lielāka skaidrība. Par traktieriem un krogiem sāka saukt vienīgi tādus uzņēmumus, kuros pārdeva ēdienu un dzērienu patērēšanai uz vietas. Smalkākiem viesiem, kas vēlējas pilsētā pārnakšņot, bija paredzētas viesnīcas. Iebraucējiem domātā informācijas krājumā

(П. Руцкий. Рига и окрестности ее. Путеводитель с планами г. Риги и Рижского взморья.) ap 1910. g. uzskaitītas 27 viesnīcas. Dārgākā un smalkākā skaitījās viesnīca "Roma". Nakšņošana tajā maksāja 2–8 rbļ. par diennakti. Labas istabas varēja dabūt arī viesnīcās "Metropole" (1,25–8 rbļ. par diennakti), "Sanktpēterburga" (1,50 līdz 10 rbļ.) u. c. Mazāk komforta bija viesnīcās "Imperial" (1,25 līdz 7 rbļ.), "Roland" (1 līdz 6 rbļ.), "Komerс" (0,75 līdz 5 rbļ.), "Frankfurt am Main" (1,50 līdz 5 rbļ.) un "Viktorija" (1 līdz 2,50 rbļ.).

Šajās viesnīcās bija telefoni, vannasistabas un restorāni. Ja viesis dzīvoja ilgāk par dažām dienām, pastāvēja atlaižu sistēma – katrai viesnīcai sava.

Citas viesnīcas bija krietni lētākas. Iebraucējiem ar plānākiem naudas maciņiem tika piedāvātas mēbelētas istabas vai gultasvietas ar ļoti dažādu komforta pakāpi un līguma cenu. Pavisam trūcīgi ceļotāji un zemnieki, kas Rīgā iebrauca tirgus vai citās darīšanās, pa vecam varēja pārnakšņot iebraucamajās vietās ar ļoti pieticīgām ērtībām – bieži vien uz cieta sola vai salmu maišeļa istabas kaktā. Gadsimta sākumā viesu un arī pašu rīdnieku izklādei Rīgā bija ierīkoti 27 restorāni ("restaurācijas") ar mūziku, 18 konditorejas un kafejnīcas. Bieži Vērmanes un citos dārzos, kā arī viesnīcās un konditorejās, notika bezmaksas koncerti. Vasarā viesi un paši pilsētnieki varēja atpūsties, vizinoties laivā. Kanālā pie vācu teātra atradās laivu piestātne, kur darbdienās varēja iznomāt laivu par 25 kap. stundā, svētkos un brīvdienās – par 30 kap. stundā. Laivu varēja dabūt arī ar airētāju. Brauciens pāri Daugavai un atpakaļ vienam vai diviem cilvēkiem maksāja 10 kap., 3 cilvēkiem – 15 kap., ja vairāk – 3 kap. nāca klāt par katru nākamo braucēju. Pavizināties līdz Ilguciemam un atpakaļ 1–2 cilvēki laivā varēja par 25 kap., 3–6 cilvēki – par 30 kap., par katru nākamo pasažieri bija jāpiemaksā vēl 5 kapeikas.

KROGI – APSTĀJAS UN PĀRNAKŠŅOŠANAS VIETA

Rīgas braucēji bērzaunieši un tiem tuvāk esošie viesinieši parasti brauca caur Vestienu un Talku uz Ērgļiem, bet Lauteres gala viesinieši uz Ērgļiem – caur Vējavu un Jumurdu. Šai ceļā mazāk stāvu kalnu, tāpēc to izvēlējās arvienu tad, kad vezums bija smagāks. Apmēram 140 kilometru attālumam līdz Rīgai viesinieši parasti nobrauca trijās dienās, divas nakts guļot ceļmalas krogos. Trīs dienas pagāja arī atceļā, un viss Rīgas brauciens ilga 7–9 dienas. Caur Vestienu līdz Ērgļiem bija 35 kilometri, un tai ceļa posmā no Ērgļiem līdz Rīgai 105 kilometru garā ceļā bija pavisam 27 krogi. Krogos varēja nopirkt alu, par 5 kapeikām stopā, klingerus, desas, nēģus, tēju u. c., arī izvārit pusdienas.

Pārnakšņojot krogā, zirgs ar vezumu atradās stadalā, bet braucējs pats pārgulēja krogā uz beņķa vai galda vai arī uz sava vezuma stadalā, kur pie griestiem krodzīnieks dedzināja lielu lampu. Par pārnakšņošanu krogā nebija jāmaksā. Krogos iegriezās arī dienā, lai paēstu pusdienas, pūtinātu zirgus un pulcētos partijās.

1838, 69045, Viesiena

Romas viesnīca Rīgā. 20. gs. 30. gadi.

Kad pilsētas kanāla malā diezgan ātri neparādījās ieteiktie sliņķu glābšanas korķa riņķi, Pipriņš rakstīja: "Rīga diezgan bagāta maksāt savam galvam 10 000 rbl. gadā, bet iegādāties pāra korķa riņķus tā nespēj. Arī baltiešu seperātisms!" Viņš uzmanīja pat, ka tie advokāti, kas pielaisti pie jaunām tiesām, nelietotu vairs vecās izkārtnes, pastāstīdams par kādu vecu bleķi ar uzrakstu: "Christian Bornhaupt, Rahts und Hofgerichts Advocat. Zwei Treppen." Šis bleķis izkārts vai nu pārdošanas, vai reklāmas nolūkā, bet pēdējā ziņā — vai tas savu nolūku sasniegšot?

A. Deglavs. Rīga. 3. sēj. R., 1983, 138. lpp.

Ziemā Rīgā darbojās 10 (!) slidotavas.

Viesnīcu skaits un labiekārtotība stipri mainījās pēc Pirmā pasaules kara. 20. gadu otrajā pusē un 30. gados Rīgas viesiem tika piedāvātas 13 labākās viesnīcas, kuru nosaukumi lielākoties bija jau pazīstami:

- “Bellevue” Raiņa bulvārī 33;
- “Central” Kr. Barona ielā 20/22;
- “Frankfurt am Main” Brīvības ielā 25;
- “Grand Exalsior” Gogoļa ielā 5;
- “Astorija” Tērbatas ielā 10/12;
- “Komerc” Aspazijas bulvārī 12;
- “Marss” Kr. Barona ielā 28a;
- “Metropol” Aspazijas bulvārī 12;
- “Parks” Elizabetes ielā 71/73,
- “Rīga” Tērbatas ielā 7;
- “Roma” Aspazijas bulvārī 5;
- “Saule” Merķeļa ielā 12;
- “Savoy” Marijas ielā 5.

Gandrīz visās šajās viesnīcās bija 1. šķiras restorāni.

Dārgākā un komfortablākā joprojām skaitījās viesnīca “Roma”, kurā diennakts maksāja

5 līdz 35 latus. Citās viesnīcās cenas bija stipri zemākas (no 3 līdz 16 latiem diennaktī). Ārzemju viesiem kā smalkāko izklaides veidu Rīgā piedāvāja biļetes uz Latvijas Nacionālo operu. Pirmizrāžu biļešu cenas tajā bija Ls 1–6, viesizrāžu cenas Ls 2–7, parastās cenas Ls 0,60–3. Paši rīdzinieki operu labprāt apmeklēja tajās dienās, kad izrādes bija par pazeminātām cenām – no 50 sant. līdz ls 2,5. Mēdza būt arī tautas izrādes, kad biļetes pārdeva par 40 sant. līdz Ls 2.

Nacionālā teātra biļešu cenas bija krietni lētākas: uz pirmizrādēm Ls 0,40–3,50, parastās izrādes – Ls 0,30–2,50, lētās izrādes – Ls 0,20–1,50. Vēl bija arī t. s. lata izrādes – Ls 0,20–1 par biļeti.

30. gadu Rīgā darbojās arī 18 kinoteātri, kuros biļete uz seansu maksāja Ls 0,30–0,60.

Rīgā iebraukušie zemnieki joprojām varēja apmesties iebraucamajās vietās, kuras tika stingri uzraudzītas. Pēdējo reizi lēmumu par kārtību iebraucamajās vietās Rīgas valde pieņēma 1937. g. 18. jūnijā. Dokumenta nosaukums bija: "Saistoši noteikumi par iebraucamām vietām galvas pilsētā Rīgā". Ielūkosimies dažos tā punktos:

"1. Iebraucamo vietu ierīkošanai, turēšanai, paplašināšanai, iznomāšanai, pārvietošanai un pārrakstīšanai un arī noteikta nosaukuma lietošanai nepieciešama Rīgas pilsētas tirdzniecības valdes atļauja. Noteikta nosaukuma lietošanai jāiesniedz tirdzniecības valdei lūgums 1 mēneša laikā pēc šo noteikumu spēkā stāšanās. Iebraucamās vietas pieļaujamas tieši šim nolūkam saskaņā ar pastāvošiem būvnoteikumiem izbūvētās ēkās ar piemērotiem pagalmiem. Atļaujas lūgumam jāpievieno grunts gabala un telpu plāns, kurā jāuzrāda iekšējās iekārtas, krājbedru, mēslu tvertņu utt. novietnes.

4. Iebraucamās vietās atļauts uzturēties, ne ilgāk par 7 dienām, personām, kas ar ierakstiem pasē pierāda, ka viņi iebraukuši no citurienes. Rīgā dzīvojošiem iebraucamās vietās aizliegts uzturēties.

Kaut gan Austra no firmas kases savām vajadzībām nekad vairāk par simtu latu neņēma un dažreiz pat vēl mazāk, tomēr iztrūkums kasē pasakaini ātri auga. Jā, bet ko tur varēja darīt? Ceplim patika, ka Austra labi gērbās, un viņš bieži jūsmoja par viņas smalko zīda veļu. Viss tak ļoti dārgi maksāja. Kur lai to ņem? Nē, Ceplim tas jāsaprot, un viņš nedrīkst dusmoties.

Kādreiz Austra pārskaitīja kasi un pati nobijās: iztrūkums jau sniedzās vairākos tūkstošos latu. Nē, tas tak nevarēja būt! Austra vēlreiz kasi rūpīgi pārbaudīja. Bet skaitļi bija cietsirdīgi un it nemaz nejojās ar viņas pārsteigumu.

Kur tad tik daudz naudas varēja būt palicis?

P. Rozītis. Ceplis. R., 1965, 197.–198. lpp.

"...Cik kasē vēl varētu būt skaidras naudas?"

"Es domāju, ka gandrīz desmittūkstoš latu," Austra padevīgi atbildēja, jo tagad viņai no Sausā bij vairāk bailes kā no Cepla. Sausais brīdi klusēja un tad cieti noteica:

"Šovakar iztukšo un laidies pāri robežai ar Berlīnes vilcienu. Patiesībā tas būtu grēks, ja tu tik lielu naudu aizved uz ārzemēm. Pieci tūkstoši latu pienākas man par klusēšanu. Es viņus vakarā stacijā saņēmsu. Tev pašai tad vēl paliek bagātīgi ceļa naudas. Varēsi braukt kā kāda hercogiene."

"Bet ko tad viņā galā bez naudas darišu?"

"Dzivosi un pelnīsi. Buenosaīresā tādas gaidīt gaida. Bet, ja tu vakarā stacijā man nenodosi visus piecus tūkstošus, tad tālāk par Torņkalnu netiksi..."

P. Rozītis. Ceplis. R., 1965, 271. lpp.

Kafejnīcā "Borsen" Rīgā. 1930. gadi.

Cilvēki tādās reizēs kļūst jauni. Viņu pārspilējumi ir nežēligi, kaut gan nevar sacīt, ka katrā pārspilējumā nebūtu sava daļa patiesības. Tā tas bija arī šoreiz. Kad šī puļa apsveikta meita bija garderobē nolikusi virsdrēbes un iegājusī telpā, kur pārdeva ieejas kartes, tad visas acis bija vērstas vienīgi uz viņu. Neviens nebilda ne vārda, bet dāmas raustīja plecus, kungī smīnēja, kasieri vilcinājās. Ka viens otrs fanātiķis gadījās starp rakstniekiem, kas atrada par iespējamu ballē rādīties pelēkās drēbēs, tad starp dāmām tāda vieglprātība vēl nebij atgādijusies, ka kāda mēģinātu iekļūt, nepienācīgi apģērbusies. Bez šaubām, šī te bija kāda lauku kalpone — tieši no darba, varbūt pat tieši no kūts...

Ko nu bij darīt?

J. Jaunsudrabiņš. Laucīniece preses ballē. Kopoti raksti. 6. sēj. R., 1982, 132.—133. lpp.

5. Iebraucamās vietās aizliegts uzturēties un pārnakšņot personām, kam nav noteiktas dzīves vietas un nodarbošanās.

12. Iebraucamās vietās jābūt vismaz vienai istabai, kur ceļinieki var uzturēties un pār-gulēt. Istabā jābūt tīram traukam ar svaigu ūdeni un glāzei. Ceļinieku telpas jāiekārto tādā veidā, lai uz katru cilvēku būtu 10 kubikmetri, bet pie labas vēdināšanas 7 kubikmetri gaisa. Katrā istabā jāizkar norādījumi, cik personām tajā atļauts pārnakšņot. Visiem priekšmetiem, kas pieder pie istabas iekārtas, kā gultām, gultas piederumiem, mēbelēm, traukiem utt. jābūt tīriem un labā kārtībā.

13. Katrā iebraucamā vietā jābūt segtām tel-pām vismaz 5 zirgiem un vezumiem un arī ūdens vadam vai akai ar tīru ūdeni, spainim un silei.

24. Iebraucamās vietās aizliegta jebkāda tirdz-niecība.

28. Prostitūetas sievietes nedrīkst uzturēties, dzīvot vai nodarboties iebraucamās vietās; tās nedrīkst skaitīties par šo uzņēmumu dar-biniecēm."

Cenas un norēķināšanās kārtība iebraucamajās vietās bija ļoti dažādas. Zemnieki joprojām nereti par savu uzturēšanos samaksāja ar lauksaimniecības produktiem. Iebraucamās vietas pastāvēja vēl arī pēc Otrā pasaules kara, taču neilgi. Iznīcinot privāto iniciatīvu uzņēmējdarbībā, tika likvidētas arī šīs laucinieku tik iecienītās un lētās apmešanās vietas Rīgā.

Toties bez viesnīcām Rīga nevarēja iztikt arī padomju laikā. 1950. g. informācijas krājums "Rīga. Īss ceļvedis" vēstīja ne vien par sociālistisma gaišajiem pārveidojumiem Latvijas PSR galvaspilsētā, bet arī ieteica apmešanos 11 viesnīcās ar gandrīz 800 vietām kopā ("Balta", "Staļingrada", "Daugava", "Sports", "Padomju", "Metropole", "Rīga", "Saulīte", "Aurora", "Tempo", "Viktorija"). Praktiski tās visas bija jau iepriekšējos gados izveidotās viesnīcas, kas nacionalizētas, un daļai no tām vienīgi nomainīti nosaukumi. Piemēram, "Komerc" bija kļuvusi par "Padomju viesnīcu" (vēlāk to apvienoja ar blakus viesnīcu, paturot tās vārdu "Metropole"), "Savoy" kļuva par "Auroru", "Bellevue" – par "Staļingradu", vēlāk – par "Baltiju" utt. Viesnīcas pārzināja 1944. g. oktobrī dibinātais Komunālās pārvaldes viesnīcu trests. 1963. g. tika izveidots Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildkomitejas Viesnīcu trests, kas pārzināja komunālās viesnīcas. Taču daudzi resori un ministrijas cēla vai iekārtoja arī paši savas viesnīcas, ko izmantoja savas nozares darbinieku vajadzībām.

Runājot par padomju periodu, īpašs temats ir cenas. Tās nekad netika plaši paustas atklātībā. Pat dažādos statistikas krājumos un ekonomikas literatūrā tika lietoti indeksi vai procentuālais salīdzinājums (piem., piegades sākumā 100%, piegades beigās attiecīgs procentuāls pieaugums vai kritums). Lieta tāda, ka cenu politiku un vispār jebkuras cenas (mazumtirdzniecības un pakalpojumu ieskaitot) noteica vienīgi PSRS valdība, par to

I. Ziedonis

PAR PELNĪŠANU

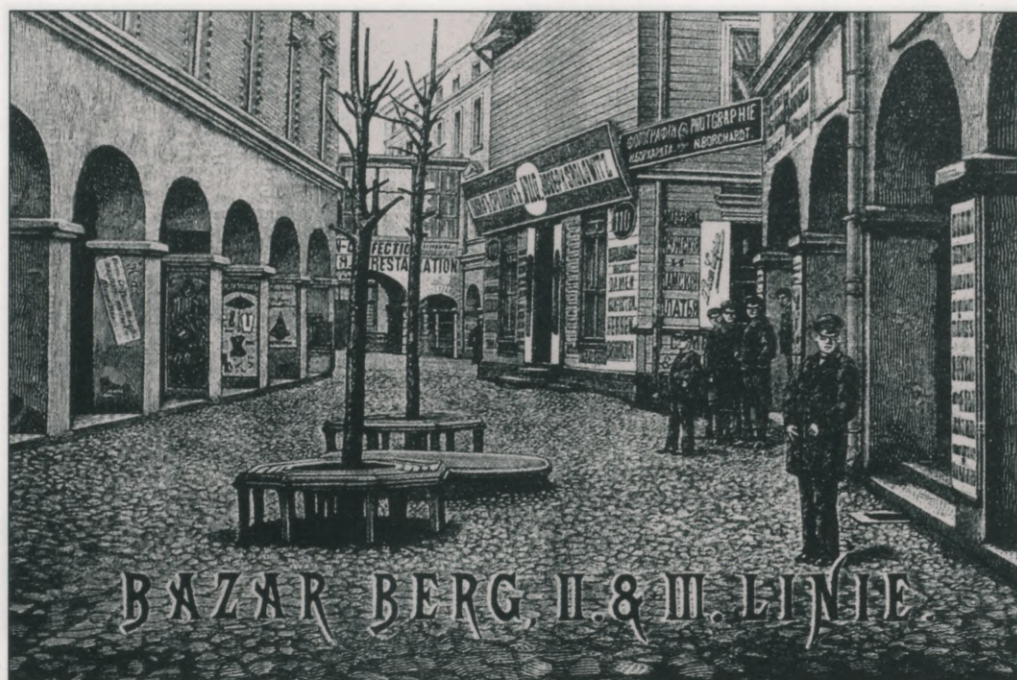
— Mans vīrs pelna labi.
Mēs pelnām abi.
Un tas lai paliek tikai manā ziņā,
Cik es iebāzu savai frizierei
Ķitēla kabatiņā.

Mēs saņemam vienādu algu,
Bet ateljē šuvēju meistars nopērk "Volgu"
Un pirksot otru vēl.
Man nav žēl.
Jo, kad piemaksā, drēbei tūlīn cits biežums
Un odere smalkāka, šuvums cits un cits griežums. —

Tā runā vēl.
Un runām kaut kur ir pamati.
Visādi cilvēki ir un visādi amati.
Es ieeju restorānā pasēdēt kopā ar draugiem,
Es saņemu rēķinu no oficiantiem jauniem un šmaugiem,
Kas, ar kaimiņu puisi, strādnieku mācekli, tiekoties,
Vipsnā un šķaudās:
— Tavu mēneša algu pāris dienās es saņemu dzeramnaudas. —

Garderobē sirms, solīds un kalpīgi saliecies
Garderobists manu mēteli tur un man palīdzēs.
Restorānu psihologs! Gudrs kā Sokrats!
Kas es tev, tēvocīt, esmu? Jaunaristokrats?
Skatos viņa vaigā diplomātiski smaidošā —
Tas ir prasošs un reizē gaidošs. Roka ir klusi gaidošā.

Pēc kara pie tirgus kāds aklais man lūdza tabaku.
Kā šodien tevi lai sauc — arī par nabagu?
Vecs cilvēks? Nu labi,
Bet cik vēl jauno nedzīvo veco vizē?
Līdz komunismam?
Un tad būs kā paradzē?
Varbūt man teiks, ka es neēju īstajā kaujā,
Bet ja cilvēks pelnās no citu splāvieniem sauja?
Tad vēl par maz ir runāts. Bet runāt vajag līdz pamatiem
Par kalpu dvēselēm. Ne jau par amatiem.

Berga bazārs. 20. gs. sākums. Genfītinga gravīra.

Ar dārgo kafējnicu "Vāgners" ir tā. Telefoniski tika lemts, ka neies uz mājām pie kādas, bet paliksim turpat, baznīcas apkārtnē.

Es bažījos, kā lai sažina, cik manas zinātnieces ir maksātspejīgas...

Lija (ģeoloģijas doktore): — Ja kādai pietrūks, es varu! Raugiet, ģeoloģe Lija Bērziņa ir arī "rikstniece", un dārgo māju īpašniekiem ir svarīgi zināt, kur novietot savu dārgo ķermeni, lai nekaitētu savai dārgajai dzīvībai un savam sunim. Un tas — to maksā.

M. Šneidere. Dzīves sadedzinātāie. R., 2000, 123. lpp.

"skaļi" nerunājot. Tāpēc cenas mainījās klusi un gandrīz nemanot. Cenu politika PSRS būtu īpaša pētījuma vērtā. Nekur un nekādā veidā netika reklamētas arī viesnīcu cenas. Jādomā, ka tā nebija slepena informācija, tomēr cilvēks par to uzzināja vienīgi tad, kad pats kļuva par kādas viesnīcas izmantotāju. Istaba viesnīcā, atkarībā no komforta līmeņa, maksāja no 2 līdz 5 rubļ. par diennakti, gultasvieta — 1–3 rubļi. Bija arī greznākas un dārgākas viesnīcas ārzemniekiem, kā arī lētākas resora viesnīcas ar samērā augstu komforta līmeni. Piemēram, kompartijas centrālkomitejai bija sava viesnīca Gorkija (tagad Valdemāra) ielā 23, un 80. gados vienvietīgs numurs ar daļējām ērtībām tajā maksāja 2,5 rubļ. diennakti, ar visām ērtībām — 3 rubļi. Divistabu divvietīga numura "Lukss" cena bija 4 rubļ. par vietu diennakti, vienistabas divvietīgs numurs maksāja 2,5 rubļ. par vietu, vienistabas trīsvietīgs numurs — 2 rubļ. par vietu. Pašreiz šajā viesnīcā izvietojušies Saimes deputāti.

Viesnīcas, kas apkalpoja ārzemniekus, sniedza daudz dažādu pakalpojumu, kuriem arī bija stingri reglamentētas cenas. Piemēram, viesnīcā "Rīga" varēja saņemt tulka pakalpojumus, kas maksāja 1,5 rbļ. stundā, tur varēja iznomāt televizoru – par 40 kapeikām diennaktī, viena apavu pāra notīrīšana maksāja 5 kapeikas utt.

Padomju gados Rīgā uzcēla vēl vairākas viesnīcas: 1972. g. "Daugavu", 1974. g. "Tūristu", 1979. g. "Latviju", 1984. g. "Rīdzeni".

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Rīgā saradās virkne privāto viesnīcu, joprojām pastāv arī pašvaldības pārziņā esošas viesnīcas. To kopējais skaits 90. gadu otrajā pusē pārsniedza 40. Arī terminoloģijā atkal ieviesusies dažādība. Rīgas viesis var pārnakšņot hotelī, motelī, viesu namā, viesnīcā vai viesu apkalpošanas firmā un saņemt tur pēc satura un cenas dažādus pakalpojumus.

Kādreiz celtā viesnīca "Roma" Otrā pasaules kara laikā tika pilnīgi sagrauta. 1957. g. daļēji uz tās pamatiem uzcēla jaunu ēku, kurā iekārtoja ārzemniekiem paredzētu viesnīcu "Rīga". 90. gadu sākumā viesnīcu "Roma", gan ar korekcijām un atkāpi no vecā būvprojekta,

atjaunoja. Tagad tajā ir 90 mūsdienīgi iekārtotas divvietīgas istabas ar minibāru, krāsu televizoru, telefonu un citām ērtībām; diennakts maksa Ls 91–125, prezidenta apartamentos – Ls 300. Ēkā ir arī moderna konferenču zāle, 3. stāvā kafejnīca "Otilija", 5. stāvā bārs "Ārija" un 7. stāvā restorāns "Otto", no kurienes paveras brīnišķīgs skats uz pilsētas centrālās daļas apstādījumiem un Brīvības pieminekli.

Gleznains skats paveras no viesnīcas "Radisson SAS Daugava" kreisajā upes krastā. Tajā ir 361 numurs. Cena par divvietīgu numuru uz divām diennaktīm ir robežās no Ls 65 līdz 99.

Neliela, bet romantiski iekārtota ir viesnīca "Konventa sēta" Vecrīgā. Te numura cena svārstās no Ls 44 līdz 70. Viesnīcā "Latvija" uzturēties iespējams, ja par diennakti var samaksāt tūrisma sezonas laikā (01.05–30.09.) 92 līdz 299 USD un pārējā laikā (1.10.–30.04.) 73 līdz 239 USD. Šī ir otra dārgākā Rīgas viesnīca.

Citās Rīgas viesnīcās un viesiem paredzētajos namos cenas ir zemākas.

Pēcvārds

Temats, cik un kas Rīgā maksāja tās 800 gadu ilgajā mūžā, ir neizsmeļams. Ielūkojos tikai dažās nozarēs, kas šķita sevišķi interesantas, nepretendējot uz zinātnisku analīzi vai pilnīgu aptvērumu. Ceru, ka lasītājs pieņems šo ideju par cenām – gan naudā, gan materiāli neizmērāmās vienībās – kā saistošu un pārdomu vērtu vai arī papildinās manus meklējumus rakstos ar paša pieredzi, redzējumu un secinājumiem. Arī man tādi radušies. Pieminēšu dažus.

Pirmkārt, cenas un to ietekme uz cilvēka dzīvi visos laikos ir ļoti maz pētīts, vēsturnieku un ekonomistu aizmirsts vai nepamanīts “laučiņš”. Lieki piebilst, ka sevišķi “neuzarta” ir mūsu nesena pagātne – padomju laiks, kurš šodien pārsteidz ar savām ekonomiskajām ačgārnībām.

Rīgas vēsturē lūkojoties, ļoti asi izjūtama mūsu tautas sašķeltība, ko panāca padomju okupācija. Tās vienam zaram, kas atrauts no savas zemes, dzīvojot Rietumos, veidojās ļoti atšķirīgs skatījums uz lietām, parādībām un cilvēkiem. Savukārt mājās, Latvijā, palikušie bieži vien tos pašus notikumus, cilvēkus un rīcību vērtēja pilnīgi pretēji.

Srādājot pie šīs grāmatas, vienā rakstāmgalda malā nokrāvu ārzemēs dzīvojošo vēsturnieku sarakstīto, otrā – tepat sacerēto. Kaut abu pušu darbi veltīti Rīgai, brīžiem šķiet, ka rakstīts par gluži atšķirīgu pilsētu atšķirīgās valstīs – tik liela ir notikumu traktējumu dažādība.

Daudzie ugunsgrēki, kari un varu maiņas, kas vēlušās pāri Rīgai, ir iznīcinājušas lielu daudzumu vēstures pieminekļu, dokumentu un citu sava laika liecību, tāpēc nereti vēsturnieku secinājumi par šo periodu ir balstīti tikai uz

pieņēmumiem. Ja runājam par notikumiem pirms 500, 600 un vairāk gadiem, tad tas izbrīnu nerada. Taču, ja par dažu desmitu gadu vecām liecībām un dokumentiem bibliotēkās jādzird, ka tie nodoti... makulatūrā, jo tagad, lūk, ir “citi laiki” un “kuru gan tas vairs var interesēt?”, tad kļūst skaidrs, ka daudzu simtu gadu pieredze mūs nemaz nav mācījusi un mēs netopam gudrāki.

Ļoti lielu uzmanību Latvijas un, jo īpaši, Rīgas vēsturei Latvijas valdība pievērsa neatkarīgas valsts pastāvēšanas pirmajā posmā. Vēsturnieki ar valsts dotām stipendijām strādāja Romas, Varšavas, vairākos Vācijas, Zviedrijas u. c. citos ārzemju arhīvos, rūpīgi vācot visu iespējamo informāciju par Latvijas teritorijas un tautas vēsturi. Nenovērtējams darbs tika paveikts tepat uz vietas, Latvijā, un tas vēl gadu desmitiem – jau pavisam citā situācijā, pat bez atalgojuma – tika turpināts trimdā. Tik augsta bija zinātnieku atbildība par savu sūtību.

Diemžēl atjaunotās valsts valdība vēl nav izpratusi vēstures izpētes milzīgo nozīmi savas tautas un valsts turpmākajā veidošanā. Pirmās Republikas laikā celtajam namam mums šodien vēl nav ko nolikt līdzās. Tikpat kā nav. Un diezin vai attaisnojumam derēs runas par nabadzīgo valsts budžetu – pārāk dārgu cenu par to var nākties samaksāt – ar rupjām un ļoti traģiskām kļūdām, kuras visbiežāk vairs nav labojamas. Jācer, ka Rīgas 800. dzimšanas diena dos trūkstošo impulsu Lielā Vēstures Darba turpināšanai.

Biruta Eglīte

2001. gada vasarā Ikšķilē

Izmantotā literatūra

- Celms M.* Rīga: Rokasgrāmata ekskursantiem. R., 1926.
- Liventāls T.* Kas darīts citās zemēs un pie mums dzīvokļu krīzes novēršanā. R., 1927.
- Mūsu galvaspilsēta. Jaunais vadonis pa Rīgu. R., 1930.
- Rīga kā Latvijas galvaspilsēta. 1., 2. sēj. R., 1932.
- Latvijas statistikas gadagrāmata. R., 1933.
- Spekke A.* Latvieši un Livonija 16. gs. R., A. Gulbja apgāds, 1935.
- Latviešu konversācijas vārdnīca. XV, XVII sēj. R., A. Gulbja apgāds, 1937.
- Straubergs J.* Rīgas vēsture. R., Grāmatu draugs, 1937.
- Ābers B.* Zemnieku tirdzniecība Rīgā 17. gs. beigās. R., 1939.
- Valsts adrešu kalendārs 1940. gadam. R., 1940.
- Švābe A.* Straumes un avoti. R., A. Gulbja apgāds, 1940.
- Latvijas vēstures avoti. IV sēj. Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553–1618. R., 1941.
- Vēstures problēmas. I–V sēj. R., ZA, 1960.
- Dunsdorfs E.* Latvijas vēsture 1600–1710. Upsala (Zviedrija), Daugava, 1962.
- Par tehnikas vēsturi Latvijas PSR. R., 1962.
- Krolis O.* Rīga dimd. R., 1963.
- Dunsdorfs E., Spekke A.* Latvijas vēsture 1500–1600. Stokholma (Zviedrija), Daugava, 1964.
- Aizsilnieks A.* Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. Zviedrija, Daugava, 1968.
- Dunsdorfs E.* Latvijas vēsture 1710–1800. Sandleiberga (Zviedrija), Daugava, 1973.
- Ķaune N.* Leišu un poļu laikmets Livonijā. R., Zinātne, 1973.
- Logins O.* Ieskats Rīgas pārtikas tirgus pagātnē // Dabas un vēstures kalendārs 1974. R., 1973.
- Pāvilāne A.* Rīgas tirdzniecība ar meža materiāliem 17.–18. gs. R., Zinātne, 1975.
- Feodālā Rīga. R., Zinātne, 1978.
- Rīga 1860–1917. R., Zinātne, 1980.
- Rīga sociālisma laikmetā. R., Zinātne, 1980.
- Taube M.* Rīgas latviešu tirdzniecības palīgamati 17.–18. gs. R., Zinātne, 1980.
- Zemzaris J.* Mērs un svars Latvijā. R., Zinātne, 1981.
- Brambe R.* Rīgas iedzīvotāji feodālisma perioda beigās. R., Zinātne, 1982.
- Rīgas tramvajam – 100. R., 1982.
- Švābe A.* Latvijas vēsture. R., Avots, 1990.
- Catlaks G.* Rīgas priekšpilsētas gadsimtu gaitā. R., LZA Vēstures institūts, 1991.
- Švābe A.* Latvijas vēsture 1800–1914. R., Avots, 1991.
- Caune A.* ...Pati Rīga ūdenī. R., Zinātne, 1992.
- Apsītis V.* Rīgai atkal Romas viesnīca // Māksla, 1992, Nr. 7/8.
- Apsītis V.* Brīvības pieminekļi. R., Zinātne, 1993.
- Vēciņš Ē.* Vārdnīca "Naudas lietas". R., Zvaigzne, 1993.
- Jursone A.* Rīgas zeltkaļu izstrādājumu kolekcija Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā: 16. gs.–19. gs. pirmā puse. R., Zinātne, 1993.
- Ziderblats T.* Tā tirgoja tolaik // Rīgas Balss, 1993. g. 15., 21. aprīlī (Nr. 73, 77).
- Lielais Rīgas ceļvedis. R., Lauku apgāds, 1993.
- Juškēvičs J.* Vecā Rīga. R., Zvaigzne, 1994.
- Caune A.* Rīgas vecpilsēta pirms 100 gadiem. R., Zinātne, 1994.
- Liepiņš E., Jansons V.* Tādi ormaņi un taksometri bija vienīgi Latvijā // Auto, 1994, Nr. 5.
- Tomātu avīze. Laikr. "Lauku Avīze" pielikums, R., 1994.

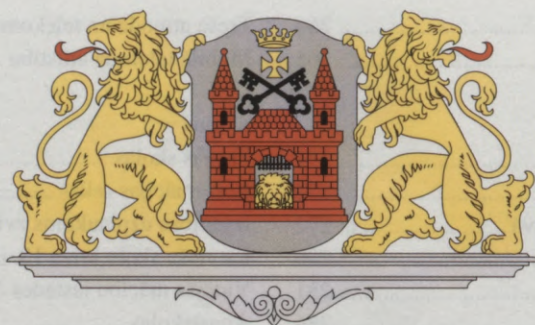
- Ducmane K., Vēciņš Ē.* Nauda Latvijā. R., Latvijas Banka, 1995.
- Rusāns K.* Publiskie nami Rīgā // Rīgas Balss, 1996. g. 1. martā (Nr. 44).
- Šterns I.* Latvijas vēsture 1290–1500. R., Daugava, 1997.
- Irbītis K.* Latvijas aviācija un tās pionieri. R., Zinātne, 1997.
- Kartupeļu avīze. Laikr. "Lauku Avīze" pielikums, R., 1997.
- Latvijas statistikas gadagrāmata. R., 1997, 1998, 1999.
- Malahovska L.* Latvijas transporta vēsture 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā. R., 1998.
- Riekstiņš J.* Ekspropriācija (1940.–1959.). R., 1998. Kriminoloģija. R., Nordik, 1998.
- Caune A.* Rīgas Pārdaugava pirms 100 gadiem. R., Zinātne, 1998.
- Eglīte B.* Pasta grāmata. R., Nordik, 1999.
- Latvijas dzelzceļam – 80. R., AGB, 1999.
- Straube G.* Rīgas iebraucamās vietas un viesnīcas 19. gs. vidū // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 1999, Nr. 1.
- Zelča V.* Prostitūcija Rīgā 19. gs. 90. gados // Latvijas Arhīvi, 1999, Nr. 1.
- Tava labākā grāmata par Latviju. 109 jautājumi un atbildes. R., Aplis, 2000.
- Ločmelis J.* Telekomunikāciju vēsture. R., 2000.
- Besuchen sie Riga. R., 1933.
- Руцкий П.* Рига и окрестности ея. Путеводитель съ планами г. Риги и Рижского взморья. R. (ap 1910, bez gada norādes).
- Руцкий П.* Рига и Рижское взморье. Планы и необходимые сведения. R., Valters un Rapa, 1911.
- Верховской А.* Торжество открытия пассажирского движения по новому железнодорожному мосту через реку Западную Двину в городе Риге. R., 1914.
- Дорошенко В. В.* Мыза и рынок. R., Zinātne, 1973.
- Тылтиньш А. А., Вевере В. Ф.* Пассажирский транспорт г. Риги и повышение эффективности его работы. R., Zinātne, 1974.
- Журавлев С.* Гостиница "Петербург" или Рижские нравы XVIII века глазами русских писателей // Русское слово, 1999, 26/31 марта (№ 45).

Saturs

<i>Biruta Eglīte. Dārgā Rīga</i>	9	Nodokļu ievākšanas dienesti	100
Vispirms par naudu		Nodokļu maksātāji	101
Pirmā zināmā nauda	15	Nodokļu ievākšanas kārtība un apjoms	106
Livonijas monētas	17	20. gs. pārmaiņas	110
Dukāti un denāriji	23	Tirdzniecība	
Dālderī	24	Pirmie tirgus laukumi	119
Poļu laika nauda	26	Ziņas par cenām	122
Zviedru laika nauda	26	Preču piegādātāji un tirgotāji	125
Krievijas sastāvā	27	16. gs. pārmaiņas	128
Latvijas valsts pirmā nauda	33	17. gs. jaunumi	133
PSRS okupācijas sākums	35	Ari cilvēks – prece	136
Otrā pasaules kara laiks	37	Krievu laiks	139
PSRS sastāvā	39	Vecās kārtības krahs	145
Nacionālās naudas atgriešanās	43	Tirgus 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā	151
Svari un mēri		Pirmā pasaules kara laiks	156
Tautas mēri garuma un attāluma		Neatkarības gadu tirgus un veikali	160
noteikšanā	51	Okupācija un karš	173
Oficiālie garuma un attāluma mēri	56	Padomju varas “aizvējā”	180
Tirgotāju mēri	56	Amati un pakalpojumi	
Celtnieku un amatnieku mēri	59	Senākās cunftes	189
Ģeodēziskie jeb zemes ierīcības mēri	60	Nevācu amati	197
Ceļa mēri	61	Prieku cena	208
Platību mēri	64	19. gs. pārvērtības	212
Beramvielu mēri	68	Amatniecība 20. gs. pirmajā pusē	217
Šķidrums mēri	73	Sadzīves pakalpojumu uzņēmumi	222
Malkas mēri	76	Transports	
Siena mēri	77	Laivas un kuģi	227
Svars	78	Zirgu pajūgi	237
Preču skaits	83	Omnibuss un zirgu tramvajs	242
Metriskā mēru sistēma	86	Elektriskais tramvajs	245
Nodokļi		Dzelzceļš	249
Nodokļi līdz 18. gs.	91	Taksometri	258
Ziemeļu karš un tā sekas	97	Autobusu satiksme	262

Trolejbusi	264	Trešā atmoda un telekomunikācijas	320
Lidmašīnas	265	Mobilā telefona attīstība	322
Pasta attīstība		Skolas	
Senākās ziņas	271	Pirmās skolas	327
Pirmais publiskais pasts	272	Reformācijas sekas	330
Krievijas impērijas sastāvā	272	Izglītības uzplaukums zviedru laikā	331
Pasta reforma	280	Latviešu skolu krīze 18. un 19. gs.	338
Pirmais Latvijas pasts	281	Vidējās mācību iestādes	345
Atkal okupācijas laiks	286	Augstskolas	351
Pasts pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas	291	Izglītība pirmās Latvijas Republikas laikā ...	355
		Okupācijas varu laikā radītās pārmaiņas	361
		Reformu laiks	368
Telegrāfs, telefons un citi tālsakari		Nami viesiem – viesnīcas	
Telegrāfa attīstība	297	Tirgotāju sētas	373
Telefona ieviešana	300	Iebraucamās vietas, krogi, traktieri	375
Tālsakari	307	Nami iebraucējiem 19. gs.	379
Starptautiskie sakari	308	Publiskie nami jeb bordeļi	384
Okupācijas varas un telekomunikācijas	310	Viesnīcas, iebraucamās un izklaides vietas 20. gs.	398
Radiotelegrāfs	315		
Radiofons	317		
Televīzija	319		

Sagatavota iespiešanai SIA "Nordik". Reģ. apl. Nr. 2-0792.
 Adrese – Daugavgrīvas ielā 36–9, Rīgā, LV–1007, tālr. 7602672.
 Noliktavas adrese – Jēzusbaznīcas ielā 7a,
 Rīgā, LV–1050, tālr. 7225669.
 Iespiesta un iesieta a/s "Preses nams" poligrāfijas grupā "Jāņa sēta".

Iespējamie Rīgas nākotnes teritoriālās attīstības virzieni

Šobrīd Rīgā ir vairākas teritorijas, kas uzskatāmas par perspektīvām, lai kļūtu par jauniem darījumu, dzīvojamiem vai jauktiem — darījumu un dzīvojamiem rajoniem. Domājot par Rīgas centra atslagošanu, būtiskas ir arī pilsētas decentralizācijas iespējas un pasākumi visu Rīgas teritoriju līdzsvarotai attīstībai.

Komerčiālie rajoni

Centra attīstība un teritoriālā paplašināšanās

Ņemot vērā blīvo apbūvi, centra rajonā, it sevišķi teritorijā ap Vecrīgu, vairs nav lielu iespēju īstenot apjomīgus sabiedrisku, tirdzniecības un finanšu centru projektus. Izņēmums ir nesen K. Valdemāra un Elizabetes ielas krustojumā uzbūvētais biroju komplekss "Valdemāra centrs" un daži citi projekti. Centra paplašināšanās, saskaņā arī ar Rīgas attīstības plānu, vislabāk ir iespējama gar Daugavu uz ziemeļiem — ostas virzienā, uz dienvidiem — Krasta rajonā, kā arī abās salās iepretim vecpilsētai — Zaķusalā un Lucavsalā.

Tirdzniecības ostas virzienā vistuvāk vecpilsētai atrodas Citadele, kas zviedru valdīšanas laikos pildīja militāras aizsardzības funkcijas. Pēc nocietinājuma vaļņu nojaukšanas Citadeli kā militāru teritoriju vienmēr ir bijis grūti pielāgot civilām vajadzībām. Teritorijas pārveidošanas idejas vairāk-

kārt mainījās (karaspēka parādes un masu demonstrāciju laukums, augstceltņu kopums administratīvajām funkcijām, koncertzāle). Tā kā minētās idejas tika realizētas tikai daļēji (vienu augstceltne — Zemkopības ministrija — un koncertzāle "Ave Sol" pārveidotajā Pētera un Pāvila baznīcā), tad pašreizējos Rīgas ekonomikas aktivizēšanās apstākļos Citadeles teritorija strauji attīstās par aktīvu sabiedrisku un tirdzniecības centru ar birojiem, veikaliem, viesnīcu un jaunu autostāvvietu. Kā pozitīvs attīstības virziens jāmin arī Rīgas pasažieru ostas modernizācija. Jaunais centrs ap Republikas laukumu to veiksmīgi papildinās, tādējādi dodot noteiktu funkcionālu atslodzi darījumu rajonam ap Vecrīgu. Jau uzbūvētā autostāvvietā arī nākotnē kalpos par nozīmīgu atslogu transporta kustības maksimuma stundās, kad ir ļoti problemātiski novietot automašīnas Rīgas centrā. Tas būs node-rīgi arī Rīgas pasažieru ostas sekmīgas attīstības gadījumā.

Par ļoti perspektīvu jāuzskata Lucavsalas un Zaķusalas iekļaušana Rīgas funkcionālajā aprīvē. Lucavsalas attīstībai jau kopš 20. gs. 60. gadiem ir izstrādāti apjomīgi sporta un izstāžu kompleksu projekti, arī jaunā Nacionālās bibliotēkas ēka. Diemžēl pagaidām mainās tikai idejas, bet izdevīgajā teritorijā tuvu pilsētas "sirdij" joprojām atrodas tikai neizteiksmīga ģimenes mazdārziņu kolonija un atsevišķas privātmājas. Perspektīvā ir paredzēta arī Zaķusalas turpmākā attīstība. Tuvākajā laikā tur ir

iespējami divi būvniecības projekti, kas veiks izklaides un rekreatīvās funkcijas. Tuvāk īstenošanai ir ūdensparka kompleksa (ar slēgtiem un vaļējiem baseiniem, saunu, kafejnīcu u. tml.) iecere. Otrs projekts, kas paredz daudz-zaļu kinoteātra izbūvi, Zaķusalas apstākļiem jāuzskata par mazāk perspektīvu. Svarīgs uzdevums būs arī nodrošināt, lai abu salu attīstības projekti atbilstu transporta sistēmas iespējām veidot netraucētu satiksmi, kas iespējama, izmantojot vienīgi Salu tiltu. Tilta iespējas to atļauj, bet ir automašīnu plūsmu pārslodzes problēma ielās, kas apkalpo tiltu, sevišķi Daugavas labajā krastā (piemēram, Lāčplēša ielā).

Pilsētas attīstības kontekstā svarīga ir privāto investoru interese par Kliversalas attīstību, tā paredzēta kā jauns komerciāls centrs. Līdz šim Kliversala bija neievērojama vieta Rīgas vidū. Šobrīd šai teritorijai ir pavērušās labas iespējas, lai atgūtu tādu nozīmi pilsētas ekonomiskajā dzīvē, kāda tai bija 18. un 19. gadsimtā. Izveides process jau ir sācies ar moderno viesnīcu "Radisson SAS".

Pārstrukturējot Rīgas eksperimentālo kuģu mehānisko rūpnīcu, iecerēts uzbūvēt apjomīgu biznesa centru, ko paredzēts daļēji pabeigt jau tuvākajos gados. Kad šie projekti īstenosies, Kliversalā būs 22 stāvu biroju ēka un autostāvvietas, kā arī pārējie atbilstošie infrastruktūras elementi: lielveikals, restorāns, jahtklubs, prāmju stacija un citi nami. Šāds komerciāls centrs, kas nodrošinās jaunas darbavietas Pārdaugavā, sniegs būtisku ieguldījumu, lai funkcionāli atslodotu centrālo darījumu rajonu Daugavas labajā krastā.

Tuvu centram atrodas Latgales priekšpilsēta un jau daļēji apgūtais Krasta rajons. Latgales priekšpilsēta ir "ievērojama" ar to, ka 20. gs. sākumā strauji būvētās ēkas ir nekvalitatīvas, ar minimālām ērtībām, dzīvokļi ir slikti. Daudzas ēkas laika gaitā pārvērtušās par graustiem. Šis priekšpilsētas "plebejiskā" izcelsme, ko pastiprina sociālā vide, noteica nepieciešamību pēc teritorijas pārveidošanas un uzlabošanas. Tāpēc jau 1967. gadā tika izstrādāts Krasta rajona rekonstrukcijas projekts. Tomēr agrāko gadu idejas izdevās realizēt tikai daļēji, turklāt neīstenota palika projekta galvenā daļa — priekšpilsētas rekonstrukcija visblīvāk apbūvētajā teritorijā ap Ludzas, Katoļu, Daugavpils un Krāslavas ielu, kur bija paredzēts nojaukt lielu daļu vecās neestētiskās un nekvalitatīvās apbūves. Augstais nojaukamo ēku īpatsvars un nepie-

ciešamība lielā mērā nomainīt ielu inženierkomunikācijas bija par cēloni tam, ka priekšpilsēta ilgstoši ir saglabājusi savu sākotnējo veidolu, jo teritorijas rekonstrukcija un pārbūve prasa lielus ieguldījumus.

Tagad situācija ir radikāli mainījusies. 1977. gadā uzbūvētā Krasta ielas trase ir nozīmīgs priekšnosacījums, lai Krasta rajonu varētu pārveidot par darījumu un sabiedrisko centru. Teritorija ir pievilcīga investīcijām, tāpēc šeit notiek strauja tirdzniecības centru, darījumu iestāžu un atpūtas vietu būvniecība. Par to liecina būves starp Krasta un Maskavas ielu — tirdzniecības centri, piemēram, universālveikals "Mols", santehnikas un būvmateriālu centri "Lx" un "OBI", rūpniecības preču veikals "Poliplast" u. c., atpūtas centrs "Lido", automobiļu tirdzniecības un apkopes centri "Land Rover", "Volkswagen", "Opel", "Porsche". Savukārt Daugavmalā, kur attīstība norit lēnāk, ir labas iespējas izklaides industrijas kompleksiem: ūdensatkrācju parkiem, viesnīcām utt., turklāt tiek saglabāta vieta zaļajai zonai — parkiem un skvēriem, kā arī tiek būvētas autostāvvietas. Pagaidām problēmas rada neatbilstoša infrastruktūra, kas papildus prasa lielus ieguldījumus. Tirdzniecības centri kopā ar atpūtas kompleksiem rada priekšnoteikumus, lai teritorija veidotos par nozīmīgu apakšcentru, kas laika gaitā varētu saplūst ar centru vienotā funkcionālā veselumā. Paredzēts arī, ka Krasta iela zaudēs ātrgaitas maģistrāles statusu. Tās apbūves gaita un raksturs apstiprina, ka šo pilsētas daļu tuvākajā laikā varēs funkcionāli iekļaut komerciāli aktīvajā Rīgas centrā (centrālajā darījumu rajonā), jo rajons jau daļēji ir kļuvis par reālu centra funkcionālo atslodu.

Jauno teritoriju attīstība

Nākotnes darījumu un komerciālo rajonu izaugsmes iespējas ir ciešāk saistītas ar transporta infrastruktūras attīstības virzieniem nekā ar dzīvojamiem rajoniem. Rīgā ir 6 perspektīvākās attīstības teritorijas, kur jau notiek vai drīzumā tiks realizēti nozīmīgi projekti.

Krasta ielas apkaimē jau notiek intensīva attīstība. Tuvākajā nākotnē paredzēta arī apbūve Daugavas krastmalas daļā. Sakarā ar to, ka ielas abās pusēs tiek celti darījumu un sabiedriskie centri, mainīsies Krasta ielas statuss — tā vairs nebūs ātrgaitas, bet gan pilsētas nozīmes iela,

pa kuru varēs ērti piekļūt mazumtirdzniecības u. c. objektiem.

Rumbulā ir paredzēta jauktā (gan darījumu, gan dzīvojamā) apbūve. Rumbulas attīstību zināmā mērā noteiks "Austrumu lielceļa — Latgales ievada" funkcionēšanas efektivitāte, kas savukārt ir atkarīga no Krustpils ielas dzelzceļa šķērsojuma divlīmeņa risinājuma. Rumbula ir perspektīvs rajons, taču tā attīstību kavē grūtības, kas saistās ar teritorijas pārstrukturēšanu atbilstoši jauktai zonai.

Ķīsezera ielas teritorija ir daļēji apbūvējama un pārbūvējama par jauktu dzīvojamu un komerciālo zonu. Šajā teritorijā pastāv milzīgs attīstības potenciāls. Ķīsezera ielas rajona izaugsme tomēr galvenokārt ir saistīta ar "Austrumu lielceļa" izveidošanu. Papildus attīstības faktors ir Rīgas attīstības plānā paredzētais "Brīvības ielas dublieris" (paralēls lielceļš) gar Ķīsezera dienvidu krastu, kam jāatslogo Brīvības iela no lielajām transporta plūsmām. Tas pavērtu iespējas attīstīt darījumu centru Mārkalnē, jo saskaņā ar Rīgas attīstības plāna perspektīvu Ķīsezera ielas un Kokneses prospekta krustpunktā saplūdis Austrumu maģistrāle, satiksme no Tallinas šosejas, kā arī satiksme no ostas termināliem (Rinūži, Kundziņsala, Sarkandaugava) un "Brīvības ielas dublieris". "Brīvības ielas dublieris" nav uzskatāms par tuvākajā laikā īstenojamu transporta infrastruktūras projektu. Taču, ņemot vērā "Austrumu lielceļa" nozīmi teritorijas attīstībā, perspektīvā Ķīsezera iela rada reālas iespējas veidoties pirmajam ievērojamam Rīgas telpiskās struktūras elementam — Čiekurkalnam, būtiski decentralizējot pilsētas funkcionālo struktūru. Šī ir viena no perspektīvākajām Rīgas teritorijām.

Arī Līvciems ir perspektīva rūpniecības un darījumu teritorija. Līvciema attīstība ir saistāma ar "Dienvidu tilta" un no tā vedošā lielceļa izbūvi. "Dienvidu lielceļš" sekmētu Rīgas Dienvidu apakšcentra (Katlakalns—Ziepniekkalns u. c.) izveidošanos, kā arī Rīgas pierobežas pagastu (Mārupes, Ķekavas) ekonomisku pilnveidi. Tas piesaistītu šīm teritorijām ievērojamas investīcijas, tiktu radītas jaunas darba vietas utt.

Būtiska attīstība ir gaidāma platībās ap Rīgas lidostu. Ņemot vērā citu valstu pieredzi, ka starptautisko lidostu apkaimes teritorijām raksturīgs milzīgs izaugsmes potenciāls, Beberbeķi (Mūkupurvs), Pleskodāle un Mārupes

pagasts (Rīgas rajonā) varētu kļūt par nozīmīgām, ar lidostas saimniecību saistītām komerciālās darbības teritorijām. "Dienvidu tilta" kontekstā lidostas komercraiona izaugsmei būtiski sekmētu arī "Dienvidu lielceļa" savienošana ar Rīgas apvedceļu, bet, ņemot vērā šodienas situāciju, tas ir tikai tālākas nākotnes attīstības projekts. Dienvidrīgas un Čiekurkalna apakšcentru izveide ļautu no pilsētas centra uz turieni pārvietot daļu tirdzniecības, kultūras u. c. pakalpojumu veidu. Papildus tam pozitīvas pārmaiņas sagaidāmas transporta sistēmā, jo samazinātos centra caurbraucieni skaits.

Pārdaugavas ziemeļu daļā (Voleri, Krievu sala, Spilve, Bolderāja, Buļļu kāpa, Daugavgrīva) šobrīd atrodas neizmantotas (Krievu sala, Spilve, Kleisti, Buļļu kāpa) vai daļēji un neefektīvi izmantotas (Voleri, Bolderāja, Daugavgrīva) un vietumis arī pamestas un nesakārtotas teritorijas. Platības ziņā tā ir nozīmīga Rīgas daļa, kam pagaidām nav bijusi pievērsta pietiekama uzmanība. Ostu attīstība ir uzskatāma par Pārdaugavas ziemeļu daļas uzplaukuma sākumu. Ekonomiskās aktivitātes Daugavgrīvā, Bolderājā, Spilvē nodrošinās sabalansētu Rīgas attīstību, kas ir viens no efektīvas transporta sistēmas izveidošanas priekšnoteikumiem.

Šajā teritorijā ir lielākais potenciāls, lai izvērstu aktīvu saimniecisko darbību (galvenokārt saistībā ar Rīgas ostas attīstību Daugavgrīvas ostā, Krievu salas terminālā un Voleros). Tāpēc šā rajona attīstībai vitāli svarīga ir atbilstošas infrastruktūras radīšana, kur būtisks elements ir transporta nodrošinājums. "Piejūras lielceļa" izbūve noteikti stimulēs ostu un pastāvošo rūpniecības teritoriju pārstrukturēšanu, nodrošinot to sasaisti ar Rīgas apvedceļu, kurp tiktu novirzītas lielākās kravu transporta plūsmas.

Dzīvojamie rajoni

Rīgā ir dažādi turpmākās attīstības virzieni mazstāvu un daudzstāvu apbūves dzīvojamajiem rajoniem. Atšķirībā no daudzstāvu rajoniem, mazstāvu jeb privātmāju rajoni ievērojamas pārmaiņas Rīgas satiksmes plūsmu izkārtojumā neradīs, izņemot to, ka ielas, kas ved uz šiem rajoniem, netiks pārslogotas.

Mazstāvu apbūves teritorijas ir perspektīvs apbūves veids. Rīgā ir pieprasījums pēc zemesgabaliem mazstāvu ap-

būvei. Tāpēc Rīgas attīstības plānā ir noteikta mazstāvu apbūves prioritāte, kas nosaka atgriešanos pie 1937. gada A. Lamzes veidotā Rīgas ģenerālplāna, kur pirmoreiz "Dārzu pilsētas" projekta ietvaros tika iestrādāta mazstāvu apbūves prioritāte kā Rīgas apstākļiem piemērotākais attīstības virziens.

Līdzšinējā pieredze liecina, ka turīgie rīdzinieki, kas var atļauties dzīvot privātmājās, ja nerod tam iespējas Rīgā, pārceļas uz dzīvi Rīgas rajonā, kur pamazām veidojas prestiži savrupmāju rajoni (Baltezerā, Piņķos u. c.). Šajā sakarā perspektīvākās vietas Rīgā ir Aplokciems, Mežaparks, teritorijas ap Juglas ezeru (Jugla, Juglas mežs, Brekši), Rumbula, Pleskodāle, Bullu kāpa un Rītabullji, kā arī Dreiliņi. Liels izaugsmes potenciāls ir arī Vecākiem un Dārziņiem, kur ir visi priekšnoteikumi (mežs, jūra vai Daugava (Dārziņos), laba satiksme), lai tie kļūtu par pieprasītiem un ekskluzīviem savrupmāju rajoniem. Būvnieciskais faktors, kas noteiks mazstāvu rajonu apbūves pievilcību, ir infrastruktūras esamība. Pagaidām ir vērojama tendence, ka tieši infrastruktūras un komunikāciju nesakārtotības dēļ pieprasītu un ekskluzīvu rajonu statusu zaudē dažas agrāk populāras teritorijas, piemēram, Bergi. Citāda ir situācija daudzdzīvokļu mikrorajonos, kur tuvākajā laikā nav paredzēts būvēt jaunus daudzstāvu mājokļus.

Tiek prognozēts, ka Rīgas mikrorajonos iedzīvotāju skaits varētu samazināties. Šis pieņēmums balstās uz pieredzi par attīstības gaitu Rietumu lielpilsētās. Cilvēkiem kļūstot turīgākiem, pastāvēs tendence no blīvi apdzīvotiem mikrorajoniem, kur trūkst vietas nelielām dzīvojamām mājām, pārcelties uz mazstāvu rajoniem Rīgas robežās vai Rīgas rajona kaimiņu pagastos. Zināmā mērā šāda attīstības gaita arī notiek, tikai ne tik lielos apjomos, kā paredzēts. Arī turpmāk daļa turīgo rīdzinieku pārcelsies uz dzīvi ārpus pilsētas. Taču, pretēji Rietumu pieredzei, tuvākajā laikā mikrorajoni nekļūs tik nepopulāri, lai rastos problēmas

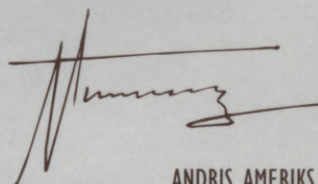
ar to izmantošanu. Joprojām ir daudz gribētāju tajos dzīvot, kur ar eiroremonta palīdzību var iegūt augstas klases mājokli. To apliecina iedzīvotāju skaita izmaiņu tendences 1996.—2001. gadā.

Viena no vietām, kur varētu plānot pilnīgi jaunu dzīvojamo rajonu, ir Dreiliņi. Tur jau daļēji ir izveidotas inženierkomunikācijas un atvieglota sabiedriskā transporta iekļaušana pilsētas kopējā transporta tīklā. Šā rajona izdevīgais novietojums ļauj prognozēt, ka tur attīstība notiks jebkurā gadījumā. Dreiliņus ir iespējams arī transformēt par komerc centru, ņemot vērā, ka blakus atrodas lieli mikrorajoni (Pļavnieki, Purvciems, Mežciems). Šāds projekts, kas līdz šim gan nav ieguvis popularitāti, samazinātu braucienus uz centru.

Vecrīgas un centra mājokļos pilnīgi jauni attīstības virzieni nav gaidāmi, t. i., turpināsies dzīvokļu rekonstrukcija atbilstoši to prestižajam novietojumam un pieprasījumam pēc Eiropas kvalitātes dzīvokļiem. Tur pieaugs pilnībā izremontētu un pārplānotu ēku skaits ar atbilstošu iekārtojumu gan dzīvošanai, gan birojiem.

Lai panāktu šo pilsētas attīstības ieceru īstenošanos, ir nepieciešams realizēt projektus, kas nodrošinātu ilgtspējīgu pilsētas teritoriālo attīstību nākotnē.

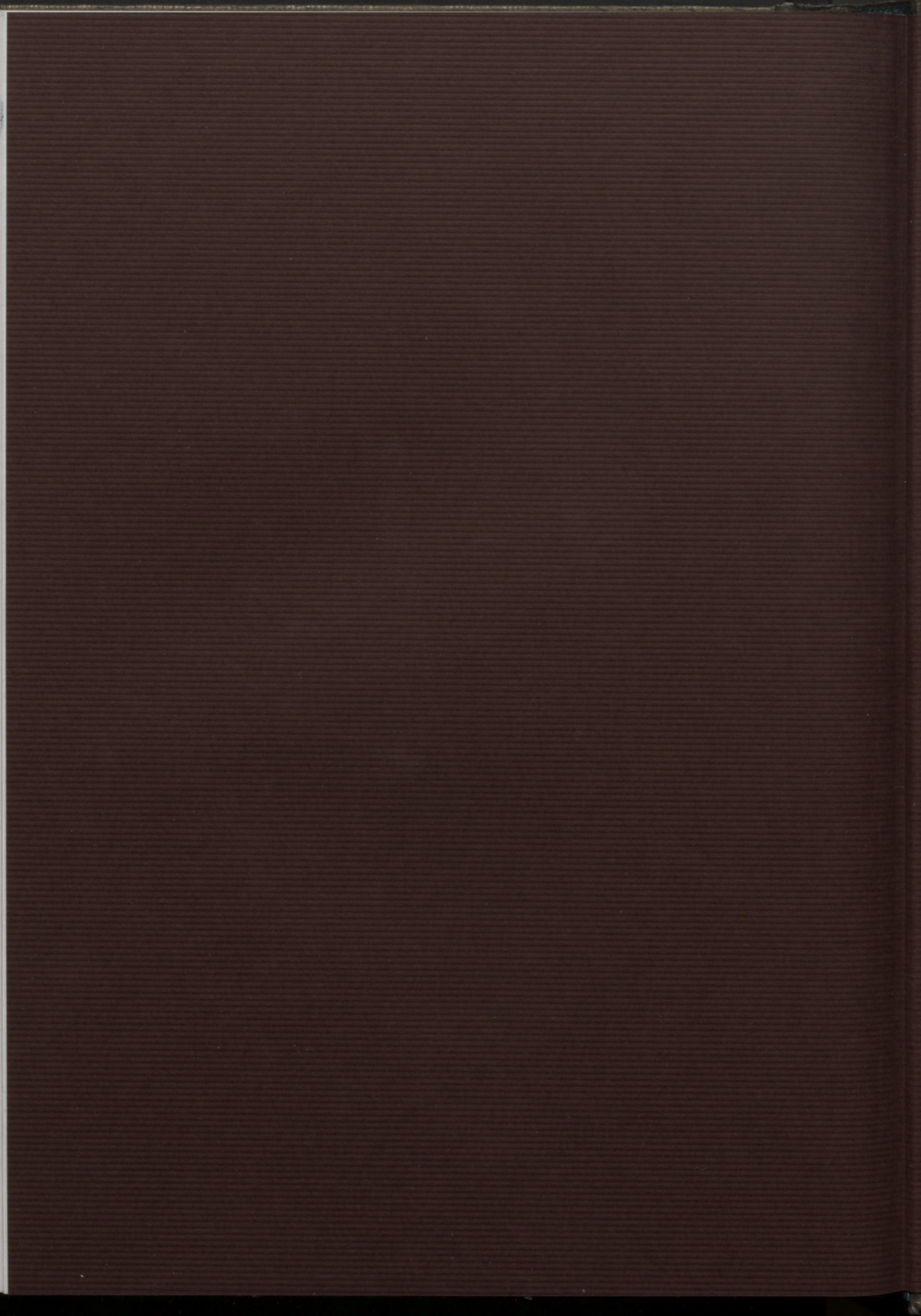
Nākamajā lappusē redzamajā kartē ir parādīti galvenie pilsētas infrastruktūras projekti un atsevišķas teritorijas attīstības iespējas atbilstoši Rīgas nākotnes teritoriālās attīstības stratēģijai.

ANDRIS AMERIKS,

Rīgas domes
Pilsētas attīstības komitejas
priekssēdētājs

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302009023

OBLIGĀTAIS
EKSEMLĀRS

8.-

2001-5
L225